

„Ne prédikáljanak meséket, mert azok nevetésre ingerelnek” óvja kollégáit a kötet főszereplője, Louis Peresi francia ferences prédikátor, miközben maga is háromszáznál több néhol mulatságos, néhol drámai történettel, úgynevezett példázattal fűszerezi mondandóját.

„Szent Anasztáziusz könnyekre fakadt egy csábítóan öltözött nő láttán. Mikor kérdezték erről, így válaszolt: azért sírok, mert nem tudok úgy tetszeni Istennek, ahogy ez a nő akar tetszeni a férfiaknak.”– írja például az egyik helyen. A latinul exemplumnak is nevezett, erkölcsi tartalommal bíró vallásos história a középkorban népszerű műfajnak számított, szándéka a szentbeszéd elvont teológiai tartalmának könnyen emészthető formában való összegzése, illusztrálása volt. Egyfajta szakkönyvként szolgáltak azok a művek, amelyek a prédikátorok számára mintatörténeteket foglaltak össze.

Kötetünk egy ilyen gyűjtemény kiadását és vizsgálatát tartalmazza, s célja a szűkebben vett tartalmi elemzésen túl bepillantást engedni egy kevésbé ismert világba: a szerzetes által elképzelt középkor mindennapjaiba.

Györkös Attila, a Debreceni Egyetem oktatója a középkori Franciaország történetével és a magyar-francia diplomáciai kapcsolatokkal foglalkozik.

„Non debent predicare fabulas”

Györkös Attila

Györkös Attila

„NON DEBENT PREDICARE FABULAS”

EGY 15. SZÁZADI FRANCIAORSZÁGI KÉZIRAT
PÉLDÁZATAINAK ELEMZÉSE ÉS ÁTIRATA

„NON DEBENT PREDICARE FABULAS”

EGY 15. SZÁZADI FRANCIAORSZÁGI KÉZIRAT
PÉLDÁZATAINAK ELEMZÉSE ÉS ÁTIRATA

GYÖRKÖS ATTILA

„NON DEBENT PREDICARE FABULAS”

EGY 15. SZÁZADI FRANCIAORSZÁGI KÉZIRAT
PÉLDÁZATAINAK ELEMZÉSE ÉS ÁTIRATA

Debrecen, 2015.

A borítót tervezte:

Lovas Anett Csilla

A borítókép a Bibliothèque du Patrimoine - Clermont Communauté
(Clermont-Ferrand, France) Ms. 47. kézírata alapján készült (f. 25v.).

A kötetet lektorálta:

Bitskey István

akadémikus

A Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi
Intézetének professor emeritusa

Technikai szerkesztés:

Járom Kulturális Egyesület

Tördelés: Lovas Anett Csilla

Korrektúra: Novák Ádám

A kötet kiadását támogatta:

TÁMOP-4.2.2.B-15/1/KONV-2015—0001. A Debreceni Egyetem
tudományos képzési műhelyeinek támogatása

Kiadó:

Copyright © Györkös Attila 2015

Nyomta a Kapitális Kft. Debrecen

Felelős vezető: Kapusi József

TARTALOM

I. RÉSZ: A KÉZIRAT PÉLDÁZATAINAK ELEMZÉSE	7
BEVEZETÉS	8
I. FEJEZET. HISTORIOGRÁFIA, FORRÁSOK, ALKALMAZOTT MÓDSZEREK	14
1. Historiográfia	14
2. Források és alkalmazott módszerek	21
II. FEJEZET. PRÉDIKÁCIÓS TEVÉKENYSÉG AUVERGNE-BEN	28
1. A koldulórendek megtelepedése és fejlődése Auvergne-ben a 13–15. században	28
2. A prédikációs tevékenység általános jellemzői	35
3. A szentbeszéd specialistái	39
4. A prédikátor javadalmazása	51
III. FEJEZET. A KÉZIRAT JELLEMZŐI	64
1. A kódex leírása	64
2. A kódex tartalma	64
3. A kódex története	65
4. A kódex szerkezete	70
5. A kézirat keletkezési ideje	72
IV. FEJEZET. A PÉLDÁZATOK FORRÁSAI, PÁRHUZAMOS SZÖVEGEK	83
1. Írásos források	84
2. Szóbeli források és helyi hagyomány	120
3. Szóbeliség és írásos hagyomány keveredése: a köznyelvi elemek	124
V. FEJEZET. SZERKESZTÉSI ELVEK ÉS VALLÁSOS TARTALOM	129
1. Példázatok a prédikációkban	130
2. Példázatgyűjtemény	141
3. Szövegpárhuzamok és felhasználás	145
VI. FEJEZET. EGY ÍROTT <i>DANSE MACABRE</i>? A PÉLDÁZATOK TÁRSADALOMKÉPE	150
1. A fejedelem és a lovag	151
2. Az egyházi társadalom	154
3. A polgár	159
4. A paraszt	162
5. Az értelmiségi	163
6. Vallási és társadalmi kirekesztettek	165
VII. FEJEZET. IDŐ ÉS TÉR A PÉLDÁZATOKBAN	176
1. A példázatok időszemlélete	176
2. A példázatok térszemlélete	182
ÖSSZEGZÉS	196
KITEKINTÉS: A MAGYARORSZÁGI PÉLDÁZATKINCSTÉSKÉP ÉS KUTATÁSÁNAK	
RÖVID TÖRTÉNETE	200
1. A hazai Thesaurus exemplorum	200
2. Példázatkutatás Magyarországon	204
II. RÉSZ: A PÉLDÁZATOK SZÖVEGE ÉS ISMERTETÉSE	208
I. FEJEZET. A PÉLDÁZATOK SZÖVEGE	210
Az átírásnál használt alapelvek	210
Használt rövidítések	212

A példázatgyűjtemény	213
A prédikációs példázatok	303
II. FEJEZET. A PÉLDÁZATOK RÖVID ISMERTETÉSE	335
Bevezetés	335
Használt rövidítések	392
MUTATÓK	395
Helynévmutató	397
Személynévmutató	399
A történelmi személyek ismertetése	401
Bibliai idézetek jegyzéke	403
Idézett szerzők és művek jegyzéke	405
Tárgymutató	407
FELHASZNÁLT IRODALOM	412
Kéziratos források	413
Kiadott források	414
Feldolgozások	417
Internetes szakirodalom	423

I. RÉSZ

A KÉZIRAT PÉLDÁZATAINAK ELEMZÉSE

BEVEZETÉS

A dolgozat célkitűzései

„Ne prédikáljanak meséket, mert ezek az embereket nevetésre ingerlik (...) és meneküljenek onnan, ahol hiú fabulákat mondanak”¹ – tanácsolja Ludovicus Peresi francia ferences prédikátor kollégáinak abban a *sermonariumban*, amelyben 315 példázat található, s közülük számos éppen az ő tollából. Ellentmondás? Nem feltétlenül. A *fabula* (mese) és az *exemplum* (példázat) a kortársak szemében nem ugyanaz. Egyrészt mert a példa erkölcsi tartalmat hordoz, követésre kész, másrészt mert tartalmát nem kitalációnak, hanem igaznak tartják. A 14-15. században számos alkalommal figyelmeztetnek az egyházi szerzők arra, hogy a prédikátorok ne „süllyedjenek le” a vásári komédiások színvonalára², ne próbáljanak meg olcsó eszközökkel élve kitalált történeteket becsempészni a szentbeszédbé. A Peresivel kortárs magyar szerző, a szintén ferences Temesvári Pelbárt ezekből a veszélyekből is példázatot fabrikált:

„Báta³ városában történt – írja –, amikor egy barát versengésből egy hordón állva prédikált, egy sípos vitatkozni kezdett vele a piacon és kölcsönösen és nyilvánosan gyalázták egymást. A fortélyos sípos ájtatosságot tettetve odalépett a hordóhoz, amelyen a szerzetes prédikált, és titkon, köpenye alatt elvágta a hordót összetartó kötelet. Akkor a szónokló lábával erősen a hordóra dobbanva így szólt: Itt süllyedjek el, ha nem igaz az, amit mondok! – Erre a hordó dongái ledőltek, és ő beleesett a hordóban levő borseprőbe.”⁴

A koldulórendi prédikátor és a „sípos”, a jokulátor, a vásári komédiás egymás versenytársai, mert mindketten ugyanarra törekednek: felkelteni a lakosság

¹ [predicatores] „*non debent predicare fabulas que provocant gentes ad ridendum (...) et debent fugere loca ubi dicuntur vane fabule*” BMIU de Clermont-Ferrand, Ms. 44. fo. 138v.

² Szinte klasszikusnak számít, oly sokszor idézik ezzel kapcsolatban Dante sorait: „*Ma csupa rossz él, csupa balgatagság / a pap beszéde; csak a nép röhögjön, / duzzad a csuha, több se kell manapság!*” *Isteni színjáték. Paradisom*, XXIX., 115-120. (Babits Mihály ford.).

³ Báta a templomában őrzött Szent Vér ereklye miatt híres búcsújáró hely a 15. századi Magyarországon. FÜGEDI Erik: Kapisztránói János csodái. A jegyzőkönyvek társadalomtörténeti tanulságai. In: Uő.: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek*. Budapest, 1981. 41.

⁴ Pelbárt, 131. példázat. „*Pro exemplo potest poni consolatorio, quod narratur factum in hoc regno in oppido nomine Batha, quod quidam frater dum quaestus causa praedicaret stans super dolium, et fistulator quidam in foro ac quaestu adversaretur eidem, mutuo sibi ipsis detrahentibus publice, astutus fistulator ficta devotione accessit circa dolium, super quo ille praedicabat, et clam sub pallio rescidit circulos dolii. Cumque praedicans ille cum impetu pede fortiter tangendo super dolium diceret: Hic idem submergar, si non verum est, quod dico. Mox asseribus dolii decidentibus praedicator ipse in faeces dolii cecidit.*” (Katona Lajos átírása, In: Uő.: Temesvári Pelbárt példái. Budapest, 1902. 62.). A fordítást lásd: V. Kovács Sándor (szerk.): Temesvári Pelbárt válogatott írásai. Budapest, 1982. 317-318.)

figyelmét, közönséget toborozni és megtartani. Mindkettőjüknek megélhetése függ tőle, hogy milyen sikeresek. A csepűrágó fabulákkal kíván szórakoztatni, a prédikátor pedig példázatokkal tarkítja beszédét, hogy beszéde vallásos tartalma meggyőzőbb, befogadhatóbb legyen. A jobb felhasználhatóság érdekében ezeket a történeteket gyűjteményekbe foglalták, tematikus vagy ábécérendben, hogy a szónok kiválaszthassa a tartalomnak leginkább megfelelő elbeszélést.

Dolgozatom egy franciaországi, latin nyelvű 15. századi ferences kézirat vizsgálatából kiindulva próbál meg következtetéseket levonni a későközépkori példázat jellegzetességeiről. Példázatnak a középkori egyházi gyakorlatban a szentbeszédbe iktatott történetet tartjuk, amelynek célja a prédikáció mondanivalójának tartalmi összefoglalása, illusztrálása, a közönség számára érthetővé, megjegyezhetővé tétele.⁵

A legutóbbi időben kezdődött meg Franciaországban az eddig viszonylag elhanyagolt dokumentumtípus, a prédikációk tanulmányozása, és csakhamar kiderült, hogy a népi vallásosság története szempontjából az egyik legígéretesebb forráscsoportról van szó. A késői középkorban, amikor még nem létezett könyvnyomtatás – vagy amikor még nem terjedt el igazán a nyomtatott könyvek használata – a szószék volt a kor tömegtájékoztatási eszköze. A városok egymással vetélkedtek, hogy megnyerjék maguknak az ismert és népszerű prédikátorokat, akiknek jelentős része valamelyik egyetemen szerzett fokozatot, és többségük a domonkos vagy a ferences rend tagja volt. Műveltségük és elhivatottságuk miatt a szentbeszéd eme „specialistái” jelentették a közvetítő elemet az egyetemi teológiai műveltség és a népi kultúra között. Hogyan működött ez a közvetítés? A téma valamennyi kutatója egyetért abban, hogy a prédikációk leghatásosabb eszközei a beszédet illusztráló példák, amelyek egy-egy történetbe sűrítették, így „fogyaszthatóvá” tették a teológiai mondanivalót, nagy szerepet játszva ezzel a hallottak memorizálásában is. Éppen ezért a múlt századi szerény kezdetek után a történészek a hatvanas évektől egyre jobban érdeklődnek az eddig inkább más diszciplínák által értékelt dokumentumtípus iránt.

Tüskés Gábor szavaival élve⁶ a példabeszéd olyan „folytonosan változó, rendkívül mozgékony irodalmi és kulturális jelenség, amely nem ragadható meg egyetlen diszciplína fogalomrendszerével.” Ez a történész számára két kihívást

⁵ „Az exemplum (...) alapvető feladata, hogy érvelési, bizonyítási eszközként kézzelfoghatóvá teszi az elvont tartalmakat”. Tüskés Gábor: *Az exemplum a 16-17. század katolikus áhítati irodalmában*. *ItK* 96 (1992) 150.

⁶ Tüskés Gábor: *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai* (Nádasi János). Budapest, 1997. 55.

jelent. Egyrészt végig kell gondolnia, hogy a példázat segíti-e a történeti valóság megismerésében, azaz tekintheti-e „forrásnak”, és ha igen, akkor milyen módszerekkel tudja „megszólaltatni”. Emellett természetesen látnia kell a példázat, mint történeti dokumentum használatának korlátait is. A másik kihívást a fenti megállapításból implicit módon következő tudományközi megközelítésre való törekvés jelenti. Az *exemplum*ot más miatt tartja értékesnek, más módszerrel közelíti meg az irodalmár, a filológus, a folklorista és a történész, de vizsgálódásuk tárgya ugyanaz az elbeszéléstípus marad, ezért természetesnek tűnik, hogy a különböző szakmák összehangolják erőfeszítéseiket, és megosszák egymással eredményeiket. Erre már van példa Franciaországban, ahol a nagyhírű párizsi *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales* keretében interdiszciplináris kutatócsoport működik Jacques Le Goff vezetésével. Ennek eredményei folyamatosan hatnak és beépülnek a széles értelemben vett medievisztikába.⁷ E területen Magyarországon a tudományközi gondolkodásmód még kevésbé nyert teret – legalábbis intézményi szinten, hiszen egyébként az általam ismert irodalomtörténész és néprajzos kollégák, kutatók rendkívül nyitottnak bizonyultak a közös gondolkodás iránt. Történészként fel kell tehát tárnunk azokat a kapcsolódási pontokat, ahol segíthetünk a társtudományoknak, és kérdéseket kell intéznünk feléjük, abban a reményben, hogy hasznosítható válaszokat nyerünk tőlük.

Ez a két kihívás adja doktori dolgozatom szélesebben vett elméleti kereteit. Fontos módszertani újítást jelent az a megközelítés, amely egy *exemplum*ot nem önmagában vizsgál, nem feltétlenül a történet hitelességét keresi, nem a „valóság kicsiny morzsái” (Jacques Le Goff kifejezése) után kutat benne, hanem felbukkanásának gyökereit, használatának körülményeit, belső szerkezetét vizsgálja. Az ilyen irányú megközelítés elsősorban mentalitás- és kultúrtörténeti elemzések alapjaként tudja hasznosítani az *exemplum*ot. Ennek érdekében Franciaországban megkezdődött a példázatgyűjtemények módszeres kiadása és katalogizálása. Az általam végzett kutatás tehát nem egyedi kezdeményezés, hanem részét képezi egy nagyobb programnak, az ún. *Thesaurus Exemplorum* létrehozásának.

Vizsgálataimnak van egy másik érdekessége is. A szakirodalomban igen elterjedt az a nézet, hogy a későközépkori példázatok „kevésbé értékesek”, „kevésbé érdekesek”, mint a klasszikus, 12-13. században keletkezett gyűjtemények, mert ekkor már nem születtek újabb „eredeti” alkotások, csupán a régieket kompilálták. Ezt az elméletet a szakma két nagyhatású és megkerülhetetlen képviselője fejtette ki mintegy negyven év különbséggel (Jean-Thiébaud Welter 1927-ben és Frederic C. Tubach 1964-ben). Bár nézeteiket később több kritika érte (Jean-

⁷ Lásd a *Cahiers de Civilisation Médiévale* folyóirat 155. teljes számának (1996) mérlegvonását a francia medievisztika 1945 utáni eredményeiről és kihívásairól.

Claude Schmitt 1977, Jacques Le Goff, 1982), hatásuk ma is érezhető és gátolja az ilyen irányú tanulmányokat.

Magyar kutatóként ennek a vitának különös jelentőséget tulajdonítok, hiszen a hazai példázatkincs kevés kivételtől eltekintve a 15. század végén és a 16. század elején alakult ki és szervesen folytatódott a reformáció és a katolikus megújulás korában is.

Valóban beszélhetünk ilyen “hanyatlásról”? Vagy csak a középkor “alkonyának” avított, de oly kényelmes koncepcióját vetítjük ki a példázatokra is? Miben ragadható meg egyáltalán akár egy történet, akár egy gyűjtemény eredetisége, újdonsága? A kortárs események és a korábban keletkezett írásos hagyomány említésének arányában? A szerkesztés vagy a történetvezetés sajátosságaiban? Kívántak-e sajátos, csak korukra, csak régiójukra vonatkozó célokat elérni ezen kései alkotások szerzői? A kérdések eldöntésének nincs más módja, mint alapos vizsgálat alá venni minél több ilyen gyűjteményt. Dolgozatom ennek a felismerésnek a jegyében született.

Az általam tanulmányozott, 315 példázatot tartalmazó, kézirat a clermont-ferrand-i egyetemi könyvtár (BMIU) 44. számú dokumentuma, amely a 15. század második felében keletkezett. Típusa szerint prédikációs segédkönyv, amely latin nyelvű *sermón*vázlatokon és példázatgyűjteményen kívül túl tartalmaz Biblia- emlékeztetőket, egy rövid francia nyelvű traktátust a hét főbűnről és erényről, valamint ún. bűnfákat is. Szerzői nem híres szónokok, divatos prédikátorok, csupán az auvergne-i ferences *custodia* egyetemi műveltséggel rendelkező szerzetesei, Ludovicus Peresi és névtelen, magát mindössze I. monogrammal jelölő rendtársa, akik saját használatukra és társaik megsegítésére állították össze gyűjteményüket. Hervé Martin neves specialista Peresiben látja kora „tipikus” prédikátorát⁸, akit műveltsége és képzése alkalmassá tesz teológiai ismeretek közvetítésére, de aki nem távolodott el környezete kulturális és műveltségi ízlésétől. Ezt a benyomást megerősítik a kézirat szerkesztési elvei: Peresi és társa nem kívánta a legegyszerűbbnek tartott megoldásként lemásolni vagy kivonatolni egy híres szerző munkáját (ahogy azt kortársuk, az 1473 körül szintén Clermont-ban keletkezett ms. 47. jelzetű kézirat domonkos szerzője tette). Maga kívánta összeállítani azt a *corpus*t, amelyet hasznosnak ítélt saját közössége számára. Emiatt a népszerű és mindenki által alkalmazott *exemplum*ok mellett igyekezett olyan történeteket találni, amelyek szűkebb hazája, a burgundiai ferences provincia ha-

⁸ MARTIN, Hervé, „Les prédicateurs franciscains dans les provinces septentrionales de la France au XVe siècle”, Estratto da: *I fratri minori tra ,400 e ,500 atti del XII Convegno Internazionale*, Assisi, 18-20 ottobre 1984. 251-253.

gyomániaihoz kötődnek. Érdekes továbbá, hogy a prédikációvázlatokban is igen sok példázatot találhatunk, amelyek közül számos magában a gyűjteményben is szerepel. Egyszerre figyelhető meg tehát egy gyűjtemény szerkesztésének strukturális összefüggései és a konkrét alkalmazás sajátosságai.

A dolgozat két fő részből áll. Az elsőben a kézirat keletkezésének körülményeit, történetét, fizikai jellemzőit igyekszem feltárni, majd a gyűjtemény szerkesztési elveivel, a források meghatározásával, a belőlük kibontakozó vallásos és társadalmi képpel foglalkozom. Az elemzést követi a második rész, maga a szöveg átírt változata, a történetek rövid bemutatása.

Az első fejezetet annak szentelem, hogy bemutassam a példázatkutatók rövid történetét, módszereit – amelynek ismerete éppen újdonsága, sajátos tudományközisége miatt nem feltétlenül várható el az átlagos olvasótól.

A második fejezetben képet szeretnék nyújtani a dokumentum keletkezési körülményeiről. Miután röviden felvázoltam a régió, tehát az auvergne-i ferences *custodia* létrejöttének és középkori működésének történetét, fel kívánom tárni azokat a konkrét feltételeket, amelyek a prédikációs gyakorlathoz szükséges kézikönyv születését indokolták. Ehhez hagyományos levéltári forrásokat használok, különösen a Clermont-ban és Montferrand-ban fennmaradt városi kiadások regisztereit, amelyek pontosan közlik a városban zajló prédikációs tevékenység idejét, helyét, a prédikátor személyét és a város által ellenszolgáltatásként kifizetett összeget. Bár a forrástípus kiaknázásának vannak korlátai, megismerhető belőle a későközépkori auvergne-i városi prédikáció dinamikája. A korabeli mentalitás jellegéről sokat elárul az a tény, hogy a világi hatalom kötelességének érezte bizonyos ünnepeken fizetett egyházi szónokkal biztosítani a közösség lelki szükségleteinek kielégítését. A forrásokból kiderül az is, hogy a terület domonkos, ferences és kisebb részben karmelita rendházai egymás konkurensiként jelentek meg a szószéken: a biztos és rendszeres jövedelem reményében igyekeztek tevékenységüket a lehető legjobb szinten folytatni. Ez a „verseny” vethette fel a prédikációs kézikönyvek használatának igényét is.

A harmadik fejezetben a dokumentum paleográfiai, kodikológiai leírása mellett a szakirodalom néhány általam pontatlannak vagy tévesnek vélt kijelentését korrigálok és állításaimat igyekszem bizonyítani. Elsősorban a dokumentum szerzőségének és datálásának kérdései vetnek fel ilyen típusú problémákat. Érveket sorakoztatok fel amellet, hogy a 44. kézirat nem egy, hanem több szerző alkotása, ferences munka, nem pedig domonkos, és bizonyítékokkal támasztom alá megállapításaimat a datálást illetően is.

A negyedik és ötödik fejezetben a példázatok forrásainak és szerkesztési elveinek meghatározására vállalkozom. Milyen vezérlő elvek irányították a szerzőket a gyűjtemény összeállításakor? A kompiláció során miért éppen ezeket a történeteket választották ki a rendelkezésükre álló gyűjteményekből? Egyáltalán

milyen művekből dolgoztak? A források ismertetésekor néhány problémás esetben összehasonlító szövegelemzést is végeztem, hogy igazoljam álláspontomat, amikor több lehetséges változat közül az adott szöveg forrásértéke mellett török lándzsát.

A hatodik fejezetben kitérek a példázatokból kivehető társadalomkép sajátosságaira. A prédikátorok „hősei” remeték, szerzetesek, ritkábban világi papok. Minden más társadalmi csoport általában negatív szereplője a történeteknek. Királyok, lovagok, „rossz gazdagok” és polgárok, falusi szántóvetők, gyermekek, de különösen a nők esnek kísértésbe, kárhoznak el, vagy menekülnek meg a pokolból megtérésük eredményeként – mindez a Haláltáncok stílusát juttatja eszünkbe. A társadalmi és vallási csoportok megjelenítésének elemzése a példázat és a prédikáció normateremtő, normafenntartó szerepének pontosításához vezethet bennünket.

A hetedik fejezetben a példázatok révén kialakuló tér- és időkép vizsgálatára vállalkozom. Az *exempla* forrásainak és helynévhasználatának összevetéséből kiderül, hogy a szerzők a hagyományos auktorok használatán kívül milyen mértékben támaszkodtak a regionális hagyományra.

A dolgozat második része a szó klasszikus értelmében vett szövegközlés. A betűhű átírást csak akkor javítottam ki, ha az eredeti szavak, kifejezések érthetetlennek bizonyulnának az olvasó számára. Az átiratot jegyzetek követik, amelyek tartalmazzák a történetek rövid ismertetését, és a más *exemplum*-gyűjteményekben megtalálható párhuzamosságokat, valamint a lényeges eltéréseket. A példázatok rendszerezésénél Frederic C. Tubach amerikai kutató *Index Exemplorum*-ának jelöléseit használtam, a szakma általánosan bevett gyakorlata szerint.

Dolgozatomban tehát egy modellértékűnek tekintett kézirat példázatainak közlése és elemzése kapcsán igyekszem megvizsgálni a későközépkori *exempla* „hanyatlásának” kérdését, valamint hozzá kívánok járulni a franciaországi *Thesaurus Exemplorum* bővítéséhez, remélve, hogy hamarosan Magyarországon is megindul ennek létrehozása.

I. FEJEZET. HISTORIOGRÁFIA, FORRÁSOK, ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

1. Historiográfia

A példázatokkal kapcsolatos szakirodalom az utóbbi évtizedekben megsokszorozódott. Áttekintése egyre nagyobb feladatot igényel, ennek ellenére az *exemplum* kutatása még mindig kissé „idegennek” hat a legtöbb kutató számára. Tipikus határterületről van szó, amelyhez minden tudomány a saját eszközeivel közelít, és csak saját céljai érdekében kívánja felhasználni a szövegeket. Az irodalomtudomány elsősorban a retorikai elmélet és gyakorlat felől, az összehasonlító irodalomtörténet vizsgálati szempontjainak érvényesítésével vizsgálja a példázatot, a folklorisztika a népi hagyományok gyökereit szeretné segítségükkel feltárni, a filológus számára pedig a szöveghagyományok változásai, az ókori szövegelemek középkori felbukkanásai tűnnek érdekesnek. A történész elsősorban a mentalitás- és vallástörténet, a kulturális közvetítőszerep kérdéseire kíván választ kapni, esetleg klasszikus történeti forrásnak tekinti a példázatot, és a „valóság kicsiny morzsái” után kutat bennük.

Hogyan alakult ki az *exemplum* fogalma, kutatásának melyek a legfontosabb állomásai, milyen új vizsgálati módszerek és eredmények születtek az elmúlt évtizedekben, amelyek dolgozatunkra is hatottak? Ezekre a kérdésekre kívánok felelni a historiográfiai részben.

1.1. A példázatkutatás története és eredményei Európában

A példázatok iránti érdeklődés megjelenése, az első szövegkiadások megszületése a 19. század végének terméke. Ezek a munkák egy-egy ismertebb – jellemzően 12–13. századi – szerző történeteit publikálták. Két tendencia figyelhető meg a művekben: a szerkesztés elvei nem egységesek, a kiadók általában önkényesen határozták meg, hogy milyen példázatokot tartanak „érdemesnek” a megjelenítésre, illetve a legtöbben megpróbálkoztak a példázat fogalmának meghatározásával.

A legelső munka, amely felkeltette az érdeklődést a vallásos történetek iránt, Caesarius Heisterbaciensis 13. századi ciszterci szerzetes hatalmas példázatgyűjteményének, a *Dialogus Miraculorum*-nak a kiadása, Joseph Strange 1851-es munkája.⁹ Ezt követte Albert Lecoy de la Marche 1877-es műve¹⁰, amely

⁹ *Caesarii Heisterbacensis monachi ordinis cisterciensis Dialogus Miraculorum*, Josephus STRANGE, Coloniae, Bonnae et Bruxellis, 1851.

¹⁰ LECOY DE LA MARCHE, Albert: *Anecdotes historiques. Légendes et Apologues tirés du recueil inédit*

Stephanus de Borbone (Etienne de Bourbon) 13. századi domonkos szerzetes *Tractatus de diversis materiis praedicabilibus* című gyűjteményéből közölt mind-egy ötszáz, a kiadó által „történeti szempontból érdekesnek¹¹” vélt történetet. A levéltáros Lecoy de la Marche a példázatok publikálásával a források bővítését kívánta megcélozni, főként a korában modernnek számító erkölcs- és szellem-történet szempontjából.¹²

Mivel Etienne de Bourbon történetei jelentős részben Jacobus de Vitriaco (Jacques de Vitry, Akkó püspöke, †1240) alapján íródtak, különös jelentőséget kapott a prédikációiban található példázatok 1890-es kiadása.¹³ Thomas Frederick Crane az egyik első modern szerző, aki a példázat definiálását is megkísérelte: az *exemplum* szót szerinte az egyházi szerzők két értelemben használták. Először is az általánosan is használt, „példaként”, másodsor pedig illusztratív történetként.¹⁴

A 19–20. század fordulóján a példázatkiadások és elemző munkák megsokasodtak. Szinte minden nemzet felfedezte a saját szerzőit, történeteit, és hozzáfogott a jellemzőnek, fontosnak tartott munkák – általában kivonatos – megjelentetéséhez.¹⁵ A lázas kiadási tevékenység hatására született meg az első jelentős összefoglalás: Jean-Thiébaud Welter 1927-es hatalmas lélegzetű doktori dolgozata¹⁶, amely igyekezett felkutatni az európai levéltárakban és könyvtárakban található példázatgyűjteményeket, valamint először próbálkozott meg a művek korszak és típus szerinti rendszerezésével. Máig referenciaként használatos

d'Etienne de Bourbon. Paris, 1877.

¹¹ Erről a kiadó így nyilatkozik a munka bevezetőjében: „j'ai donc pris tout ce qui pouvait intéresser l'histoire ... j'ai laissé de côté les réflexions morales, les passages de l'Écriture et le commentaire théologique ... Quant à ces exemples eux-mêmes, j'ai dû en supprimer également un bon nombre, qui auraient grossi inutilement et démesurément ce volume.” Lecoy de la Marche, 1877. xxv–xxvi.

¹² “je ne crains pas de dire que ses récits forment une source historique importante, et que cette source oubliée apporte au grand courant des chroniques de l'époque un très-utile contingent. Quiconque voudra étudier l'état des mœurs et des esprits au siècle de saint Louis, et tout ce côté intime de la société du moyen âge, vers lequel semblent se porter de préférence les recherches de l'érudition moderne, devra désormais consulter ce recueil d'anecdotes dont les unes éclaireront l'histoire proprement dite, les autres l'histoire littéraire.” Lecoy de la Marche, 1877. i–ii.

¹³ *The Exempla or Illustrative Stories from the Sermones Vulgares of Jacques de Vitry*. Edited, with Introduction, Analysis and Notes, by Thomas Frederick CRANE, London, Folk-lore Society, 1890.

¹⁴ “The word *exemplum* is employed by the ecclesiastical writers in two meanings, first, our 'example' in a general sense; second, an illustrative story.” Crane, 1890. xviii.

¹⁵ Ezen a helyen természetesen nincs mód valamennyit bemutatni. A művek összefoglaló bibliográfiája megtalálható: BRÉMOND, Claude – LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude, *L'Exemplum*. Turnhout, 1982. 17–26.

¹⁶ WELTER, Jean-Thiébaud, *L'Exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Age*. Paris-Toulouse, 1927.

alkotásának melléklete említi a dolgozatunk tárgyát képező Clermont-Ferrand-i kéziratot is.¹⁷

Kisebb szünet után a példázatok iránti érdeklődés megújulása az 1960-as évek végén kezdődött el, szoros összefüggésben a mentalitástörténet, a szóbeli kultúra iránti érdeklődés megnövekedésével, a források jellegének újraértelmezésével.¹⁸ Csak néhány fontos momentum a korszak eredményeiből: 1967-től indultak meg a Jacques Le Goff által vezetett kutatások a párizsi *Ecole Pratique des Hautes Etudes* keretében, amelynek gyümölcse jó néhány doktori dolgozat lett.¹⁹ 1969-ben jelent meg Frederic C. Tubach *Index Exemplorum*²⁰, a mai napig legtöbbet használt példázatkatalógus. Az 5400 történet referenciáit és rövid ismertetését tartalmazó index egységesítette az *exemplum*ra való hivatkozás módszereit: minden azóta megjelenő szövegkiadás alkalmazza – így a mi dolgozatunk is. Tubach művének azóta számtalan hibáját fedezték fel. Tárgyi tévedései, pontatlanságai mellett a legnagyobb hátránya, hogy a sajátos logikával megszerkesztett tárgymutatóban nehezen lehet megtalálni a keresett motívumokat és nem rendelkezik a kereszthivatkozások feltárását megkönnyítő keresőkkel sem.²¹ Ezeknek a hibáknak a kiküszöbölésére született meg a mű kiegészítése, *Les Exempla médiévaux* címmel 1992-ben.²²

A megélénkülő érdeklődés eredménye (számtalan szövegkiadás, feldolgozás mellett) ismét egy elméleti szintézis lett, a *Typologie des sources du Moyen Age occidental* sorozatban megjelent *L'Exemplum* című összefoglalás a történetész Jacques Le Goff, az irodalmár Claude Brémond és a folklorista Jean-Claude

¹⁷ Welter, 1927. 480. Viszont Magyarországra vonatkozóan csak a budapesti Egyetemi Könyvtárban található Ms. lat. 65 jelzettel ellátott 1448-as példázatgyűjtemény egy részét ismerteti (Welter, 1927. 495), semmit nem tud a Példák Könyvéről, Laskai Osvát vagy Temesvári Pelbárt munkáiról.

¹⁸ Lásd a *Cahiers de Civilisation Médiévale* folyóirat 155. (1996) teljes számának mérlegvonását a francia medieviztika 1945 utáni eredményeiről és kihívásairól. Magyar ismertetése: Györkkös Attila: Vélemények és viták a francia középkortörténet háború utáni fejlődéséről, *Klió*, 7. (1998/3), 3–12.

¹⁹ Erről: BERLIOZ, Jacques, *Le groupe de recherche sur les exempla médiévaux* (Paris) című tanulmányát. In: BERLIOZ, Jacques – POLO DE BEAULIEU, Marie-Anne (dir.), *Les Exempla médiévaux. Nouvelles perspectives*. Paris, 1998. 2–3.

²⁰ TUBACH, Frederic C., *Index Exemplorum. A Handbook of medieval religious tales*. Helsinki, 1969.

²¹ Például az *Index* által 1664-esként jelölt történetről megtudhatom, hogy az a *Dialogus Miraculorum*, V, 10 vagy Temesvári Pelbárt 245-ös (Katona jelölése alapján) története, de visszafelé már nem tudok keresni, magyarul, ha arra vagyok kíváncsi, hogy a Pelbárt 245-ként jelzett történet milyen más munkákban fordul elő, csak nehézségek árán jutok el megoldásig.

²² BERLIOZ, Jacques – POLO DE BEAULIEU, Marie-Anne (dir.), *Les Exempla médiévaux. Introduction à la recherche, suivie des tables critiques de l'Index exemplorum de Frederic C. Tubach*. Carcassonne, 1992.

Schmitt tollából.²³ A mű eredményes kísérletet tesz az *exemplum* definiálására, amellyel korábban szinte valamennyi fentebb idézett kutató megpróbálkozott, de nem tudott érvényes meghatározást adni. Eszerint a példázat „*un récit bref donné comme véridique et destiné à être inséré dans un discours (en général un sermon) pour convaincre un auditoire par une leçon salutaire*” (Rövid, valóságosként bemutatott elbeszélés, amelyet beszédbe – általában prédikációba – szántak, azzal a céllal, hogy a hallgatóságot az üdvös tanítás segítségével meggyőzzék).²⁴ A fogalmat azóta minden, a témával kapcsolatos munka használja, s nekünk sincs okunk más meghatározásra törekedni. A *L'Exemplum* azonban nemcsak a definíció meghatározásával segítette a témával kapcsolatos kutatásokat: igyekezett feltárni a példázatok keletkezésének, fejlődésének történeti elemeit, az *exemplum* típusait, meghatározta a szövegkiadás példázatokra érvényes sajátos elveit, sőt megjelölte azokat a munkákat is, amelyek kiadása sürgető lenne.

Ezek szerint minden kézirat kiadása esetében a teljességre kell törekedni. Megengedhetetlen a korábbi gyakorlat, amely szubjektív módon válogatott a példázatok között, eldöntve, hogy melyik érdemes a publikálásra és melyik „értéktelen”. Ennek megfelelően szükség van a korábban már megjelent művek újrakiadására (pl. Stephanus de Borbone *Tractatusa* vagy éppen a Welter által csonkán publikált névtelen *Tabula exemplorum* esetében²⁵). Törekedni kell az egyes történetek ismert verzióinak összegyűjtésére is, mert csak így lehet megállapítani a példázat átvétele során jelentkező módosulásokat. Meg kell határozni az egyes gyűjtemények, sőt az egyes kéziratok keletkezésének körülményeit, feltárni a változatok közti eltérések jellegét és okait. A hatalmas példázatkincsből a szerzők miért pont azokat választották ki, milyen célt kívántak szolgálni vele? Végül pedig a kutatás elősegítése érdekében létre kell hozni olyan repertóriumokat, ahol az egyes gyűjtemények keletkezési kora, a példázatok rövid ismertetője, a legfontosabb kulcsszavak szerepelnek.²⁶

A programadó *L'Exemplum* hatására nagy ütemben indultak meg a kutatások, különösen Franciaországban, de másutt is. Megalakult a *Groupe de recherche sur les exempla médiévaux*, a párizsi *Groupe d'anthropologie historique de l'Occident médiéval* (GAHOM) keretében, Jean-Claude Schmitt vezetésével. A csoport, amely elsősorban történészekből, filológusokból, szemiológusokból, irodalomtörténészekből és doktoranduszokból áll, számos kiadás megszületésében működött közre. Ezek közül a legfontosabb a 14. századi domonkos szerző, Johannes

²³ Brémond – Le Goff – Schmitt, 1982.

²⁴ Brémond – Le Goff – Schmitt, 1982. 37–38.

²⁵ WELTER, Jean-Thiébaud, *La Tabula Exemplorum secundum ordinem alphabeti*. Paris–Toulouse, 1926.

²⁶ Brémond – Le Goff – Schmitt, 1982. 71–78.

Gobi (vagy Junior, 1320–1363) *Scala coelije*, Marie-Anne Polo de Beaulieu publikálásában.²⁷ Létrejött egy számítógépes indexálási rendszer, amely révén a példázatok szerzője, tartalma, kulcsszavai alapján könnyebben meg lehet találni az egyes történetek forrását, tanulmányozni lehet a különböző változatokat.²⁸ Ezzel párhuzamosan megindultak a kutatások a nemzeti *Thesaurusok* kialakítására is Német-, Olasz- és Spanyolországban is.²⁹

Számunkra, akik egy 15. század végi példázatgyűjtemény kutatásával foglalkozunk, különösen izgalmas a kései példázatok „hanyatlása” körül folyó vita. Tubach megállapítása szerint a példázatok keletkezésének klasszikus korszaka a 12–13. század volt, és a 14–15. századtól kezdve az *exemplum* „válságba” került: nem születtek újabb történetek, csupán a régieket kompilálták.³⁰ Ezzel szemben a modern felfogás szerint nem a példázat „eredetisége” számít, hanem felhasználásának szempontjai, céljai. Így minden gyűjtemény, minden elbeszélés egyedinek tekinthető, sőt egyedi vizsgálatot is kíván. Ennek az elméletnek a híve Jacques Le Goff is, aki szerint nem hanyatlásról, hanem a példázathasználat megváltozásáról van szó: ha nem is keletkeztek nagy számban újabb történetek, alkalmazásuk átalakult, sajátos formákat öltött. Hogyan zajlott ez a folyamat? Minderről még keveset lehet tudni. Le Goff ugyanis felhívja a figyelmet, hogy talán éppen Tubach hipotézisének eredményeképpen a 15–16. századi példázatgyűjteményekre kevesebb figyelem vetült, és szorgalmazza a kutatások kiterjesztését erre a területre is.³¹

Doktori dolgozatunk ennek a felhívásnak igyekszik eleget tenni a maga eszközeivel.

1.2. Az *auvergne-i* prédikációra és a kéziratra vonatkozó korábbi kutatások

A ms. 44. historiográfiája meglehetősen rövid, de a korábban a kódexszel foglalkozó szerzők így is több, kisebb-nagyobb tévedést ejtettek. Ezeket dolgozatunkban javítani igyekeztünk, remélve, hogy újabbakat nem követtünk el.

²⁷ POLO DE BEAULIEU, Marie-Anne (ed.), *Scala Coeli de Jean Gobi*. Paris, 1991.

²⁸ A rendszer immár interneten is hozzáférhető (www.ebess.fr/centres/gabom/ThesEx.htm), ami nagyban felgyorsítja a kutatómunkát. Sajnos munkánk nagy részét mi még e nélkül, a hagyományos katalógusokra támaszkodva végeztük...

²⁹ Ezekről ad tájékoztatást több tanulmány is a már idézett kötetben: BERLIOZ – POLO DE BEAULIEU, 1998. 147–242.

³⁰ TUBACH, Frederic C., *Exempla in the Decline, Traditio*, 18 (1962), 407–417.

³¹ Berlioz – Polo de Beaulieu, 1998. 13–14.

A clermont-i BMIU kéziratjegyzéke³² alapos, de nem mindig helyes információkat nyújt: bemutatja a kódex szerkezetét, pontosan jelölve a példázatgyűjtemény helyét, megállapítva, hogy 15. századi domonkos munka. Erre a következtetésre a mű összeállítója nyilván a kézirat első oldalán található, későbbi, 17. századi bejegyzés alapján jutott. A harmadik fejezetben bizonyítani igyekszünk, hogy a kódex azonosítása téves, nem domonkos, hanem ferences műről van szó.

A kézirat létét Welter is említi³³ nagy összefoglalójának végén, a másik (valóban domonkos), ms. 47. jelzetű kézirattal egyetemben, minden további kommentár nélkül. Welter elkövet egy apró pontatlanságot: a példázatgyűjteményt a ff. 169-214 közötti szakaszra teszi, holott az egy oldallal rövidebb. A pontos adat: ff. 169v.-214.³⁴

A kézirattal gyakorlatilag egyetlen szerző foglalkozott ennél behatóbban, Hervé Martin, aki előbb doktori dolgozatában³⁵, majd egyik tanulmányában³⁶, végül pedig hatalmas, az észak-francia prédikációs tevékenységről szóló művében³⁷ többször is utal az általunk vizsgált műre. Martin érdeklődését nem elsősorban a példázatok kötötték le, hanem a korszak prédikációs tevékenysége, bár könyvének egyik fejezete az *exemplumok* elemzésével foglalkozik.³⁸

Megállapításait röviden összegezve: fontos, a 15. századi *sermonariumok* közül tipikusnak tekinthető kéziratnak tartja a ms. 44-et.³⁹ Javítva a clermont-i kéziratjegyzék hibáját, ferences munkának tekinti a kódexet.⁴⁰ Ugyanakkor egyetlen szerzőjeként a kéziratban magát többször is megnevező Ludovicus (Louis) Peresi párizsi diákot tekinti. Dolgozatunk harmadik fejezetében ezt

³² COUDERC, Camille, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque de la ville de Clermont-Ferrand*. Paris, Plon, Nourrit, 1890. t. VI. 10-11.

³³ Welter, 1927. 480.

³⁴ *Appendice III. Inventaire des manuscrits renfermant des recueils ou des fragments de recueils d'Exempla*. Clermont-Ferrand, B.v. mss. lat. 44. ff. 169-215. (XV. s.). Welter, 1927. 480.

³⁵ MARTIN, Hervé, *Le ministère de la parole en France septentrionale, de la Peste noire à la Réforme*. Thèse de doctorat, Université Paris IV, 1986. (kézirat).

³⁶ MARTIN, Hervé, Les prédicateurs franciscains dans les provinces septentrionales de la France au XVe siècle. In: *I Fratelli Minori tra'400 e '500 atti del XII Convegno Internazionale*, Assisi, 18-20 ottobre 1984, 231-256.

³⁷ MARTIN, Hervé, *Le métier de prédicateur en France septentrionale à la fin du Moyen Age (1350-1520)*. Paris, Editions du Cerf, 1988.

³⁸ Martin, 1988. Chap. XII. Les contenus narratifs. 485-535.

³⁹ Martin, 1984. 251-253.

⁴⁰ Martin, 1988. 224. A szerző az általa vizsgált kéziratok bemutatásakor a következőket írja a dokumentumról: "Clermont-Ferrand, BM, Ms. 44, 249 ff^o, ensemble de sermons en latin, de matériaux pour prêcher et d'exempla, du au frère mineur Louis Peresi, qui l'a composé dans les années 1440-1480; provient de la bibliothèque des frères prêcheurs de Clermont."

az állítást is árnyalni igyekszünk. A kézirat születésének évét illetően sem egyértelműek Martin megállapításai: egyszer az 1450-es évekre⁴¹, másszor pedig az 1448-78 közötti, meglehetősen tág időszakra⁴² teszi a keletkezését. Ezt is szeretnénk egyértelműsíteni, egyetlen évre, 1478-ra szűkítve a datálást. Martin másik hibája, hogy a kézirat ff. 169v.-214. közötti példázatgyűjteménynek csak az első, nagyon rövid – a ff. 169v.-170v. közötti – részét, illetve a prédikációkban található *exemplum*okat elemzi, a többiről pedig – mintha nem is léteznének – egyáltalán nem tesz említést.⁴³ Az észak-franciaországi prédikációs gyakorlattal kapcsolatos megállapításainál gyakran utal az általunk vizsgált kézira és a helyi levéltári anyagra is. Martin azonban itt is elkövet egy igen jelentős hibát: talán megfélekedve arról, hogy a mai Clermont-Ferrand település a 17. század előtt két különálló várost alkotott (Clermont és Montferrand), a vizsgálatba csak a montferrand-i városi jegyzőkönyvek anyagát veszi be. Bár valóban ez a részletesebb, nagyobb épségben megmaradt dokumentumcsoport, nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a kézirat Clermont-ban keletkezett, ezért az itteni források vizsgálata alapvető jelentőségű. Ennek az anyagnak a feltárása, a hibák kijavítása szintén dolgozatunk tárgyát képezi.

A clermont-i egyházmegye koldulórendi hálózatát és tevékenységét illetően szintén nagyon kevés modern feldolgozás született. A Clermont-Ferrand vagy Auvergne történetével foglalkozó monográfiák⁴⁴ tartalmazzak utalásokat a helyi koldulórendek tevékenységéről, de csupán egyetlen átfogó vizsgálat, Sylvie Roche egyetemi szakdolgozata foglalkozik kimerítően a témával.⁴⁵ Roche elsősorban a koldulórendek és a városfejlődés Jacques Le Goff által felvetett kapcsolatának⁴⁶ helyi vizsgálatára vállalkozott és kitűnő elemzést nyújtott a rendek auvergne-i megtelepedésének, fejlődésének, mindennapi életének kérdéseiről. Adatainak és

⁴¹ Martin, 1986, 679-680.

⁴² Martin, 1984. 254.

⁴³ Martin, 1988. 486, illetve 495-498.

⁴⁴ Többek között AUDIGIER, Pierre, *Histoire d'Auvergne*. Clermont-Ferrand, 1894; CHARBONIER, Pierre, *Histoire de l'Auvergne des origines à nos jours*. Clermont-Ferrand, 1999; EVERAT, Edouard, *Histoire abrégée de la ville de Riom*. Riom, 1989 [1923]; MANRY, André-Georges, *Histoire de Clermont-Ferrand*, Clermont-Ferrand, 1993; POITRINEAU, Abel, (dir.), *Le diocèse de Clermont*, Paris, 1979, és Uő., *Auvergne*. Paris, 1999; TARDIEU, Ambroise, *Histoire de la ville de Clermont-Ferrand*, Moulins, 1870-1871, és Uő., *Histoire de la ville de Montferrand et du bourg de Chamalières en Auvergne*, Moulins, 1875.

⁴⁵ ROCHE, Sylvie, *L'implantation des ordres mendiants dans l'ancien diocèse de Clermont (XIIIe - XVIe siècle)*. Mémoire de maîtrise s.d. Michel AUBRUN, kézirat, Université Blaise Pascal, Département d'Histoire, Clermont-Ferrand, 1996.

⁴⁶ J. LE GOFF, J., „Apostolat mendiant et fait urbain dans la France médiévale: implantation des ordres mendiants. Programme questionnaire pour une enquête”, *A.E.S.C.*, 1968. márc.-ápr., 335-352.

eredményeinek egy részét mi is használjuk az alábbiakban. Továbbra sincs azonban olyan munka, amely akárcsak felvetés szintjén is foglalkozott volna a régió prédikációs tevékenységével, az ehhez szükséges kézilyvek, *sermonariumok*, példázatgyűjtemények keletkezésének kérdésével.

2. Források és alkalmazott módszerek

Kutatásaink során három, egymástól céljaiban, módszereiben és ennek következtében forrásaiban is elkülöníthető vizsgálatot végeztünk.

1. A kézirat keletkezési körülményeinek bemutatása érdekében Clermont és Montferrand városának prédikációs gyakorlatát kívántuk megismerni. Ehhez felhasználtuk a rendekkel kapcsolatos levéltári forrásokat, a két település városi jegyzőkönyveit, illetve a rendek történetére vonatkozó későbbi feldolgozásokat, amelyek közül néhány forrásértékkel bír. Szerettük volna a prédikátorok személyét, aktivitási területét jobban megismerni, különösen az egyik szerzőre, Ludovicus Peresire utaló nyomok után kutattunk. Közben kirajzolódott előttünk a két város prédikációs tevékenységének számos eleme.

2. A kézirat szerkezetének, korának, szerzőinek vizsgálatakor elsősorban kodikológiai, paleográfai módszereket vettünk igénybe, így forrásnak magát a kéziratot tekinthetjük.

3. A példázatok forrásainak megállapítása érdekében más, kiadott vagy kiadatlan gyűjteményeket vettünk igénybe, amelyeket filológiai módszerek igénybevételeivel összehasonlítottunk saját történeteinkkel, így próbálva feltárni az azonosságokat, illetve az eltéréseket (és azok mértékét).

A példázathasználat sajátosságainak vizsgálatakor ismét csak a kézirat szolgált forrásként. Igyekeztünk a történetek mondanivalója alapján valamilyen rendszert felfedezni a szerkesztési elvekben. A prédikációkban található példázatok esetében a *sermo* tartalma és az *exemplum* mondanivalója közti összefüggéseket igyekeztünk feltárni.

A dolgozat természetéből és belső logikájából következik, hogy a három vizsgálati csoport közül az első az, amelynek forrás- és módszerhasználatát itt kell részletesebben indokolnunk. A paleográfai elemzés részleteire a 3. fejezetben, a textológiai-filológiai vizsgálatok módszereire és forrásaira pedig 4. fejezetben részletesen kitérünk, ezért most csak röviden említjük.

2.1. Az auvergne-i prédikáció

Azoknak a koldulórendi provinciáknak a tevékenységéről, életéről, amelyek a clermont-i egyházmegye területén találhatóak, több forrással is rendelkezünk. Az első ezek közül a montferrand-i származású Jacques Fodéré ferences

atyja műve, aki 1619-ben jelentette meg a *Narration historique(...)* című művét Lyonban.⁴⁷ Ez a mű feleleveníti, összefoglalja a helyi írott és szóbeli hagyományokat, amelyeket a szerző saját maga figyelt meg és jegyzett le. A 19. és 20. századi ferencesek tudományos megnyilvánulásai is gyakran koncentrálták saját környezetük történetének megírására. Így például Henri Lemaître a *Revue d'Histoire Franciscaine*-ben írott tanulmánya a burgundiai ferences provincia történeti földrajzával kapcsolatosan.⁴⁸

A régió koldulórendi prédikációjának és eszközrendszerének vizsgálatához rendelkezésre álló egyéb források viszont igencsak pontatlanok. A rendi levéltárak fennmaradt anyagai annyira hiányosak, hogy a minket érdeklő kérdésben gyakorlatilag semmilyen információval nem szolgálnak.⁴⁹ A 15. század közepétől viszont általános gyakorlat Franciaországban, hogy a városi vezetés javadalmazza a nagybőjti és adventi prédikátorokat.⁵⁰ Ennek következtében a városi számadáskönyvek elméletileg támpontot nyújthatnak a feldolgozáshoz. A gyakorlatban azonban a könyveket elég pontatlanul vezették és egy részük elpusztult az idők során. Vizsgálatunk számszerű adatait illetően tulajdonképpen csak Montferrand konzuli jegyzőkönyveire tudunk érdemben hivatkozni, amelyet a 15. század közepétől fogva viszonylag alaposan vezettek⁵¹ A vizsgálat alá vett hatvan év (1442-1502⁵²) alatt 35 évben összesen hatvannégy bejegyzést találhatunk a konzuli jegyzőkönyvekben. Ez azt jelenti, hogy nincs információnk a korszak szinte feléről. Ez a hiány azonban nem egyenletesen oszlik el: a kezdeti két évtizedről van a legkevesebb információnk, az utolsó kettőről pedig a legtöbb.

⁴⁷ FODÉRÉ, J., *Narration historique et topographique des convents de l'ordre saint François et monastères sainte Claire, érigés en la province anciennement appelée de Bourgogne, à présent saint Bonaventure*. Újabb kiadása: Clermont-Ferrand, 1861.

⁴⁸ R.H.F. t. IV., 445-514. o.

⁴⁹ *Archives Départementales de Puy-de-Dôme, Fonds de Clermont*. 27H (Dominicains de Clermont): 27H14 (Inventaire des donations faites au couvent, 1408-1470); 30H (Cordeliers de Clermont): 30H 4, 5, 13, 17, 20, 23 (Testaments); 30H28 (Registre des fondations).

⁵⁰ Martin, 1988, 151.

⁵¹ Kiadása: TEILHARD DE CHARDIN, Etienne, *Inventaire sommaire des Archives Communales. Fonds de Montferrand*. Tomes I-II, Clermont-Ferrand, 1922.

⁵² Kiindulópontként az 1440-es évet vettük volna, mert Hervé Martin egyik hipotézise szerint a kézirat a negyvenes évek terméke. 1440-1441-ből viszont nem találtunk értékelhető adatokat. A végpontot a századforduló jelentette, amit két évvel kiegészítettünk, hogy egy hatvanéves ciklusról tudjunk tájékoztatást adni. Ludovicus Peresi után nyomozva a 16. század első két évtizedének bejegyzéseit is megtekintettük, de mivel itt sem találtunk személyéről semmilyen információt, ezt a korszakot nem mutatjuk be.

A clermont-i forrásokkal még több a probléma. Itt a városi számadáskönyvek⁵³ közül nagyon sok elveszett. Teljesen hiányzik az 1454-1463 közötti évtized, az 1465-1467-es időszak, az 1476-1477-es év, nincs meg az 1479-es, semmit sem tudunk az 1482-1485 közötti három esztendőről, vagy 1498-1499-ről. A fennmaradt dokumentumok között sem mindegyik tartalmaz adatot a prédikációs tevékenységről. Mindennek következtében a vizsgált időszakban összesen 17 évre vonatkozóan találtunk 28 bejegyzést, tehát ismeretlen a korszak több, mint kétharmada. A források megmaradásánál itt is hasonló tendenciát figyelhetünk meg, mint Montferrand-ban. A korszak végéhez közeledve az információk bőségesebbek.

Az adatok fennmaradásának sajátosságait az alábbi táblázatban ábrázoltuk:

Táblázat 1. A prédikációval kapcsolatos bejegyzések Clermont-ban és Montferrand-ban

	Évtized	Clermont (év)	Clermont (említés)	Montferrand (év)	Montferrand (említés)
I.	1442-1452	0	0	4	6
II.	1453-1462	0	0	1	3
III.	1463-1472	0	0	6	7
IV.	1473-1482	4	4	5	8
V.	1483-1492	6	11	10	17
VI.	1493-1502	7	13	9	23
Összesen	60 év	17	28	35	64

Ha a prédikációs tevékenységgel kapcsolatos adatokat megvizsgáljuk, a következő tendencia állapítható meg: azokban az években, amikor nem tesznek említést a prédikációkról, más téren is gyérebb az információ, míg a prédikációban "gazdagabb" esztendőkben maguk a jegyzőkönyvek is rendszeresebben vannak vezetve. Mindez arra a következtetésre késztet bennünket, hogy a prédikációk említése a források megmaradásának, vagy a jegyzőkönyvet vezető személy precízségének is következménye, és nem kérdőjelezi meg a város által támogatott prédikációs tevékenység rendszerességét. Évente több említés is lehet, tehát a "közösség érdekében végzett prédikáció" egy esztendőn belül többször is előfordulhatott. A konzulátus által finanszírozott prédikációk ráadásul nem tartalmazzák a koldulórendi szónokok összes nyilvános beszédét, csak azokat, amelyeket a közösség szempontjából annyira fontosnak tartottak, hogy elhangzásukat nem akarták egyszerűen a hallgatóság adományaitól függővé tenni.

⁵³ *Délibérations de Clermont* 3E 113 DEP FDS I., BB 4-12.

Montferrand adatai többet elárulnak a prédikátorok kilétéről, jövedelméről, Clermont-ban viszont a bejegyzések alkalmasak arra, hogy bepillantást nyerjünk abba a belső folyamatba, ahogy a városi tanács döntött a prédikátor személyéről és javadalmazásáról. Ennek következtében – bár pontos képet nem nyújtanak – nem érdek nélküli egyik település dokumentumainak a vizsgálata sem.

A levéltári források esetében figyelembe kellett venni a korszak sajátos időhasználatát. Bár a clermont-i városi jegyzőkönyvek januárban kezdődnek (ekkor választották ugyanis a konzuli tanácsot), hivatalos évkezdetnek a mindenkori húsvétot tekintik a dokumentumok. A pontos, mai felfogásnak megfelelő adatok meghatározásakor figyelembe kellett venni, hogy az adott évben mikorra esett a húsvét⁵⁴, majd a dátumozást ennek megfelelően módosítani. A dolgozatban szereplő adatok mindegyike a mai datálási rendszernek megfelelő módon lett átszámítva.

2.2. A kézirat jellemzői

A kézirat jellemzőinek elemzésekor a vizsgálat célja a kézirat keletkezési körülményeinek, időpontjának feltárása, a szövegek szerzőinek azonosítása volt. Ehhez komplex kodikológiai és paleográfai módszereket vettem igénybe, így ebben az esetben forrásnak magát a kéziratot tekinthetjük.

A kódexet ívfüzetekre bontottuk, és a füzeteket összehasonlítottuk a rajtuk levő szöveggel, hogy megértsük: egy-egy füzet mennyire tartalmaz önálló, a többitől elkülöníthető logikai tartalmat. Megvizsgáltuk az ívfüzetek vízjeleit is: ennek célja annak eldöntése volt, hogy a kódex egyes részei egy időben készültek-e. Ez utóbbi kérdés azért különösen érdekes, mert a kézirattal korábban foglalkozó Martin egyik állítása szerint⁵⁵ a ms. 44. mintegy harminc év munkájával készült. A vizsgálathoz a papírológiában elterjedt módszer szerint vízjel-repertóriumokat használtunk. Az ívfüzetre bontás segített azt is megállapítani, hogy a kézirat mely részei keletkeztek a magát többször is megnevező Ludovicus Peresi tollából, és mely részeket írt más. A több szerzőség hipotézisét nemcsak kodikológiai, hanem paleográfai vizsgálattal is igyekeztünk alátámasztani: tanulmányozva a szöveg írásjegyeit, összevetve a betűhasználatot, a szövegben alkalmazott rövidítéseket.

A kódex belső borítóinak tanulmányozása, a *possessor*-bejegyzések infralámpás vizsgálata segített igazolni azt a hipotézisünket, hogy valóban

⁵⁴ Ezt az interneten elérhető húsvétmeghatározó táblázat segítségével végeztem, csakúgy, mint az egyházi ünnepek hónap, nap szerinti átszámítását. A honlap pontos címe: BINKLEY, Peter, *Medieval Calendar Calculator*, <http://www.wallandbinkley.com/mcc/>

⁵⁵ Martin, 1984. 254.

auvergne-i ferences munkával állunk szemben, amely később más tulajdonoshoz, a domonkos rendhez került.

2.3. A példázathasználat sajátosságai, forrásai

A példázathasználat elemzésekor a modern szakirodalomnak azt a törekvését igyekeztünk figyelembe venni, amely egy-egy szerző *exemplum*kezelő gyakorlatának sajátosságait, a szövegekre jellemző vonások feltárását tűzi ki célul.⁵⁶ Ennek a koncepciónak a megvalósítása érdekében két jelentős, a szakmában még mindig bevett felfogással kellett szakítanunk: az egyik – a korábban már említett – Tubach által felvetett elmélet, a későközépkori példázat „hanyatlása”, a másik a már Jacques Le Goff által is bírált elv, a „a valóság részleteinek kihalásztatása”.⁵⁷

A példázatok forrásainak megállapításánál a kutató számos problémával találja magát szembe: a fenti okok miatt nagyszámú történet átvizsgálására van szükség, és ebben az általunk vizsgált dokumentum igen kevés támpontot adott. A szerzők által megjelölt néhány forrás (*Vitae Patrum*, *Legenda Aurea*, Nagy szent Gergely Dialógusai vagy a *Liber de Septem Donis Spiritus Sancti* néven említett Stephanus de Borbone *Tractatusa*) mellett vannak olyanok is, amelyekről nem esik szó (pl. Odo de Ceritona *Parabolái*, vagy Caesarius Heisterbaciensis *Dialogus Miraculorum*, Jacobus de Vitriaco). Eredetük felkutatása ezért hosszadalmas és körültekintő munkát igényelt. A másik probléma inkább módszertani-elméleti jellegű: mit tekinthetünk forrásnak, illetve a szerzők által hivatkozott források valóban közvetlen átvételt jelentenek-e. Számos jel arra utal, hogy nem erről van szó (a szerzők több téves hivatkozást is tesznek, ami feltételezi, hogy nem látták a hivatkozott műveket). Valószínűbb, hogy olyan kompilációkat használtak, amelyeket ezekből az idézett gyűjteményekből merítettek, esetleg egyetemi tanulmányaik alatt találkoztak a történetekkel. Így, ha sikerült is egy-egy történetről kideríteni, hogy szövegszerűen nagyon hasonlít a miénkre, még mindig marad a kérdés, hogy az adott munka, a forrásként használt példázatgyűjtemény melyik kézírata szolgált szerzőink valóságos forrásaként? Ennek megállapítása például a *Legenda Aurea* vagy a *Vitae Patrum* esetében több száz kézirat átvizsgálását jelentené, ami meghaladja a dolgozat kereteit, és a kézirat

⁵⁶ Minderről: Tüskés Gábor: Az exemplum használata és típusai Nádas János műveiben, In: BITSKEY István – TAMÁS Attila (szerk.): *Toposzok és exemplumok régi irodalmunkban*. Debrecen, 1994. 128.

⁵⁷ “cette pêche au détail réaliste” In: BRÉMOND – LE GOFF – SCHMITT, 1982., 79. Fontos módszertani újítást jelent az a megközelítés, amely egy *exemplum*ot nem önmagában vizsgál, nem feltétlenül a történet hitelességét keresi, hanem felbukkanásának gyökereit, belső szerkezetét vizsgálja. Az ilyen irányú megközelítés elsősorban mentalitás- és kultúrtörténeti elemzések alapjaként tudja hasznosítani az *exemplum*ot.

jelentősége sem indokolja egy ilyen hatalmas filológiai munka elvégzését. Ezért a szakmában elterjedt gyakorlat szerint jártunk el. Figyelmen kívül hagyva a kompilációk, esetleges egyetemi „tankönyvek”, *ars compilandi* létét, elvégeztük a forrásazonosító munkát⁵⁸, de nem vizsgáltuk azt teljes filológiai alaposággal, azaz a kéziratok tanulmányozása szintjén. Ezt azt jelenti, hogy ha egy példázatról például meg tudjuk állapítani, hogy a *Dialogus Miraculorum*-ból származik, már nem vizsgáltuk, hogy a mű mintegy 30 lehetséges kézírata⁵⁹ közül melyikből vette át a szerzőnk. (A fenti szabály alól egyébként egyetlen kivételt tettünk, a *Legenda Aurea* esetében: ennek a műnek megtalálható ugyanis egy kézirati példánya a Clermont-Ferrand-i BMIU-ben⁶⁰, ezért joggal gyanakodtunk arra, hogy forrásként szolgált⁶¹).

A példázategyűjtemény szerkesztési elveinek meghatározása a történetek tartalmának és a gyűjteményben való elhelyezkedésének vizsgálatát jelentette. A két szerző esetében külön-külön igyekeztünk megállapítani, hogy volt-e valamilyen egységes, vagy legalább az egyes szerzőkre jellemző koncepció a gyűjtemény létrehozásakor. A prédikációs szövegekben található példázatok elemzése más szempont érvényesítését követelte meg. Itt azzal a szintén sokszor alkalmazott, a mai kutatásban már egyre többet bírál⁶² gyakorlattal igyekeztünk szakítani, amely a példázatot az őt körülölelő szövegtesttől, jelen esetben a prédikációtól függetlenül vizsgálja.⁶³

A szerkesztés elveinek vizsgálatakor figyelembe kellett venni a példázatok használatára mindenkor jellemző dinamizmust. Egyrészt a források nagyon változatosak lehettek: antik és keresztény auctorok művei, valós események, szóbeli beszámolók, a helyi hagyomány. Másrészt a történetek hatékonyságuk és népszerűségük folytán már a kezdetektől rendkívüli gyorsasággal terjedtek gyűjteményekben, kézikönyvekben szerte Európában. A felhasználás körülményei

⁵⁸ A példázatkiadás ilyen jellegű nehézségeiről és a bevett gyakorlatról lásd: BÁRCZI Ildikó: *Ars compilandi*. A kérdés és megoldatlansága című tanulmányát. In: Bitskey – Tamás, 1994. 99–116.

⁵⁹ BOGNÁR András–LEVÁRDY Ferenc: *Példák Könyve*. Budapest, 1960. 15.

⁶⁰ BMIU de Clermont-Ferrand: Mss. 143–144. *Jacobi de Voragine Legendae Sanctorum*.

⁶¹ A *Legenda Aurea* egyébként az egyik legnépszerűbb a szóba jöhető források közül. 13. századi keletkezése és a 15. század vége között legalább ezer kézírata maradt fenn. MADAS Edit (szerk.), *Legenda Aurea. Szentek csodái és szenvedései*, Budapest, 1990. 315.

⁶² BERLIOZ, Jacques, L'édition des recueils d'*exempla* homilétiques. In: Berlioz – Polo de Beaulieu, 1998. 355–369.

⁶³ Ennek klasszikus példái a 19–20. század fordulóján megjelent példázatkiadásokban találhatók meg. Pl. Th. F. Crane esetében, aki Jacques de Vitry példázatait a prédikációs szövegektől függetlenül vizsgálta (*The Exempla or Illustrative Stories from the Sermones Vulgares of Jacques de Vitry*. London, 1890.), ill. Katona Lajos, aki ugyanezt tette Temesvári Pelbárt *exemplumai* esetében (*Temesvári Pelbárt példái*. Budapest, 1902.).

(területi, szokásbeli, nyelvi különbségek, a hallgatóság műveltségi szintje, a prédikátor rendbeli, nemzeti identitása) azonban jelentős mértékben módosították az ismert példázatkincset, amely folyamatos átalakuláson és állandó bővülésen ment keresztül, néha az egyik kéziratról a másikra való másolás során is. A kézirat történeteit ebből a szempontból tanulmányoztuk: filológiai eszközök segítségével arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a szerzők rendelkezésére álló hatalmas forrásbázisból milyen elvek és módszerek segítségével, milyen szövegszerű átalakításokat használva jutottak el az ismert eredményig. Más szavakkal: beszélhetünk-e olyan tudatos munkáról, amely révén sajátosan „auvergne-i” vagy „clermont-i” mű született?

II. FEJEZET. PRÉDIKÁCIÓS TEVÉKENYSÉG AUVERGNE-BEN

A dolgozatunk témáját képező kézirat ferences prédikációs segédanyag. Célja nyilvánvalóan a prédikátorok mindennapi munkájának segítése, a hívek között végzett munka minőségének javítása. A kézirattal szinte egy időben, 1473 körül ugyanitt, Clermont-ban készült egy hasonló jellegű domonkos munka is⁶⁴, ugyanilyen szándékkal. Az általunk vizsgált ferences mű ráadásul később a prédikátor rendiekhez került, ahol kivakarták az azonosságra utaló *possessor*-bejegyzéseket, nyilvánvalóan azért, mert fel akarták és vélhetőleg fel is tudták használni saját munkájuk során.

A korábbi évszázadokban nincs nyoma semmilyen hasonló célzattal íródott auvergne-i munkának, ezért a két rend 1470-es években megélénkülő párhuzamos tevékenysége arra utal, hogy hirtelen nagy igény merült fel a prédikációs munka segédanyagai iránt, míg korábban erre nem volt szükség.

Miért lett fontos a prédikációs tevékenység a 15. század második felében? Mely rendek tevékenységének keretében és hogyan működött Auvergne-ben ez a munka? Kik és milyen célokra használták az ekkor keletkezett *sermonarium*okat, példázatgyűjteményeket? Ezekre a kérdésekre szeretnék válaszolni az alábbi fejezetben.

1. A koldulórendek megtelepedése és fejlődése Auvergne-ben a 13–15. században

1.1. A koldulórendek általános jellemzői

A domonkos és ferences rendet már 13. századi megalakulásakor „koldulórendekként” aposztrofálták, mert a vallásos megújulás vágyából kialakított sajátos életmódjukból a kortársak a kolduló tevékenységet találták a legjellemzőbbnek. A két rendet, amelyek létrejöttében az egyik legfontosabb elem a korabeli eretnek mozgalmak által propagált apostoli szegénység ideáljának egyházi keretek között való megvalósítása, gyorsan elismerte a pápai hatalom⁶⁵, és néhány évtized alatt sikerült kialakítaniuk egész Európára kiterjedő intézményrendszerüket. Ennek sűrűségére jellemző, hogy Nyugat-Európában a 13. század végére „harminc mérföld [hózzávetőlegesen 50 km] távolságon belül mindenki közelében volt egy ferences kolostor” – ahogy azt Emery⁶⁶ megfogalmazza.

⁶⁴ A BMU de Clermont-Ferrand, Ms 47. jelzetű kézírata.

⁶⁵ A domonkos rend 1216-ban, a ferences pedig 1223-ban nyert pápai elismerést. VAUCHEZ, André, *La spiritualité du Moyen Age occidental. VIIIe–XIIIe siècle*. Paris, 1994. 135 és 141.

⁶⁶ EMERY, Richard W., *The Friars in Medieval Occident*. New York - London, 1962. 4-5.

Az auvergne-i prédikáció szempontjából fontos harmadik rend a karmelitáké, vagyis a Karmel-hegyi Miasszonyunk Remete Testvéreinek rendje, amely valószínűleg a keresztes háború után Palesztinában megtelepedő remeteközösségekből nőtt ki magát szerzetesrenddé. A pápai hatalom csak igen sokára ismerte el hivatalosan: több apró lépés után 1250-ben kaptak regulát, a domonkos rend mintájára. A karmeliták a Palesztinában egyre nehezedő körülmények hatására telepednek át fokozatosan Európába, és csak igen későn, a 13. század közepén kezdik meg kialakítani intézményi hálózatukat.

Mindhárom rend közös jellegzetessége, hogy nagy hangsúlyt fektetett a szegénységre, nemcsak annak hagyományos, egyéni változatára, hanem közösségi formájára is. Mindennapi életvitelükre jellemző a létfenntartásukhoz szükséges anyagiak vagy élelem adományok útján való megszerzése, amely arra kötelezte őket, hogy elhagyják a kolostor falait, és igyekezzenek integrálódni a környezetüket jelentő világi társadalomba. Emiatt telepedtek meg előszeretettel azokban a városokban, amelyeknek lélekszáma és gazdasági fejlettsége elegendőnek mutatkozott eltartásukra. Olyan intézményrendszert alakítottak ki, amely függetlenül működött a világi egyház struktúrájától. Ez a függetlenségi törekvés természetesen módon ellenérzéseket váltott ki a világi papságban, s ennek nyomására a IV. lateráni zsinat (1215) megtiltotta újabb szerzetesi regulák létrehozását.⁶⁷ Ezentúl valamennyi rendnek a bencés vagy az ágostoni szabályok szerint kellett megszerveznie működését. A pápai hatalom ezáltal szeretne volna egységesíteni az egyre változatosabbá és átláthatatlanná váló szerzetesi mozgalmat, és elérni, hogy azok a csoportosulások, amelyek túlzottan világi módon vagy szervezet nélkül működtek, integrálódjanak valamelyik nagyobb rend kereteibe. A domonkos rend az ágostoni regulát követte, és láttuk, hogy közvetett módon a karmeliták is. A szabály alól csak a ferencesek kaptak felmentést, akik megőrizhették sajátos, még az alapító Assisi szent Ferenc által inspirált szabályzatukat.

1.2. Az intézményi hálózat kialakulása Auvergne-ben

Amikor a 13. század elején a koldulórendek kialakították saját intézményi hálózatukat, amelynek legnagyobb egysége a provincia, figyelembe vették a régiók földrajzi, fejlődésbeli sajátosságait, például az auvergne-i térség Francia-Középhegység által meghatározott észak-déli megosztottságát.

A domonkosok a középkori Franciaország területén belül két rendtartományt hoztak létre: az ún. francia provinciát, amely a mai Észak-Franciaországot foglalta magába, és ide tartozott a clermont-i kolostor is. A délfraancia területek közösségei pedig a provençe-i tartomány kereteiben működtek. A két terület

⁶⁷ GERGELY Jenő: *A pápaság története*. Budapest, 1982. 124.

közi határ éppen a clermont-i püspökség területén húzódott. A ferencesek esetében nagyobb földrajzi tagoltsággal találkozunk: egyrészt a provinciák keretei nem mindig igazodtak az aktuális országhatárokhoz⁶⁸, másrészt Franciaország területén is több nagy területi egységet alkottak. A clermont-i egyházmegye területe az ő esetükben is két provincia között oszlott meg: Clermont, Montferrand, Riom, Saint-Pourçain kolostorai a burgundiai provinciához tartoztak, míg Aurillac, Boisset és Murat ferences közösségei már az aquitániaihoz. A burgundiai provincia azonban átnyúlt az országhatárokon, és keleten, északkeleten mélyen behatolt a Német-Római Birodalom területébe⁶⁹, magában foglalva a Rhône-völgyének északi területeit és a mai Svájc frankofón vidékeit (Genf, Lausanne). Ennek a sajátos területi egységnek a jelentőségét a példázatok topográfiai sajátosságainak elemzésekor szeretnénk kiemelni.⁷⁰ A ferences provinciák kisebb egységekre, *custodiá*-kra tagolódtak. Ez már jobban lehetővé tette a regionális integráció megtartását: a fent említett északi kolostorok valamilyen az auvergne-i *custodia* részét képezték, és ennek központja Clermont lett. A többi rendház a szomszédos aquitániai provincián belül a rouergue-i *custodia* része volt.

Az auvergne-i régió viszonylagos szegénysége, a nagy városok hiánya ellenére igen hamar, már a 13. század harmadik évtizedében megjelennek a térségben a domonkosok éppúgy mint a ferencesek. A karmeliták viszonylagos megkésettiségének okairól már volt szó. A látszólagos ellentmondás azzal oldható fel, hogy Auvergne hagyományos egyházi intézményrendszere igen fejlett, és már a kolduló rendek megjelenése előtt is jelentős, elsősorban megreformált bencés kolostori hálózattal rendelkezett. Mindez kihívást jelentett és egyben segítette a koldulórendek megtelepedését is. A régió példája egyben arra is felhívja a figyelmet, hogy a Jacques Le Goff által kidolgozott⁷¹ elmélet, amely a városi fejlettség és a koldulórendi tevékenység között szoros kapcsolatot lát, csak az egyéb helyi sajátosságok figyelembevételével alkalmazható.

A koldulórendi kolostorok alapítása kétfajta séma szerint zajlott le: az első esetben először a barátok kicsiny csoportja jelent meg a kiszemelt régióban, ahol prédikációs és kolduló tevékenységet folytattak, „felmérték a terepet”, azaz személyes tapasztalataik nyomán meggyőződtek arról, hogy a település rendelkezik-e elegendő erővel és szándékkal egy nagyobb közösség befogadására. Ha a

⁶⁸ De Kelet-Európában igen, pl. a magyar királyság egésze az ún. magyar provinciába tartozott.

⁶⁹ L. térkép a 192. oldalon.

⁷⁰ L. a VII. fejezetben.

⁷¹ LE GOFF, Jacques, „Apostolat mendant et fait urbain dans la France médiévale: implantation des ordres mendiants. Programme questionnaire pour une enquête”. In: *Annales E.S.C.*, 1968, N° 2, 335-352.

helyet megfelelőnek találták, igyekeztek támogatást találni, adományok révén elegendő forrást összegyűjteni egy kolostor alapításához. Ha mindez rendelkezésre állt, akkor kérvénnyel fordultak a pápához, hogy adjon engedélyt a rendház létrehozására. Az alapítás második formája, hogy egy nagybirtokos vagy község maga kéri fel a rendet kolostor létesítésére a településen és biztosítja ennek forrásait.

A helyi hagyományok szerint a montferrand-i ferences közösség – amely a városi polgárok és Guichard de Beaujeu, a város hűbérura adományaiból hozhatta létre templomát és kolostorát – a minoriták francia földön második, Auvergne-ben pedig első rendháza, amelyet öt évvel a pouilly-i után alapítottak, tehát 1224-ben.⁷² Ezt az adatot azonban nem árt némi kritikával kezelni, hiszen egy kolostor előkelősége nagyban függött alapításának koraiságától. Ami bizonyos: a dokumentumok szerint az épület munkálatai 1229-ben fejeződtek be.⁷³ A fejlődés dinamizmusára jellemző, hogy a montferrand-i kolostor néhány év múlva már annyira megerősödött, hogy maga is képes újabb rendházat létrehozni Riomban (1233-ban már áll a rendházuk), ez utóbbi viszont a clermont-i közösség 1241-es megtelepedésében vállalt részt.⁷⁴

A domonkosoknál hasonlóan gyors a régióban való megjelenés. Az első toulouse-i rendház 1215-ös megalapítása után csak néhány év telt el a clermont-i kolostor megalapításáig (1219-1226 között), amely a falakon kívül, a Montferrand felé vezető úton fekvő Champeix külvárosban épült föl.⁷⁵

A karmelitáknál ennél sokkal nagyobb késést tapasztalunk: Marseille melletti első kolostoruk 1244-es megalapítását csak mintegy harminc évvel követte a clermont-i rendházé (1275-1280).⁷⁶

Anélkül, hogy tovább elemeznénk a térség kolostorainak keletkezési körülményeit, az I. Táblázatban összefoglaltuk az alapítások számszerű adatait (29. oldal). Ezekből kiderül, hogy a 13. században létrejövő 11 kolostorból 9 ferences (ebből egy klarissza), egy domonkos, egy pedig karmelita. A számokból és az arányokból nemcsak az első alapításokat jellemző dinamizmusra derül fény,

⁷² FODÉRE, Jacques, *Narration historique et topographique des convents de l'ordre saint François...* Clermont-Ferrand, 1861. 18.

⁷³ Emery, 1962, 103.

⁷⁴ TEYSSOT, Josiane, *Riom. Capitale et Bonne Ville d'Auvergne. 1212-1557*. Nonette, 1999. 127-129.

⁷⁵ A 17. században ezt az alapítást is igyekeztek minél előkelőbbnek feltüntetni, azt állítván, hogy maga a rendalapító szent tette meg az első lépéseket a létrehozása érdekében, ami azonban bizonyosan nem így van. ROCHE, Sylvie, *L'implantation des ordres mendiants dans l'ancien diocèse de Clermont (XIIIe - XVe siècle)*. Mémoire de maîtrise s.d. Michel AUBRUN, kézirat, Université Blaise Pascal, Département d'Histoire, Clermont-Ferrand, 1996. 51-52.

⁷⁶ Az adatokat Sylvie Roche-tól vettem át, 1996, 46.

hanem a ferences rend túlsúlyára is. Nyolcvankét százalékos arányuk jóval több, mint a francia átlag, ugyanis Emery szerint a királyság területén 1300-ra az összes koldulórendi kolostor mintegy fele ferences alapítású.⁷⁷

1250-re tehát mind a ferencesek, mind a domonkosok megtelepedtek a régió vallási központjának számító Clermont-ban. A domonkosok, akik az „egy régió – egy kolostor” elvét vallották⁷⁸, ennél nem is törekedtek többre. A karmeliták szintén megelégedtek egyetlen regionális központtal. A ferencesek viszont 12 év alatt az egymástól csak néhány órányi távolságra található három városban, Montferrand-ban, Riomban és Clermont-ban is kialakították saját közösségüket.

Ennek a gyors növekedésnek az egyik magyarázata nyilván a térség politikai széttagoltságban keresendő. A korszakban a három szomszédos város három hatalmi erőközpont székhelye. Clermont hagyományosan a nagy hatalmú püspök világi birtoka, amelyet 12. század közepétől már nem kell megosztania az auvergne-i gróffal.⁷⁹ Montferrand a grófi család kettéválását követően (1145 után) az auvergne-i dauphin birtoka⁸⁰, majd 1292-től királyi tulajdon.⁸¹ Riom városa annak köszönheti prosperitását, hogy 1241–1271 között Poitiers-i Alfonz herceg apanázbirtokának egyik helyi adminisztratív székhelye lesz. Riomban székel a terület irányításáért felelős *connétable*, és a herceg pénzverő műhelyt rendez be (így már mindhárom város rendelkezik pénzverési joggal). A helyi ferences közösség egyébként, amely a herceg uralma alatt számos hivatali ellenőrt,

⁷⁷ Emery, 1962, 6.

⁷⁸ A clermont-i domonkos házat a “száz testvér kolostorának” is nevezték, a szerzetesek nagy száma miatt. A domonkosok részéről tudatos politika volt, hogy nem létesítettek egymáshoz túl közel rendházakat, nehogy azok egymás konkurrenséivé váljanak. Nem osztották a ferencesek alapítási megfontolásait sem, akik elsősorban a kis közösségeket részesítették előnyben. Ez pedig “nem szerencsés, mert néhány szerzetes esetén a testvérek túlságosan is a világi dolgokra kénytelenek koncentrálni” – idézi Guillaume Peyraut lyoni domonkos prédikátort (1265 k.) Roche, 1996. 75.

⁷⁹ CHARBONIER, Pierre, *Histoire de l’Auvergne des origines à nos jours*. Clermont-Ferrand, 1999. 183–185.

⁸⁰ A 12. század végétől használatos “Auvergne dauphin-ja” cím nem tévesztendő össze a francia trónörökös címével. Charbonnier, 1999. 183–185.

⁸¹ A dauphin Montferrand városát a vejének, Guichard de Beaujeu-nek adja el. Guichard de Beaujeu a ferences kolostor alapítója, aki valószínűleg ezzel az aktuálissal is növelni akarta új szerzeménye és székhelye tekintélyét. 1292-ben, amikor a Beaujeu-k eladják a várost Fülöp-Ágostnak, a Capeting uralom közvetlenül is érvényesül. A király 1295-ben pénzverő műhelyt hoz létre a városban, hogy konkurrenciát létesítsen a püspöki pénzverésnek, amely már régóta konfliktus forrása kettejük között. Ugyancsak ennek a konkurrenciaharcnak köszönhető Montferrand vásárainak létrehozása, amelynek a város a prosperitását köszönheti. A clermont-iak például sokáig nem is tarthattak vásárt a városukban, mert ez Montferrand privilégiuma volt. G. FOURNIER, *Châteaux, villages et villes d’Auvergne au 15e siècle*. Paris, 1973. 78–85.

enquêteur-t adott az adminisztrációnak⁸², közvetlenül is profitál az új hatalomból, mert Alfonz több jelentős adománnyal támogatja a riomi kolostort.

A három egymáshoz nagyon közel található város adminisztratív, igazság-szolgáltatási, pénzügyi és kereskedelmi tevékenysége révén nagy tömeget vonzott falai közé, így alkalmasnak bizonyult nemcsak a koldulórendek szükségleteinek biztosítására, de a rendszeres prédikációs tevékenység folytatásának is alkalmas közönségét biztosította. A városok hűbérurai és a helyi közösségek aktívan részt vettek az alapításokban, amivel saját székhelyük tekintélyét kívánták növelni.

A kolostorok életképességének bizonyítéka, hogy a domonkosok, a klarisszák, a karmeliták a század végére „kinövik” első rendházukat, és nagyobb kolostort hoznak létre. A clermont-i ferenceseknél ez az átköltözés azzal is együtt jár, hogy az első, a várostól távolabb eső házuk helyett közvetlenül a városfalak tövében építenek újabb kolostort.

A 14. század első felében ez az építkezés óvatosabban folyt tovább. Mindegyik rend Auvergne központi régiójától kintebb merészkedett. A domonkosok meghódították Saint-Flour-t, a karmeliták pedig Aurillac-ot. A ferences férfikolostorok nem gyarapodtak, a klarisszák viszont megtelepedtek Boisset-ban, az ágostonosok pedig Ennezat-ban. A fejlődés tipikus példája a belülről kifelé terjeszkedésnek (a ferencesek férfiąga kivételével, akik ezt a lépést még a 13. század folyamán megtették, talán éppen ez az oka 14. századi passzivitásuknak), s nyilvánvaló jelét mutatja az auvergne-i kisvárosok gazdasági megerősödésének is. Aztán jött a háború. Bár Auvergne nem vált az angol-francia összecsapások hadszínterévé, a katonai konfliktusok korlátozták a kereskedelmi tevékenységet, a térség pedig gyakran vált fosztogató zsoldoshadak célpontjává.⁸³ A konfliktusok nem egyszerűen visszavetették, hanem megállították a koldulórendek alapítási kedvét: 1367 és 1423 között egyetlen új kolostor sem épült! Sőt, a meglévők sem vészték át könnyen a megpróbáltatásokat: a clermont-i domonkos rendház, a „száz barát kolostora”, amelyet fosztogató angol zsoldosok pusztítottak el, alig számlál tucatnyi szerzetest a 15. század közepén, és károkat

⁸² Az ellenőri tevékenység egyébként lehetővé tette számukra, hogy még jobban megismerjék a vidéket, és népszerűségük növelésére is alkalmas volt: egyik legfontosabb feladatuk ugyanis a herceg hivatalnokai által elkövetett igazságtalanságok felkutatása és a vallásos közösségek számára adományozott hercegi javak megfelelő elosztása volt. Manry szerint az ellenőrök mintegy 40%-a koldulórendi szerzetes volt. A dokumentumok hiányosak, de a konkrét utalásokban háromszor annyi ferences szerepel, mint domonkos. In: MANRY, André-Georges (ed.), *Histoire de l'Auvergne*. 1974. 133.

⁸³ Különösen a Limoges-vidékről kiinduló portyázások sújtották a térséget: 1388-ban például az angol szolgálatban álló Perrot le Béarnais hordái elfoglalták és 3 napon keresztül fosztogatták-dúlták Montferrand városát. A 15. században Auvergne nagyobb védelmet élvezett, mert a Bourbonok birtokaként semleges területnek számított. DEMURGER, Alain, *Temps de crises temps d'espoirs. XIVe – XVe siècle*. Paris, 1990. 65–67.

csak jóval a háború után, 1473-ban állítják helyre, a clermont-i püspök, Jacques de Comborn segítségével.⁸⁴

A 15. században a konfliktusok északra húzódásával, a békés termelésre alkalmas időszak eljövételével megnő a kolostoralapítási kedv is. A klarisszák megtelepedése Aigueperse-ben jelzi a kezdetet (1423), majd az ágostonosok következnek (1432. Gannat). A domonkosok és a karmeliták passzívak maradnak. Mindkét rend rendelkezik egy-egy kolostorral északon és délen (a domonkosok Clermont-ban és Saint-Flourban, a karmeliták Clermont-ban és Aurillac-ban), vélhetőleg ez kielégítette igényeiket és inkább a rendházak életének helyreállításával, mintsem újabbak kialakításával kívántak törődni. A ferences és klarissza aktivitás a század közepétől megnő, de nem a rend hagyományos, konventuális ága, hanem az obszerváns alapítások kerekednek felül. A női ágnál La Celette, a férfiaknál pedig az 1445-ben alapított montluçoni kolostor és az abból létrehozott châteldoni és vic-le-comte-i jelzik, hogy Európa más területeihez hasonlóan a rend szabályaihoz szó szerint ragaszkodó obszervánsok itt sem csak a belső megújuláshoz, hanem a terjeszkedéshez is elegendő dinamizmussal rendelkeznek. Az obszerváns előretörés természetesen azt is mutatja, hogy az általuk hirdetett szigorúbb életideál és vallásosság jobban meghallgatásra talált a mecénások és a lakosság köreiből, mint elpuhultabbnak tartott, belső fegyelmi problémákkal is terhelt konventuális társaik esetében.

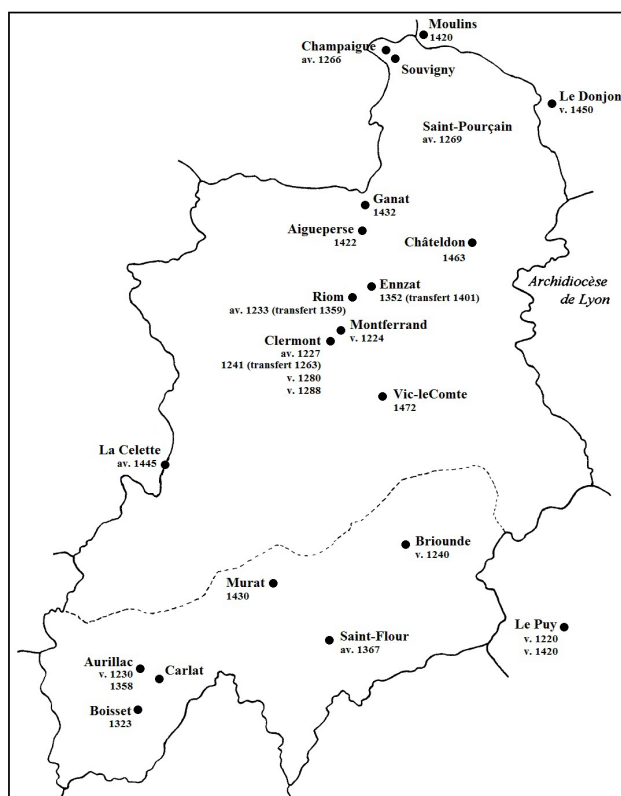
Táblázat 2. A koldulórendek terjeszkedése a 13–15. századi Auvergne-ben

Rend	13. század	14. század	15. század
Ferences (ill. Klarissza, Obszerváns)	1224. Montferrand 1230k. Aurillac 1233k. Riom 1240k. Brioude 1241. Clermont 1266k. Champaigue 1269k. St.-Pourçain 1280k. Clermont	1323. Boisset	1423. Aigueperse 1445k. <u>La Celette</u> 1445. <u>Montluçon</u> 1463. <u>Châteldon</u> 1472. <u>Vic-le-Comte</u>
Domonkos	1227k. Clermont	1367k. St.-Flour	–
Karmelita	1288k. Clermont	1358. Aurillac	–
Ágostonos	–	1352 Ennezat	1432. Gannat
Összesen	10 db	4 db	6 db

⁸⁴ TARDIEU, Ambroise, *Histoire de la ville de Clermont-Ferrand*. Moulins, 1870-1871. 377. A kolostor 1398-ban rongálódott meg. POITRINEAU, Abel, (dir.), *Le diocèse de Clermont*. Paris, 1979. 96.

A koldulórendek mintegy három évszázados auvergne-i történetének jellemzőit vizsgálva, szembeötlő a régióban a ferences dominancia. Ha a rend nő ágát és az obszerváns irányzatot is hozzászámoljuk a férfi konventuálisokhoz, a térség összes kolostorának 70%-a tartozik a ferencesekhez, míg a többi rend pontosan 10-10%-kal, azaz két-két kolostorral kullog utánuk. A 13. század minden rend esetében (az ágostonosokat kivéve) a megtelepedés időszaka, amit a lassabb építkezés követ. A ferencesek esetében a fejlődés csak a klarisszák, illetve az új vallásos szellemet jobban kifejező obszervánsok révén megy végbe, a többi rend viszont képes hagyományos keretein belül is továbbfejlődni, de a megtelepedést jelző első kolostor után csupán még egy újabb alapítására van energiájuk vagy szándékuk.

Koldulórendi kolostorok a clermont-i püspökség területén⁸⁵

⁸⁵ Forrás: ROCHE, Sylvie, *L'implantation des ordres mendiants dans l'ancien diocèse de Clermont (XIIIe - XVe siècle)*. Mémoire de maîtrise s.d. Michel AUBRUN, kézirát, Clermont-Ferrand, 1996. 117.

2. A prédikációs tevékenység általános jellemzői

Említettem, hogy a kolduló szerzetesek egyik legfontosabb tevékenysége a nyilvános prédikáció. Ez részben alaphivatásukból származó feladat (miként az megjelenik például a domonkos rend hivatalos megnevezésében: *Ordo Fratrum Praedicatorum*, Prédikátor Testvérek Rendje), részben pedig megélhetésük legfontosabb forrása is, hiszen a szentbeszédet követő alamizsnagyűjtés, illetve a prédikációért kapott hivatalos javadalmazás (mint azt látni fogjuk) jelentette jövedelmük zömét. Éppen ezért nem árt egy pillantást vetni a köznép körében végzett prédikációs tevékenység általános jellemzőire.

2.1. Az új típusú prédikáció

Bár már a korai középkorban megfigyelhető, hogy a prédikáció elkülönül a misétől, nagy hangsúlyt sokáig nem helyeztek rá, elhanyagolták, gyakran tudatlan vagy a szónoklathoz nem értő személyre bízták a feladat ellátását.⁸⁶ A kolduló rendek sikere a 13. századtól kezdve többek között annak is köszönhető, hogy a ferencesek és domonkosok jó érzékkel használták ki a hívek ilyen irányú igényét.

Megváltozik a prédikáció szerkezete is. A korábbi homília típust, amely versről versre kommentálta az előírt bibliai fejezetet, kiszorította a tematikus *sermo*. A prédikáció szerkezetének megváltozásával a szentbeszéd ezután egyetlen rövid bibliai szakaszra (*thema*) épült. A kiválasztott idézet kifejtése a skolasztikus szövegelemzési szabályok szerint pontokra (*divisio*), illetve alpontokra (*subdivisio*) oszlott. Ezek adták a prédikáció vázát, a pontok kifejtése pedig annak tartalmát. A tematikus *sermót* a korban elterjedt rendszerező felépítése miatt gyakran skolasztikus *sermónak* is nevezik. A tartalmi kifejtés (*dilatatio*) során a szerző a Bibliára, egyházi tekintélyekre építkezik, amit csodás történetekkel, példázatokkal (*exemplum*) illusztrál, egészít ki. A prédikáció célja a hívek megnyerése a hitigazságok számára, a bűnbánatra való késztetés, a keresztyeni életforma terjesztése.⁸⁷

A bonyolult felépítésű *sermo* megszerkesztéséhez segédkönyvekre volt szükség. Ilyennek tekinthetők a bibliai konkordanciák, Petrus Lombardus rendkívül népszerű és az egyetemi oktatásban is használt Szentenciás könyve (*Liber Sententiarum*), az *ars predicandi*, vagy a gyakorlati igényeket jobban kielégítő szentbeszéd-vázlatok és legenda-, valamint példázatgyűjtemények. Ezek a gyűjtemények a szakavatott szentbeszéd-író számára egész könyvtárakat helyette-

⁸⁶ TAYLOR, Larissa, *Soldiers of Christ. Preaching in Late Medieval and Reformation France*. Oxford–New York–Toronto, 1992. 16.

⁸⁷ MADAS Edit: *Középkori prédikációirodalmunk történetéből*. Debrecen, 2002. 129–130.

síthettek.⁸⁸ Jean Creté ferences teológiai doktorról például elismerően jegyzik meg 1445-ben, hogy ismerte az egész *Legenda Aurea*t, valamint „a világ összes népeinek összes régi könyvét”.⁸⁹ Az ilyen munkákból felépített *sermo* szerkezeti bonyolultságára jellemző, hogy a korabeli forrás Creté külön erényeként jegyzi fel, hogy mindig visszatalál az eredeti mondanivalójához!

A kolostori könyvtárakból nem hiányozhattak az ilyen kézikönyvek, sőt a munka minőségének javítása érdekében minél többet igyekeztek belőlük tartani. A troyes-i ferences rendház bibliotékájában egy 1527-es katalógus szerint 445 kötetből 88 volt prédikációgyűjtemény, az összes mű 18 százaléka, Dole-ban pedig 104 könyvből 11 *sermonarium*ot jegyeztek fel 1500 körül.⁹⁰

2.2. A prédikáció ideje és típusai

A prédikáció legjellemzőbb ideje a vasárnap, a nagy keresztény ünnepek (Advent, Húsvét, Pünkösd), a szentek napjai és a nagyböjt. Az előbbiekre születtek a *De tempore* vagy a *Sermones dominicales* kötetek, a szentek napjaira a *De sanctis*, a különösen kedvelt nagyböjtre pedig külön összeállítások, a *Sermones quadragesimales*⁹¹ (az általunk tárgyalt kézirat prédikációinak zöme is ilyen). Úgy tűnik, hogy a nagyböjti prédikáció csak viszonylag későn, a 14. századtól kezd elterjedni, de ekkortól töretlenül növekedő népszerűséggel: a Franciaországban megtalálható gyűjtemények mintegy harmada böjti igehirdetéseket tartalmaz.⁹² Ezek a legnagyobb terjedelmű gyűjtemények is, hiszen nagyböjtkor naponta (akár több alkalommal) is sor került igehirdetésre. Az ilyen típusú összeállítások jelentős része a bűnbánatra, megtisztulásra felszólító prédikáció, összhangban azzal, hogy 1215 óta a legalább évi egyszeri kötelező gyónásra Húsvét előtt a böjti dőszakban került sor, hogy a lélek tiszta állapotban járulhasson a húsvéti oltár elé magához venni az Úr testét. A böjt tehát a test gyengeségeinek, az

⁸⁸ BÁRCZI Ildikó: *Ars compilandi*. A kérdés és megoldatlansága. In: BITSKEY István – TAMÁS Attila (szerk.): *Toposzok és exemplumok régi irodalmunkban*. Debrecen, 1994. 99-116.

⁸⁹ BEAUNE, Colette (éd.), *Journal d'un bourgeois de Paris*. Paris, 1990. 427-428. Beaune szerint a „világ összes könyve” példázatgyűjteményeket jelent, ami talán kissé sommás megfogalmazás, ne feledkezzünk meg a fentebb említett segédkönyvekről sem!

⁹⁰ MARTIN, Hervé, Les prédicateurs franciscains dans les provinces septentrionales de la France au XVe siècle. In: *I Fratri Minori tra'400 e '500 atti del XII Convegno Internazionale*, Assisi, 18-20 ottobre 1984, 237-238.

⁹¹ MADAS Edit (szerk.): *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor (1000-1530)*. Budapest, 1992. 574.

⁹² Taylor adata, 1992. 17. Ez a típus azonban Auvergne-ben csak későn, a 15. század közepétől lesz népszerű, ilyennek számít a mss. 44, 45 és 47 is.

önmegtartóztatásnak az időszaka, amelynek hangulata különösen kedvezett a befelé fordulásra, az egyén és a közösség számára pedig a számvetésre.

Advent négy vasárnapja a Krisztus testi eljövételére való felkészülés ideje, amely az egyházi év kezdetét is jelentette. Ez az időszak szintén a folyamatos igehirdetés ideje, nem csoda, hogy a prédikátorok ezért kapták a második legnagyobb összegű elismerést a városoktól a franciaországi adatok tanúsága szerint. Az ilyenkor népszerű témák Krisztus első eljövételének boldog várása és az utolsó ítélet borzalmainak élénk színű lefestése között váltakoztak.

A *sermones de sanctis* egy-egy szent ünnepnapjára vagy egyes egyházi ünnepekre, mint például a Nagyboldogasszony- vagy az Úrnapjára készített prédikáció. Az egyik leggyakrabban használt forrás erre a *Legenda Aurea*, Jacobus de Voragine 13. századi itáliai domonkos szerzetes műve⁹³, amely maga is az egyházi év sorrendjében taglalja a szentekkel és a jeles egyházi napokkal kapcsolatos legendákat. A legtöbb ilyen *sermones de sanctis* Szűz Máriával kapcsolatos, ahogy azt Taylor megállapítja. Mi is tapasztalhatjuk Mária népszerűségét kéziratunk esetében: Peresi kilenc teljes prédikációt szán az *Ave Maria* elemzésére⁹⁴, valamint 53 példázatban (az összes történet 17 százalékában) szerepel „főszereplőként” a szent Szűz.

Számos *sermón*nak nincs liturgiai alapja, valamilyen különleges alkalomra készítették és adták elő. Az ilyen *sermo causalis* gyakran békekötés, győzelem hírére, valamilyen veszélytől való megszabadulás öröme készült, de katasztrófa (járványok, tűzvész, stb.) idején profetikus jellegű dörgedelmek is elhangozhattak a szószékről. Montferrand-ban például 1355-ben kétszer (áprilisban és novemberben) is fizetett a város a ferenceseknek azért, hogy prédikációt mondjanak a jó termés, illetve a béke érdekében.⁹⁵ 1468 decemberében pedig azért kapott a kolostor 3 livres-t, hogy a városért imádkozzon⁹⁶, míg 1488 augusztusában a város összes szerzetese részt vett a békéért tartott körmenetben, amiért jóval szerényebb összeget, 42 sol 6 dénárt kaptak.⁹⁷ Minden bizonnyal az 1486-ban kezdődő ún. *Guerre folle*-ről van szó, amely az orléans-i herceg (a későbbi XII.

⁹³ Közismert kiadása GRAESSE (ed.), *Legenda Aurea, vulgo Historia Lombardica*. Lipsiae, 1850. Újabb kiadása: Iacopo da Varazze, *Legenda Aurea* I-II. (MAGGIONI, Giovanni Paolo, ed.), SISMEL, 1998. Mivel a szakirodalom általában a Graesse-féle kiadást használja, a későbbiekben én is erre fogok hivatkozni.

⁹⁴ BMIU de Clermont-Ferrand, Ms. 44. ff. 110-124.

⁹⁵ 1355. április 26-án 10 sol, majd november 20-án 18 sol összegben juttattak a helyi ferenceseknek kenyert és bort. TEILHARD DE CHARDIN, Etienne, *Inventaire sommaire des Archives Communales. Fonds de Montferrand*. Tomes I-II, Clermond-Ferrand, 1922. (továbbiakban: *Inventaire sommaire*, 1922.).

⁹⁶ *Inventaire sommaire*, 1922, CC 344. 1468. december 22.

⁹⁷ *Inventaire sommaire*, 1922, CC 364. 1488. augusztus.

Lajos) és a gyermek VIII. Károly nővére, a régens Anne de Beaujeu pártja között zajlott. A konfliktus végét 1488. július 28-án a Saint-Aubin-de-Cormier-i (Bretagne) csata döntötte el, ahol a herceg fogságba esett.⁹⁸ Nem tudni, hogy az ütközet híre eljutott-e már Monferrand-ba, amikor augusztusban (napot nem jelöl a bejegyzés) a békéért imádkoztak.

3. *A szentbeszéd specialistái*

A prédikáció tehát fontos és rendszeres esemény a közösség életében, amely megfelelő felkészültséget és hivatástudatot igényel. Kik foglalkoztak ezzel a hivatással és milyen előképzettséggel rendelkeztek? Mennyire volt a prédikáció a koldulórendi barátok „szakterülete”?

3.1. *A hivatás gyakorlói*

Hervé Martin alapos vizsgálat alá vetette a 13-15. század észak-franciaországi prédikátorainak rendbeli hovatartozását. Ezekből most a minket leginkább érdeklő, a 15. század második felére jellemző adatokat idézem fel.⁹⁹ A világi papság igen kevésbé érdeklődött a szentbeszéd iránt (az összes prédikátor 8%-a kerül ki a papság soraiból), és különösen kirívó a hagyományos szerzetesrendek, a benecések és ciszterciek elenyésző aránya (összesen 6 %!). Ennek megfelelően azt tapasztalhatjuk, hogy a koldulórendiek „szinte monopóliumként” tartják a kezükben a prédikációs tevékenységet: a vizsgált személyek 91%-a közülük került ki. Ezen a kategórián belül a karmeliták az összes prédikátor 8%-át, az ágostonos kanonokok 9%-ot adnak, tehát jelenlétük inkább csak színesíti, mintsem módosítja azt a képet, hogy a városi szentbeszéd elsősorban a ferencesek és a domonkosok ügye volt.

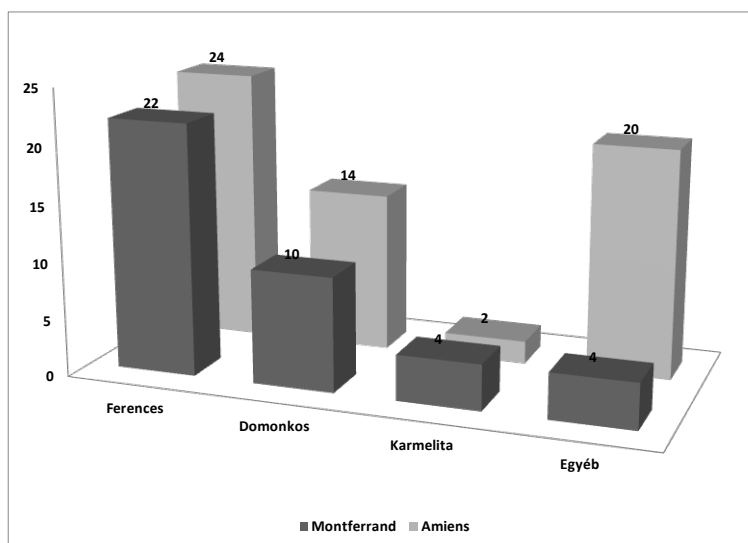
Ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy miként alakultak ezek az arányok Auvergne-ben, nincs könnyű dolgunk a válaszadással. Már az előző fejezetben említettem, hogy a térség koldulórendi tevékenységére vonatkozó adatok igen csak hiányosak, és pontatlanok. Nincs ez másképpen a prédikáció vonatkozásában sem. Forrásaink szinte kizárólag a városi számadáskönyvek, amelyekben a 15. század közepétől feltüntették a prédikátorok városi javadalmazását. A montferrand-i jegyzőkönyvek viszonylag nagy számban maradtak fenn, így a városra vonatkozó adatok használhatóak. Clermont esetében a számadáskönyv-

⁹⁸ Erről: LE ROY LADURIE, Emmanuel, *L'État royal. De Louis XI à Henri IV.* Paris, 1987. 124-125. és DEMURGER, Alain, *Temps de crises temps d'espoirs. XIVe – XVe siècle.* Paris, 1990. 193.

⁹⁹ MARTIN, Hervé, *Le métier de prédicateur en France septentrionale à la fin du Moyen Age (1350-1520).* Paris, 1988. 74-97., (a továbbiakban: Martin, 1988.).

vek csak 1475 után közölnek adatokat a prédikációról, de a jegyző az esetek 55%-ában itt sem jegyezte fel a prédikátor rendbeli hovatartozását, sokszor még a nevét sem ismerteti, megelégszik az általánosan használt *beau père* kifejezéssel. Ez a hiány olyan magas, hogy az eredmény statisztikailag értékelhetetlen. Montferrand-ban a meglévő adatoknak szintén elég magas aránya, 21%-a ismeretlen, de úgy ítélem meg, hogy a maradék elegendő legalább a tendenciák érzékeltetésére, ha nem is tekinthető bizonyító erejűnek. Az adatok összevetetősége érdekében minden további clermont-i és montferrand-i információt össze fogunk hasonlítani az amiens-i adatokkal, amelyek nagyobb pontossággal maradtak fenn, és amelyeket Larissa Taylor közöl már többször idézett művében.¹⁰⁰ Az összefoglaló adatokat az alábbi ábra tartalmazza:

Ábra 1. Prédikátorok rendbeli hovatartozása Amiens-ben és Montferrand-ban (1442–1502)

Az adatok teljes mértékben igazolják Martin állítását Amiens-re és Montferrand-ra vonatkozóan is. A ferencesek és a domonkosok uralják a prédikációs tevékenységet a 15. században mindkét helységben, és ferencesek vannak többségben. Amiens-ben arányuk 38%, míg Montferrand-ban 42%. A domonkos prédikátorokat csupán fele annyiszor említik a két városban.¹⁰¹ Ezen egyéb-

¹⁰⁰ Taylor, 1992. 24–25.

¹⁰¹ Igaz, semmit nem tudunk az azonosítatlan esetekről. Ezek különösen Montferrand-ban változtathatnak a képen, bár ha valamennyi ismeretlen hovatartozású prédikátor domonkos lenne is – ami nem valószínű – az arány akkor is legfeljebb kiegyenlített.

ként Montferrand esetében nem kell annyira csodálkoznunk, hiszen a domonkosoknak nem volt kolostora a városban, míg a ferenceseknek igen. A prédikátor rendiek 19%-os aránya tehát éppen nem gyengeségük, hanem a rendháznak otthont adó városon (Clermont) túlmutató aktivitásuk és erejük bizonyítéka. Az viszont mindenképpen igaz, hogy a ferencesek átgondoltabb regionális politikája nagyobb eredményességet mutat, mint a domonkosok előkelő tartózkodása a kisvárosoktól. A karmeliták nem játszanak döntő szerepet egyik városban sem. Amiens-ben számuk elhanyagolható, 63 ismert prédikátorból csupán kettő tartozik ehhez a rendhez. Montferrand-ban viszont jelentősebbek: 8%-os arányuk annál is inkább figyelemre méltó, mert ők is Clermont-ból kiindulva küzdöttek meg a konkurens montferrand-i ferencesekkel. Ebben talán a kicsiket jellemző agresszívebb hozzáállásuk segítette őket. Clermont-ban például mindössze kétszer említenek karmelita hitszónokot, de mindannyiszor abban az összefüggésben, hogy személyesen vagy rendfőnökük révén igyekeztek befolyásolni a városi tanácsot a nagybőjti prédikátor kiválasztásában. Egyik esetben sem kellett üres kézzel távozniuk. Az egyéb kategóriában megjelöltek Montferrand esetében egy johannita, egy ágostonos rendi szerzetes¹⁰² és három világi pap¹⁰³ prédikátort jelentenek, míg Amiens magas aránya ebben a kategóriában abból adódik, hogy a 20 esetből 19-ben ágostonosok, egy esetben pedig minimus¹⁰⁴ szerzetes prédikált.

Clermont-ban hasonló statisztikát nem lehet felállítani az adatok pontatlansága miatt. Tulajdonképpen az 1475 és 1501 között megemlített 17 prédikátor közül csupán öt alkalommal említik meg annak hovatartozását és másik két esetben lehet azt kikövetkeztetni. 1478-ban (a dolgozatunk tárgyát jelentő kézirat keletkezési évében), a clermont-i nagybőjti prédikátor Jehan Forget celesztinus atya volt.¹⁰⁵ 1485-ben a városi tanács Anthoine frátert, egy karmelita szerzetest jelölt ki a nagybőjti időszakra.¹⁰⁶ Ugyancsak karmelita, Antoine Chamaléry lett 1493-ben is a prédikátor¹⁰⁷, talán ugyanaz a személy, aki nyolc

¹⁰² 1462 május 27. Jean Chalameau johannita a séguri prédikációért, illetve 1472-ben az ennezat-i ágostonos kolostor meg nem nevezett *mestre reverend*-ja nagybőjti és egyéb beszédeiért kapott juttatást. *Inventaire sommaire*, 1922. CC 188, ill. CC 193, 348.

¹⁰³ Ez mindhárom esetben (1492, 1493 és 1497) a püspöki szuffragáneust jelenti. *Inventaire sommaire*, 1922. CC 210, 211, 215, 369, 373.

¹⁰⁴ A ferences rendből kiszakadt minimus rendet (*Ordo Minimorum Sancti Francisci de Paula*) Paulai szent Ferenc alapította Itáliában 1435-ben. Gömbös Tamás: *A szerzetes és lovagrendek címei és viseletei*. Bp., 1993. 100.

¹⁰⁵ *Délibérations de Clermont* 3E 113 DEP FDS I. (továbbiakban: *Délibérations de Clermont*), BB 5. 1478. március 27.

¹⁰⁶ *Délibérations de Clermont*, BB 7. 1485. február 13.

¹⁰⁷ *Délibérations de Clermont*, BB 10. 1493. február 19.

évvel korábban. Egy évvel később, 1494-ban Gérard Gobaille, szuffragáneus püspök¹⁰⁸ tartotta a nagybőjti beszédek¹⁰⁹, míg 1489-ban egy ismeretlen nevű, de ferences származású barátot nevezett ki a tanács.¹¹⁰ 1481-ben és 1490-ben Antoine de Bosco (du Bois) prédikált¹¹¹, akinek rendbeli hovatartozásáról nem tesznek említést, de a montferrand-i adatokból kiderül, hogy domonkos szerzetesről van szó, aki ott 1481-ben (Úrnapján) és 1487-ben (Nagyboldogasszony napján) is beszédet tartott.¹¹² A többi esetben vagy a prédikátor nevét tudjuk és rendbeli hovatartozását nem (pl. 1491-ben Stehan Guerni fráter, 1501-ben Jehan Lhoral, a teológia doktora¹¹³), vagy meg kell elégednünk a kevésbé informatív *beau père* megjelöléssel.

A száraz adatok felsorakoztatása után azonnal felvetül a kérdés, hogy miként lehet megmagyarázni a számok által kifejezett valóságot, a koldulórendi többséget, és különösen a ferences-domonkos viszonyt. Más szavakkal kifejezve: milyen feltételekkel válhatott valakiből a „szentbeszéd specialistája”, és miért feleltek meg ennek jobban a koldulórendiek, mint mások?

3.2. *A prédikátorok műveltsége*

Mivel a szentbeszéd megszerkesztése és hatásos előadása olyan tudomány, amely komoly előképzettséget igényelt elsősorban a retorika és a teológia terén, a rendek igyekeztek arra törekedni, hogy a prédikációt azok tartsák meg, akik rendelkeznek az ehhez szükséges műveltséggel. Ennek megfelelően jelentős azon hit-szónokok aránya, akik valamilyen egyetemi fokozattal rendelkeztek. Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen az egyetemi évek alatt a teológia hallgatói nemcsak magas szintű elméleti tudást szereztek, de ezt bőséges gyakorlati ismeretekkel is kiegészítették. Ide tartozott a híres egyetemi professzorok ünnepi alkalmakkor

¹⁰⁸ A szuffragáneus püspök intézménye a 15. században terjed el Franciaországban. Eredetileg valamelyik afrikai vagy közel-keleti egyházmegye be nem töltött püspöki címét jelöli, a gyakorlatban egy európai egyházmegyében dolgozó, a püspökség egy részét irányító helyettesről van szó. L. Vincent Tabbagh szócikkét, in: VAUCHEZ, André (dir.), *Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Age*. I-II, Paris, 1997. t. II, 1468.

¹⁰⁹ *Délibérations de Clermont*, BB 10. 1494. február 12. Gérard Gobaille, a clermont-i püspök II. Charles de Bourbon (1489–1504) helyettese. Poitrineau, 1979. 99.

¹¹⁰ *Délibérations de Clermont*, BB 8. 1489. március 10.

¹¹¹ *Délibérations de Clermont*, BB 5 (1481. április 29.) és 9 (1490. február 24.).

¹¹² *Inventaire sommaire*, 1922. CC 357 (1481. június) és 363 (1487. augusztus 15.). Az azonosítást kezdetben zavarta, hogy Antoine du Bois-t Tardieu – vélhetőleg felületességéből ferencesnek azonosította. Tardieu, 1870-1871. 246.

¹¹³ *Délibérations de Clermont*, BB 9 (1491. április 5.) és 12 (1501. február 25.). Utóbbi talán azonos Jean Lyrvahli karmelitával 1507-ből (CC 222).

elmondott homíliáinak meghallgatása vagy a saját szentbeszédnek készítésének kényszere is, ami részét képezte az egyetemi kurzusoknak. A párizsi egyetemi kartuláriumokban többször találkozni olyan típusú megjegyzésekkel, hogy a hallgató: „gyakran hirdette Isten szavát nyilvánosan, úgy a párizsi egyetem, mint a nép előtt”.¹¹⁴ Ebből következően minden *magister*, *licenciatus*, *baccalaureatus* egyben potenciális prédikátor is, aki egyszerre képes egyetemi kollégái és a nagyközönség előtt is beszédet tartani, és az egyetemen tanult egyházi magas kultúrát vulgarizált formában közvetíteni a köznép számára.

Martin vizsgálatai során azt találta, hogy az észak-francia városok által alkalmazott prédikátorok negyede-fele rendelkezik valamilyen egyetemi fokozattal.¹¹⁵ Ugyanakkor sajnálkozik azon, hogy többek között Clermont-Ferrand-ban a források nem jelölik a prédikátorok végzettségét, ezért ezt a várost fel sem vette abba a táblázatba, ahol a fokozattal rendelkező szerzetesek számát városokra lebontva taglalja.¹¹⁶ Bár Martin csak a montferrand-i konzuli jegyzőkönyveket nézte meg, a clermont-i dokumentumokat egyáltalán nem, mindkét helyen található volna adatokat a prédikátorok végzettségére vonatkozóan.

A Montferrand-ban működő ferencesek között a 15. század második felében két teológiai doktor is található: 1479-ben Durand Faure-t, 1490-ben pedig Antoine Régis-t említik, utóbbi a helyi kolostor gvardiánja.¹¹⁷ 1500-ban pedig Antoine Bouchet magiszter személyében¹¹⁸ a montferrand-i rendház lectora tartotta a böjti szentbeszédet. A Clermont-ból származó, de Montferrand-ban is prédikáló karmeliták és domonkosok között is találunk számos művelt személyiséget: 1487-ben és 1491-ben Pierre Reynaud, 1490-ben pedig Le Camus karmelita szerzetesek szintén rendelkeznek doktori fokozattal.¹¹⁹ A domonkosok közül Girard Rodati lectort hívják meg 1464-ben¹²⁰, s a már említett Antoine du Bois is a teológia doktora 1490-ben. A clermont-i prédikátorok közül háromról tudjuk, hogy egyetemi fokozattal rendelkező személy volt: az itt is aktív Antoine du Bois, valamint az 1485-ben prédikáló Antoine karmelita fráter. Ugyancsak a

¹¹⁴ Idézi: Martin, 1984, 237.

¹¹⁵ Martin, 1988, 167-168.

¹¹⁶ “Signalons d’emblée une limite de notre information: il est des villes comme Clermont-Ferrand, Nantes et Metz où les titres universitaires des orateurs ne sont pas mentionnés...” Martin, 1988, 167.

¹¹⁷ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 356 (1479. július 6) és 366 (1490. május 10.).

¹¹⁸ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 376 (1500. május 2.).

¹¹⁹ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 363 (1487. április 22.), 367 (1491. május 12.) és 366 (1490. szeptember 8.).

¹²⁰ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 188 (1464. április 4.).

teológia doktora az ismeretlen rendi hovatarozású Jehan Lhoral¹²¹, akit 1501-ben kért fel a városi tanács a nagybőjti beszédek megtartására. Az 1482-ben elhunyt ferences Guillaume Manson magiszterről pedig tudni lehet, hogy kitűnő prédikátor volt. Ő a „*fleur rare du couvent de Clermont*” (a clermont-i kolostor ritka virága) – írja róla Bernard Audigier helyettes püspök a korban.¹²²

Mi a helyzet a többiekkel? A fokozat nélküliekkel? Ők hogyan és milyen minőségben sajátították el a beszédartás csínját-bínját? Minderről természetesen nem sokat lehet tudni. Az adatok pontatlansága miatt feltételezhető, hogy az egyetemi tanulmányokat folytató prédikátorok aránya nagyobb a tudomásunkra jutott mennyiségnél. A városi jegyzőkönyvek azonban ezt nem mindig tartották fontosnak megjegyezni, hiszen – láttuk – gyakran még a prédikátor rendjét és nevét sem rögzítették.

Valószínűleg ők is – különösen a ferencesek – rendelkezhettek valamelyes teológiai műveltséggel, amit a regionális rendi főiskolán, vagy a párizsi ferences kolostorban működő *studium generale* „lectori programjának” elvégzése során szedtek fel. A „lectori program” egy olyan rövid, két éves teológiai kurzust jelentett, ahová már a helyi rendi iskolában szerzett alapismeretek megszerzése után kerültek a diákok, akik valószínűleg az egyetemi előadásokat, disputációkat és prédikációkat is látogatták, bár nem voltak igazi egyetemi hallgatók, emiatt nem jelentek meg az egyetemi matrikulációs listákon és fokozatot sem szereztek. A tanulmányaikat befejező szerzetesek a *studium* gvardiánjától egyfajta végbizonyítványt kaptak és általában hazatértek abba a provinciába, ahonnan érkeztek. Gyakran belőlük került ki a rendtartomány iskoláinak *lectora*, vagy a *magister studii*.¹²³ Ilyen személy lehetett kéziratunk egyik szerzője, Ludovicus Peresi is, aki magát egy helyütt „párizsi hallgatónak” titulálja¹²⁴, de a Sorbonne matrikulációs listáiban a neve nem lelhető fel. Szerzett-e fokozatot Peresi? Vagy csupán a lectori két évet töltötte Párizsban, és ezért nevezte magát büszkén párizsi hallgatónak? Nem tudni. Annyi bizonyos, hogy nagyon illik rá Roest megjegyzése: „azon kevesek irodalmi munkássága, akik csak lectori programot végeztek, de műveket is alkottak, általában nagyban különbözik a fokozattal rendelkezők alkotásaitól. Az egyetemi végzettségűek zöme olyan szentencia-kommentárokat vagy disputációs anyagokat írt, amelyek jól tükrözik az egyetemeken

¹²¹ Az Anthoine, Du Bois és Lhoral fráterekre vonatkozó források adatait l. feljebb, 44, 48 és 49. jegyzetek.

¹²² Tardieu, 1870-1871. 389. Manson is olyan személy, akiről a clermont-i számadáskönyvek nem tesznek említést, csak áttételesen tudjuk róla, hogy a korszak ismert prédikátora volt a városban.

¹²³ ROEST, Bert, *A History of Franciscan Education (c. 1210-1517)*. Leiden-Boston-Köln, 2000. 87-97.

¹²⁴ Ms. 44. fo. 89v.

folyó belső tudományos vitákat, míg a *lectorok* általában megelégedtek alapvető információkat nyújtó prédikációs kézikönyvek (...) létrehozásával¹²⁵.

3.3. A prédikátor alkalmazása és tevékenysége

A városi prédikátor felfogadása a városi magisztrátus feladatkörébe tartozott, amely a javadalmazást is nyújtotta. Előfordult, hogy híres vándorprédikátorokat vagy egyetemi teológushallgatókat kértek fel erre a feladatra, de a leggyakrabban a helyi kolostorokból került ki az ünnepi szónok.

Az adott település szerzetesi közösségei között nem ritkán konkurencia-harc alakult ki a nagy elismeréssel és biztos jövedelemmel járó alkalmak elnyerése ügyében. A feszültségek csökkentésére különböző megoldások születtek. Grenoble-ban például egy 1488-as feljegyzés arról tájékoztat bennünket, hogy a helyi domonkos és ferences közösség évente felváltva biztosította a prédikátort. A jelölttel szemben támasztott elvárások magas igényeket tükröznek: [a prédikátor] „legyen kitűnő szónok, tanult és tudjon jól beszélni”. Azokban a városokban, ahol több koldulórend is található, lehetőség nyílt a rendek között egyfajta rotációt alkalmazni, így mindannyian sorra kerülhettek, és a lakosság számára is nyújtott némi változatosságot a sokszínűség. Aix-en-Provence-ban például a székesegyházban tartandó vasárnapi prédikációk közül az elsőt a domonkosok, a másodikat a ferencesek, a harmadikat az ágostonosok, a negyediket pedig a karmeliták tartották.¹²⁶

Ez a gyakorlat azonban egyáltalán nem terjedt el mindenütt. A hitszónok kiválasztása Clermont-ban és Montferrand-ban a városi tanács feladata volt, amely a fizetést is biztosította. Clermont-ban a tanács általában február közepén, a Nagyböjt kezdete előtt határozott a személyéről. Ilyenkor döntöttek a neki juttatott járandóságról is. A feljegyzések szerint a prédikátornak engedelmisségi fogadalmat kellett tennie a városi tanács előtt, csak utána kezdhette el tevékenységét. Ennek elmaradása a neki járó illetmény megvonását vonhatta maga után: „A prédikátor kéri, hogy amennyiben a városnak is úgy tetszik, juttasson valamit a megélhetésére” – írja a jegyzőkönyv 1497. február 13-án, s a tanácstagok a kérdésben azonnal határoznak is: „Ebben a tárgyban az a döntés született, hogy ha a prédikátor eljön és engedelmisséget fogad, amint azt a szokás előírja, megkapja amit kell”.¹²⁷

¹²⁵ Roest, 2000. 96–97.

¹²⁶ Mindezekről: Taylor, 1992. 20–21.

¹²⁷ „Le beau père requier que plaise à la ville luy fere quelque gratuite pour vivre.” – „Sur le quel article a esté conclud que quand ledit beau père viendra prester obeissance come l'on a costume, l'on luy fere ce qu'on devra.”. *Délibérations de Clermont*, BB 11. 1497. február 13.

A rendek közötti megegyezésről vagy rotációról nincs információnk és ilyet a források elemzésével sem tudunk kimutatni. A kiválasztás szempontjai nem jelennek meg a forrásokban, de úgy tűnik, hogy ebben szerepet játszott a jelöltek kvalitása és a rendek „lobbitevékenysége” is. A tanácstagokat néha a szerzetesi közösségek vezetői, néha maguk a jelöltek keresték meg, így kívánva befolyásolni a döntéshozatalt. 1485. február 13-án például a karmeliták perjele a városházára ment és arra kérte a tanácstagokat, hogy a nagyböjti prédikációt adják Antoine testvérnek, a teológia doktorának. A perjel ígérete szerint a nagy tudású testvér „erejével a várost és annak lakóit fogja szolgálni”.¹²⁸ Ebből a kifejezésből jól látszik a város és a prédikáció közötti kapcsolat szorossága: a szentbeszéd célja a lakosság lelki szükségleteinek kielégítése, cserébe biztos jövedelem jár neki. Úgy tűnik, hogy a protekció keresésében a karmeliták jártak az élen, ugyanis 1493-ben ismét azt olvashatjuk a feljegyzések között, hogy „Antoine Chamaléry a karmeliták kolostorának szerzetese kijelentette, hogy prédikálni jött a városba, és azt kérte a tanácsosoktól, hogy ígérjék neki a következő nagyböjti prédikációt a városban, mert szeretné Isten szavát prédikálni”.¹²⁹ A kérésre a városatyák pozitív módon válaszoltak. Chamaléry testvér valószínűleg nem a helyi kolostorból származott, hanem vándorprédikátorként járta a vidéket, erre utal a „prédikálni jött a városba” megjegyzés.

Vándorprédikátorok jelenlétére több adatunk is van, úgy Clermont-ban, mint Montferrand-ban. Közöttük egy kivétellel nem szerepelnek a korszak híres, nemzetközileg vagy országosan ismert személyiségei, többségük a régió valamelyik kolostorából származik.

Máshonnan érkezik Clermont-ba a már említett Antoine Chamaléry-n kívül az 1478-ban nagyböjti prédikációt tartó Jehan Forget celesztinus szerzetes¹³⁰, vagy az ismeretlen rendi hovatartozású Jehan Lhoral testvér, a teológia doktora, aki szintén „lobbizott”: 1501-ben ugyanis sikerrel – arra kéri a tanácstagokat, hogy „ebben a városban prédikálhassa végig a Nagyböjtöt”¹³¹. Peresi is említ ilyen vándorló szerzetest egyik példázatában: Humbertus de Catha, amikor Clermont-ban prédikál, fellép a környék lakosságát megnyomorító uzsorás ellen, akit sem a világi, sem az egyházi hatóságok nem hajlandóak megfékezni. Végző eszközként beszédében ítéli el a „nagyon rossz gazdagot” (*pessimus dives*), aki ezután meg is

¹²⁸ „...il servira la ville et habitans de son pouvoir...” *Délibérations de Clermont*, BB 7, 1485, február 13.

¹²⁹ „monseigneur Antoine Chamalery, religieux du couvent des Carmes [disait] que il estoit venu pour prescher à la dite ville [et demandait] ausdits assistens que luy veullessent promestre prescher le Carisme prochain en ceste ville car il avoit desidéré de pescher la parolle de Dieu”. *Délibérations de Clermont*, BB. 10, 1493. február 19.

¹³⁰ Ugyanis ilyen kolostor nincs a városban. *Délibérations de Clermont*, BB 5.

¹³¹ „que il presche ce caresme en ceste ville”, *Délibérations de Clermont*, BB 12, 1501. február 25.

hal, lelke pedig a pokolra kerül.¹³² A szövegből nem derül ki, hogy Humbertus testvér milyen rendből származott, mint ahogy az sem, hogy mikor került sor a végzetes szónoklatra. Peresi csupán annyit rögzít, hogy miután a szerzetes kijelenti, hogy soha többé nem mond beszédet ebben a városban, elmegy a barátok rendházába (*veniens ad domum fratrum*), majd maga is elhalálozik. A további pontosítás hiányából arra lehetne következtetni, hogy egy ferences kollégáról van szó. Ugyanakkor Clermont-tól nem is olyan messze találkozunk egy hasonló nevű karmelita prédikátorral: Humbertus a Costa Lyonban bukkan fel az 1480 előtti években, tehát a példázat keletkezése körüli időkben.¹³³ Karmelita kolostor pedig szintén található Clermont-ban, tehát Peresi rendházra vonatkozó megjegyzése erre is utalhatott. A két Humbertus ugyanaz a személy lenne? Vagy csak a nevük hasonlít? A források nem teszik lehetővé a kérdés eldöntését.

Mivel Montferrand-ban a koldulórendek közül egyedül a ferencesek rendelkeznek kolostorral, a prédikációs tevékenység jobban függött a kívülről érkező szerzetesektől. A toborzás elsődleges területe a clermont-i domonkos és karmelita közösség volt, ahogy azt fentebb már láthattuk, de a ferences prédikátorok sem mindig a helyi közösségből kerültek ki. 1495-ben a nagyböjti beszédeket például Jean Fortyany, a riomi kolostor *custosa* tartotta.¹³⁴ Láthatóan népszerűek voltak az obszervánsok: 1495-ben Etienne de Charretier Pünkösdkor, társa Jean de Blot pedig Adventkor mondott beszédet.¹³⁵ Charretier afféle prédikációs körutat tartott abban az évben, ugyanis montferrand-i beszéde után „átruccant” Clermont-ba is a pünkösdi ünnepekre. Ottani prédikációjának témája bizonyos nem a megszokott klisék alapján készült: bár nem tudni, hogy mit tartalmazott, egy feljegyzés szerint a clermont-i püspök¹³⁶ egész hallgatóságát kiközösítette pusztán meghallgatása miatt.¹³⁷ 1491-ben a „Merlinnek” is nevezett Jean Roux társával és szamarával együtt járt a városban, hogy Keresztjárás (*Rogatio*) alkalmával mondjon beszédet, majd ugyanő tíz évvel később ismét Montferrand-ban

¹³² No. 72. *De usurario subito mortuo. Frater Humbertus de Catha cum predicaret apud Clarum Montem* (...). Ms. 44. f. 184.

¹³³ CHEVALIER, Ulysse, *Répertoire des sources historiques du Moyen Age*. Tome II. *Bio-bibliographie*, Paris, 1905., Vol. I, col. 2222.

¹³⁴ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 213, 371 (1495. április 21.).

¹³⁵ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 213, 371 (1495. december 29.). Az egyik bejegyzés (CC 371) Charretier-t Etienne-nek nevezi, a másik (CC 213) pedig J. monogrammal látja el. Ez utóbbi nyilván elírás, mert a clermont-i dokumentum is Etienne-ként említi.

¹³⁶ II. Charles de Bourbon, 1489-1504 között Clermont püspöke. Poirineau, 1979. 99.

¹³⁷ A fennmaradt dokumentumban a városi tanács – egyébként sikerrel – kéri a hallgatóság felmentését a kiközösítés alól. Nem tudni viszont, hogy mi lett a prédikátorokkal. Említi: MANRY, André-Georges – SÈVE, Roger – CHAULANGES, Martial (szerk.), *L'histoire vue de l'Auvergne*. Clermont-Ferrand, 1959. 262. (továbbiakban: Manry, *et al.*, 1959.).

prédikál Húsvét után nyolc napig.¹³⁸ A dokumentumok nem említik, hogy ezek az obszervánsok honnan érkeztek. Talán abból a Vic-le-Comte-i kolostorból, amelynek gvardiánja, Jean Martin ugyancsak 1501-ben adventi prédikációkat tartott. A derék barát a felkészülés érdekében a könyveit is magával hozta, de azokat – nyilván feledékenységből – Montferrand-ban hagyta, ezért januárban a városi tanácsnak négy *sol*-t kellett fizetnie, hogy hazaszállítsák neki.¹³⁹

Ennél nagyobb esemény lehetett a messzebből jövő, népszerű szónokok városba érkezése. Az országos hírű, szintén obszerváns Olivier Maillard¹⁴⁰ 1498. júliusában töltött négy napot Montferrand-ban a társaival (és az öszvéreivel, ahogy azt a feljegyzés külön kiemeli). Nem tudni, hogy prédikáltak-e ebből az alkalomból vagy sem, bár nem valószínű, hogy a helyiek kihagyták volna a lehetőséget. Talán éppen emiatt a városi tanács ötven *soit* hagyott jóvá a költségeikre.¹⁴¹

Nemcsak a ferencesek között voltak vándorprédikátorok. 1464-ben Girard Rodati tartotta a nagybőjti beszédeket, akiről a feljegyzésekből megtudjuk, hogy a domonkos kolostor *lectora*.¹⁴² A kérdés csupán az, hogy melyiké. Rodati ugyanis tizenöt évvel később Amiens-ben is felbukkan (Rodaty formában), szintén nagybőjti prédikátorként.¹⁴³ Nem tudni, hogy a clermont-i kolostorból került-e át Amiens-be 1464 és 1479 között, vagy pedig 1464-ben Montferrand-ban csak mint vándorprédikátor járt, s a *lector* bejegyzés egy másik kolostorra vonatkozik.

A kevés számú vándorprédikátor mellett a város inkább a helyi közösségek szolgálatait vette igénybe. Ha a két település, Montferrand és Clermont adatait megvizsgáljuk, kiderül, hogy itt is voltak népszerű szónokok.

Közülük az egyik kétségtelenül a ferences Guillaume Cébazat, aki Montferrand jegyzőkönyveiben többször is felbukkan. 1481. májusában a pré-

¹³⁸ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 209, 367 (1491. augusztus 9.), illetve CC 378 (1501. hónap, nap nélkül).

¹³⁹ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 378 (1501. december 30. és 1502. január).

¹⁴⁰ Maillard (1430k-1502) Martin szavaival élve a korszak egyik “sztárprédikátora”, akiről a kortársak nem győznek elég dicsérőleg nyilatkozni. “[il] *prescha si notablement que le peuple fut tant content de son sermon que merveilles*”, s akinek meghallgatására „*le peuple se rendait de toutes parts*”, – írja például 1482-ben Guillaume Oudin krónikás. Martin, 1988. 84. Maillard egyébként a ferences reform egyik kiemelkedő alakja a 15. század végén. BEAUMONT – MAILLET, *Le Grand Couvent des Cordeliers de Paris*. Paris, 1975. 71-75.

¹⁴¹ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 374. Az összeg nagyságának érzékeltetéséül: 1497-ben egy háttasló ára 6 *livre*, azaz 120 *sol*, *Inventaire sommaire*, 1922. CC 373 (1498. július 11.).

¹⁴² *Inventaire sommaire*, 1922. CC 188 (1464. április 4.).

¹⁴³ Martin, 1988. 682. Nevét Taylor is közli torz formában (Rodachy – nyilván félreolvasás: a t helyett c) ugyanebben az évben (1479), mint ismeretlen rendi hovatarozású nagybőjti prédikátort. Taylor, 1992. 24.

dikáció alatt felmerülő szükségleteire 26 *sol* 6 dénár értékben kapott bort, halat, húst és zabot – utóbbit nyilván hátasa számára. A jegyzőkönyv megfogalmazásából (*tant qu'il precha dans la ville*) feltételezhető, hogy a szerzetes nem a városi ferences kolostor lakója, talán Clermont-ból érkezett. 1483 februárjában szintén őt jelölik ki a nagybőjti prédikátornak.¹⁴⁴ Mindazonáltal Guillaume Cébazat személye nagyon problematikus. Martin véleménye¹⁴⁵, hogy ezek a bejegyzések arra a személyre vonatkoznak, aki Fodéré 17. századi ferences történetíró szerint Guillaume Marico-ként született, majd Guillaume de Sabazat-ként (*sic*) vált híressé, mint helyi prédikátor.¹⁴⁶ Ez azonban nem tartható kijelentés. Guillaume Marico vagy de Cébazat ugyanis 1245-ben a montferrand-i ferences kolostor gvardiánja volt, valóban népszerű szónok, akinek emlékére minden évben március 13-án megkongatták a harangokat, majd másnap a ferences kolostorban ünnepi misét tartottak.¹⁴⁷ Ennek egyébként meg is találjuk a nyomait a városi kiadások között: 1484. március 15-én, 1486. március 18-án, 1493-ban (hónap, nap nélkül), 1501. március 15-én a bejegyzések szerint mindig különítettek el némi összeget (10-15 *sol* között) a harangozásra és az azt követő körmenetre, ünnepi misére, a papok feloldozására, adományokra.¹⁴⁸ Ez arra utal, hogy két Guillaume Cébazat-ról van szó a forrásokban – ami nem elképzelhetetlen, hiszen Cébazat egy Clermont melletti falucska, és a Guillaume keresztnév sem ritka. Az egyik a 13. század óta nagy tiszteletben tartott ferences szerzetes, akinek kultusza még a 15. század végén is eleven, a másik pedig az 1480-as évek elején tevékenykedő névrokona.

A másik ismert és közkedvelt prédikátor a domonkos Antoine du Bois (vagy latinosan de Bosco), aki a legtöbbször visszatérő személyiség mindkét városban. Első – és mindjárt elég markáns – felbukkanása a forrásokban 1481-re tehető. Du Bois ekkor már tekintélyes alakja lehetett a clermont-i közéletnek, mert az a városi rendelet, amely megtiltja a kereskedést a székesegyházban és annak temetőiben, indoklásában éppen a domonkos barát egyik prédikációjára hivatkozik:

„[kereskedelmi tilalmat rendelünk el a katedrálisban és a temetőben] Antoine du Bois szerzetes testvér feddését figyelembe véve, aki Nagybőjtkor prédikált ebben a városban, és azt mondta, hogy ez az Evangélium és Isten parancsolatai ellen való, aki kiűzte őket a templomból. És emiatt rengett a föld¹⁴⁹,

¹⁴⁴ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 357 (1481. május 11.) és 359 (1483. február 22-28.).

¹⁴⁵ Martin, 1988. 171. 95bis jegyzet.

¹⁴⁶ „*excellent prédicateur, tellement que ces trois celebres villes voisines* [Clermont, Montferrand és Riom – GyA] *alloyent à l'envie pour le faire prescher en leurs chaires.*” Fodéré, 1861. 333.

¹⁴⁷ Tardieu, 1875. 51-53.

¹⁴⁸ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 360, 202, valamint 362, 211 és 378.

¹⁴⁹ Erről 1477. augusztusából és 1478-ból is van adat. Manry, *et al.*, 1959. 186.

emiatt tartottak olyan sokáig az éhínségek¹⁵⁰, emiatt történt olyan sok haláleset¹⁵¹, vihar, villámcsapás a mondott vidéken, és csodálkozott azon, hogy nem történt még rosszabb, ugyanis a mondott vásárok és piacok a mondott templomban és szent helyen zajlanak, tehát ideje volt rendet és nyugalmat teremteni ott.”¹⁵²

Ez a rendelet jól mutatja, hogy a prédikátor aktív formálója a helyi közvéleménynek. A kereskedők kitiltása a szent helyekről szinte nyomban bekövetkezett a prédikátor nagybőjti beszéde után: a városi vezetés április 28-i ülésén döntött így, tehát legfeljebb néhány hét, de lehet, hogy csak néhány nap telhetett el időközben (a Nagyböjt kezdetét jelző hamvazószerda március 7-re, a végét jelentő Húsvét vasárnapja pedig április 22-re esett ebben az évben), ami nagy sietségre vall, különösen ha figyelembe vesszük, hogy milyen fontos érdekeket sértett a döntés, és talán éppen azoknak kellett meghozniuk, akik magukat is megkárosították ezzel. Meg is lesz a következménye du Bois keménységének: a tanácsnokok egy része ellenezni fogja a prédikátor illetményének kifizetését.¹⁵³

Du Bois személyével a szomszédos Montferrand-ban találkozunk legközelebb, ugyanebben az évben, amikor Úrnapja alkalmából a kisvárosban prédikált. Neve ekkor de Bosquo formában került bejegyzésre.¹⁵⁴ 1487-ben szintén itt tart szentbeszédet Nagyboldogasszony napján, augusztus 15-én.¹⁵⁵ Az 1490. év nagybőjti időszakát ismét Clermont-ban prédikálta végig, s ekkor már a teológia doktoraként szerepel.¹⁵⁶ A közbeeső három évben (1487-1490) szerezte volna meg fokozatát, és tanulmányai miatt került ki egy időre a helyi közéletből? Vagy korábban egyszerűen elfelejtették megemlíteni doktorátusát? Nem tudni. A for-

¹⁵⁰ 1481-ben különösen nagy éhínség volt a városban, és környékén, amely még a két következő évben is éreztette a hatását, mivel a falusi lakosság részben megette a vetéshez szükséges gabonát is. Charbonnier, 1980, 841-842.

¹⁵¹ Itt nyilván az 1481-ben kezdődő pestisjárványról van szó, amely 1483-ig tartott. Charbonnier, 1980, 839.

¹⁵² A rendelet szövege pontosan: “... pour obvier aux jurements et préjurements qui se font chaque jour en vendant et acceptant dans l’église cathédrale et en la terre sainte d’icelle, et par la remontrance faite par religieuse personne, frère Anthoine du Bois qui a prêché le carême en cette dite ville, [et] qui a dit que c’estoit contre l’Evangile et [les] comendements de Dieu qui les jetta du Temple, et que c’estoit la raison par laquelle la terre tremble [aout 1477 et 1478], [que] duroient tant les famines, mortalités, tempestes, foudres avoient tant de cours audit pays, et qu’il s’émerveillait que l’on n’avait pas pire attendu que lesdites foires et marchés se tiennent en ladite église et lieu saint, il était bien convenable d’y mettre ordre et police.” A dokumentumot közli: Manry, et al., 1959. 186.

¹⁵³ Lásd alább, *A prédikátor javadalmazása* című alfejezetnél.

¹⁵⁴ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 357. 1481. június, nap nélkül. Úrnapja, a Szentháromság napját követő csütörtök ebben az évben június 21-én volt.

¹⁵⁵ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 363.

¹⁵⁶ *Délibérations de Clermont*, BB 9. 1490. február 24, március 4 és április 15.

rásból viszont azt is megtudjuk, hogy a nagybőjti beszédekre ugyanúgy a katedrálisban került sor, mint kilenc évvel korábban. 1495 elején újra Montferrandban bukkan fel a neve (de Bosc alakban)¹⁵⁷, és kiderül, hogy az előző év Adventjét a városban prédikálta végig.

Bár a dokumentumok eztán nem említik alakját, ebből az öt bejegyzésből kiderül, hogy Antoine du Bois testvér egyike a korszak magas műveltségű, a helyi közvéleményre is hatást gyakorló és népszerű szónokainak. Hervé Martin szóhasználatát alkalmazva, amolyan helyi „sztár”. Du Bois példája azt is megmutatja, hogy a két szomszédos város, Clermont és Montferrand egyaránt terepet biztosított egy jó képességű prédikátor számára, megnövelve ezáltal a szereplés – és a jövedelemszerzés – lehetőségeit.

4. A prédikátor javadalmazása

A középkor végi Franciaországban általános az a gyakorlat, hogy a városok vezetése bizonyos alkalmakkor anyagilag támogatta a szentbeszéd megtartását. A jelenséget vizsgáló Hervé Martin szerint: „A prédikátorok megjutalmazásának szokása – amely 1430 előtt kevésbé ismert jelenség – az 1430-1450-es évektől terjedt el Észak-Franciaországban”.¹⁵⁸

Az illetmény összege számtalan tényezőtől függött. Meghatározó a beszéd időpontja, hossza, a hitszónok képessége, ismertsége, a város nagysága és fejlettsége is. A városon kívülről érkezett ismertebb prédikátorok általában többet kaptak, a helyi közösségek tagjainak pedig néha csekély összegekkel kellett beérniük. A források azonban nem mindig szolgálnak pontos adatokkal e téren. Amikor például a már említett Olivier Maillard az 1470-es években Nantes-ban prédikált, a városi számadáskönyvekben nem jegyezték fel, hogy ezért bármilyen illetményben részesült volna.¹⁵⁹ Montferrand-ban viszont láttuk, hogy a neki és társainak juttatott összeget gondosan rögzítették, de nem tudjuk, hogy tartott-e beszédeket.¹⁶⁰

Montferrand-ban a 14. században a prédikátorok javadalmazása még alkalmi jelenségnek tekinthető, s igen gyakran nem pénzben, hanem természetben nyújtották: így például a város 1355-ben többször is kenyeret és bort juttatott azoknak a ferenceseknek, akik az ünnepek alkalmával (Úrnapja, Kisasszony nap-

¹⁵⁷ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 212, 370. 1495. január 8.

¹⁵⁸ “L’usage de payer les prédicateurs, peu fréquent avant 1430, s’est apparemment généralisé en France septentrionale à partir des années 1430-1450...”, Martin, 1988, 151.

¹⁵⁹ Taylor, 1992. 23.

¹⁶⁰ L. fentebb, 76. jegyzet

ja¹⁶¹) beszédet mondtak, vagy körmenetet tartottak békéért könyörögve. Az adomány pénzbeli értéke 9 és 18 *sol* között változott. 1364-ben, Kisasszony napjakor 10 *sol* értékben ugyancsak bort és kenyeret kapott a prédikátor. 1371 szeptemberében viszont azok a szerzetesek (*predicators de Clermont*), akik beszédet mondtak és részt vettek a körmenetben, összesen csak 5 *sol* értékben kaptak kenyeret és bort.¹⁶²

A 15. század második felének adatai alapján arra lehetünk figyelmesek, hogy a kisebb fontosságú szónoklatokért továbbra is csak néhány *sol* illetmény jut, de új jelenséggé az 1460-as évektől a nagyböjti, az 1490-es évektől pedig az adventi ünnepi beszédért is fizetés jár – mégpedig sokkal több, mint az alkalmi prédikációkért. A városi juttatásokat ráadásul kiegészítette a hívek által nyújtott adomány is. Ennek összege és természete nem tárul fel előttünk, csak éppen akkor, amikor elmarad: 1490-ben Montferrand-ban a tanács azért kénytelen 3 *sol* 9 dénár értékben pontyot, kenyeret és bort venni a Passió vasárnapját prédikáló *père reverend*-nak, mert „senki nem hívta meg vacsorára”.¹⁶³

4.1. Nagyböjti prédikáció

A prédikátor természetesen a legjelentősebb juttatást a nagyböjti szentbeszédért kapta, hiszen ekkor többet kellett dolgoznia, mint máskor (negyven napon keresztül legalább napi egy, néha több szónoklatot is kellett tartania), másrészt az ünnep is nagyobb tömeget vonzott. Montferrand-ban például 1356-tól kezdve a Nagyböjt előtt egyhetes élelmiszervásárt (*foire aux Provisions*) tartanak, amelynek elsődleges célja biztosítani a lakosság felkészülését arra az időszakra, amikor a hagyományos táplálékok zömétől (hús, zsír, tojás) tartózkodni kellett.¹⁶⁴ A 15. században pedig már bizonyosan létezik a böjtközepi vásár.¹⁶⁵ Ezek résztvevői szintén a prédikátor hallgatóságát jelenthették.

Úgy tűnik, hogy a városi hatóságok is ezt az időszakot tartották a legfontosabb prédikációs alkalomnak. Montferrand-ban a városi jegyzőkönyvek kapcsolódó megjegyzéseinek negyede a Nagyböjtre vonatkozik. A párhuzamként megvizsgált Amiens-ben ez még több, 84%.¹⁶⁶ Clermont-ban pedig csak erről

¹⁶¹ Szeptember 8. Mária születésének ünnepe.

¹⁶² *Inventaire sommaire*, 1922. 1371.szeptember 8.

¹⁶³ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 366. 1490. március 28.

¹⁶⁴ A városnak erre az időszakra már árumegállító joga is volt, amely számtalan konfliktus forrását jelenti a szomszédos Clermont-nal.

¹⁶⁵ Mi-Carême, a böjt harmadik hetének csütörtöke. A kereskedők itt elsősorban halat, de olajat és fuszereket is árultak. Tardieu, 1875. 71-73.

¹⁶⁶ Taylor, 1992. 24-25.

vannak adataink, a jegyzőkönyvekbe ugyanis más szónoklatért járó juttatást nem vettek fel. Nem tudni, hogy a város fizetett-e egyáltalán egyéb alkalmakért. Amiens-ben a nagybőjti prédikáció díja a 15. század végén 60 *sol* (3 *livre*)¹⁶⁷ körül mozgott és a 16. század közepére is csak 100 *sol*-ig emelkedett. Nantes-ban viszont az 1480-as években már 10 és 20 *livre* között fizettek, de az összeg a délfancia Agen-ban akár 40 *livre* is lehetett.¹⁶⁸

Montferrand-ban 1464-ben találjuk az első utalást arra, hogy a szerzetesek a nagybőjti prédikációért juttatást kaptak a várostól. Ekkor a domonkos Girard Rodati mindjárt 100 *sol*-t, azaz 5 *livre*-t kapott, ami meghaladja az amiens-i 60 *solos* átlagot. A prédikátor *lector*i rangot viselt – talán magas tisztségének járt kiemelt járandóság. Amikor három évvel később Eynard Mosnier – akinek rendbeli hovatartozása nem tisztázott – végigprédikálta az egész nagybőjti időszakot, ezért egy zsávolyruhát kapott 2 *écu* (tehát mindössze 3 *livre* 10 *sol*) értékben.

Az 1470-es évektől a nagybőjti prédikáció térnyerésének lehetünk tanúi. Egyre többet jelenik meg a dokumentumokban az erre vonatkozó bejegyzés, és kisebb visszaesésekkel ugyan, de növekszik az érte járó fizetség, amely a hetvenes évek végén és a nyolcvanas években 5 *livre* körül mozog, majd a kilencvenes években hirtelen növekedéssel 10 *livre* fölé állandósul. 1492-ben 10 frankot (10 *livre*-t) fizetnek Michel Perron karmelita barátoknak.¹⁶⁹ A következő évben a püspöki szuffragáneos prédikált Nagybőjtkor, ő sem kap sokkal többet, 11 *livre* a juttatása.¹⁷⁰ Ugyancsak 10 *livre* az illetménye a riomi ferences rendház *custos*ának, Jean Fortyany-nak 1495-ben.¹⁷¹ 1498-ban Etienne de Pressarys ugyan csak 60 *sol*t (3 *livre*) kap, de nyilván meg lehettek vele elégedve, mert a következő évben neki is megadták a 6 *écu*-s átlagot (10 *livre* 10 *sol*). 1501-ben a domonkos Guillaume Chardon ugyancsak ennyit kap kézhez, de neki 20 *sol* költségtérítést is fizetnek, és meg nem nevezett társa is 10 *sol*-hoz jut.¹⁷² Vannak azonban olyan esetek, amikor a város nem spórolt a költségeken: amikor 1497-ben Gérard Gobaille szuffragáneos püspök prédikált, kiemelt juttatást, 10 *écu*-t (17 *livre* 10 *sol*) kap.¹⁷³

Amiens-ben tehát 1446–1497 között stabilan tartotta magát a 60 *sol* fix juttatás, amely csak lassan éri el a 100 *sol*-t. Montferrand példáján láttuk, hogy

¹⁶⁷ A pénzegységek átváltásáról, értékéről lásd a fejezet végén található: *Pénz és mértékrendszerek a 15. századi Franciaországban* című mellékletet.

¹⁶⁸ Taylor, 1992. 23.

¹⁶⁹ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 210 és 368. 1492. május 16.

¹⁷⁰ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 211 és 369. 1493. június 7.

¹⁷¹ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 1495. április 21.

¹⁷² *Inventaire sommaire*, 1922. CC 378. 1501. hónap, nap nélkül.

¹⁷³ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 373. 1497. március 28.

a városi tanács által juttatott összegek állandóan emelkednek, talán azért, hogy utolérjék a szomszéd város fizetéseit, és így átcsábíthassák a legjobb hitszónokokat.

Igaz ugyanis, hogy Clermont-ban 1475-ig egyáltalán nincs utalás arra, hogy bármit is fizettek volna a Nagyböjtért, utána viszont a Montferrand-hoz képest magasabb összegben állandósul a juttatás. A kifizetés két ütemben történt: a Nagyböjt előtt, a prédikátor kijelölésének pillanatában vagy néhány nappal később határoztak ennek egy részéről, egyfajta „előlegről”. Ez nem haladta meg a 60 *sol* összeget, és néha természetben nyújtották. Így történt például 1487-ben, amikor a *beau père* fát, gyertyát, cukrot és némi kézpénzt kapott, vagy 1493-ban, amikor Antoine de Chamaléry karmelita barát esetében a fizetség 60 *sol* kézpénz vagy ilyen értékű ajándék is lehetett.¹⁷⁴ Ez az összeg – amely egyébként megegyezik az amiens-i prédikátorok fizetésével – a böjt multával, az elvégzett munka ismeretében aztán kiegészülhetett egy újabb járandósággal, amelyet a tanács ismét megszavazott. A már említett 1493-as esztendőben, vagy 1498-ban¹⁷⁵ nincs adat arra, hogy az előlegen túl kapott volna ilyen „sikerdíjat” a prédikátor. A beszéddel voltak elégedetlenek? Vagy a jegyzőkönyvet vezették rosszul? Nem tudni.

Általában azonban nem bizonyultak szűkmarkúnak. Az illetmény második része egyfajta „mozgóbér” lehetett, ami a körülményektől függően változott. 1491-ben, Stehan Guerni esetében egy bejegyzés arra utal, hogy a 10 *livre*-t tekintettek szokásos összegnek, amelybe nem számított bele az „előleg”: „Tíz tours-i *livre*-t adunk neki amint az szokás, nem számítva azt a hatvan tours-i *soit*, amelyet már korábban adtunk”.¹⁷⁶ Ugyanezzel találkozunk 1478-ban¹⁷⁷, 1487-ben, 1490-ben, 1497-ben is, ami megerősíti a gyanúkat, hogy a város általában ennyit szánt prédikátoraira. Ezek szerint a nagyböjti szónok akár 13 *livre*-t is kaphatott, ami alapján Clermont a „jól fizető” városok közé tartozik.¹⁷⁸ Nem tudni, hogy az 1484-es, 1485-ös és az 1496-os évek szűkszávú bejegyzései („a szokás szerint”, „mint korábban”¹⁷⁹) mennyi pénzt jelentenek. 10 *livre*-t kell értenünk rajta? Vagy csak a 60 *sol* előleget? Esetleg mindkettőt?

¹⁷⁴ *Délibérations de Clermont*, BB 8 (1487. március 11), illetve BB 10 (1493. március 12.).

¹⁷⁵ *Délibérations de Clermont*, BB 11. 1498. március 10.

¹⁷⁶ „on luy donra dix livres tournois ainsi que l'on a acoustumé. Ad ce non compris LX solz tournois que luy ont [été] donnez” *Délibérations de Clermont*, BB 9. 1491. április 5.

¹⁷⁷ Ebben az évben két tanácsos, Chancelade és Claustre nevezetűek javasolják az összeget (forrásaink szerint először), amit a többiek elfogadnak. Nem tudni, hogy ebből az egyszeri felvetésből lett-e a későbbi általános gyakorlat. *Délibérations de Clermont*, BB 5. 1478. március 27.

¹⁷⁸ Martin, 1988. 156.

¹⁷⁹ Például: “[il] aura gaiges comme ont eu les autres beau pères par cy devant.” 1484. ápr. 22. “[il] aura

Voltak azonban más esetek is. 1475-ben (mindjárt az első évben, amikor adatunk van a nagybőjti fizetésről), a *beau père reverend* a szokásosnál többet, 12 *livre*-t kap, arra való hivatkozással, hogy a városért is imádkoznia kell.¹⁸⁰ A summa így több, mint kétszer magasabb a montferrand-i domonkos Durand Binony illetményénél (5 *livre*)¹⁸¹, és éppen négyszer annyi, mint rendtársának, Jean Poyade-nak juttatása Amiens-ben (3 *livre*).¹⁸² Igaz, ebből nem akartak gyakorlatot csinálni: a tanácsnokok szükségesnek tartották megjegyezni, hogy ez a magas összeg „*pour ceste foiz*”, csak erre az alkalomra szól.

Látszik az is, hogy a kedvelt prédikátort nagyobb honoráriumban részesítik: 1481-ben 12 *livre* 10 *sol* és „*ung diner*”, egy vacsora járt Antoine du Bois-nak¹⁸³, míg ugyanezért Montferrand-ban a szintén domonkos Guillaume de Lyra csupán 5 *livre*-t kapott.¹⁸⁴ Pedig de Lyra nem akárci: néhány évvel korábban (1473–1475 között) éppen ő szerkesztette azt a másik fennmaradt prédikációs segédkönyvet, amely zömében szintén bőjti beszédvázlatokból és példázatokból áll.¹⁸⁵ Nem tudni, hogy az 1501-ben prédikáló Jehan Lhoral esetében miért tettek hasonló gesztust. A tanács február 25-i ülésén az írnok lakonikusan csak annyit jegyez fel a határozat margójára: „hatvan tours-i *sol*t fog kapni¹⁸⁶”. A szokásos előleg után azonban az áprilisi elszámoláskor a városatyák nagylelkűnek mutatkoztak, és a 60 *sol* mellé még négyszer annyit, 12 *livre*-t juttattak.¹⁸⁷

Ahogy Montferrand-ban, úgy itt is kiemelten kezelték a magas tisztséggel járó tekintélyt. Amikor 1494-ben Gérard Gobaille szuffragáneus püspök prédikálta a Nagybőjtöt, a 60 *sol* mellé kiemelkedően nagy, 15 *livre* illetményt szavaztak meg. Igaz, nem mulasztották el azonnal hozzátenni, hogy ebből nem kívánnak gyakorlatot teremteni.¹⁸⁸

Az ilyen kivételezések azonban nem mindig mentek viták nélkül. Bármennyire is kedvelt és ismert prédikátora volt a városnak du Bois testvér,

gaiges comme ses prédécesseurs ont acoustumé par cy devant.” 1485. február 13.

¹⁸⁰ *Délibérations de Clermont*, BB 5. 1475. június.

¹⁸¹ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 351. 1475. március 30.

¹⁸² Az amiens-i adatokat lásd: Taylor, 1992. 24–25.

¹⁸³ *Délibérations de Clermont*, BB 5. 1481. április 29.

¹⁸⁴ A jegyzőkönyv (*Inventaire sommaire*, 1922. CC 356. 1481. április 24.) Delyra néven említi, a Ms. 47-ben pedig saját magát hol de Lyra (ff. 16, 184), hol Gelyra (ff. 212, 245v) néven jelöli.

¹⁸⁵ BMIU de Clermont-Ferrand, Ms. 47. ff. 16–31, 174–184. és 234–246.

¹⁸⁶ [II] „*aura LX sous tournois*”, *Délibérations de Clermont*, BB 12. 1501. február 25.

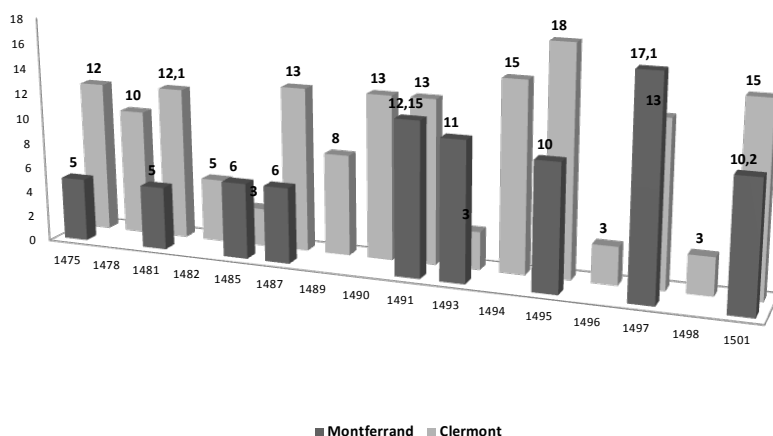
¹⁸⁷ „*Aura XII livres tournois non compris les soixante solz tournois*”, *Délibérations de Clermont*, BB 12. 1501. április 11.

¹⁸⁸ „*pour cette foiz et sans venir à conséquence*”. *Délibérations de Clermont*, BB 10. 1494. április 02.

1481-es kiemelt díjazását többen is ellenezték. Talán a „kereskedőlobbi” tagjai voltak, akiknek érdekeit sértette, hogy a derék domonkos kritizálta a katedrálisban és a temetőben való árusítást? Ismét csak találgatni tudunk. Hasonlóan kritika érte azt a javaslatot is, hogy az 1497-ben prédikáló *beau père* megkapja a szokásos előleget, de sajnos nincs információnk arról, hogy a barát személye váltott-e ki bizalmatlanságot, vagy a város anyagi helyzetét kívánták-e így megóvni.¹⁸⁹

Az alábbi diagrammon a két város fizetéseinek alakulását ábrázolom. Alapként a clermont-i jövedelmek szolgáltak, amelyeket kivétel nélkül feltüntettem. A montferrand-iak közül – terjedelmi okokból – csak azokat, amelyeknek abban az évben clermont-i megfelelője is megtalálható. A jövedelmek egyértelműen növekvő tendenciát mutatnak (kisebb kilengésekkel, de ezeknek oka – ahogy azt fentebb említettem – a források hiányossága is lehet). Az adatokból úgy tűnik, hogy Montferrand igyekszik lépést tartani a szomszéd nagyvárossal, amely erre fizetéseinek emelésével reagál. A két város versenye a jó prédikátorok átcsábításában, illetve megtartásában a két szomszédvár közti állandó presztízsharc részét képezte. Ebből a prédikátorok számára kényelmes helyzet alakult ki: emelkedő jövedelmek, alkalom a két város közötti ingázásra.

Ábra 1. Nagyböjti prédikátorok fizetése 1478–1500 között

¹⁸⁹ “Plus le quel article a esté ex[p]osé qu’il aura soixante solz tournois, à quoy monsieur l’esleu, maistre Jehan est opposé”. Az ellenkező tanácsos vagy Jehan Augier, vagy Jehan Boudier, ugyanis a tanács az évi névsorában csak ők rendelkeznek ilyen keresztnévvel. *Délibérations de Clermont*, BB 11. 1497. február 13.

4.2. Adventi és egyéb prédikációk

Martin szerint az adventi prédikátorok csak a negyedét, vagy a felét keresték a nagybőjti összegeknek.¹⁹⁰ Ezt a tendenciát figyelhetjük meg Montferrand-ban is: az adventi alkalmak díja általában a nagybőjti felét éri el, de azért vannak eltérések. A már említett, és láthatóan közkedvelt Antoine de Bosco 1494-ben 6 *livre*-t kap, ráadásként pedig további 13 *livre* 7 *sol* és 6 dénár „költégtérítést”, ami együttvéve már tekintélyes summának számít, különösen annak tudatában, hogy a következő évben két ismeretlen hovatartozású barát összesen 50 *sol*-al kénytelen megelégedni. Összehasonlításként: Amiens-ben is az 1490-es évek végén vált gyakorlattá az adventi prédikációért való fizetség¹⁹¹, de itt sokkal rosszabbul fizették: 1499-ben mindössze 10 *sol*t kap érte egy ismeretlen szerzetes, és a következő években is 32-35 *sol paris* (25-28 *sol tournois*) körül mozog a fizetése. Csupán az 1540-es években éri el a 60 *sol* összeget, amikor a nagybőjti prédikációért már 100 *sol*t adnak. A javadalmazások tehát végig alatta maradnak a montferrand-i átlagnak. Clermont-ban a vizsgált időszakban nincs adat a jegyzőkönyvekben arra, hogy a város fizetett volna az Adventért. Talán itt csak később jött „divatba” ez a szokás.

Az egyéb, rövidebb vagy alkalmi szónoklatokért nem fizettek ennyit, mert az kevesebb munkát igényelt. Montferrand-ban a leggyakoribb alkalmak a 15. század második felében az Úrnapja, a Mennybemenetel, az augusztusi Nagyboldogasszony napja, esetleg a békéért való prédikáció.¹⁹² Az Úrnapja (*Corpus Christi*) általában a ferencesek hivatása volt. A jegyzőkönyvek hét ilyen bejegyzése¹⁹³ közül négy esetben bizonyosan ők prédikáltak, egy személy hovatartozása ismeretlen, egyszer a már jól ismert domonkos Antoine du Bois tartotta, egyszer pedig a püspöki szuffragáneus. Fizetség gyanánt általában a kolostor szerzeteseinek vacsoráját állta a város: 1-2 kancsó bor, néhány cipő, esetleg egy negyed birka, mindez öt-hat *sol* értékben. 1476-ban az adományok kiegészítéseként a tanács kitisztította a ferences kolostor melletti vízesárkot is. Du Bois testvér 1481-ben 15 *blanc*-t, azaz 150 dénárt, vagyis 12 *sol* 6 dénárt kapott. Ez némileg több a szokásosnál, így ismét az a benyomásunk, hogy kiemelt juttatást kapott. Öt évvel később az ismeretlen hovatartozású Delisle fráternek csak 5

¹⁹⁰ Martin, 1988. 156.

¹⁹¹ Az első adat 1473-ból való, de csak 1499-től maradtak fel rendszeres feljegyzések. Taylor, 1992. 24-25.

¹⁹² Ez utóbbiról lásd a 35. számú jegyzetet.

¹⁹³ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 183 (1442. május, ferences), CC 184 (1443. július, ferences), CC 351 (1475. május 28, ferences), CC 352 (1476. június 22, ferences), CC 357 (1481. június, Antoine du Bois, domonkos), CC 362 (1486. június 2, frater Delisle, ismeretlen rendből), CC 211 (1493. június 7, püspöki szuffragáneus).

*sol*al kellett beérnie. A legtöbbet azonban mégsem a kedvelt domonkos kapta, hanem az 1493-ban prédikáló püspöki szuffragáneus: a vacsora – melyet vélhetőleg a városi vezetők társaságában fogyasztott el – 46 *sol* és 9 dénár értékű volt, *non compris les tartes*, ahogy a jegyzőkönyv megjegyzi. És a torták sem akármiyenek lehettek: 13 *sol*ba kerültek, többbe, mint egy kolostor vacsorája összesen! Ezen kívül a szuffragáneus még 10 *livre* 2 *sol* 9 dénár juttatást is kapott. Bármennyire is emelte az ünnepség fényét az előkelő vendég, drága mulatság lehetett a város számára.

A másik ilyen jellemző alkalom Nagyboldogasszony ünnepe. Az ünnepséget és a prédikációt néha körmenet is kísérte, illetve gyakori a Ségurben található *hospicium* betegeinek feloldozása is. A kifizetett összeg nagyban függött attól, hogy az egész szerzetes közösség vagy csak egy szónok kapott-e juttatást. 1452-ben a prédikáló ferencesnek meg kell elégednie a szomját oltó kancsó borral, 3 *sol* 4 dénár értékben, 1487-ben Du Bois egy negyed birkát kap fáradozásaiért, 1490-ben a karmelita Le Camus pedig 5 *solt*.¹⁹⁴ Amikor azonban a helyi ferences kolostor részt vesz a körmenetben, nagyobb az adomány is: 1462-ben 22 *sol* 6 dénár értékben egy kancsó bort, egy tucat kenyeret és egy negyed birkát adnak a barátoknak, 1480-ban pedig 60 *solt*.¹⁹⁵ Utóbbi esetben viszont Ségurben is szolgálatot kellett teljesíteni.

Clermont-ban ilyen alkalmakról nem maradtak fenn adatok. A város nem fizetett volna érte? Vagy csak nem a feljegyzések hiányoznak? Nem tudni. Az Úrnapja itt is fontos ünnep volt, de a városi jegyzőkönyvek csak arról tájékoztatnak, hogy gyertyát égettek a Szent Szűz oltára előtt a város költségén, ami 1485-ben 22 *livre* 10 *sol*ba került. Tíz évvel később a *ménestrielek* 5 *solt* kaptak az úrnap ünnepségen való játékukért (véltetőleg misztériumjátékról van szó, de ezt a forrás nem pontosítja).¹⁹⁶ 1498-ban viszont, amikor a szerzetesek is részt vettek a VIII. Károly halála alkalmából rendezett körmeneten, mise- és prédikációsorozaton, mindez 60 *livre*-be került a városnak.¹⁹⁷

A 15. század második felében Auvergne-ben működő koldulórendek, különösen a ferencesek jól kiépített intézményi bázisra alapozva tevékenykedhettek. A prédikátorok jelentős része képzett, egyetemi végzettségű, helyenként teológiai doktorátussal rendelkező személy volt. A 15. század közepétől egész

¹⁹⁴ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 186 (1452. hónap, nap nélkül), 363 (1487. augusztus 15.) és 366 (1490. szeptember 8.).

¹⁹⁵ *Inventaire sommaire*, 1922. CC 188 (1462. május 27.), illetve 356 (1480. hónap, nap nélkül).

¹⁹⁶ *Délibérations de Clermont*, BB 7 (1485), illetve BB 10 (1495. június 19.).

¹⁹⁷ “A esté conclud et ordonné que l’on fera le plus honorablement qu’on porra la sepulture et obsèque du roy que Dieu ayt l’ame et que les priescheurs frères mineurs et carmes en procession partiront de la maison de la ville, ensemble tous les esleuz, bourgeois, manans et habitans de la ville...” *Délibérations de Clermont*, BB 11. 1498. április 28.

Franciaországban elterjed a nagybőjti, később pedig az adventi prédikátorok javadalmazásának szokása, amelyet a városi tanács fizetett. Vizsgált régiókban, Montferrand városában 1464-től, Clermont-ban pedig adatolhatóan 1475-től találkozunk az előbbi gyakorlattal, az 1490-es évektől pedig az utóbbival. A prédikatori illetmények a század végéig folyamatosan emelkednek, mégpedig úgy, hogy a clermont-i jövedelmeket némi késedelemmel követik a montferrand-iak. A két település fizetéseinek alakulását párhuzamba állítva például az amiens-iekkel (ahol a források bősége lehetőséget teremt az összehasonlításra), azt tapasztaljuk, hogy Auvergne-ben nagyobb, és egyre növekvő jövedelmet jelentett a prédikációs tevékenység, különösen a legjobban fizetett nagybőjti alkalmak. Itt az 1470-es évek közepétől 10-13 livre illetményt is kaphatott a hitszónok, nem beszélve a jövedelmet kiegészítő egyéni adományokról.

Nem véletlen tehát, hogy a három prédikációtípusból (nagybőjti, adventi és alkalmi) Ludovicus Peresi is a nagybőjtieket tartotta fontosnak lejegyezni. Csakúgy mint domonkos társa, az 1473-1475-ben *sermogyűjteményt* író Guillaume de Lyra, akiről bizonyítható, hogy gyakorló szakember, hiszen nevével Montferrand-ban nagybőjti prédikátorként is találkozunk 1481-ben. Ezek a prédikációs segédkönyvek nagy számban tartalmaznak példázatokot is, hiszen a történetek alkalmasak a hallgatóság figyelmének fenntartására, a prédikáció hatékonyságának, sikerének biztosítására.

Melléklet 1. Pénzrendszerek és vásárlóérték a 15. századi Franciaországban

A prédikátorok fizetése kezdetben természetben, később egyre inkább készpénzben történt. Mivel a korszakban a pénzek súlya, fémtartalma és átváltási aránya igen gyorsan változott, a korabeli fizetések valós értékét meghatározni nem könnyű. Az alábbiakban ehhez kívánok némi segítséget nyújtani.

A középkori pénzrendszer alapjai Nagy Károlyig nyúlnak vissza. Ő határozta 780 körül meg a *livre*, *sol* (vagy Dél-Franciaországban *sou*) és dénár (*dénier*) hármasságot. Ennek alapján (tulajdonképpen egészen 1802-ig) a hivatalos átváltási arány szerint egy *livre* 20 *sol*, egy *sol* pedig 12 dénár, azaz egy *livre* 240 dénárt ért. A középkorban azonban meg kell különböztetnünk valós és ún. számolópénzeket. Míg a *sol* és a dénár valós fémpénzként is létezett, addig a *livre* csak számolópénz, tehát nem létezik vert formában, csupán az összegek meghatározásánál használták.¹⁹⁸ 1266 után két pénzrendszer él egymás mellett: a párizsi és tours-i.¹⁹⁹ Ennek következtében az összegek megadhatók *livre*, *sol* és

¹⁹⁸ Derville, Alain, *L'économie française au Moyen Age*. Paris, 1995. 205-219.

¹⁹⁹ Szent Lajos ebben az évben rendeli el az egy sou értékű ezüstpénz, a *gros tournois* verését, amely gyorsan népszerűvé válik és a tours-i pénzrendszer alapja lesz. Chown, John F., *A History of*

dénier parisis, valamint *tournois* (a továbbiakban *l.t.*, *s.t.*, *d.t.*) formában is. A kettő között az átváltási arány 5:4. A clermont-i és montferrand-i dokumentumok egységesen a tours-i pénznemeket használták, Amiens-ben azonban előfordult a *parisis* is.

A *livre* mint számoló pénz mellett létezett nagy értékű vert pénz is: Szent Lajos sikertelen kísérlete után IV. Szép Fülöp hozza létre a vert aranypénzt, az *écu d'ort*. Ennek értéke a királyi pénzügypolitika hullámzásainak megfelelően gyakran változott. Kibocsátásakor 10 *s.t.* értékű²⁰⁰, de például 1450-ben már 27 *s.t.* 6 *d.*, 1474-ben 30 *s.t.* 3 *d.*, 1475-ben pedig 33 *s.t.*²⁰¹ A montferrand-i dokumentumok egyszer, 1497-ben megadják az átváltási arányt: a clermont-i szuffragáneus püspök 10 *écu*-t kap, ami ekkor 17 *livre* 10 *sol*t ér.²⁰² Egy *écu* értéke tehát 35 *sol*.

Az általunk vizsgált dokumentumokban megjelenik a *franc*, az egy *livre* értékű aranypénz – amelyet először 1360-ban veretett Jó János király az angol fogságból való szabadulása után²⁰³ (innen ered a neve) – és a *blanc* is. Az utóbbi olyan ezüst fizetőeszköz, amely kezdetben 10 *d.t.* ért, de éppen a vizsgált körünkben inflálódik: 1488-ig tartja értékét, majd 12 *d.t.*, sőt a későbbiekben 13 *d.t.* összeget jelent.²⁰⁴

És hogy mire költették a pénzt? Az alábbi táblázat a montferrand-i árakat mutatja be a városi jegyzőkönyvek tükrében. Természetesen ezek nem reprezentatív felmérések, csupán a prédikatori fizetések vásárlóértékének érzékeltesére soroltunk fel néhányat. Nem tudjuk, hogy milyen minőségű termékekről beszélünk, mikor, miből volt éppen hiány vagy túlkínálat. Segítséget jelenthet viszont a tájékozódásban, hogy Martin szerint a korban egy képzett munkás átlagfizetése 3–4 *sol* között mozgott.²⁰⁵ Montferrand-ban 1474-ben egy kőműves napi bére 2 *sol* 6 dénártól és 3 *sol* 9 dénárig terjedhetett, 1485-ben 3 *sol* 2 dénár, 1490-ben 3 *sol* 7 dénár.²⁰⁶

Money. From AD 800. London–New York, 1994. 36.

²⁰⁰ Derville, 1995. 216.

²⁰¹ Az adatokat a következő munkából vettem át: DAY, John, *Monnaies et marchés au Moyen Age*. Paris, 1994. 168–169.

²⁰² *Inventaire sommaire*, 1922. CC 373. 1497. március 28.

²⁰³ CONTAMINE, Philippe, et al., *L'économie médiévale*. Paris, 1993. 321.

²⁰⁴ Day, 1994. 169. és Contamine, 1993. 327.

²⁰⁵ Martin, 1988. 154–155.

²⁰⁶ Manry, et al., 1959. 112.

*Árak Montferrand-ban a 15. század második felében*²⁰⁷

1443. (CC 184)	
16 viaszfáklya	27 s 6 d
6 darab egyenként 25 font súlyú sajt	20 s
1 kenyér	2 d
1 kancsó bor	2 s
1463. (CC 188)	
4 pár cipő	13 s 4 d
1 font cukor	8 s 4 d
1,5 ²⁰⁶ quintal sajt	2 écu (70 s)
1468. (CC 344)	
2 quintal sajt	4 l (80 s)
18 quartes bor	9 s
1 kard	32 s 6 d
1 sapka	5 s
1487. (CC 363)	
negyed birka	3 s 4 d
1 font ólom	8 d
1495. (CC 371)	
5 pár bakancs és 5 pár cipő	3 l 15 s (75 s)
1497. (CC 373)	
1 hátszló	6 l (120 s)
1498. (CC 374)	
egy szekér fa	13 s
1 font gyertya	11 d
1500. (CC 376)	
egy szekér fa	10 s

²⁰⁷ Az *Inventaire sommaire* és Manry, *et al.*, 1959. 112. alapján.

²⁰⁸ Egy quintal kb. 48,95 kg. MARION, Marcel, *Dictionnaire des institutions de la France aux XVIIe et XVIIIe siècles*. Paris, 1923. 375.

Melléklet 2. Nagyböjti prédikáció Clermont-ban a 15. század második felében

<i>Év</i>	<i>Prédikátor</i>	<i>Érték</i>	<i>Forráshely</i> ²⁰⁷
1475.	<i>beau père reverend</i>	12 <i>l</i>	BB 5
1478.	Jehan Forget, celesztinus	10 <i>l</i>	BB 5
1481.	Anthoine de Bosco, domonkos	12 <i>l</i> 10 <i>s</i> és egy vacsora	BB 5
1482.	<i>beau père</i>	100 <i>s</i>	BB 6
1484.	<i>beau père</i>	mint korábban	BB 6
1485.	frater Anthoine, a teológia doktora	a szokás szerint	BB 7
1487.	<i>beau père</i>	60 <i>s</i> értékben fa, gyertya és cukor, 10 <i>l</i>	BB 8
1489.	<i>beau père</i> , ferences	5 <i>l</i> és a szokás szerint	BB 8
1490.	Anthoine de Bosco, domonkos, doktor	60 <i>s</i> a szokás szerint, 10 <i>l</i>	BB 9
1491.	frater Stehan Guerni	10 <i>l</i> + 60 <i>s</i>	BB 9
1493.	Antoine Chamaléry, karmelita	60 <i>s</i> vagy egy ilyen értékű ajándék	BB 10
1494.	Darie püspöke, clermont-i szuffragáneus püspök, Gérard Gobaille	15 <i>l</i>	BB 10
1495.	<i>beau père</i>	15 <i>l</i> és 60 <i>s</i>	BB 10
1496.	<i>beau père</i>	a szokás szerint	BB 11
1497.	<i>beau père</i>	60 <i>s</i> és 10 <i>l</i>	BB 11
1498.	<i>beau père</i>	60 <i>s</i>	BB 11
1501.	Jehan Lhoral, a teológia doktora	60 <i>s</i> és 12 <i>l</i>	BB 12

²⁰⁹ A Délibérations de Clermont alapján.

Melléklet 3. Nagyböjti prédikáció Montferrand-ban a 15. század második felében

Év	Prédikátor	Érték	Forráshely ²⁰⁸
1462.	<i>beau père</i>	27 s 7 d	CC 188
1464.	Girard Rodati, domonkos <i>lector</i>	100 s	CC 188
1467.	frater Eynard Mosnier	2 <i>écu</i> értékben ruha	CC 190
1470.	frater Robert de Nussa	4 l 2 s 6 d	CC 192
1472.	Az ennezat-i kolostor <i>mestre reverend-</i> <i>ja</i>	3 <i>écu</i>	CC 348
		4 l 2 s 6 d	CC 193
1475.	Durand Binony, domonkos	5 l	CC 351
1481.	Guillaume Delyra, domonkos	5 l	CC 356
1483.	Guillaume Cébazat, ferences	3 l élelmezésre 3 s költségeire	CC 359
1485.	Guillaume Chardon, domonkos	6 l és 1 l 10 s költségekre	CC 361
1487.	Pierre Reynaud, karmelita doktor	6 l	CC 363
1489.	<i>beau père</i>	2 font mandula = 20 d	CC 365
1491.	Pierre Reynaud, karmelita	7 l 10 s, 5 l 5 s (költségek), 10 s (társának)	CC 367
1492.	Michel Perrin, karmelita	10 frank	CC 368
1493.	püspöki szuffragáneus	11 l	CC 369, CC 211
1495	frater Jean Fortyany	10 l	CC 371
1497	(messire Guillaume püspök, korábban clermont-i püspöki szuffragáneus)	10 arany <i>écu</i> és 24 l 12 s 6 d	CC 373 CC 215
1498.	frater Etienne de Pressarys	60 s költségek, egy szekér fa = 13 s, 4 font gyertya = 3 s 8 d	CC 374
1499.	frater Jean Abrial	30 s (vacsora a konzullal)	CC 375
1500.	A. Bouchet <i>magister</i> , ferences <i>lector</i>	egy szekér fa = 10 s	CC 376
1501.	Guillaume Chardon, domonkos	10 l fizetés, 20 s költségek, 10 s a társának	CC 378
1502.	frater André Bruchete	10 l 10 s	CC 218

²¹⁰ A Délibérations de Clermont alapján.

III. FEJEZET. A KÉZIRAT JELLEMZŐI

A vizsgálatunk tárgyát képező kódex a clermont-ferrand-i Bibliothèque Municipale et Interuniversitaire-ben (továbbiakban BMU) őrzött Ms. 44-es jelzésű kézirat, amely 15. századi nagybőjti és egyéb típusú prédikációkat, valamint prédikációs segédanyagokat tartalmaz, zömében latin, kisebb részben francia nyelven.

1. A kódex leírása

A kódex anyaga egységes minőségű papír. Jelenlegi lapmérete 210 x 145 mm, terjedelme 249 levél (*folio*). Az írás egységesen kurzív bastarda, díszítés nélküli, az iniciáléknak esetenként kihagyott hely üresen marad. A ff. 147-165v. közötti rövidített Biblia szövegénél rubrikálás található. Az írástükör a kódex egészében egyhasábos, a sorok száma 30-45 között váltakozik. A sor- és keretvonalazás ólomvesszővel húzott, az írás gyakran túllépi a keretet. A kötet *Incipiunt sermones quadragesimales de penitencia* megjegyzéssel kezdődik és *explicit* nélkül zárul.

Külső borítása cím és díszítés nélküli zöld színű hasított bőr. A fedőtáblák belső oldala pergamen, a háttábla belső oldalán 15. századi, részben kidörzsölt írásnyomokkal. A kötéshez használt, hátsó fedlaphoz rögzített pergamen túloldalán infralámpával sem olvasható korábbi szövegnyomok fedezhetők fel.

2. A kódex tartalma

Mivel a kódex tartalmilag igen változatos anyagokból áll, részletes tartalmát külön táblázatban foglaltuk össze (1. sz. Melléklet). Most csak a táblázatot vezetjük be röviden. A kézirat tartalmi jegyek alapján négy részre osztható.

I. Nagybőjti és egyéb, logikai rend szerint meghatározott prédikációk:

ff. 1 - 89v.	17 sermones quadragesimales de penitentia
ff. 91 - 110.	7 sermones super Pater Noster
ff. 110 - 124.	9 sermones super Ave Maria
ff. 124 - 141v.	9 sermones supra Decem Precepta Legis
ff. 142 - 146	4 collationes pro mortuis

II. Prédikációs segédanyagok:

ff. 147 - 165v.	Ystorie Sacre
ff. 166v. - 169.	Table de la foy catholique
ff. 169v. - 214	Példázatgyűjtemény

A ff. 147-165 közötti fejezet rövidített Bibliát tartalmaz, amely 218 versben, könyvenként ismerteti a Szentírásban szereplő személyeket, a legfontosabb kulcsinformációkat. A ff. 166v.- 169 közötti francia nyelvű szöveg a hét fő erény és a hét fő bűn ismertetésével és elemzésével foglalkozik. A ff. 169v.-214v. között 254 példázatot tartalmazó gyűjtemény található.

III. Nyolc vegyes, és az első szakaszra jellemző tudatos szerkesztési elveket, koncepciót nélkülöző prédikáció:

ff. 215 – 237 *Sermo de Sancto Spiritu, Sermo de iudicio, Sermo de verbo et de sermone Dei, Sermo de confessione et penitentia, Sermo bonus per totam quadragesimam, Sermo bonus pro tota quadragesimale, Sermode Beatitudine, Sermo de iudicio*

IV. Jegyzetek és "bűnfák":

ff. 237v. – 249v. *Notes sur les différents péchés*

A már említett példázatgyűjteményen túl további 49 példázat található a prédikációkban is. Ezeknek pontos előfordulási helyét szintén a fejezet végén található I. sz. melléklet tartalmazza.

3. A kódex története

A dokumentum eredetének, szerzőségének megállapítására és datálására korábban is történtek kísérletek, de az eredmények egyik esetben sem megnyugtatóak, ezért az alábbiakban ismertetjük az eddigi téziseket, majd bizonyítani igyekszünk saját álláspontunkat.

3.1. A dokumentum származása

A kézirat a BMIU katalógusa²¹¹ szerint domonkos munka, amelyet nyilván az első oldal későbbi, talán 17. századi beírása nyomán állapított meg a katalógus összeállítója. E szerint: *Excommuni Bibliotheca FF. Praedicatorum Claromontensium*. A kézirat 89v. oldalán viszont a következő beírás található: *Explicit quadragesimale optimum de penitentia pertinenti fratri Peresi Ordinis Minorum Parisius studenti*. A kéziratban még ötször találunk olyan bejegyzést, amelyben a szerző azonosítja magát, bár csak az említett egyetlen alkalommal közli ferences származását.

²¹¹ Camille COUDERC, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque de la ville de Clermont-Ferrand*. Paris, 1890. t. VI. 10-11.

A kódex hátsó fedőlapjának belső pergamen borítóján a következő két *possessorbejegyzés* található: 1. *Iste liber est ad usum fratrum (mino)rum (provincie) Bu(r)gundi(e) custodi(e) Arvernie*, illetve alább: 2. *Iste liber est ad usum fratrum (mino)rum f...f VII β*. A beírás azonosító részeit levakarták, nyilván a kódex tulajdonosának megváltozásakor, talán éppen a domonkos könyvtárba kerülésekor. Az írásnyomok a bejelölt helyeken infralámpával részben olvashatóak. Olvasatunkban az első szöveg arra utal, hogy a kötet a burgundiai rendtartomány auvergne-i *custodiájának* használatára készült, a másik pedig talán egy eladást kívánt rögzíteni, a kivakart helyen a tulajdonos nevével. A VII β minden bizonnyal hét *sol* vételárat jelent. Az auvergne-i *custodiára*, illetve a burgundiai provinciára való utalás nyilvánvalóvá teszi a ferences eredetet, hiszen a domonkosoknál nem létezett ilyen jellegű területi felosztás.

A fenti adatokból, illetve a példázatok földrajzi nevei alapján²¹² megállapítható, hogy a kézirat ferences eredetű, a burgundi rendtartomány auvergne-i *custodiája* számára készült, de később tisztázatlan körülmények között a domonkos rend kolostorába került. Ennek körülményeire, okára semmilyen utalást nem találtunk a korabeli dokumentumokban vagy a szakirodalomban.

3.2. A dokumentum szerzősége

A kézirat két, egymástól jól elkülöníthető szerző munkája, akik valószínűleg párhuzamosan, egymás munkáját ismerve dolgoztak. Az első kéz a szerzője a ff. 1-169. és a ff. 171-194v. közötti szakasznak, a második kéz pedig a ff. 169v-170v, illetve a ff. 195- 249v. közötti részt írta, egészen a kézirat végéig.

I. kéz

A ff. 1-169. és a ff. 171-194v. közötti részt Ludovicus Peresi ferences szerzetes készítette, aki a mű keletkezésének időpontjában a párizsi egyetem hallgatója volt. A szerző hat alkalommal jelöli meg nevével a dokumentumot. A bejegyzések általában egy-egy prédikáció vagy ívfűzet végét jelölik.

fo. 38v.	<i>frater Ludovicus Peyresy</i>
fo. 43v.	<i>Peresi</i>
fo. 89v.	<i>Explicit quadragesimale optimum de penitentia pertinenti fratri Peresi, Ordinis Minorum Parisius studenti.</i>
fo. 125v.	<i>Ita est frater Ludovicus Peyresy bonus filius</i>
fo. 165v.	<i>Explicit Biblia continens CCXVIII versus per me fratrem Ludovicum Peyresy</i>
fo. 169.	<i>Frater Ludovicus</i>

²¹² L. a VII. fejezetet.

A szerző nem egységesen írja a nevét, hanem láthatólag hezitál a *Peyresy* és a *Peresi* változatok között, akár néhány oldal különbséggel is.

A két szövegrészlet (ff. 1-169, és ff. 171-194v.) szerzői közötti azonosság bizonyítására alább bemutatom Peresi névvel ellátott bejegyzését, illetve a példázatgyűjtemény második részéről származó egyik részletet:

Ludovicus Peresi aláírása, fo. 89v.

Szöveg: *Explicit q(u)adra(gesima)le optimu(m) de p(e)n(itent)ia / p(er)tinenti fr(atr)i Peresi Ord(inis) / Mi(n)or(um) Parisius studenti*

*Az első kéz írása a példázatgyűjteményben
fo. 171r.*

Szöveg: *Incipiu(n)t aliqua exempla valde bona. Et p(ri)mo quare / boni faci(u)n)t turpem fine(m). / Invenit(ur) in Vitis P(at)r(u)m q(uod) solitarius quid(am) erat in be-/(-remo)...*

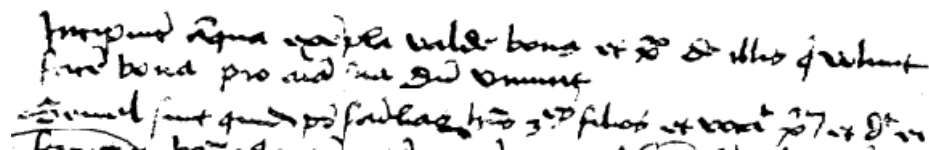
A kézírás azonossága alapján megállapítható, hogy Peresi a szerzője a fo. 171-től kezdődő példázatgyűjtemény fo. 194v.-ig tartó második részének is, bár itt már nem jelöli meg magát név szerint.

II. kéz

A második kéz először a ff. 169v-170v. közötti szakaszban jelentkezik, a példázatgyűjtemény kezdetekor, és ő a szerzője az első tizenegy történetnek. Ez a három oldalból álló rész ugyanazon az ívfüzeten található, mint a francia nyelvű *Table de la foy catholique*, amely azonban Peresi munkája, hiszen az értekezés végén (fo. 169.) aláírásával hitelesíti szerzőségét. A következő oldalon veszi át az írást a második kéz, amely belekezd a példázatgyűjteménybe:

A második kéz írása 1.

fo. 169v.

Szöveg: *Incipiu(n)t a(li)qua exe(m)pla valde bona, et p(rimo) de illis q(ui) volunt / face(re) bona pro a(n)i(m)a sua du(m) vivunt. / Semel fuit quid(am) p(ate)r fa(mi) lias h(ab)e(n)s 3as filios, et voca(vi)t p(rimu)m et d(ici)t ei / ...*

Peresi kézírásával összehasonlítva megállapítható, hogy ez a kéz sokkal több (átlagban kétszer annyi) rövidítést alkalmaz, kisebb betűkkel, nagyobb írástükörrel dolgozik.²¹³ A rövidítések jelzése betűkkel összekötött kerekített vonal, míg Peresinél általában a betűk fölötti, azoktól elváló egyenes.

A Peresi által írott szakasz egyik története (No. 35a, fo. 176v.) Mária életéről értekezik. Ezt a példázatot a második kéz áthúzta és lapszéli bejegyzésként a történet másik változatát jegyezte fel. A kommentár végén I. monogram található, a második szerzőt talán Iohannes-nek vagy Iacobus-nak hívták. Ennél többet azonban nem sikerült kiderítenünk róla, ugyanis ilyen nevű szerzetest nem találunk a clermont-i ferencesek között a korszakban.

A Peresi kézírásával készült második szakasz a 194v. levéllel végződik. Az oldal utolsó példázata az általunk 120-asnak számozott történet, amely az új ívfüzethez tartozó fo. 195-ön, a történet közepén, minden nehézség vagy tartalmi zavar nélkül folytatódik a második kéz írásával. Mindez arra utal, hogy a második kéz, I. szerzetes olyan közeli viszonyban lehetett Peresivel, hogy akár még a megkezdett történetet is folytatni tudta.

Ugyanakkor Peresi példázataik között több olyan is található, amelyiknek a témája megismétlődik a második kéz írásával is. Ezek a történetek szövegszerűen soha, forrásukat tekintve is ritkán egyeznek meg.

²¹³ Hervé Martin a kézíratról beszélve megemlíti annak példázatait is, de ezt a rövid szakaszt tévesen Peresinek tulajdonítja, és egyáltalán nem tesz említést a ff. 171-194v. közötti szakaszcól, amely viszont valóban Peresi munkája. MARTIN, Hervé, *Le ministère de la parole en France septentrionale, de la Peste noire à la Réforme*. Thèse de doctorat, Université Paris IV, 1986. (kézirat), 678.

A második kéz írása 2.
fo. 195r.

Szöveg: [...] du(m) cantabat missa(m) vel horas suas nimis cogitabat (in) cupa / qua(m) diligebat, ideo furat(us) su(m) ei et a(m)plius (in) ip(s)a non / cogitat. Illi v(er)o diviti qui male recepit nos, dedi sibi / ...

3.3. Ludovicus Peresi. Mit tudunk a szerzőről?

Nagyon keveset. A Ms. 44. prédikációival több alkalommal foglalkozó Hervé Martin igyekezett felkutatni Peresi párizsi korszakának nyomait az egyetem regisztrációs könyveiben, de nem járt sikerrel.²¹⁴ Hasonlóan kudarcot vallottunk mi is, amikor a clermont-i és a montferrand-i levéltárakban szerettünk volna információkat találni a szerző kilétéről. A rendelkezésre álló források nem ismernek ilyen nevű prédikátort vagy ferences szerzetest. Ennek oka azonban az is lehet, hogy a ferences gyakorlat szerint egyes szerzetesek csak az ún. lektori oktatási programon vettek részt az egyetemen. Az ilyen barátok természetesen nem szerepelnek az egyetemi regisztrációs könyvekben, ezért nem követhetőek nyomon.²¹⁵

További problémát jelent a szerző nemzetiségének kérdése. Martin nem zárja ki az esetleges itáliai származást²¹⁶, a kézirat egy nehezen értelmezhető megjegyzésére alapozva. A fo. 58v.-n ugyanis ezt írja a szerző:

„Azon anyák ellen, akik lányaikat ünnepnapokon a házba zárják. Két hibát is elkövetnek, [először is:] mert nem engedik meg nekik, hogy misét hallgathassanak, másodszor pedig mert alkalmat nyújtanak számukra a kéjelgésre. Tudjátok, mit csinálnak a lányaitok, amikor otthon vannak, ti pedig a templomban? Úgy dalolnak a házban, hogy kint is lehessen hallani. És a következő verset éneklik: „Voyleta attenda

²¹⁴ Martin, 1986, 678.

²¹⁵ A ferencesek „lektori programjáról” l. a második fejezet *A prédikátorok műveltsége* című részét, ill. ROEST, Bert, *A History of Franciscan Education (c.1210 – 1517)*. Leiden-Boston-Köln, 2000. 87–97.

²¹⁶ Martin, 1986. 677. és 679. 1. jegyzet.

la promessa. *Veni quia mater mea est in missa.*” (Várjátok az ígéretet! Gyere, mert az anyám misén van!).²¹⁷

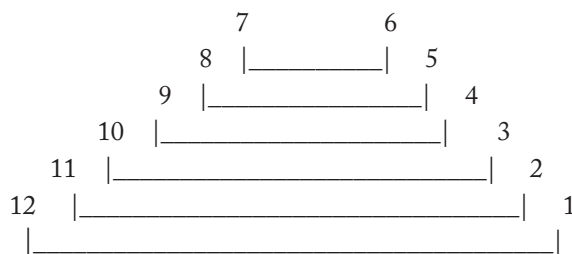
Martin szerint ez az olasz nyelvű idézet lenne annak bizonyossága, hogy a szerző itáliai származású. Ennek ellentmond számtalan tény, többek között, hogy a szerző a ff. 166-169. közötti részben hosszasan elmélkedik franciául a hét főbűnről és erényről, minden nehézség nélkül. A verset talán más okból idézi olaszul. Lehet, hogy olyan mondásról van szó, amit itáliai szerzetestársaitól hallott, és nem akart lemondani az eredeti szövegben levő rímről.

Ugyancsak ellentmond Martin hipotézisének a szerző neve, amely egyáltalán nem olaszos, hanem sokkal inkább délf francia származásra utal. Hasonló névváltozatok igencsak elterjedtek Dél-Franciaországban a 14-15. században, például: *Pérès*, *Pereisc* vagy *Peyre*. Ezek a Pierre okcitan változatai, és francia megfelelőjükhez hasonlóan a latin *Petrus* származékai.²¹⁸ Auvergne-ből is van hasonló, bár időben korábbi adatunk: 1350-ben Moulins-ben élt egy *Perrecy* nevű damoiseau.²¹⁹

4. A kódex szerkezete

A kézirat 249 *folio*-ja huszonkét ívfüzetre oszlik²²⁰, amelyek általában három szabályos quaternióból, 12 lapból állnak. Ennek sémája az alábbi első ívfüzet mintáján mutatható be:

I. ívfüzet

²¹⁷ Ms. 44. fo. 58v. *Nota contra illas matres que reliquunt filias in domibus suis diebus divertis et festis et faciunt duo mala quia non permittunt ipsas audire missas, secundo quia dant eis occasionem fornicandi. Scitis quid faciunt filie vestre dum sunt in domo et vos in ecclesia? Cantant ex parte interiori domus et tamen vox auditur ab extra. Et dicunt istam cantilenam: “Voyleta attenda la promessa; Veni quia mater mea est in missa.”*

²¹⁸ DAUZAT, Albert (dir.), *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*. Paris, 1984 [1951].

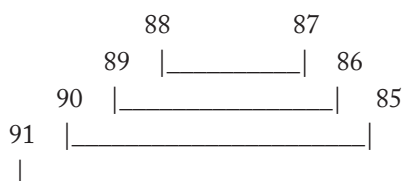
²¹⁹ BÉTENCOURT, Dom., *Noms Féodaux ou noms de ceux qui ont tenu fiefs en France*. I-II, Paris, 1968 [1867], t. I, 35.

²²⁰ Az ívfüzetek megoszlását a kéziratban belül 1. a fejezet végén, a 2. sz. Mellékletben.

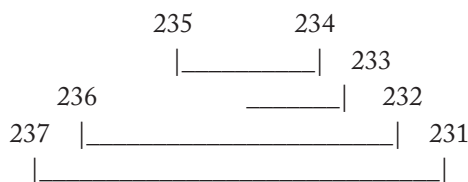
A kötésmód másik fajtája, amikor az ívfüzet egész és fél quaterniok keveréke. Az ilyen típusú szerkezeteket a vízjelek segítségével lehet azonosítani. Míg ugyanis egy quaternioban csak egy vízjel található, a fél ívek esetében vagy mindkét fél íven, vagy a kettőből egyikén sincsen jelzés. A XI. és XVII. füzet esetében két fél quaterniot (XI: ff. 115-126, 116-125, ill. XVII: ff. 185-192, 186-191) csatoltak két egészhez. A XIII. füzetnél egy egész és két fél quaterniot találunk (ff. 141-144, 142-143).

Két olyan ívfüzet van (VIII. és XXI.), ahol a páros lapok szabályossága felbomlik és csupán egy egész és egy fél quaternio, valamint egy *folio* beiktatásával nyertek 7 lapot. Ezek szerkezete a következő:

VIII. ívfüzet

XXI. ívfüzet

Az ívfüzeteket általában őrszavak (*custos*) kötik össze, az így megjelölt részeket tehát bizonyosan eredetileg is egybe akarták kötni, egyazon dokumentum részeit képezik. Ilyenek az I-VII, a IX-XII. és a XVI-XXI. füzetek. Néhány esetben (VIII, XIII-XV, XXII.) azonban hiányzik az őrszó. A VIII, a XIV és a XXII. füzet esetében ugyanaz a szöveg, egy *sermo*, a rövidített Biblia, illetve a bűnök jegyzéke folytatódik tovább. Ezekben az esetekben nyilván feledékenységről van szó. Érdekesebb viszont a XIII. füzet, ahol nincs őrszó és a következő lapon a rövidített Biblia kezdődik, tehát egy teljesen új szöveg. Számunkra különösen fontos a XV. ívfüzet esete, amelynek utolsó három oldala (ff. 169v-170v) a példázatgyűjtemény kezdete. A füzet végén, a fo. 170v-nál nincs őrszó, a másik lapon új füzet kezdődik, új kézírással és bár továbbra is példázatok sorakoznak, az új kéz ismét címet ad a művének (*Incipiunt...*). Ebben a két esetben, különösen az

utóbbiban joggal feltételezhető, hogy a füzetek párhuzamosan, egymástól függetlenül készültek, s talán nem feltétlenül kívánták összekapcsolni az előzőekkel, hanem erre csak a kézirat szerkesztése során került sor.

5. A kézirat keletkezési ideje

Szintén nem egyértelmű a dokumentum datálása. Martin maga is hezitál, amikor a kódex keletkezéséről esik szó. Egyszer azt állítja, hogy a kézirat az 1448-1478-as években született²²¹, máskor viszont egyértelműen 1450 előttre teszi.²²²

A datálásnál két szövegrészlet van a segítségünkre. Peresi az első Korinthuszi levél egyik passzusa [I.Kor. 9,11] kommentárjánál hozzáteszi az idézethez: „1400 év telt el azóta, hogy az apostol ezt mondta”.²²³

Martin érvelése szerint itt nyilván az 1450-60-as évekre történik utalás, így a dokumentumnak ez a része ekkor keletkezett volna. Peresi feltehetőleg nem tudta – állítja Martin –, hogy az első levél i.sz. 57. körül született, de azt igen, hogy Pál apostol tíz évvel később szenvedett mártírhalált.²²⁴ Saját véleményem szerint ez az állítás annyira tág és bizonytalan, hogy nehezen tekinthető döntő érvnek a datálást illetően, ráadásul még így sem magyarázható az 1450 előtti keletkezés. Úgy gondolom, hogy a megjegyzést nem szabad szó szerint vennünk, csupán egy olyan kifejezésként, amellyel a szerző utalni akart saját századára, az 1400-as évekre, minden további konkrétum nélkül.

Ennél jóval érdekesebb a másik utalás, amelyben azt írja, hogy a Krisztus megszületésével kezdődő utolsó földi kor már 1478 éve tart, ezért is érvel amellett, hogy a világ vége már közel (*“in hac ultima etate iam duravit mundus per mille quadrigentos 78. Ex quo arguimus quod finis mundi cito erit”*).²²⁵

Ezt a szövegrészletet már konkrét évmeghatározás jellemzi, ezért mindenképpen komolyan kell vennünk, különösen azért, mert egyéb kodikológiai adatok, a vízjelvizsgálatok is azt támasztják alá, hogy a kézirat az 1470-es évek második felében, talán éppen 1478-ban keletkezett.

²²¹ MARTIN, Hervé, Les prédicateurs franciscains dans les provinces septentrionales de la France au XVe siècle. In: *I Fratri Minori tra'400 e '500 atti del XII Convegno Internazionale*, Assisi, 18-20 ottobre 1984, 231-256. (itt: 254.)

²²² Martin, 1986, 679-680.

²²³ *Nos sumus „in quos fines seculorum devenerunt”* <I.Kor. 9,11 > *et iam sunt elapsi mille quadrigenti anni quod apostolus hoc verbum dixit*. Ms. 44. fo. 55.

²²⁴ Martin, 1986, 679. Pál apostol a hagyomány szerint egyébként 64-ben a Nero-féle üldözéskor halt meg.

²²⁵ Ms. 44., fo. 56v.

5.1. Vízjelek és datálás

A vízjel (*filigrane, watermark*) a papír anyagában található jelölés, amit a készítő a termék azonosítása érdekében használ. Az első ilyen jelölés ismereteink szerint Itáliában, Bolognában bukkant fel 1282-ben.²²⁶

A papírban található vízjelek segíthetnek egy kézirat datálásában. Az azonosítás alapelve, hogy az adott dokumentum vízjelét összehasonlítjuk olyan más dokumentuméval, amelynek kora minden kétséget kizáróan bizonyítható. Ha a két ábrázolás megegyezik, a két papír ugyanakkor készült, tehát a dokumentumok nagyjából azonos időben keletkeztek. A párhuzamos vizsgálatok megkönnyítésére vízjel-repertóriumok állnak a kutató rendelkezésére. Ezek közül a legismertebb, és Franciaországra nézve a legnagyobb mennyiségű anyagot a Briquet-féle repertórium tartalmazza, amely több, mint 16 000 ábrát közöl.²²⁷ Az Auvergne-el foglalkozó kutatónak szerencséje van, mert a térség a francia papírgyártás egyik központja a középkorban²²⁸, és az itteni vízjeleknek létezik egy nemrégiben közreadott nagyszabású – bár nem teljes – gyűjteménye.²²⁹

Az ilyen időmeghatározás sohasem jelent százszázalékos biztonságot, így csak más érvekkel kiegészítve használható. A papírokon használt vízjelek azonosítása nehézkes, könnyen össze lehet téveszteni egyiket a másik, hozzá nagyon hasonlóval. Másik probléma, hogy a vízjelek által meghatározott dátum a papír felhasználásáról nem ad pontos információt. A szakemberek között általánosan elfogadott szabály, hogy a vízjelek segítségével meghatározott dátumok mínusz 10-15 éves pontossággal állapíthatóak meg. Amennyiben egy vízjelről több, egymástól eltérő datálású referenciával is rendelkezünk, az időmeghatározás precízebb lehet.

Ritkaság, hogy egy kézirat csupán egyetlen vízjelet tartalmazó papírra íródjon. Legtöbbször különböző típusokkal találkozunk egy dokumentumon belül is.

²²⁶ GLENISSON, Jean (dir.), *Le Livre au Moyen Age*. Turnhout, 1988. 33.

²²⁷ BRIQUET, Charles Moïse, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leurs apparition vers 1282 jusqu'en 1600*. 1-4. vols., Paris-London, etc. 1907.

²²⁸ A montferrand-i levéltárban 1258-ból datálódik az első fennmaradt papíralapú dokumentum, amelyet a városi számadáskönyvek adatainak rögzítésére használtak. A Francia-Középhegységben igen korán, a 14. század második felében már papírmalmok jelenlétéről van tudomásunk, aminek okát elsősorban a jó minőségű vízforrások nagy számában kell keresnünk, ami a papírgyártás alapfeltétele. Chamalieres-ben 1402-ben, Thiers-ben pedig a 15. század elején létesült papírmalom. DELAUNAY, Pierre, *Filigranes d'Auvergne. Catalogue des filigranes relevés sur les papiers d'archives d'Auvergne*. Clermont-Ferrand, 1997. 16 et passim.

²²⁹ Delaunay, 1997.

Minél több vízjelet sikerül azonosítani, annál pontosabban meg lehet határozni egy kézirat keletkezésének dátumát.²³⁰

A Ms. 44. 22 ívfüzetből áll, ezek összesen 64 vízjelet tartalmaznak, közülük kilenc önálló típust lehet elkülöníteni (l. 2. számú Melléklet). A kilencből négyet tudtunk azonosítani a regiszterek segítségével.

Már említettük, hogy az ívfüzetek quadrinionokból állnak, tehát egy ív papírt négyrét hajtvá majd kettőbe vágva használtak fel. Mivel a korabeli papírgyártásban a vízjelet az ív bal koncának közepére helyezték²³¹, az összehajtás, majd vágás után két lapon nem látszik a jelzés, kettőn pedig félbehajtvá található meg. A jel egyik felét „a”-val, a másikat „b”-vel jelöltük. A kilenc elkülönített vízjelet tehát a továbbiakban 1ab, 2ab, stb. említjük.

1. Az első azonosított vízjel a táblázatban 5ab-ként megjelölt koronás lilomot ábrázoló filigrán. Ezt a jelet azonosítottuk X-XIII. ívfüzeteken, azaz a ff. 103-146v. közötti részben. A 2. Melléklet táblázatából kiderül, hogy a X. ívfüzetben található a 4ab-ként azonosított sellőt tartalmazó, illetve az 5ab vízjelét tartalmazó papírokat vegyesen kötötték be, így nyilvánvaló, hogy a két vízjelet tartalmazó dokumentum azonos időben keletkezett. Magát az 5ab-ként meghatározott koronás lilom jelet Delaunay 784. számúként rögzített típusával azonosítottuk, amely az 1477-es clermont-i számadáskönyvekből való.

Nyilvánvaló tehát számunkra, hogy a ff. 103-146v. közötti szövegrész az 1470-es évekből való.

2. Az 1ab-ként megjelölt villásfarkú P betűt ábrázoló vízjelet Briquet 8663. számú ábrájával azonosítottuk. Ez a vízjeltípus a kézirat I., XVI., XVII. és XXII. ívfüzeiben található meg, azaz a ff. 1-12v., 171-194v. és a 238-249v. közötti dokumentumrészletek találhatók. Briquet ábrája a regiszter szerint Châlons-sur-Marne-ban 1479-1480-ban, Beauvais-ban 1479-ben maradt fenn.

A vízjelek ívfüzetenkénti megoszlásából következik, hogy a kézirat első és utolsó füze, valamint a mi számunkra legérdekesebb rész, a példázatgyűjtemény első részét is tartalmazó ff. 171-194v. közötti két ívfüzet egy jelölésű papíron, tehát nagyjából egyszerre keletkezett, valamikor az 1470-es évek végén.

3. A 6ab jelölésű vízjelek, XIV-XV. ívfüzetekben találhatók, azaz a ff. 147-170v. közötti dokumentumrészletben. Szintén nagyon fontos rész ez a vizsgálatunk szempontjából, mert a ff. 169v.-170v. közötti rész a példázatgyűjtemény első három oldala. Az itt található kereszttel ellátott ipszilont ábrázoló vízjegy Briquet 9183. mintájával azonos, amelyek előfordulási helyei a katalógus szerint

²³⁰ Glenisson, 1988. 33.

²³¹ BOGDÁN, István: Papírológia. In: BERTÉNYI Iván (szerk.): *A történelem segédtudományai*. Budapest, 2001. 149.

Bretagne 1472, Avallon 1473, Utrecht 1476, tehát az 1470-es évek elejéről származik.

4. A már említett 4ab-ként jelölt, kezében labdát tartó sellőt ábrázoló vízjel a VIII-X. ívfüzetekben található meg, és a ff. 91-113-ig terjedő dokumentumrész papírjain fordulnak elő, annyi korlátozással, hogy a X. ívfüzetben a ff. 107 és 110 már az 5a illetve 5b vízjelet tartalmazza (Delaunay 784, l. fent). A sellőt Briquet 13854. ábrájával tudtuk azonosítani, amely a katalógus szerint 1467-ből, Párizsból származik.

Nem sikerült azonosítanunk a datálás szempontjából fontosnak tűnő, a fo. 58v.-t²³² tartalmazó V. ívfüzetet (és ezzel együtt a II-VI. ívfüzet közötti részt sem), mert az ott talált, feltehetőleg pajzsot ábrázoló jelzést nem találtuk meg sem Briquet, sem Delaunay gyűjteményeiben. Hasonlóképpen kudarcot vallottunk a példázatgyűjtemény fennmaradó, ff. 195-214v. közötti részének azonosításával is. Ez a dokumentumrész két ívfüzetet (XVIII-XIX.) és két vízjelet (7ab, ill. 8ab) tartalmaz. A 7ab jelű vízjel „a” oldala liliomos címerpajzsot, „b” oldala pedig három ágú talpon álló keresztet ábrázol. Ezzel azonosat nem, de hasonlót találtunk Delaunay-nál 625. jelzet alatt. Ez a vízjelminta szintén a clermont-i számadáskönyvekből való, az 1474-es esztendőből.

A 8ab jelzésű vízjelet nem sikerült azonosítanunk, talán egy unikornis szarvát vagy egy hosszú csőrű madár fejét ábrázolja. Ehhez hasonlót nem találtunk a két említett regiszterben.

Ha teljes bizonyossággal nem is tudjuk meghatározni a kézirat korát a vízjelvizsgálatok révén, annyi mindenképpen megállapítható, hogy az egyes ívfüzetekben talált, azonosítható minták alapján a kéziratnak ezek a részei az 1470-es években keletkeztek. Ha ezt a tényt összevetjük a kódex fo. 58v. oldalán található megjegyzéssel, amely szerint az a szövegrész 1478-ban keletkezett, azt hiszem, hogy kétség nélkül elfogadhatjuk ezt a dátumot, mint a kézirat keletkezésének időpontját.

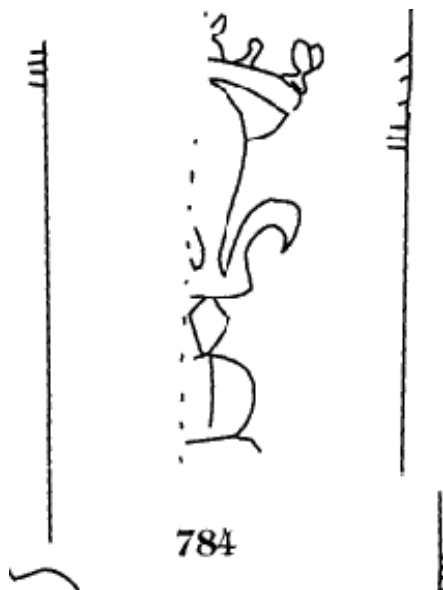
²³² Ezen a folion található a kézirat egyetlen konkrét, de Hervé Martin által nem elfogadott datálása a szövegben.

Vízjelek a kéziratban

1. Delaunay, No. 784.

Clermont-Ferrand, 1477

Pièces justificatifs, comptes de Clermont

2. Briquet, No. 8663.

Chalons-sur-Marne, 1479-1480

Beauvais, 1479

3. Briquet, No. 9183.

Bretagne, 1472

Avallon, 1473

8663

4. Briquet, No. 13854.

Párizs, 1467

13854

Mellékletek

1. melléklet. A kézirat tartalma

Folio	Cím	Exempla
1	Incipiunt sermones quadragesimales de penitencia Penitentiam agite. <i>Appropinquabit enim regnum celorum.</i> Mat. 4 ^o (...)	255, 256, 257.
6v.	Sermo de penitencia qualitate Penitentiam agite etc.	258.
11v.	Sermo de qualitate penitencie fructuose Penitentiam agite etc.	
15	Sermo de penitencie quaditate Penitentiam agite etc.	
19v.	Sermo de penitencie causalitate Penitentiam agite.	259, 260.
22v.	Sermo 2 ^{us} de penitencie causalitate Penitentiam agite.	
25	Sermo de malis procedentibus ex peccato mortali Penitentiam agite.	
29v.	Sermo de malis provenientibus ex peccato mortali in speciali ipsius hominis	
33v.	Sermo alius de malis provenientibus ex peccato Penitentiam agite.	261.
38v.	Sermo de tribus ultimis malis provenientibus ex peccato Penitentiam agite.	
43v.	Sermo de penitencie hoc est de acerbitate pene peccato debite Penitentiam agite.	262, 263, 264, 265.
53	Sermo de finis mundi propinquitate Penitentiam agite.	266, 267.
60v.	Sequitur alius sermo de iudicii rigorositate Penitentiam agite.	
71	Sermo de penitencie integritate	

73	Sermo de necessitate confessionis	268, 269, 270, 271, 272, 273.
78	Sermo de obstaculis confessionis impedimentis removendis Penitentiam agite etc.	274, 275, 276.
83	Sermo de peccatis necessario in confessione dicendis	
87	Nota de penitencia	
89v	Explicit quadragesimale optimum de penitentia pertinenti	
91	Sermo de superbia super Pater Noster. "Pater Noster qui es in celis sacrificetur nomen tuum."	277, 278.
93	Sermo 2 ^{us} super Pater Noster. De avaricia. „Adveniat regnum tuum."	
96	Sermo 3 ^{us} super Pater Noster. De luxuria. „Fiat voluntas tua, sicut in celo et in terra."	279.
98v.	Sermo 4 ^{us} super Pater Noster. De gula. „Panem nostrum cothidianum da nobis hodie."	280, 281.
101v.	Quintus sermo super Pater Noster. De ira. "Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris."	282, 283.
104v.	Sermo sextus super Pater Noster. De accidia. "Et ne nos inducas in temptationem."	
107v.	Sequitur septimus sermo et ultimus super Pater Noster. De invidia. "Sed libera nos a malo. Amen."	284, 285.
110	Explicit Pater Noster super septem peccata mortalia. Deo gratias, per me fratrem.	
110	Incipiunt novem sermones super Ave Maria. Et primo super Ave. Sermo primus, etc.	286, 287, 288, 289.
112v.	Sermo secundus de Ave Maria.	290.
115	Sermo super Ave Maria.	291.
116	Sermo septimus [<i>sic!</i>] super Ave Maria.	292, 293, 294, 295.
118	Sequitur sermo 4 ^{us} super Ave Maria.	

“NON DEBENT PREDICARE FABULAS”

119	Sequitur sermo quintus super Ave Maria.	296.
120	Sermo sextus super Ave Maria.	297.
121v.	Sequitur sermo novus super Ave Maria, etc.	298.
124	Expliciunt novem sermones super Ave Maria, scripti <per> me fratrem.	
124	Incipiunt novem sermones supra decem precepta legis. Et primo supra primum. Primum preceptum: “Non habebis deos alienos coram me.”	299, 300, 302, 303.
125v.	Sequitur sermo octavus super Ave Maria etc. Ita est frater Ludovicus Peyresy bonus filius.	301.
127v.	Sequitur sermo secundus supra secundum preceptum: “Non assumes nomen Dei tui in vanum.”	304.
129v.	Sequitur sermo tercius supra tercium preceptum: “Memento ut diem sabbati sanctifices.”	305.
131	Sequitur sermo quartus supra quartum preceptum: “Honora patrem tuum et matrem tuam.”	306.
132v.	Sequitur sermo quintus supra quintum preceptum: “Non occides.”	
134	Sextum preceptum: “Non mechaberis.”	307, 308, 309.
136	Incipit sermo septimus supra septimum preceptum: “Non furtum facies.”	
137v.	Octavum preceptum: “Non falsum testimonium dices.”	310.
139v.	Novum preceptum et decimum: “Non concupisces rem proximi tui vel domum, nec desiderabis uxorem aut servum, aut ancillam, aut bovem, aut azinum, neque que illius sunt.”	311.
141	Incipit decimum preceptum 2°. Deus precepit in decimo precepto quod: „non desiderabis uxorem proximi tui, nec servum”, etc.	
141v.	Expliciunt novem sermones supra decem precepta legis, etc.	
142	Collacio pro mortuis	

143	Collacio pro mortuis	
144	Collacio pro mortuis	
145v.	Collacio pro mortuis	
147	Ystorie sacre	
165v.	Explicit Biblia continens CCXVIII versus per me fratrem Ludovicum Peyresy.	
166v.	<i>C'Est la table de la foy catholique contenue en brief...</i>	
169	Amen. Frater Ludovicus intus Amen.	
169v.	Incipiunt aliqua exempla valde bona.	1-254.
215	Sermo de Sancto Spiritu	
217	Sermo bonus de iudicio	
220	Explicit sermo bonus de verbo et sermone Dei	
221v.	Sermo de confessione et penitentia	
222v.	Sermo bonus per totam quadragesimam	312.
225	Sermo bonus pro tota XL ^{ma}	313, 314, 315.
227v.	Sermo de Beatitudine	
231v.	Sermo de iudicio	
237v.	[Notes sur les différents péchés]	

2. melléklet. A kódex szerkezete. Az ívfüzetek és vízjeltípusok megoszlása

Ívfüzet	Folios	Vízjeltípusok
I.	1-12v.	1
II.	13-24v.	2
III.	25-36v.	2
IV.	37-48v.	2
V.	49-60v.	2
VI.	61-72v.	2
VII.	73-84v.	3
VIII.	85-91v.	3, 4
IX.	92-102v.	4
X.	103-114v.	4, 5
XI.	115-126v.	5
XII.	127-138v.	5
XIII.	139-146v.	5
XIV.	147-158v.	6
XV.	159-170v.	6
XVI.	171-182v.	1
XVII.	183-194v.	1
XVIII.	195-206v.	7
XIX.	207-218v.	7, 8
XX.	219-230v.	9
XXI.	231-237v.	9
XXII.	238-249v.	1

IV. FEJEZET. A PÉLDÁZATOK FORRÁSAI, PÁRHUZAMOS SZÖVEGEK

A forrásmeghatározás problémái

A példázatok forrásainak megállapításánál a kutató számos problémával találja magát szembe: az *exemplum*használat dinamikájának pontosításához nagyszámú történet átvizsgálására van szükség, és ebben az általunk vizsgált dokumentum igen kevés támpontot adott.

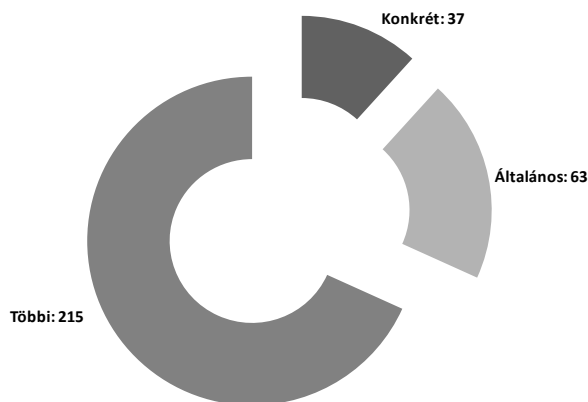
A kéziratban szereplő 315 történet alig több, mint tizedénél, összesen 37 esetben adták meg a szerzők a forrásukat, amelyek zöme (33) írásos, jóval kisebb része (mindössze 4) szóbeli. A példázatok egy részében (összesen 63 esetben) a *legitur, habemus* vagy a *refert, narrat, dicit* kifejezések utalnak arra, hogy a szerzők valahol olvasták, esetleg hallották az *exemplum*okat. Ezek az általános kifejezések azonban nem segítik a források feltárását. Ennek következtében összesen 268 történetnél (89%-ban) nem tudunk meg semmit arról, hogy honnan került a prédikációkba vagy a példázatgyűjteménybe az adott történet. A szerzők által megjelölt néhány forrás mellett vannak olyanok is, amelyekről nem esik szó. Felkutatásuk ezért hosszadalmas és körültekingő munkát igényelt.

A források pontos (címmel és/vagy szerzővel) vagy az általánosabb formulával való megadása a példázatgyűjteményben ritkább (254 példázatból 13 eset = 5%), sokkal gyakoribb viszont a prédikációkban előforduló *exemplum*ok esetében (61 példázatból 20 alkalom = 33%). Látványos, hogy a szentbeszédben – tehát „felhasználói” helyzetben – a szerző jobban törekszik a hitelesség növelésére azáltal is, hogy forrását megjelöli, míg a gyűjtemény esetében csak ritkán él ezzel a lehetőséggel.

A másik probléma inkább módszertani jellegű: mit tekinthetünk forrásnak? Számos jel arra utal, hogy a szerzők által hivatkozott források nem feltétlenül közvetlen átvételt jelentenek. Valószínűbb, hogy olyan kompilációkat használtak, amelyek ezekből az idézett gyűjteményekből merítettek, esetleg egyetemi tanulmányaik alatt találkoztak a történetekkel. Így, ha sikerült is egy-egy történet forrásaként megjelölt dokumentumról kideríteni, hogy szövegszerűen nagyon hasonlít az általunk vizsgáltra, még mindig marad a kérdés, hogy az adott mű melyik kézírata szolgált szerzőink valóságos forrásaként? Ennek megállapítása több száz kézirat átvizsgálását jelentené, ami meghaladja a dolgozat kereteit, és a kézirat jelentősége sem indokolja egy ilyen hatalmas filológiai munka elvégzését. Ezért a szakmában elterjedt gyakorlat szerint jártunk el. Figyelmen kívül hagyva a kompilációk, esetleges egyetemi „tankönyvek”, *ars compilandi* létét, elvégeztük

a forrásazonosító munkát²³³, de nem vizsgáltuk azt teljes filológiai alapossággal, azaz a kéziratok tanulmányozása szintjén. Sok esetben csupán azt tudtuk megállapítani, hogy milyen egyéb szövegekhez hasonlítanak példázataink tartalmi szempontból. Ezeket a párhuzamos helyek fogalommal illettük, s a továbbiakban így említjük. A példázatok mintegy negyede (összesen 79 történet) teljesen ismeretlen maradt előttünk, ezeknél nem tudtunk semmilyen támpontot találni az eredetet illetően.

1. ábra. A források megjelölésének aránya a példázatokban

1. Írásos források

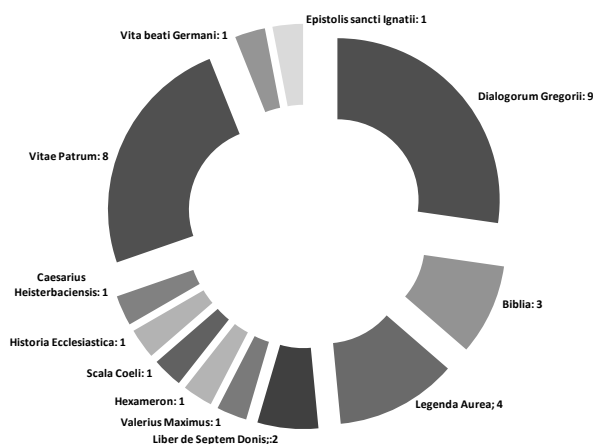
A kézirat példázatai összesen 33 esetben utalnak konkrét írásos forrásokra, ezek alapján 12 különböző munkát lehet elkülöníteni. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a forrásmegjelölések egy része nem valós. Ahogy azt az alábbi ábra mutatja, a legnagyobb számban, kilenc alkalommal említik Nagy szent Gergely *Dialógusait*. Ebből azonban a 267. jelzetű *exemplum* forrásmegadása téves, a történet nem található meg a Gergely-féle gyűjteményben. A második leggyakrabban idézett forrás a *Vitae Patrum*, amely az összes hivatkozás 26 százalékát jelenti (8 történetet). A Bibliára való három utalás mennyisége megegyezik a *Legenda Aurea* mennyiségével. Az utóbbi esetben azonban a műre (annak a középkorban közkeletűbb *Historia Lombardica* formájára sem) vagy a szerző, Jacobus de Voragine személyére nincs utalás, a hivatkozások mindig egy-egy konkrét legendára utalnak.²³⁴ Stephanus de Borbone *Tractatus*át kétszer is említi a szerző,

²³³ Erről lásd az I. fejezetet: *Historiográfia, források, alkalmazott módszerek*.

²³⁴ No. 111. – in *Mirraculis Sancti Iacobi legitur*; No. 274. – *parabolum que habetur in Barlaam*; No. 276. – *exemplum habetur (...) in Legenda beati Andree*.

annak a korban elterjedtebb címén: *Liber de Septem Donis Spiritus Sancti*, de ezek közül csak egyik [284.] valós. A másik történet [308.] nem onnan származik. A többi forrást egyszer-egyszer említik csupán vagy a szerző, vagy a mű címe alapján: Caesarius (Heisterbaciensis, *Dialogus Miraculorum*), Valerius (Maximus, *Dicta et facta memorabilia*), az ismeretlen eredetű *Vita sancti Germani* (amely nem azonos a szent *Legenda Aurea*ban található életrajzával), a *Historia Ecclesiastica* (Caesareai Euzebiosz műve), a *Scala Coeli* (Johannes Juniortól), Milánói Nagy szent Ambrus *Hexameron*ja, szent Ignác levelei. Egy esetben Peresi nem jelölt meg konkrét címet, csupán annyit: „olvastatik egy görög könyvben” (*legitur in libro greco*, No. 15.), de a szöveg alapján kiderül, hogy a Barlaam és Jozafátról van szó, aminek eredeti változatát valóban Jóannész Damaszkénosz görög művéből származtatják.²³⁵

2. ábra. Megjelölt írásos források megoszlása a kéziratban

A fenti, konkrét hivatkozással rendelkező források mellett azonban több más példázatgyűjtemény vagy legendárium szolgált a kézirat *exemplum*ainak forrásaként. Ilyenek például Odo de Ceritona Parabolái vagy Jacobus de Vitriaco prédikációban használt történetei. Az alábbiakban a legjelentősebb forráscsoportokat mutatom be, néhány szóban megemlítve a szerzőre és a műre jellemző információkat, szerepüket a kézirat összeállításánál, és egy-egy jellemző szöveg-összehasonlítással igyekszem illusztrálni a forráshasználat jellegzetességeit. Természetesen nem lehet minden egyes esetet külön elemezni. A dolgozat vé-

²³⁵ A történet származása azonban még bonyolultabb, mert a szövegösszehasonlításnál kiderül, hogy a példázat Odo de Ceritona 13. századi klerikus művéből lett átvéve, szinte szó szerint. L. alább.

gén, a források és párhuzamos helyek megadásakor (II. kötet, II. fejezet) példázatonként ismertetem a szövegek lehetséges forrásait és azoknak a műveknek az adatait, ahol még előfordul az adott történet.

Az ismertetés során a szakirodalomban bevett korszak és típus szerint osztályozást alkalmazom.

a. Antik pogány művek

Ez a kategória tulajdonképpen csak egy gyűjteményt jelent, Valerius Maximus első századi római történetíró *Dicta et facta memorabilia* című alkotását.²³⁶ Műve ismert és kedvelt a példázatírók között, pl. Laskai Osvát is vesz át tőle.²³⁷ Peresi egyszer hivatkozik rá, mindjárt az első prédikációjában (fo. 2.). A történetet 255b jelzéssel láttam el. Érdekes, hogy ugyanez a történet megjelenik a már említett 1473-as clermont-i domonkos kódexben is.²³⁸ A két szöveg bár időben és térben szinte egyszerre keletkezett, nem hasonlít egymásra. A ferences Peresi csak röviden említi meg azt az ókori megfigyelést, hogy ha a szarvas megsebesül nyíl vagy dárda által, ezerjófűvet eszik és így gyógyul meg. A domonkos Guillaume de Lyra hosszabban taglalja a történetet, de nem említi meg a fű fajtáját. Szövegszerűen a Peresi példázata hasonlít jobban az eredetihez, de annak végletekig leegyszerűsített változatáról van szó. A történet egyébként a későbbi korszakokban is ismert. Valerius nyomán Sevillai Izidor is megemlíti *Etimológiáiban*²³⁹, illetve a 13. századi domonkos Thomas Cantimpratanus (vagy Cantimpratanus) is *Liber de Natura Rerum* című munkájában.²⁴⁰ Egyikről sem mutatható ki, hogy forrásaként szolgált volna példázatunknak.

²³⁶ Kiadása: BRISCOE, John (ed.), *Valeri Maximi Dicta et facta memorabilia*. Stuttgartiae, 1998. A hivatkozott történet a 1. 8. 18.

²³⁷ Oswaldus de Laskó: *Sermones Dominicales perutiles quodam fratre Hungaro ordinis Minorum de observantia comportati Biga salutis intitulati feliciter incipiunt*. Hagenau, 1499. *Sermo LVIII. O*.

²³⁸ BMIU de Clermont-Ferrand, Ms. 47. fo. 246v.

²³⁹ LINDSAY, W.M. (ed.), *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive Originum Libri XX*. Oxonii, 1966. Lib. XII. *De animalibus*, 18.

²⁴⁰ Thomas de Cantimpré, *Liber de Natura Rerum*. Berlin–New York, 1973. t. I, cap. IV. 22. 31.

[255.]

Ms. 47., fo. 246v.

Valerius Maximus, *Dicta et facta...* 1. 8. ext. 18.

Quapropter haec

Exemplum in natura de
cerva qui habens fetum
mortuum in ventre vel ferrum
sagitte in vulnere non
cessat **discurrere** et laborare
quousque invenit quamdam
herbam medicinalem licet
amaram et tamen in virtute
illius herbe fetus mortuus
educatur de ventre et **ferrum**
de vulnere.

Similiter, ut refert Valerius,
cervus cum **vulneratum**
se sentit **sagitta** venenata,
currit ad **herbam**
dictamnium comedendam
etc. Cum eam comedit,
ferrum de vulnere excutitur
cum veneno etc., sanatur sic.

Isidorus, *Etimologias*, XII
(*De animalibus*) 18.

Cervi dicti απο του χερατου,
id est a cornibus; χερατα
enim Graece cornua dicuntur.
Hi serpentium inimici
cum se gravatos infirmitate
persenserint, spiritu narium
eos extrahunt de cavernis,
et superata pernicie veneni
eorum pabulo reparantur.
Dictamnium herbam ipsi
prodiderunt; nam eo pasti
excutiunt acceptas **sagittas**.

capreas Cretae genitas
tantopere dilexerit, quas
sagittis confixas ad salutare
auxilium **herbae dictamni**
tantum non suis manibus
deducit efficitque ut comesta
ea continuo et tela et vim
veneni **vulneribus** respuant.

b. Biblia

Bibliai idézet számos esetben fordul elő a példázatokban, amelyeket a szövegben külön is kiemelttem és azonosítottam²⁴¹, de néhány példázat forrásaként is szolgált. A 300. történet Dániel próféta könyvének 3. fejezetén alapulva idézi fel Nabukodonozor babilóni király és a három tűzbe vetett ifjú történetét. Példázatként használja Peresi a Leviták Könyvének azt a részletét is, amely szerint az istenkáromlókat a zsidók megkövezték (304a történet, 3Móz 24, 10-16). Ezsdrás Könyvének negyedik, a mai kánonból már kimaradt fejezetére alapozva szintén példaként [310. történet] említi meg azt a beszélgetést, amely egy király és négy fia között zajlott arról, hogy mi a legerősebb dolog a világon.

Ezek a konkrét hivatkozások a Bibliára. Látjuk, hogy az ószövetségi történeteket használja a szerző előszeretettel. Bár Peresi nem említi, de a Mózes második könyvében található aranyborjú története (2Móz 32.) a forrása a 299. példázatnak. A szent Dénes megtéréséről szóló 55. példázat rendelkezik az egyetlen újszövetségi forrással (ApCsel 17, 16-34).

A példázatok erősen lerövidítik és szabadon használják a bibliai szövegeket. A 304a. történet például 13 bibliai verset foglal össze néhány mondatba, s olyan elemet is beiktat a történetbe, amiről Mózes könyve nem ír. Peresi szerint ugyanis egy fiú azért kezdett káromkodni mert levetette a szamarát. Az idézett bibliai részlet szerint viszont veszekedés közben ragadtatta el magát. Bár a szerzőnk pontosan idézi a bibliai fejezet számát, a tartalmat illetően az emlékezete vagy jegyzetei nyilván megcsalták őt, ezért került sor tévedésre.

c. Ókeresztény művek

Több, de csupán alkalmanként használt forráscsoport tartozik ide.

1. Mindössze egyszer említi Peresi, és több szöveg forrásaként nem is fordul elő Milánói Szent Ambrus *Hexameronja*.²⁴² Szent Ambrus, aki Augustinus szellemi atyja és Milánó püspöke volt (†397), az egyházatyák közül elsőként használt fel példázatszerű történeteket mondanivalója illusztrálására. Említett munkáját 389. körül írta. A mű a teremtéssel kapcsolatos prédikációk gyűjteménye, és moralizáló történetek mellett az állatok életéből merített példázatokat is tartalmaz, amelyek zömét Plinius-tól, Hippolitus-tól, Origenésztől, Apuleiosztól és Galiénosztól meríti.

Peresi a legelső prédikációjában saját állítása szerint a *Hexameron* nyomán idézi fel, hogy a beteg medve gyógyulása érdekében hangyákat eszik és így nye-

²⁴¹ A bibliai idézetekről külön mutatót készítettem a dolgozat végén. Lásd II. kötet.

²⁴² Kiadása: Migne (éd.), *Patrologia Latina*, t. 14.

ri vissza egészségét [255a]. A példázat egy sorozat egyik eleme, ide tartozik a Valerius-tól vett – fentebb említett – sebesült szarvas története is. A két eset megemlékezésével a prédikátor azt szeretné illusztrálni, hogy a test betegségei mellett a lélek bajaival is foglalkozni kell, s itt a gyógyír a penitencia lenne. A kézirat példázata szövegszerűen nem hasonlít a *Hexameron* történetére, itt nyilván valamilyen későbbi átvételről van szó.

2. Szintén egyszer fordul csupán elő az említett források között a *Hystoria Ecclesiastica*, Euzébiosz (260k.339) görög nyelvű egyházi író műve, amely a kereszténység első évszázadaival kapcsolatos legfontosabb történeti forrás, amely a kezdetektől Constantinus császár hatalomra jutásáig mutatja be az eseményeket. A nyugati kereszténység a művet Aquileai Rufinus fordításában ismerte meg.²⁴³

Erre utal Peresi a 260a történetben, egy olyan prédikációs szöveggörnyezetben, ahol két másik példázat mellett az állati hűség és hűtlenség szimbolikájáról értekezik. Az *exemplum* szerint Máté apostol keresztvetéssel visszaadja néhány vak oroszlánkölyök látását, s ezáltal elnyeri az anyaállat örök hűségét. A történet igen népszerű volt a középkorban, a *Vitae Patrum*, a *Scala Coeli*, sőt Temesvári Pelbárt is idézi.²⁴⁴ Szövegszerű hasonlóságot egyikkel sem sikerül kimutatnom.

A fenti történet és két párja alapján fejti ki a prédikátor mondanivalóját: a hűséges oroszlán az értünk áldozatot hozó Krisztusban való hitet, a megmentőjét megmaró kigyó [260c] pedig a hitet elhagyó álnokságot jelképezi.

3. Érdekes a 35. példázat esete. A Szűz Mária életével foglalkozó kis történet két változatban is megmaradt a kéziratban [fo. 176v.]. Peresi kézírásával jelenik meg az általam 35a. jelzéssel ellátott szöveg, amely szerint Mária 12 évesen fogantatott meg, Krisztus halála után pedig kilenc évet élt még szent János házában, mielőtt 54 éves korában felragadtatott az égbe. Ez a szöveg azonban át van húzva a kéziratban, s a második kéz írásával ugyanez a történet, de eltérő évszámokkal szerepel. A 35b-ként jelölt példázat szerint Mária 14 évesen fogantatott meg, 15 évesen szülte Jézust, s annak keresztre feszítése után (ami 33 éves és 3 hónapos korában történt) nem kilenc, hanem 12 évet élt. Ezek szerint Mária 60 évesen hunyt el, „ha a három hónapot is egy évnek veszünk” – pontosítja a szerző, aki forrását is megjelöli: szent Ignác levelei szolgáltak alapul a számításoknak.

Igazi skolasztikus vitának lehetünk tanúi kicsiben. Hány évesen fogantatott Mária, mennyit élt Jézus halála után, mikor halt meg. A számok, a kilenc, a tizenkettő, természetesen mind szimbolikusak. Érthető, hogy a 35a. verziója szerinti 54 év nem olyan elegáns, mint a 35b. történet által megadott 60 eszten-

²⁴³ BUCHWALD – HOHLWEG – PRINZ (éd.), *Dictionnaire des auteurs grecs et latins de l'Antiquité et du Moyen Age*. Turnhout, 1991.

²⁴⁴ KATONA Lajos: *Temesvári Pelbárt példái*. Budapest, 1902. No. 334.

dő, bár ehhez kicsit csalni kell, és felkerekíteni a valós 59 év három hónapot, de a számmisztika fontosabb.

Kérdés, hogy honnan származnak ezek az adatok, elképzelések, mi a két egymással vitatkozó álláspont forrása. A 35a. esetében erről semmit nem tudunk, talán egyetemi előadásokon hangzott el ilyen koncepció. A 35b. saját maga utal szent Ignác Szűz Máriához írt leveleire. Ezek azonban nem tartalmazznak konkrét utalásokat Mária életével kapcsolatban, csupán annyit említenek meg, hogy Jézus keresztre feszítése után János evangélista házában lakott.²⁴⁵ A *Legenda Aurea* egyik történetének vége szintén foglalkozik a kérdéssel, még hozzá a 35b. adataival teljesen egyező módon. Mégsem ez tekinthető forrásnak, mert nem utal a kéziratunk szerzője által hivatkozott Ignác-féle levélre.

Alább közöljük a két példázatot és a *Legenda Aurea* szövegét, kiemelve a szövegszerűen nem, tartalmában viszont hasonlító részeket.

²⁴⁵ Szent Ignác a korai egyházatyák egyike, 68 után Antiochia püspöke. A hagyomány szerint János evangélista tanítványa, akinek levelei számos fontos információt tartalmaznak az első századi egyházról – bár hitelességüket sokan kétségbe vonják. Máriához írott állítólagos leveleinek szövehéhez csak angol fordításban jutottam hozzá, ezért itt nem közlöm. In: *Ante-Nicene Fathers*. Vol. I. <http://www.ccel.org/fathers2/ANF-01/anf01-36.htm>

[35.a.]

Nota quod beata Virgo Maria XII annorum erat quando concepit per Spiritum Sanctum. Dominus noster Ihesus Christus XXX^m annorum erat quando a Iohanne Baptista a Iordane fuit baptizatus, et tribus annis et tribus mensibus predicavit, et postea crucifixus est. Vixit autem beata Virgo post passionem Domini annis novem in domo Iohannis Evvangeliste, postea assumpta est in celum, et facti sunt omnis dies (*sic*) illis quinquaginta quatuor.

[35.b.]

Nota contrarium esse verum. Secundum [fenet] sanctorum opinionem nam fuit **14** incohans quando **concepit** de Spiritu Sancto et **15** incohante **peperit**. Vixit autem **cum Christo 33** cum tribus mensibus qui pro uno medio computati etc. Christo mortuo habuit 47 annos cum medio. **Vixit autem post mortem Christi 12 annis**, ut patet ex *epistolis sancti Ignatii martiri*, discipuli Iohannis Evangeliste quas ad B(eatam) V(irginem) scripsit etc. **In toto vixit sexaginta** capiendos tres menses pro uno anno. I.

Legenda Aurea, c. CXIX (De assumptione beatae Mariae virginis)

Assumptio virginis Marie qualiter facta sit ex quodam libello apochrypho qui Iohanni evangeliste ascribitur edocetur. Apostolis namque ob predicationis gratiam diversas mundi subeuntibus regiones, virgo beata in domo iuxta montem Syon posita dicitur remansisse omniaque loca filii sui, scilicet locum baptismi, ieiunii, passionis, sepulture, resurrectionis et ascensionis quoad vixit devotione sedula visitabat. Et, secundum quod ait Epiphanius, xxiv annis post ascensionem filii sui supervixit. Refert ergo quod beata virgo quando Christum **concepit** erat annorum **xiv** et in **xv** ipsum **peperit** et mansit **cum eo** annis **xxiii** et post mortem Christi supervixit annis xxiv et secundum hoc quando obiit erat annorum lxxii. Probabilius tamen videtur quod alibi legitur, ut **xii annis filio supervixerit et sic sexagenaria sit assumpta**, cum apostoli totidem annis predicaverint in Iudea et circa partes illas, sicut Ecclesiastica tradit hystoria.

d. Koraközépkori művek

Vitae Patrum

Az egyiptomi atyák életrajzaiból merített történeteket szokás még *Historia eremitica*, *Historia monachorum* címmel is említeni. A görög nyelvű történeteket Rufinus fordította latinra 404 és 410 között.²⁴⁶ Ez az egyik leggyakrabban használt későközépkori példázatforrás, szinte minden szerző szívesen alkalmazza, köztük a magyar Temesvári Pelbárt is.

Kéziratunkban harminc olyan példázat található, amelyek eredete a *Vitae Patrum*ra vezethető vissza. Nyolc esetben maguk a szerzők utalnak rá forrásként [12, 138, 144, 149, 163, 165, 262, 307.]. Az említésekből azonban kettő téves. A 138. *exemplum*, amelyben egy diakónus elfelejtette elmondani egyik óráját, s ezért a Purgatóriumba kerül ezer évre, így kezdődik: „*In Vitis Patrum legitur*”. A példázat nem található meg az Atyák életében, s a szövegből is kiderül, hogy az 5. századinál későbbi alkotásról van szó. A Purgatórium eszméje ugyanis csak a 12–13. századra kezdett el teret nyerni a középkori tudatban²⁴⁷, a *Vitae Patrum* keletkezése idején még bizonyosan nem. Nyilván tévedésről vagy elírásról lehet szó. Hasonlóképpen nem ez a forrása a 307. történetnek sem, ahol a hiú és gőgös asszonyok ellen prédikáló klerikusnak jelenik meg egy elkárhozott asszony. A prédikátor szerepeltetése sem az 5., inkább a 13. század utáni időszakra jellemző momentum.

A forrásmeghatározás további bizonytalanságait mutatja a 163. történet. A szerző szerint „*In Vitis Patrum reffertur*”, de a szöveg szinte teljesen Odo de Ceritona 193. parabolája alapján íródott. Az alábbi összehasonlításból kiderül, hogy a forrásként használt Odo maga is utal az Atyák életére (*Unde in Vitas Patrum*), s ezt a szerzőnk egyszerűen átvette! Mindez jól mutatja, hogy a kisebb tekintélynek tartott Odo helyett szívesebben utalt a kompilátor az ismertebb és híresebb 5. századi alkotásra (ehhez hasonlólt figyelhetünk meg lentebb a 15. példázat kapcsán is²⁴⁸). A 13. századi angol klerikus a forrása négy további, a *Vitae Patrum*ra visszavezethető történetnek is [15, 161, 162 és 183.].

Tovább bonyolítja a *Vitae Patrum* és Odo de Ceritona viszonyát az az *exemplum*, amely összehasonlítja egy szent életű remete borzalmas halálát (egy fenevad falja fel) egy városi gazdag férfi pompás temetésével. A történetnek két

²⁴⁶ Kiadása: Migne (éd.), *Patrologia Latina* t. 73.

²⁴⁷ LE GOFF, Jacques, *La naissance du Purgatoire*. Paris, 1981. és Dél-Franciaországra vonatkoztatva FOURNIÉ, Michelle, *Le Ciel peut-il attendre? Le culte du Purgatoire dans le Midi de la France (v. 1320–v. 1520)*. Paris, 1997.

²⁴⁸ L. a Barlaam és Jozafát című részt ebben a fejezetben.

változata is megtalálható a kéziratunkban, két szerző tollából. A 12. példázat Peresi műve, míg a 183. a második kéz alkotása. Ahogy a szövegek szerzői, úgy a forrásaik között is különbség van: a 12. *exemplum* saját meghatározása szerint a *Vitae Patrum* alapján készült, aminek valóságtartalmát szövegösszehasonlítás is bizonyítja. A második kéz által szerkesztett 183. példázat forrása azonban ismét a láthatólag szívesen alkalmazott Odo de Ceritona Paraboláinak egyike.

A *Vitae Patrum* tehát elsősorban tekintély. Ennek következtében olyan sok kompilációja keletkezett, hogy a példázatírók gyakran nem az eredeti szövegre, hanem annak valamely más gyűjteményben fennmaradt változatára támaszkodtak saját összeállításuk elkészítésekor. Ilyen kompilációs technikát megfigyelhetünk egyébként más korabeli szerzőknél is, akik például az új, de gyorsan népszerűvé váló 15. századi *Promptuarium exemplorum*²⁴⁹ alapján dolgoztak, vagy Temesvári Pelbárt vagy Laskai Osvát esetében, akik a szintén korabeli *Speculum exemplorum*ból kölcsönöztek olyan módon, hogy forrásként nem ezt a művet, hanem az Atyák életét jelölték meg.²⁵⁰

²⁴⁹ A *Vitae Patrum* és a *Promptuarium exemplorum* kapcsolatáról l. HERMAND, Xavier, Les *Vitae Patrum* dans le *Promptuarium Exemplorum* de Jean Herolt (†1468). In: *Revue d'Histoire Ecclésiastique*. N° XC (1995). 5-48.

²⁵⁰ A magyar szerzők és a *Speculum exemplorum* viszonyáról l. Katona, 1902. 28.

[163.] Episcopus in oratione peccata considerat

Vitae Patrum, col. 860/16

Odo de Ceritona, *Parabola*e, 193.

In Vitis Patrum refferitur quod tres viri fuerunt quorum unus elegit pacificare, alter infirmos visitare, alter vero abiit in heremum, vitam solitariam eligens. Duo visitaverunt illum qui in solitudine manebat, et narraverunt ei tribulationes suas, eo prout volebant, adimplere non valuerunt, et querebant quomodo solitarii se haberet. Qui reticens misit aquam in ciphum. "Aspicite, inquit, in aqua<m>." Que erat turbulenta. Et postea viderunt quod erat clara, et cum in aqua aspicerent, viderunt suos vultus. Quibus ait: "Sic est qui in medio hominum habitat; inter eos turbatus est; cum autem quieverit, et maxime in solitudine peccata sua conspicit.

Narravit quidam: quia tres studiosi diligentes se, facti sunt monachi. Et unus ex eis elegit litigantes in pace reducere, iuxta illud quod scriptum est: *Beati pacifici* [Mt. 5, 9]. Secundus vero *visitare infirmos*. Primus Tertius vero *abiit* quiescere in solitudine. Primus ergo laborans propter lites hominum, non poterat omnes sanare. Et taedio victus, venit ad eum, qui serviebat infirmis, et invenit etiam ipsum animo deficientem, et non praevalentem mandatum perficere. Et concordantes hi duo, abierunt videre illum qui in eremo discesserat, *narraveruntque* ei *tribulationes suas*. Et rogaverunt eum, ut disserteret eis quid ipse profecerit. *Et reticens* paululum, *mittit aquam in scyphum*, et dicit eis: *Attendite in aquam*. Et erat turbulenta. Et post modicum rursus dicit: *Attendite modo, quomodo limpida facta est aqua*. Et cum intenderent in aquam, *vident* quasi in speculo *vultus suos*. Et tunc dixit eis: *Sic est qui in medio hominum consistit; a turbulentia enim non videt peccata sua: cum autem quieverit, et maxime in solitudine, tunc delicta sua conspicit.*

Unde in *Vitas Patrum*. Tres viri fuerunt quorum unus elegit discordantes pacificare, alter infirmos visitare, tertius abiit in heremum, vitam eligens solitariam. Tamen duo visitaverunt illum qui in solitudine manebat, et narraverunt ei tribulationes suas, eo quod de discordantibus et de egrotis, prout volebant, adimplere non valuerunt, et querebant quomodo solitarius se haberet. Qui reticens misit aquam in ciphum, dicens: *Respiciite in aquam, que erat turbulenta*, sed paulo post facta est clara. In quam cum aspicerent, viderunt vultus suos. Quibus ait: *Sic est qui in medio hominum habitat; inter eos turbatus est; cum autem quieverit, et maxime in solitudine, tunc delicta sua conspicit.*

[12.]

Invenitur in Vitis Patrum quod **solitarius** qui **erat in heremo** iuxta quem erat civitas, in qua **erat homo dives**, sed **impius**. **Contingit autem ut moreretur et deducebat eum tota civitas cum episcopo et cum luminariis.** Quidam autem secularis qui ministrabat illi **solitario** ibat secundum consuetudinem portans illi panem, et invenit quod occidit eum belua, in faciem suam cecidit secularis qui dicit: **Non surgam** do nec ostendat inde Deus quid hoc est, quia ille **impius** talem apparuerat habet in deducendo, hic qui servivit Deo die at nocte, ista pertulit. Et ecce angelus Domini veniens dixit: Ille impius habuit parvum opus bonum in hoc seculo, et recepit illud, ut illic nullam requiem habeat nec tinie veniat. Iste vero solitarius habebat aliquid culpam et recepit illud hic ut inveniat purus coram Domino. Et ita consolatus ille abiit Deum glorificans.

Vitae Patrum, col. 995, cap. 13.

Narravit alter quidam Patrum, quia **erat aliquis solitarius in eremo** Nilopoleos, et ministrabat ei quidam saecularis, sed fidelis. **Erat autem et in eadem civitate homo, qui erat dives et impius. Contigit autem ut moreretur ille dives, et ducebat eum tota civitas simul et episcopus cum lampadibus.** Egressus est autem et ille qui ministrabat illi **solitario, secundum consuetudinem portans illi panes; et invenit, quia comederat eum bellua, et cecidit in faciem suam in conspectu Domini, dicens: Non surgam hinc, do nec demonstretur mihi a Deo quae sunt haec; quia ille quidem impius talem apparatus habuit in deducendo; hic vero, qui servivit tibi die noctuque, ista pertulit. Et ecce angelus Domini veniens dixit ei: Ille impius habuit parvum opus bonum in hoc saeculo, et recepit illud hic, ut illic nullam requiem inveniat: iste autem solitarius, quia homo erat ornatus ad omnem virtutem, habebat vero et ipse, ut homo, modicum aliquid culpae, et recepit illud hic, ut ibi inveniat purus coram Deo. Et ita consolatus in his verbis, abiit glorificans Deum super judicia ejus, quia vera sunt.**

[183.] Nullum malum impunitum et nullum bonum irremuneratum

In heremo erat quidam religiosus, cui ministrabat quidam secularis, sed fidelis. In civitate vero erat quidam dives mortuus et impius, qui deductus est ab episcopo et omni populo cum cereis multis, quot (*sic*) videbat ille qui ministrabat religioso, dum rediret de civitate deferrens illi panem. Invenit quot (*sic*) comederat eum bestia, et cadens in faciem dicit: "Domine, non resurgam, donec mori ^{non}stres mihi, quomodo ille impius ita honorifice sic sepultus, iste sanctus sic passus". Et ecce angelus, et dicit illi: "Impius recepit gaudium et honorem, ut in alio mundo requiem non habeat, sanctus vero aliquod veniale peccatum habebat, quod deletum est, ut [habeat] eternam requiem habeat." Et ita consolatus est.

Odo de Ceritona, *Parabola*, 4.

In eremo erat vir religiosus cui ministrabat quidam secularis, sed fidelis. In civitate vero erat quidam dives et impius qui, mortuus, ^e_s^t ductus ab episcopo et omni populo civitatis cum lampadibus deferebatur, ad sepulturam. Quod vidit qui ministrabat religioso, cum rediret a civitate, deferens ei panem, sicut consueverat. Sed intrans cellam, invenit quod comederat eum bestia, et cadens in faciem ait: Domine, non surgam donec monstres mihi quomodo ille impius tam honorifice sepultus et iste sanctus hec passus sit. Et ecce angelus ait illi: Ille impius in seculo recepit gaudium, ut in alio non haberet requiem. Iste sanctus habebat aliquid culpe, quia delectum est in hoc quod a bestia interfectus est, ut requiem eternam inveniat. Et consolatus qui audierat referebat gratias domino.

Nagy Szent Gergely, Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum

A 6. század végén Nagy Szent Gergely pápa (590-604) megújítja a prédikációban felhasznált *exempla*-műfajt. Maga is meg van győződve arról, hogy a példázatok nagy hatással bírnak. *Dialógusok* című művét 593-ban írta.²⁵¹ Négy könyvből áll, az első ebből mintegy tucatnyi egyházi személyiség életét mutatja be, mindegyikükről példázatok, anekdotákat közölve. A második könyv szent Benedek életét, a harmadik ismét kevésbé vagy alig ismert itáliai személyek bemutatását, a negyedik pedig negyvennégy látomást tartalmaz. Művében valószínűleg a *Vitae Patrum*-ot szeretné utánozni a nyugati egyházatyák életének bemutatásával.²⁵²

Kéziratunkban összesen kilencszer utalnak a szerzők Gergely művére, a 139, 166, 172, 256, 261, 267, 280, 304b, 311. számmal ellátott esetekben. Látszólag pontos forrásmegjelölésekről van szó: a példázatok elején vagy végén nem pusztán a mű címe vagy szerzőjének neve szerepel, hanem gyakran a kötetszám is. Pl. a 256. példázat végén: „*Vide in quarto Dyalogorum*”, vagy a 261. történet elején: „*refert Gregorius in tertio Dyalogorum*”. Ez a pontosság azonban csalóka. A kilenc említés között kettő is van, amely bizonyosan nem található meg az eredeti műben. Bár a 267. *exemplum* végén azt olvassuk: „*ut refert Gregorius in quarto Dyalogorum*” (ahogy azt Gergely említi a Dialógusok negyedik kötetében), a példázat nem található meg az eredetiben. Ugyanez a helyzet a 311. történettel, amely így kezdődik: „*Et hoc refert in quarto Dyalogorum, quod ipse Gregorius et Ambrosius semel ibant Romam...*” (És említi a Dialógusok negyedik kötetében, hogy maga Gergely és Ambrus egyszer Rómába mentek...). Ez azonban téves meghatározás. A történet két főhősének tekintett szent Ambrus és szent Gergely nem voltak egymás kortársai, így együtt nem is szerepelhetnek és a példázat nem is található meg a Dialógusokban. Ennek ellenére népszerű históriáról van szó. A 13. századi angol eredetű *Speculum Laicorum*, a 14. századi délfancia *Scala Coeli* vagy a 15. századi magyar Temesvári Pelbárt is említi. A hagyomány zöme a *Legenda Aurea*-ra támaszkodik, amely azonban csak Milánói szent Ambrust szerepelteti főhősként. Így van ez a kéziratunk 282. példázatában is, ahol szintén felbukkan a történet egy másik változata. Szent Gergely megjelenése az első verzióban nyilván tévedés eredménye, mint ahogy Dialógusainak forrásként való megjelölése is.

²⁵¹ A szakma által ismert és leggyakrabban használt kiadás még mindig a Migne-féle szöveg: *Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum*, PL. t. 75. Én ezt párhuzamosan használtam a modernbb és a francia szakirodalom által preferált latin-francia kiadással: Grégoire le Grand, *Dialogues*, vols. I–III. (VOGÜÉ et ANTIN, eds.), Paris, 1979.

²⁵² WELTER, Jean-Thiébaud, *L'Exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Age*. Paris-Toulouse, 1927. 14., 8 jegyz.

A kilenc konkrét említés mellett van még néhány olyan *exemplum*, amelyek gyökere szent Gergely népszerű művére támaszkodik. Ilyen még a 88, a 174, 187 történet is. Az esetek többségében nem lehet kimutatni, hogy szerzőink közvetlenül a Dialógusokra támaszkodtak volna a pontos kötetmeghatározások ellenére sem. A 6. század végi munka a maga terjengősségével, több oldal hosszúságú történeteivel kevésbé volt alkalmas a prédikációkban való felhasználásra, ezért már korán, a 13-14. századi példázatírók leegyszerűsítették ezeket. Valószínű, hogy kéziratunk is ezen munkákból merített. A *Legenda Aurea* vagy Stephanus de Borbone azonban általában fontosnak tartották megadni Gergely művét használva az idézett kötet számát is, innen a mi kézirateink látszólagos pontossága is.

Talán egy kivétel van, ahol példázatunk meglehetősen hűséggel követi a Dialógus szövegét, bár itt is megfigyelhetjük az egyszerűsítésre való törekvést. A példázat szerint Dacius, Milánó püspöke Korinthusban egy nagy házat szeretett volna kapni menhely céljaira. Az épület azonban démonokkal volt tele, akik az éjjel ott megszálló főpapot is különféle állati hangokkal gyötörték. A bátor püspök azonban felismerte a démoni kísértést és olyan határozottsággal szállt szembe az „ősi ellenséggel”, hogy az nem mert többé a házban megjelenni.

[261.]

Ad idem facit exemplum, quod refert Gregorius in 3° *Dyalogorum* de **Dacio Mediolanen**<sium> **episcopo**, qui dum **Constantinopoli** pergeret, devenit **Corinthum**, et ibi parari sibi iussit domum largam ad hospitandum, quam demones inhabitabant. Cumque ibi de nocte quiesceret, subito intempeste noctis silencio dyabolus incepit clamare immensibus vocibus imitato rugitum leonum, balatus peccorum, ruditum azinorum, sibilos serpentum, porcorum stridores et soricum. Tunc repente **Dacius** tot vocibus bestiarum ex<c>itatus, surrexit vehementer iratus, contra dyabolum clamans dixit: “Bene tibi contingit miser. Tu es ille, qui dixisti: *Ponam sedem meam ad aquilonem et ero similis altissimo*, porcis et sor<i>cibus similis factus es, bestia mutaris.” Ad quam eius vocem dyabolus fugit, nec ibi ultra habitare presumpsit.

Dialogorum, III. 4. 1-2.

Eiusdem quoque principis tempore, cum **Datius Mediolanensis** urbis **episcopus**, causa fidei exactus, ad **Constantinopolitanam** urbem pergeret, **Corinthus** devenit. Qui cum largam domum ad hospitandum quaereret, quae comitatum illius totum ferre potuisset, et vix inveniret, aspexit eminus domum congruentis magnitudinis eamque sibi praeparari ad hospitandum iussit. Cumque eiusdem loci incolae dicerent, in ea hunc manere non posse, quia multis iam annis hanc diabolus inhabitaret atque ideo vacua remansisset, vir venerabilis **Datius** respondit, dicens: “Immo ideo hospitari in domo eadem debemus, si hanc malignus spiritus invasit et ab ea hominum inhabitationem repulit.” (...) Itaque **intempestate noctis silentio**, cum vir Dei quiesceret, antiquus hostis immensis vocibus magnisque clamoribus coepit imitari rugitus leonum, balatus pecorum, ruditus asinorum, sibilos serpentium, porcorum stridores et soricum. Tunc repente **Datius**, tot bestiarum vocibus excitatus, surrexit vehementer iratus et contra antiquum hostem magnis coepit vocibus clamare, dicens: “Bene tibi contingit, miser. Tu ille qui dixisti: *Ponam sedem meam ad aquilonem et ero similis altissimo*, ecce per superbiam tuam porcis et soricibus similis factus es, et qui imitari Deum indigne voluisti, ecce, ut dignus es, bestias imitaris.” Ad quam eius vocem, ut ita dicam, deiectionem suam malignus spiritus erubuit.

Barlaam és Jozafát

Indiai eredetű történetfüzér, amelyet a 6. században fordítottak le görögre, és a 10. században latinra, de ezt a fordítást a középkorban Jóannész Damaszkénosz munkájának (760k.) tartották.²⁵³

Nagyon népszerű a későközépkori példázatszerzőknél: Temesvári Pelbárt²⁵⁴ és Laskai Osvát is használja *Sermones dominicales*ában.²⁵⁵ Hatása azonban leginkább a *Legenda Aurea* és a *Gesta Romanorum* közvetítése révén vált jelentőssé, amelyek tömör formában közlik az egyébként terjengős történeteket.

Kéziratunkban hat olyan példázat van, amely valamilyen módon a Barlaam és Jozefát legendából eredeztethető [15, 24, 91, 121, 127, 313.]. Egyik esetben sem beszélhetünk azonban közvetlen átvételről.

A 15. példázat az unikornis elől menekülő ifjú története. Peresi itt megemlíti, hogy egy görög könyvből származik a példázat (*Legitur in quodam libro greco*), de nem pontosítja, hogy melyikből. Szerintem pusztán a műveltségét kívánja fitogtatni. Talán egyetemi tanulmányaiból emlékezett rá, hogy a Jozafát legenda görög hatásra kerül Nyugat-Európába. A valóságban azonban nem a Jóannész Damaszkénosz-féle fordítást használja, hanem a jóval később élt Odo de Ceritona szövegét, amelyet rendkívül pontosan vesz át. A kéziratban ez a történet még egy változatban előfordul szintén Peresi tollából. A prédikációk között a fo. 80v. oldalon található 274. példázatban. Itt már pontosabban megjelöli a forrását: „*habetur in Barlaam*”. Ez a változat nem mutat szövegszerű hasonlóságot sem a 15. történettel, sem az Odo féle változattal. A “Barlaam” megjelölés arra utalna, hogy az eredeti művet, vagy a *Legenda Aurea* történetét használta, de ezekkel sem mutat a szóhasználata azonosságot.

Az alábbiakban a 15. történetet Odo de Ceritona és a *Legenda Aurea* szövegével hasonlítom össze. Az eredeti Barlaam és Jozefát legenda vonatkozó részét azért nem mutatom be, mert annak hosszúsága ezt nem teszi lehetővé.

A három szövegből egyértelműen kiderül, hogy Peresi szinte szó szerint használta Odo leírását, míg a *Legenda Aurea* egyáltalán nem hasonlít rá. Peresi két helyen is hibázik, amikor az *unicornis* szót nőneműnek véli, illetve dittográfiát (elnevezésből adódó szóismétlést) követ el az *alba* szónál.

²⁵³ Kiadása: Migne (éd.), *Patrologia Latina*, t. 73.

²⁵⁴ Katona, 1902. 27.

²⁵⁵ Oswaldus de Lasko, *Sermones dominicales Biga salutis intitulati*. Hagenau, 1499.

[15.] Contra amatores temporalium

Legitur in quodam libro greco quod erat quedam

(*sic*) **unicornis**, cui nichil mortale resistere

poterat. Quodam die quemdam hominem

insequutus est, ut eum interficeret. **Qui cum**

ab ea (*sic*) fugaretur, cecidit in quamdam

foveam profundam. Cum vero esset quasi in

media via versus fundum fovee in qua erant

serpentes, bufones et bestie alie venenose,

adhesit cuidam arbori quam ascendit, et ibi se

tenuit. Sub arbore vero erant due bestie, una

alba [alba] et alia nigra, corroddentes radicem

arboris; preterea ibi erat draco horribilis

paratus ad portandum illum hominem in loco

reptilium. Ecce periculum quadruplex, scilicet

unicornis expectans supra foveam, due bestie

corroddentes radicem arboris, draco horribilis ut

eum absorberet, vermes et reptilia sub arbore.

Ille vero miser videns quoddam pomum in

arbore, ascendit illam et accepit pomum. Quo

accepto, propter eius dulcedinem oblitus est

omnium illorum periculorum, et cum cadente

arbore cecidit inter vermes et infra omnia illa

pericula, et sic devoratus est.

Homo iste est qui mundum diligit; unicornis

mors est; vallis profunda infernus; arbor vita

ista est misera; due bestie dies et nox qui vitam

hominis consumunt; dracho dyabolus; pomum

ista temporalia quorum delectatio miserum

hominem peccatorum suorum et periculorum

facit oblivisci et sic devoratur etc.

Odo de Ceritona, *Parabola* 138. De quodam

unicorni et quodam homine

Narrat Bernardus quod quidam **unicornis**

quodam die quemdam hominem secutus est ut

eum interficeret, cui nichil mortale resistere

potest. **Qui cum ab eo fugaretur, cecidit in**

quamdam foveam profundam et latam, in

cuius fundo fuerunt serpentes, bufones et

reptilia crudelissima. Cumque esset quasi

in media via versus fundum, adhesit cuidam

arbori quam ascendit, et ibi se tenuit. Sub

arbore erant due bestie, una alba et alia

nigra, corroddentes radicem arboris. Preterea

ibi erat quidam dracho <h>orribilis, paratus

ad portandum illum hominem in locum

reptilium. Ecce quadruplex periculum:

unicornis expectans supra foveam, due

bestie arborem corroddentes, drachonis timor

ne eum absorberet, et vermes et reptilia sub

arbore. Ille vero miser, videns quoddam

pomum in arbore vel parum mellis, propter

eius dulcedinem omnium periculorum

oblitus est. Tandem <*sic*>, cadente arbore,

cecidit inter vermes.

Homo iste est qui mundum diligit; unicornis,

mors; vallis profunda, infernus; arbor, vita

ista misera; due bestie, scilicet alba et nigra,

dies et nox qui vitam hominum consumunt;

dracho, dyabolus; pomum vel mel sunt

temporalia ista, quorum delectatio facit mi-

serum hominem predictorum oblivisci et in

infernum cadere.

Legenda Aurea, c. CLXXX. De sanctis Barlaam et

Josaphat

Qui corporales delectationes desiderant et animas

suas fame mori permittunt, similes sunt cuidam

homini, qui dum a facie **unicornis**, ne ab eo

devoraretur, velocius fugeret, in quoddam barathrum

magnum **cecidit**, dum autem caderet, manibus

arbutulam apprehendit quandam et in base quadam

lubrica et instabili pedes fixit. Respicens vero

vidit duos mures, **unum album et unum nigrum**,

incessanter radicem arbutulae, quam apprehenderat,

corroddentes et jam prope erat, ut ipsam absunderet.

In fundo autem barathri vidit **draconem** terribilem

spirantem ignem et aperto ore ipsum devorare

cupientem, super basem vero, ubi pedes tenebat,

vidit quatuor aspidum capita inde prodeuntia.

Elevans autem oculos vidit exiguum mellis de ramis

illius arbutulae stillans oblitusque periculi, in quo

undique positus erat, se ipsum **dulcedini** illius

modici mellis totum dedit. **Unicornis** autem **mortis**

tenet figuram, quae hominem semper persequitur

et apprehendere cupit, barathrum vero mundus est

omnibus malis plenus. Arbutula uniuscujusque **vita**

est, quae per horas diei et noctis quasi per murem

album et nigrum incessanter **consumitur** et incisioni

appropinquat. Basis vero aspidum quatuor corpus ex

quatuor elementis compositum, quibus inordinatis

corporis compagno dissolvitur. **Draco** terribilis os

inferni cunctos devorare cupiens, dulcedo ramusculi

delectatio fallax mundi, per quam homo seducitur,

ut periculum suum minime intueatur.

Heisterbachi Caesarius, *Dialogus Miraculorum*

A ciszterci szerzetes munkája (Párbeszéd a csodákról), 1219 és 1224 között íródott, és egyike az első jelentős példázatgyűjteményeknek.²⁵⁶ A mű Caesarius nem egyedüli²⁵⁷, de talán legnépszerűbb alkotása, ahol 12 téma szerint csoportosított, párbeszédes formában íródott történetek sorozatáról van szó. A fiktív beszélgetés a kolostor tanítómestere és tanítványa között zajlik. A mester Caesarius alteregója, aki maga is a novíciusok nevelésével megbízott szerzetes volt Heisterbach kolostorában. A szerző az 1180-as években született Kölnben, abban a nagyvárosban, amely a középkori Észak-Nyugat Európa egyik legnagyobb kereskedelmi és kulturális centruma. Történetei között a személyes információk dominálnak: a kolostorban elszállásolt utazóktól, valamint a rendház sokat vándorló szerzeteseitől, különösen az apáttól és a perjeltől gyűjtötte anyagát.²⁵⁸

Caesarius szintén nagyon ismert és sokat kompilált szerző. Ha példázataink szereplői között ciszterci szerzetesek bukkannak fel, az kizárólag az ő műve hatásának, a *Dialogusból* történő átvételnek köszönhető. Kéziratunkban összesen 32 esetben lehet megállapítani, hogy a történetek eredete a heisterbachi szerzeteshez köthető. Ebből természetesen sokkal kevesebb tekinthető közvetlen forrásnak. Az alább is bemutatott 9. *exemplum* az egyetlen, ahol Caesarius neve felbukkan, s valóban, ahogy az a szövegösszehasonlításból is látszik, mondtaszerű átvételek vannak a történetben. A történet szerint két megszállott találkozik, s a bennük lakó démonok veszekedni kezdenek. Az egyik kijelenti, hogy inkább mászna fel-alá egy éles pengékkel kivert létrán az utolsó ítélet napjáig, ha ezáltal üdvözülhetne.

Más esetben nem ilyen könnyű a hasonlóság kimutatása. A ciszterci történeteknél lehet gyanakodni arra, hogy a forrás a *Dialogus Miraculorum*, de csupán tíz másik esetben van több-kevesebb szövegszerű hasonlóság. Mindez arra utal, hogy szerzőink Caesarius valamelyik kompilációja alapján dolgoztak, nem ismerték az eredeti művet. A 180. *exemplum* például Turpanus apát történetét meséli el, aki kolostora peres ügyében nem érvelt, hanem szundítással fejezte

²⁵⁶ Kiadása: STRANGE, Josephus (ed.), *Caesarii Heisterbacensis monachi ordinis cisterciensis Dialogus Miraculorum*. Coloniae, Bonnae et Bruxellis, 1851.

²⁵⁷ Szintén sokat idézett az 1225-1237 között keletkezett *Libri VIII miraculorum*. Ez azonban szövegszerűen egy esetben sem hasonlít történeteinkhez.

²⁵⁸ Caesarius Heisterbaciensis forrásait rekonstruálta: MCGUIRE, Brian P., *Written Sources and Cistercian Inspiration in Caesarius of Heisterbach*. In: *Annalecta Cisterciensa*, 1979. (35), 227-282. és Uő., *Friends and Tales in the Cloister: Oral sources in Caesarius of Heisterbach's Dialogus Miraculorum*. In: *Ann. Cist.*, 1980. (36), 167-230.

ki megvetését a világiassággal szemben. Ezzel a magatartással azonban sikert aratott, a bírák a javára döntöttek. A *Dialogus Miraculorum* nagyon hasonló esetet mutat be, de a szereplők mások. A lakonikus apát Johannes, a párizsi Saint-Victor apátság vezetője, az ügyében döntő bíró pedig nem más, mint II. Fülöp Ágost francia király. Nyilván ebben az esetben is vándomotívumról van szó. Turpanus apátot nem sikerült azonosítanom, de bizonytalannal nem egyezik meg a Nagy Károly udvarában élt, s a Roland énekben is szereplő harcos Turpin nevű főpappal.

[9.] Mirabile exemplum et bonum

Dicit enim Cæsarius quod **in Colonia** erat quedam demoniaca que multum affligebatur a **demone**. **Contigit** **aliam obsessam supervenire**, et **una contra** aliam mirabiliter **clamabat** non ipse simpliciter, sed demon, et dicit unus ad alium: „**Miser**, ut quid consensiendo **Lucifero sic de gloria eterna ruimus?**” Ad quod alter respondit: „**Quare fecisti?**” Cumque ille ad hec verba penitus proferret alter subiunxit: „**Tace**, penitencia ista nimis sera est, redire non poteris.” Tunc alius ait: „Si enim esset columpna ferrea ignita, ratorii et scala acutissima armata a terra usque ad celum erecta usque ad diem iudicii, et si carnem haberem, quod paci possem me per illam trahere vellem, nunc ascendendo, nunc descendendo dummodo redire possem ad gloriam in qua fui.”

Dialogus Miraculorum, V, 10

De alio daemone, qui contraria dicebat

In ecclesia beati Petri **in Colonia** cum femina quaedam a **daemone** obsessa miserabiliter tormentaretur, **contigit** ut **alia obsessa superveniret**. Mox **una contra** alteram coepit insurgere, **clamoribus** et contumeliis sic se invicem afficere, ut omnes miraremur. Daemon daemoni dicebat: **Miser**, ut quid consensiendo **Lucifero sic de gloria aeterna ruimus?** Ad quod alter respondit: **Quare fecisti?** Cumque ille adhuc quasi poenitudinis verba proferret, alter subiunxit: **Tace**, poenitentia ista nimis est sera, redire non poteris. Vides quanta sit in illis obstantia? Idem spiritus malignus de reditu ad gloriam, sicut superior; interrogatus, verbum sermoni eius valde contrarium audiente me respondit: **Si** esset, inquit, **columna ferrea et ignita, ratorii et laminis acutissimis armata**, a terra usque ad coelum erecta, usque ad diem iudicii, etiam si carnem haberem, in qua pati possem, me per illam trahere vellem, nunc ascendendo, nunc descendendo, dummodo redire possem ad gloriam in qua fui.

Odo de Ceritona, *Parabola*

Angol klerikus (neve Eudes de Cheritonként is ismert a francia szakirodalomban), élt 1160–1247 között, Párizsban tanult, majd a kenti “Cyrinton” egyház prebendáriusa. 107 történetből álló moralizáló mesegyűjteménye 1219 után keletkezett. Szintén ekkor írt *Sermones dominicales* prédikációiban 195 példázat található, amelyeket a szövegeket kiadó Hervieux paraboláknak nevez.²⁵⁹

Ezek a történetek alkotják kéziratunk legjelentősebb forrásbázisát. Bár Odo de Ceritona neve egyáltalán nincs megemlítve a gyűjteményben, 43 példázat hasonlít a parabolákhoz. Ebből szövegszerű azonosságot 23 mutat. Más jelek is utalnak arra, hogy mindkét szerzőnk ismerte Odo munkásságát. A példázatgyűjteményben több olyan sorozat is van, amikor egymás utáni történetek forrása ez az alkotás. A 14–15. példázat, majd a 19–23. *exempla* teljes mértékben, a 151–183. közötti harminckét történet közül pedig húsz erre a műre vezethető vissza. A források oldaláról nézve a kérdést, különösen figyelemre méltó, hogy a 151–153. közötti három példázat Odo de Ceritona ugyanazon prédikációjából való.²⁶⁰

Mennyire pontosak ezek az átvételek? Meglehetősen. A Hervieux által kiadott kézirrattal²⁶¹ összehasonlítva, azt tapasztaljuk, hogy csak egyes kifejezések változnak meg, néha a szórend, de a történetvezetés, a szóhasználat hűen követi az eredetét. Van azonban néhány hiba, eltérés, ami elgondolkodtató. A 143. példázat bűnbánó klerikusa kéziratunk szerzője szerint szent Benedekhez fordul tanácsért (*adivit abbatem Benedictum*), míg Odo szerint (Clairvaux-i) szent Bernáthoz (*abbatem Bernardum... adivit*). Ez természetesen lehet elírás, de hasonló névtévesztésre még háromszor kerül sor. A 152. példázatban a kéziratunk *Abbas Anastasius*-t ír, míg Odo a *Vitae Patrum* alapján *Abbas Atthanasius*-t (*sic*). A 15. példázatban *Sylo* szerepel az eredeti *Serlo* helyett (erről l. lentebb), s a 20. példázatban *Beilardi* található a helyes *Abelardi* helyett. Az egyébként meglehetősen hűségesen követett szövegek mellett ez a sok névelírás arra utal, hogy vagy egy nagyon romlott kézirat került a szerzőnk kezébe, vagy hallomás alapján írt, s a neveket félreértette.

Odo de Ceritona népszerű szerző lehetett Clermont-ban, mert a kéziratunkkal szinte egyidőben keletkezett domonkos rendi Ms. 47. szintén tőle merít, de nem a prédikációkban található parabolákat veszi át, hanem Odo önálló mesegyűjteményét, a fabulákat. Ennek egyébként összesen három kézirata van,

²⁵⁹ Kiadása: HERVIEUX, Léopold, *Les fabulistes latins. (Eudes de Cheriton et ses dérivés)*. Paris, 1896., t. IV.

²⁶⁰ *Dominica in octavam Pasche, secundum Johannem, ultimo...* Hervieux, 1896. Nos. 56–58.

²⁶¹ Bibliothèque nationale, Ms. lat. 16506.

abból az egyik éppen ez a clermont-i mű. Mindez azért különösen izgalmas, mert a két történetcsoporthoz, a fabulák és a parabolák jelenlegi ismereteink szerint együtt egyetlen kéziratban sem találhatóak meg, így a két szerző egymástól függetlenül jutott arra a következtetésre, hogy Odo történetei hasznosak lehetnek a prédikációs segédkönyvek használói számára. Talán az egyetemi tanulmányok alatt hallottak sokat Ceritonáról, s ezért kompiláltak belőle mindketten? Nem tudni. Mindenesetre két eltérő koncepcióról van szó a két kézirat esetében. A domonkos szerző a kényelmesebb megoldást választotta: lemásolt egy kész gyűjteményt, jelentős kihagyásokkal, hiszen csupán 26-ot vesz át az eredeti gyűjtemény 107 történetéből, de azokat sorban, egymás után. Ferences szerzőink viszont mondanivalójuknak megfelelően használták Odo paraboláit, amelyeket más forrásból merített történetekkel ötvöztek.

A korábbiak során több alkalommal is említettem, hogy a vélt vagy megjelölt források helyett szerzőink Odo de Ceritona szövegeit használták előszeretettel, ezért ezek kimutatására most nem vállalkozom. Az alábbi két összehasonlítás arra hoz kiragadott példát, hogy miként változik a forrás és az átirat viszonya az egyébként rendkívül pontos szövegátvételben. Az elsőben a név megváltozik, így az eredeti (egyébként a *Vitae Patrum*-ból származó) történet főhőséből, Athanasius-ból Anastasius lesz. Ez vélhetőleg félrehallás vagy figyelmetlen másolás eredménye.

[152.] Flendum est propter ornatum
luxoriosorum

Abbas Anastasius vidit in Alexandria mulierem ornatam valde et flevit, et hiis qui interrogabat eum quare fletet, ait: “Due sunt cause fletus mei: una quia hec est perdita, alia quia non habeo tale studium placendi Deo quale habet ista placendi hominibus.”

Odo, *Parabola*, 57

Abbas Atthanasius vidit in Alexandria mulierem testricem ornatam et flevit; discens hiis qui interrogabant eum quare fletet, dicebat: Domini, due sunt cause fletus: una, quia hec est perdita, alia, quia non habeo tale studium placendi Deo quale habet ista placendi hominibus.

A másik összehasonlítással azt kívánjuk illusztrálni, hogy a szövegátvétel nem jelent teljes hűséget. Ebben is található egy névelírás (*Theotistus–Theostistus*), de ez – egyszerű, véletlenszerű, hiszen nem ismétlődik meg. Másrészt viszont kéziratunk szerzője nem a kereskedők ellen szóló hosszú kommentárral, hanem egy közmondás jellegű verssorral kívánta megadni a történet csattanóját: *Prebent sub mellis dulcedine pocula fellis* (kb.: A méz édességével keserű poharat nyújtanak át).

[147.] Dyabolus temptat diversitate,
sed oratione fugatur

Beatus Macharius vidit demonem varias **pixides defferentem**, in quibus varie confessiones erant, **et quesivit** abbas ab eo **quid faceret** de illis. Respondit demon quod **monachis** suis volebat eas presentare, **ut qui de una nollet** gustare saltem odore alterius caperetur. **Macharius expectavit donec rediret**, et dixit: “**Quomodo fecisti?**” Qui respondit: “**Male**, quoniam omnes sancti sunt et nullus curavit de pixidibus, nisi unus solus, sed ille est victus in adventu meo.” Macharius ait: “**Quis vocatur ille?**” Qui respondit: “**Theostistus**” (*sic*). Et reversus abbas monuit Theotistum, ut ieiunaret et oraret, ut Deus ipsum adiuvaret. Iterum venit dyabolus ad Theotistum qui respuit electuarium suum. Unde cum recederet, dixit ei abbas: “**Quid fecisti?**” Respondit: “**Nichil**, quia ille **qui solebat gustare**, non vult.” Unde iuravi non redire usque ad longum tempus.

Unde versus: “*Prebent sub mellis dulcedine pocula fellis*”.

Odo, *Parabola*, 130

Unde **beatus Macharius vidit** diabolum **defferentem** plures **pixides**, et **quesivit** Mac[c]harius **quid faceret** cum pixidibus. Cui dyabolus: Illas **monachis** tuis offeram, **ut qui noluerint de una** gustent de altera. **Macharius expectabat donec reddiret**, et dixit: **Quomodo fecisti?** Et ait: **Male**, quoniam omnes sancti sunt et nullus curavit de pixidibus, nisi unus solus. Sed ille est venturus in adventu meo. Macharius ait: **Quomodo vocatur ille?** Respondit: “**Theotistus**”. Et reversus abbas vocavit Theotistum; monuit ut ieiunaret et haberet sacram scripturam in memoriam, ut Deus ipsum adiuvaret. Iterum venit dyabolus ad Theotistum qui respuit <e>lectuarium diaboli. Unde cum recesserat, dixit ei abbas: **Quid fecisti?** Dyabolus respondit: **Nichil**, quia omnes erant sancti, et **qui solebat gustare**, modo renuit. Unde iuravi me non rediturum usque ad longum tempus.

Dyabolus igitur diasatirion luxurie, calidum electuarium auaricie, inflatium superbie cuilibet offert. In odore unguentorum istorum currunt mercatores de loco in locum, ut diuites fiant, quoniam odor lucri bonus est.

Jacobus de Vitriaco

A 12.-13. század fordulóján élt francia főpap és prédikátor (ismertebb nevén Jacques de Vitry, †1240) egyike a példázatok első tudatos használóinak. Az albigensek elleni katonai fellépés, majd az ötödik keresztes háború propagálójaként hatalmas, elsősorban a mindennapi életből merített anyagot gyűjtött össze. Ezek a szentbeszédekben előforduló *exemplumok*²⁶² nagy hatást gyakoroltak utódaira, mindenek előtt Stephanus de Borbone-ra és Johannes Juniorra.

Kéziratunkban Jacobus de Vitriaco-ra vagy művére konkrét utalás nincs, de számos történetnek ő – ha közvetetten is – a forrása. Nem elsősorban saját alkotásai, hanem kompilációi révén. Példázataink közül 47 mutat párhuzamosságot vele, de ezek közül mindössze kettőről tudjuk szövegszerűen kimutatni az átvételt. A többi vagy máshonnan is ismert klasszikus példázat, vagy Jacobus-féle hagyományból merítkező Stephanus de Borbone, esetleg Odo de Ceritona története, néha egyéb, azonosítatlan gyűjteményből való.

Az alábbiakban erre az azonosságra, illetve különbségre hozok egy-egy példát. A 119. példázat kezdete arra utal, hogy Peresi maga hallotta a történetet valakitől: *audivi de quedam sortilega* (hallottam egy boszorkányról). Jacobus de Vitriaco szövegével összehasonlítva azonban látszik, hogy nem erről van szó. A 13. századi szerző példázata ugyanígy kezdődik, és szinte szóról-szóra hasonlít a kéziratunkban találhatóval. A látszatra hallomásból szerzett történetről tehát kiderül, hogy valójában egy két évszázaddal korábbi írott szöveg pontos átvétele! Peresi vagy Vitriaco egy korábbi kompilátora – mindössze annyival toldotta meg, hogy a boszorkánynak gúnyosan megfelelő nőről megállapítja: fiatal leány volt.

A 118. példázattal kapcsolatos összehasonlításból jól látszik a szöveg-hagyomány átalakulása. Bár Jacobus de Vitriaco szolgált forrásul Stephanus de Borbone történetéhez, ez utóbbi nagyon leegyszerűsítette és némiképp át is alakította a cselekményt. Kéziratunk *exempluma* viszont Vitriaco-t követi, ismét rendkívül pontosan.

Mindez nem jelenti azt, hogy Stephanus de Borbone példázatai ne játszottak volna fontos szerepet kéziratunk történeteinek összeállításakor.

²⁶² A példázatoknak több kiadása is van, ezek közül a legismertebb Crane gyűjteménye, amely 314 történetet tartalmaz: *The Exempla or Illustrative Stories from the Sermones Vulgares of Jacques de Vitry*. Edited, with Introduction, Analysis and Notes, by Thomas Frederick CRANE, London, 1890.

[119.] Contra sortilegas

Audivi de quadam sortilega: “**Fac hoc** quod dicam tibi, **et non poterit esse quin cito bonum maritum et divitem habeas.**” Cum autem multas seduceret, quedam sapienter respondit ei: “**Maritus tuus pauper est, quomodo meum divitem facies,** qui **tibi** et tuo **subvenire non potuisti?**” Hoc dicebat cuidam iuencule.

Jacobus de Vitriaco, 266.

Audivi de quadam vetula sacrilega, sive **sortilega**, que mulieribus dicebat: “**Facias hoc** que docebo te, **et non poterit esse quin cito bonum maritum et divitem habeas.**” Cum autem multas seduceret, quedam sapienter respondit ei: “**Maritus tuus pauper est** et mendicus, **quomodo divitem** maritum **facies** me habere, que **tibi subvenire non potuisti** in hac parte?”

Peresi [118.] Contra mulieres se de peccato carnis excusantes

Quedam mulier conquerebatur coram iudice de quodam iuvene, qui ei, ut dicebat, molestiam intulerat, et ipsam opprimerat. Iuvenis autem negabat, cui iudex ait: “Da ei decem marcas argenti, ut satisfacias sibi de violentia quam intulisti ei.” Quibus receptis illa gaudens recedebat. Tunc iudex ait iuveni: “Sequere eam et aufer ei pecuniam.” Illa fortiter cepit resistere et clamare, ita quod hominibus occurrentibus iuvenis non valuit ea pecuniam extorquere. Cum autem iuvenis et mulier adducerentur ante iudicem, dicit iudex: “Quid queris mulier? Quare modo ita fortiter clamabas?” “Domine, quia iste voluit michi auferre pecuniam, sed ego fortiter resisti et clamavi, ita quod non potuit prevalere.” Cui iudex: “Redde pecuniam iuveni: si enim prius ita repugnasses et clamasses, non te opprimere potuisset, sed tu plus diligis pecuniam quam castitatem.” Et ita iuvenis a iudice absolutus cum pecunia recessit.

Viriliter igitur resistere debemus peccatis et temptationibus dyaboli et membrorum suorum.

Stephanus de Borbone 502.

Item de quadam alia audivi, cum quidam impeteret eam pro promisso precio, dimisit se a quodam juvene deflorari. Cum autem post factum negaret ei iuvenis quod promiserat, illa obtulit clamorem iudici quod violenter eam opprimerat. Iudex autem, negante eo quod non fecerat ea invita, iudicavit quod die assignata veniret, daturus ei quandam summam pecunie, vel eam acciperet in uxorem. Iuvenis autem, magis eligens dare pecuniam, ei tradidit. Cum autem illa in sinu suo posuisset eam et recederet, ait iuveni iudex ut iret post eam et ei eam auferret, et eam, si posset, recuperaret; quam totu conatu suo non potuit ei auferre: adeo se defendit, quod nil valuit iuveni, sed, male tractatus ab ea, rediit ad iudicem. Iudex, eam revocans, fecit pecuniam sibi reddi, iuveni dicens quod patebat eam mentitam, quia, si sic servasset virginitatis thesaurum ut pecuniam, nunquam esset ei ablatum.

Jacobus de Virriaco 255.

Audivi de quadam mulier que conquerebatur coram iudice de juvene qui ei, ut dicebat, violentiam intulerat et ipsam opprimerat. Iuvenis autem negabat. Cui iudex ait: “Da ei decem marcas argenti, ut satisfacias de violentia quam ei intulisti.” Quibus receptis illa gaudens recedebat. Tunc iudex ait iuveni: “Sequere eam et aufer illi pecuniam.” Illa vero cepit fortiter resistere et clamare ita quod, hominibus accurrentibus, iuvenis non valuit illi pecuniam auferre. Cum autem iuvenis et mulier adducerentur ante iudicem, dixit iudex: “Mulier quid habes, quid petis, quare modo ita fortiter clamabas?” Cui illa: “Domine, quia iste volebat michi pecuniam auferre sed ego fortiter resisti et clamavi ita quod non potuit prevalere.” Cui iudex: “Redde pecuniam iuveni, si enim prius ita fortiter repugnasses et clamares nunquam opprimere te potuisset, sed tu plus diligis pecuniam quam castitatem.” Et ita iuvenis a iudice cum pecunia recessit.

Stephanus de Borbone, *Tractatus de diversis materiis praedicabilibus*

Az egyik legkorábbi és legnagyobb terjedelmű példázatgyűjtemény Stephanus de Borbone (Etienne de Bourbon, †1261) domonkos szerzetes, prédikátor és inkvizítor műve *Tractatus de diversis materiis praedicabilibus* címen²⁶³, amely 1250 és 1261 között keletkezett. Magyarra talán „Értekezés különféle prédikációs anyagokról” címmel lehetne lefordítani. A szerző jelentős forrása a fentebb már említett Jacobus de Vitriaco, de történeteinek egy részét saját élményeiből meríti, amelyekkel inkvizítori nyomozásai vagy prédikációs tevékenysége során találkozott. Más esetben a hallomásból tudomására jutott anekdotákat meséli el, és csak ritkán fordul az olvasott információk felé.²⁶⁴

A példázatgyűjtemények korai típusáról van szó, mint Caesarius *Dialogusa* esetében is: a szövegeket téma szerint csoportosították. A történeteket a szerző a Szentlélek hét adománya alapján hét kötetben rendezte el, amelyekből a két utolsó egyáltalán nem készült el és a szerző halála miatt az ötödik is félbemaradt. A több mint háromezer *exemplát* magában foglaló mű azonban még így befejezetlenül is lenyűgöző méretű. Éppen ezért a középkorban elsősorban *Liber De Septem Donis Spiritus Sancti* néven ismerték, így említi kéziratunk is két alkalommal, a 284. és a 308. példázatban. Érdekes, hogy a megjelölt két példázat nem a megadott műből merít. A 284. történet ugyan valóban egy öregasszony mesterkedéseit mutatja be, amint az haragot és féltékenységet gerjeszt egy békében élő házaspár tagjai között, de sem a szóhasználat, sem a történetvezetés nem egyezik pontosan az eredetivel. Mivel Stephanus de Borbone példázatai rendkívül népszerűek a középkorban, feltételezhető, hogy egy másik, kompilált kézirat volt történetünk forrása. A 308. *exemplum* pedig, amely a majmok közti szexuális hűségéről értekezik, nem található meg a *Tractatus*-ban.²⁶⁵

Gyűjteményünknek egyébként 53 története rokonítható a középkor eme népszerű összeállításának példázataival. Ezek közül szövegszerűen azonban csak jóval kevesebb, összesen kettő [31, 230.] mutatja, hogy a mű valamelyik kézírata hathatott Peresire vagy társára.

²⁶³ Részleges (519 példázatot tartalmazó) kiadása: LECOY DE LA MARCHE, Albert, *Anecdotes historiques. Légendes et Apologues tirés du recueil inédit d'Etienne de Bourbon*. Paris, 1877.

²⁶⁴ Stephanus de Borbone tanulmányait a párizsi egyetemen folytatta, majd belépett a domonkosok közé. 1223-ban a lyoni rendházban él. Pápai döntés nyomán 1233-tól Lyon lesz a délfraancia inkvizíció és ezáltal az eretnekellenes fellépés székhelye. Innen indulnak el a domonkosok prédikációs vagy inkvizítori útjaira a térségben, köztük Stephanus is, aki ekkor már főprédikátor, tehát az egyházi hatóságok engedélye nélkül is tarthat beszédet. DOSSAT, Yves, „Les débuts de l'Inquisition a Montpellier et en Provence”. *Eglise et hérésie en France au XIIIe siècle*. London, 1982. 561-579. és MARX, Jean, *L'Inquisition en Dauphiné*, Paris, 1914. 1-10.

²⁶⁵ Ennél a megállapításnál a *Tractatus* kiadásán dolgozó Jacques Berlioz szóbeli közlésére hagyatkoztam, hiszen Lecoy de la Marche kiadása nem teljes.

Stephanus de Borbone inkvizítorként és prédikátorként bejárta egész Közép-Franciaországot, így több példázata is foglalkozik az auvergne-i térséggel. Két ilyen történet bekerült a mi kéziratunkba is a második kéz munkájaként [135, 253.], de egyik helyen sem jelzi a szerző, hogy regionális vonatkozásai lennének az eseményeknek. Ennek okát az alábbi két szövegösszehasonlítás világítja meg: bár a *Tractatus* nem ismeretlen Peresi és társa előtt, a két *exempla* forrása nem Borbone munkája, hanem a 135. esetében egy ismeretlen munka vagy a szóbeli hagyomány, a 253. példázatnál pedig a *Legenda Aurea*.

A 135. példázat története szerint egy uzsorás halála pillanatában megbízza három barátját, hogy legyenek testamentumának végrehajtói. A megbízottak azonban elsikkasztják a rájuk bízott vagyont, de szörnyen megbűnhődnek kapzsiságukért. A 253. *exemplum* pedig arról számol be, hogy egy ifjú várúr gonosz tanácsadója nyomorgatja a környék népét, míg egy barát ki nem deríti, hogy a szolgáló maga az ördög.

Azért választotta be szerzőnk ezt a két példázatot a gyűjteménybe, mert ismertek voltak előtte auvergne-i vonatkozásai? Vagy ettől függetlenül? Nem tudni. A regionális vonatkozású történetekkel kapcsolatos kérdéseket alább, a *Szóbeli források és helyi hagyomány* című alfejezetben tárgyalom.

[135.] Periuntur non facientes helemozinas pro mortuis

Fuit quidam dives infirmus convocans scilicet fratrem, compatrem et sacerdotem suum. Dicit autem fratri suo: "Rogo te ut sis executor meus." Qui cum iurasset ei omnes clamores suos infra annum pacificasse, ait infirmus: "Quid plus timens, rogo Dominum quod nisi attenderis michi quod promittis infra annum, ignis beati Anthonii te conburat." Item compatri dicit: "Rogo te quod si frater meus istud non attenderit, tu attendas?" Qui cum iurasset infra annum attendere, dicit ei: "Rogo Dominum quod si non feceris malum infortunium eveniat tibi de rebus tuis." Item sacerdoti dicit et dedit eandam potestatem emendandi clamores suos si alii non emendarent. Qui cum iurasset ei sicut alii infra annum emendare, dedit ei maledictionem lepre nisi emendaret. Qui cum mortuus esset nec aliquis eorum attenderet quod promissit, invasit ignis sancti Anthoni primum, scilicet fratrem suum, ita quod deportatus est ad locum beati Anthoni vivus, et ibidem defunctus est, et sepultus, et eius fovea fumavit per quatuor dies. De secundo vero accidit quod filius eius in taberna occidit filium cuiusdam burgensis propter quod pater a[d]misit omnia bona sua. De sacerdote autem accidit quod Dominus percussit eum lepra taliter quod eiectus fuit extra villam.

Quare illi qui recipiunt testamenta et executores sunt, advertant ne eis ita contingat.

Stephanus de Borbone, *Tractatus* 378

Accidit similiter imprecantibus, secundum quod ego audivi in diocesi Claromontensi, in villa Reumo.

Audivi a fratre Radulfo de Varej, qui tunc erat prior Claromontensis cum accidit, quod, cum quidam usurarius moreretur penitens, vocavit duos amicos suos, rogans ut ipsi essent exequutores sui fideles et veloces, et quod restituerent quod habuerat de alieno, exigens ab eis iuramentum; qui illud fecerunt cum imprecacione. Alius imprecatus est quod igne sacro, qui dicitur gehennalis, succenderetur nisi hoc faceret; alius quod lepra mala feriretur. Cum autem, eo mortuo, pecuniam retinerent, nec ut promiserant facerent, ut imprecati fuerant factum est eis, et, tormento urgente, hoc sunt confessi.

[253.] Maria preservat a periculo dyaboli ne per eum dampnetur

Quidam miles quoddam castrum in via communi habebat, et omnes prope illud transeuntes sine misericordia aliqua spoliabat, virginem Mariam tamen cothodie salutabat, nec pro aliquo impedimento eminenti ab ipsa salutatione cessabat quod omni die virginem salutaret. Accidit autem, ut quidam vir religiosus inde transitum faceret, et ipsum predictus miles exspoliari iuberet. Vir autem sanctus rogavit predones, ut ipsum ad dominum suum deducerent quia sibi aliqua secreta habebat dicere. Adductus autem, rogavit militem, ut omnes de familia sua et castro congregari faceret, ut eis verbum Dei predicaret. Cum autem congregati fuissent, ille sanctus ait: "Nequaquam hic omnes estis, sed aliquis adhuc deest." Cui, cum omnes ibidem se esse assererent, dicit: "Diligenter perquirete, et invenietis unum abesse." Tunc unus clamans ait, quoniam solus illuc camerarius non venisset. (...) Vir autem sanctus dixit demoni: "Precipio tibi demon in nomine Domini nostri Ihesu Christi, ut hinc statim discedas et talem <h>actenus locum possideas, ut nulli gloriosam virginem devote invocanti deinceps nocere presumas." (...)

LALI (De annuntiatione dominica)

Quidam miles quoddam in via castrum habebat et omnes transeuntes sine miseratione aliqua spoliabat, virginem tamen matrem Dei cotidie salutabat nec pro aliquo impedimento emergent ab ipsa salutatione aliqua die cessare volebat. Accidit autem, ut quidam vir religiosus et sanctus inde transitum faceret et ipsum predictus miles continuo exspoliari iuberet, vir autem sanctus rogavit predones, ut ipsum ad dominum suum dedueant, quia ad ipsum habet secreta, que perferat. Adductus autem rogavit militem, ut omnes de familia sua et castro congregari faceret, ut iis verbum domini predicaret. Cum autem congregati fuissent, ille ait: "Nequaquam hic estis omnes, sed aliquis adhuc deest." Cui quum omnes se ibidem esse assererent, aiebat: "Diligenter perquirete et aliquem invenietis abesse." Tunc unus exclamans dixit, quoniam solus camerarius illuc non venisset. (...) Vir autem sanctus dixit demoni: "Precipio tibi, demon, in nomine domini nostri Iesu Christi, ut hinc absceadas et talem hactenus locum possideas, ubi nulli gloriosam Dei genitricem invocanti nocere presumas." (...)

Stephanus de Borbone, *Tractatus* 129.

Item dicitur quod quidam miles fuit, dominus cuiusdam castri in Alvernia, cui dyabolus in humana specie servivit per duodecim annos, volens deferre eum, si eum aliquando inveniret immunitum, propter maleficia sua. Cum hoc revelatum fuisset cuidam sancto viro, accessit ad castrum, dicens se velle loqui cum familia ejus. Cum autem dyabolus eum videns vellet subterfugere et latere, fecit eum vocari; et adjuvanti illo sancto quod diceret quid quereretur et quis esset, dicit se esse dyabolum, et quod per duodecim annos expectaverat quando posset deportare dominum illum, sed non potuit, quia singulis diebus septem vicibus cum flexione genuum beatam virginem salutabat et septem Pater noster dicebat. Adjuratus ex parte beate Virginis, cadaver fedum in quo erat relinquens, fugit.

Jacobus de Voragine, *Legenda Aurea*

Jacobus de Voragine (1229?–1298) hatalmas műve, a *Legenda Aurea* vagy a korban használatosabb nevein, a *Historia Lombardica* vagy egyszerűen csak *Legenda sanctorum* a középkor legismertebb legendagyűjteménye. A szerző a domonkos rend lombardiai tartományának főnökeként, majd Genova érsekeként tevékenykedett. Műve 1261–1266 között keletkezett, s „a Biblia mellett a legnépszerűbb könyvként tartották számon”.²⁶⁶ A mintegy évezredes hagiográfiai hagyomány összegzésének is tekinthető alkotás számos példázat alapjául szolgált a 14–15. században. Merített belőle a magyar Temesvári Pelbárt is.

Kéziratunk forrásai között egyszer sem említi a *Legenda Aureát*, annak egyik ismert nevén sem. Szerzőink ennek ellenére számos esetben használják, de az egyes legendákra külön-külön hivatkoznak, vagy nem utalnak rá sehogyan sem. Összesen 57 történetnél lehet kimutatni a *Legenda Aurea* hatását, de ennél kevesebb alkalommal lehetünk bizonyosak a forrásértékben: csupán 16 esetben mutatható ki közvetlen hatás. Ezek a következők: Nos. 25, 26, 27, 30, 38, 100, 101, 103, 113, 114²⁶⁷, 123, 124, 133, 276, 290. Bár Clermont-ban is létezett legalább egy példánya a műnek²⁶⁸, vizsgálataim alapján nem mutatható ki, hogy ez szolgált forrásul a példázatainknak.

A többi esetben olyan történetekről van szó, amelyek felbukkannak a *Legenda Aurea*ban is, de vagy nem mutatható ki közvetlen hatás, vagy bizonyíthatóan más forrásból folgoztak szerzőink. Az utóbbi esetre hozok egy példát. A 19. példázat egy ismert történetet mutat be. Sylo mágiszternek megjelenik egy elhunyt tanítványa, s elmondja neki, hogy a purgatóriumba került a vitákban érzett hiú dicsőségérzete miatt. A mester hitetlenkedik a tisztítótűz kínjainak súlyosságát illetően, ezért a halott egy izzadságcseppet ejt a mágiszter kezére, amely azonnal átégeti Sylo tenyerét.

Az *exemplum* rendkívül népszerű az egész korszakban. Jacobus de Vitriaco, Stephanus de Borbone vagy Temesvári Pelbárt is ismeri. Az alábbi

²⁶⁶ “The Golden Legend was, next to the Bible, the most popular book of the Middle Ages.” – írja Mary Hean DORCY a *Saint Dominic’s Family* című művében (Rockfort, 1983. 114.).

²⁶⁷ A 114. példázat szövegébe becsúszott egy hiba. A történet szerint egy éhes zárandokot, akinek elfogyott a pénze, napokig szent Jakab lát el élelemmel úgy, hogy, amit megevett, az másnap újra megjelenik a táskájában. Peresi szövege szerint a túlvilági ellátás 12 napig tartott, míg a *Legenda Aurea* vagy az annak nyomán keletkezett *Scala Coeli* szerint 15 napig. Az elírás nyilván abból adódott, hogy a forrásként használt kéziratban a római számmal jelölt XV leírásakor a V két szára nem lett jól összekötve, így azt könnyen kettőnek (II) lehetett olvasni.

²⁶⁸ Ez a 14. században keletkezett, két kötetből álló munka a BMIU de Clermont–Ferrand katalógusában az Mss. 143–144 jelzettel található meg (*Jacobi de Voragine Legendae Sanctorum*).

szövegösszehasonlításban a kéziratunk szövegéhez legközelebb álló két *textust*, a *Legenda Aurea* és Odo de Ceritona történetét közöljük.

Érdekes megfigyelni a különbségeket és a hasonlóságokat. Szövegszerűen Peresi anyaga jobban hasonlít Odoéra. Szinte teljes mondatok azonosak, csupán a névmások, kötőszók különböznek. De a főszereplő neve Peresinél Sylo, míg Odonál Serla²⁶⁹, míg Jacobus de Voragine szövegében szintén Silo. Van még néhány megfogalmazásbeli (*facilitatem*), helyesírásbeli (*aliquot, cappa*) azonosság, ami szintén a *Legenda Aurea*hoz teszi hasonlónak a szöveget. A megoldás csak abban található, hogy léteznie kellett egy olyan kéziratnak, amely az Odo-féle és a *Legenda Aurea*-féle változatot is ismerte, a kettő szóhasználatát úgy ötvözte, hogy Odótól kölcsönzött többet, de meghagyta az Arany *Legenda* által használt Silo nevet.

Nem ez az egyetlen olyan eset, amikor a *Legenda Aurea*-ban is megtalálható történet valódi forrása Odo de Ceritona, illetve egy az alapján dolgozó kézirat. Előfordul még hasonló a Nos. 15, 157, 163, 171. példázatoknál is.

²⁶⁹ Talán azért, mert az esetet Serlon de Wilton magiszternek tulajdonítják. LECOY DE LA MARCHE, Albert, *Le rire du prédicateur. Récits facétieux du Moyen Age* (nouv. éd. Berlioz, Jacques), Turnhout, 1992. [1888] 181-182., 142. jegyzet.

[19.] Quod pena purgatorii est gravis

Magister Sylo cuidam socio suo egroto precepit quod post mortem statum suum denunciaret sibi. Unde aliquot diebus post mortem apparuit sibi cappa de pargameno intus et extra sophismatibus plena. Qui requisitus a magistro quis esset, respondit: "Ego sum ille qui tibi promisi ut venirem." Requisitus vero qualiter se haberet, dixit se cappam portare pro gloria quam in disputationibus habuerat, que quadam turre plus ponderat, et igne purgatorii se graviter torqueri, sed magister penam illam parvipendens, ignem illum facilem iudicavit. Et dixit ei mortuus ut manum extenderet ut facilitatem pene sentiret. Mortuus vero unam guttam sudoris dimisit que statim manum magistri perforavit. Et ait: "Talis sum totus." Magister vero perterritus statim seculum dimisit, et sic de post magis timuit penas inferni.

Odo de Ceritona 190. De magistro Serlone et socio suo post mortem ei apparente

Unde magister Serlo cuidam socio suo egroto pepigit quod post mortem statum suum sibi nunciaret. Unde cum aliquod diebus post mortem apparuit ei cum capa de pargameno intus et extra sophismatibus descripta. Qui requisitus a magistro qui esset, ait: Sum ille qui promisi ut venirem. Requisitus vero qualiter se haberet, dixit se capam portare pro gloria quam in disputatione sophismatum habuit, que turre plus ponderat, et igne graviter purgatorio torqueri. Magister vero, penam parvipendens, illum ignem facilem iudicavit. Et dixit ei mortuus quod manum extenderet ut facilem penam sentiret. Et mortuus unicam guttam dimisit qui manum magistri perforavit. Et ait discipulus: Talis sum totus. Magister vero perterritus statim seculum dimisit, intrans claustrum hos versus composuit:

Linquo coax ranis, cra corvis vanaque vanis;
Ad logicam pergo que mortis non timet ergo.

Legenda Aurea, cap. CLXIII. De commemoratione animarum

Magister enim Silo quandam suum scholare socium egrotantem obnixè rogavit, ut post mortem ad se rediret et statum suum sibi renuntiaret. Post aliquot dies sibi apparuit cum cappa de pargameno tota de sophismatibus descripta et intus flamma ignis tota confecta.

Qui requisitus a magistro, quisnam esset, ait illi: ille utique sum, qui ad te redire promisi. Qui de statu suo requisitus ait: hec cappa plus super me ponderat et plus me premit, quam si unam turrim super me haberem, et est mihi data, ut eam portem pro gloria, quam in sophismatibus habui; porro flamma ignis, qua cooperta est, pelles sunt delicate et varie, quas ferebam, que flamma me cruciat et exurit. Sed cum magister illam poenam facilem iudicaret, dixit eidem defunctus, ut manum extenderet, et sic facilitatem sue poene sentire posset. Cumque manum extendisset, ille guttam unam sui sudoris dimisit, qui predicti magistri manum quasi sagitta citius perforavit, ita quod cruciatum mirabilem sensit. Et ait: talis sum totus. Ille igitur magister ex illius poene acerbitate perterritus seculum deliberavit deserere et religionem intrare, unde mane scholaribus congregatis hos versus composuit:

Linquo choax ranis, cra corvis, vanaque vanis;
Ad logicam pergo, que mortis non timet ergo.

Johannes Junior, *Scala Coeli*

Johannes Junior (szakirodalomban Jean Gobiként is ismert) domonkos szerzetes példázatgyűjteménye a *Scala coeli* (Égi lépcső) 1323-1330 között keletkezett Provence-ban.²⁷⁰ Gobi történeteit a 13. század nagy gyűjteményeiből, Caesarius Heisterbaciensis és Stephanus de Borbone munkáiból kölcsönzi. Talán ez az oka annak, hogy bár kéziratunkban nagyon sok, összesen 54 történet rokonítható a *Scala Coelivel*, közvetlen átvételt csupán abban az egy esetben lehet kimutatni, ahol a szerző maga is utal erre, mint forrására.

A Krisztus áldozatának nagyságát felidéző három barát története (Egy halálraítélt fiatalembert elhagy két cimborája, de apjának egy igaz barátja megmenti az életét) egyébként szintén ismert a korabeli példázatirodalomban, számos változata maradt fenn. Eredete a már korábban említett Barlaam és Jozafát legendaciklushoz kötődik, ennek nyomán kerül be a *Legenda Aurea*-ba, majd a 14. századi *Alphabetum Narrationumba* is. Egy másik változata is szerepel a kéziratunkban [91.], amely azonban szinte minden narratív elemtől megfosztva, csupán allegorikusan utal a történetre.

Bár ezeket a műveket – az utóbbi kivételével – ismeri a szerzőnk, maga is a *Scala Coelit* jelöli meg forrásként, s az alábbi szövegösszehasonlítás bizonyítja, hogy valóban Johannes Junior munkája alapján dolgozott.

²⁷⁰ Kiadása: POLO DE BEAULIEU, Marie-Anne (éd.), *La Scala Coeli de Jean Gobi*. Paris, 1991.

Recitat de Scala Celi quod fuit quidam comes Rome qui habens in morte unicum filium, ipsum heredem constituit. Quo mortuo patrem, filius male societate dedicus omnia bona cum 3^{bus} amicis suis et sociis consumpsit ad magnam sui ignominiam. Depauperatus tandem commisit homicidium cui ratione sui generis fuit data sententia vel quod suspenderetur, vel quinque marcas auri solveret. Qui confidens in 3^{bus} amicis suis, quibus tot bona fecerat, cum quibus totam hereditatem consumperat, solutionem quinque marcarum. Et mittens pro principaliori dixit: "Amice, te nunquam offendi nec mandatis tuis contempsi, omne quod tibi placuit complevi, omnia bona mea erant tua, et ideo quia in te confido, rogo ut quinque marcas auri pro mea liberatione correspondeas." Cui ille: "Novi esse omnia vera que dicis, sed quia plus obligor michi quam tibi gravatus familia, ideo tibi non possum tradere quot petis, sed ne ingratus redarguar. Ideo tibi hanc gratiam faciam ut dum ad furcas duceris, dabo tibi unum velum quo tui oculi velentur." Ille et vero recedente, misit pro 2° cui et omnibus proponitis que primo dixerat. Respondit: "Vera sunt omnia et quia aurum tradere non valeo, hanc gratiam tibi faciam quod te asociabo usque ad furcas." Illo recedente, vocatus est 3us cui omnibus preponitis que prius dixerat. Respondit: "Vera esse omnia, ideo ne tibi ingratus appaream, ideo si tibi deest qui tibi scalam vertat, ideo suplebo." Quo recedente ille in carcere flere cepit, et in dolore est recordatus quomodo in sua terra erat unus bonus homo qui pre caritate et parentum dilectione super mala sua reprehendebat licet de eo parum curasset de cuius bonitate confusus pro eo, misit cui penitens omnia mala sua, et infortunia similiter est confessus. Ideo ei compaciens V⁶ marcas tradidit quibus a morte liberavit eum.

Dicitur quod quidam comes fuit in Roma qui habens unicum filium, ipsum in morte heredem constituit. Quo mortuo, filius se male societate uniens, omnia bona sua cum tribus amicis consumpsit et sociis ad confusionem suam. Depauperatus tandem commisit homicidium et ratione sui generis fuit sibi data electio: vel quod suspenderetur, vel quod daret quinque marcas puri auri. Ille autem confusus de tribus amicis quibus tot bona fecerat et cum quibus totam hereditatem suam consumperat, elegit solutionem auri, et mittens pro principali dixit: "Amice, nunquam te offendi nec mandatum tuum contempsi, omne quod tibi placuit complevi, nunquam fatigatus de tuo servicio pro quo nec laborem, mortem vel periculum timui dummodo tibi possem satisfacere, omnia pulcra jocalia que poteram dabam tibi, et omnia bona mea tua erant. Semper omnes amicos meos dimisi propter te et ipsos offendi pre amoris magnitudine dormiendo, comedendo, orando, cor meum tecum erat. Et ideo cum tantum dilexerim te, rogo ut nunc ostendas amicitiam tradens quinque marcas ad liberationem meam." Cui ille: "Scio quod vera sunt omnia que dicis, sed plus teneor mihi quam tibi et sum gravatus familia et non possum tradere quod petis. Sed ut non possim redargui de ingratitudine, faciam hanc gratiam ut cum duceris ad suspendendum, dabo tibi unum pannum quo cooperiantur oculi tibi." Ille recedente, misit pro secundo et expositis omnibus que dixerat primo, dixit secundus: "Vera sunt omnia, sed quia aurum tradere non valeo, hanc gratiam tibi faciam quod sociabo te ad patibulum." Illo recedente, vocatus est tercius cui preponens omnia que dixit primo, respondit tercius vera esse omnia, ne igitur ingratus reputaretur dixit quod si non esset alius qui sibi verteret scalam, hoc faceret ipse esset paratus, sed non tradere quinque marcas. Illo vero recedente in carcere flere incepit, et in dolore recordatus est quomodo in terra sua erat unus bonus homo, qui ex dilectione parentum suorum semper reprehendebat mala sua licet ipse parum curasset, et de sua bonitate confusus misit pro eo, et facta vera et humili recognitione coram illo de omnibus malis suis, ille compatiens quinque marcas tradidit et eum a morte liberavit.

2. Szóbeli források és helyi hagyomány

A konkrét utalások másik típusa a szóbeli beszámolókra való hivatkozás. Bár sok a *narrat*, *refert* kifejezés a szövegekben, előfordul néhány *audivi* is, csupán négy olyan alkalom van, ahol a szóbeli közlés bizonyítható [88, 238, 240, 245.]. Mindegyik esetben egy-egy szerzetes kollégától származik a történet alapjául szolgáló információ.

A 88. történet szerint egy herceg a kanonokok földjét saját kertjévé alakítja át. A püspök kiközösíti a területet, amely kiszárad. Bár nem tudjuk meg, hogy melyik településen játszódtott a történet, az kiderül, hogy a konstanzi egyházmegye területén. Hogyan szerzett tudomást róla Peresi? A példázat végén ez is nyilvánvalóvá válik: egyik szerzetestársának, Róbert testvérnek az apja szemtanúja volt az eseményeknek. A püspökség jelentős része a ferences tartományi beosztás szerint a burgundiai provinciához tartozott, s a 7. fejezetben kimutatjuk, hogy szerzőink kapcsolatban álltak a rendtartomány legkeletibb részén fekvő lausanne-i *custodiával*, amely gyakorlatilag Konstanz városával határos. Az említett Róbert testvér nyilván onnan került Clermont-ba vagy maga Peresi járt a térségben, s ott hallotta a frátertől.

A szóbeliségre való utalás ellenére a történet maga nem ismeretlen a példázati irodalomban, bár ebben a formájában nem találkoztam vele. Az egyháziak földjét elvevő világi birtokos esete, akit csak a terület kiátkozása, és abból fakadó terméketlensége bír jobb belátásra, megtalálható máshol is, például Stephanus de Borbone-nál vagy az *Alphabetum Narrationum*-ban.²⁷¹ Vándormotívumról van tehát szó, amelyet ebben az esetben egy szóbeli beszámoló tölt meg konkrét tartalommal.

A 238. *exemplum* eseményei Pont-de-Claix-ben, Grenoble mellett játszódnak. Egy kockajátékos, aki az Nagycsütörtökön sokat veszített, a keresztfeszített Jézus iránti megvetéséből gyertyát evett. Még öt évet élt, de ezután minden étel csak a száján át távozott. Szerzőnk – a második kéz – jelzi, hogy a történet hiteles, mert Crescentius testvértől hallotta, aki tanúja is volt az esetnek.

Ismét azt tapasztaljuk, hogy a rendtartomány lausanne-i *custodiájából* származik a forrás. Talán ettől a Crescentius-tól ered a 142. történet is, amelynek főszereplője Hugó, Grenoble püspöke? Itt nincs forrás megadva, s magunk sem találtunk csak hasonló példázatot.

A 240. *exemplum* a Lausanne-ból származó Bochart testvér beszámolója nyomán meséli el egy gyermek tragikus pusztulását, míg a 245. példázat helyszíne a szintén ebből a *custodiában* található moirans-i kolostor. A történet szerint

²⁷¹ *Dialogorum Gregorii*, III, 10; *Alphabetum Narrationum*, 571; *Tractatus*, 312. A történet a fentiek változatai, amelyek nem említenek konkrét személyeket (illetve *Alphabetum* szerint a csodatévő maga szent Gergely).

egy beteg laikus testvér halálfélelmét a rendház vezetője, Geraldus de Sancto Flore a feszület felmutatásával oszlatta el.

A clermont-i vizsgálatok során nem sikerült egyik megjelölt szerzetest sem azonosítani, nevük nem fordul elő a dokumentumokban. Valószínű, hogy nem is clermont-iak vagy montferrand-iak az említett barátok. A szóbeli forrásból származó történetek ugyanis mind a burgundi ferences rendtartomány lausanne-i *custodiájához* kapcsolódnak. Úgy tűnik, hogy a clermont-i rendháznak volt valamilyen kapcsolata ezzel a térséggel, vagy a moirans-i *custos* (a nevében található Saint-Flour-i jelző ugyanis auvergne-i származásra utal), vagy a szerzetesek kolostorok közötti vándorlásai révén.

Természetesen nem valószínű, hogy csupán ennyi történet jutott volna szóbeli beszámolók révén a szerzők birtokába. Fentebb láttuk azonban, hogy az *audivi* kifejezéssel érdemes csínján bánni. Ahogy azt kimutattuk, a 119. példázat, amely az *Audivi de quadam sortilega*, „hallottam egy boszorkányról” kifejezéssel kezdődik, Jacobus de Vitriaco történetének rendkívül pontos átvétele.

A *narrat* és *refert* kifejezések pedig – bár szóbeliségre utalnak –, a legtöbb esetben²⁷² írásos forrásokat takarnak, például: „*Lucas narrat in Evangelio*” [110.], „*refert Valerius*” [255b]. A 304a. példázat bevezetése talán magyarázatot ad ennek a jelenségnek az okára. „*Et hoc ostenditur Levitici 24, ubi narratur...*” – írja a prédikátor. „És ezt halljuk a Léviták könyvének 24. fejezetében, ahol azt mondják...” A középkori ember számára az olvasás és hallás között nem volt akkora távolság, mint modern utódaik szemében. A korszakban ugyanis nem volt elterjed a néma olvasás. Ennek a jelenségnek a kulturális fontosságára McLuhan²⁷³ hívja fel a figyelmet. Ráadásul a prédikátor a szentbeszédben valóban „megszólaltatja” a Bibliát vagy a példázatok forrásául szolgáló tekintélyeket. Szóbeliség és írásos információ egybeesik ebben a kultúrában.

Van néhány olyan eset, amikor a szerzők nem említik a forrás természetét, de arra lehet gondolni, hogy vagy személyesen jelen voltak, vagy valakitől értesültek róla. Ilyen például a 239. történet, amelynek szereplője egy Bona Paysa nevű asszony, s az esemény Saint-Bonnet várában történt. Az erődítmény Clermont-tól nem messze van, így feltételezhető, hogy a kortársak között ismert történetről volt szó.

Hasonlóan nehéz eldönteni a forrás eredetét a 70. történetben, amely Clermont-ban játszódik, s főszereplője egy Humbertus de Catha nevű prédikátor. Hogy ferences szerzetesről vagy karmelitáról van-e szó, nem világos²⁷⁴, és az sem derül ki, hogy Peresi tanúja volt-e az eseményeknek, vagy csak hallott róla.

²⁷² Kivétel a már említett 240. példázat: „*Hoc narrat frater Bochart*”.

²⁷³ McLuhan, Marshall: *A Gutenberg galaxis: a tipográfiai ember létrejötte*. Budapest, 2001.

²⁷⁴ Ahogy arra a 2. fejezetben utaltam.

Ennél világosabban meg lehet határozni egy másik helyi történet származását. A 97. példázat szereplője egy paráznasága miatt elkárhozó gazdag auvergne-i asszony. Bár Peresi a leírás végén megjegyzi, hogy az nem régen esett meg (*“Nec est diu quod istud accidit”*), itt bizonyosan nem mond igazat, mert a történet eredete jóval korábbi, és egész pontosan fel van tárva. Első ismert említése Pierre de Limoges 13. századi szerző kéziratában található meg, aki pedig 1273. szeptemberében hallotta azt a ferences Jacques de Provins-től a párizsi Saint-Paul templomban.²⁷⁵ Egy másik említése a szintén a ferences *Chronica XXIV Generalium ordinis Minorum*.²⁷⁶ A szövegek összehasonlításából kiderül ugyan, hogy Peresi nem ezekből merítette példázatát, de az világossá válik, hogy eset a 13. század elején, a ferencesek auvergne-i megjelenésének hőskorában történt. Párizsban jutott hozzá tanulmányai idején? Vagy ismét olyan történetről van szó, amely közsímet az auvergne-i ferences szerzetesek körében, és ezt a szóbeli hagyományt jegyezte le? Nem lehet eldönteni.

Mindez felveti a kézirat szerzőinek viszonyulását a helyi hagyományokhoz. A prédikátor alapvető érdeke, hogy a példázat „hiteles” legyen, olyan viselkedési modellt mutasson be, ami a hallgatóság számára hihetőnek tűnik. Ennek érdekében hasznos a helyi közönség által ismert településeket, személyeket megjelölni, olyan történeteket példázatként alkalmazni, amelyek más forrásból is ismertek az emberek előtt a hagyomány, a szóbeszéd vagy akár a pletyka révén.

Mindezen premisszák ellenére kevés olyan történetet találunk a példázatok között, amelyek a helyi szóbeli tradíción alapulnak, sőt ennek ellenkezőjét figyelhetjük meg: a történetek között van néhány olyan, amely a régióból került be a példázatirodalomba, de a kézirat szerzői ezeket is csak írásos források révén ismerik.

Közülük is az egyik legjellemzőbb a 135. *exemplum*, amelyben egy uzsorás kegyes végakarátának be nem tartása miatt bűnhődnek az ezzel megbízott személyek. Az általánosító beszámoló egy szóval sem említi, hogy a történetnek regionális vonatkozásai lennének, pedig a kézirat szerzői által használt Stephanus de Borbone *Tractatus*-a is közli ugyanezt a példázatot a következő megjegyzéssel: „a clermont-i püspökségben, Riom városában hallottam Radulfus de Varei baráttól, aki clermont-i perjel volt, amikor ez megesett”.²⁷⁷

A két szöveg ugyan nem hasonlít egymásra (ahogy azt korábban összevetésel bizonyítottam), tehát szerzőnk nem ebből dolgozott, de a cselekményvezetés

²⁷⁵ Minderről lásd Jacques Berlioz jegyzetét. In: LECOY DE LA MARCHE, 1992. 177, 116. jegyzet.

²⁷⁶ *Chronica XXIV Generalium ordinis Minorum*. Kiadása: *Analecta Franciscana*, t. 3. Quaracchi, 1897. 245.

²⁷⁷ “*audivi in diocesi Claromontensi in villa Reumo. Audivi a fratre Radulfo de Varei, qui tunc erat prior Claromontensis cum accidit*”. Lecoy de la Marche, 1877. No. 378., 334-335.

azonos. Auvergne-i történetről van tehát szó, ennek értékét azonban Peresi nem használja ki. Talán nem tudott róla? Vagy éppen ellenkezőleg: annyira ismert volt a történet a környéken még kétszáz év után is, hogy szükségtelennek tartotta megjegyezni helyi gyökereit?

Az első feltételezést támasztja alá két másik eset. Fentebb láttuk, hogy Stephanus de Borbone szerint szintén auvergne-i gyökerei vannak a 253. történetnek, de a szerzőnk nem ez alapján, hanem a *Legenda Aurea*t használva dolgozott. Hasonlót figyelhetünk meg a 251. *exemplum*nál, amely ugyancsak regionális vonatkozású történetet ismertet. Egy boszorkány, akinek a méhei nem termeltek elég mézet, úgy kívánta megnövelni a hozamot, hogy szent ostyát helyezett a kaptárba. A méhek viaszból templomot építettek az Úr teste köré. Az ostyát tiszteletben részesítő méhek történetének gyökerei azonban távolabbra mutatnak: első ismert lejegyzője maga Petrus Venerabilis 12. századi cluny apát, aki szerint Auvergne-ben fordult elő az eset.²⁷⁸ Minderről szerzőnk semmit sem tud, sőt szerinte Flandria a cselekmény helyszíne.

Nagyon érdekes a 286. példázat, amely Clairvaux-i szent Bernát legendájának egyik momentumát mutatja be. Az *exemplum* szerint amikor a fiatal Bernát szerzetes lett, s még nem volt jó szónok (*non erat multum clericus* – a kifejezés sajátos értelméről l. a VI. fejezetet), megjelent neki a szent Szűz és melléből tejet csepegtetett az ifjú szemére és szájára. A történet szerint ezzel kezdődött Bernát Mária iránti vonzalma, aminek eredménye számtalan prédikáció és traktátus lett.²⁷⁹

A szakirodalomban szent Bernát „szoptatásának” (*lactatio sancti Bernardi*) nevezett jelenet nem jelenik meg a clairvaux-i apát egyetlen életrajzában sem, viszont a 13. század végétől kezdve számos ikonográfiai emlék tanúskodik elterjedtségéről. Szöveges változata több korabeli példázatban is előfordul, így Caesarius Heisterbaciensis és Stephanus de Borbone gyűjteményeiben is szerepel, de ezekben a főszereplő nem Bernát maga, hanem egy ciszterci apát, illetve egy szerzetes. Az első olyan történet, ahol magával a ciszterci szenttel történik meg a csoda, a 14. századi névtelen francia nyelvű gyűjteményben, a *Ci nous dit*-ben található meg. Tanúskodik ismertségéről egy 1340-es Châtillon-sur-Seine-i oklevél 1490-ből fennmaradt másolata is, de a két dátum között, tehát

²⁷⁸ Petrus Venerabilis, *De Miraculis*. I, 1, col. 851. PL 189. A történet auvergne-i gyökereiről lásd részletesebben: AUBRUN, Michel, L'homme et l'abeille. In: Uő., *Moines, paroisses et paysans*. Clermont-Ferrand, 2000. 181-189.

²⁷⁹ Szent Bernát nagy szerepet játszott a középkori Mária kultusz elterjesztésében, többek között neki tulajdonítják a *Salve Regina* himnusz is. Erről l. DUBY, Georges: *A katedrálisok kora*. Budapest, 1984. 116-118. és DUPEUX, Cécile, Saint Bernard dans l'iconographie médiévale: l'exemple de la lactation. In: ARABEYRE, Patrick – BERLIOZ, Jacques – POIRRIER Philippe, *Vies et légendes de saint Bernard de Clairvaux. Création, diffusion, réception (XIIe-XXe siècles)*. Actes de Rencontres de Dijon, 7-8 juin 1991. Cîteaux, 1993. 153.

mintegy másfél évszázados időtartamban, nincs semmilyen írásos emlék róla.²⁸⁰ Példázatunk ezt az űrt tölti ki, illetve csökkenti, hiszen 1478 körül keletkezett. Mi lehet a történet forrása? Erről a szerző Peresi annyit jegyez meg az *exemplum* elején: „*sanctus Bernardus qui fuit devotus eius [Virginis Marie] reffert quod...*” (szent Bernát, aki buzgalommal viseltetett [a szent Szűz] iránt, beszámol arról, hogy...). Ha szó szerint vennénk Peresi tanúbizonyságát, akkor Bernát egyik művére kellene visszavezetnünk a példázat gyökerét. Ilyen munkája azonban nem maradt fenn a clairvaux-i szentnek. Lehetséges, hogy szóbeli forrása volt a történetnek? Bár erről konkrét információnk nincs, érdemes figyelembe venni, hogy a legenda egyik bázisa, ahol a szent eme csodáját minden évben megünnepelték, az a Châtillon, amely szintén a burgundi ferences egyháztartományhoz tartozik, akárcsak Clermont. Egy onnan származó szerzetes híradása, Peresi egyik útja során szerzett információ – mind lehet az *exemplum* eredete.

3. Szóbeliség és írásos hagyomány keveredése: a köznyelvi elemek

A példázatokban nagyon kevés francia nyelvű szövegrészlet van, ezek többsége közmondás vagy szólás. A makaronikus eljárás, a latin és nemzeti nyelvű szövegrészletek váltakozása ismert gyakorlat a prédikációs műfajban, így a példázatokban is, és elsősorban mnemotechnikai célokat szolgál: megkönnyíti a mondani-való befogadását.²⁸¹ Kéziratunk szerzői nyilván azért jegyezték le ilyeneket, hogy aztán a példázatok „éles” felhasználásakor kéznél legyenek a könnyen bevethető szólások is.

A kézirat öt példázatában összesen hét ilyen szövegrészlet van, mind a példázatgyűjteményben, egy sem található azonban a prédikációs *exemplum*okban. Ezek vizsgálata további segítségünkre van a szerzők és a szóbeli hagyomány viszonyának megismerésében. A hét eset közül három mindjárt a gyűjtemény második példázatában található. A történet szerint egy uzsorás és „rossz gazdag” megegyezik a halállal, hogy az – mivel halhatatlanságot nem adhat – figyelmezteti őt, ha ideje végéhez közeledik. Az uzsorás három ilyen szimbolikus figyelmeztetést kap, de egyikkel sem foglalkozik, végül felkészületlenül, penitencia nélkül hal meg és elkárhozik. A halál figyelmeztetései és az uzsorás válaszai vegyesen tartalmazznak latin és francia szövegrészleteket. Először a halál latinul közelít: „*Ego te facio scire quod arbores sunt floridi et statim gravabuntur*” (kb.: Tudatom veled, hogy a fák virágban vannak és hamarosan termésre fordulnak)

²⁸⁰ Minderről I. BERLIOZ, Jacques, *Un saint dans la ville. Bernard de Clairvaux à Châtillon-sur-Seine*. Edition de l'Armançon, 1998. 39-54. és Uő., *Saint Bernard dans les exempla (XIIIe-XVe siècles)*. In: ARABEYRE, et. al. Cîteaux, 1993. 116-140.

²⁸¹ LONGÈRE, Jean, *La prédication médiévale*. Paris, 1983. 195.

A gazdag franciául válaszol: „*Il en sera meilleur annee l'an que vien*” (Jövőre jobb lesz a helyzet). A második figyelmeztetés latin és francia elemeket is tartalmaz (aláhúzva közlöm a francia részt): „*Ego te facio scire quod fontes sunt pleni et les russeauls corrent fort*” (Tudatom veled, hogy a források megteltek és a patakok gyorsan futnak). Mire az uzsorás franciául: „*Il en fet meilleur boire que de l'eau que dort.*” (Jobb abból inni, mint az állóvízből). A három francia szövegrészlet közül ez az utolsó egy ismert francia közmondás, ami mai alakjában így hangzik: *Il n'est pire eau que celle qui dort* (Nincs rosszabb az állóvíznél).²⁸²

A példázat francia szövegrészei általában az uzsorás szájából hangzanak el. Érthető: a pénzváltással foglalkozó polgár nem feltétlenül tud latinul. Mégsem arról van szó, hogy a szerző köznyelvi fordulatok és latin idézetek formájában akarta volna kifejezni a Halál és a „rossz gazdag” közti intellektuális vagy nyelvhasználati különbséget. Közmondásokról, költői kifejezésekről van szó, amelyeknek szerepeltetése nem gyakori jelenség a kézirat példázataiban. Megjelenésük nyilván a forrásként használt dokumentum vagy elbeszélés következménye.

A következő, negyedik francia szövegrészlet a 67. példázatban található. A történet szerint egy jogász gyönyörű palotát építtetett magának, de mikor kész lett, megbetegedett. Halála előtt nem volt hajlandó meggyónni, csupán annyit mondott: „Amikor a fészek készen áll, a szarka meghal.” Ezzel elhalálozott, sírjában pedig hatalmas kígyó mászott be a szájába, bizonyítékaul annak, hogy el-kárhozott.

A haldokló utolsó mondatát Peresi franciául jegyezte le a következő formában: „*Lorsque nif feit pique mort*”, majd latinul is megmagyarázza: „*Dum nidus factus est, pica moritur*”. A francia szöveg hibás, a *nif* szó ugyanis értelmetlen, helyette a fészket jelentő *nid* szónak kellene állnia. A tévedés okára több magyarázat is lehetséges. Talán egyszerű elírásról van szó, szerző a szó végi néma d- hangot a következő szó eleji f- hanggal keverte össze. Az is lehet, hogy a közmondás nem terjedt el francia nyelvterületen. Az általam áttanulmányozott szakenciklopédiák egyike sem ismeri francia formájában, viszont a többi újlatin nyelvterületen gyakran előfordul.²⁸³ Lehet, hogy ismét Peresi itáliai kapcsolatai révén jutott hozzá? Ezt a feltételezést látszik alátámasztani az a momentum, hogy ez az egyetlen olyan francia szöveg, amit latin magyarázattal látnak el. Eszerint nem volt evidens az átlagos francia szerzetesek számára a szöveg értelme.

²⁸² ARTHABER, Augusto, *Dizionario Comparato di proverbi e modi proverbiali*. Milano, 1952. 6.

²⁸³ Például olaszul: *Nido fatto, gaza morta*, portugálul: *A gayola feyta, é á pega morta*, spanyolul: *Niño feyto, pega morta*. In: SINGER, Samuel, *Thesaurus Proverbiorum Medii Aevi*. Berlin–New York, 1996. t. II, No. 6., 456.

Nagyon érdekes a 87. példázatban található francia idézet. A történet szerint Bonnevaux-i Hugó az apjához megy látogatóba, aki a környék hűbéruraként igazságtalan adókkal sújtja a lakosságot. A vendéglátáshoz használt élelmiszerek is ebből származnak. A ciszterci apát ezt megtudván elhatározza, hogy jobb belátásra bírja apját. „*Si ycy rien i at de tort, ly diable o emport!*” (Ha van itt valami, ami jogtalanságból származik, vigye el az ördög!) – kiált fel, s az ételek azon nyomban eltűnnek.

A francia nyelvi fordulat rendkívül archaikus. Az „o” alkalmazása, ami itt „ce” vagy „cela” (ez, az) értelemben fordul elő, a latin „hoc” átalakulásával jött létre, de Észak-Franciaországban már a 11. században eltűnik. Délen a franco-provanszál dialektusban tovább fennmarad, de a 15. században már itt is régiesnek tűnik.²⁸⁴ Mindez azt bizonyítja, hogy Peresi egy jóval korábbi délfrancia eredetű kézirat alapján dolgozott, és az ebben található mondást emelte be a szövegébe. Saját maga nyilván nem alkalmazott volna ilyen régies stílust. Miért nem modernizálta viszont a nyelvi fordulatot? Talán a szöveg iránti hűsége miatt? Így is értelmesnek találta, s nem kívánt változtatni az *auctor* mondatán? Nem tudni.

A következő francia részlet a 121. történet, ahol egy Barlaam nevű szerzetes, miután hosszasan kérte az Urat, hogy engedje meg neki megérezni a mennyország édességét. Amikor a kolostorkertbe ment, egy madarat hallott énekelni, aki prima és tercia között a következő dalt énekelte franciául: „*De bon servis l'on at gran joie*” (A jó szolgálatért nagy öröm jár). A szerzetes a dal végeztével visszatér a társaihoz, de megdöbbenve tapasztalja, hogy a három óra alatt háromszáz év telt el! A példázat eléggé ismert, számos változatban fennmaradt a középkori művekben. Az indiai eredetű, 8. században latinra fordított Barlaam és Jozafát történetfüzér egyik darabjáról van szó, amelynek francia verziója is ismert Maurice Sully 13. századi prédikátor tollából.²⁸⁵ Az *exemplum*nak a 15. században több változata is fennmaradt²⁸⁶, például a magyar Temesvári Pelbárt is használja.²⁸⁷ Az általam ismert szövegváltozatok egyike sem említi a francia mondást, amelynek az idézett formáját más szakirodalomban sem sikerült felfedeznem. „*Qui bien sert bon loyer attend*” (Jó jutalom várja azt, aki jól szolgál)

²⁸⁴ A szöveg kapcsán fentebb elmondottakat Claude Rousselnek, a Clermont-Ferrand-i egyetem ófrancia nyelvészettel foglalkozó professzorának véleménye alapján közlöm.

²⁸⁵ SCHMITT, Jean-Claude (dir.), *Prêcher d'exemples. Récits de prédicateurs du Moyen Age*. Paris, 1985. 31–34. No. 409.

²⁸⁶ Ezekről l. MARTIN, Hervé, *Le métier de prédicateur en France septentrionale à la fin du Moyen Age (1350–1520)*. Paris, 1988. 497.

²⁸⁷ Katona, 1902. No. 239.

változata azonban ismert középkori szólás²⁸⁸, talán ennek a szöveggörnyezethez történő aktualizálásáról van szó.

Nagy szent Gergely Dialógusai alapján²⁸⁹ készült a 172. példázat, amely szent Benedek legendájából mesél el egy történetet. A szerzetesek, miután megválasztották a rendalapítót apátjuknak, nagyon szenvedtek annak szigorúsága miatt, ezért elhatározták, hogy megmérgezik. Benedek azonban keresztet vett a bürökpohárra, amely azonnal széttört. A tanulság levonásánál a kéziratunk szerzője – a második kéz – egy francia mondást idéz: „*De bien fayt cel frey*” (kb: Tégy jót, betörök a fejed). A közmondás gyakran előfordul a középkori szövegekben, ismert a szakirodalomban is – *De bien fait col frait* formában.²⁹⁰ A szövegünkben idézett mondat nyilván nyelvjárási formát őriz.

A köznyelvi szövegrészek nem gyakran bukkannak fel a példázatokban. Nem volt rájuk igazán szükség, hiszen a kézirat történetei nem közvetlen felhasználásra, hanem „segédanyagként” készültek. Bár szerepük szerint a tartalmi részek memorizálását szolgálták, a prédikátor bármikor bevethetett olyan, a nép körében ismert közmondásokat, verses részleteket, amelyek megragadhatták a hallgatóság figyelmét. A kortárs 47. kézirat szerzője ezt a problémát például úgy oldotta meg, hogy verses szólásgyűjteményt rögzített.²⁹¹ Hasonlóra a mi kéziratunk esetében nem került sor. A gyűjteménybe elsősorban azért került be ez a néhány részlet, mert a kompilátor érdekesnek, jellemzőnek találhatta őket, vagy egyszerűen csak ragaszkodott forrásaihoz. Bizonyosan ez utóbbi történt a 87. példázathoz, ahol a nyelvi archaizmust nem indokolja a gyakorlati használat igénye. S nyilván az előbbi miatt kerülhetett be az elbeszélésbe a 67. példázat hibás, mert a szóbeli kiejtést követő közmondása.

A kézirat forrásainak vizsgálatából kiderült, hogy nem kell mindig megbízunk a szerzők forrásutalásaiban. A megadott utalások helyett gyakran más szövegekhez nyúltak a kompilátorok. A példázatok egy részénél nem sikerült a közvetlen forrást meghatározni, csupán az ún. párhuzamos helyeket feltárni: azokat a gyűjteményeket, ahol a kéziratunkban szereplőkhöz hasonló történetek – kisebb-nagyobb változatokkal – előfordulnak.

A szóbeli hagyományra való támaszkodás mértéke elenyésző az írásos források mellett. A konkrét utalásokat alapul véve úgy tűnik, hogy a hallomásból

²⁸⁸ HASSEL, James Woodrow, Jr, *Middle French Proverbs, Sentences and Proverbial Phrases*. Toronto, 1982. S80.

²⁸⁹ De más gyűjtemények is előszeretettel idézik: *Dialogorum*, III, 3-4; *Legenda Aurea*, XLIX (*De sancto Benedicto*) 205.; *Speculum Laicorum*, 143.

²⁹⁰ SCHULZE-BUSACKER, Elisabeth, *Proverbes et expressions proverbiales dans la littérature narrative du Moyen Age français*. Paris, 1985. 203. és MORAWSKI, Joseph, *Proverbes français antérieurs au XVe siècle*. Paris, 1925. No. 463.

²⁹¹ Ms. 47. ff. 296-297.

szerzett történetek mind a lausanne-i ferences *custodia* szerzeteseitől származnak – kéziratunk szerzői nyilván jó kapcsolatokat ápoltak ezzel a térséggel. A helyi auvergne-i – tradícióból nagyon kevés eset került be a gyűjteményünkbe. Mindössze három példázat utal clermont-i vagy ahhoz közeli településre. Látványos, hogy más történetek, amelyeknek gyökere a térséghez köthető, inkább írásos forrásokból kerültek be kéziratunkba, és a szerzők nem tudtak arról – legalábbis nem utalnak rá –, hogy az eseteknek regionális vonatkozásai lennének.

A források elemzése révén látszólag megerősödni látszik a Tubach-féle “*exempla in decline*” felfogás, a példázatok hanyatlásának eszméje, amely szerint kevés korabeli történet került be a 15. századi gyűjteményekbe, csupán a régi szövegek kompilációja, újbóli felhasználása folyt. Ugyanakkor nem szabad, hogy elkerülje a figyelmünket egy fontos tényező: az elbeszélések negyede nem ismert más nagy gyűjteményekből. Ezek egy része természetesen az ismert modelleket leképező, de azokat sajátosan kibontó történet, amelynek létrehozásában nagy szerepet játszott az egyéni kreativitás.

A másik egyedi teljesítmény a példázatok szerkesztési elveiben mutatkozik meg. Ezt a következő fejezetben vizsgáljuk.

V. FEJEZET. SZERKESZTÉSI ELVEK ÉS VALLÁSOS TARTALOM

Az előző fejezetben láthattuk, hogy a kézirat példázatai számos forrásból származnak. Vannak közöttük népszerű darabok és kevésbé ismertek egyaránt, zömükben írásos, kisebb részben szóbeli hagyományra támaszkodnak, némelyek igyekeznek helyi tartalommal megtölteni a mondanivalót, a többség azonban nem.

A kézirat 315 példázata közül 254 történet a ff. 169v-214. közötti gyűjteményben és további 61 a prédikációkban elszórva található. Ez utóbbiak mind Ludovicus Peresi tollából származnak – négy kivétellel (312-315), amelyek a második kéz művei. A gyűjtemény megoszlása bonyolultabb. Az 1-12-ig számozott példázatok a második kéz munkái, a 13-120-ig terjedő rész ismét Peresié, majd a 120. történet közepétől újra a második kéz veszi át az írást. A számozás így kétségtelenül bonyolultabb, de meg kívántam tartani a kézirat szerkezetét, illetve az egy egységnek tekintett példázatgyűjteményt nem kívántam összemosni a prédikációs *exemplával*.

A tájékozódást megkönnyítendő az alábbi táblázatban összegzem a történetek szerzők szerinti megoszlását.

I. táblázat. Példázatok és szerzők megoszlása a kéziratban

	I. kéz	II. kéz
Prédikáció	255-312	312-315
Példázatgyűjtemény	13-120	1-12 120-254

A fenti struktúrának megfelelően a példázatok szerkesztési elveinél több tényezőt is figyelembe kell venni. A prédikációban található példázatoknál a szentbeszéd és az *exemplum* közötti kapcsolat vizsgálata a legfontosabb. Arra keresem a választ, hogy milyen kapcsolatban áll a két szövegtípus egymással, milyen prédikációs tartalmat hogyan, milyen példázattal kívánt illusztrálni a szerző.

A példázatgyűjtemény esetében a gyűjtemény szerkesztési elveit kívánom feltárni. Miért készült a kompozíció? Milyen célt szolgálnak a példázatok? Van-e valamilyen szerkesztési elv, amely szerint a történeteket a szerzők kiválogatták az egyébként hatalmas forrásanyagból? Kívántak-e valamilyen sajátos célt elérni a történetekkel? Milyen vallásos normák megerősítésére szánták őket, milyen cselekvési modellek felszámolását tűzték ki célul segítségükkel? Mivel a példázatok két szerző kompilációs tevékenységéből születtek, azt is meg kell vizsgálni, hogy egységes vagy eltérő szerkesztési elvek szerint dolgoztak-e.

1. Példázatok a prédikációkban

A prédikációkban található a 315 történet kisebbik hányada, 61 példázat. Ezek feladata a hitszónoklat mondanivalójának illusztrálása, a memorizálás elősegítése. Itt láthatjuk a példázatok „működés közben”. A kézirat prédikációs programja döntően meghatározza a példázatok kiválasztásának módját. Ezért az alábbiakban röviden ismertetem azokat a *sermókat*, ahol *exemplum* található és utalok a történet és a prédikációs tartalom viszonyára.

Az első 17 vázlat a nagybőjti programnak megfelelően a bűnbánatról, a megtérés okairól, fázisairól, nehézségeiről szól. A hosszú sorozaton belül azonban megkülönböztethetünk belső határvonalakat is.

Az első hat prédikáció (ff.1-24v.) a penitencia típusairól értekezik. Ezekben a szentbeszédekben összesen tíz történet található, amelyek illusztrálják, megvilágítják a vázlatok gondolati tartalmát. A példázatok nem egyenletesen oszlanak el. A hat beszéd közül három tartalmaz *exemplumot*, de egyszerre többet is. Különösen sok az állatok életével foglalkozó, ami azért érdekes, mert a gyűjteményben ilyen típusú történet kevés fordul elő. Jean-Claude Schmitt szerint a ferences példázatok előszeretettel alkalmaznak állatmeséket példázat gyanánt²⁹², de ez a kijelentés a kéziratunk esetében általában nem igazolható, ezt a *sermosorozatot* kivéve.

Megjelenítésük minden esetben azt a célt szolgálja, hogy a prédikátor megvilágítsa: az egyszerű, értelemmel nem bíró lények számára is vannak olyan evidens viselkedési modellek, amelyeket az embereknek is követniük kellene.

Erről értekezik az első prédikáció öt története közül három, amelyeket 255a, b, c történetekként katalogizáltam, mert egy gondolati egységet hordoznak. Mindegyik azt a tematikát kívánja illusztrálni, hogy az állatok (tudatlan lények) önkéntelenül is segítséghez folyamodnak, ha baj éri őket. Milánói szent Ambrus szerint a beteg medve hangyákat eszik és így tisztul meg, Valerius Maximus írja, hogy a dárdától megsebesült szarvas ezerjófüvet eszik, így begyógyul a sebe, a menyét pedig, ha a kígyó megmarja, útilaput keres és attól épül fel. A három történet alapján Peresi levonja a következtetést: amikor az emberek testileg betegek, azonnal orvoshoz fordulnak, de ha a lelkük betegszik meg, ami a fizikai kórságnál jóval súlyosabb, hiszen kárhozatba vezet, nem feltétlenül fordulnak a penitencia orvosságához, amely meggyógyítja a lélek összes baját. A bűnösök vakságukban több gondot fordítanak igásállataikra, mint üdvösségükre.

A penitencia elsődleges feladata a túlvilágra való felkészülés, a bűnök eltörlése, jóvátétele. Aki ezt elmulasztja, könnyen úgy járhat, mint az első *sermo*

²⁹² SCHMITT, Jean-Claude, Recueils franciscains d'*exempla* et perfectionnement des techniques intellectuelles du XIIIe au XVe siècle. In: *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, N° 135 (1977), 5-21. (itt: 8.).

példázatának [256.] uzsorása, akit éjszaka váratlanul lepnek meg az ördögök. A szerencsétlen üvöltve kér reggelig haladékot, hogy meggyónja vétkeit, de a démonok azonnal megragadják és lelkét a pokolba viszik.

A harmadik, a bűnbánat minőségéről szóló vázlatban a 258. példázat azokat a nehézségeket taglalja, amelyek a megtérést akadályozzák. Három ördög feladata az emberek eltántorítása az igaz úttól. Az első a szív megkeményítésével a bűnbánatot akadályozza meg, a másik a száj elnémításával a gyónást, a harmadik pedig a pénztárcát tartja csukva, ami az alamizsna adását, a bűnös módon megszerzett javak visszaszolgáltatását teszi lehetetlenné. „*Ex hoc ergo fit penitencia inutilis*” (Ebből következik tehát a haszontalan penitencia) – vonja le a konklúziót Peresi.

Érdekes, hogy ez a történet megjelenik a példázatgyűjteményben is, a második kéz tollából [4.]. A két *exemplum* szövegszerűen nem hasonlít egymásra, de ott is a gyónás és az alamizsnaosztás üdvöztető hatása az a vallásos norma, amit a szerző meg kíván erősíteni.

A bűnbánat okairól tartott ötödik *sermó*ban ismét egy, az állatok életéből vett példázatsorral kerülünk szembe. A történetek mondanivalója a bűnösök háláérzete. Peresi az elején fel is teszi a kérdést: nemde a bűnös is tiszteli azt, aki őt megsegíti, a halálból megmenekíti? Ennek bizonyítására hozza a történeteket [260a, b, c.]. Az első Máté apostol legendáját meséli el, aki visszaadta a vak oroszlánkölyök látását, ezért anyjuk hálából az elejtett állatok bőrét hozta neki ajándékba. Egy kígyó által fojtogatott oroszlánt megment egy lovag, ezért a vadállat mindhalálig kíséretül szegődött. A prédikátor summája szerint a bűnösök hálátlannak mutatkoznak az isteni kegyelem iránt, ezért rosszabbak a bestiáknál.

A *sermók* második ciklusa négy beszédből áll, amelyek a bűnből származó rosszról értekeznek. A sorozat összesen egy példázatot tartalmaz [261.], amely szent Gergely Dialógusai alapján Dacius milánói püspök ördögűző akcióját mutatja be, aki a démonok fejedelmét disznókhöz és rágcsálókhoz hasonlítja.

Nagyobb illusztrációt követelt meg a túlvilági büntetés súlyosságáról keserűségéről és a világ végének közeledtéről szóló két prédikáció. Az első beszédben négy, a másodikban két történet szerepel.

A pokoli büntetésről szóló beszédvázlat mind a négy példázata elrettenítő szándékkal került be a szövegbe. A szerző célja félelmet kelteni. Az elsőben [262.] egy pogány pap koponyája meséli el szent Makárius remetének a pokol felosztását, a másodikban [263.] egy buja bolognai diák tér meg Ézsaiás próféta szavai („*fekvő ágyad férgek és takaró lepled pondrók!*” Ézs. 14, 11) és feljebbvalója feddése nyomán. A 264. történetben egy démon számol be a papnak Lucifer látványának borzalmasságáról, míg a 265. példázatban két uzsorás, apa és fia vádolják, marcangolják egymást szavakkal és fogaikkal a pokolbéli mélységben.

A közeli világvégét Peresi a *Legenda Aurea*nak azon történetével illusztrálja, amely szerint szent Domonkos és szent Ferenc előtt három lándzsa jelenik meg, amelyeket a Megváltó a világ elpusztítására tart a kezében. Ez az egyetlen olyan példázat, amelyben a két koldulórend alapítója megjelenik. Mivel szent Ferenc szerepe nem kap nagyobb hangsúlyt, mint Domonkosé, a kéziratot minden nehézség nélkül alkalmazhatták a prédikátor rendiek is, akiknek a tulajdonába került később a kódex (erről l. a III. fejezetet).

A gyónás a prédikátor egyik legfontosabb témája. Három beszédet szentel neki, s ezek szinte hemzsegnék a példázatoktól! A *confessio* szükségességét igazolni kívánó elsőben mindjárt hat található. Ez egyébként a történetekben leggazdagabb beszéd.

Itt egyrészt a gyónás és a bűnbánat elmulasztásának veszélyeit illusztrálja a szerző, mint például annak az apácának az esetében, aki szerelemre gyulladt egy lovag iránt, de ezt nem vallotta be, vagy azon uzsorás esetében, aki halálos ágyán sem akarta visszaadni a jogtalanul megszerzett vagyonát. A másik téma az előnyök rögzítése. Két történet is bemutatja, hogy a sebesültek nem hálnak meg addig, amíg gyónás után fel nem oldozták őket, így biztosítva maguknak az üdvösséget. Jól látszik ebben az esetben a prédikátor célja: a hátrányok és nyereségek együttes bemutatásával egy *sermón* belül egyszerre rettent el a negatív példa, és bátorít a pozitív elbeszélés segítségével.

A gyónás akadályairól szóló második *sermo* három *exemplát* tartalmaz. Ezek közül csupán az egyik van kifejtve, a Barlaam legendából átvett klasszikus történet a férfiról, aki egy unikornis elől menekülve egy mély kútba esett, de egy fában meg tudott kapaszkodni. A fa gyökereit egerek rágták, alant négy kígyó várta, hogy leessen. Az üldözött ilyen veszélyek közepette is elcsábul a fáról csepegő méz édességétől (*gutta mellina*), s nem hagyja, hogy a segítségére siető lovag megmentse. A példázat mondanivalója részletesen ki is van fejtve, nem hagyva kétséget a használt szimbolikát illetően: az egyszarvú az ördögöt, a két egér a napot és éjszakát, a négy kígyó a négy elemet, a lovag magát Krisztust jelképezi. Érdekessége, hogy ugyanez a példázat előfordul egy másik helyen is, a gyűjteményben, szintén Peresi tollából [15.]. Ahogy azonban az előző fejezetben említettem, a két történet sem szövegszerűen, sem forrásában nem hasonlít egymásra. Miért? A szerző elfelejtette volna a gyűjtemény írásakor, hogy egyszer már lejegyezte? Vagy akkor mechanikusan másolt egy szöveget (Odo de Ceritona prédikációiból), s nem figyelt fel az ismétlésre? Nem tudni.

A következő nagy beszédciklus a Miatyánkkal kapcsolatos hét prédikáció, amely összesen kilenc példázatot tartalmaz. A *Pater Nostert* hét mondatra bontja a szerző és mindegyik kapcsán egy-egy főbűnről értekezik. A bűnök tudatosítása egyébként az egész mű egyik fontos motívuma. A kézirat szerkezetének felvá-

zolásakor már említettük, hogy a kódexben található – ugyancsak Peresi tollából – egy francia nyelvű rövid traktátus a témával kapcsolatban [ff. 166v.-169.].

A csoport első *sermója* a Miatyánk első mondatával kapcsolatban (*Miatyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a Te neved*) a gőgösségről szól. Ehhez kapcsolódik két történet. A 277. egy ifjúról szól, aki nem térdelt le Krisztus testének felmutatásakor, s egy ördög szemrehányásai nyomán meghal és elkárhozik. A másik [278.] egy klasszikus történet, amely szerint a pápa hiú ugyan a tollaira, de a lábai nagyon csúnyák. Peresi hozzáteszi: sokan társadalmi helyzetükből adódó „tollaik” láttán válnak gőgössé (*Sic multi superbiunt quando aspiciunt plumas status sui*). A két példázat alkalmas a vallásos és szociális gőg kritikájára egyaránt.

A Miatyánk második mondata kapcsán (*Jöjjön el a Te országod*) a fősvénységről értekezik. Érdekes módon itt nem található példázat, holott a rossz gazdagok, uzsorások kifigurázása egyik kedvenc témája nemcsak Peresinek, hanem a példázatoknak általában is. Talán már ekkor gondolt arra, hogy később a gyűjteményben összeszedi az ezzel kapcsolatos történeteket?

A harmadik mondat kapcsán (*Legyen meg a Te akaratod, miként a mennyben, úgy a földön is*) a paráznaságról értekezik. Az itt használt példázat [279.] egy szolgálólányról szól, akit gazdája, egy lovag meggyilkolt, mert nem akart kedvére tenni neki. A temetésen az angyalok kara is megszólal, bizonyosságként annak, hogy az erényeit őrző leány a mennybe került. A történetekben ritka helyzetről van szó, a paráznaság ugyanis a szerzők – és az általános korfelfogás – szerint asszonyi tulajdonság, ami mindig alkalmat ad erős hímsoviniszta kirohanásokra a női nemmel szemben.

Természetesen a torkosság kerül szóba a Miatyánk azon mondata kapcsán, hogy „*Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma*”. A mondanivaló megragadását két példázat is segíti. A 280. *exemplum* szent Gergely klasszikus története nyomán annak az apácának a falánkságát mutatja be, aki egyszer a kertben sétálva áldás nélkül kapott be egy salátalevelet a rajta ülő démonnal együtt. Az apáca azonnal rosszul lett. Az étel után az ivás kerül sorra. Ahogy nem szabad falni, úgy sokat inni sem. Egyszer megkérdeztek egy ifjat, hogy mit szeretne inkább: megölni az apját, vagy lerészegedni. Természetesen az utóbbit választotta. Részségében azután a neki szemrehányást tevő szüleit meggyilkolta [281.]. Mindkét történetet tanulsággal zárja Peresi. Nem szabad áldás nélkül enni, s mértékletesnek kell mutatkozni az asztali élvezetekben: „*Commede ergo et bibe cum sobrietate*.”

Szintén magától értetődik, hogy a haragról értekezik az „*És bocsáss meg a mi vétkeinknek, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek*” mondat kapcsán. Itt is két példázattal erősíti meg a prédikációs tartalmat. A 282. történet szerint szent Ambrus és társai, amikor Itáliában vidéken jártak, egy gazdag ember látta őket vendégül, akit soha sem ért semmi baj. Ambrus fejvesztetten

menekül a házból, hiszen szerinte nincs Isten ott, ahol minden gond nélkül zajlik. A példázat nem annyira a harag ellen, mint inkább a csapások békés tűrése érdekében hangzik el. A történet változata előfordul egy másik prédikációban is (l. alább).

A 283. *exemplum* két uzsorása ellensége egymásnak. Az egyik halálos betegségbe esik, a másik pedig elmegy hozzá kibékülni. A haldokló azonban haragot tartva hal meg. Mikor a ravatalánál a papok énekelnek, a feszületen levő Krisztus befogja a fülét, hogy ne hallja a lelki üdvéért könyörgő gyászmisét, miként a haldokló sem hallotta meg a bocsánatot kérő ellenfelét. Az elhunyt elkárhozik. „*Ideo cavete et non portetis odium.*” (Ezért vigyázzatok és ne viseljetek haragot!) – szól Peresi intése.

A hatodik, a melankóliáról (*accidia*) szóló prédikáció nem tartalmaz példázatot, a hetedik viszont kettőt is. A Miatyánk „*De szabadíts meg minket a gonosztól*” mondata kapcsán Peresi az irigységről beszél, s ehhez hozza illusztrációként a 284. és 285. *exemplát*. Az első esetben annak a vénasszonynak a történetét említi meg, aki az ördögnél is hatékonyabban tudott haragot kelteni a békés házasságok között azzal, hogy az asszonyt féltékennyé tette urára. A cselvetés végül kiderül, s a boszorkánynak titulált vénasszony máglyán végzi.

A másik példázat az irigységnek azt a fajtáját kívánja illusztrálni, amikor valaki nem tudja elviselni, hogy másnak jó legyen, s inkább magával is rosszat tesz. Egy király meg akart jutalmazni egy fősvényt és egy irigyet olyanképp, hogy az első kérvényező jutalmát megduplázva kapja meg a másik. Az irigy ezért azt kéri magának, hogy tolják ki az egyik szemét, így a fősvényt teljesen megvakítják. Ez a történet nagy népszerűségnek örvendett az egész középkorban Jacobus de Vitriaco nyomán. Egyik jelentős változata éppen Temesvári Pelbárt nevéhez fűződik, aki a szereplőket kiegészítette a kevély figurájával is.²⁹³

A Miatyánk prédikációsorozat lezárulása után Peresi kilenc beszédben az *Ave Maria* elemzésére vállalkozik. A kilenc *sermo* összesen 15 példázatot tartalmaz. Mária személye különös jelentőségű az egész ferences kéziratban. A II. fejezetben láttuk, hogy a montferrand-i (s nincs okunk kételkedni benne, hogy a clermont-i) prédikációs alkalmak egy része a szent Szűz ünnepeihez kötődik, amelyeket főként a ferences barátok láttak el. Mindez persze összekapcsolódik Mária személyének fokozódó jelentőségével, ami a korszak vallásosságának egyik sajátja. A prédikációvázlatok nyilván ezekre az ünnepekre igyekeztek anyagot biztosítani a szerzetesek számára. A példázatgyűjteményben szintén nagy szerepet kapnak az Isten anyjával kapcsolatos történetek, egy egész ciklus foglalkozik velük, s Mária az *exempla* legtöbbet előforduló alakja.

²⁹³ KATONA Lajos: *Temesvári Pelbárt példái*. Budapest, 1902. 20–22 és 37–39. Katona a történet számos korábbi változatát közli, de szövegünkkel egyik sem mutat kifejezésbeli hasonlóságot.

Történetekben az egyik leggazdagabb prédikáció mindjárt az első. A témának megfelelően a szent Szűz szolgálatának, illetve az *Ave Maria* elmondásának előnyei kerülnek a középpontba. Az előbbi kategóriába tartozik az előző fejezetben már részletesen elemzett példázat [286.] szent Bernát „szoptatásáról” (*lactatio*), egy klasszikus történet [287.] az asszonyról, aki akár szeme világa árán is szeretne volna meglátni Jézus anyját. Az *Ave Maria* kultusz elterjedésének megerősítését szolgálta az a történet, amely szerint egy öreg szerzetest, aki már nem volt képes térden állva elmondani az Üdvözlégyet, maga az imádat tárgya segít fel és gyógyít meg [288.]. A lovagról, aki szerzetesnek állván sem tudott megtanulni többet latinul az *Ave Maria* két szavánál, de ezért is üdvözült [289.], a VI. fejezetben még lesz szó. Itt szintén olyan történettel állunk szemben, amely nemcsak a prédikációban, hanem a gyűjteményes részben is előfordul [39.], ismét csak más szöveggel, holott mindkettő Peresi tollából származik.

A sorozat többi szentbeszédében található Szűz Máriával kapcsolatos történet profanizált képet mutat Jézus anyjáról: Mária ezekben mint az őt tisztelők földi és túlvilági megsegítője, isteni fia mellett mint *advocata nostra*, a bűnösök megmentője szerepel. Táplálja az árván maradt leányokat, sőt még hozományt is juttat nekik [291.], átveszi a parázna apáca helyét a kolostorban, így senkinek nem tűnik fel kicsapongása [293.], visszaadja a szaracénok által elrabolt gyermekeket az anyjának [295.], megvédelmezi a rablók kapitányát, mert az naponta hét Ave Mariát mondott el [297.], nem merészeli nevét megtagadni az elszegényedett kereskedő sem, aki már eladta a lelkét az ördögnek, ezért ugyanúgy üdvözülhet [294.], mint a kéjvágyó szerzetes [298.].

A példázatokban megjelenő Mária tehát a földi ember segítője, akinek szolgálata kifizetődik itt és a másvilágon egyaránt. Krisztus anyja szinte már isteni szerepben tűnik föl, befolyása meghaladja még a szentek közbenjáró képességeit is. Ahogy azt Peresi megfogalmazza a 290. történet végén: „*Virgo Maria est domina angelorum et dyabolorum et omnium creaturarum et qui amat eam, amatur ab ea, et in fine dat vitam eternam*” (Szűz Mária az angyalok és ördögök, valamint az összes teremtmény úrnője, és aki szereti őt, azt ő is szereti, és végül örök életet ad neki).

Az *Ave Maria* ciklus után következik a tízparancsolatról szóló tíz prédikáció, amely 11 példázatot tartalmaz. Az ószövetségi törvények közül a másodikat (*Ne csinálj magadnak faragott képeket*) azonban nem elemzi Peresi. Feledékenységéből-e vagy azért, mert nem tartotta fontosnak, programjába illőnek – nem tudni.

Az első parancsolatot (*Ne legyenek néked idegen isteneid énelőttem*) elemző részben megjelenő négy példázat közül kettő ószövetségi eredetű. Mózes 2. könyvének 33. fejezete alapján megjelenik az aranyborjú története [299.]. Az *exemplum* követi a bibliai eseményeket, de leegyszerűsíti azt. A szerző egyfajta ismeretterjesztő tevékenységet is folytat: a Sínai-hegy említése kapcsán meg-

jegyzi, hogy manapság ott található szent Katalin sírja. Az elbeszélés végén Peresi kifakad: nagyon kevesen tarják be manapság az isteni parancsolatokat.

A *sermo* főmotívumát, az idegen istenek imádatának tilalmát aláhúzó történet után Peresi Isten tiszteletének szükségességéről értekezik. A nőknek, férfiaknak és gyermekeknek egyaránt áldaniuk kell az Urat – nyilatkozza, de ezt a gondolatot nem fejti ki részletesebben, csupán a gyermekek kapcsán hoz egy példázatot [300.]. Alapja a Dániel könyvében található három ifjú története, akiket Nabukodonozor király tüzes kemencébe dobott hitükért, de onnan sértetlenül kerültek ki [300.]. A szöveg szerint a három ifjú mellett megjelent egy negyedik is a tűzben, aki a prófétai könyv későbbi interpretátorai szerint maga Jézus lenne. Peresi ennek kapcsán vonja le a konklúziót: ha a gyermekek áldják az Urat, Isten közöttük van.

A másik két példázat az „idegen istenek” tematikát más apropóból fejti ki. Az egyik [302.] egy provence-i boszorkány története kapcsán a mágikus hitvilágot kritizálja, elítélve a javasasszonyokat és azokat, akik a napot, a holdat, a csillagokat istenként tisztelik. A 303. *exemplum*ban egy lombard uzsorás elkárhozása ürügyén fejti ki mondanivalóját: hasonlóképpen pokolra jutnak mindazok, akik az aranyat tisztelik istenükként („*Ecce qualiter accidit istis qui faciunt deum de auro*”). Bár a történet egyik változata már a 13. századi Stephanus de Borbone-nál is előfordul, a szerzőnk igyekszik korához és közönségéhez közelebb hozni a cselekményt: „*Nincs még negyven éve, hogy történt*” – írja az *exemplum* végén, nyilván a hitelesség és a hatékonyság növelése céljából.

Látjuk tehát, hogy a parancsolat kapcsán Peresi kettős programot valósít meg: általánosabb értelemben Isten tiszteletének fontosságát hangsúlyozza és ezt ótestamentumi történetekkel támasztja alá, majd korának elítélendő jelenségeit (boszorkányság, uzsora) tárgyalja, s próbál aktualizálni. Az első esetben a hitelességet a Szentírás tekintélye adja, a másodikban pedig az időmeghatározás, illetve az ismert helyszínekre való utalás (Provence, Lombardia).

A harmadik parancsolatot elemezve (*Az Úrnak, a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd*) a következő prédikáció természetesen az istenkáromlás ellen szól. Peresi szerint a káromkodás ellen már gyermekkorban fel kell venni a harcot, s kiemeli ebben a szülői nevelés jelentőségét. Két példázata a tárgyban (ezeket egy számmal vettük föl, mert egymás után találhatóak, s egy témáról szólnak) a félelemkeltés eszközeivel próbál hatást elérni. Egy ószövetségi történet átiratával, s Nagy szent Gergely Dialógusaiból vett *exempluma* révén [304a, 304b.] azt bizonyítja, hogy a gyermekek is elkárhozhatnak, ha káromkodnak.

A *blasphemia* vétségét annyira súlyosnak találja Peresi, hogy szerinte a világ jó néhány problémája (egyházzszakadás, a világ háborúi) erre vezethető vissza, s megszüntetésük csak a káromkodás visszaszorításával következhet be: „*istud peccatum est maximum (...) et propter istud peccatum scisma est in Ecclesia, et bellum*

in mundo et nunquam reparabitur nisi tale peccatum obmittatur.” Milyen skizmára, milyen háborúra gondolhatott a szerző? A kéziratot tanulmányozó Martin szerint a 15. század első felének eseményeiről volt szó, az angol-francia háborúról és az 1418-ig tartó nagy hármás pápaság vagy a zsinati küzdelmek korszakáról.²⁹⁴ Erre semmilyen konkrét utalás nincsen, de nem valószínű, hogy ilyen korai eseményekről beszélne. Talán a huszitizmussal kapcsolatos ellenérzések és a burgundiai örökség körüli német-francia háborúk jelennek meg a fönti megjegyzésekben.

A negyedik parancsolat (*Megemlékezzél a szombatnapról, hogy megszenteljed azt*) kapcsán Peresi hosszan értekezik a vasárnapot nem tisztelőkről, az ezen a napon folytatott vásárok káros voltáról, ami szerinte szintén a világ bajainak egyik forrása. Okfejtéseit kiegészítendő annak a zsidó zenésznek a példáját hozza fel, aki inkább megölette magát, mintsem szombaton dolgozzék.

A példázatgyűjtemény maga is több történetben foglalkozik a szent időben (vasárnap, a szentek ünnepein) folytatott keresztény viselkedés kérdésével (ezek elemzését l. a VII. fejezetben), s ezzel a normateremtő mentalitással párhuzamba állítható a clermont-i domonkos Antoine du Bois kirohanása a szent térben (templomban, temetőben) folytatott kereskedelem káros voltáról, amelyről a II. fejezetben már szóltunk. Ott láthattuk, hogy a prédikátor sikerrel vette fel a küzdelmet a szokásokkal, mert a városi tanács határozata igazodott a hitszónok követeléseéhez. Peresi kirohanásai vajon voltak-e ilyen hatásosak?

A ötödik parancsolat (*Tiszteld atyádat és anyádat*) érdekesen kombinálja a kézirat prédikációs programjának különböző elemeit a konkrét tematika, a gyermeki kötelességtudás kifejtésével. Egy fiút haldokló szülei kérnek meg arra, hogy imádkozzon lelki üdvükért. A gyermek ennek úgy tesz eleget, hogy Krisztus öt sebére való emlékezésül öt Miatyánkot, a szent Szűz hét örömére tekintettel pedig hét Ave Mariát mond naponta a temetőben. Egy szent ember ugyanakkor egy ifjút lát horgászbottal a kezében, s a zsinóron tizenkét csomó található. Ez a *visio* biztosítja őt arról, hogy a gyermek közbenjárása sikeres volt, szülei a mennyországba kerültek. A csomók száma természetesen nem véletlenül tucatnyi: a hit artikulusait jelentik a szerző szerint, de egyben az elmondott Miatyánkok és Ave Mariák számának összegét is adják.

Az egyébként Temesvári Pelbártnál is megtalálható példázat²⁹⁵ (aki a *Speculum exemplorum*ból²⁹⁶ dolgozott) a három jelentős prédikációsorozat ele-

²⁹⁴ MARTIN, Hervé, *Le ministère de la parole en France septentrionale, de la Peste noire à la Réforme*. Thèse de doctorat, Université Paris IV, 1986. 679.

²⁹⁵ Katona, 1902. No. 317.

²⁹⁶ Ez az 1481-ben Deventerben kiadott munka az első nyomtatott példázatgyűjtemény. Schmitt, 1977. 16.

meit vegyíti: maga a történet ugyan a tízparancsolatról szóló részben található, de a Miatyánk és az *Ave Maria* fontosságának hangsúlyozásával utal a kézirat korábbi két nagy ciklusára is. Ez a szerző egyéni teljesítménye. Az a két szöveg, amivel párhuzamba állítható (a később keletkezett *Speculum* és Pelbárt története) nem utalnak például az *Ave Maria* elmondásának a fontosságára, s a $7+5=12$ számszimbolikát sem alkalmazzák. Peresi nyilván ki akarta használni az alkalmat, hogy megerősítse a korábbi beszédvázlatok hatékonyságát is.

Míg a hatodik parancsolat (*Ne ölj*) kapcsán nem használ a szerző példázatot, láthatólag kedvenc témái közé tartozott a hetedik törvény (*Ne paráználkodjál*), ott ugyanis három történetet is szerepeltetett.

Az elsőben [307.] a *Vitae Patrum* alapján egy hiú asszony túlvilági büntetését mutatja be. A nő tüzes lovon ült meztelenül, fejétől a lábáig kígyók borították és az agyát ették. Szemét békák falták, kezeiben is varangyokat szorongatott. Mindezt a hiúsága, cicomás ruhái, festett szája miatt kapta büntetésül. Típusos félelemkeltő példázatról van szó, amelynek végén Peresi nem mulasztja el megjegyezni: „*Ecce qualiter debes in matrimonio custodire castitatem*” (Íme miként – inkább miért – kell az erkölcsösséget megőrizni a házasságban).

A másik két történet állatmese, amelynek célja bemutatni, hogy a tudatlan lények is – az isteni rendelést követve – tisztaságban élnek. Saját meghatározása szerint a Stephanus de Borbone-féle *Liber de Septem Donis*-ből származik a 308. példázat, amely azonban nem található meg az említett gyűjteményben. A történet szerint Angliában a király furcsa jelenetnek lesz tanúja a vadaskertjében: a majmok egy része tanácskozást tart, majd darabokra szaggat egy nőtényt. Kiderül, hogy az áldozat egy parázna majom volt, s az állati társadalom így büntette meg a kicsapongást. Mindjárt ezt követően kerül sor egy másik, a korabeli dokumentumokban gyakran felbukkanó történetre [309.], amely a fentinek párja, csak a szereplői nem majmok, hanem golyák.

A két állatmese szerepeltetésének a célja egyértelmű, de Peresi még külön alá is húzza a tartalmát: „*Et si ergo avis, qui est creature irrationalis, servat matrimonium suum, quare igitur tu, qui es, vir et mulier, creatura rationalis? Quare non servas tuum matrimonium? Et ideo si velimus intrare paradysum, servemus istud preceptum.*” (És ha pedig a madár, amely tudatlan teremtmény, megtartja a házastársi hűséget, te, férfi és nő, aki pedig tudatos teremtmény vagy, miért nem tartod meg? Ebből következik, hogy ha a mennyországba akarunk jutni, be kell tartanunk ezt a parancsolatot). A két *exempla* summázata annál is inkább törekszik az egyértelműsége, mert a történetek már a prédikáció legvégén, közvetlenül az Amen előtt találhatóak.

A nyolcadik parancsolat (*Ne loj*) elemzésekor a szerző nem élt a példázat nyújtotta illusztrációs lehetőséggel, nyomatékosítani kívánta viszont a kilencediket (*Ne tégy a te felebarátod ellen hamis tanúbizonyságot*). A prédikációs tartalom a

hazugság ellen irányul, és erre hozza fel a szerző az Ezsdrás könyvében található ótestamentumi történetet [310.], amelyben egy király négy fiát a legnagyobb hatalom felől kérdezi. Az első szerint a bor a legerősebb, mert mindenkit lerészegít. A második ezzel szemben a királyi hatalmat dicsőíti, mert az kivágathatja a szőlőket. A harmadik szerint viszont az asszonyok a legerősebbek, mert azok az uralkodókat is befolyásuk alá vonhatják, ahogy ez Dalida és Sámson, Betsabé és Dávid esetében is történt. A negyedik szerint viszont az igazság a legnagyobb hatalom, mert Krisztus is azt állította, hogy *„én vagyok az út, az igazság és az élet”* [Jn 14, 6]. A történet természetesen ebben a formájában nem található meg Ezsdrásnál.

Ez az egyike azon kevés példázatoknak, amelyeknek tartalmát az író a beszédvázlatokban is kibontja és hosszabban elemzi. A bor a hazugság melegágya, hiszen a részek nem mondanak igazat, ráadásul káromkodnak is. De a királyok sem jobbak. Ha ők maguk nem is hazudnak, udvaruk a hamisság otthona, hiszen alattvalóik eltorzítják a valóságot, hogy uralkodóik tetszését megnyerjék. Az asszonyok és a hazugság pedig szinte összetartozó fogalompár Peresi szerint: hogy tetszésüket elnyerjék, mindenki azonnal hajlandó elfeledni az igazságot, ráadásul senki sem mer nekik ellentmondani. Bár a férfiak felismerik, hogy helytelen a túlzásba vitt asszonyi gőg és hiúság, mégsem akarják őket megnevelni. Krisztus viszont mindenkit igazságosan ítél meg, s küldi a jókat a mennyországba, a rosszakat pedig a pokolra. A prédikátor itt egy merész összefüggéssel visszautal az első prédikáció mondanivalójára, az idegen istenek imádatát elvető első parancsolat elemzésére, amikor megállapítja, hogy a nők istenként imádják ruháikat, mert azok széppé teszik őket.

A példázat elemzése alkalmat adott a beszédírónak arra, hogy számos, az egyházi morállal ellentétes szokást és viselkedési modellt egyszerre vegyen kritika alá. Hazugság, részegség, képmutatás, a hatalom iránti vágy, a női hiúság és kicsapongás mind megjelennek, s egyben azt is megmutatják, hogy egy történet felhasználása, alkalmazása milyen nagy mértékben függ a prédikátor „kreativitásától”: azt, hogy melyik elemet bontja ki ebből a bűnhalmazból, meghatározhatja a beszéd típusa, a körülmények, a hallgatóság összetétele is.

A kilencedik és tizedik prédikáció az utolsó parancsolat elemzésére van szánva (*Ne kívánd meg a te felebarátodnak házát, feleségét, se szolgálóját, se szolgálólányát, se ökrét, se szamarát*). Ez egyetlen példázatot rejt magában [311.]: Gergely Dialógusai alapján azt a történetet, amely szerint szent Ambrus egy gazdag férfi házában kapott szállást, aki családjával együtt sohasem ismerte a szenvedést, a nélkülözést és a betegséget. Ambrus fejvesztetten menekül, mert *„ez a ház az ördögé, nem pedig Istené!”*

A prédikáció tartalma az irigység elleni értekezés jegyében van felépítve. Ebben a logikai rendszerben kerül sor a „jó vagyonosság”, a gazdagság helyes

formáinak bemutatására. A fenti *exemplum* ennek ellenpéldáját adja. Peresi hosszan értekezik a történet bevezetésekor arról, hogy a vagyont nem szabad irigyelni, mert az jobban csábít a bűnre, mint a szegénység. Bár a példázatok között számtalan olyan van, amely a gazdagság, különösen a kereskedelemből, pénzügyletekből való vagyonszerzés ellen lép fel, a modern városi szemléletet, az Aquinói szent Tamástól eredő felfogást tükrözi az író megjegyzése, amely szerint: „*citius faciet dives malum quam pauper (...) non quod divicie fuit peccatum, sed quandoque inclinant ad peccatum*” (a gazdag hamarabb követ el bűnt, mint a szegény (...)) nem azért, mert a gazdagság magában bűn, hanem mert a bűnre csábít).

Érdekes az is, hogy a rossz gazdagság elleni okfejtésben Peresi ugyanazt a történetet használja fel, amelyet korábban [282.] már egyszer alkalmazott, de a harag – jelen esetben az isteni harag – illusztrálására. Ott a jólétben élő birtokos pusztulásán volt a hangsúly, itt vagyonságának erkölcsi alapjain. Mindez mutatja, hogy a példázatok szabadon konvertálhatóak a tartalom és a mondanivaló függvényében, felcserélhetőek, de akár többszöri felhasználásra is alkalmasak.

A kézirat végén, immár a második kéztől származik ismét négy példázat [312–315.]. Ezek szintén a nagybőjti ciklushoz tartozó *sermók* illusztrációiként szerepelnek. A mű végére úgy tűnik, hogy elfogyott a korábbi, még Peresire jellemző lendület és logikai rendszerező igény. A két prédikáció általánosságban kíván a nagybőjttel kapcsolatban használható beszédvázlatokat adni, ami a címekből is kiderül (*Sermo bonus per totam quadragesimam*, illetve *Sermo bonus pro tota quadragesimale*). A négy történetből kettő alaposan kidolgozott, a második prédikáció végére jutó 314. és 315. példázatok azonban már kifejtés nélkül, csak címszerűen jelennek meg. Itt ismét a szerző és felhasználó kettős viszonyának lehetünk tanúi: az író nem tartotta szükségesnek részletezni a példázatok cselekményét, megelégedett az emlékeztetőnek szánt címekkel.

A prédikációkban található példázatok programja tehát nyilvánvaló és világos: feladatuk a szentbeszéd tartalmának illusztrálása, képes beszédben való összefoglalása a memorizálás megkönnyítésére és a meggyőzés elősegítésére. *Récit efficace*-ról van szó, hatékony szövegről – ahogy Jacques Berlioz megfogalmazta.

Van-e ilyen világos programja a példázatgyűjteménynek?

2. Példázatgyűjtemény

Míg a prédikációs példázatok programja világos, s felhasználásukat meghatározta a nagyobb szöveggörnyezet, a szentbeszéd tematikája, addig a gyűjtemény – amelynek célja, hogy segédanyagot biztosítson a *sermó*hoz – struktúrája kevésbé egyértelműnek tűnik.

A kézirat minden bizonnyal a kolostor belső használata céljából készült munka. A példázatok szövegében számos esetben találunk utalást arra, hogy a

szerzők „kiszólnak” a szövegből, s az adott történetet felhasználásában segíthetnek – nyilván a kollégák számára. Az elbeszélések végén szereplő megjegyzések, mint a 6. példázatban az „*et applica ad omnes status*” (és alkalmazd minden társadalmi helyzetre) vagy a 10. történetben az „*applica sicut volueris*” (alkalmazd, ahogy akarod), arra utalnak, hogy a példázat más célokra is használható. Ezek a megjegyzések a példázatgyűjtemény elején, a második kéz alkotására jellemzőek. Ennek oka abban keresendő, hogy a szövegnek ez a tizenegy történetből álló első része a legkevésbé kidolgozott. A történetek címe itt nem segít a felhasználó tájékozódásában, hiszen a szerző megelégszik annyival, hogy *exemplum bonum* (jó példázat, No. 4.) vagy esetleg a *mirabilem exemplum et bonum* (csodálatos és jó példázat, No. 9.) megjegyzésekkel vezeti be az elbeszéléseket.

A tudatosabb szerkesztés csak a gyűjtemény második részétől (a 12. *exemplum*tól) figyelhető meg, amikor a példázatok már olyan címeket viselnek, amelyek valamely bűn ellenében vagy valamely erény érdekében szóló prédikációban tartják lehetségesnek a történetek elhelyezését. A leggyakoribb címek olyan megjegyzéseket tartalmaznak, mint például: 16. *Contra illos qui nolunt nisi in morte vitam suam corrigere* (Azok ellen, akik halálukkor sem akarják életüket megjavítani); 129. *Fides crucifixi salvat* (A feszületben való hit üdvözít); 243. *De virtute oracionis* (Az imádkozás erényéről).

Tovább erősíti a szerkesztési elvekben történő változást a történetek utáni kommentárok hangvételének a változása: *Non ergo tardemus nos corrigere* (Ne késlekedjünk tehát megjavulni, No. 16.); *Et ecce quomodo debemus fidem habere in crucifixo et in Christo et quomodo salvat fides Christi* (És íme hogyan kell hinnünk a feszületben és Krisztusban, és a Krisztusban való hit miképpen üdvözít, No. 129.); *Et ecce quomodo bonum est orare* (És íme miért jó imádkozni, No. 243.).

A kommentárok egyes szám második személyből, többes szám első számra váltanak. Itt már nem a szerkesztő beszél az olvasóhoz, a későbbi felhasználóhoz, hanem a prédikátor a hívekhez. Az első esetben tehát olyan példázatokról lehetett szó, amelyeket a szerző rendtársai számára gyűjtött össze, a második ciklusban viszont személyes kommentárokat fűzött a vélhetőleg saját használatára összeválogatott – és talán „élesben” is kipróbált – történetekhez.

Ennek ellenére a szerkesztés logikája nem következetes.

Az első rész (az 1.-11. példázatok) címében a szerző – a második kéz – meghatározza a programját: „*Incipiunt aliqua exempla valde bona. Et primo de illis qui volunt facere bona pro anima sua dum vivunt*” (Itt kezdődik néhány nagyon jó példázat. És először azokról, akik még életükben szeretnének jót tenni lelkükért).

A cél tehát – a nagyböjti prédikációk szellemében – a megtérés, az adakozásra való buzdítás a példák ereje által. Mindez jól illeszkedik a kézirat *sermón*nak első ciklusához, a penitenciával kapcsolatos beszédekhez. Látszik azonban, hogy

a szerző nem tervezett nagyobb lélegzetű példátárat, csupán néhányat kívánt összegyűjteni a munka segítése végett.

Ez a rövid távú program alakult át, nem tudni milyen meggondolásból egy nagyobb kaliberű munkává, komplett segédanyaggá.

Úgy tűnik, hogy a második kéz és Peresi ebben a szakaszban egymástól függetlenül dolgoztak. Amikor ugyanis a párizsi diák veszi át a példázatgyűjtemény szerkesztését, nem folytatja a megkezdett munkát, hanem előről kezdi: új *incipiunt*-tal indítja a fo. 171. oldalt, és más programot jelölt meg. Eme második rész elején a szerkesztés logikája a jó és rossz halál gondolatára épül. Ezt a rész kezdetén tisztázza a szerző: *Et primo quare boni faciunt turpem finem* (És először: miért érnek rossz véget, akik jót cselekedtek). Ebbe a sorozatba tartoznak a 12. és 24. közötti történetek. A példázatok a halál előtti megtérés, alamiznaosztás, a túlvilági büntetések témaköreit illusztrálják.

A következő hatalmas tematikus egység a Máriával kapcsolatos *exemplumok*at fogja össze. A 25. és 55. közötti példázatok főszereplője a szent Szűz, aki a megtérő bűnösöket, a hozzá fohászkodókat, az *Ave Mariát* gyakran citáló híveket megsegíti, *fons gracie*-ként (a kegyelem forrásaként, a 291. jelzője) közbenjár érdekükben isteni Fiánál. A sorozatot – nem tudni miért – megszakítja a 40–41. történetpár, amely a tizedfizetés áldásos hatásaira hívja fel a figyelmet, illetve a 54. *exemplum*, amely az imádság erejéről értekezik.

A második nagyobb témát követően néhány minden logikai összefüggést nélkülöző példázat következik az imádkozás fontosságáról, a halál iránti tiszteletéről, ismét Szűz Máriáról, két történet az apácákról, és két másik a testi kísértésekről, stb.

A következő nagyobb tematikus egység a 72–78. közötti rész az uzsorásokról. Az uzsorások, vagy „rossz gazdagok” a példázatok közkedvelt szereplői, így nem maradhatnak ki ebből a gyűjteményből sem. A történetek zöme az ismert sablonok alapján íródott, de közülük mindjárt az első helyi, clermont-i eseményekre utal. Az elbeszélés szerint Humbertus de Catha testvér, amikor Clermont-ban prédikált, nem tudott egy uzsorást rábírní a megtérésre, mert az megvesztegette a világi és az egyházi hatóságokat is. A barát ezért a legfelsőbb bíró, az Úristen elé citálta, majd megjósolta neki hamarosan bekövetkező halálát és elkárhozását. A jóslat természetesen azonnal be is teljesedett.

A főszereplő Humbertus testvér rendbeli hovatartozásának és kilétének kérdéséről fentebb (a II. fejezetben) már írtam. Most legyen elég arra a sajátosságra utalni, amely a gyűjtemény egészében felfedezhető: a szerzők a kompilációs munka során az írott és a szóbeli hagyományt elegyítették céljaik elérése érdekében. A gyűjtemény ettől válik izgalmassá, hiszen nem egyszerűen más művek összeszerkesztéséről, hanem saját kompozícióról van szó.

A további nagyobb, legalább négy-öt történetet tartalmazó részek közé tartozik az oltáriszentségről, az ostya (Krisztus teste) tiszteletéről szóló, a 79-85. közötti blokk, valamint a 86-89. négy története a kiátkozásról.

A 100-115. közötti történetek közös jellemzője nem a témában, hanem a forrásban található. A szent Andrásról, Miklósról, Gergelyről, Mária Magdalénáról szóló csodás esetek gyökere a *Legenda Aurea*. A 105-106. kivétel, itt ugyanis nem szentek, hanem a kötelességüket elhanyagoló szerzetesek a főszereplők, s a történetek Caesarius Heisterbaciensis *Dialogus Miraculorum*ának példázataival mutatnak rokonságot. A két történet beiktatása valószínűleg a logikai rend visszatérésének köszönhető a szerkesztésben. A 104. példázat ugyanis a *Legenda Aurea* alapján mutatja be, hogyan javította meg néhány ostorcsapással szent Benedek az *officium*okat elhanyagoló szerzetest. Ez a „makarenkói elv” köszön vissza a következő történetnél is, ahol maga Krisztus száll le a fészületről, hogy egy alkalmas időben adott hatalmas pofonnal bírja nagyobb buzgalomra a reggeli szertartás alatt szunyókáló szerzetest. A 105. példázat szintén a kötelességét elhanyagoló, betegséget színlelő szerzetes kérdését feszegeti. A vizsgálat alapján az a benyomásunk alakul ki, hogy Peresi itt is kettős szerkesztési elvet alkalmazott: egyrészt átvett számos történetet a *Legenda Aurea*ból – ezeket nem köti más össze, csak a közös forrás, az egyik történetnél viszont elakad, és a logikai elvet részesíti előnyben, újabb két – más forrásból táplálkozó – történettel gazdagítva a szerzetesi kötelmek fontosságának illusztrálását. A sorozatból szintén „kilógó” 112. példázat esetében másról van szó. Itt – egy szent Jakabról szóló – sorozat kellős közepén a szerző olyan történetet említ, amelynek főhőse szintén a zarándokokat megsegítő Jakab, de a példázat forrása ebben az esetben nem a *Legenda Aurea*, hanem valamely más szent Jakab életrajz. Ez felveti annak a lehetőségét, hogy Peresi nem Jacobus de Voragine művét használta, hanem egy másik, a *Legenda Aurea*ból is merítkező, de annál bővebb életrajzot.

Ismét a jó és a rossz halál kerül előtérbe a 126-144. közötti hatalmas egységben, ezúttal a penitencia és a gyónás körüli kérdéseket feszegetve. A gyűjtemény további részében még három olyan szakaszt tudunk elkülöníteni, ahol a szerző egy tudatos koncepció mentén válogatta ki az anyagát a rendelkezésére álló hatalmas szakirodalomból. A 149-158. közötti tíz *exempla* mind a kísértésekről, azok fajtáiról szól. A csábítás kiváltója minden esetben a nő, aki bujaságával, hiúságával, cicomára való hajlamával dülja fel az emberek, de különösen a jámbor remetek vagy szerzetesek nyugodt hétköznapijait. Bár a tíz történet zöme Odo de Ceritonától származik, a szerző kölcsönöz példázatot a *Vitae Patrum*ból és szent Germanus legendájából is.

Ezt a ciklust követi azonnal egy másik tízes szakasz a szerzetesi érényekről és bűnökről [159-169.]. Ezek forrása is nagy többségében a láthatólag kedvelt

Odo, de ismét a *Vitae Patrum* és Nagy szent Gergely Dialógusai is megjelennek a források között.

A két tematikus egység alkalmas lehetett a *sermones ad status*, a célzott közönségigények kielégítésére. A kísértés vagy a szerzetesi önmegtartóztatás példázatai szerepelhettek a női vagy kolostori hallgatóság számára írott prédikációk illusztrációjaként, de általánosabb célok elérésére is alkalmasnak bizonyultak.

Csupán öt történetből áll a feszület erejéről, tiszteletéről szóló sorozat [170-174.]. A kereszt megvéd a kísértésektől, ellenállóvá tesz a démonokkal szemben, sőt szent Benedek legendája nyomán megtudjuk, hogy még a mérgezésből is megóv.

Ezzel a nagyobb ciklusokba épített történetek véget érnek. A továbbiakban, egészen a gyűjtemény végéig, ismét az a benyomásunk, hogy vagy az átgondoltság hiánya, vagy a gyorsaságra való törekvés érdekében a szerző lemondott a logikai szerkesztés elvéről, s *ad hoc* jelleggel írta egymás után a példákat, csupán a címben jelölve meg, hogy milyen felhasználásra tartja alkalmasnak ezeket.

Találunk még történeteket a falánksággal, a szegénységgel kapcsolatban, továbbá a mise előnyeiről és a káromkodás hátrányairól értekező elbeszéléseket. Nagy szerepet játszanak, de nem alkotnak teljes egységet a gyónásra vonatkozó *exemplumok* [195-196, 199, 201-203, 217.]. Megjelenik a szülői tisztelet – már a prédikációkban is felvetett – fontossága, s a munka végén ismét található egy hosszabb sorozat Szűz Máriával kapcsolatban [246-250].

A példázatgyűjtemény összeállításakor a szerzők nem használták a korban éppen a ferences rendi munkákban elterjed alfabetikus rendet, hanem a logikai szerkesztésre törekedtek, de kevés sikerrel. A koncepció többször változott. Látványos, hogy a második kéz által megkezdett, ekkor még kicsinek, néhány történetből állónak tervezett gyűjtemény folyamatosan bővült. A láthatólag nagyobb elméleti és gyakorlati szaktudással rendelkező Peresi képes tematikus blokkokat létrehozni, csoportokba rendezni a keze alá jutott anyagot, de az írást ismét folytató második kéz ezt már csak néhány helyen tudta érvényesíteni. Csapong, látszik rajta, hogy egy-két történet után nem tud továbbiakat az adott témához hozzárendelni, később azonban – nyilván ahogy megfelelő anyagot talált ismét előveszi a problémát.

Ez a hezitálás, bizonytalanság annak a jele, hogy a munka gyorsan készült. A szerkesztés kezdetén volt néhány elv, elképzelés, amelyet a szerzők igyekeztek érvényesíteni, később azonban feladták. Nem volt idejük kigyűjteni és egységes elv szerint elrendezni a rendelkezésükre álló anyagából az egy problémával kapcsolatos történeteket, hanem a forrásmegtalálás sorrendjében, csak a példázatcímekkel orientálva, rögzítették az elbeszéléseket.

A példázatgyűjtemény azonban így is lezárt egységet képez. Az utolsó, 254. történet hosszú bibliai idézettel és Amennel zárul, bizonyosságául annak, hogy a szerző itt pontot tett a szerkesztés végére.

3. Szövegpárhuzamok és felhasználás

A kézirat 315 példázata közül 26 ismétlődik meg legalább egyszer. Van olyan eset, amikor Peresi ismétli saját történeteit, van, amikor a második kéz, de előfordul, hogy egyik szerző alkalmazza ugyanazt az *exemplumot*, amit a másik már leírt. Az esetek többségében a prédikációban használt történet jelenik meg a gyűjteményben. Minderről a fejezet végén található táblázat nyújt részletesebb információt.

A szövegpárhuzamok vizsgálata alkalmas a szerkesztési és felhasználói technikák megismerésének pontosítására. Ezekre korábban néhányszor már utaltunk, most szeretnénk rendszerezni eredményeinket.

Peresi összesen kilenc alkalommal ismétli önmagát. Egy kivételtől eltekintve²⁹⁷ a prédikációs *exempla* témája kerül elő újra a gyűjteményben. A történetek szövegszerűen sohasem hasonlítanak egymásra, sőt néha még a forrásuk sem egyezik meg (ahogy azt a IV. fejezetben a 15. és 274. példázatokról kimutattam).

Általános tendencia, hogy a gyűjteményben röviden leírt elbeszélések hosszabban vannak kifejtve a *sermóvázlatokban*, „felhasználói helyzetben”. A terjedelem bővülése zömében annak köszönhető, hogy a prédikációs történetek tobzódnak a párbeszédekben, ami nem jellemző a gyűjteményben találhatóakra. A szentbeszéd során a prédikátor részletesebben meséli el, dramatizálja az eseményeket, dialógusokkal könnyíti a feszebb szerkezetű, tömörebb leírásokon.

Ennek éppen az ellenkezőjére példa a 101. és 276. történetpár. A gyűjtemény példázata részletesen mutatja be egy hetvenéves buja férfi történetét, akivel nem akart együttélni a prostituált, mert meglátta zsebében a Szentírást. A prédikációban található *exemplum* megeleégzik a történetre való utalással, itt elmarad a kifejtés. Kapunk azonban néhány olyan információt, amelyet a szerző a másik alkalommal elhallgatott: kiderül, hogy az elbeszélés forrása a *Legenda Aurea* (pontosabban: *in legenda beati Andree*), s az is, hogy a parázna öreget Nicholaus-nak hívták. A szentbeszédben tehát a szerző elegendőnek tartotta a rövid utalást az egyébként ismert történetre, de pontosította a forrását és a körülményeket, míg a kollekció ezeket hagyta el, de részletezte az eseményeket. A példázatpár összehasonlítása azért is érdekes, mert ugyanazt a cselekményt más vallási norma illusztrációjaként láthatjuk: a gyűjteményben az idős férfi megté-

²⁹⁷ A fentebb már elemzett 282. és 311. történetekről van szó, amelyek más célzattal két külön *sermó*ciklusban jelennek meg.

résén és üdvözülésén van a hangsúly, míg a *sermónvázlatban* az önmegtartóztatás hiánya kerül előtérbe.

A második kéz párhuzamos történeteiben nem a gyűjteményes és prédikációs példázatok közti különbséget figyelhetjük meg, hanem a gyűjteményen belüli változatokat. Itt a szerkesztésbeli különbségek helyett a források változatossága ragadja meg a figyelmünket. Ugyanazt az elbeszélést más-más munka alapján írja le a szerző, s más vallásos tartalom illusztrálására használja. Az ismétlések oka nem tisztázott. Feledékenység? Vagy a rendelkezésre álló példázatanyag szűkössége? Nem tudni.

Különösen izgalmas ebből a szempontból a 148. és 200. történetek összevetése. Szinte szó szerinti az azonosság, néhány apró változtatástól eltekintve, de más a címekben megjelenő illusztrációs cél. Az első esetben a szerzetesi kiválóság összevetése a világiak romlottságával, a másodikban viszont a kárhozát okai és a túlvilági büntetésben részesülők nagy száma került előtérbe.

A másik ilyen páros a 143. és 199. példázat. Mindkettőben egy olyan klerikus esetéről van szó, aki heves sírása miatt nem tudott szóban gyónni, ezért a pap (illetve szent Benedek) megkérte, hogy írja le bűneit. Amikor a papírt kibontották, az írás eltűnt, ékes bizonyítékaként annak, hogy az ég megbocsátott neki. Látszólag egy témát feldolgozó, de különböző eredetű történetekről van szó. A szövegek összehasonlítása azonban olyan mértékű azonosságot tár fel, ami arra utal, hogy a szerző csak átalakította a történetet, más főszereplőket helyezett a cselekmény középpontjába.

[143.] Lacrima delet delicta

Quidam clericus qui in multis deliquerat, adivit abbatem Benedictum, ut **peccata confiteretur** qui cum tantum flevit quod verbum profferre non potuit, abbas precepit ei quod peccata scriberet, et sibi cartam portaret. Quo facto, abbas volens legere omnia peccata, et illa deleta invenit, et quesivit a clerico, si ibi peccata scripserat. Qui ait quod sic. Abbas vero **intelligens** quod **per contricione** peccata **essent deleta, sicut cum Petro et Maria Magdalena, nullam ei penitentiam iniunxit**, nisi quod **dicat: “Vade, et noli amplius peccare.”** <Io. 8, 11>

Et ecce quomodo lacrima et dolor de peccatis delet peccata.

[199.] De effectu contricionis

Quidam clericus cum vellet **confiteri peccata** sua bono sacerdoti et pre nimio fletu non posset, de precepto sacerdotis scripsit ea in cedula, quam sibi oblatam, cum vellet legere, nichil inveniens, audito, quod totum sibi scripserat, **intelligens per contric[t]ionem esse deleta, ut cum Petro et Magdalena, nulla sibi iniuncta penitentia dicit ei: “Vade, et amplius noli pec<c>are.”** <Io. 8, 11>.

Psalmus <50, 19> “*Cor contritum et humiliatum, Deus non despicies.*”

Hasonlóan apróbb változtatásokkal jelenik meg a két ördögös beszélgetése Caesarius Heisterbaciensis [9. és 242.] nyomán, a *Vitae Patrum*ból kölcsönzött angyal és remete története [161. és 312.] vagy a szent Gergely Dialógusai alapján íródott ördögi gyűlés leírása [174. és 229.].

A harmadik típusú párhuzam Peresi és a második kéz közti azonosságokból áll. Itt figyelhetjük meg a két szerző stílusa közti hasonlóságokat és eltéréseket. A 12. és 183. történetek közti hasonlóság szembeötlő. Mindkettő a kegyes életű remete és a rossz gazdag halála közötti különbség bemutatásával próbálja illusztrálni, hogy az evilági és transzcendens ítéletek között különbség van. A két példázat forrása nem ugyanaz. A második kéz nyilvánvalóan Odo de Ceritona munkája alapján dolgozott, Peresi viszont nem, vagy nagyon átdolgozta azt. Az ismételésre itt sem látunk reális magyarázatot, hacsak azt nem, hogy a két szerző nem figyelt egymás munkájára.

Nagyon izgalmas a 91. és 313. példázatok esete. A három barát allegóriáját a szerzők más forrásból emelték át. Peresi a *Legenda Aurea* klasszikus történetét elevenítette fel, míg a második kéz bevalottan is a 14. századi *Scala Coel*ből dolgozott.

Érdekes a 136. és 295. történetpár is. Egy anya úgy menti meg a fiát a pusztulástól, hogy a szent Szűzet "megzsarolja": elveszi a fiát (templombéli képmását), ha saját gyermeke nem kerül haza. Az alapmotívumon kívül azonban minden más részlet különbözik. Az első esetben akasztani viszik a fiút és az anya csak fenyegetőzik a lopással, míg a másodikban a szaracénok rabolják el és az elkeseredett asszony meg is valósítja Krisztus "elrablását". A források különböznek, de a megerősíteni kívánt vallásos norma ugyanaz marad: Mária mindig megsegíti a hozzá fordulókat – bár néha nem árt egy kis nyomást gyakorolni rá...

A szövegpárhuzamok vizsgálatának eredményeképpen megállapíthatjuk, hogy a két szerző gyakran magát is ismételte, vagy néha olyan szövegeket emelt át, amelyeket szerzőtársuk már említett. Az ismételések okai között talán fellelhető az a tény, hogy legalább részben párhuzamosan dolgoztak a kéziratban és nem ismerték a kolléga munkáját. Ez azonban nem magyarázza meg a saját maguk által szerkesztett részekben található hasonlóságokat. Lehet, hogy a források mechanikus átvétele okozza a jelenséget. Ezt támasztja alá, hogy a szövegek egymásra ritkán hasonlítanak, sőt néhány esetben kimutathatóan más forrásból kölcsönzik az azonos témájú történeteket. A repetíció azonban gyakran eltérő szerepet is juttat a példázatnak: más mondanivaló alátámasztására szolgál, mások a szereplői, új hangsúlyokat kap a cselekmény. A tartalmi különbségek mellett felfigyelhetünk a terjedelmi különbségekre, a narratív és párbeszédes elemek közti funkcionális eltérésekre is.

A fentiekből kitűnő minden szerkesztési bizonytalanság ellenére is azt gondolom, hogy nem sablonosan szerkesztett munkáról van szó, hanem egy egyre halványodó koncepció mentén létrehozott, de tudatos alkotásról. Minden hiányosság ellenére egyértelmű ugyanis, hogy a szerzők legalább a történetek címében igyekeznek világosan utalni arra, hogy az adott *exemplum*nak milyen szerepet, milyen felhasználási alkalmat tartanak helyesnek, ellentétben például a kortárs domonkos kézirattal, amely valóban csak kompilálja Odo de Ceritona fabuláit. Clermont-i vizsgálataink alapján egyet kell értenünk Jean-Claude Schmitt megjegyzésével, aki szerint a kései ferences gyűjtemények még mindig több eredetiséget hordoznak, mint a hasonló jellegű domonkos művek.²⁹⁸

²⁹⁸ Schmitt, 1977. 8.

Melléklet. Párhuzamos történetek a kéziratban belül

1. Ludovicus Peresi szerkesztésében

15	274
30	298
32	294
39	289
43	293
51	286
53	288
101	276
282	311

2. A második kéz szerkesztésében

9	242
143	199
148	200
161	312
174	229
189	253
202	226

3. Peresi és a második kéz szerkesztésében

Peresi	Második kéz
12	183
74	224
91	313
104	166
108	175
255c	177
258	4
270	128
284	202
295	136

VI. FEJEZET. EGY ÍROTT *DANSE MACABRE*? A PÉLDÁZATOK TÁRSADALOMKÉPE

A kézirat prédikációs vázlatok. Olyan tematikus *sermők*, amelyek valamely vallásos tartalom (nagyböjt, a tízparancsolat vagy Mária kultusza) kifejtésére, megerősítésére szolgálnak. A prédikátor ezeket az adott feladat függvényében töltötte fel tartalommal, figyelembe véve a szentbeszéd elmondásának idejét, a hallgatóság társadalmi, anyagi, intellektuális helyzetét. A kódexben ilyen, a közönség igényeihez igazított prédikációkkal, a szakirodalomban *sermones ad status* néven ismert beszédekkel nem találkozhatunk. A példázatok azonban alkalmasnak bizonyultak arra, hogy a történetekben szereplő figurák révén „élettel” lehessen megtölteni a mondanivalót, igazítani lehessen a vázlatokat a valós helyzethez. Ennek megfelelően szinte valamennyi, a középkorra jellemző társadalmi csoport felbukkan, szereplővé válik. Az *exempla* társadalomképe azonban nem realista. Az olyan kísérletek, amelyek a vallásos történetek alapján kívánják leírni a korabeli társadalmat, annak sajátosságait, általában nem vezetnek eredményre. Az amerikai Mark Johnston 1994-es, Interneten publikált tanulmányában kritika alá veszi az *exemplum*, mint valóságot ábrázoló dokumentumtípus széles körben elterjedt használatát. Szerinte a modern tudományosság nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy a példázat elsődleges célja a hatáskeltés, a figyelem megragadása volt, nem pedig a realitás ábrázolása. Tévedünk – mondja – , ha olyan történeteket fogadunk el evidenciaként, melyeknek bizonyos részletei az adott helytől és időtől függően változhattak, kicserélődhettek vagy akár újakkal egészülhettek ki.²⁹⁹ A kéziratunk történeteiből sem a 15. század második felének auvergne-i vagy francia élete bukkan elő, hanem egy sajátos, a koldulórendi prédikátor által alkotott *societas*: az egyes társadalmi kategóriáknak feladataik, funkcióik, sajátos erényeik és csak rájuk jellemző bűneik vannak. A prédikátor ezeket az erényeket kívánja felerősíteni, ezeket a bűnöket kívánja felszámolni, a történetek erejénél fogva.

Ennek megfelelően a példázatok nem a valós, hanem az elképzelt, az ideális vagy az ideálisnak vélt társadalmat mutatják be. A prédikátor nem leírja a csoportokat, hanem meg kívánja határozni azok normáit. Milyenek nem szabad, s milyenek kell lennie az egyes kategóriákba tartozó egyének viselkedésének. Mindez a téma sajátosságánál fogva erős – szinte kizárólagos – vallásos színezetet kap. A történeteket olvasva az jutott eszünkbe, hogy az *exempla* társadalomképe tulajdonképpen egy írott haláltánc, egy *danse macabre*. A 15. században népszerűvé váló képzőművészeti, irodalmi műfajhoz hasonlóan itt is felbukkan

²⁹⁹ JOHNSTON, Mark, *Do Exempla Illustrate Everyday Life?* <http://www.georgetown.edu/labyrinth/e-center/johnston.html>

a középkori társadalom valamennyi jellegzetes eleme, de gyakorlatilag csak egy céllal: hogy szenvedő vagy dicső szereplője legyen a bűn és kárhoz, a megtérés és üdvözülés nagy egyetemes játékának.

Nem szabad azonban elvetnünk vagy éppen lenézően kezelni ezt az irreális képet. Bár a példázat nem mutatja meg, hogy milyen volt *valójában* a középkori társadalom, azt viszont igen, hogy milyen jellegzetességeket tulajdonított neki a korabeli prédikátor, a szerzetes, a bűnbánat embere. Mennyire sablonos az ábrázolás? Vannak-e közös jellemzőik az egyes markáns csoportoknak? Milyen célokat szolgál a szerepeltetésük? Ezekre kívánunk válaszolni ebben a fejezetben.

A példázatok emberéről sajátos, talán kissé önkényes felosztásban beszélünk. Nem alkalmaztuk sem a középkori társadalomképre jellemző laikus/klerikus kettősséget, sem a három rend eszméjét, sem a modern történetírás finomabb kategóriáit. Néhány alaptípust mutatunk be, néhány profilt, a többtől anyagi, hatalmi, mentalitásbeli okok miatt elkülönülő csoportot, amelyek jellemző szereplői a kézirat történeteinek.

1. A fejedelem és a lovag

„Hélas! On peut constater et méditer / Ce que vaut l’orgueil, la force, le lignage.”³⁰⁰

Fejedelem és nem uralkodó vagy király. Ide tartozik ugyanis a herceg, a gróf, esetenként a várúr is. Az apró különbségtétel oka, hogy a példázatokban ők mint a hatalom gyakorlói jelennek meg.

A fejedelem lehet keresztény, mint a francia király, vagy az angol uralkodó. Lehet pogány, mint Nagy Sándor vagy Trajanus, esetleg bibliai alak, mint Nabukodonozor, Dávid, Salamon vagy Absolon. Mindannyiuk közös vonása, hogy egy ország, birodalom birtokosai, a törvények hozói, betartói és betartatói, a hatalommal élők, olykor visszaélők. Igazságosztók, s mint ilyenek, a bírákhoz hasonlatosak.

A fejedelmet általában figyelmeztetni kell korlátaira, arra, hogy hatalma csak ebben a világban érvényes, egyébként mulandó. Egy klasszikus, a Barlaam és Jozafátból merített történet [24.] szerint volt egy birodalom, ahol csak egy évre választottak királyt, és az esztendő leteltével száműzetésbe kellett vonulnia. Egyikük még uralkodása idején nagy kincset gyűjtött, s külföldre vitette, hogy később is élvezni tudja. Bár a történet akár a fősvénységről is szólhatna, Peresi itt is alkalmazkodik a bevált – más szerzőknél, így Temesvári Pelbártnál is elő-

³⁰⁰ „Jaj! Láthatjuk, mit ér a gőg, az erő, a származás.” – A kategóriák bemutatásakor egy-egy mondatot idézünk – illusztrációként – a 15. század elején keletkezett írott *danse macabre*-ből, amely a hagyomány szerint Jean Gerson (1363–1449) párizsi professzornak, az egyetem kancellárjának munkája. In: *La danse macabre de Paris*. http://geocities.com/pollefeys/dansemacabre/dm_paris.htm

forduló³⁰¹ – magyarázathoz: az eset a hatalom relativitását, a túlvilági életre való felkészülést jelképezi.

A 17. példázatban egy angol lovag úgy szolgálta az uralkodóját, akár az Istent. Betegsége idején azonban rájött arra, hogy a földi és az égi úr nem ugyanazzal a erővel rendelkezik, ezért felgyógyulása után csak az Úrnak hódolt. Ez a népszerű *exemplum* számos gyűjteményben előfordul, de a szereplők változnak. Említettem már, hogy egy angol gyűjtemény a francia uralkodó kapcsán említi az esetet. A domonkos Stephanus de Borbone viszont nemzetiségi megjelölés nélkül egy hercegről beszél, a névtelen *Tabula Exemplorum* pedig pusztán egy hűbérúrról.³⁰² A párhuzamos szövegeket megvizsgálva tanúi lehetünk tehát annak, hogy a társadalmi pozíciók felcserélhetőek a példázatokban. A lényeg a mondanivalón van: a világi és isteni hatalom közötti minőségbeli különbség bemutatásán.

A legnagyobb uralkodók dicsősége is elmúlik. Ezt kívánja ábrázolni az 56. történet, amely szerint Nagy Sándor egy csodálatos követ kap ajándékba, amely mérlegre téve többet nyom minden másnál. Ha azonban egy marék földdel borítják, könnyűvé válik. Alexandrosz megtudja, hogy a kő tulajdonképpen őt magát jelképezi: most mindenkinél hatalmasabb, de halála után (ha már föld borítja testét), nagysága elvész, mert senki nem fogja tovább szolgálni. „*Quo audito, Alexander humilior est effectus*” (Aminek hallatán Nagy Sándor alázatosabb lett) – vonja le a konklúziót Peresi. Érdekes megfigyelni a fenti két történetben visszatérő elemet: a hatalom egyenlő az azt szolgálók hűségével, amely azonban csak addig tart, amíg viszonzást nyer. Ennek a hűségnek azonban negatív hatásai is vannak: az uralkodók jó szándékúak ugyan, udvaruk mégis a hazugság otthona, mert alattvalóik elferdítik a valóságot, hogy tetszésüket elnyerjék [310.]: „*in curia regis vel pape vel aliorum duorum non dicitur verita, sed falsitas ad complacendum regi. Et tales sunt adulatores laudantes regem ut habebant amorem eius et pervertunt consilium regis propter eorum falsitates.*”

A *fidelitas* motívuma egyébként egy másik hatalom vonatkozásában is állandóan visszatér a példázatokban: Szűz Mária csak azokat segíti meg, akik őt hűséggel és főleg kitartóan szolgálták – imádságokkal, énekléssel. A „*quidam beatam Virginem multum diligens*” (Egy a szent Szűz iránt nagy tisztelettel viseltető személy) formula számos *exemplum* kezdete. A földi és égi hatalom tehát egyformán működik, a klasszikus feudális szabályok szerint. Egy kölcsönösségen és hűségen alapuló társadalmi rendszer alapelvei ezek.

³⁰¹ KATONA Lajos: *Temesvári Pelbárt példái*. Budapest, 1902. No. 395.

³⁰² WELTER, Jean-Thiébaud, *La Tabula Exemplorum secundum ordinem alphabeti*, Paris–Toulouse, 1926. 281; Uő., *Le speculum laicorum. Edition d'une collection d'exempla composée en Angleterre à la fin du XIIIe siècle*, Paris, 1914. 150. és 518; LECOY DE LA MARCHE, Albert: *Anecdotes historiques. Légendes et Apologues tirés du recueil inédit d'Etienne de Bourbon*. Paris, 1877. 57.

A lovag a polgár mellett a világiasság megtestesítője. Ő is a hatalom, vagyon és az erő birtokosa, gyakran várúr, akinek kényétől függ a környék és az átutazó idegen.

A gazdagság külsőségeiben és a családi kapcsolatokban mutatkozik meg. Amikor a 90. történet bűnös lovagja penitenciaként kénytelen egy éjszakát egy elhagyatott templomban tölteni, kísértések rohanják meg: látomásában elveszíti lovát, majd várát és vagyonát, végül családja is erőszak áldozata lesz. Az átéltek hatására megtér. Pedig a lovagok általában nem veszik túl szigorúan az egyházi előírásokat. Kísératükkkel még a templomi misét is megzavarhatják, ahogy azt a 187. példázat nemesura tette, aki kutyáival és madaraival (nyilván sólymaival) kelt zajongást és nehezíti meg szent Gergely számára a celebrálást. Nem adakoznak, ahogy az a lovag sem, aki csupán egyszer, haragjában dobott meg egy darab kenyérrel egy koldust, de ezt is jóváírták számára a túlvilágon [126.]. Az átlagos nemes nem művelt és nem is törekszik a tudás megszerzésére. A 39. és 289. példázatok szerint több éves szerzetesség után is csak két szót tudnak latinul: *Ave Maria*. Ez mégis elég az üdvözülésükhöz. A 3. *exemplum* johannita lovagjával is az a nagymester gondja, hogy nem tudja elmondani a órákat. A *miles* bujasága közmondásos, ő a testi kísértés egyik forrása is. Mások felesége nincs biztonságban mellette [204.], bár ez a vágy nem mindig jut el a beteljesedéshez – ami talán a trubadúrköltészet hatására kialakult nemesi mentalitás visszhangja a példázatokban [205.]. Nem átnak még az apácáknak sem udvarolni [270.], és jól mutatja a szolgálólányok kiszolgáltatottságát a 279. történet: mivel a cseléd nem tesz ura kedvére, az meggyilkolja.

A nemesi életmód eme kis jelenetei mind alapot szolgáltatnak a prédikátornak a lovagi mentalitás bírálatára, a megtérésre való ösztönzésre. De vannak súlyosabb bűnök is, amelyek zömében a feudális anarchia, a központi hatalom gyengeségének időszakát idézik fel.

A magánháborúk réme többször is kísért. A 31. példázatban három testvért foszt meg az örökségétől egy várúr. A testvérek harcba szállnak a betolakodóval, de ketten közülük a csatamezőn elesnek, s a harmadik is fogságba esik. Kivégezni azonban nem egyszerű: bár darabokra szaggatják, addig nem lehel ki a lelkét, amíg meg nem gyóntatják. A 122. történetben két fiú különbözik össze az atyai örökségen. Az egyiket már körbezárják a várában, amikor kitör, és csak az menti meg az életét, hogy egy út menti fészületnél kezd imádkozni.

A másik nagy bűn a fosztogatás. A környék lakói nincsenek biztonságban a várak uraitól. Bonnevaux-i Hugó apjának asztalára olyan ételek kerülnek, amelyek jogtalanul kivetett adókból (*de iniusto lucro*) származnak [87.]. Az angol király is csak akkor döbben rá, hogy jogtalanul szerzett vagyona üdvösségét veszélyezteti, amikor meglátja, hogy a kincsen maga az ördög ül [219.]. Ezek a hibák azonban általában a rosszul megválasztott birtokigazgatók bűnei. A 189. és 253.

történetekben az istenfélő lovag birtokait maga az ördög irányítja (*domicellus, camerarius*), s az általa elkövetett hibák között szerepel a *res hominum rapere* (az emberek vagyonának elrablása), az úton haladók – legyenek bár szerzetesek – kifosztása. A kormányzó, a *bailli (ballivus)* megvesztegethető, de ezzel ura birtokát is tökre teszi: “*terram suam in accipiendis muneribus spoliasset*” [222.]. Az uralkodókhoz hasonlóan tehát a hűbérurak is felmentést kapnak a felelősség alól.

A fenti esetek szinte pontosan idézik fel azokat a kihágásokat, amelyek a 10–11. század fordulójának *Pax Dei, Treuga Dei* zsinatain panaszként elhangzottak.³⁰³ Kései szerepeltetésüknek természetesen csak az ad értelmet, hogy a százéves háború alatti és utáni zűrzavaros helyzet hasonló jelenségeket produkált. Ennél precízebben utal a 15. századi viszonyokra a 297. történet, ahol az özvegy nemesasszony a francia király szolgálatába adja a fiát, de az a rablók kapitánya lesz (*capitaneus latronum*). Vajon a háborús időszak fosztogatóvá lett zsoldosaira, az *écorceur*-ökre³⁰⁴ történik itt utalás? Nem tudni. A változó időket mutatja, hogy a királyi hatalom azonnal reagál: a rablólovagot elfogják és halálra ítélik.

A lovagok, várurak számára még az elkárhozásnál is nagyobb veszély az elszegényedés. A 32. és 290. példázatok szinte ugyanazt az eseményt mutatják be más szereplőkkel. Az elsőben egy fegyverhordozó (*armiger*), a másodikban egy lovag (*miles*) veszíti el vagyonát. Az ördög mindkettőt megkísérti, s rábírja, hogy tagadják meg a Krisztust, s visszakapják javaikat. Ennek tiltakozás nélkül eleget tesznek, sőt a lovag még a feleségét is nélkülözni tudná a cél érdekében, de Szűz Máriába vetett hitük végül megmenti őket a biztos túlvilági ítélettől.

A fejedelem, a lovag megjelenítése a példázatokban tehát a hatalom és erény kérdését veti fel. A világi társadalom elitje kerül bemutatásra a maga sajátos bűneivel, s kap leckét az üdvösséghez vezető út nehézségeiről. De az egyháziak sem tökéletesebbek.

2. Az egyházi társadalom

„*Jadis vous fûtes ordiné / Pour être un miroir des autres et un exemple pour eux.*”³⁰⁵

Az egyház képviselői a példázatok leggyakrabban felbukkanó szereplői. Itt figyelhető meg a legnagyobb differenciálás is a kategóriákban. Pápák, érsekek, püspökök és apátok mellett kanonokok, szerpapok, diakónusok, klerikusok, számos szerzetesrend férfi és női képviselői, valamint remeték teszik színessé a

³⁰³ GYÖRKÖS Attila: Isten békéje és *treuga Dei* a XI. századi Franciaországban. *Aetas*, 2000/3. 62–75.

³⁰⁴ Az *écorceur*-ök társadalmi helyzetéről, a királyi hatalommal való kapcsolatáról l. DEMURGER, Alain, *Temps de crises temps d'espairs. XIVe – XVe siècle*. Paris, 1990. 175–176.

³⁰⁵ “Arra rendeltettél valaha, hogy tükre és példája légy másoknak.”

képet. Nyilvánvaló, hogy ez szerzőink igazi világa, az a közeg, amelyet valóban ismernek, ahol igazán otthonosan érzik magukat.

A pápa, az egyház legfőbb világi hatalma, elsősorban tekintélyt képvisel. Őt csak Krisztus előzi meg a rangsorban. A 188. történet szerint egy püspök unokaöccse jószágkormányzóként olyan súlyos bűnöket követett el, hogy még pápai feloldozásban sem reménykedhetett. A lelki üdvéért mondott misék azonban mégis segítettek túlvilági szenvedései csökkentésében, s egyben az Úr hatalmát is megmutatták. Az egyházfő tekintélyét mutatja, hogy a 232. példázatban IV. Ince lyoni tartózkodása időhatározóként szerepel, és az is, hogy Peresi naiv elképzelése szerint a világban tomboló uzsora (valamint a női hiúság szimbólumának tekintett díszes fejk) könnyen felszámolható lenne, ha a pápa (vagy a francia király – egy másik abszolút hatalom!) megtiltaná [299.]: „*Si papa, vel rex Franchie preciparent sub pena capitis usurariis, quod dimitterent usuras, aut mulieribus, quod dimitterent cornua, certe dimitterent cito.*”

A püspök ábrázolása árnyaltabb. A távoli pápa után ő a megfogható egyházi hatalom, aki közelsége miatt már közvetlen módon beavatkozik a mindennapi életbe. Persze a püspök is tekintély. Hivatalából felfüggeszthet papokat mert azok nem látják el megfelelően hivatásukat [26, 215], megtagadhatja a bűnösök egyházi temetését [34.], de ha maga vesz részt a halotti szertartáson, az nagy kitüntetésnek számít [12.]. Kiátkoz és feloldoz [88, 142, 221, 227], ördögöt űz [261.] vagy megvédi az ellenség által ostromlott várost [133.]. Mindezek mellett azonban nem jut ideje az egyházmegye gazdasági ügyeinek kormányzására, ezért vagy laikusokat nevez ki jószágigazgatónak [159.] vagy saját rokonát [188.], esetleg uzsorással alakít ki személyes jó viszonyt [72.]. Az eredmény minden esetben ugyanaz: az adók megnövekedése, a püspöki birtokokon élők kizsigerelése, a visszaélések állandósulása.

Az egyház egyszerű szolgálói közül kiemelt szerepet játszanak a szövegek által *clericus*-nak nevezett személyek. A fogalom több értelemben is szerepel a példázatokban. Általánosan véve jelenthet egyházi személyt, felszentelt papot. Így jelenik meg a 225. történetben, ahol a *sacerdos* és *clericus* szinonimaként szerepel. Az esetek többségében azonban iskolázott, írni-olvasni tudó vagy éppen iskoláit végző személyt értenek alatta a szerzőink. Az 5. példázatban egy feledékeny bűnös nem akar azonnal penitenciát gyakorolni, ezért a pap felírja neki egy cédulára, hogy másnap böjtöljön. Az illető a következő nap bemegy a kocsmába, ahol éppen pacalt főznek. A falánkság és a kötelességtudás küzd benne, ezért cselhez folyamodik: „*quesivit si esset clericus qui sciret legere*” (megkérdezte, hogy van-e klerikus, aki tud olvasni). Mivel a papírra az volt írva, hogy másnap kell böjtölnie, bátran hozzálát a falatozáshoz. A *clericus* itt tehát a művelt embert jelenti. Ennek ellenpróbáját nyújtja a 289. *exemplum*. Egy nemesemberből szerzetes lesz, de nem tudja megtanulni a órákat latinul „*quia non erat clericus*” (mert nem volt

klerikus). A 286. történet szerint Clairvaux-i szent Bernát fiatalkorában „*non erat multum clericus*” (nem volt nagyon klerikus), de amikor Szűz Mária néhány csepp tejet fröccsentett melleiből a szájára, azonnal ékesszólóvá vált. A *clericus* tehát ebben a konkrét esetben nem egyszerűen az iskolázott, hanem az egyházi műveltséggel, így a prédikálás tudományával megáldott férfiút jelenti.

A klerikusok általában fiatal emberek. Egy olyan korszakban, amikor az egyetemi tanulmányok még szinte gyermekkorban kezdődtek³⁰⁶, nem meglepő, hogy a 42. példázat *puer clericus*-a latinul énekel. A 27. történetben az ifjú tanuló barátai tanácsára megházasodik, de az utolsó pillanatban (nászéjszakája előtt) megszökik férfiúi kötelességei elől és szerzetesnek áll, hogy egész életében csak a legtökéletesebb menyasszonyt, Szűz Máriát szolgálhassa.

Fiatalemberek, ezért a klerikusok nemcsak a földi ánsokat, hanem a nőket is falják. Más hangvételűek ezek a történetek, de néhány helyen mégis a *fabliau*-k, vagy a *goliard*-énekek hangulatát idézik: a hölgyek erénye nincs biztonságban mellettük.³⁰⁷ Az apácák különösen veszélyeztetve vannak: a 43. példázatban is addig beszél a sekrestyési teendőikkel megbízott szűznek, míg elcsábította, s szökésre készítette. Hasonló momentum fordul elő a 241. *exemplum*ban, ahol a bűnös páros zárandoklat ürügyén tölt együtt némi időt, míg utol nem éri őket a végzet.

A szerzetesek és remeték a példázatok szerint az egyházi rend elitjét alkotják. Számos privilégiumot élveznek: nekik jelennek meg ördögök és angyalok, hogy a túlvilági döntésekről információt szolgáltatassanak [161, 162, 312], leggyakrabban ők hoznak hírt a purgatóriumi kínokról haláluk után [68, 69, 145, 202, 226], hozzájuk fordulnak a laikusok tanácsért [6, 46, 85, 90], a nagy bűnösök feloldozásért [11, 141, 217].

Miért lesz valakiből szerzetes? Erre a szövegek többször is utalnak. Az egyik legősintébb a 23. példázat, ahol egy király fia a haláltól való félelmében lép be a rendbe. Hasonlóan az elmúlással való szembesülés téríti meg az artois-i gróf fiát is, aki látja, hogy apja sírjában – a kárhozat biztos jeleként – békák és férgek találhatók [94.]. Egy másik okot jelez a 192. történet állatallégoriája: három eger a kolostorban próbál élelemhez jutni, de mindhárójukat utoléri a végzet. A példázat végén található a motívum feloldása: így járnak azok, akik nem meggyőződésből, hanem pusztán a megélhetés miatt lesznek szerzetesek. Több olyan *exemplum* is van, amelyben lovagok, nemesek, polgárok lépnek be a rendbe, egy lelki megrázkódtatás, a világi élettől való csömör következtében. Jól mutatja az

³⁰⁶ Le Goff maga is hezitál az egyetemi tanulmányok kezdetét illetően. Mindenesetre megjegyzi, hogy a párizsi kollégiumok szabályzata alapján már nyolc éves kortól felvételt nyerhettek a fiatalok. LE GOFF, Jacques: *Az értelmiség a középkorban*. Budapest, 2000. 102-103.

³⁰⁷ A *fabliau*-k eme sajátosságáról l. LAKITS Pál előszavát In: *Szamártestamentum. Középkori francia mesék és boházatok*. Budapest., 1962. 7-49.

uzsorások egyházi megítélésének szigorúságát – erre még visszatérünk – a 214. történet, ahol a „rossz gazdag” a kolostor sírkertjébe temetteti magát, de ez nem segít neki az üdvözülésben: megjelenik a szerzeteseknek és maga kéri, hogy vessék ki a temetőből, mert elkárhozott.

A példázatok jelentős része „belső” ügyekkel foglalkozik: a kolostori élet problémáival, a regula betartásának nehézségeivel és az abból adódó következményekkel. Ilyen módon a koldulórendhez tartozó, ezért hivatásából adódóan mozgékony Peresi is fontosnak tart berakni egy példázatot a kóborló szerzetesek ellen [64.].

Ez a szerzetesi kép azonban nem egységes. A legpéldamutatóbb élet a remetééké. Ennek több markáns példája is van. A 229. történet szerint az ördögök fejedelme koronával jutalmazza azt a démont, aki 41 év kísértés után végre bűnre tudott csábítani egy remetét (*monachum in heremo*). A 163. *exemplum* összehasonlítja a különböző érdemeket, s konklúziója szerint a magányos elvonultság magasabbrendű, mint a világban végzett karitatív tevékenység.

A remeték természetesen nem a 15. századi valóság részesei. Szerepeltetésük inkább a tökéletes vallásos életforma megjelenítésére szolgál, s a történetek forrása a 5. században keletkezett – az egész középkori példázatirodalomban rendkívül népszerű – *Vitae Patrum*, az egyiptomi sivatagban visszavonultan élő atyák életrajza.

A hagyományos rendekről kevés szó esik. Hogy egy példázat mikor szól a monasztikus rendek képviselőiről, és mikor a kolduló barátokról, azt gyakran csak a szóhasználat alapján lehet elkülöníteni. *Monachus*, *religiosus* esetleg *claustralis* jelöli az előbbieket, a bencéseket és a cisztercieket. Őket nem kényeztetik el szerzőink a dicsérettel. Képmutatóak, mint a 20. történetben, ahol Pierre Abélard mestert aszerint fogadják ellenségesen vagy kedvesen, hogy szegényes ruhában vagy gazdag pompában jelenik meg előttük.³⁰⁸ A rájuk bízott vagyonból nem adakoznak, mint a 160. *exemplum* szerzetesei, így nem csoda, ha maguk is elszegényednek.³⁰⁹ A ciszterci történetek a klasszikus 13. századi szerző, Caesarius Heisterbaciensis nyomán kerültek be a gyűjteménybe. Ezek alapján a rend arisztokratikus jellegzetességet mutat: a 39. történet nemesembere ide lép be, miután megcsömörlött a világi élettől. Az elszegényedett fegyverhordozó (*armiger*) szintén ciszterci lesz [32.], miután rájön, hogy az ördög csak nagyon magas áron – Szűz Mária megtagadása révén – hajlandó visszaadni vagyonát.

³⁰⁸ Lecoy de la Marche szerint a kérdéses kolostor a Saint-Denis-i bencés apátság, ahol Abélard szerzetes lett. In: Lecoy de la Marche, 1877. 439. 2. jegyzet.

³⁰⁹ Stephanus de Borbone szövege szerint a marseille-i Saint-Victor bencés apátságról van szó. Lecoy de la Marche, 1877. No. 153.

De Caesarius vagy a *Legenda Aurea* nyomán a szerzőink szívesen taglalják a szerzetesek kihágásait is. Nem bírnak a templomban végigülni egy misét [104.], elalszanak a hajnali *officium* alatt, ezért magának Krisztusnak kell a feszületről leszállni és egy pofonnal figyelmeztetni a lusta *monachus*-t [105.]. Nem tűrik a szigorú irányítást, akár az apátot – szent Benedeket – is megkísérlik megmérgezni [172.]. A 207. példázat pedig nem egyéb, mint a szerzetesi bűnök felsorolása. Maga az ördög nyilatkozik erről szent Antalnak: a refektóriumban falánk módon és sokat esznek, kísértések gyötrik őket, megtörik a *silentium*ot, a templomban alszanak, a kórusban helytelenül viselkednek, a dormitóriumban nem odaillő gondolatokat engednek meg maguknak (jelentsen ez bármit is). Egyetlen erényük – ami minden hibájukat helyrehozza –, hogy mindezt a káptalanban elismerik és Isten bocsánatát kérik.

Az apácák megjelenítésében elsődlegesen nem rendi, inkább nemi hovatartozásuk a fontos, nem a fátyol, hanem a szoknya. A nő, legyen az apáca vagy világi teremtes, elsősorban a csábítás céltáblája, a kísértés megtestesítője. Ha *monialis*, akkor csak annál rosszabb. A nővér ugyanis Krisztus jegyese, ez többször is nyilvánvalóvá válik a szövegekben: az 59. példázat szerint az apáca nem bánatában, hanem örömeiben beszél keveset, mert Krisztussal – a legnagyobb jóssággal – lehet együtt. A 60. történetben pedig a nővér addig sír a Megváltó szenvedései miatt, míg maga Mária és szent János kísérik a templomba gyónni. Éppen ezért jelent nagy bűnt, ha az égi vőlegény helyett földi udvarló csábításai zavarják meg a harmóniát. Pedig így történik ez a 128. és 270. példázatokban. A szentéletű apácahoz lovagok érkeznek, akik közül az egyik elrabolja a leány szívét. Bár ennél több nem történik, ez elegendő a purgatóriumi gyötrelmekhez. A 43. és a 293. történet szerint egy *clericus*, illetve egy *sacerdos iuvenis* elcsábít egy nővért, aki a kolostort is elhagyja. Szerencsájük van: Szűz Mária veszi át a helyüket, így senki nem veszi észre a hiányukat addig, amíg bűneiket megbánva vissza nem térnek. A csábítás trükkje viszonylag egyszerű: idő kell hozzá (a 293. történetben kerek három év!), illetve némi ajándék. A finom kelme és édes gyümölcs éppen megfelelő. A kolostorban ritka gasztronómiai élvezetek amúgy is falánkságra hajlamossá teszik ezeket a szentéletű teremteseket. A 241. példázatban a zárandoklat ürügyén együtt vándorló apáca és klerikus ágyasházába egy bűnükben részes öregasszony bort készít be, hogy jobban teljen az éjszaka. Mindhárman halállal lakolnak a kicsapongásért. Szent Gergely Dialógusainak egyik klasszikus története kerül elő a 280. példázatban: egy apáca keresztvetés nélkül kap be egy salátalevelet. Balszerencséje van: azon éppen egy démon ült, így a leányból megszállott lesz. *“Ideo videte, quantum periculum est comedere et bibere sine benedictione, caveatis ergo...”* (Ebből láthatjátok, hogy milyen veszély

van abban, ha áldás nélkül esztek vagy isztok. Vigyázzatok tehát!) – vonja le a tanulságot a szerző.

Vannak persze olyanok, akik szilárdabbak erényeikben. A 236. *exemplumban* nem kisebb személy, mint az angol király vet szemet az egyik apáczára. A szó legszorosabb értelmében: a szűzi teremtés pillantása ragadja meg az uralkodó tetszését. Ennek hallatán azonban az apáca határozott – bár kissé radikális – választ ad: megvakítja magát és a csábítás eszközeit elküldeti kísértőjének. Az ilyen erényességnek nem marad el a jutalma. A király – a hagyomány szerint I. Richárd – gazdag jutalomban részesíti a kolostort, Fontevrault rendházát.

Frater kifejezéssel illetik a szerzők a koldulórendieket, néhol pontosítva, hogy a ferencesekről van szó, néhol homályban hagyva ezt. Bár a példázatok forrásai között több domonkos munka is szerepel (a *Legenda Aurea*, Stephanus de Borbone *Tractatus*-a), a rend képviselői egyszer sem bukkannak fel a történetekben, csupán az alapító szent alakja a 266. történetben, de ekkor is szent Ferenc társaságában.

A példázatok tanúsága szerint a ferencesek elsődleges feladata a gyóntatás, a halottak világból való elbúcsúztatása, a bűnbánatra való felszólítás. A gyűjteményben a barátok csak ilyen szerepben fordulnak elő. A 273. történet ennek az egyik legtipikusabb példája. Két ferences az úton halad, amikor egy rablók által megsebesített vándorral találkoznak. Azonnal meggyóntatják, így a haldokló nyugodtan távozik a másvilágra. A 232. *exemplumban* is azt ajánlja Szűz Mária a gyónni készülő lyoni férfinak, hogy a ferencesek templomába menjen. Bernard de Balma moirins-i laikus testvér haldoklásában is az nyújt vigaszt, hogy maga a kolostor *custos*-a adja fel neki az utolsó kenetet [245.]. Ezeknek a történeteknek egy része személyes élményből származik, a források ferences elbeszélések révén kerültek be a gyűjteménybe.

A ferences hivatás eme egyértelmű és egyöntetű ábrázolása azt a benyomást kelti, hogy Peresi és társa csak ezt tartották fontosnak kihangsúlyozni rendi és szakmai identitásuk meghatározásakor. A halottak meggyóntatása a megtérés és természetesen az alamiznaadás pillanata is. S akik ebből részesültek? Elsősorban a városok lakosai.

3. A polgár

„*Il me fait mal de quitter si tôt / Rentes, maisons, taxes et provende.*”³¹⁰

Az ezredforduló, de különösen a 13. század utáni változások egyik leglényesebb eleme a városi fejlődés felgyorsulása. A kereskedő mentalitása alapjaiban különbözik a klerikus, a lovag vagy a paraszt gondolkodásától. Másfajta etika,

³¹⁰ „Fájdalom, hogy ily korán kell elhagynom járadékot, házat, adót és hozamot.”

másfajta életmód jellemzi. A polgári gondolkodás előterébe a kereskedelem és a pénzgazdálkodás kerül, az uralkodó életelv profit által vezérelt. Az egyháziak számára a polgár legnagyobb bűne az *avaritia*, a fősვნყség, valamint az *usura*, kamatért adott kölcsön. A város egyben a bűnök központja is. Lakója igyekszik élvezni a város nyújtotta kényelemet, örömeket: jobb táplálék, egzotikus fűszerek, világi multságok, megvásárolható testi szerelem – mindez elsősorban urbánus jelenség.

Ugyanakkor – vagy éppen ezért – a kereskedők társadalmi presztízse nagyon alacsony. Vagyonuk irigységet és ellenségeskedést, erkölcsük kételkedést vált ki. Az ellenérzéseket elsősorban tevékenységük újdonsága jelenti. A kereskedő egy adott áron veszi, és drágábban értékesíti a termékeket. Tevékenysége magában rejtja a csalás lehetőségét. Ahogy azt a 148. példázatban az ördög mondja a kereskedőről: „*non est in ore eorum veritas, sed fraus, dolus et mendacium*” – nincs a szájukban igazság csak álnokság, csalás és hazugság. Emiatt a teológusok szívesen idézik fel, hogy „a kereskedő mestersége nem tetszik Istennek”. Bár az évszázadok során a hivatás egyre fontosabbá válik gazdasági és politikai értelemben egyaránt, a prédikátor számára továbbélnek a koraközépkori ellenérzések.

A példázatok szerzői számára a tipikus városlakó a kereskedő, még gyakrabban a vele egybemosódó uzsorás, esetleg a proletár, a vagyontalan szegény. Utóbbival a kirekesztettek között részletesen foglalkozunk. Más kategória (például a kézműveseké) nem jelenik meg – nyilván azért, mert a történetek írói számára a pénzember jelenti a „célcsoportot”, a bűnös életű, csak ebben a világban élő, a bűnbocsánati mondanivalót magára vonatkoztatni tudó – és főként alamiznaadásra képes – laikust.

Milyen is gazdag polgár? Nagy tiszteletnek örvend környezetében, akkor is tisztességgel és pompával temetik el, ha bűnös életet élt [12, 183]. Szép ruhákban jár [145.], illet vesz feleségének és gyermekeinek is [78.], vagyona hatalmas, elérheti akár az ötszázezer aranyat is, a vidéken található rétek, mezők, szőlők mellett [303, 311.]. A testi örömek rabja [145, 213.], aki szívesen vesz boszszút ellenségein – elfeledve a megbocsátás erényét [145, 283.]. Kezében tartja a környék hatalmasságait, a világi földesurat, de a püspököt is, mint a clermont-i uzsorás teszi [72.], aki „*per munera dominum corrupisset... [episcopum] corrumpit pecunia pari modo*” (ajándékkal a földesurat megvesztegette, ... a püspököt hasonlóképpen pénzzel korrumpálta). Festett házában nemcsak puha ágyak találhatóak [145.], hanem szép feleség és sok gyermek, akiknek számát csak a cselédeké haladja meg [78, 303, 282, 311.].

Nem a gazdagsággal van baja a prédikátornak, hanem annak eredetével. A kereskedő uzsorás is egyben [271.], aki tevékenységével szinte pokollá változtatja környezetének életét, és kárt okoz az egészséges gazdasági életnek: *totam terram per usuram absorbebat* (az uzsora révén a [környék] összes földjét

megszerezte) – írja Peresi az említett clermont-i uzsorásról. Ráadásul a kereskedő szerencséje forgandó. Ha tönkremegy, előfordulhat, hogy elkeseredésében öngyilkosságot kísérel meg, ami halálos bűn, vagy ami még rosszabb a vagyon visszaszerzése érdekében az ördög szolgálatába áll és Krisztust is megtagadja, ha kell [294.]. Ez a szolgálat azonban végzetes következményekkel jár. Az uzsorásnak a földi javakért a túlvilágon kell fizetnie, ezért bizonyosan elkárhozik. Ahogy azt a 185. példázat megfogalmazza: „*Usurarius est martir dyaboli, corpus et animam exponens pro denariis*” (Az uzsorás az ördög mártírja, mert testét és lelkét dénárokkért cserébe martalékul adja). A megtérés ebben az esetben is segítene, de nem elegendő a bűnbánat és a gyónás. A *contritio* és *confessio* után a *satisfactio*-nak kell következni, az uzsorával megszerzett javak visszaszolgáltatásának (a szövegeinkben ezt inkább a *restitutio* kifejezéssel illetik). A „rossz gazdagok” többsége azonban nem hajlandó megválni vagyonától, s a biztos elszegényedés helyett a bizonytalan túlvilági büntetést választja. Két világ találkozásából eredő konfliktushelyzet ez: a vallásos mentalitás ütközik a pénzember realitásérzékével. Jellemző példája a 76. történet. Amikor a presbiter azt mondta egy haldoklónak, hogy egy uzsorás sem üdvözülhet, ha nem juttatja vissza a bűnös módon megszerzett javakat, azt válaszolta, hogy kipróbálja valóban így van-e, s penitencia nélkül halt meg.³¹¹ A vagyon megtartásának motivációira is utal több példázat. A prédikátor szerint legfontosabb a pénz szeretete, bálványozása. A 77. *exemplum*-ban az uzsorás dénárokkal játszadozik és megfullad tőle, a 73. történetben viszont magával temetteti a sírba. A másik ok már sokkal életszerűbb: a feleség, a gyermekek jólétének, jövőjének biztosítása [78, 240]. A családhoz való ragaszkodást a poklok kínjait átélve megbánják ugyan – de ekkor már késő.

A példázatok között mindössze egy van, amelyikben más forgatókönyv érvényesül. Az 57. történetben egy koldus javaslatára az uzsorás megváltoztatja végrendeletét, s családja helyett minden vagyonát a „lelkére” hagyja, vagyis az egyháznak és az Úr szegényeinek adja.³¹²

„A kereskedelmi tevékenységben van valami szégyenletes” – írja a domonkos rendi Aquinói szent Tamás.³¹³ A mi gyűjteményünk ferences szerzői is ezt a felfogást osztják. Nem ellentmondás, hogy a városban élő szerzetesek olyan kritikusak polgártársaikkal szemben, mint a korábbi évszázadok monasztikus rendjeinek tagjai? Nem feltétlenül. Az uzsorás, a gazdag kereskedő „célcsoport” – a vallásos felfogás szerint a megtérésre leginkább ráutalt hivatás képviselője,

³¹¹ „*Quidam usurarius cum diceret ei presbiter, quod nullus usurarius potest salvari nisi restituat, respondit quod hoc temptaret, et sine penitencia mortuus est.*” No. 76.

³¹² „*mutavit testamentum, et (...) totum legavit pro anima sua, scilicet ecclesiis et pauperibus Dei.*” No. 57.

³¹³ LE GOFF, Jacques (éd.), *L'Homme médiéval*, Paris, 1989. 28.

aki ha a „lelkére hagyja” vagyonát, hozzájárul a koldulórendi közösség fennmaradásához is.

4. *A paraszt*

„*Vous devez vous réjouir de la Mort, / Car elle vous délivre de grands soucis.*”³¹⁴

A földműves, illetve általában a falusi ember ritkán szereplő figura a példázatokban. A prédikáció a koldulórendek hivatása, s a barátok a városokban élnek, ott tevékenykednek. A vidék csak illusztráció, a paraszt – a középkori társadalom legnagyobb részét alkotó társadalmi csoport – megjelenítése pedig nem nélkülöz egyfajta urbánus rácsodálkozást. Az *exempla* szerint a vidéki ember természetes, nem különbözik, de nem is gazdag, s ami a legfontosabb: jó keresztény, betartja az egyházi előírásokat.

A 36. példázat egy ilyen mélyen hívő parasztot mutat be, aki megünnepli a szent napokat, szorgalmasan tevékenykedik a mezőn, esti misére megy, amikor a harang szól. A keresztényi élet elnyeri jutalmát: amikor a földműves a szertartás miatt a mezőn hagyja a szekérét, az magától hazatér. Hasonlóan normakövető magatartást tanúsít általában a 40. példázat szőlőművese, aki rendben fizeti a tizedet az egyháznak, csupán egyszer felejtkezik el róla. A büntetése ennek ellenére nem marad el: a városi polgárnak eladott bora megecetesedik, amit számon is kérnek rajta.

Az alamizsnaadásban is lehet számítani a vidékiekre, akik aztán meglepően szent életükkel csodát képesek produkálni. A 211. *exemplum* szerint egy remetéhez éppen akkor látogatott el egy falusi – hat almát vitt neki adományként –, amikor az az ördögöt próbálta kiűzni egy megszállottból. Amivel a remete hiába kísérletezett, rögtön sikerült a parasztnak. Nem véletlenül: elárulta, hogy bár harminc éve él házasságban, még „nem ismerte meg testileg” a feleségét (*numquam cognovi eam carnaliter per hos XXX annos*). Az ilyen önmegtartóztatás nem maradhat elismerés nélkül.

A túlzott jólét azonban megrontja a derűs vidéki életet is. Amikor szent Ambrus és – egyébként két évszázaddal később élt³¹⁵ – társa, szent Gergely egy gazdag paraszt házában vendégeskednek, megdöbbenve tapasztalják, hogy ott mindenki egészséges és boldog. „Meneküljünk – kiált fel Ambrus – mert ez az ördög háza, nem pedig Istené” (*Recedamus, quia hec domus dyaboli est et non Dei*). S éppen jókor: villámcsapás sújtja agyon az otthoniakat, pusztítja el vagyonukat [311.].

³¹⁴ „Örölnöd kell a Halálnak, mert nagy szenvedésektől szabadít meg.”

³¹⁵ Milánói szent Ambrus 397-ben, I. Nagy szent Gergely pápa pedig 604-ben halt meg.

A paraszt tehát általában pozitív figurája a példázatoknak. Ebben nyilván a régi, a városodás hajnalán kialakuló és a 12-13. századi példázatokban rögzülő egyházi mentalitás tükröződik vissza. S egyben az is, hogy a prédikátorok szerint milyen a jó keresztény: bár gondok gyöttrik, de tiszteli a szenteket, misére jár, befizeti a tizedet, alamizsnát oszt és talán még önmegtartóztató életet is él. Ha mégsem, úgy eléri az égi büntetés. A romlott „modern” – azaz városi – ember mellett tehát élnek még jó keresztények is – de csak vidéken.

5. Az értelmiségi

„*Savant homme, ni votre étude / Des astres, ni votre savoir / Ne peuvent retarder la Mort.*”³¹⁶

Jacques Le Goff híres könyvében középkori „értelmiségről” beszél (*Les intellectuels au Moyen Age*).³¹⁷ Bár a fogalom gyökerét jelentő szó (*intellectualis*) ismert a korban, a szövegek általában más fogalmakat használnak az iskolázott emberre. A jogász (*legista*) lehet ügyvéd (*advocatus*) vagy bíró (*iudex*), a szabad művészetek tudósa a *magister*, és *phisicus* vagy *medicus* az orvostudományok ismerője. Az általánosabb értelemben vett „értelmiségi” a klerikus, ez azonban példázatainkban az írni-olvasni tudó embereket jelenti – róluk fentebb már esett szó.

A jogászok, különösen az ügyvédek negatív hősök. Csavarják a szót, kiforgatják a törvényeket, csak a haszonszerzésre törekednek, egyszerűen megváltoztatják az isteni rendet, bizonytalanságot teremtenek az egyébként igazságosan működő – mert transzcendens elvek alapján berendezett – világban. A 18. példázat szerint egyikük még halálos ágyán sem akar meggyónni, s a biztosan elmarasztaló égi ítéletet „fellebezek” felkiáltással kívánja megakadályozni. Ami azonban működik a földi törvényszéken, az nem hatásos a túlvilágon: a *legista* megfullad, s lelke a pokolra kerül. A szócsavarás egyébként sem hatékony módszer. Amikor Turpanus apát [180.] kolostora birtokperében a bíróságra kényszerül menni, érvelés helyett elalszik, így érzékeltetve, hogy mennyire megveti a világi ügyeket. Ezzel a magatartással azonban „*facilius obtinuit quam per mille allegationes*” (könnyebben sikert ért el, mint ezer érveléssel), s megnyeri a pert.

A vagyon iránti vágy viszi kárhozatba a juristákat. Az egyik ügyvéd a perekből nyert jövedelmét palota építésére fordítja, de annak elkészültekor meghal. Temetésekor derül ki, hogy milyen sors vár azokra, akik beszédükkel követnek el bűnt: a sírban egy kígyó mászik a holttestre, s szájába dugja a farkát – mindenkit elborzasztva [67.].

³¹⁶ „Tudós férfiú, sem a csillagok ismerete, sem tudásod nem késlelteti a Halált.”

³¹⁷ Le Goff, 2000.

Egyetlen „ügyvéd” van, akiben a keresztény hívő feltétel nélkül megbízhat, de őt másként kell megjutalmazni, nem pénzzel. Szűz Mária – *advocata nostra*, ahogy néhány történet [290, 294, 295.] nevezi – az őt tisztelőket mindig védelmébe veszi a túlvilági bíróságon, s szavaival legyőzi a vádlóként működő ördögöt, érveivel a legfelsőbb bíró, azaz saját fia, Jézus Krisztus szívét is meglágyítja.

Míg az ügyvéd a társadalmi rend felkavarója, mert megmutatja, hogy az igazság relatív tud lenni, a bíró éppenséggel annak megőrzője, a jog fenntartója, a törvények őre. Csak annyira kegyetlen, amennyire muszáj, s hajlamos salamoni döntéseket hozni. Amikor a Compostellába tartó zárándokokat (apát és fiát) Toulouse mellett lopás hamis vádjával letartóztatják [113.], csak egyiküket ítéli akasztófára, de ő is megmenekül szent Jakab közbenjárására, aki megvédi a hozzá igyekvőket. Egy asszony kárpótlást követel az ellene állítólag elkövetett erőszak miatt [118.], a bíró ugyan megítéli, ami jár neki, de felszólítja a vádlottat, hogy menjen a nő után, s próbálja meg visszavenni tőle a pénzt. A kísérlet sikertelenül végződik, mert az asszony erősen védi a frissen szerzett vagyont, így azonban a bíró számára is világos lesz, hogy erényei védelmében nem mutatkozott ennyire határozottnak, s visszaadhatja vele a büntetéspénzt.

A földi mellett az égi törvényszék is többször megjelenik a példázatokban. Itt Krisztus látja el a bíró szerepét, s tölti meg tartalommal az igazságot. Szerepe kettős: szigorú, de határozataiban hajlik az engedékenységre – ha közbenjáróként maga Mária kéri erre.

Az orvosok az ügyvédekhez hasonlóan pénzsóváruk és – jó jellemzéseként a korabeli egészségügyi viszonyoknak – tehetetlenek is. A hozzájuk forduló betegeknek esélyük sincs a gyógyulásra, viszont biztos anyagi romlás várja őket. A 93. történet kézművese a lábával bajlódik, de „*a nullo medico potuit adiuvvari*” (egy orvos sem tudott segíteni rajta), le akarják vágni a végtagját, ráadásul „*consumpta vero quasi tota in medicis pecunia quam habebat*” (orvosokra fecsérelte szinte az összes vagyonát). A 303. példázat lombard uzsorása hasonlóképpen jár: mikor megbetegedett, „*habuitque medicos multos, et sic propter divicias suas ibat de malo in peius*” (sok orvost fogadott fel, s így vagyona miatt rossz helyzetéből még rosszabba került). Nem tudni, hogy ezen lelki vagy testi állapotát értette-e a szöveg szerzője, de bizonyos, hogy a doktorok nem voltak a betegre jó hatással. Ennél hatékonyabb megoldással él az a szerzetes, aki korábban orvosként dolgozott, s most rendtársa halálfélelmét látva, gyógyszer helyett – talán éppen saját korábbi tapasztalataiból okulva – imádkozással és a feszület felmutatásával segít a betegnek [243.].

A földi orvosság bizonytalan, a *medicusok* sarlatánok, már a 15. században is csak a pénz motiválja őket, biztos gyógyulást csak a hit hoz – foglalhatnánk össze a példázatok mondanivalóját e tárgyban.

A hét szabad művészet tudósai, a magiszterek kétségkívül műveltek, de – a skolasztika kritikájaként – szintén a szavak bűvöletében élnek, ezért büntetés vár rájuk a túlvilágon.

Egy, az egész középkorban rendkívül népszerű példázat [19.] fejt ki a legjobban ezt a nézetet.³¹⁸ Sylo magiszternek megjelenik egyik nemrég elhunyt társa, s elmondja, hogy a purgatóriumba került. Már a látomás is borzalmas: a túlvilági jelenség „álokoskodásokkal (*sophisma*) teli” pergamenruhát hord, testéről olyan forró izzadság csöpög, hogy átlukasztja a tudós férfiú kezét. Mindezt a büntetést a vitákban nyert dicsősége miatt kapta. Hasonlóan a hiúság miatt kárhozott el a 70. példázat másik párizsi magisztere is, aki a püspökének megjelent halála után és jelentést hozott számára a pokolbéli elítéltek nagy számáról.

A műveltség azonban néha szellemes megjegyzések forrása is lehet. Pierre Abélard³¹⁹ a 20. történet szerint frappánsan megválaszolt azoknak a szerzeteseknek, akik előbb szegényes ruhája miatt megvetették, majd amikor elegánsan jelent meg, vendégszeretően fogadták: megcsókolta a ruháit, mondván, hogy megérdemlik, mert tiszteletet juttatnak a számára.

A tudás tehát az egyébként magát büszkén párizsi egyetemi hallgatónak tituláló Peresi, és nyilvánvalóan szintén művelt kollégája számára a példázatok tükrében nem fontos, sőt elvetendő.

6. Vallási és társadalmi kirekesztettek

„*Pourris, puants, squelettiques / Comme nous sommes, tels vous serez.*”³²⁰

A kirekesztettek, a keresztény társadalom peremén vagy azon kívüli helyzetben élők számos formában jelennek meg a példázatokban. A Bronislaw Geremek által „marginálisoknak” nevezett³²¹ kategóriába tartoznak a nem keresztények (zsidók, pogányok, eretnekek, muzulmánok), a leprásokként megjelölt fertőző betegek, a szegények, illetve az együttélés normáit megsértő bűnözők, prostituáltak is.

Az antik hagyományból merített pogány-keresztény ellentétek szerepeltetése nem túl jelentős a gyűjteményben. A 172. *exemplum* egy olyan zsarnokot

³¹⁸ Kéziratunk forrása kétségtelenül Odo de Ceritona, de a történet megtalálható még a *Legenda Aurea*-ban, Jacques de Vitry-nél, Temesvári Pelbártnál (Katona, 1902. No. 294), Stephanus de Borbone-nál és még számos helyen. A főszereplő Silo talán azonos Serlon de Wilton 13. századi poetikussal. Jacques Berlioz jegyzete. In: LECOY DE LA MARCHE, Albert, *Le rire du prédicateur. Récits facétieux du Moyen Âge*. Turnhout, 1992. 181-182. 142. jegyzet.

³¹⁹ A hányatott sorsú 12. századi (1079–1142) tudós nevét egyébként Peresi tévesen Beilardusnak írja.

³²⁰ „Rothadtak, bűdösek, csontvázak, ilyenek vagyunk, s lesztek ti is.”

³²¹ GEREMEK, Bronislaw, *Le marginal*. In: *L'homme médiéval*. 1987. 381-412.

mutat be, aki megkérdezi a kivégzésre menő mártírtól, hogy miért nem fél a kereszthaláltól. Azért, mert a szívemben is a kereszt jele van – hangzik a válasz. A jelképes beszéd konkrétummá válik, amikor a tirannus felvágatta a mellkasát, hogy ellenőrizze a mondottakat. A látvány hatására maga is megtér. A történet forrása – szinte szó szerinti egyezéssel – Odo de Ceritona³²², de az elbeszélés megtalálható a *Legenda Aurea*ban is³²³, ahol kiderül, hogy a zsarnok Trajanus római császár (98-117) volt (aki természetesen nem keresztelkedett meg sohasem³²⁴).

A 133. példázatban szintén egy népszerű történet elevenedik meg. Egy „kegyetlen” pogány nép – *similis Tartaris* (tatárokhoz hasonló), ahogy a szerző fogalmaz – egy várost ostromol, de annak lelki vezetője megmenti a települést. A támadók királya ugyanis magát „Isten ostorának” (*Flagellum Domini*) nevezi, ezért a püspök az Úrhoz fohászkodik segítségért, mert a logika szabályainak megfelelően az ostort ő tartja a kezében. A támadók az ima következtében úgy vonulnak át a városon, hogy semmilyen kárt nem okoznak. Kéziratunk szerzője nem árul el többet a szereplőkről, de a *Legenda Aurea* alapján kiderül, hogy Troyes városának 5. századi hun ostromáról van szó, a város megmentője szent Lupus püspök, s a pogány király természetesen Attila.³²⁵

A példázatok pogány szereplői tehát hitükben gyenge cselekvőkként tűnnek fel. Hajlanak a megtérésre, a keresztény normák betartására, ha annak igazságai konkrét valóságként mutatkoznak meg előttük. Hasonlóan viselkednek a szaracénok, akik még a keresztes háborúk időszakában keletkezett példázati hagyományból átkerült történetek hősei. Összesen háromszor szerepelnek a kéziratban. A 295. történet szerint ellopnak egy gyermeket, akit az anyja csak úgy kap vissza, hogy a templomból ellopja a kisdéd Krisztust ábrázoló festményt. Az égi anya, Szűz Mária ekkor érzi át földi megfelelőjének fájdalmát, s azonnal közbenjár, hogy a fiatal rab hazakerülhessen. A szaracénok itt csupán az alaphelyzethez szükséges konfliktus forrását jelentik, külső fenyegető tényezőt. Hasonló a szerepe a 231. példázat szultánjának, aki azt követeli a fogságába esett kovácstól és püspöktől, hogy hordjanak el másnapra egy hegyet – szó szerint

³²² HERVIEUX, Léopold (ed.), *Les fabulistes latins* t. IV. Eudes de Cheriton et ses dérivés. Paris, 1896. *Parabola*, No. 184.

³²³ *Legenda Aurea, vulgo Historia Lombardica*. ed. GRAESSE, Lipsiae, 1850., cap. XXXVI (*De sancto Ignatio*), 157.

³²⁴ Trajanus üdvözlése azonban a példázatokban visszatérő téma. A *Legenda Aurea*ban alapul 107. történetben szent Gergely kérésére az égből megkegyelmezik a pogány uralkodónak és véget vetnek pokolbéli szenvedéseinek.

³²⁵ *Legenda Aurea*. cap. CVII (*De sancto Germano episcopo*), 449-450.

vége az evangélium szavait: *A hit hegyeket mozgat meg.*³²⁶ A kovács megteszi, s a szultán – látva a csodát – megtér. A muzulmán uralkodó megjelenése egyébként az aktualizáció jele. A történet ugyanis másutt más szereplőkkel zajlik. A magyar Pelbárt szerint a zsarnok Caliphus tatár király³²⁷, Marco Polo viszont a bagdadi kalifát jelöli meg.³²⁸ A 83. példázat szintén a hitetlen gúnyolódás és a csoda közti ellentétpárt használja fel a keresztény hit magasabbrendűségének bizonyítására. Egy szaracén a szamarával akarja megetetni a szent ostyát, de a tudatlan állat letérdel az Úr teste előtt. Ez a történet szintén vándormotívum: egyik korai változata eretnekekkel fordul elő, egy másik pedig fiatal lovaggal.³²⁹

A pogányok és szaracénok sem számbeli említésük, sem szerepük szerint nem jellegzetes figurái a példázatoknak. Nem így van ez a 15. századi minden napokban is ismert zsidókkal.

A zsidók arca kettős: az Ószövetség népeként több történet szereplői, a bibliai hagyományt erősítő szokásokkal, törvényekkel. Másrészt kegyetlen, titokzatos népség, az igaz hit ellenségei, akik nemcsak a körükben általánosan alkalmazott uzsora révén, hanem akár barbár gyilkosságok árán is tudatosan pusztítják a keresztény társadalmat. Ennek ellenére lehetőségük van a megtérésre, ha felhagynak korábbi életükkel, s meggyőződnek – általában csoda révén – a keresztény vallás magasabbrendűségéről. A történetek leggyakoribb fordulata szerint a hit kegyetlen ellenségeiből hirtelen lesznek annak híveivé, így a gyökeres fordulat alkalmas a prédikátor számára a megtérés előtti kárhozatos, majd az utána elkövetkező üdvözítő élet bemutatására.

Ez történik a 42. példázatban, ahol egy fiatal klerikust, aki gyakran gúnyolódó énekekkel zaklatta a helyi izraelita közösséget, a zsidók titokban meggyilkolnak: becsalogatják házukba, elvágják a torkát, tetemét pedig az istállóban elássák. A fiú szülei Szűz Máriához fohászkodnak, aki feltámasztja az áldozatot. A történet egyszerre alkalmas a semita gonoszság bemutatására és Mária tiszteletének alátámasztására. A zsidók azonban saját hitehagyóikkal sem bánnak jobban, legyenek azok akár kisgyermekek: egy zsidó kisfiú keresztény barátaival együtt megáldozott, amiért apja tüzes kemencébe vetette. De amiként Dániel könyvében az ifjak³³⁰, úgy ez a gyermek sem égett meg, Mária ugyanis megmentette. A csoda itt már elég hatásos ahhoz, hogy a szülők is áttérjenek [25.]. A Krisztust

³²⁶ Mt. 17, 19.

³²⁷ Katona, 1902, No. 397.

³²⁸ Lecoy de la Marche, 1877. 283. 1. jegyzet.

³²⁹ WELTER, Jean-Thiébaud, *Le speculum laicorum. Edition d'une collection d'exempla composée en Angleterre à la fin du XIIIe siècle.* Paris, 1914. Nos. 269b és 264.

³³⁰ Dán. 3. Az ószövetségi próféta történetét egyébként a 300. példázat is felhasználja.

megfeszítő gyilkos nép számára³³¹ a kereszt különös erővel bír a térítésben. A 170. példázat szerint Antiochiában egy keresztes házat bérelt a zsidóktól, s szobájába feszületet rajzolt. Miután kiköltözött, a gazda észrevette a szörnyűséget, s dühében belevágta a kését a felfestett Krisztus-képbe. A falból azonnal vér kezdett el ömleni, s ennek hatására nemcsak a háziúr, hanem az egész izraelita közösség megtért. Praktikusabb oka van a 174. *exemplum*ban leírt átkeresztelkedésnek: egy zsidó éjjel a temetőben kénytelen aludni, de fél, ezért biztos, ami biztos alapon keresztet vet. Jól teszi. A temetőben ugyanis éppen a démonok tartanak gyűlést, akik felfedezik, de nem bántják. *Vas vacuum, sed signatum* (Üres edény, de meg van jelölve) – jegyzi meg egyikük némileg lenézően, de tiszteletben tartva. Ilyen éjszaka után természetes a hit felvétele.

A gyilkosságokhoz hasonlóan félelmetes az uzsora gyakorlása. Ennek részleteiről fentebb már szóltunk, de ez az egyház szemében amúgy is gyűlöletes tevékenység a zsidók esetében még súlyosabb értelmezést nyer: a zsidó kamatszédés célja a kereszténység megsemmisítése. A 22. példázat ezt ki is mondja: a démonok az uzsora révén ugyanúgy a mennybéli örökség elvételére törekednek, ahogy a zsidók is a történetben, ahol egy keresztény a későbbi atyai örökségére vett fel hitelt, de mivel visszaadni nem tudta, kölcsönzői mindenéből kiforgatták.

Az ilyenekkel szemben minden módszer megengedett. A 103. – egyébként a *Legenda Aurea*ból származó – *exemplum* főszereplőjét már a bíróság elé citálták izraelita hitelezői, hogy adja meg a tartozását. A férfi ügyesen járt el: egy bot üregében rejtette az összeget, majd a tárgyalóterembe lépve azt megőrzésre a felperesnek odaadta. Imígyen nyugodtan esküdött meg arra, hogy tartozását már leróttá, majd kifelé menet visszakérte a botot! A végzete ugyan így is elérte, mert hazafelé egy szekér halálra gázolta, de szent Miklós közbenjárására feltámadt. Ezt látván a zsidó hitelező családjával együtt keresztény hitre tért.

Csupán egy alkalom van, amikor a zsidó pozitív szereplőként tűnik fel. A 305. történet zenésze nem hajlandó szombaton muzsikálni a vár urának, ezért a tengerbe dobják. Példája a prédikátor szerint a keresztények számára is követendő: az ünnepnapokon nem szabad világi multságokkal tölteni az időt.

A vallási kirekesztés egy másik fajtája az eretnekek és a boszorkányok esete. Itt olyan keresztényekről van szó, akik önként álltak az ördög szolgálatába, ezért a megtérésre kevesebb az esély. A démonok ugyanis akár még haláluk órájában is támogatják őket. Ez történik a 84. példázat párizsi *hereticus*ával, akit csak akkor emésztenek el a lángok, amikor felmutatják az Úr testét, aminek erejét az

³³¹ “*Ecce quod de bien fayt cel frey, sic Iudei Christum bonum crucifixerunt.*” – És íme, tégy jót, kitörök a nyakad, ahogy a zsidók a jó Krisztust megfeszítették – írja a egy francia közmondást is felhasználva a 172. *exemplum*.

ördög sem képes legyőzni.³³² A 201. *exemplum* lombardiai eretnek *podestája* már meggyőzősebb: amikor a megtért tolvaj, akit a ferencesek vettek pártfogásukba, napokig életben marad az akasztófán, az őt elítélő uraság belátja, hogy az isteni kegyelem hatalmasabb a Sátánénál. A történet jól őrzi a 13. század elejének-közepének hangulatát, az elkeseredett küzdelem emlékét a koldulórendiek és az észak-itáliai (valamint az itt nem említett dél-francia) eretnekek között.

A kéziratban szereplő boszorkányhitre természetesen még nem volt hatással a kora-újkori nagy üldözés megalapozójának tekintett 1484-es pápai bulla, a *Summis desiderantes*, sem a *Malleus Maleficarum* (A boszorkányok porölyve) című „kézikönyv”, hiszen a mű csak később, 1486-ban jelent meg.³³³ Szerzőink boszorkányai még egyszerű jövendőmondók – akik ellen már Aquinói Szent Tamás is felemlerte a szavát – vagy a szerelmi mágia gyakorlói, olyan elképzelések megtestesítői, amelyek az antikvitás korától fogva meghatározták az európai társadalmak gondolkodását.³³⁴

A történetekben a boszorkány hatalma korlátozott. Ha környezete felismeri ördögi mivoltát, megvan az ellenszer. Így történik ez azzal a gyilkos asszonnyal [100.], aki hiába kér segítséget nővérétől, a démonok szolgájától, végül csak szent András közbenjárására szabadul meg gyötrő lelkiismeret-furdalásától. A 251. példázatban *phitonistának*³³⁵ nevezett varázsló a méztermést igyekszik úgy növelni, hogy a szent ostyát a kaptárba helyezi, de önként leplezi le magát, amikor látja, hogy az egyszerű rovarok is oltárt építettek az Úr testének.

Klasszikus középkori jövendőmondó (*divinator*) és boszorkány az a provençe-i férfi, akihez egy házaspár gyermektelensége miatt fordul [302.]. Az éjszaka leple alatt azonban kiderül az ördögi kapcsolat: a Sátán fekete kutya képében jelenik meg neki és saját vizeletét kínálja fel termékenységet elősegítő medicinaként. A démoni közbeavatkozást azonban meglesi az Istenben hívő férj, és feljelentést tesz a püspöknél. A *divinator* máglyán végzi. Ez a példázat mutatja be legpontosabban egy boszorkány tevékenységét. A történet végén a prédikátor kifakad: mindazok vétenek a tízparancsolat ellen, akik a napot, holdat, a csillagokat tisztelik, de ide tartoznak azok az asszonyok is, akik szerint hatásos az a fű, amit az ember napfelkeltekor térdre borulva szed. Peresi azért tartja mindezt

³³² A történet Pelbárnál is előfordul, de ő a *Promptuarium exemplorum*ot követve Bresciába helyezi az eseményt és az eretneket is megnevezi (Guido de Lacha). Katona, 1902. No. 187.

³³³ GENET, Jean-Philippe, *La mutation de l'éducation et de la culture médiévales*. I-II, Paris, 2000. 517.

³³⁴ COHN, Norman: *Európa démonai*. Budapest, 1994. 187–203.

³³⁵ A kifejezés *phitonicus*, *phitonissa* alakban Du Cange szótára szerint a jövendőmondó egyik (konkrétabban meg nem határozott) típusa a *sortilegus*, *magicus*, *incantator*, *nigromanticus*, *divinator* és *ariolus* mellett. In: *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, conditum a Carolo Du Fresne Domino DU CANGE. t. I-X, Niort, 1884. t. VI.

különösen kárhozatosnak, mert szerinte ez egyik formája a nap istenként való tiszteletének – így bálványimádás.³³⁶

A boszorkányok által leginkább veszélyeztetett csoport az asszonyoké. A fenti példázat jól mutatja ezt. A gyermekre vágyó feleség ragaszkodik a *divinator* meglátogatásához, s mikor férje beszámol neki a meglesett ördögi praktikákról, akkor is csak annyit mond: *habuisssem pueros* (gyermeket szeretnék!). A józanságot és a hitben való állhatatosságot természetesen a férj képviseli. Nem minden nő dől azonban be a praktikáknak. Amikor egy *sortilega* gazdag férjet ígér egy leánynak [119.], az gúnyosan mutat rá, hogy a boszorkány ura is szegény, s ha ilyen hatalma van, miért nem saját magán gyakorolja először?

Nem nevezik boszorkánynak, de tevékenységét és sorsát illetően is a szerelmi mágiát gyakorló javasasszonyok közé tartozik a 208. és 284. történetek *vetulája*, aki az ördög megbízásából támaszt vitát egy boldog házaspár között. A két történet ugyanannak a hagyománynak a változata, de mindkettő hiányos. A 208. *exemplum* láthatólag nincs befejezve, csonkán maradt, s ebben a formájában értelmetlen is. Szóba kerül, hogy a feleség – az öregasszony javaslatára – levág néhány szálát a férj szakállából, de ennek célja és következménye tisztázatlan. A történet szerepel Temesvári Pelbárt prédikációiban is³³⁷, itt teljes formájában, aminek alapján rekonstruálni lehet az eseményeket. A szakáll levágása a szerelmi mágia része, ennek segítségével el lehet érni, hogy a férj csak saját asszonyát szeresse, mászt ne. A mi francia kéziratunk szerzője valahol elveszhetett a történetben, ezért ezt a momentumot nem említi.

A vallási eltévelyedés enyhébb foka a megszállott (*demoniacus*) esete. Itt is sátnai kapcsolatról van szó, de nem önkéntes alapon. Az ördög könnyen bejuthat az emberi testbe, elég, ha evés előtt nem vetünk keresztet [280.]. Az ilyen személy egyrészt szenved a démon jelenlététől, másrészt látnoki képességekkel bír. Az egyház ezeket a megszállottakat (a valóságban talán skizofréniában szenvedőket) nem a hit ellenségeinek, inkább áldozatoknak tekintette, ahol az ember tulajdonképpen csak a testét nyújtotta az ördögnek, a lelke gyógyulásra képes. A démon kiűzése a szentek, a remeték feladata, amit többnyire sikeresen oldanak meg [9, 137, 242.].

A vallási marginalitás formái tehát elég változatosak lehetnek. Pogányok, szaracénok, zsidók, vagy a megszállottak közös tulajdonsága, hogy bár a hit ellenségeiként olykor félelmetes cselekedetekre is képesek, megfelelő közegben megtérhetnek. Náluk a hitetlenség örökölt vagy tőlük független módon kialakuló jelenség, amin a vallásosság ereje változtatni tud. Az eretnek és a boszorkány

³³⁶ „et adhuc sunt quedam mulieres que dicunt hec verba, hec herba est bona si colligatur in ortu solis genibus flexis, et sic adorant solem.” Fo. 126v.

³³⁷ Katona, 1902. No. 143.

más típusba tartozik. Ők saját vállalkásukból hagyták el a kereszténységet, ezért megtérésük ritkább, néha egyenesen lehetetlen, hiszen az ördög őrzi a tulajdonát. Ez a két kategória a leggyakrabban máglyán végzi, mert az egyház – és ennek megfelelően a társadalom – ellenségeit ki kell irtani a közösségből.

Létezik azonban a marginalitásnak egy másik típusa is, amely szociális, egészségügyi vagy morális alapon termelődik ki. Prostituáltak, leprások, gonosztevők és a szegények tartoznak ide.

A prostituált a test bűnében élő személy, aki a maga módján lehet vallásos, ezért kedvező esetben változtatni tud az életmódján. Példázatainkban csak ilyen esetek fordulnak elő. A 11. *exemplum* egy klasszikus, a Barlaam és Jozefátból ismert példát, Thais történetét mutatja be. Az asszony – ha úgy tetszik – önhibáján kívül került a „mesterségbe”, az anyja kényszerítette rá. Sikeres karrierjének végállomása, amikor egy remete (a példázat nem említi, a valóságban Paphnutius apát³³⁸) ráébreszti bűnére és megtéríti. A 33. történet *meretixe* magától térne rá az üdvös útra, de nem meri bűnei bocsánatát Krisztustól kérni, ezért a női szolidaritásra apellálva Szűz Máriához fohászkodik – sikerrel. A 279. példázat pedig azt mutatja, hogy aki egyszer a jó útra tér, az minden nehézséget vállal érte: a megtért prostituált nem hajlandó többé kerítőjével sem hálni, ezért az megöli, de így a hit mártírja lesz belőle.

Robert Moore szerint a 12-13. században kialakuló „üldöző társadalom” létrejöttének egyik legfontosabb állomása a leprában szenvedők elkülönítése.³³⁹ Ennek eredménye jól látható a példázatokban: a *leprosus* magát az ördögöt jelképezi a 156. *exemplumban*.³⁴⁰ Valóban, más történetek szerint a betegség isteni büntetésként olyanokat sújt, akik áthágják a keresztény életvitel szabályait. Így jár a 97. történet hamisan gyónó asszonya, akin gumók keletkeznek, amikor szenteltvizet hint magára, s a többiek „*ceperunt ipsam fugere, ut leprosam*” (menekültek tőle, mint a leprástól). Bár a tünetek inkább a pestisre emlékeztetnek, itt és másutt is az a benyomásunk, hogy a prédikátor nem különítette el egymástól a különböző fertőző betegségeket. Egy városi polgár nem tartotta be esküjét és egy pappal együtt elsikkasztotta a rájuk bízott örökséget. Büntetésként a szörnyű kór jelei mutatkoztak rajta, s „*deportatus est ad locum beati Anthoni vivus et ibidem defunctus est ... et eius fovea fumavit per quatuor dies*” (Szent Antal menhelyére³⁴¹

³³⁸ Egyiptomi remete a 4. században, 373 körül a Szkétisz-sivatagban élő remeteközösség irányítója. In: BAÁN István (szerk.): *Az Atyák bölcsessége*. Budapest, 1991. 147.

³³⁹ MOORE, Robert I., *La persécution: sa formation en Europe*. Paris, 1991. 55-77.

³⁴⁰ A történet egyébként a szent Erzsébet legenda átfordított változata. A feleség férjét megvetve megcsókol egy leprást. Az eredeti legendában Erzsébet az ágyába fektet egy beteget, de az nem a démon, hanem Jézus Krisztust szimbolizálja. In: SZ. JÓNÁS Ilona: *Árpád-házi szent Erzsébet*. Budapest, 1989. 169.

³⁴¹ A középkorban szent Antal tüze néven ismert betegség a heves bőrvizketéssel járó orbánc

szállították élve, s ott halt meg... és sírja négy napig füstölgött) – summázza a biztos kárhozat jeleit Peresi [135.]. Nem járt jobban a plébános sem: „*Dominus percussit eum lepra taliter quod eiectus fuit extra villam*” (az Úr olyan leprával verte meg, hogy kiűzték a városból). A betegekhez senki sem közelít szívesen, de a papok kötelessége gondoskodni lelki üdvösségükről. Amikor egy plébános nem volt hajlandó meggyóntatni egyikőjüket a fertőzéstől való félelmében [220.], egy éven belül maga is elkapja a kórt, s ugyanaz a sors lesz osztályrésze: „*nullus ad eum accedere dignaretur*” (senki sem merészelt hozzá közeledni). A lepra azonban alkalmat ad a társadalmi kirekesztés kritikájára és a megbocsátás erényének illusztrálására is. A remete és az angyal közkeletű történetében [312.] az úton fekvő leprástól a remete elfordítja a fejét, hogy ne érezze annak bűzét, míg a társaságában sétáló angyal megcsókolja a szenvedőt, így mutatva meg, hogy a test és lélek betegségei közül az utóbbi számít súlyosabbnak.

A gonosztevők természetesen a társadalmi rend megrendítői, tolvajok, gyilkosok, rablók, így büntetésük kettős halál: a világi bíróság akasztásra, a túlvilági törvényszék pedig örök kárhozatra ítéli őket. Gyakran azonban mindkettő alól van menekvés. Nem feltétlenül úgy, mint a 21. példázat halálraítéltségének esetében, akinek megengedik, hogy kiválassza azt a fát, amelyre felakasztják, de érdekes módon egyik sem nyeri el a tetszését. Különösen Szűz Mária támogatja az őt tisztelő bűnösöket, jár el az érdekükben. Számos ilyen történet található a gyűjteményben, gyakran az akasztófán is életben tartja a bűnösöket, míg sorsuk el nem rendeződik. Legyen itt elég egyetlen példázatra utalni, amely szinte komplett bírósági tárgyalást idéz fel – a túlvilágon. A történet [30.] szerint egy Mária iránt nagy buzgósággal viseltető szerzetes bűnös életet élt. Egy este éppen ebben járt, amikor leesett egy hídról, eltörte a nyakát és elnyelte a víz. Az ördögök azonnal magával ragadták a lelkét és égi tárgyalásra vitték. Itt a szent Szűz védelmezte, de Krisztus a bűnei miatt kárhozatra akarta ítélni. Mária valóságos védőbeszédet tart, amelyben elmondja, hogy a szerzetes hibái eltörpülnek érényei mellett, mire a legfelsőbb bíró megváltoztatja a véleményét: a bűnös lelke még egy lehetőséget kap, visszaköltözhet a testébe, hogy életét megváltoztatva a jó útra térjen.

A példázat nem egyedi, több olyan alkalom is van, amikor a túlvilági ítéletnek lehetünk tanúi, nagyjából ugyanilyen forgatókönyv szerint. A történet jól összefoglalja a korabeli vallási felfogás legfontosabb motívumait. Közvetlenül a halál után kerül sor az elhunyt sorsának megítélésére. A bizonyítási eljárás a földi tárgyalásokat idézi, van vádló (az ördög) és védő is (valamelyik szent vagy maga

(*erysipelas*). A 11. század végétől kezdve a betegségben szenvedők számára külön *hospicium*okat hoznak létre. Erre utal a szövegünk is. Vö. VAUCHEZ, André, *La spiritualité du Moyen Age occidental*. Paris, 1994. 119. Így nevezték egyébként a középkorban nagyon elterjedt krónikus anyarozsmérgezést (ergotizmus) is.

Mária), aki közbenjár az elhunytakért.³⁴² Ezt azonban ki kell érdemelni. S végül egy profanizált Krisztus-kép, amely szerint Jézus nemcsak Isten és legfelsőbb égi bíró, de egyben gyermek is, akit hagyja magát anyjától befolyásolni.

A szegények nem hibáik, bűneik, hanem anyagi körülményeik révén tartoznak a középkori társadalom peremvidékére. Három olyan történet is van, amelyek szerint bennük tulajdonképpen Jézus Krisztust kell tisztelni [108, 175, 176.]. A példázatokban azonban nem önálló cselekvőként, hanem a jótettek haszonélvezőiként vagy a fősvénység szenvedő alanyaiként jelennek meg. A szegényeknek nyújtott alamizsna a túlvilágon mindenképp, de néha már itt, a földi valóságban is megtérül.

Ez utóbbit próbálja bizonyítani a már említett 93. példázat, amelynek kézművese kezdetben a szombati keresetét mindig a szegényeknek adta. Amikor ezzel a szokásával szakított, azonnal megbetegedett, s az összegyűjtött pénzt az orvosokra kellett költenie, akik a lábát is majdnem levágták. A sokk hatására visszatér korábbi jótékony cselekedeteihez, s azonnal meggyógyul betegségéből.

Több példázat illusztrálja a bibliai mondás (*“Date et dabitur vobis, et centuplum accipietis et vitam eternam possidebitis”*)³⁴³ – Adjatok és néktek is adatik, és százszor kapjátok vissza, és bírni fogjátok az örök életet) szó szerinti megvalósulását. A 99. *exemplum* szerint szent Germanus diakónusának csak három dénárja van, és pont három szegény jön alamizsnát kérni. Felelősségteljes gazdaként csak két ezüstöt oszt szét, a harmadikat megtartja egyéb költségekre. Másnap azonban csodálatos adományként kétszáz dénár (vagy a következő mondatban solidus – egyáltalán nem mindegy!³⁴⁴) érkezik. A szent leteremti a diakónust: ha előző nap mindhárom ezüstöt elosztotta volna, most százszal többet kaptak volna!

Persze vannak türelmetlenebbek. A 116. példázat gazdag polgára az adakozást befektetésnek tekinti, s egy prédikáció hatására mindenét szétesztja. Már meghal, amikor a fiai még mindig hiába várják a jól jövedelmező üzlet megvalósulását, és a prédikátort be akarják perelni. Elhunyt apjuk azonban megjelenik nekik és elmondja, hogy az örök élet lett alamizsnájának jutalma.

Valóban, a példázatok szerint az alamizsna leginkább a túlvilágon jövedelmező. A 126. történet szerint egy jó módú lovag, aki sohasem adakozott, egyszer egy falat kenyeret dob egy koldusnak, hogy megszabaduljon tőle. Éjjel látomása lesz: az égi bíróság elé kerül, ahol bűnei mellett csak ezt a jócselekedetét tulajdonítják neki érdemül. Az álom hatására megtér, s vagyonát szétesztva bűnbánatot gyakorol.

³⁴² A világi bírósági gyakorlat és a túlvilági ítélkezés közötti szoros összefüggésekről l. LE GOFF, Jacques, *La naissance du Purgatoire*. Paris, 1981. 284–288.

³⁴³ Lk. 6, 38.

³⁴⁴ A két pénzegység értéke között ugyanis tizenkétszeres különbség van.

Az egyháziak is kritikát kapnak a prédikátoroktól. Egy ismert történet szerint [160.] amikor az elszegényedett kolostor apátja az okok iránt érdeklődött, egyik szerzetese azt javasolta, hogy hívjanak vissza két barátot a kolostorba: *Dare* és *Dabitur* (Adj és Adatik) testvéreket, akik párban járnak. Ha *Dare* visszatér, *Dabitur* is bizonyosan megjelenik. Hasonló témájú a 206. *exemplum*: a tűz körül ülő kanonokok mulatoznak, míg a szegények éheznek és fagyoskodnak mellettük. Adakozás helyett az egyik egyházfi felkiált: „Igyunk serényen, mert semmink sincs ezen kívül a világon”. Az italozásba viszont azonnal belehal.

A marginalitás sajátos ábrázolásával találkozhatunk a példázatokban. A szövegek a társadalom peremén élőket sablonos képek formájában mutatják be. A szegény, a prostituált, az eretnek, a boszorkány a társadalom természetes kategóriáit alkotják, létezésük elfogadott a prédikátor számára. A peremhelyzetből való kitörés lehetséges, de nem mindenki számára egyformán könnyű feladat. A vallási és morális kirekesztettek számára a megtérés, a keresztény hit és normák elfogadása utat nyit a többségi társadalomba való bejutásba. A szociális kirekesztettek számára ez gyakorlatilag lehetetlen – a vagyoni különbségek áthágathatatlanok. Irányukban az egyház csak annyit tehet, hogy karitatív tevékenységre szólítja fel a tehetősebbeket, hangsúlyozza, hogy az adakozás Istennek tetsző tevékenység, amely az üdvözülés felé vezet, annak elhanyagolása viszont a kárhozatra juttat.

A gőgös uralkodók megaláztatnak, a rabló lovagok megtérnek, a buja klerikusok és kísértésbe esett szerzetesek bűnbánatot gyakorolnak, az uzsorások majdnem biztosan elkárhoznak, a pogányok és zsidók megkeresztelkednek. A betegek meggyógyulnak, a szegények alamizsnával vigasztalódnak, az eretnek és boszorkányok máglyán végzik. Ez a hivatásokra és kategóriákra osztott társadalom képe a példázatokban. Mindenki rendelkezik ebből fakadó tulajdonságokkal, erényekkel és csak rendjére jellemző bűnökkel. Itt, vagy a túlvilágon – néha mindkét helyen – a ritka erények jutalmukat, a gyakoribb bűnök büntetésüket nyerik el.

A koldulórendek prédikációból, alamizsnagyűjtésből éltek. Cserébe az örök üdvösség ígéretét tudták felkínálni. A megtérésre való felszólítás, a vagyongyűjtés kárhoztatása saját jövedelemforrásuk biztosítása érdekében végzett „propaganda”. Tudták ezt már a kortársak is. Nem véletlen, hogy a profánabb szerzők, Chaucer, Boccaccio vagy éppen Jean de Meung műveiben a „barát”, a „*faux semblant*” a haszonlesés szinonimája.³⁴⁵

³⁴⁵ „aki kolduló rendnek adott / jele, hogy bűne feloldoztatott, / s ha kapott, már hirdetni merte fennem, / hogy eme férfi bűnbánata rendben.” – írja Geoffrey Chaucer (*Canterbury mesék*. Budapest, 1987. 13., ford. Vas István), de Boccaccio pikáns-kritikus novellái (pl. I/1., III/3., III/7.) vagy éppen Jean de Meung bíráló megjegyzései a Rózsa regényében ugyanezt a benyomást erősítik.

A kézirat példázataiban kibomló társadalomkép nem túlzottan eredeti. Nincs benne új, nem “korszerű”. Tetten érhetőek rajta a két-három évszázaddal korábbi világ kategóriái és viselkedési elvei. Ez természetesen a “hanyatló” *exempla* eszméjét juttatja eszünkbe, amely nem alkot újat, nem alkalmazkodik a megváltozott körülményekhez. De csakugyan elvárhatjuk ezt a “modernséget” a szerzőktől? Nem arról van-e inkább szó, hogy a prédikátor a vallási és szociális normákat egyfajta időn kívüliségben látja, vagy helyesebben fogalmazva, egyfajta időbeli állandóságban? A változatosság pedig számára nem itt, hanem a térben ragadható meg?

VII. FEJEZET. IDŐ ÉS TÉR A PÉLDÁZATOKBAN

A korai, 12-13. századi példázatokban a szerzők a történetek hitelességének biztosítása érdekében törekedtek arra, hogy az elbeszélte cselekmény idejét és/vagy helyszínét rögzítsék. A domonkos Stephanus de Borbone vagy a ciszterci Caesarius Heisterbaciensis a példázatok mintegy hetven százalékában megjelölik, hogy hol történt az esemény, és gyakran annak időpontját is megadják.³⁴⁶ Ez a hagyomány a későbbi, különösen a 15. századi *exempla* esetében háttérbe szorul. A tér és az idő precizitása elhomályosul, megritkulnak a konkrét információk. Az ok mindenképpen a példázat-hagyomány kiterjedésének köszönhető. A szerzők kevesebb életből vett történetet alkalmaznak, megnő a szerepe az írásos emlékezetnek. A tekintélyes források alkalmazása a szerzők szemében fölöslegesség tette a hitelesség konkrét információk révén való megteremtésének igényét.

“*Quidam canonicus cum celebraret semel in quadam ecclesia*” (Egy bizonyos kanonok, amikor egyszer egy bizonyos templomban misét celebrált) – ezzel a mondattal kezdődik a kézirat 89. *exempluma*. Nem kapunk konkrét információt Peresitől arra nézve, hogy ki a cselekvő, hol és mikor történt az esemény. Mennyire tipikus ez a példázatainkban, milyen funkciókat tölt be a tér és az idő a gyűjteményben? Ezekre a kérdésekre keressük a választ az alábbi fejezetben.

1. A példázatok időszemlélete

Hervé Martin a példázatok időszemléletéről szóló fejezetének a *pluralité du temps* (az idő sokfélesége) címet adta³⁴⁷, nyilván Le Goff hasonló fogalmát³⁴⁸ átvéve. Elemzésében az *exempla* mai szakember számára nyilvánvaló idősíkjait különböztette meg, antik, koraközépkori, 13-15. századi és bizonytalan időmeghatározású korszakokat elkülönítve. Ezek azonban explicit módon nem jelennek meg a történetekben, csak a modern történészi-filológusi vizsgálat során különíthetők el. A középkor embere, a korabeli prédikátor nem így gondolkodott, a példázatok olvastán nem nyilvánvalóak ezek az időbeli struktúrák. Ezért szerencsebbnek tűnt számunkra egy másik gondolati rendszer alkalmazása. Mircea Eliade szerint a vallásos felfogás szent és profán időt különít el.³⁴⁹ A profán idő a

³⁴⁶ GYÖRKÖS Attila: Európaiság és regionalitás a középkori példázatokban. In: HÜLVELY István – PALLAI László (szerk.), *Nemzetállam–Szuverenitás–Integráció*. Debrecen, 2001. 32–33.

³⁴⁷ MARTIN, Hervé, *Le métier de prédicateur en France septentrionale à la fin du Moyen Age (1350–1520)*. Paris, 1988. 521–523.

³⁴⁸ LE GOFF, Jacques, *La civilisation de l'Occident médiéval*. Paris, 1965. 223.

³⁴⁹ ELIADE, Mircea: *A szent és a profán*. Budapest, 1987. 61–106.

mindennapokban játszódik és lineáris, a szent idő viszont ciklikus, vissza-visszatérő. Ez azonban a keresztény felfogásban csak némi módosítással igaz. Aaron Gurevics például amellet, hogy elkülöníti a lokális, a mulandó élet síkjában átélt történeti és a bibliai vagy mitologikus időt, felhívja a figyelmet arra, hogy ez utóbbi egyszerre ciklikus (az ünnepek révén újraélhető) és lineáris (az üdvösség felé irányul), valamint hangsúlyozza, hogy a két idősíket (a történeti és mitologikus) gyakran összeolvad, így alakítva ki a középkorra jellemző „ahistorikus” vagy „antihistorikus” gondolkodásmódot.³⁵⁰

1.1. *A profán idő bizonytalansága*

Ezt az „ahistorizmust” figyelhetjük meg kódexünk példázataiban is. A valós idő a szerzők számára nem fontos. A kézirat prédikációiban mindössze egyetlen konkrét évszám szerepel, a már fentebb elemzett 1478-as esztendő, amelyet a kódex keletkezési idejének tartok.³⁵¹ A példázatok azonban teljességgel nélkülözik a pontos kronológiai behatárolást.

A leggyakoribb időhatározó a *semel* (egyszer), amely ebben a szerepben 14 alkalommal fordul elő. Ezt néha váltja a szintén megfoghatatlan *aliquando* (valamikor), vagy a már közelebbi eseményre utaló, de még mindig túlzottan általános *nuper* (minap) vagy a *hodie* (itt: manapság). Ugyanebbe a kategóriába tartozik a 97. példázat után következő megjegyzés is: „*Nec est diu quod istud accidit*” (Nem régen történt mindez). Az auvergne-i leprás asszony története azonban régóta ismert az *exemplum*-irodalomban, első felbukkanása 1273-ra tehető.³⁵² Peresi szándéka ebben az esetben világos: a helyi tartalmakat hordozó példa révén megindítani a közönségét. Ennek eszköze az aktualizálás: ha nem régen történt, akkor egyrészt hiteles, másrészt bármikor előfordulhat újra.

Amikor a szerzők igyekeznek konkretizálni a cselekmény időpontját, akkor sem mindig látunk tisztábban. A 303. *exemplum* végén egészen pontos időmeghatározást kapunk: „*Non sunt quadraginta anni quod hoc factum est*” (Nincs még negyven éve, hogy történt). A történet egy haldokló lombard uzsorásról szól, akinek a lelkét és vagyonát – mert nem akart meggyónni – elvitték az ördögök. Peresi a hitelesség érdekében említi, hogy mindez négy évtizede történt, ho-

³⁵⁰ GUREVICS, Aaron, J.: *A középkori ember világképe*. Budapest, 1974. 80–133.

³⁵¹ Erről I. a III. fejezet vonatkozó részét.

³⁵² Jacques Berlioz szerint Jacques de Provins ferences prédikációjából származó részletől van szó, amely bizonyíthatóan 1273. szeptemberében hangzott el a párizsi St-Paul templomban. In: LECOY DE LA MARCHE, Albert, *Le rire du prédicateur. Récits facétieux du Moyen Age* (szerk. és jegyzetekkel ellátta: Berlioz, Jacques), Turnhout, 1992. 177, 116. jegyzet.

lott a példázattípus nagyon elterjedt a középkorban, egyik első szerepeltetése Stephanus de Borbone 13. századi gyűjteményében található.³⁵³

A 15. századi clermont-i hallgatóság számára nem jelentett sokat annak a történetnek [272.] a megjelölése sem, amely egy katonáról szól, aki a Bologna és Modena közötti háborúban kapott halálos sebet, de addig nem halt meg, amíg meg nem gyóntatták. A szakirodalom alapján ezt a háborút a két város közötti 1230-as konfliktussal azonosítottam.³⁵⁴ Peresinek erről nyilván fogalma sem volt, s az esemény szerepeltetése ebben az időben és térben távoli történetben inkább csak másolói hűségét jelzi.

Szintén nem pontos, de megközelítő meghatározást jelent a 232. *exemplum* kezdetén található bejegyzés: *Tempore Innocenti pape quarti Lugdunii ...* (IV. Ince pápa idején Lyonban). Az 1243 és 1254 között uralkodó IV. Ince pápa kényszerűségből mintegy hat évet töltött Lyonban, 1244 ősze és 1251 között. Azt viszont, hogy ebben a tág, hat éves intervallumban mikor történt az említett eset, nem tudjuk meg a történetből. Talán éppen az 1245-ös lyoni zsinat idején³⁵⁵, amikor a szentatya elfogadtatta a Szűz Mária születésének ünnepét is (szeptember 8., magyar elnevezéssel „Kisasszony” napja).³⁵⁶ Ennek lehet jele, hogy az ördög által fojtogatott főhős éppen a szent Szűz segítségével menekül meg. A másik, ferencesek számára fontos esemény az 1247-es általános rendi gyűlés volt, amelyet ugyancsak Lyonban tartottak – ez is lehetséges dátumként jöhet szóba a példázat keletkezésénél.³⁵⁷

A 251. példázat időmeghatározása elég problematikus. A mézhozamot a szent ostya segítségével növelni kívánó boszorkány történetét a szerző így vezeti be: *tempore Karoli regis Francie* (Károly francia király idején). Melyik Károlyról van szó? Ahogy arra már korábban utaltam³⁵⁸, az elbeszélés gyökerei nagyon messzire nyúlnak vissza, először Petrus Venerabilis cluny apát említi a 12. században, aki szerint az esetre Auvergne-ben került sor. Ferences szerzőnk azonban nem ez alapján dolgozott és a történetet is Flandriába helyezi. Az uralkodó azonosítására más adat nem áll rendelkezésre, de – véleményem szerint – két

³⁵³ LECOY DE LA MARCHE, Albert: *Anecdotes historiques. Légendes et Apologues tirés du recueil inédit d'Etienne de Bourbon*. Paris, 1877. No. 59.

³⁵⁴ SALVATORELLI, Luigi, *Histoire de l'Italie des origines à nos jours*. Roanne, 1973. 200.

³⁵⁵ Ezen többek között II. Frigyes kiátkozták és határoztak – a soha meg nem valósuló – tatárok elleni keresztes háborúról is. GERGELY Jenő: *A pápaság története*. Budapest, 1982. 130-131. A zsinatra egyébként először hívták meg a koldulórendek vezetőit és felvetült – nem utoljára – a ferences szegénység problémája is. STRAYER, Joseph R. (dir.), *Dictionary of the Middle Ages*. New York, 1984. Vol III. 645a.

³⁵⁶ Lecoy de la Marche, No. 107 és jegyz.

³⁵⁷ *Cronica Fratris Salimbene de Adam Ordinis Minorum*. M.G.H. Scriptores, t. 32. 309 és 315.

³⁵⁸ L. a IV. fejezetet.

személy jöhet szóba. Az első Nagy Károly frank császár, akinek tekintélye és ismertsége elég nagy ahhoz, hogy időbeli azonosításra alkalmas legyen és gyakori szereplője a példázatoknak. Ennek azonban ellentmond, hogy a szöveg „Francia” királyának (*rex Francie*) és nem a frankok császárnak (*imperator Francorum*) nevezi az uralkodót. Ha azt feltételezzük, hogy a szerzőnk ezt az *exemplum*ot is aktualizálni akarta, akkor valószínűbbnek tűnik, hogy az 1461-ben – mintegy 17 évvel a szöveg keletkezése előtt – meghalt VII. Károlyról van szó, akinek emléke még nem távolodott el annyira, hogy a hallgatóság hitelesnek érezze az elbeszéléteket.

A példázatok tehát az ún. „történeti” időnek csak bizonytalan meghatározásait alkalmazzák. Az általánosítások viszont lehetőséget teremtenek az alkalomhoz illő, repetitív felhasználásra: bármikor, bármilyen helyzetben felhasználhatóak. Másrészt az *exemplum* eme „időn kívülsége” a példázati irodalom elterjedtségének köszönhető: a szerzők egyre nagyobb mértékben támaszkodnak a népszerű és tekintélyesnek tartott elődök gyűjteményeire. Az a néhány eset, amikor kísérlet történik a konkrétabb időmeghatározásra, inkább a források tiszteletéből, s nem a történeti hűség iránti vágyból fakad. A ritka aktualizálási törekvésekből persze nem feltétlenül kell mélyebb következtetéseket levonnunk. A fenti néhány példa azt bizonyítja, hogy régi, több évszázados motívumokat alkalmazás közben bármikor „fel lehetett újítani” egy *nec est diu quod istud accidit* vagy ehhez hasonló kifejezéssel.

1.2. A szakrális idő fontossága

A profán idővel ellentétben a példázatok szerzői nagy hangsúlyt fektetnek a szakrális idő, az egyházi ünnepek meghatározására, említésére. Ennek természetesen sajátos célzata van: a bűnök és erények kiemelt időpontokban másfajta súllyal jelennek meg, mélyebb értelmet nyernek.

A kézirat *exemplum*ai nagybőjti prédikációk illusztrálása érdekében születtek, kerültek be a gyűjteménybe, így érthető, hogy kiemelt jelentőséget kapott a húsvéti ünnepkör, különösen a Feltámadás napja. Húsvét a számadás és a megtérés ideje, ezért a prédikátorok kedvelt, aktualitással bíró témái közé tartozik. Ezen a napon bünteti leprával az ég a már idézett hamisan gyónó auvergne-i asszonyt [97.], ekkor jelenik meg az ördög macska képében a bűneihez visszatérni szándékozó cluny-i férfinak, így bírva őt megtérésre [82.], ekkor lopja el a flandriai boszorkány a szent ostyát az áldozás alatt [251.], és Húsvétkor tér keresztény hitre a zsidó kisfiú, akit apja ezért tüzes kemencébe dob, de csoda révén megmenekül [25.].

Hasonló fontosságot kap a vigília, a szentek ünnepének előestéje, amely a felkészülés, és egyben a szentek iránti tisztelet ideje. Ebből a szempontból kü-

lönös jelentőséggel bír Szűz Mária ünnepeinek (augusztus 15, szeptember 8) napja. Mária vigíliáinak megtartása elegendő a bűnös kapcsolatban élő kanonok számára az üdvözüléshez [34.], egy másik számára a *Noli me tangere* (a.m. „Ne nyúlj hozzám”) nevű betegségből (minden bizonnyal ekcémából) való felépülést jelenti [51.], egy harmadik pedig Krisztus véréből ihat és így nyeri vissza korábbi egészségét [54.].

A hét napjai ugyancsak szakrális értelmet kapnak a példázatok szemléletében. A péntek természetesen az Úr szenvedéseit idézi. Szent Dénes (a hagyomány szerint Dionüsziosz Areopagita) ezen a napon tér keresztény hitre egy napfogyatkozás hatására [55.] – ami nyilván a Passió idején bekövetkező, a Bibliában is említett³⁵⁹ természeti jelenségre és természetesen annak transzcendens olvasatára utal. A másik történet [122.] inkább a *Treuga Dei* időszakát idézi, amikor ünnepnapon tilos volt a háborúzás: két testvér konfliktusában a gyilkossá vált fivért saját várában körbezárják a rokonai. A menekülő csak pénteken mer kimozdulni, gondolván, hogy Krisztus halála napján nem fog bántódása esni. Téved, üldözőbe veszik, de végül egy út menti fészület előtt megbocsátanak neki. A történet gyönyörűen kibontja a prédikátor számára fontos motívumokat: bűn, a Passiót idéző fészület és a pénteki nap megbékélésre, bűnbánatra ösztönző hatása.

A szombat mindenekelőtt Mária napja a keresztény hagyományban. Ennek megfelelően a hozzá intézett kérések leginkább ezen a napon találhatnak meghallgatásra. Ekkor fohászodik a szent Szűzhöz az az asszony, aki szeretné megpillantani az égi úrnő szépségét, akár szemének feláldozása árán is [287.], de ekkor „zsarolja meg” egy másik, akinek a fiát a szaracénok elrabolták: elviszi magával a templomban található Jézus-képet, hangsúlyozva, hogy csak akkor adja vissza mennybéli anyjának, ha saját fia is hazatérhet. A csoda megtörténik, de természetesen csak másnap, a Krisztus természetfeletti erejét szimbolizáló vasárnapon.

A példázatokat markánsan átszövő antiszemita hangulatban érdekes kivétel a 305. történet. Egy zsidó zenész kér bebocsátást szombaton egy szentföldi erődbe. A várúr azt követeli tőle, hogy lantjátékával szórakoztassa az udvar közönségét, amit az izraelita vallási okokra hivatkozva megtagad, sőt a kegyetlen halált is vállalja hitéért. A példázat szerzője ezt a történetet is képes átfordítani a megtérés, bűnbánat gondolatmenetére: „*És ez a zsidó ennyire erős volt törvényei megtartásában! Mi, keresztények viszont inkább megtörjük [az ünnepet], mint a zsidók, mert kereskedők vasárnap adnak-vesznek, amit a zsidók nem tesznek szombaton, sőt tüzet sem raknak és pénzt sem vesznek át. A keresztények viszont éppen ellenkezőleg. Innen ered a rossz a világban.*”³⁶⁰

³⁵⁹ Mt. 27, 45; Mk. 15, 33; Lk. 23, 44.

³⁶⁰ “*Et sic iste Iudeus fuit fortis in lege sua, et nos, Christiani frangimus plus quam Iudei, quia mercatores*

A vasárnap a pihenés, a Feltámadásra való emlékezés, a templombajárás ideje. A példázatok elsősorban az ünnep meg nem tartását, a világi tevékenységek vasárnapon való végzését kritizálják, ahogy az a fenti idézetből is látszik. Ebben a kontextusban kerül sor azoknak a parasztnak a történetére [227.], akik vasárnap vitték piacra a kertben termett gyümölcsöt és emiatt elhanyagolták a misét. A plébános radikális eszközhöz fordult. Kiátkozta a fákat, így azok nem hoztak sem termést, sem levelet, amíg a püspök fel nem oldozta azokat.

A 125. példázat nem annyira *exemplum*-nak tekinthető, mint egy rövid, csattanós traktátusnak a vasárnap fontosságának hangsúlyozása érdekében. A szerző felsorolja, hogy miért fontos keresztények számára ez az ünnep (a világ teremtésének befejezése, Krisztus születésének, majd feltámadásának napja, a Szentlélek eljövételének ideje mind vasárnapra esett). Manapság azonban – sopánkodik a prédikátor – az emberek többet vétkeznek ekkor, mint a hét más napjain. A polgárok például medvékkel és majmokkal játszadoznak, és amiként az állatokat kövekkel, sárral és botokkal dobálják, úgy bántalmazták Jézus Krisztust is a fősvénység köveivel, a bujaság sarával és az irigység botjával.

A szöveg – bár nem tartalmaz narratív elemeket – nagyon érdekesen tömöríti a vasárnapkal kapcsolatos egyházi hiedelmeket, elvárásokat és a mindennapi életből vett momentumokat. A keresztény időfelfogásban a vasárnap az örök teremtés, születés és feltámadás ideje, amely minden héten megismétlődik. Minden profán tevékenység (kereskedelem, szórakozás) magát Istent sérti meg.

A bírálatok mellett természetesen van olyan *exemplum* is, amely követendő példát mutat: nemcsak az említett zsidó, hanem az a földműves is [36.], aki vasárnap vigíliáján (tehát szombat este) a mezőn dolgozott, de amikor meghallotta, hogy misére harangoznak, azonnal kifogta állatait a szekérből, és csapot-papot otthagya a templomba sietett. Bár a többiek kinevették érte, buzgóságának meglett a jutalma: a szekér magától hazatért, míg a gazdája a misét hallgatta.

A szakrális idő egyébként más ritmusban telik, mint a profán. Nem csupán ciklikus és megújuló, ahogy az ünnepeknél megfigyelhettük, hanem lassúbb, az örökkévalósághoz, az időtlenséghez jobban közelítő. Különösen a purgatóriumi büntetések ideje nehezen elviselhető. Itt a legkisebb mértékegység is szinte ezer évben mérhető, amit ráadásul nem is nehéz kiérdemelni. A 138. példázat szerint ennyi szenvedés járt annak a diakónusnak, aki csupán egy kompletóriumot hagyott ki életében, azt is meggyóna, de nem gyakorolt bűnbánatot. Ilyen esetben csak az egyháznak juttatott adományok segítenek: a klerikus atyja ennek révén szabadítja meg fiát. Ehhez képest enyhének tűnik annak az ifúnak a büntetése [188.], akit püspök nagybátyja az egyházmegye pénzügyeinek igazgatásával

vendunt et emunt in die dominica, et Iudei non facerent in sabbato nec facerent ignem, nec reciperent argentum. Et Christiani faciunt oppositum. Ideo veniunt mala in mundo.” Fo. 130v.

bízott meg. Az unokaöcs megduplázta a tizedet és még olyan „számos szörnyűséget” követett el, hogy a pap nem is volt hajlandó feloldozni. Halála után kétezer év szenvedés járt neki, amit azonban a lelki üdvéért elmondott misékkal csökkentett a felelősségérzettől nyilván gyötrődő nagybátyja.

A transzcendens időérzet sajátosságait, a belső, szakrális és a külső, profán idő közti különbséget két példázat mutatja meg igazán jól. A 226. *exemplum* ciszterci szerzetese csupán harminc napra kerül a purgatóriumba, de mint egy jelenéskor bevallja életben maradt társainak, inkább nyúzatná meg magát elevenen harmincezer esztendeig, mintsem még egyszer át kelljen élnie egy ilyen hónapot. Az idő azonban nem csak a szenvedés, hanem az öröm pillanataiban is lassabban telik. A középkorban végig rendkívül népszerű 8. századi legendából, Barlaam és Jozafát történetéből merítkezik a 121. példázat.³⁶¹ Barlaam saját kérésére rövid bepillantást nyerhet a mennyország gyönyöreibe: a kolostor kertjében önfeledten hallgatja az égi szózatot – madárdal formájában –, majd visszatérve társaihoz megdöbben tengetesztalja, hogy az általa csak néhány órának képzelt kikapcsolódás (*primától terciáig*) valójában háromszáz földi évig tartott!

A transzcendens idő természetesen nem mindenütt van jelen. Csak különleges alkalmakkor, különleges helyeken lehet érzékelni, megtapasztalni. Az időérzet sajátosságai tehát nagy mértékben függenek a tértől is.

2. A példázatok térszemlélete

A példázatok egyik alapvető hatáskeltő eleme a valószerűség. A józan ész számára legirrealisabb történet is hihetőbbé válik, ha az esemény ismert szereplőkkel, a hallgatóság által ismert helyszíneken zajlik. Mennyiben éltek ezekkel az eszközökkel gyűjteményünk szerzői?

A 316 példázatban összesen 76 konkrét helymegjelölést találtunk – ez a történetek 24 százalékát jelenti. Ezek vagy településnevek, vagy olyan személynevek, amelyek valamilyen helysége utalnak (pl. Bonnevaux-i Hugó, Bernardus de Balma).

Gurevics már említett tanulmányában³⁶² felhívja a figyelmet arra, hogy a középkori ember tudatában világi és szakrális tér egyaránt létezik, egymással szoros összefüggésben, másrészt arra is, hogy bár a lakosság zöme az utazás nehézségei miatt továbbra is elszigeteltségben, ún. „lokális mikrovilágban” élte le életét, a kereskedelem fejlődése, a zarándokmozgalmak, háborúk miatt a nagyvilág lassanként behatolt ebbe a közegbe. „Nagyvilágon” elsősorban a keresztény

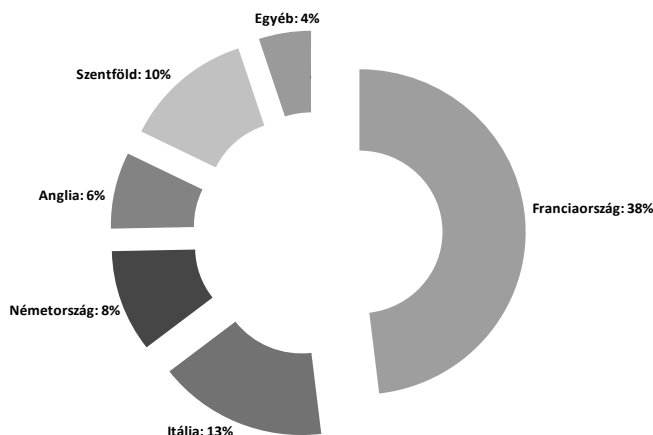
³⁶¹ A történet például a kortárs Temesvári Pelbártnál is szerepel. KATONA Lajos: *Temesvári Pelbárt példái*. Budapest, 1902. No. 239.

³⁶² Gurevics, 1974. 25–79.

térseget kell értenünk, amelyet csak néha színesítenek a távoli, egzotikusnak tekintett „pogány” helyszínek. Mindebben a térszemlélet vallásos koncepciója fejeződik ki, amelyet meghatároz az is, hogy a valós, földi környezet mellett ott él a paradicsom, a purgatórium, a pokol tere, az örök öröm, az időben behatárolt megtisztulás és a határtalan szenvedés színhelye.

A koldulórendiek, a domonkosok és ferencesek világa ebben a közegben képzelendő el, annyi módosítással, hogy a barátok tájékozottabbak kortársaiknál: sokat utaznak, sok utazóval találkoznak. Peresi és társa esetében a térképzetnek ezt a viszonylagos fejlettségét tapasztalhatjuk: a helynevekkel megjelölt példázatokból kiderül, hogy térrendszerük négy szakaszra bomlik: a transzcendens világ mellett megjelenik az általános értelemben tárgyalt európai, illetve bibliai térség, majd ennél pontosabb módon leírva a francia és még precízebben bemutatva a szűkebb környezet, a burgundi ferences provincia tere. Ennek megoszlását mutatja az alábbi ábra:

1. ábra. A helynevek megoszlása a példázatokban

2.1. A bibliai és európai tér

A példázatok egy része a kézirat születésétől távol eső helyszíneken játszódik. Közülük néhány régió, ország kiemelkedik fontosságában, pl. a Szentföld, Itália, Anglia és a Német-Római Birodalom.

A Szentföld említései a bibliai helyeket jelentik. Jeruzsálem, mint Krisztus tevékenységének színtere többször is előfordul [3, 55, 65, 109], például abban a történetben, amelyben egy keresztes bűnei bocsánata érdekében végigjárja Jézus szenvedéseinek állomásait, s végül maga is felragadtatik az égbe [63]. Ugyancsak

a keresztes háborúk időben távoli, de a példázatokban még elevenen élő emlékét idézi a 170. *exemplum*, amelyben egy zarándok Antiochiában bérel házat a zsidóktól, akik később csoda révén megtérnek. A bibliai történetekre való utalások kapcsán kerül szóba a Sínai-hegy, az Olajfák hegye vagy a Jordán folyó [35, 299]. Ezeket a helyszíneket a minden hívőnek ismernie kellett, említésük tehát nem egyéb, mint a közönség kollektív tudásának felhasználása a prédikációs cél érdekében.

Szintén a bibliai hagyományra utal, de nem a Szentföldön játszódik szent Dénes megtérésének története [55.], amelynek színhelye Athén pogány világa. Korinthosz és Konstantinápoly egy, a Nagy szent Gergely Dialógusaiból származó példázat nyomán került be a szövegbe [261], Alexandria pedig [152.] a *Vitae Patrum* alapján.

A távoli, egzotikus tájak nem hordoznak egyéni sajátosságokat. A szerző számára csupán a tekintélynek tartott evangélisták vagy a középkorban népszerű gyűjtemények követése volt fontos. A Biblia világa itt egyben a jelené is: a környezetet zsidók és keresztények népesítik be, a muzulmánokról egyetlen szó sem esik.

Itália földrajzilag közelebb eső térség, de színtereinek bemutatása ugyanilyen általános. Martin felvetette, hogy a kézirat egyik szerzője, Peresi talán innen származik, s valóban található a prédikációkban egy olasz mondat.³⁶³ Az esetleg nagyobb helyismeretből azonban semmi nem látszik.

A példázatok érdeklődésének középpontjában természetesen a legfontosabb város, a nyugati kereszténység központja, Róma áll, összesen hat említéssel. Itt találkozik össze, és lesz csodálatos látomás szemtanúja a pápai kihallgatásra igyekvő két rendalapító, szent Ferenc és szent Domonkos [266.], itt élt szent Katalin, és a példáját követő leány, aki egy jelenés nyomán Krisztus iránt hatalmas (nyilvánvalóan anyai) szerelmet kezd el érezni [49.], itt találhatók szent Lőrinc ereklýei [115.], amelyek iránt még a gazdag – tehát *pár excellence* kárhozatra ítélt – polgár is tiszteletet tanúsít. Szent Gergely és Ambrus (akik egyébként nem voltak egymás kortársai) is ide igyekeznek, amikor egy életével megelégedett gazdag ember népes házába nyernek bebocsátást [311.]. A város a szentek gyűjtőhelye, megannyi csodás esemény színtere.

Ennél sokkal kisebb szerepet játszanak más itáliai városok vagy tartományok. Lombardia csak azért jelenik meg, mert a francia sztereotípiák között a lombard egyenlő az uzsorással³⁶⁴ [303.], vagy mert az ott tevékenykedő ferencesek tör-

³⁶³ L. III. fejezet.

³⁶⁴ Gurevics említi, hogy Mathieu Paris krónikás már a 13. század végén lombardokként utal az uzsorásokra. In: LE GOFF, Jacques (dir.), *L'homme médiéval*. Paris, 1987. 275. Le Goff szerint pedig: “Les Lombards ou Cahorsins ce sont les prêteurs sur gages, les usuriers qui pratiquent le prêt de consommation à court terme.” LE GOFF, Jacques, *Marchands et banquiers du Moyen Age*.

ténetei a példázatok forrását jelentik [202., 272.]. Éppen a 272. *exemplum*ban tűnik fel a történet háttereként Bologna és Modena már említett háborúja. Az egyetemisták közötti térítés jelentette a kolduló barátok szellemi háttérbázisát és egyik legfontosabb utánpótlását. Ennek mikéntjéről ad tanúságot a 263. történet, amelyben egy bolognai jogászjelölt mestere intésére kényelmes ágyát keményre cseréli, s innen már csak egy lépés, hogy a ferencesek közé lépjen.

Anglia sokat említett, de teljesen ismeretlen vidék a clermont-i prédikátorok számára. A hat utalás közül egyikben sem esik szó konkrét helyszínről, vagy konkrét személyről. Az ország elsősorban a szilárd hatalommal bíró, olykor erőszakos királyi hatalom környezeteként jelenik meg. A 17. történetben egy lovag betegségében elhagyja uralkodóját és Isten vazallusa lesz, mert rájön, hogy a királyi hatalom sem képes minden bajt orvosolni. Érdekesebben jelzi a korban már működő sztereotípiákat, hogy ugyanez az eset egy angliai kézirat szerint a francia udvarban játszódott le.³⁶⁵ Ugyancsak a hatalmas uralkodó képzele rendül meg a 219. történetben, ahol az alattvalóktól erőszakosan összeharcsolt vagyont az ördög veszi birtokába. Egy másik példázatból megtudjuk, hogy ennek ellenére az angol adófizetők precizitása már a korban is figyelemre méltó volt: elsősorban a tized pontos beszolgáltatása miatt van olyan kevés vihar a szigeten [41.]. A megjegyzés kétségkívül a személyes tapasztalatok hiányára utal, ha a fiskális fegyelem terén nem is feltétlenül, az időjárást illetően mindenképp. Másik témája az angol példáknak a kicsapongás. Az egyetlen olyan történetben [236.], ahol a szereplőt és a helyszínt a források alapján azonosítani lehet, a király (I. Oroszlánszívű Richárd, 1189–1199) egy apácába lesz szerelmes és nem ártálja megfenyegetni – a Plantagenetek által egyébként kedvelt³⁶⁶ – Fontevrault kolostorát, de a leány inkább kivágya a szemeit, mikor megtudja, hogy azok révén nyerte el az uralkodó tetszését. Angliára nem éppen jellemző esetet mutat be a 308. példázat: séta közben a király arra lesz figyelmes, hogy a majmok kivetnek maguk közül egy nőstényt, aki megtörte a házastársi hűséget.

A Német-Római Birodalom és a burgundi hercegségtől éppen a korban Habsburg fennhatóság alá kerülő Flandria³⁶⁷ elsősorban a francia határvidékhez közeli településekkel képviselteti magát a példázatokban.

Paris, 1980. 36.

³⁶⁵ Az Oxfordban őrzött Corpus Christi College Library Ms. 32, fol. 44v. példázatában. In: WELTER, Jean-Thiébaud, *Le speculum laicorum. Edition d'une collection d'exempla composée en Angleterre à la fin du XIIIe siècle*, Paris, 1914. 150.

³⁶⁶ Richárd király és anyja, Aquitániai Eleonóra is itt vannak eltemetve.

³⁶⁷ Flandria a Merész Károly 1477. januári halálát követő időszakban került a Birodalomhoz, ugyanis Károly lányát, Burgundi Máriát Habsburg Miksa vette feleségül. A burgundi örökség felosztásáért háború folyt XI. Lajos francia király és osztrák ellenfelei között. LE ROY LADURIE, Emmanuel, *L'État royal. De Louis XI à Henri IV*. Paris, 1987. 109–113. Az 1477. augusztusa és

A kevés konkrét helynév közül Köln városa háromszor is [9, 132, 209.] szerepel a történetekben. Az első példázat Caesarius Heisterbaciensis alapján egy démoniákus (megszállott) meggyógyítását meséli el. A második *exemplum* Severinus kölni püspök³⁶⁸ egyik csodájáról számol be, a harmadik pedig a példázatirodalomban ismert történetet, a misét zavaró, s ezért kiátkozott táncosok esetét mutatja be, akiket a szerző szerint Humbertus kölni érsek oldozott fel. Ez a legpontatlanabb példázat a helynevek tekintetében. A szerző két hibát is vét: Szászországot *Sausonia* néven említi *Saxonia* helyett, a kölni érsek nevét pedig *Humbertus Colorensis*-ként írja a valós *Heribertus Coloniensis*³⁶⁹ helyett. Az eseményről még megtudjuk, hogy egy meg nem nevezett – a valóságban Kolbigk nevű – falu Szent Magnusnak felszentelt templomában játszódtott.³⁷⁰

Akár egyszerű másolási hibáról van szó, akár arról, hogy a forrásként használt kézirat tartalmazta a hibákat, amelyeket a kompilátorunk (a 2. kéz) gondolkodás nélkül átvett, két helynév téves leírása rövid egy szövegen belül mindenképpen arra utal, hogy Auvergne-ből nézve Köln és Szászország már olyan távoli helynek tűnhetett, amelynek latin megnevezése nem tartozott a szerzetesek által mindennap használt szókincshez.

A szóbeli forrásból merített történetekhez tartozik a 88. példázat, amelyben a konstanzi püspök átkozza ki azt a földet, amelyet egy herceg az egyháztól vett el jogtalanul. Az átok szárazság formájában valósul meg.

Bár Flandria nem tartozott a francia királyság területéhez, erről a szerzők nem vesznek tudomást. A már említett 251. példázatban Károly francia király idejére teszik a tartományban játszódó történetet. A térség városai közül Arras és Liège van még konkrétan megjelölve. A 301. *exemplum* szerint az előbbi városból való egy asszony, aki kilenc gyermeket hordott ki egyszerre. Peresi azzal próbálja megmagyarázni a nyilvánvalóan képtelen jelenséget, hogy az asszonyok méhében kilenc kamra található, ahogy az Szűz Máriánál is megfigyelhető. Liège-ben élt az a klerikus, aki a szent Szűz iránti buzgalma miatt szabadul meg bűneitől és üdvözülni halála után.

A történetekben szereplő települések semmilyen sajátosságot nem hordoznak, szerepeltetésük csak a szerzők forrásokhoz való ragaszkodásának következményei.

decembere között zajló harcokról a kézirat nem tesz említést.

³⁶⁸ Severinus, Köln püspöke, valószínűleg bordeaux-i származású, meghalt 403-ban. *Dix mille saints. Dictionnaire hagiographique.* (éd. les Bénédictins de Ramsgate), Turnhout, 1991.

³⁶⁹ Heribert 999–1021 között kölni érsek. GAMS, Pius Bonifacius (ed.), *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae.* I-II, Ratisbonae, 1873.

³⁷⁰ PARIS Gaston, *Les danseurs maudits, légende allemande du XIe siècle.* Paris, 1900. Magnus 8. századi szent, akinek a kultusza különösen Kölnben elterjedt. BAUDOT et CHAUSSIN o.s.b. *Vie des saints et des bienheureux.* Paris, 1935.

2.2. *A francia tér*

A példázatok összesen 38 alkalommal említenek francia településeket, a tartományoktól a nagyvárosokon át az egészen kicsi településekig. Auvergne-i kéziratról lévén szó, nem csodálkozhatunk, hogy a szerzők figyelmét elsősorban a déli vidékek kötötték le: a tartományok közül név szerint Auvergne, Aquitánia, Burgundia és Provence szerepel. Kivétel a kétszer is szereplő, első pillantásra homályosnak tetsző *comitatus Murinensis* [31.] vagy *Murenensis* [94.] megnevezés. Ilyen grófság a 15. században nem létezik. Nagyon valószínű azonban, hogy Peresi az észak-francia térséget, Artois grófságot értette a fogalom alatt. A Morin nevű kelta törzs ugyanis nagyjából itt élt.³⁷¹

A szerzők egyébként a tartományok esetében nem tulajdonítanak fontosságot a politikai határoknak. Az artois-i grófság 1384-től 1477-ig a burgundi hercegséghez tartozott, amíg XI. Lajos vissza nem csatolta Franciaországhoz. Burgundia hovatarozása éppen az 1477-1478-as év fordulóján dőlt el, Provence pedig csak két évvel később kerül királyi fennhatóság alá, Anjou René halálát követően.³⁷²

A nagyvárosok közül természetesen Párizs az elsőség. A szövegek háromszor említik – fele annyiszor, mint Rómát! A város azonban az itáliai metropoliszhoz hasonlóan nem politikai, hanem vallási központként jelenik meg. A 68. történetben egy elhunyt párizsi szerzetes purgatóriumi szenvedéseiről számol be, amelyeket azért kapott, mert jótettei kevésnek találtattak. A 70. példázatban a párizsi püspök és egy, hiúság miatt elkárhozott magiszter párbeszédét ismerhetjük meg. A püspök érdeklődik az utolsó ítélet napjáról, ami a kárhozott lélek szerint már szinte bármikor bekövetkezhet, olyan sokan kerülnek mostanában pokolra. A történet rendkívül alkalmas a prédikátor számára, hogy a híveket a közeli világvégére hivatkozva azonnali megtérésre szólítsa fel – még akkor is, ha Stephanus de Borbone szerint a hírhezó iskolamester nem más, mint a híres 12. századi skolasztikus, Szent-Victor-i Hugó³⁷³, aki egyébként 1141-ben halálozott el... A 84. *exemplum*ban pedig egy eretnek kivégzése körüli csodáról olvashatunk. Az ördög még a máglyán is védi szolgáját, de a szent ostya felmutatása után kénytelen meghátrálni, így az eretnek elnyeri büntetését. A történet nagyon hasonlít a Temesvári Pelbárt által az itáliai Brescia-ba helyezett példázathoz³⁷⁴,

³⁷¹ SELLIER, Jean, *Atlas historique des provinces et régions de France*. Paris, 1997. 103-107.

³⁷² Le Roy Ladurie, 1987. 113.

³⁷³ Lecoy de la Marche, 1877. No. 265. Borbone történetében egyébként van még egy csavar: a tudós skolasztikus görögül fogalmazza meg elkárkozásának okát, amit kérdezője nem ért meg!

³⁷⁴ Katona, 1902. No. 200.

amelynek forrása a 15. század közepén keletkezett *Promptuarium Exemplorum*, Johannes Herolt bázeli domonkos szerzetes munkája.³⁷⁵

A francia területeken mindössze Toulouse és Marseille képviseli a déli nagyvárosokat, és csupán Bourges az északra fekvő központokat.

A *Legenda Aurea*ból származó történet [113.] Toulouse városát, mint a Santiago de Compostellába vezető zarándokút egyik állomását idézi fel, ahol egy fogadás ártatlanul lopással vádol két kegyes vándort, akiket természetesen szent Jakab csodája ment meg a haláltól.

Marseille szerepeltetése két Mária Magdolna csoda [109, 110.] révén került be a példázatgyűjteménybe. Itt is az *Arany Legenda* a történetek forrása. A 110. történetben feltűnik szent Maximus, Aix első püspöke, aki hagyomány szerint Magdolna kultuszának egyik legkorábbi támogatója.

Párizs mellett az egyetlen északi település Bourges [25.], amelynek szerepeltetése szintén a példázat forrásához (újra csak a *Legenda Aurea*) való hűségnek köszönhető, amely még azt is pontosítja, hogy a cselekmény 527-ben történt. Peresi elhagyta a számára semmitmondó datálást. A Húsvétkor áldozó, s ezért tüzes kemencébe dobott zsidó fiú története egy másik szerző, a ciszterci Caesarius Heisterbaciensis szerint saját korában és Breslauban (Wroclaw, ma Lengyelország) játszódott le.³⁷⁶ Az eset jól mutatja, hogy a példázat tartalma rögzült ugyan, de az idő és a helyszín könnyen változhat a használó igénye szerint. A jelen esetben Peresi számára nyilván nem volt ok a változtatásra vagy az aktualizálásra, ezért követte viszonylag pontosan a forrását.

A Párizsban egyetemi tanulmányokat töltő Peresi és társa kevéssé idézi meg a fővárost, vagy általában az észak-francia régiót. Ebben eltér a többi, Martin által is idézett szerzőtől, akik ezt a térséget preferálták.³⁷⁷ Észak-Franciaország csekély szerepe a példázatgyűjteményben nem jelenti ugyanakkor azt, hogy a kézirat szerzői ne érdeklődtek volna környezetük iránt. A térség azonban, amelyet fontosnak tartottak nem a Loire-től északra található.

2.3. A burgundi ferences rendtartomány

Azt is várhatnánk, hogy a szerzők elsősorban szűkebb hazájuk, Auvergne térségéből idéznek inkább történeteket, mert ezt a régiót ismerik a legjobban. Ez azonban nem feltétlenül igaz.

³⁷⁵ WELTER, Jean-Thiébaud, *L'Exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Age*. Paris-Toulouse, 1927. 399-402.

³⁷⁶ Die Fragmente der Libri VIII Miraculorum des Caesarius von Heisterbach (ed. MEISTER, A.), In: *Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte*, 13. Suppl. Heft, Rome, 1901. No. III, 13.

³⁷⁷ Martin, 1988. 520.

Auvergne tartomány neve mindössze egyszer szerepel a példázatokban, a már többször idézett 97. történetben. Clermont városát sem említik többször: 72. példázatban fordul elő mindössze, az uzsorás ellen transzcendens eszközökkel harcoló prédikátor esetének bemutatásakor. Az auvergne-i területhez tartozik még az a Saint-Bonnet település³⁷⁸, ahol a 239. történet szerint egy Bona Paysa nevű asszony nyelve bénult meg – isteni büntetés gyanánt –, mert gúnyolódott dadogó anyján. Saint-Flour-ból származott az a Gérard (Girardus de Sancto Flore) nevű ferences szerzetes, aki a moirans-i kolostorban volt *custos* [245.].³⁷⁹ Az időképzetet elemző résznél már volt szó arról a vichy-i kanonokról, akinek ekcémáját Szűz Mária gyógyította meg [51.].

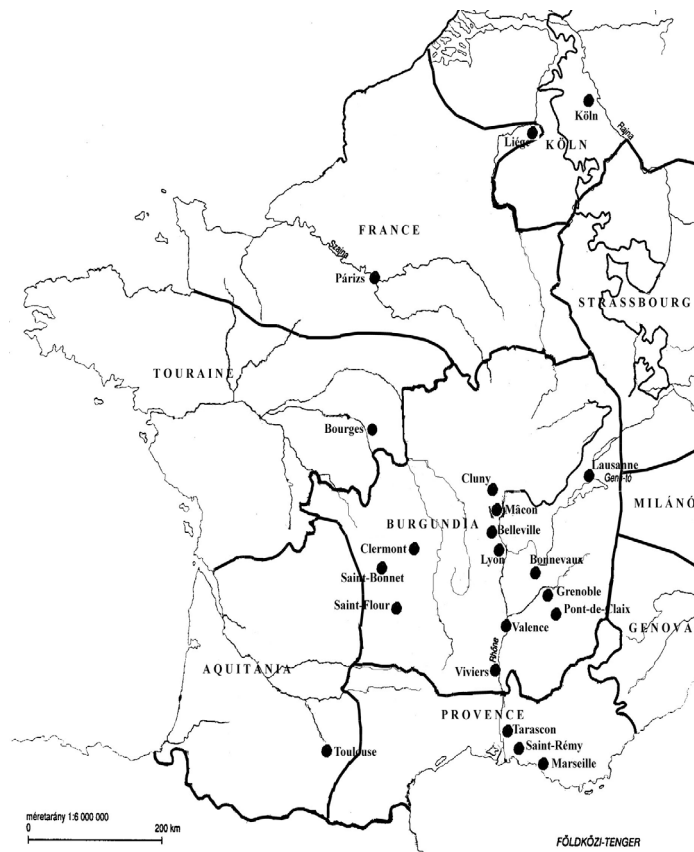
A példázatokban található helynevek zöme azonban távolabbról, de egy földrajzilag jól meghatározható térségből származik, Közép-Kelet-Franciaország és a mai svájci térség nyugati területéről. Köztük találhatóak nagyvárosok (Grenoble, Lyon, Lausanne), közepes vagy kisebb városkák (Belleville, Cluny, Mâcon, Valence, Viviers) vagy éppen egészen apró települések is (Baume-les-Dames, Bonnevaux, Pont-de-Claix, Moirans, Villars-en-Dombes).³⁸⁰ Ha ezeket elhelyezzük a térképen, kirajzolódnak előttünk a burgundi ferences rendtartomány körvonalai (lásd térkép).

³⁷⁸ Talán Saint-Bonnet-de-Marcenat azóta megsemmisült vára Cantal megyében. Amé, Emile (dir.), *Dictionnaire Topographique du Département du Cantal*. Paris, 1897. 444.

³⁷⁹ Moirans (Morentum), Isère megyében található település, ferences kolostora a lausanne-i *custodia* része volt a korban.

³⁸⁰ A dolgozat végén található *Helynévmutató*ban a települések után megjelöltük a megyék nevét is, ahogy azt a francia eljárás szerint szokás.

*A példázatok helynevei Franciaországban és a burgundiai ferences provinciában*³⁸¹

Peresi és társa tehát igazi hazájuknak nem Clermont-t és környékét, hanem a burgundi ferences rendtartományt tekintik. Miért?

Említettem, hogy a kézirat végén található *possessorbejegyzés* szerint a mű a burgundi provincia auvergne-i *custodiá*jának tulajdonában volt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Peresiéknek ne lehetett volna céljuk a nagyobb ferences közösség számára segédkönyvet készíteni. A szerzők a hallomás vagy olvasás útján szerzett történetekből szemlétemást a burgundi rendtartományhoz kötődő példázatokat preferálták, válogatták össze művükbe. Az is lehet, hogy a szerzetesek időről-időre a provincia valamely más rendházában is teljesítettek szolgálatot. Ez megmagyarázná, hogy Peresi vagy I. monogramú társa nyomát miért nem lehetett Clermont-ban és Montferrand-ban fellelni. Nincs róla konkrét adatom, de úgy tűnik, hogy Peresi és társa különösen jó viszonyt ápolt más *custodiá*kkal,

³⁸¹ A térképet készítette: Fazekas István

onnan információkat is kapott. Még azt is lehet sejteni, hogy melyik területtel álltak közelebbi kapcsolatban (lásd I. Melléklet).

A példázatok egy része ugyanis a burgundi provincia lausanne-i kerületéhez köthető vagy a cselekmény, vagy az információforrás révén. Négy ilyen történetről van szó. Ezek közül kettő Grenoble-lal kapcsolatos. A 142. példázat főhőse Grenoble-i szent Hugó, aki enyhe jóvátételt szab ki egy bűnös számára. Szent Hugó (1053–1132) a város püspöke volt a 11. század végén, majd részt vett a karthauzi rend megalapításában is.³⁸² Auvergne-i kapcsolata is van, amennyiben Chaise-Dieu kolostorában volt bencés szerzetes epizkopátusa előtt.³⁸³ Történetét szerzőnk valószínűleg a szent legendájában olvashatta, vagy valamilyen helyi kollégájától hallhatta. Bizonyosan ez történt a másik *exemplum*mal [238.], amelyben egy Pont-de-Claix-i (település Grenoble mellett) szerencsejátékos az Utolsó Vacsora ünnepén káromolja az Urat és ezért megbűnhődik. A történet egy bizonyos Crescentius testvér beszámolója alapján került bele a gyűjteménybe, aki maga is szemtanúja volt az esetnek.

Egy Moirans-ba való laikusról szól a már említett 245. példázat, amelyben a haldokló Bernardus de Balma háborgó lelkét Saint-Flour-i Gérard (Girardus de Sancto Flore), a kolostor *custos*-a oszlatja el a szent ostya segítségével. Moirans szintén a lausanne-i *custodia* része. Az említett Balma települést nem sikerült teljes bizonyossággal azonosítani, talán megegyezik az Allier megyei Beaune (középkori latin nevén Belna³⁸⁴) községgel, vagy a Besançon-tól északra fekvő Beaume-les Dames-mal (Balma, Côte-d'Or megye). A névazonosság alapján szerintem az utóbbiról van szó, bár Beaune valamivel közelebb fekszik Moirans-hoz. A történet szintén első kézből származik: egy, a neve alapján szintén a térségből származó szerzetestől, Petrus de Tharentasia-tól, aki látta az esetet.

Ez a második alkalom, amikor egy helybeli történetről szemtanú ad bizonyosságot. A harmadik ilyen *exemplum* szintén a környéken játszódik: a 240. példázat szerint egy lausanne-i gazdag férfi gyakran adakozott a szegényeknek, míg gyermektelen volt. Fia születése után azonban felhagyott ezzel a kegyes szokásával, ezért egy este a gyermekét – talán az ördögök? – kiragadták szülei közül és a parázsló szénbe vetették – nyilván azért, hogy az apai szeretet ne akadályozza a rászorultak istápolását. A történet Bochart ferences baráttól származik a példázat megjegyzése szerint.

³⁸² *Dix mille saints*. 1991.

³⁸³ MOSNIER, S-M. abbé, *Les Saints d'Auvergne*. t. I-II, Paris, Lethielleux, é.n. 370–377.

³⁸⁴ Azonosítását a következő internetes anyag alapján készítettem: HEIJDEN, Maarten van der ROEST, Bert, *Franciscan provinces with their custodies and convents*. In: <http://users.bart.nl/~roestb/franciscan>.

A fentiek alapján tehát van három szóbeli forrásunk a lausanne-i esetekkel kapcsolatban, Bochart, Petrus de Tharentasia és Crescentius. Tudjuk azt is, hogy egy auvergne-i származású szerzetes, Girardus de Sancto Flore *custos* volt Moirans-ban. Ez azt jelentheti, hogy a három példázat szerzője, az I. monogramú második kéz valamilyen kapcsolatban állt a lausanne-i kerület ferenceseivel, talán a moirans-i kolostoréval. Mindez persze nem bizonyítható empirikusan, csak a fenti jelek utalnak rá.

A burgundi provincia más településeit is említik a példázatok. Clermont-tól keletre, a lyoni, délre pedig a vienne-i *custodia* területén is játszódnak események.

A 86. példázatban a templomban kárt okozó golyákat kiátkozza a villars-i káplán.³⁸⁵ A kicsiny település nem lehetett ismert az átlagos clermont-i polgár számára, ezért Peresi hozzáteszi, hogy a község Lyon mellett található. A másik Lyont említő történet a már idézett *exemplum* IV. Ince pápa idejéből, tehát a 13. század közepéről való [232.]. Főhőse egy férfi, akit éjszaka az ördög kezd el fojtogatni, hogy megakadályozza tervezett gyónását, de Szűz Mária a segítségére siet. A történetben fontos szerepet kap a barátok lyoni rendháza, ahová az illető Mária utasítására gyónni megy. A példázat szerzője ezt a esetet valószínűleg a helyi ferences hagyományból merítette, mert még annak a szerzetesnek a neve is fennmaradt (Hemarus [*sic*] de Baniaco), aki a gyónásban segédkezett. Belleville [81.] és Cluny [82.] említése nem hordoz lényeges információt, de mindkettő Lyon tágabb vonzáskörzetében található, ismert település. A 89. példázatból megtudjuk, hogy a misét zavaró legyeket a mâcon-i Szent-Pierre templomból kiátkozás révén űzte ki a hagyományos módszerekkel talán hiába próbálkozó kanonok. A történet tipikus vándormotívum. Bár itt nem említi Peresi, más források általában szent Bernát csodájaként említik az esetet. Gervasius de Tilbury szerint a mirákulum a Le Puy-i Notre-Dame templomban történt³⁸⁶, egy ciszterci forrás, a *Magnum Exordium* szerint pedig a foigny-i bazilikában.³⁸⁷ Stephanus de Borbone Peresihez hasonlóan Mâcon-ba helyezi és személyesen átélte esetként nyilatkozik róla, de szerinte nem a Szent-Pierre templomban, hanem a Saint-Vincent-ben történt és nem legyekkel, hanem verebekkel.³⁸⁸ Itt ismét annak lehetünk tanúi, hogy a helyszín és a csoda kiegészítő elemei változhatnak a történetvezetés fő motívumainak megőrzése mellett.

³⁸⁵ Ma Villars-en-Dombes, Ain megye.

³⁸⁶ Gervais de Tilbury, *Le livre des merveilles (Otia Imperialia)*. trad. et commenté par DUCHESNE, Annie, Paris, 1992. No. 10.

³⁸⁷ Conrad d'Eberbach, *Le Grand Exorde de Cîteaux*. (trad. PIÉBOURG, A.), Turnhout, 1998. V, 11, 16-18.

³⁸⁸ Lecoy de la Marche, No. 304.

Míg a második kézről azt feltételezzük, hogy a lausanne-i *custodiá*ban voltak kapcsolatai, addig Peresivel kapcsolatban felmerülhet, hogy valamilyen módon a lyoni térségben lehetett ismerős. A *custodia* valamelyik települését megemlítő példázatok ugyanis egy – a 232. *exemplum* – kivételével valamennyien az ő tollából születtek, ráadásul egy tömbben helyezkednek el a példázatgyűjteményen belül (81, 82, 86, 89).

Clermont-tól délkeletre, a vienne-i *custodia* területén, Valence környékén játszódik az a csodás esemény, amelyről a 87. példázat számol be. Bonnevaux-i szent Hugó, amikor az apja várába ment látogatóba, elviteti az ördöggel mindazt az élelmiszert, ami jogtalan útvám révén került az asztalra. Az egyetlen megmaradt kenyéren pedig szinte demonstrációs céllal bemutatja a kiátkozás hatását: szavaira a cipő megfeketedik, a feloldozás után viszont újra fehér lesz.

Sem a történet, sem annak főszereplője nem ismeretlen a példázatirodalomban, de a két motívum együttes használatáról nincs tudomásom. Hugó (†1194) a már említett grenoble-i püspöknek az unokaöccse, aki ciszterci szerzetesként tevékenykedett Burgundiában mindaddig, míg Bonnevaux kolostorának apátja nem lett 1163-ban.³⁸⁹ Személye a ciszterci eredetű példázatokban gyakran előfordul, így Heisterbachi Caesarius-nál is.³⁹⁰

Ugyancsak ismert a megfeketedett kenyér témája, de későbbi változatban, az albigenes keresztes háborúk idején, a toulouse-i gróf kapcsán, akinek kiátkozását, majd feloldozását szimbolizálja az eset. Ilyen összefüggésben említi Stephanus de Borbone³⁹¹ és Gervasius Tilbury³⁹² is.

Ugyanebben a kerületben, a viviers-i püspökségben játszódik a 182. példázat, amely a szenteltvíz csodálatos hatását kívánja bemutatni. A gyónástól húzódozó bűnös véletlenül iszik a szenteltvízből és megtér. A történet nem személyes forrásból származik. Odo de Ceritona is említi és szintén ebbe a püspökségbe helyezi az esetet, pontosítva, hogy a bűnös férfi sírbró volt.³⁹³

A példázatok helyneveinek vizsgálatából kiderül, hogy a kézirat szerzői nagy hangsúlyt helyeztek a tágabban értelmezett helyi hagyomány feltárására és közlésére. A szentföldi és európai települések közül csak az ismertek szerepelnek, míg gyakoribb a burgundi ferences provinciában található városok és néha egészen kicsiny falvak említése. Az innen származó példázatok forrása változa-

³⁸⁹ *Dix mille saints*. 1991.

³⁹⁰ Pl.: *Caesarii Heisterbacensis monachi ordinis cisterciensis Dialogus Miraculorum*, Josephus STRANGE, Coloniae, Bonnae et Bruxellis, 1851. III, 25.

³⁹¹ Lecoy de la Marche, 1877. N° 308.

³⁹² Gervais de Tilbury, 1992. N° 103.

³⁹³ HERVIEUX, Léopold (ed.), *Les fabulistes latins* t. IV. Eudes de Cheriton et ses dérivés. Paris, 1896. *Parabola*, No. 42.

tos lehet: zömük írásos eredetű, itt feltételezhető, hogy a szerzők tudatosan válogattak az ismert kézíratos hagyományból, de csak a burgundi rendtartomány, s különösen a lausanne-i kerület *exemplum*ainak esetében találkozhatunk a szóbeli források említésével. Ezek alapján – ha nem is pontosan – nyomon követhető, hogy a clermont-i szerzők mely régiókkal álltak közelebbi kapcsolatban. Mivel a példázat célja a meggyőzés, feltételezhető, hogy a hallgatóság személyes ismereteihez jobban kötődő burgundi helynevek szerepeltetésének mnemotechnikai, didaktikai oka is volt. A távolabbi régiókban játszódó *exempla* esetében ez a cél csak úgy érhető el, ha olyan térségek, városok említésére kerül sor, amelyek ugyancsak megtalálhatóak a közönség kollektív tudatában: a kereszténység és a francia állam központjai, a bibliai tájak, esetleg az ismert, de távoli és ezért további pontosításra nem szorulónak tekintett Anglia vagy Németország.

I. melléklet

A burgundi ferences provincia felépítése és a példázatokban említett települések³⁹⁴

Custodia	Település	Példázat
1. <i>Lyon</i>	Belleville	81
	Cluny	82
	Lyon	86, 232
	Mâcon	89
	Villars-en-Dombes	86
2. <i>Besançon</i>	Baume-les-Dames	245
3. <i>Lausanne</i>	Bonneval-sur-Arc	87
	Grenoble	142, 238
	Lausanne	240
	Moirans	245
	Pont-de-Claix	238
4. <i>Valence</i>	Valence	87
	Viviers	182
5. <i>Auvergne</i>	Clermont	72
	Saint-Bonnet	239
	Vichy	51
6. <i>Dijon</i>	–	

³⁹⁴ A táblázat custodiákat érintő adatait a HEIJDEN és ROEST fentebb említett internetes anyaga alapján készítettük.

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban egy modellértékűnek tekintett franciaországi, latin nyelvű 15. századi ferences kézirat vizsgálatából kiindulva igyekeztem következtetéseket levonni a későközépkori példázat jellegzetességeiről, az *exempla* “hanyatlásának” kérdéséről, s egyben a szövegközlés, katalogizálás és forrásmeghatározás révén hozzá kívántam járulni a franciaországi *Thesaurus Exemplorum* bővítéséhez.

Az első fejezetben a példázatkutatás nemzetközi és hazai történetének, eredményeinek bemutatása révén szerettem volna felvázolni azt az elméleti hátteret, amely dolgozatom célkitűzéseit, felépítését meghatározta. Ebből a szempontból talán a legfontosabb a későközépkori példázatokkal kapcsolatos kutatások feltűnő hiányából fakadó igény az ilyen irányú vizsgálatokra, szövegkiadásokra, elemzésekre.

Mivel az általam elemzett kódex prédikációs segédkönyv, keletkezése összekapcsolódik a 15. század végének helyi, auvergne-i prédikációs gyakorlatával. Megtekintettem tehát a korabeli auvergne-i prédikációs tevékenység jellegzetességeit. Kiderült, hogy a 15. század második felében a koldulórendek jól kiépített intézményi bázisra alapozva tevékenykedhettek a térségben. A prédikátorok jelentős része képzett, helyenként teológiai doktorátussal rendelkező személy volt, akiknek tevékenységét a század közepétől a városi tanács fizette. Montferrand városában 1464-től, Clermont-ban pedig 1475-től találkozunk ezzel a gyakorlattal. A prédikatori illetmények a század végéig folyamatosan emelkedtek, mégpedig úgy, hogy a clermont-i jövedelmeket némi késedelemmel követték a montferrand-iak. A két település fizetéseinek alakulását párhuzamba állítva például az északfrancia Amiens-nel, azt tapasztaltam, hogy Auvergne-ben nagyobb és egyre növekvő javadalmazást biztosított a prédikációs tevékenység, különösen a nagybőjti alkalmakon tartott beszédek. A forrásokból kiderül az is, hogy a terület domonkos, ferences és kisebb részben karmelita rendházai egymás konkurenseként jelentek meg a szószéken, ezért igyekeztek tevékenységüket a lehető legjobb szinten folytatni. Ez a „verseny” kelthette fel a prédikációs kézikönyvek használatának igényét is.

Nem véletlen tehát, hogy az 1470-es években egy másik *sermonarium* is keletkezett Clermont városában, a domonkos Guillaume de Lyra tollából, aki-ről bizonyítható, hogy gyakorló szakember. Mindkét segédkönyv nagy számban tartalmazott példázatokat, hiszen a történetek alkalmasak a hallgatóság figyelmének fenntartására, a szentbeszéd hatékonyságának, sikerének biztosítására.

A kézirat kodikológiai vizsgálata alapján azt állítom, hogy az ms. 44. a burgundi ferences rendtartomány auvergne-i *custodiája* számára készült munka, de később – általunk tisztázatlan oknál fogva – a domonkos rendház kolostorába került. A mű két kéz alkotása, akik közül az egyik Ludovicus Peresi párizsi diák,

a másik pedig egy I. monogramú ismeretlen szerzetes, aki közeli munkakapcsolatban állt Peresivel. Az első szerzőt Hervé Martin állításával ellentétben nem itáliai, hanem délfancia származású személynek tekintem. A szövegben található adatok és a vízjelvizsgálatok alapján pedig bizonyosra vehető, hogy a kézirat nem az 1440-50-es években keletkezett, ahogy ugyancsak Martin állítja, hanem a hetvenes évek második felének alkotása, s nagy valószínűséggel 1478-ban íródott.

A kézirat forrásainak meghatározásakor a példázatokban megnevezett munkákból indultam ki. Valóban, a *Vitae Patrum*ból, Nagy szent Gergely Dialógusaiból, Stephanus de Borbone vagy Caesarius Heisterbaciensis gyűjteményeiből sok történet került át kódexünkbe. A szövegösszehasonlító vizsgálatokból azonban kiderült, hogy nem kell mindig megbíznunk a szerzők utalásaiban. Az említett művek helyett gyakran a 13. századi Odo de Ceritona szövegeihez nyúltak a kompilátorok. A példázatok egy részénél nem sikerült a közvetlen forrást meghatározni, csupán az ún. párhuzamos helyeket feltárni: azokat az alkotásokat, amelyekben a kéziratunkban szereplőkhöz hasonló történetek – kisebb-nagyobb változatokkal – előfordulnak.

A szóbeli hagyományra való támaszkodás mértéke elenyésző az írásos források mellett. A konkrét utalásokat alapul véve úgy tűnik, hogy a hallomásból szerzett történetek mind a lausanne-i ferences *custodia* szerzeteseitől származnak – a szerzők nyilván jó kapcsolatokat ápoltak ezzel a térséggel. A helyi – auvergne-i – tradícióból nagyon kevés eset került be a gyűjteménybe. Mindössze három példázat utal clermont-i vagy ahhoz közeli településre. Látványos, hogy más történetek, amelyeknek gyökere szintén a térséghez köthető, inkább írásos forrásokhoz kapcsolódnak, és a szerzők nem tudtak arról – legalábbis nem utalnak rá –, hogy az eseteknek regionális vonatkozásai lennének.

A források elemzése révén látszólag megerősödni látszik a Tubach-féle *“exempla in decline”* felfogás, a példázatok hanyatlásának eszméje, amely szerint kevés korabeli történet került be a 15. századi gyűjteményekbe, csupán a régi szövegek kompilációja, újbóli felhasználása folyt. Ugyanakkor nem szabad, hogy elkerülje a figyelmünket egy fontos tényező: az elbeszélések mintegy negyede nem ismert más nagy gyűjteményekből. Ezek egy része a népszerű modelleket leképező, de azokat sajátosan kibontó történet, amelynek létrehozásában nagy szerepet játszott az egyéni kreativitás.

Ugyancsak sok eredetiséget fedezhetünk fel a kézirat szerkesztési elveinek vizsgálatakor. A példázatok szerepüket tekintve két típusra bonthatóak. A prédikációban szereplő történetek funkciója kötött, az itt megjelenő elbeszélések felhasználásának célja világos. A penitencia és a Miatyánk kapcsán a hét főbűn, az *Ave Maria* apropóján a Mária kultusz, a Tízparancsolat elemeinél ismét a bűn és erény tematikájának illusztrációját adják az *exemplumok*.

A példázatgyűjteményben nagyobb a bizonytalanság. A szerzők nem használták a korban éppen a ferences rendi munkákban elterjed alfabetikus rendet, hanem a logikai szerkesztésre törekedtek, de kevés sikerrel. A koncepció többször változott. Látványos, hogy a második kéz által megkezdett, ekkor még kicsinek, néhány történetből állónak tervezett gyűjtemény folyamatosan bővült. A láthatólag nagyobb elméleti és gyakorlati szaktudással rendelkező Peresi – aki a 12. példázat után veszi át a munkát és a 120. történet közepén hagyja abba – képes tematikus blokkokat létrehozni, csoportokba rendezni a keze alá jutott anyagot, de az írást folytató második kéz ezt már csak néhány helyen tudta érvényesíteni.

A szerkesztési bizonytalanság nem feltétlenül az átgondolatlanság, inkább a gyorsaságra való törekvés következménye, hiszen minden hiányosság ellenére egyértelmű, hogy a szerzők legalább a történetek címében igyekeznek világosan utalni arra, hogy az adott *exemplum*nak milyen szerepet, milyen felhasználási alkalmat tartanak helyesnek.

Nem sablonosan szerkesztett munkáról van tehát szó, hanem egy egyre halványodó koncepció mentén létrehozott, de tudatos alkotásról, ellentétben például a kortárs domonkos kézirattal, amely valóban csak kompilálja Odo de Ceritona fabuláit. Clermont-i vizsgálataink alapján egyet kell értenünk Jean-Claude Schmitt megjegyzésével, aki szerint a kései ferences gyűjtemények még mindig több eredetiséget hordoznak, mint a hasonló jellegű domonkos művek.

A példázatok társadalomképének vizsgálatakor egy hivatásokra és kategóriákra osztott *societas* bukkan fel előttünk. Mindenki meghatározott tulajdonságokkal, erényekkel és csak rendjére jellemző bűnökkel rendelkezik. A prédikátor szerepe a vallásos normák meghatározása és rögzítése – a pozitív vagy negatív kicsengésű történetek révén is. Mivel a koldulórendek prédikációból, alamizsnagyűjtésből éltek, a megtérésre való felszólítás, a lelki üdvösség érdekében tett adományok fontosságának hangsúlyozása saját jövedelemforrásuk biztosítása érdekében végzett „propagandának” is tekinthető.

A kézirat példázataiban kibomló társadalomkép nem túlzottan eredeti. Nincs benne új, nem „korszerű”. A két-három évszázaddal korábbi világ kategóriái és viselkedési elvei érhetőek tetten rajta. Ez természetesen ismét a “hanyatló” *exempla* eszméjét juttatja eszünkbe, amely nem alkot újat, nem alkalmazkodik a megváltozott körülményekhez. Úgy tűnik azonban, hogy a prédikátor a vallási és szociális normákat egyfajta időbeli állandóságban látja. A változatosság pedig számára nem itt, hanem a térben ragadható meg.

Ezért vizsgálok meg a példázatok tér- és időképzetét. Valóban, a személyes tapasztalatokból merített történetek háttérbe szorulásával a historikus idő eltűnik vagy általánossá válik, az írott forrásokból származó elbeszélések idejét pedig vagy nem említik a szerzők, vagy aktualizálni próbálják.

A térérzékelés fejlettebb. Itt is kettősséget tapasztalunk: a messzi vidékek sematikussága mellett eleven valóságként él a prédikátorok választott környezete, a szerzetesi élet földrajzi keretét adó provincia. Ha a második fejezetben azt láttuk, hogy a *sermonarium*ok megalkotása egy jól meghatározott időben, a 15. század második felében vált szükségsszerűvé, mert ekkorra értek meg az anyagi feltételei a rendszeres és jövedelmező prédikációs tevékenységnek, akkor a helynevek tanulmányozása azt sugallja, hogy mindez egy szélesebb térbeli koncepció jegyében zajlott. A szerzők nem Clermont városában, de még csak nem is a közeli Montferrand-ban vagy Riomban gondolkodtak, hanem a számukra nagyobb lehetőségeket és egyben jelentősebb kihívást is nyújtó burgundiai rendtartományban. A ms. 44. a provincia bármelyik kolostora számára megfelelő segédanyagot nyújtott volna a nagybőjti ciklus megtartásához.

A kései példázatok „hanyatlását” tehát nem lehet egyértelműen igazolni a kézirat alapján. Valóban kisebb szerepet kapnak a korabeli történetek, a megélt valóság háttérbe szorul az ismert és sokat használt korábbi *exempla* rovására, de ez éppen inkább a műfaj elterjedésének és nem leromlásának jele.

A clermont-i ferences kézirat szerzői egy nagyon jól kivehető igény kielégítésére hozták létre gyűjteményüket, a fejlődőben levő helyi prédikációs szükségletek ellátására. Az alkotók megfelelő teológiai műveltséggel és képességgel rendelkeztek ahhoz, hogy a példázatokat a szentbeszédek mondanivalójának igényei szerint alkalmazzák, a gyűjteményben pedig olyan történeteket válogassanak össze, amelyek sokrétű felhasználásra alkalmasak.

A későközépkori példázatgyűjtemények keletkezésének ez a kettőssége (a későn, a középkor végén keletkező helyi igények kielégítésére való törekvés és a korábbi tradíció felhasználása, újraértelmezése) nemcsak az auvergne-i régióban figyelhető meg, hanem a térben távoli, a gazdasági fejlettség tekintetében azonban nagyon is hasonló utat bejáró Magyarországon is.

KITEKINTÉS: A MAGYARORSZÁGI PÉLDÁZATKINCS ÉS KUTATÁSÁNAK RÖVID TÖRTÉNETE

1. A hazai *Thesaurus exemplorum*

Nemzeti *Thesaurus*ok kialakítása és a későközépkori példázatok kutatására irányuló nagyobb figyelem. Talán ez a két terület az, amelyben a magyarországi vizsgálatok nemzetközileg is hasznosítható eredményeket hozhatnak. Éppen ezért talán nem fölösleges kitérnünk néhány szóban a magyarországi *exempla* sajátosságaira és kutatásának helyzetére.

A magyar példázatkincs zömében késői, a 15. század végétől a 16. század harmincas éveig terjedő, mintegy 40 éves időszakban alakult ki. Ebben a rövid periódusban azonban nagyon intenzív alkotási munka folyt. Mai ismereteink szerint több, mint 40 kéziratos kódex és néhány (a számos korabeli kiadást nem számolva) ősnymtatvány tartalmaz nagy számban példázatokot. A munkák szinte kizárólag a koldulórendek hazai kolostoraiban keletkeztek, ferences, illetve domonkos alkotások, csupán egy névtelen karthauzi szerzetes által írt alkotás képez kivételt.³⁹⁵ Egyaránt találni közöttük latin és magyar nyelven keletkezett történeteket. Megfigyelhető, hogy Magyarországon ebben a rövid periódusban összetorlódott a példázatok írásának, felhasználásának Nyugat-Európában lassabb, szervezettebb fejlődést mutató szakasza, a latinból az anyanyelv felé való elmozdulás.³⁹⁶

Az egyik legkorábbi ismert anyag a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött *Cod. lat. 65.* kéziratban fennmaradt két példázatgyűjtemény.³⁹⁷ Az első munka a domonkos Arnold de Liege³⁹⁸ (†1345) *Alphabetum narrationum*ának 1448-ban keletkezett kompilációja, amely egy szepesolaszi (ma Spissky Vlachy, Szlovákia) plébános, a vélhetőleg morva származású Bartholomeus de Monstriberg munkája, s amelyet Welter 1927-es összefoglaló műve is ismer.³⁹⁹ A kollekció 230 *exemplumot* tartalmaz az *Alphabetum Narrationum* ennél sokkal nagyobb, legtel-

³⁹⁵ A magyarországi koldulórendek későközépkori tevékenységéről, l. MÁLYUSZ Elemér, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, 1971. 274–304. és prédikációs irodalmáról: 349–360.

³⁹⁶ V. Kovács Sándor: Kolostori műveltség és magyar kódexirodalom, In: Uő.: *Eszmetörténet és régi magyar irodalom*, Budapest, 1987. 133–184.

³⁹⁷ Budapesti Egyetemi Könyvtár, *Cod. lat. 65.* ff. 72–112. és ff. 116–157.

³⁹⁸ HORVÁTH János a korábbi szakirodalom alapján tévesen Étienne de Besançon-nak tulajdonítja a mű szerzőségét. In: Uő.: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Budapest, 1944. 179. A szerző azonosítása körüli vitákról l. Welter, 1927. 305. 50. jegyzet.

³⁹⁹ Welter, 1927. 314. és 495.

jesebb formájában 818 történetből álló gyűjteményéből.⁴⁰⁰ A magyar kompilációt a kézirat ff. 157v.-162 közötti részében betűrendes *registrum* követi, amely mintegy 112 bejegyzést tartalmaz. Az alkotás, minthogy nem „eredeti” alkotásról van szó, nem ragadta meg a kutatók figyelmét, néhány szakmunka megemlíti, de semmilyen elemzés tárgyát nem képezte idáig.

A kódex másik példázatgyűjteménye, a magyar szakirodalomban egyáltalán nem említett⁴⁰¹ kivonat a 13. századi, szintén francia domonkos Thomas Cantimpratensis († 1270/1272) *Bonum Universale de Apibus* című művéből.⁴⁰² A kompozíció – amely már nem az említett plébános, hanem egy másik, ismeretlen kéz munkája – 102 példázatot tartalmaz az ennél jóval bővebb eredeti alkotásból.

A magyar kutatás által legjobban ismert és feldolgozott példázatok az obszerváns ferences Temesvári Pelbárt művei. A magas műveltséggel és pozíciókkal rendelkező barát⁴⁰³ az 1480-as évek elején kezdi meg irodalmi munkásságát latin nyelvű prédikációgyűjtemények írásával. A beszédvázlatok több száz *exemplumot* tartalmaznak. Pelbárt első alkotása a *Stellarium*, amelynek példázatait és legendáit Anzelmus *Mariale magnum*, Johannes Junior *Scala coeli*, Jacobus de Voragine *Legenda Aurea*, a *Vitae Patrum*, és különösen a Discipulusnak is nevezett Johann Herolt *Promptuarium exemplorum* című művei alapján írja meg. Második munkája az 1498-ban befejezett hatalmas, három részből álló *Pomerium*, amelynek történeteit szintén számos munkából merítette: *Speculum miraculorum*, Caesarius Heisterbaciensis *Dialogus Miraculorum*, Anzelmus *Liber miraculorum*, a *Chronica minorum*, vagy a már említett *Promptuarium exemplorum*. Thomas Cantimpratensis *Bonum Universale de Apibus*-a, a *Barlaam és Jozafát* vagy a korszakban rendkívül népszerű *Gesta Romanorum* szintén forrásai között található.

Pelbárt országhatárokon túlnyúló népszerűségét annak köszönhetette, hogy hamar felismerte a modern technikában rejlő lehetőségeket. Műveit külföldre vitette, s 1498-1499 között Hagenau-ban Heinrich Grau nyomdász révén sorra

⁴⁰⁰ Welter, 1927. 304-305. Az *Alphabetum Narrationum* a középkor egyik népszerű *exemplumgyűjteménye*. A 15. század végéig összesen hatvan kéziratban maradt fenn, ebből Magyarországon ez az egy ismert.

⁴⁰¹ De Welter által 1927-ben már *ex apiario*-ként említett munka. Welter, 1927. 495. Az Egyetemi Könyvtár katalógusa is tartalmazza mindkét gyűjteményt. MEZEY László: *Codices latini Medii Aevi Bibliothecae Universitatis Budapestiensis (Codices Manuscriptorum I.)*. Budapest. 1961. 111.

⁴⁰² Az eredeti mű 1256-1263 között íródott.

⁴⁰³ Pelbárt a krakkói egyetemen végezte tanulmányait, majd 1463 után *baccalaureátusi* címmel hazatért, s előbb a budai *studium generale* tanára, majd esztergomi rendház *custosa*. 1504-ben halt meg.

kiadatta. Ennek nyomán a következő fél évszázadban mintegy 120 kiadást értek meg művei Német- és Franciaországban.⁴⁰⁴

Kor- és rendtársa, egyben munkásságának követője, Laskai Osvát. Magas pozícióit⁴⁰⁵ arra használja fel, hogy rendezze a konventuálisokkal elmérgesedett viszonyt, reformjaival pedig megélénkíti a hazai obszervancia tevékenységét. Hatalmas prédikációgyűjteményei⁴⁰⁶ elődjének tevékenységét idézik fel, akitől több példázatot is átvett, éppen ezért sokáig inkább afféle Pelbárt epigonnak tartották, eredetiségét vitatták, amit erősít, hogy Pelbárt *Pomerium*ának negyedik kötetét ő fejezte be és rendezte sajtó alá.⁴⁰⁷ Ezt a sommás képet nem igazolják a részletesebb kutatások. A *Sermones dominicales Biga salutis*-ban alig találni Pelbárttól kölcsönzött történeteket⁴⁰⁸, a *Quadragesimales Bigae salutis* végén található *Exempla sive miracula* című 91 történetből álló példázatgyűjteményéhez hasonló pedig nem keletkezett a latin nyelvű *exemplai*rodalomban Magyarországon.⁴⁰⁹ Elődjének vonzódását a nyomdatechnikához Laskai is megőrizte, így gyűjteményei szintén elterjedtek Nyugat-Európa-szerte. Rabelais a korszak híres könyvei közül az elsőként gúnyolja ki *Pantagruel*jében: „*Et [Pantagruel] trouva la librairie de Saint Victor fort magnifique, mesmement d’aulcuns livres qu’il y trouva, desquelz s’ensuit le repertoyre, et primo: Bigua Salutis(...)*”⁴¹⁰ Mi a siker jele, ha nem ez? Pélázatainak – amelyekről egyébként sem katalógus, sem kiadás nem készült mindeddig – forrásai elsősorban az 1481-ben nyomtatásban megjelent flamand *Speculum exemplorum*, a *Legenda Aurea*, a *Vitae Patrum*, és Vincentius Bellovacensis *Speculum morale* című munkája.⁴¹¹

⁴⁰⁴ Tüskés Gábor: *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai*. Budapest, 1997. 65; V. Kovács Sándor: Temesvári Pelbárt és a skolasztika bomlása, In: *Uő.: Eszmetörténet ...*, 1987. 185-226.

⁴⁰⁵ Életének utolsó két évtizedében többször is állt a magyar obszerváns rendtartomány élén: 1497 előtt bizonyosan a legtekintélyesebb magyar kolostor, a pesti gárdiánja, majd 1501-ig két ciklusban és 1507-1509 között harmadjára is az obszervánsok tartományi vikáriusa. 1511-ben Budán hal meg a ferencesek kolostorában, mint *vir optime meritis* – ahogy a rend krónikása fogalmaz. HORVÁTH Richárd: *Laskai Osvát*, Budapest, 1932. 7-22.

⁴⁰⁶ Oswaldus de Lasko, *Sermones de sanctis Biga salutis intitulati*. Hagenau, 1499.; *Sermones dominicales Biga salutis intitulati*. Hagenau, 1499.; *Quadragesimales Bigae salutis*. Hagenau, 1501.; *Quadragesimales Gemma fidei intitulatum*. Hagenau, 1507.

⁴⁰⁷ Horváth Richárd, 1932. 24.

⁴⁰⁸ A *Sermones dominicales Biga salutis intitulati* általunk megvizsgált 89 történetéből mindössze 15 olyat találtunk, amelyik Pelbárt példázataival rokonítható.

⁴⁰⁹ Eiről l. BENEDEK Katalin: Ördögök és boszorkányok a XV-XVI. századi prédikációs exemplumokban. In: *Eksztázis, Álom, Látomás. Tanulmányok a transzcendensről*. Budapest, 1998. 316-331.

⁴¹⁰ RABELAIS, François: *Pantagruel*, II. könyv, 7. fejezet.

⁴¹¹ Horváth Richárd, 1932. 74-77.

Pelbárt és Laskai nyomán terjednek el a példázatok a magyar nyelvű kódexekben is. Mintegy 150 különböző történetről van szó, de az egyes témák több munkában is ismétlődhetnek.⁴¹² A kéziratok közül a legfontosabb az 1510 körül keletkezett magyar nyelvű *Példák Könyve* margitszigeti domonkos apácák számára készült munka⁴¹³, amelynek első része 25 példázatot tartalmaz, valamint kisebb elmélkedéseket, egy párbeszédet az Élet és Halál között, amit egy verses Haláltánc követ. A szövegek zömének írója, másolója Ráskai Lea más, ismert domonkos munkák, például Magyarországi szent Margit életrajzának is szerkesztője. A példázatok többsége a legnagyobb hasonlóságot Johannes Herolt 15. századi bázeli prédikátor *Promptuarium exemplorum* című művével mutatja, de a dokumentum kritikai kiadásában felvetődik, hogy a közvetlen forrás Caesarius Heisterbaciensis *Dialogus Miraculorum*-ának valamilyen késői, 15. századi kompilációja lehetett.⁴¹⁴ Mindenesetre a mű tudatos szerkesztés eredménye, célja a szerzetesi életszabályok példákkal való illusztrációja, amely hiányzik Herolt történeteinek szerkesztésében.

Csonkán maradt ránk a szakirodalomban Névtelen jelzővel illetett ismeretlen karthauzi szerzetes magyar nyelvű *sermonariuma* és legendagyűjteménye, amely az 1526-1527-es évek terméke. A prédikációk jelentős része Temesvári Pelbárt latin nyelvű szövegeinek (*Pomerium de Tempore*) átdolgozott fordítása, illetve a 15. századi Guillelmus Parisiensis népszerű evangéliummagyarázatai alapján készült. Szerzőjéről csupán annyit tudni, hogy a Balaton-felvidéki lövöldi kolostor lakója volt. Munkájának motivációjáról a latin nyelvű Prologusban írt: „Szórol szóra fordítottam le az episztolákat és az evangéliumokat az év összes vasárnapjaira és a szentek ünnepeire magyarázatokkal, példákkal, és nagyon hasznos tanulságokkal vagy példázatokkal, a mindkét nembeli egyszerűbb testvérek és a latinban kevésbé jártas ifjak számára.”

Példázatai közül talán a legfontosabb a Bertalan napi legendához fűzött *Exemplum mirabile*, a Paradicsomban járt ifjú története, amelyet terjedelme és stílusa miatt a magyar nyelvű novellaműfaj egyik első példájának tartanak.⁴¹⁵ Az *exemplumok* jelentős része a *Vitae Patrum* és a *Legenda Aurea* nyomán keletkezett, de néhány üdítően eredeti, magyar vonatkozású példázat is felbukkan benne, különösen Szent László és Szent Imre legendáinak betéteként.

⁴¹² KLANICZAY Tibor (szerk.): *A magyar irodalom története*. Budapest, 1982. 18. és V. Kovács: *Eszmetörténet ...* 1987. 164.

⁴¹³ BOGNÁR András – LEVÁRDY Ferenc (szerk.): *Példák Könyve*. Budapest, 1960.

⁴¹⁴ Bognár – Levárdy, 1960. 14-15.

⁴¹⁵ MADAS Edit (szerk.): *A Néma Barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből*, Budapest, 1985. 545-559. Ez a példa egyébként rokonságot mutat kéziratunk 121. történetével.

2. Példázatkutatás Magyarországon

A magyarországi legenda- és példázatirodalom átfogó kutatása – ahogy arra Klaniczay Gábor több, mint egy évtizede felhívta a figyelmet – számos aprólékos filológiai jellegű részeredmény ellenére mindeddig kívül esett úgy a történetírás, mint az irodalomtudomány érdeklődési körén. Klaniczay szerint ennek elsősorban a különböző diszciplínák egészségtelen elkülönülése és a külföldi eredmények szinte teljes figyelmen kívül hagyása az oka.⁴¹⁶

A két állítás közül az elsőben mindenképpen igazat kell adnunk neki. Magyarországon nem alakult ki sem hivatalos, sem egyéni kezdeményezés szintjén olyan interdiszciplináris kutatócsoport, amely a GAHOM-hoz (*Groupe d'anthropologie historique de l'Occident médiéval*) hasonlóan ki tudna dolgozni egy követhető kutatási programot, össze tudná fogni a már eddig megszületett kutatási eredményeket. Összességében megállapítható: a magyar példázatkincs mindeddig nem keltett akkora figyelmet, amely a rendszeres vizsgálatok szükségességének igényét kialakította volna. A állítás másik felében megjelölt hiányosságokban azóta változás történt. A magyar példázatkutatás jelenlegi képviselői ismerik a nemzetközi szakirodalmat, a legújabb eredményeket, de az egyéni törekvések nem állnak össze rendszerezett kutatási programmá. A probléma első sorban ebben keresendő.

Pedig a kezdetek biztatóan alakultak. Szilády Áron⁴¹⁷ és Horváth Cyrill⁴¹⁸ nyomán – akik felfedezték Temesvári Pelbárt munkásságát – Katona Lajos az első volt azok között, akik a 20. század legelején megpróbálták a példázatok katalogizálását és forrásainak, párhuzamos helyeinek feltárását elvégezni. Akadémiai székfoglaló értekezésében⁴¹⁹ (1902) Katona hatalmas apparátussal végzett munkát mutat be, ismeri a korszak összes kiadott gyűjteményét, és kigyűjti Pelbárt *Pomerium* című prédikációs könyvéből a példázatokat. Megadja a több, mint 400 történet zömének rövid latin leírását, forrását, s ezek közül mintegy tucatnyit részletesen elemez, bemutatja a példázatok felbukkanását a középkori és korai újkor irodalmában, filológiai vizsgálatokkal bizonyítja forrás-meghatározásait. Problémája viszont a műnek, hogy a kutatásban nehézkesen használható, mert egyrészt nem minden példázatról ad tartalmi összefoglalást, másrészt csupán

⁴¹⁶ KLANICZAY Gábor: Szentkultusz a középkori Magyarországon. In: Uő.: *A civilizáció peremén*. Budapest, 1990. 211-229. (itt: 226).

⁴¹⁷ SZILÁDY Áron: *Temesvári Pelbárt élete és munkái*. Budapest, 1880. 25.

⁴¹⁸ HORVÁTH Cyrill: *Temesvári Pelbárt és codexeink*. Budapest, 1891. és Uő.: *Temesvári Pelbárt és beszédei. Egyetemi Philológiai Közlöny*, I. pótkötet, Budapest, 1889. Horváth ez utóbbi művében hosszasan értekezik Pelbárt példázatairól, lehetséges forrásairól. 56-64.

⁴¹⁹ KATONA Lajos: *Temesvári Pelbárt példái*. Budapest, 1902.

egy rosszul kidolgozott tárgy- és névmutatóval látta el katalógusát, ezért nem mindig lehet visszakeresni egy adott motívumot. Mégis, ennek a munkának köszönhető, hogy Temesvári Pelbárt történeteinek egy része bekerült Tubach már említett *Index Exemplorum*ába, a szakma által használt referenciaműbe. A nemzetközi tudományosság tehát kész felhasználni a példázatokkal kapcsolatos eredményeinket, de nekünk kell gondoskodnunk azok hozzáférhetőségéről.

Hasonlóan alapos, rendszerező, a forrásokat is felkutató munka csupán még egy született a magyar példázatokkal kapcsolatban, a *Példák Könyve* már említett 1960-as kritikai kiadása. Bár Bán Imre nagy ívű monográfiát szentelt a Karthauzi Névtelen forrásainak⁴²⁰, ebben nem ejt szót a szerzetes példázatainak eredetéről, származásáról, holott ezek között számos magyar vonatkozású történet is van, ami méltán felkelthette volna a hazai kutatás figyelmét. Semmilyen összefoglalás vagy kritikai kiadás nem született Laskai Osvát *exemplum*aírójáról, csupán az életrajzíró Horváth Richárd szentelt néhány oldalt a történeteknek. Ennél jobb a helyzet a magyar nyelvű példázatok esetében, hiszen az ezeket tartalmazó kéziratok kiadása – irodalom- és nyelvtörténeti jelentőségük miatt – hamar, már a 19. század végén megtörtént⁴²¹, a hasonmással ellátott kritikai kiadások pedig az utóbbi két évtizedben folyamatosan, egymás után jelennek meg.⁴²²

Míg a nyelvtudomány elsősorban a magyar nyelvű kódexeket vette vizsgálat alá – és csak annak keretein belül szánt némi figyelmet a példázatokra –, az irodalomtörténet és a néprajz mostanában kezdi felfedezni a középkori *exemplum* értékeit. A megújult érdeklődés kezdeményezői a korai középkori prédikációs irodalmat vizsgáló irodalmárok és folkloristák voltak⁴²³, így a korábban a középkori *exemplum*ot kissé lenéző, jelentőségét félreismerő vélemények⁴²⁴ is kezdenek megváltozni.

⁴²⁰ BÁN Imre: *A Karthauzi Névtelen műveltsége*. Budapest, 1976.

⁴²¹ *Nyelvemléktár: Régi Magyar Codexek és Nyomtatványok*. (Szerk.: BUDENZ József, SZARVAS Gábor, SZILÁDY Áron.) I–XV. kötet. Budapest, MTA, 1874–1908.

⁴²² *A Régi magyar kódexek* sorozatban eddig 25 kézirat jelent meg a 45-ből a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Társaságának kiadásában 1985 és 2001 között.

⁴²³ Nem feladatom ezeknek összegzése, ezért legyen elég két, jelentős munkát megemlítenem a kérdésben: DÖMÖTÖR Ákos: *A magyar protestáns exemplumok katalógusa*. Budapest, 1992, illetve Tüskés Gábor idézett könyve: *A XVII. századi...*, Bp., 1997.

⁴²⁴ Az irodalmárok álláspontja lassan változott meg a példázattal kapcsolatban. Horváth Cyrill (1889. 56.) például a következőket írja az *exemplum*ról: „A Pomériumnak szorosan vett példái magukban véve becsre kisebbek a legendáknál”. Ugyanerről Horváth János, 1944. 179.: „Prédikátorok, mint Pelbárt is, sokszor a figyelem ébrentartása végett, fűszerként éltek velük.” Negyven évvel később V. Kovács Sándor (1987. 165.): „[A példázatok] gyakran minden komolyabb igény híján pusztán a belőlük kifogyhatatlanul buzgó változatossággal, fordulatos anekdotizálással gyönyörködtették a hallgatóságot, bár nagy részük kétségtelenül hordozott magában erkölcsi tanulságokat is.”

Ennek hatására a kilencvenes években tanulmányok⁴²⁵, szintézisek, módszertani összegzések⁴²⁶ születtek, amelyek ismét esélyt adnak arra, hogy megindul a módszeres filológiai vizsgálat, megszületnek a nélkülözhetetlen kritikai kiadások és a magyarországi középkori példázatok átfogó katalógusa.

⁴²⁵ A néprajzos Benedek Katalin több tanulmányt is szánt például Laskai Osvát *Exempla sive miracula* című gyűjteményének, illetve a példázathasználat sajátosságainak. BENEDEK Katalin, 1998. 316–331, valamint Uő., *Exempla sive miracula: de l’usage des exempla dans les Sermones Quadragesimales* d’Osvaldus de Lasko (1498). In: Berlioz – Polo de Beaulieu, 1998. 293–304.

⁴²⁶ BENEDEK Katalin: A középkori exemplum műfaj Magyarországon. In: Mohay Tamás (szerk.): *Közelítések*. Debrecen, 1992. 37–65, ill. a BITSKEY István TAMÁS Attila (szerk.): *Töposzok és exemplumok régi irodalmunkban*. (Debrecen, 1994.) című kötet több tanulmánya.

II. RÉSZ

A PÉLDÁZATOK SZÖVEGE ÉS ISMERTETÉSE

I. FEJEZET. A PÉLDÁZATOK SZÖVEGE

Az átírásnál használt alapelvek

Szövegátíratunkban betűhű forrásközlésre törekedtünk, azaz meg kívántuk őrizni az eredeti szöveg következetességeit, de kijavítottuk a nyilvánvaló nyelvtani hibákat és a szövegértést nehezítő helyesírási sajátosságokat. A nagy- és kisbetűhasználatot, a középpontozást és a bekezdésekre tagolást az érthetőséget figyelembe véve javítottuk. A rövidítéseket feloldottuk, de a feloldást külön nem jelöltük.

Általában véve igyekeztünk meghagyni a szerzők által használt szóalakokat, akkor is ha azok hibásak, de érthetőek (pl. *mirrabilia*), és csak akkor javítottuk, ha értelemzavaró az eredeti alak (pl. *[h]omasa*, *ex[c]itatus*, *a[d]mittes* vagy éppen *a<d>monitionem*).

Természetesen nem írtuk át az *-ae*, *-oe* kettőshangzókat, amelyeket a szerző kiejtés szerint írt (pl. *pre* > *prae*, *fedus* > *foedus*). Megjegyezzük, hogy Peresi ritka esetekben – feltételezhetően olyankor, amikor klasszikus latinságú szöveg alapján dolgozott – használ *-ae* kettőshangzókat (*aere*, *praesens*, *papae*), viszont sohasem *-oe* diftongust. Nem tettünk különbséget az *i* és *j* között, mert következtelennek találtuk a használatát. A szavakat mindig *i*-vel írtuk át (pl. *iniunctis* vagy *Iesus* és nem *injunctis* vagy *Jesus*). Megőriztük viszont, ha a szerző következtelenül felcserélte az *y* és *i* betűket: (pl. No. 102. egy szövegrészen belül *Nycholaus*, sőt *Nycholay* vagy *Nicholay* is!). Javítottuk viszont a No. 243-ban található *abissi* kifejezést a helyes *abyssi*-re mert itt értelemzavarónak tartottuk a szerző változatát.

A szerzők nem következetesek a *c*, *ch* betűk használatát illetően (pl. *pulcra*, de ugyanabban a történetben *pulcherrimum* – No. 156, vagy *draco* és *dracho* – No. 15, *nihil*, *mihi* vagy *nichil* és *michi*). Ugyanezt figyelhetjük meg a kettős mássalhangzók esetében, amelyeket a szerzők előszeretettel alkalmaznak, de szintén nem következetesen (*nares*, de *narres* – No. 161). A kettőzést vagy éppen ennek elhagyását általában nem javítottuk, mert nem értelemzavaró.

A középkori írásmódban nem szokatlan, és szerzőinknél is gyakori, hogy egyes orrhangokat tartalmazó szavakba felesleges (*inetymologus*) *-p* betűt szúrunk (*dampnatus*, *dampnum*, de *damnatione*, *damnati*). Ezeket – mint a szöveg sajátosságait – megőriztük. Szerzőink ugyancsak szívesen használnak *h* betűt egyes magánhangzóval kezdődő szavak elején (*homasa* > *omasa* helyett; *hostium* > *ostium* helyett). Ezeket általában javítottuk, mert a megértést nehezítik.

A szerzők keverik a *t* és *c* betűk használatát (*oratio* és *oracio*). Ezeket meghagytuk az eredetiben, de a rövidítéseket mindig a klasszikus helyesírásnak megfelelően oldottuk fel, mert nem tudtunk következetességet felfedezni a betűhasználatban.

Peresi és társa nem konzekvens a prefixumok hasonulásakor, ezért itt a klaszszikus helyesírás szabályait vettük alapul a rövidítések feloldásakor: *conmemoratus* > *commemoratus*.

Nem írtuk át a számneveket, ha rövidítéssel jelölte a szerző, pl. 2°, 3es, XII^{us} stb., még abban az extrém esetben sem, ha a 2^m alatt nem a számnevet, hanem a „szerint” latin kifejezést érti a szerző (pl. 2^m *consuetudinem* > *secundum consuetudinem*). Meghagytuk a szerzők által is elkülönített arab és római számnévhasználatot, mert jellegzetesnek ítéltük.

A személy- és népniveket abban az esetben is nagybetűvel írtuk át, ha a szerzők ezt nem tették meg. Pl. *Christus, Deus, Hugo, Iudeus*.

A francia szavaknál az érthetőség kedvéért kitéttük az ékezeteket (pl. *année* és nem *annee*), valamint az aposztrófot (*l'an* és nem *lan*).

Használt rövidítések

<homo>	: a kiadó kiegészítése
[homo]	: a szövegben szereplő, de a kiadó által elhagyott betű, szó vagy szövegrész
homo <i>corr.</i>] omo <i>cod.</i>	: a kiadó által javított, a szövegben eredetileg hibásan szereplő szó
†...†	: olvashatatlan betűcsoport
[[hom]]	: a szövegben a szerző által lehúzott betűcsoport
[[...]]	: a szövegben a szerző által lehúzott, olvashatatlan betűcsoport
<i>incerta lectio</i>	: bizonytalan olvasat
<i>rep.</i>	: szóismétlés
<i>add.</i>	: a szerző betoldása
<i>in marg.</i>	: lapszéli betoldás
<i>alia m.</i>	: másik kéz által betoldott szöveg
<i>supra lin.</i>	: sor fölötti betoldás
<i>infra lin.</i>	: sor alatti betoldás
<i>recte</i>	: helyesen
<i>custos</i>	: őrszó

A PÉLDÁZATGYŰJTEMÉNY

[f° 169v.] Incipiunt aliqua exempla valde bona, et primo de illis qui volunt facere bona pro anima sua, dum vivunt.

[1.] Semel fuit quidam pater familias habens tres filios et vocavit primum, et dicit ei: „Facies tu bonum post vitam meam pro anima mea?” Dicit: „Ego fundabo unam capellam in qua omni die celebrabo missam unam.” Vocavit secundum et dicit: „Ego fundabo unum hospitale et unam capellam et adimplebuntur ibi omnia opera mea.” Dicit pater: „Istud est bonum.” Vocavit tertium: „Et tu que facies?” „Certe, pater, ego maiora faciam quam omnes fratres.” Et pater: „Et quomodo facies tu cum nihil habeas?” „Ego dico vobis quod fratres mei nihil facient, et nec ego minus.”

[2.] De quodam usurario

De quodam usurario et malo divite qui pepigit fedus cum morte ut non moreretur, et ait mors: „Ego nullo modo possum, quia statutum est omnibus hominibus semel mori, sed quod ego bene faciam, hoc quod antequam moriaris, ego tibi revelabo, et faciam tibi scire mortem.” Et ait: „Placet.” Transactis 20 annis dicit: „O, mors posuit me in oblivionem. Ecce vixi 20 annos et non venit.” Et vixit in magnis deliciis, et postmodum semel de nocte semel ad lectum paratum et ornatum eius venit <mors> et ait ei: „Ego te facio scire quod arbores sunt floridi et statim gravabuntur. Respondit dives: „*Il en sera melieur annee l'an que vien.*” Et recessit mors iste autem non intellexit. Secundo venit mors et ait: „Ego te facio scire quod fontes sunt pleni et *les russeauls corrent fort.* Respondit usurarius: „*Il en fet melieur boire que de l'eau que dort.*” Tercio ait mors: „Ego te facio scire quod turris tremet et statim cadet”. Respondit usurarius: „Non faciet si sit bene fundata” etc. Miser expiravit et dyabolus tulit etc.

[3.] Ordo Sancti Iohanni de Iherusalem

Nota quod semel fuit quidam notabilis homo tamen multum indevotus, quia se dicebat nullo modo posse dicere horas et servire Deo. Tandem magnus magister vocavit eum et dicit ei [esse]: „Omnes dicunt quod vos esse[s]tis notabilis tamen male facitis, quia non dicitis horas vestras.” Dicit: „Non consuevi et ideo non possum.” Ait magister: „Precor, †...†” Unde dicit alter: „Postquam placet vobis.” In illa domo erat aula magna et ibi erat camera magni magistri. Et incepit dicere Pater Noster, completo, semper dicebat: „Bona dies Domine”

Tandem alius dicit: „O, sufficit o.” Dicit alter: „Vos non estis ita magnus dominus sicut Deus, et estis ita cito accessus¹ ad propositum” etc.

[4.] Exemplum bonum

Legitur enim quod quidam sanctus vidit quemdam dyabolum et ait ei: „Quid est officium tuum?” Respondit dyabolus: „Tres socii sumus qui solum cum officiis nostris omnes Christianos pro alteri parte duximus ad infernum.” Cui sanctus: „Et quomodo?” „Ego claudio corda hominum, ipsa indurando ne conterantur de suis peccatis. Quod si conting[ur]at me deficere, adest socius meus qui claudit ora contritorum per verecundiam, ne confiteantur peccata sua. Quod si ambo defecerimus, adest 3us socius [f° 170.] qui vocatur Claudens² Manus et Burssas, ne de iniunctis penitentiis faciant satisfactionem. Et iste rarissime deficit in opere suo nec in arte sua, quoniam multum peritus est.”

[5.] Nota bonum exemplum

Fuit quidam qui confitebatur et plura peccata commiserat et penitencias minime facere volebat. Multum dicit curatus: „Ieiunabis quatuor diebus.” Ille dicit: „Non possem.” In fine dicit curatus: „Ieiuna unum diem.” Respondet: „Placet dilata etc., sed detis michi inscriptis, quia pessimam memoriam habeo.” Qui cum quesivisset ab eo quomodo nuncupabatur, respondit: „Iohannes.” Et ipse posuit inscriptis: „Iohannes ieiunabit cras.” In crastinum veniens ad tabernam, invenit alios in taberna comedentes [h]omasa, desiderabat comedere, et quesivit si esset clericus qui sciret legere. Ostendit cedula[m], et legerunt „Iohannes ieiunabit crastina die.” „Tunc, respondit, non est hodie, sed cras, quare <ne> comedamus.” Et sic omni die faciebat sic et numquam penitentiam adinplevit etc.

[6.] Exemplum

Nota exemplum de illo hospite qui defraudabat hospites et ponebat aquam in vino eis. Tandem mortuus est nec poterant ipsum de domo extrahere. Quam³ cum consulissent quemdam heremitam, dicit: „Habetis aliquos de officio suo in sua villa?” Responderunt quod sic. Tunc dicit: „Ei[s] portent eum in ecclesia et levent.”⁴ Portaverunt tunc iurati, venerunt ad heremitam et stupebantur valde

¹ accessus *corr.*] accediatus *cod.*

² *post* claudens [[...]]

³ quam *corr.*] quem *cod.*

⁴ levent *corr.*] levint *cod.*

quomodo melius portaverunt quam alii. Tunc respondit: „Ne⁵ miremini, quia unus dyabolus portavit socium suum et alium diabolum.”

Et applica ad omnes status etc.

[7.] Nota exemplum bonum

Semel fuit quedam mulier habens unicum filium quem destinabat ad quemdam heremitam cui elemosinam devote prestabat. Tandem requisivit eum, ut oraret Deum utrum filius eius esset predestinatus vel reprobatus. Fuit ei revelatum quod reprobatus. Qui⁶ cepit flere et puerum remittere. Tandem venit mater et <heremita> dicit ei [esse]: „Filius tuus prestibus est.” Et mater cepit flere. Tandem mater intelligens ait: „Et si Deus velit non propter hoc cessabo quia diminuam penam”. Et tantam egit penitentiam, quod salvatus est.

[8.] Nota exemplum bonum quod semel fuit quedam nobilis domina que forefecit. Tandem hereditas fuit confiscata. Que cernens recuperationem per eam perditam, videlicet hereditatem, ymaginata est habere unum sublevamen regium ex quo recuperavit suam hereditatem. Hec notabilis domina est anima, sua hereditas est gloria Paradisi, sublevamen est indulgentia pratica etc.

[9.] Mirabile exemplum et bonum

Dicit enim Cesarius quod in Colonia erat quedam demoniaca que multum [f° 170v.] affligebatur a demone. Contigit aliam obsessam supervenire et una contra aliam mirabiliter clamabat, non ipse simpliciter, sed demon, et dicit unus ad alium: „Miser, ut quid consenciendo Lucifero sic de gloria eterna ruimus?” Ad quod alter respondit: „Quare fecisti?” Cumque ille ad hec verba penitus proferret, alter subiunxit: „Tace penitencia ista nimis sera est, redire non poteris.” Tunc alius ait: „Si enim esset columpna ferrea ignita, rasoriis et scala acutissima armata a terra usque ad celum erepta usque ad diem iudicii, et si carnem haberem, quod pati possem me per illam trahere vellem, nunc ascendendo, nunc descendendo dummodo redire possem ad gloriam in qua fui” etc.

⁵ Ne *corr.*] Non *cod.*

⁶ qui *corr.*] que *cod.*

[10.] Nota bonum exemplum valde

Princeps quidam duos filios habens quos pre ceteris dilexit utrique magna encenia misit. Primo filio misit bonum, secundo filio melius. Cum nuncius qui dona ferebat ad primum filium principis⁷ venisset et sibi presentasset multa bona, ille miles ut insipiens et ingratus in faciem presentantis espuit et lutum in ipsum proiecit et tandem fustibus eum egregie verberavit. Ille custis et dolens rediit ad dominum suum et omnia que gesta erant per ordinem narravit. Princeps hoc audiens indignatus ait: „Pacienter sustine quousque te vindicabo.” Et eum ad 2um transmisit cum donis. Quibus oblatis surrexit de mensa et innumeras gratiarum actiones ad principem remisit. Et nuncius reversus ad principem hec omnia que miles fecerat per ordinem narravit. Princeps contristatus⁸ est capto primo milite in carcere obscuro mancipavit, secundum in palatim pulcrum fecit transferri. Applicando moraliter, princeps iste est Christus qui est princeps regum terre, duo milites sunt duo quam homines: aliqui sunt ingrati, aliqui sunt ferventes et grati Domino.

Applica sicut volueris etc.

[11.] Nota optimum exemplum

Exemplum habemus de quadam meretrice vocata Thays, decorata nimis quam mater eius a puericia statuit in prostibulo factaque est famozissima meretrix et quasi infiniti ad eam confluebant. Abbas quasi patricius, sumpto habitu seculari et uno solido profectus est ad eam que accepto solido, dixit: „Ingrediamur.” Cumque rogaret abbatem ut lectum suum summe ornatum ascenderet, dixit ad eam senex: „Est hic alius locus secretior?” „Est.” „Ingrediamur.” Ad illa: „Si hominem metuis, nullus te in hoc loco conspicit, si vero Deum times ubique nos videt.” Senex: „Scis esse Deum?” Dixit se scire Deum et regnum eius futurum et tormenta peccatorum. Senex: „Si ergo nosci<s>, cur tot animas perdidisti et nunc non solum pro tua anima, sed et pro animis⁹ illorum rationem redditura dampnaberis.” Illa autem hoc audiens ad pedem eius cum lacrimis <exorabat>. Omnia que ex peccato lucrata fuerat spectante populo combussit et triebus diebus in quadam cellula inclusa fuit et ipsa signata anulo senis, dixit seni¹⁰ quod erat indigna Deum nominare hoc solum orabat: „Qui me plasmasti, miserere mei.” Et sic salvata est.

⁷ principis *corr.*] militis *cod.*

⁸ *incerta lectio*

⁹ animis *corr.*] animabus *cod.*

¹⁰ seni *corr.*] sene *cod.*

[f°. 171.] Incipiunt aliqua exempla valde bona. Et primo quare boni faciunt turpem finem.

[12.] Invenitur in *Vitis Patrum* quod solitarius quidam erat in heremo, iuxta quem erat civitas, in qua erat homo dives, sed impius. Contingit autem ut moreretur, et deducebat eum tota civitas cum episcopo et cum luminaribus. Quidam autem secularis qui ministrabat illi solitario ibat secundum consuetudinem portans illi panem et invenit quod occidit eum belua, in faciem suam cecidit secularis qui dicit: “Non surgam, donec ostendat michi Deus quid hoc est quia ille impius talem apparatus¹¹ habet in deducendo, hic qui servivit Deo die ac nocte ita pertulit.” Et ecce angelus Domini veniens dixit: “Ille impius habuit parvum opus bonum in hoc seculo, et recepit illud ut illic nullam requiem habeat, nec inveniat.¹² Iste vero solitarius habebat aliquid culpe et recepit illud hic ut inveniat purus coram Domino.” Et ita consolatus ille abiit Deum glorificans etc.

[13.] De eodem

Item¹³ fuit mulier mala que in obitu suo habuit pulcrum sepulcrum, magna luminaria cum magna societate, sed vir eius bonus in obitu suo ita habuit pravum tempus quod per tres dies non potuit sepeliri, nec societatem nec luminaria habuit. Quedam vero eorum filia dubitavit, cuius vitam sequeretur, et rogavit Dominum ut ostenderet sibi bonum placitum suum quem sequeretur, et responsum est ei quod sequeretur patrem quem punivit pro istis minimis peccatis in hoc seculo; matrem remuneravit pro aliquibus bonis que fecit in hoc seculo etc.

[14.] Contra convinciantes matrem

Quedam mulier solebat matrem suam conviciis¹⁴ [f° 171v.] affligere frequenter. Post mortem autem eius, sacerdos qui iuxta ecclesiam iacebat tumultus et clamores quod tamquam preda a demonibus torqueretur audivit, hostium vero ecclesie quod prius firmaverat, erat apertum, et illa eiulans et clamans ante crucem collocatam in ecclesia accessit, dicens: “Veh, veh, michi quod umquam fui nata quia tam in corpore quam in anima sum dampnata.” Et cum hoc dixisset, demonibus ipsam stimulantibus egressa est. Sacerdos vero qui eius confessionem

¹¹ apparatus *corr.*] apparuerat *cod.*

¹² inve[[ve]]niat

¹³ *post* item [...]

¹⁴ conviciis *corr.*] cum viciis *cod.*

audierat, aliud peccatum non noverat nisi quod matrem suam sepe conviciis¹⁵ affligebat.

[15.] Contra amatores temporalium

Legitur in quodam libro greco quod erat quidam¹⁶ unicornis, cui nichil mortale resistere poterat. Quadam die quemdam hominem insequutus est, ut eum interficeret. Qui cum ab eo¹⁷ fugaretur, cecidit in quamdam foveam profundam. Cum vero esset quasi in media via versus fundum fovee in qua erant serpentes, buffones et bestie alie venenose, adhesit cuidam arbori quam ascendit, et ibi se tenuit. Sub arbore vero erant due bestie, una alba [alba] et alia nigra, corroderent radicem arboris; preterea ibi erat draco horribilis paratus ad portandum illum hominem in loco reptilium. Ecce periculum quadruplex, scilicet unicornis expectans supra foveam, due bestie corroderent radicem arboris, draco horribilis ut eum absorberet, vermes et reptilia sub arbore. Ille vero miser videns quoddam pomum in arbore, ascendit illam et accepit pomum. Quo accepto, propter eius dulcedinem oblitus est omnium illorum periculorum, et cum cadente arbore cecidit inter vermes et infra omnia illa pericula, et sic devoratus est.

Homo iste est qui [f° 172.] mundum diligit; unicornis mors est; vallis profunda infernus; arbor vita ista est misera; due bestie dies et nox qui vitam hominis consumunt; dracho dyabolus; pomum ista temporalia quorum delectatio miserum hominem peccatorum suorum et periculorum facit oblivisci et sic devoratur etc.

[16.] Contra illos qui nolunt nisi in morte vitam suam corrigere

Quidam senex narravit quod cum esset ad ianuam divitis cuiusdam in civitate quadam ad quam venerat ut videret quomodo ordinaverat factum suum, vidit equos nigras et dyabolos eosdem ducentes terribiles, et singuli eorum tenentes baculum igneum et statuerunt equos ad ianuam divitis et intraverunt cum festivacione. Quos videns infirmus clamavit dicens: "Domine adiuva me." Ac illi dixerunt ei: "Nunc factus es memor Domini quando moreris? Quare heri non fecisti quando poteras? Modo habebis retributionem quam meruisti." Et extracta anima illius a corpore, arripuerunt illam, et ad infernum deportaverunt.

Non ergo tardemus nos corrigere etc.

¹⁵ conviciis *corr.*] cum viciis *cod.*

¹⁶ quidam *corr.*] quedam *cod.*

¹⁷ eo *corr.*] ea *cod.*

[17.] Quod bonum est servire Deo

Quidam miles qui regi Anglorum servierat quasi Domino suo, cum esset in egritudine, rogavit eum ut saltem unam accessionem auferret¹⁸, rex vero dixit se non esse Deum ut eum in hoc posset iuvare. Et respondit miles: “Si Dominus michi salutem concesserit, tali domino serviam deinceps qui febres et alia mala possit michi auferre.” Miles autem convaluit et factus est sanus, et sic de post Domino creatori suo servivit devote etc.

[18.] Contra legistas qui male moriuntur

[f° 172v.] Quidam legista cum in extremis laboraret¹⁹ et admoneretur ut confiteretur et communicaret, et afferretur sibi corpus Christi, consuetis verbis respondit quod communicaret si ius et amici sibi consulerent; sed cum iterum ammoneretur, petiit dilationem quam cum nollent amici eius ei dare propter quam videbant imminere, respondit: “Appello a ma[g]nifesto gravamine.” Et statim ut dixit suffocatus est et iter arripuit ad inferos, ubi miserabiliter appellationem consequutus est.

[19.] Quod pena purgatorii est gravis

Magister Sylo cuidam socio suo egroto precepit quod post mortem statum suum denunciaret sibi. Unde aliquot diebus post mortem apparuit sibi cappa de pergameno²⁰ intus et extra sophismatibus plena. Qui requisitus a magistro quis esset, respondit: “Ego sum ille qui tibi promisi ut venirem.” Requisitus vero qualiter se haberet, dixit se cappam portare pro gloria quam in disputationibus habuerat que quadam turre plus ponderat, et igne purgatorii se graviter torqueri, sed magister penam illam parvi pendens ignem illum facilem iudicavit. Et dixit ei mortuus ut manum extenderet ut facilitatem pene sentiret. Mortuus vero unam guttam sudoris dimisit que statim manum magistri perforavit. Et ait: “Talis sum totus.” Magister vero perterritus statim seculum dimisit, et sic de post magis²¹ timuit penas inferni.

¹⁸ auferret *corr.*] afferret *cod.*

¹⁹ labora[[sset]]ret

²⁰ pergameno *corr.*] pargameno *cod.*

²¹ post magis [[...]]

[20.] Quod propter vestes honoramur

Magister Petrus Beilardi, ut dicitur, semel indutus vilibus [f° 173.] volens intrare domum quorundam religiosorum, viliter expulsus. Postea bene indutus cum equis suis pompaciter domum ingrediens quia magni nominis erat, honorifice receptus est, et sedens ad prandium, vestimenta sua sepius osculabatur. Qui, cum requireretur a fratribus cur hac faceret, respondit: “Merito vestes honoro quoniam honoraverunt me. Me enim expulistis quando male induer, modo vero quia bene induor me honoratis etc.

[21.] Quod luxuriosi suspenduntur

Quidam condemnatus fuit ad mortem, sed tandem supplicavit, ut sibi permetteretur eligere arborem. Qui cum duceretur per nemora numquam vidit arborem in qua vellet suspendi. Pulcra mulier nichil aliud est quam arbor ad suspendendum. Unde significatur per quercum que facit fructum porcorum, cui adhesit Absalon crinibus, id est, voluntate qui confixus fuit, tribus lanceis, id est triplici morte, scilicet nature, culpe aliquando et Gehenne.

[22.] Quod diu morantes in peccato exhereditantur

Quidam fatuus patri suo in hereditate succedens pecunia indiguit, Christiani nichil sibi voluerunt mutuare, tandem videns hereditatem suam sub usuris obligavit Iudeis per usuram, a quibus cum pecuniam accepisset, Christianos cepit vituperare, Iudeos vero laudare. Interea maiorem pecuniam accepit, id est gratissimum habuit. Iste fatuus quem Iudei diucius expectantes nichil pecierunt, tandem usuris augmentatis. Iudei auctoritate instruunt, [f° 173v.] ipsum in cameram traxerunt, et quia non habuit unde solveret, ipsum penitus exhereditaverunt. Ita demones per usuram peccatorum paradisi hereditatem auferre nituntur Christianis, nunquid repente resurgunt qui devorant te, id est demones qui ex inproviso animam rapiunt.

[23.] Quod mors omnes accipit

Filius cuiusdam regis intravit religionem, considerabat enim se in brevi moriturum, propter quod pater eius claustrum destruere minabatur, nisi exiret. Cui dicit filius: “Libenter redibo ad seculum si unam pravam consuetudinem in terra tua remove volueris, scilicet ne iuvenes sicut senes moriantur, hoc enim metuens intravi religionem, hanc remove, et statim exhibeo.” Hoc audiens pater

similiter conversus est. Notandum autem quod mors est sicut clava imperatoris²² que nemini parcit. Considerandum etiam est qualiter in morte nasus frigescit et contrahitur, dentes nigrescunt, facies palescit, vene et nervi corporis rumpuntur, cor ut dicitur nimis dolore in duo divitur, omnia membra²³ tamquam ligna arescunt.

[24.] Quomodo elemosine fiende sunt in vita

Consuetudo cuiusdam regni erat, ut in eo singulis annis rex eligeretur et per totum annum regnaret quo completo in exilium mittebatur, ut sic miseram vitam suam finiret. Quidam rex cum esset electus, in illud exilium aurum et argentum misit et edificavit pulcras domos, et sic finito anno non ad miseriam sed ad leticiam.

Annus iste est vita presens exilium est aliud seculum. Mittamus ergo elemosinas et orationes et hiis similia, ut ibi inveniamus paratam mansionem.

[f° 174.] [25.] Quomodo puer Iudeus liberatur a furno incenso

Apud Bithuricas cum Christiani die Pasce communicarent, inter pueros Christianorum, puer quidam Iudeus corpus Domini accedens recepit cum eis. Rediens autem ad parentes interrogatus unde venisset. Respondit se cum pueris ad ecclesiam fuisse²⁴ et cum eis communicasse. Tunc iratus pater eius apprehendit eum, et in furnum ardentem proiecit, cui beata Virgo prothinus affuit, et illesum ab igne servavit. Tunc ad clamorem mater eius, congregata vicinorum plurima multitudo extrahentes de furno puerum interrogantes cur ardorem non senserat. Respondit sibi beatam Virginem apparuisse, et ab eo totum incendium repulisse. Qui videntes mirraculum in fornacem Iudeum proicerunt et immediate combustus est.

[26.] Quomodo Virgo Maria iuvat suspensio ab officio suo

Sacerdos quidam nesciebat celebrare nisi²⁵ de beata Virgine, cumque ab episcopo propter hoc quasi seductor suspensus esset ab officio, eadem nocte apparens episcopo beata Virgo, ipsum durissime increpavit quod capellanium suum suspendisset, et nisi et cito ei restitueretur mortem ei episcopo comminatur.

²² imperatoris *corr.*] imparatoris *cod.*

²³ membra *corr.*] menbra *cod.*

²⁴ fuisse *corr.*] esse *cod.*

²⁵ *post nisi* [...]

Die XXX^a tunc episcopus vocato sacerdote in officium suum restituit, ab eoque veniam postulavit, rogans ipsum ut de beata Virgine celebraret.

[27.] Quomodo clerico dicenti horas apparuit beata Virgo Maria

Quidam clericus beatam Virginem diligens horas eius cothidie devote dicebat, cumque deffunctis parentibus, ab amicis cogeretur ut uxorem accipiens [f° 174v.] hereditatem propriam gubernaret. Et dum iret ad celebrandas nupcias, videns in itinere ecclesiam beate Virginis, recordatus est eius officii quod non dixerat, ad predictam ecclesiam ut illud diceret declinavit. Dumque eum cogerent socii exire, et ille totum officium complere conabatur, apparens ei beata Virgo severius dicit: "O, stulte et infidelis, cur me, amicam tuam relinquis, et michi aliam feminam anteponis?" Ad hoc ille conterritus rediit ad socios et dissimulans factum celebratis nupciis, media nocte domum egrediens monasterium intrans ex tunc beate Virgini Marie servivit devote etc.

[28.] Quomodo infirmum confortavit Virgo Maria

Quidam cum morti appropinquaret se beate Virgini Marie recommendans, ut illa inmediate apparuit ei, confortans eum de venia. Qui consolatus de eius visione et venia promissa, mortem securius deinceps expertavit.

[29.] De clerico electo in episcopum per Virginem Mariam

Quidam clericus beatam Virginem multum diligens ei placere modis omnibus satagebat. Deffuncto itaque illius civitatis episcopo cuncti clerici ieiunaverunt triduo, ut Deus eis ostenderet quem episcopum esse vellet in terra, Beata Virgo, cuidam apparuit dicens: "Vade et dic populo ut meum cancellarium statuant in huius urbis episcopum." Querentique illi quis esset, "Ille, inquit, qui vocatur Ieronimus qui ita strenue michi servit." Sicque factum est, ut hic qui beate Marie servire studuit in hac [f° 175.] vita, tamen honorem meruit et in alia vitam perpetuam acquisivit.

[30.] De liberato monacho et vivificato, per beatam Virginem

Quidam monachus ecclesie sue sacrista valde lubricus erat, sed tamen beatam Mariam multum diligens eam sepiissime salutabat. Quadam nocte vadens ad scelus consuetum cum transiret coram altari beatam Virginem salutavit, sicque exiens dum quendam transiret fluvium, in aquam decidens expiravit. Cui affuerunt angeli ut animam a demonibus liberarent, in quo cum nichil boni operis

inveniens et subito affuit beata Virgo, et ne demones eam raperent increpavit. Qui cum eum finisse vitam suam in malis allegarent, “Falsum est, inquit beata Virgo, reus enim et rediens frequentissime me salutabat.” Cumque super hoc Dominum iudicem statuissent, discrepantibus illis, coram eo iudicavit, ut anima illius ad corpus rediret, et de suis actibus et peccatis peniteret. Interea fratres videntes matutinum differri, et sacristam quereretur usque ad fluvium pergentes, mersum in aqua reperierunt, cumque extracto corpore quidam peccatum fuerit mirarentur, ille subito revivixit, et rem gestam narrans vitam in operibus bonis confirmavit.

[31.] De ieiunante quatuor vigilias beate Marie

Cum tres fratres in Murinensi comitatu a quodam castellano exhereditati multa mala²⁶ transeuntibus inferrent, duo ex eis comprehensi et ab illo milite sunt suspensi, unde tertius a curiis provocatus sciens eum quod si capi posset non parceret ei. Confessus cuidam monacho, cum ab eo moneretur, ut a malo [f° 175v.] deinceps abstineret. Respondit se non posse quiescere nisi prius in ulcionem fratrem suorum illum militem occidisset. “Causam, inquit quatuor vigilias beate Virginis in pane et aqua ieiunare proposui, ne mori sine confessione et viatico me dimittat.” Sic recedens a monacho dicens, istud sibi non sufficere ad salutem. Post paululum a milite comprehensus est, et a ferentibus gladios evisceratus est et membris omnibus dissipatus, cum mori non posset nec loquelam amittens. “Frustra, inquit, me percutitis quia me, nisi prius confessum et communicatum, occidere non potestis. Adducite, inquit, sacerdotem, et interim quare mori non valeam vobis dicam.” Sine mora sacerdos affuit, et cum sacerdos illum accepisset, et de ieiunio quatuor vigiliarum beate Marie enarrasset, protinus confessus expiravit.

Quomodo bonum est servire Marie.

[32.] De negante²⁷ Christum, non Mariam Virginem

Quidam armiger de magnis divitiis ad paupertatem devenerat magnam, dum die quadam equitando desperans contra Dominum murmuraret, servus eius hoc audiens promisit ei quod eum divitem faceret, si eius consilio consentiret. Quo anuente vocato dyabolo, suum ei dominum commendavit²⁸, cui cum fecisset homagium²⁹, iussu eius Christum negavit, iussus vero beatam Virginem negare

²⁶ mala *in marg.*

²⁷ negan[[d]]te

²⁸ *post* commendavit [...]

²⁹] /-sus vero beatam Virginem *rep.*

nullo modo consensit. Tunc dyabolus confusus evanuit, et servus ille nunquam postea comparuit. Ille autem in se reversus cito quamdam ecclesiam introivit. Quidam vero miles post eum latenter ingressus est, cum ergo ille devote beate Marie suspiraret, vidit miles beatam Virginem rogantem filium suum, ut illi dimitteret hoc peccatum. Quo dicente: [f° 176.] “Quomodo possum illi dimittere qui me non timuit abnegare?” Ipsa quasi tristis deponens eum super altare de gremio, dixit se eum nunquam recipere quousque peccatum armigero dimitteretur.³⁰ Quem libenter remittentem beata Maria in gremio collocavit, et vocans illum militem, et armigerum commendavit. Ille vero hunc libenter recipiens ditavit ac maritavit. Qui in prima nocte ita uxorem suam convertit quod ambo latenter fugientes Ci<s>terciensem ordinem intraverunt, et ibidem devote Deo servierunt.

Et ecce quomodo Virgo Maria gubernat servitores suos quia impetrat eis veniam peccatorum.

[33.] De meretrice qui non audebat respicere crucifixum

Quedam meretrix qui non audebat respicere crucifixum, cogitans itaque quod pueri de facili placarentur, cepit rogare beatam Virginem ut ei veniam, cum puero Ihesu optineret, sic pro ea rogante indulgentiam a suo filio meruit optinere.

[34.] De canonico resuscitato per Mariam Virginem

Cum canonicus quidam quamdam dominam de peccato interpellans et cum non posset eam ad suum libitum inclinare ardorem ultra non sustinens cum illa domina in nocte Assumpcionis beate Virginis Marie causa vigilie ad ecclesiam advenisset, ille de ecclesia ipsam extrahens violenter et in domum suam adducens vi oppressit. Cumque cum ea peccavisset, et ipsa in cubiculo iacens cum eo [o] dormisset. Ille audiens matutinum in ecclesiam cathedrali cantari qui domui sue propinqua erat, cum de beata Virgine cantaretur hoc responsum: “Que est ista?”, compunctus corde, et cogitans quantum dedecus ei fecisset, corde scisso pre [f° 176v.] dolore nimio expiravit. Domina evigilans nullum motum in eo senciens cum eiulatu totam familiam ex<c>itavit. Qui videntes eum mortuum, ceperunt dominam homicidium ei obicientes. Quod cum audisset episcopus civitatis iussit ipsam abire liberam, ipsum vero quasi sceleratum, sine honore extra cimiterium sepeliri iussit. Sequenti autem nocte apparens beata Virgo episcopo increpans eum quod sic clericum suum tractasset. Qui evigilans propterea que

³⁰ dimitteretur *corr.*] dimississetur *cod.*

de ipso audierat sompnum reputans visionem secundam similiter reputavit, cui illa apparens tercio nisi clericum suum cum honore sepeliret comminatur eum morte turpissima moriturum. Qui mox surgens eum in ecclesia beate Marie Virginis honorifice sepelivit.

[35.a.]³¹ Nota quod beata Virgo Maria XII annorum erat quando concepit per Spiritum Sanctum. Dominus noster Ihesus Christus XXX^m annorum erat quando a Iohanne Baptista a Iordane fuit baptizatus, et tribus annis et tribus mensibus predicavit, et postea crucifixus est. Vixit autem beata Virgo post passionem Domini annis novem in domo Iohannis Evvangeliste, postea assumpta est in celum, et facti sunt omnis annii³² illis quinquaginta quatuor.

[35.b.]³³ Nota contrarium esse verum. Secundum [tenet] sanctorum opinionem nam fuit 14 incohans quando concepit de Spiritu Sancto et 15 incohante peperit. Vixit autem cum Christo 33 cum tribus mensibus qui pro uno medio computati³⁴ etc. Christo mortuo habuit 47 annos cum medio. Vixit autem post mortem Christi 12 annis ut patet ex epistolis sancti Ignatii martiris, discipuli Iohannis Evvangeliste quas ad B(eatam) V(irginem) scripsit etc. In toto vixit sexaginta capiendos tres menses pro uno anno. I.

[36.] Exemplum de festis collendis et sanctoriis³⁵

Quidam agricola consueverat propter Deum et in honore sanctorum in vigiliis festorum quando audiebat pulsare nonam dimittere opus suum, et sic volebat de suis famulis et bobus quod tunc tam cito dimitterent. Accidit quod semel in vigilia dominice cuiusdam in messibus cum haberet agrum [f° 177.] prope quem messuerat [domum] et quedam aqua esset inter agrum suum et domum suam et duceret currum suum oneratum gelimis vel gelbis, et esset in medio aqua, audivit nonam pulsare et tam cito dissoluit boves et duxit eos in grangiam suam et miser<i> hoc videntes stultum dicebant et post parum currus oneratus venit ad grangiam suam multis videntibus.

³¹ [[Nota – quatuor]] *elim. alia m.*

³² annii *corr.*] dies *cod.*

³³ *in marg. alia m.*

³⁴ *incerta lectio*

³⁵ sanctoriis *corr.*] sanboriis *cod.*

[37.] De muliere desperata que conceperat ex avunculo suo

Mulier quedam concepit ex suo avunculo, cui<us> pater eam dimiserat, a quo duos filios habuit quos pre verecundia unum post alium interfecit sine ipso, cum vero desperaret et se vellet interficere et gladium non haberet, tres venenosas araneas³⁶ commedit dyabolo procurante. Instanter vero inflata veneno moriens beatam Virginem invocaret, subito ei apparens: “Magis, inquit, offendisti filium meum desperando quam ante offendisses.”³⁷ Tandem accepta ab ea captione quod eum de cetero taliter non offenderet, ponens manum super ventrem eius ipsam restituit sanitati.

Et ecce quomodo in necessitatibus debemus invocare Virginem Mariam, et quomodo inpetrat veniam pro nobis a filio suo.

[38.] De latrone suspenso et liberato per Virginem Mariam

Quidam latro beatam Virginem diligens cum pro commissis suspenderetur ipsa eum in aere per triduum sustentavit, cumque eum [minime] vidissent qui eum suspenderant, putantes quod non fuisset bene³⁸ laqueatus et vellent eum lanceis occidere, ipsa manum apponens non permisit illum occidere isti<s> [f° 177v.] vero ipso referente mirraculum cognoscentes dependentes eum ob amorem beate Virginis dimiserunt, et sic de patibulo deposuerunt, et postea fecit penitenciam, et fuit multum devotus ad Virginem Mariam etc.

[39.] De Ave Maria aureis litteris in oliva

Quidam nobilis intrans ordinem Cisterciensem, cum esset laycus et vellent eum monachi docere litteras, nichil adiscere potuit, nisi tamen hec duo verba: “Ave Maria” que devote dicens ad honorem beate Virginis. Quo mortuo crevit super tumulum suum oliva pulcherrima, habens scriptum in quolibet folio litteris aureis “Ave Maria”; cumque super hoc fratres [se] admirantes de precepto abbatis et episcopi terram de fovea eiecissent, invenerunt arborem radicatam in os eius que procedebat ex corde propter quia ex tanto corde dicebat “Ave Maria” dum viveret.

³⁶ araneas *corr.*] irraneas *cod.*

³⁷ offend[[eras]]isses

³⁸ *post* bene [[lq]]

[40.] Exemplum de decimis reddendis

Quidam bonus agricola de omnibus bonis suis optime reddebat decimas. Accidit quod vinum suum vendidit sicut consueverat cuidam burgensi, oblitus erat solvere decimam sicut consueverat. Qui posuit illud in magno vase de quo fuit³⁹ semiplenum, et de alio alibi empto implevit. Cum autem post magnum tempus cum gustasset vinum, invenit acetosum. Et cum post invenisset agricolam qui vendiderat primum vinum, dixit ei: “Bene tantum modo perdidisti in vino tuo quod numquam lucrabor quia est acetum factum. Respondit: “Non credo quia optime reddo decimam meam.” “Modo veni et gusta!” Et cum [f° 178.] gustasset in foramine facto in vase superius, invenit acetosum. “Ubi posuisti meum?” Dicit: “Inferius, itaque erat semiplenum.” Et tunc [et tunc] perforavit inferius et invenit vinum optimum, tunc dicit: “Istud est de meo, et bene scio quod ex quo reddo decimam meam bene, quod residuum non corrumpetur sed vinum inferius corruptum est de non iusto, vel de illo qui non reddit bene decimam.” Et cum iurasset burgensis contrarium et dixit ei quod ipsemet forte non bene solverat. Et tunc recordatus est quod non solverat, et a modo peroptime solvit decimam.

[41.] Nota de regno Anglie ubi de omnibus datur decima et non cadit fulgur neque tempestas

[42.] De clerico a Iudeo interfecto et suscitato per Virginem Mariam

Quidam puer clericus cum pauper esset, sciens tamen optime cantare hoc responsum: “Gaude Maria Virgo, cunctas hereses sola interemisti in universo mundo.” Cum tam cum clericis quam cum laicis illud cantaret, et Iudei propter hoc exosi, cum ante domum unius Iudei faceret transitum, vocavit eum fallaciter, et eum iugulavit, et intra stabulum suum sepelivit. Cumque mater pueri ipsum non inveniens quasi amens per plateas civitatis nocte et die currens eiularet. <Sed> ante domum Iudei [sed] transiens sic cum beata Virgine loqueretur: “Ubi est modo tuum cor? [cuius] Quomodo servasti eum?” Subito puer de domo respondens “Ecce, inquit, ego mater karissima” Quesitusque ubi fuerat, inquit: “Iste Iudeus me iugulavit quia [f° 178v.] cantabam de beata Virgine, et intra stabulum suum me sepelivit, sed beata Virgo matris mee commota lacrimis et me vocans de tumulto suscitavit.”

³⁹ *post fuit* [[...]]

[43.] De moniali cuius officium fecit Virgo Maria

Quidam clericus monialem quandam sacristanam de peccato diu interpellans ad ultimum eam seduxit. Que cum eo recedens de monasterio⁴⁰ claves super altare proiciens per quinque annos extra monasterium fuit vaga. Que post quinque annum quadam die transiret ante supra dictum monasterium, vocans ad se aliquas moniales ab eis nominatim de se quam de alia <quesivit> quid de illa sacristana que ante fuerat esset actum. Que adhuc ecce ipsam in monasterio exemplo et sanctitate esse precipuam responderunt. Beata namque Virgo sub eius⁴¹ specie ipsius officium exercuerat. Stupefacta vero nondum⁴² miraculum intelligens cum a monasterio discessisset, apparens beata Virgo et eam increpans sic affatur: “Revertere, inquit, captiva ad monasterium quia ego sub specie tua pro te totum egi officium usque modo.” Que gracias agens beate Virgini statim ad monasterium est reversa, et postea multum sancte vixit.

[44.] De virtute nominis Marie

Quidam clericus dominam quandam de peccato multo tempore interpellavit⁴³, illa victa cum instancia diem illi instituit quo se [cum] exponeret voluntati eius. Cumque venisset clericus statuto die et eam tenens inter brachia et ardens cuperet iam peccare, quesivit ab ea quo nomine vocaretur. Que cum dixisset se Mariam vocari, statim virtute⁴⁴ [f° 179.] istius nominis cor illius sic ab ea refriguit, ut pro toto mundo deinceps cum ea non peccaret.

[45.] De puero suscitato per Virginem Mariam

Quidam vir cum uxore sua multum diligens beatam Virginem, cum non possent habere infantes, voverunt Virgini gloriose, si eis daret gratiam habendi infantes, festum eius celebrarent, Conceptionis scilicet. Cumque meritis Virginis gloriose unum infantem genuissent, et de post festum eius, et cum magno apparatu convivium celebrabant. Cuius bonis actibus invidens humani generis inimicus dum in festo beate Virginis in domo eius magnum convivium pararetur, et ipse cum uxore sua in ecclesia beate Virginis missarum sollemn timeret, <cum> videret unicum puerum quem ad preces suas beata Virgo

⁴⁰ mon[[q]]asterio

⁴¹ eius *corr.*] cuius *cod.*

⁴² nondum *corr.*] nundum *cod.*

⁴³ interpellav[[s]]it

⁴⁴ virtute *corr.*] virtus *cod.*

dederat, in bullientem caldariam proiecit. Interim famuli de caldaria suffocatum et iam semicoctum puerum extrahentes, currunt ad ecclesiam rem gestam matri pueri nunciantes. Que rediens invenit puerum propter aque calorem nimium exossatum quem cum ponens in suo lectulo iubet familie hoc factum penitus reticere, et ostendens signa leticie invitatos ad mensam recepit gratulanter. Tunc ignorans vir quod actum fuerat, uxori precepit, ut ostenderet convivis puerum quem eis Virgo gloriosa dederat que[m] quantum valuit iussa dissimulans nec differe valens id amplius, ingressa est⁴⁵ thalamum. Ante lectum prosternitur, et sic orans cum lacrimis loquebatur: “O, Virgo gloriosa, semper misericors, festum istud convertitur in merorem. Magis plango illud a dyabolo tibi dedecus quam pueri mortem nec dubito, si tibi placeat, te posse eum sanum reddere quem maligni hostis invidia suf- [f° 179v.] -focavit.” Tunc exurgens repperit puerum sanum et hilarem.⁴⁶ Quem leta afferens narravit cunctis mirraculum qui letantes laudaverunt Deum et Virginem Mariam.

Et ecce quomodo bonum est servire Virgini Marie quia quidquid⁴⁷ ab ea devote petimus impetramus, quia “*In principio*” <Io. 1, 1> etc.

[46.] Quomodo fugit dyabolus ad salutationem beate Marie

Mulier quedam per instinctum dyaboli a quodam iuvene infestabatur, et eius mimuscula et verba renuebat. Dyabolus in specie pulcri iuvenis ipsam iterum acerbissime infestabat. Consuluit quemdam senem qui dicit, ut diceret alte “Ave Maria”. Quod et fecit cum sensit semel dyabolum venientem qui confusus recedens inquit: “Maledictionem habeat qui te hoc docuit.” Nec ad ipsam ultra accedere fuit ausus.

[47.] De muliere que non poterat ulcisci propter salutationem Marie

Quidam homo habens uxorem preter eam alteri miscebatur, cumque uxor diu rogans beatam Virginem, ut de illa sibi faceret ulcionem lassataque⁴⁸ precum instancia iam quasi penitus desperaret, apparens beata Virgo: “Cur, inquit, vis ut malum faciam mulieri que amore meo se affligens ieiuniis salutationes quasi innumeras michi solvit?” Cumque ille due mulieres ad invicem se obviassent

⁴⁵ *post* est [[aut]]

⁴⁶ *hilarem corr.*] *illarem cod.*

⁴⁷ *quidquid corr.*] *quitquid cod.*

⁴⁸ *post* lassataque [[...]]

tum⁴⁹ <inquit:> “beata Virgo michi dixerit se non posse tecum crudeliter agere que ipsam totiens salutas.” Quo audito contracta mulier: “Promitto, inquit, tibi firmissime quod cum viro tuo de cetero non peccabo.”

[48.] De latrone suspenso et liberato per Virginem Mariam

[f° 180.] Quidam lator beatam Virginem diligens ipsam frequenter cothidie salutabat. Ipsa vero nocte quando mortuus est quidam bonus homo Rome semper ad matutinum surgere assuetus, casu surgens ad matutinum ad ecclesiam properabat, cum subito turbam sensit non modicam, venientem inter quos quemdam socium vel suum compatrem diu iam mortuum recognovit, a quo cum quereret quid hoc esset, “Quidam, inquit, latro mortuus est nocte ista qui nunc debet in hac ecclesia iudicari.” Intrantesque⁵⁰ ambo ecclesiam, iuxta pulpitem residerent. Adest sanctorum plurima multitudo, ut cetus virginum, una cum Virgine gloriosa, adsunt et angeli, thronum pulcherrimum defferentes in quo Christus adveniens collocatur adestare et demonum multitudo qui latronis animam afferentes eam in medio statuerunt, et ostensa littera plena sceleribus et peccatis contra latronem, multis modis allegantes eum esse suum firmissime asserebant cunctis vero de salute ipsius desperantibus surgit in medium Virgo Maria semper misericors, et honorem commemorans a latrone sibi ex<h>ibitum “Nonne, inquit, fili dulcissime, tu dixisti quacumque hora ingemuerit peccator remittetur ei. Visne et tu modo incipere tuas misericordias concinere?.” Cumque multum pro anima allegasset precibus matris placatus Dominus, “Vadat, inquit, in purgatorium iste laycus.” Tunc conversa beata Virgo ad hominem supra dictum, [Vadat, inquit] (...) dicit papa ut instanter cum suis clericis pro huius anima Dominum deprecetur. Quo querente ab ea certitudinis regulam rosam dedit ei pulcherrimam que adhuc Rome dicitur conservari.

[f° 180v.] [49.] De puella ardenti⁵¹ in amore Christi

Rome fuit quedam puella que audiens quomodo beata Katherina et alie virgines dilexerunt Christum, rogavit beatam Virginem, ut inflammaret cor eius amore Christi. Quadam vero die dum instanter oraret quesivit beata Virgo ab ea quid vellet, et respondit: “Dominum”; et tradidit ei filium suum. Tunc illa incepit quasi comburi ardore, a qua quesivit beata Virgo, si vellet aliud. “Ut iste, inquit, amor sit michi continuus”. Tunc fecit ei vulnus in latere, et posuit intus puerum,

⁴⁹ tum *corr.*] cum *cod.*

⁵⁰ *post* intrantesque [[ecclesiam]]

⁵¹ ardenti *corr.*] ardente *cod.*

et ex tunc quasi furiosa facta est amore eius. Unde in magnis tenebris posita, moderate vulnere maximum lumen reddebat.

[50.] De clerico qui semper dicebat ad *benedictus* “Ave Maria”

Beata Virgo dicebat cuidam clerico qui frequenter dicebat “Ave Maria”: “Cum [con]veneris ad *benedictus*, facias pausacionem magnam quia michi videtur quod filius meus sit in utero meo, et in fine dicas: ‘Ihesus Christus filius Dei vivi’.”

[51.] De canonico vigilante in Assumptione beate Marie

Cum quidam canonicus Vichiensis multum diligeret beatam Virginem, accidit, ut haberet in faciem infirmitatem que dicitur: “*Noli me tangere*” <Io. 20, 17>. Et cum segregatus ab illis canonicis, in vigilia beate Marie ante altare eius vigilaret, apparens ei beata Virgo [et] unxit vulnus eius lacte suo, et sic curatus est.

[52.] De pulcritudine beate Marie Virginis

Beatus Dyonisius cum vellet ire ad predicandum [f° 181.] Gallicos, rogavit beatum Iohannem, ut sibi ostenderet beatam Virginem quam cum vidisset in maxima pulcritudine, cepit amarissime flere, dicens quod⁵² omnibus diebus vite sue vix posset aliud cogitare, et nisi Christum antea per fidem cognovisset, non crederet esse aliam deitatem.

[53.] De salutante Virginem Mariam frequenter

Quidam frater continue post matutinum vigilans plurimas salutaciones beate Virgini Marie cum totidem genuflexionibus persolvebat, cum vero ex vigilandi continuatione et frequenti genuflexione post multum temporis laxatus iam ad orationes, et genuflectere non valens cepit graviter affligi in corde propter consuetudinis intermissionem. Cui sic afflicto semel post matutinum vigilanti beata Virgo apparens et eum per manum ante altare ducens ostendit ei filium suum crucifixum, de cuius latere sanguis largissime emanabat, et tunc dicit fratri: “Pone os ad latus filii mei, et bibe satis de sanguinem qui languori tuo adhibeat medicinam.” Qui cum vigilando bibisset sanguinem ita redditus est subito sanus

⁵² quod *corr.*] quia *cod.*

et fortis quod mirantibus cunctis maioris laboris et fortitudinis quam antea fuerat est effectus.

[54.] De virtute orationis que liberat

Cum rex Alexander osideret unam civitatem, illi qui intus erant, posuerunt duos homines in templo qui urbem suis orationibus liberarent. Tunc dicit Alexander quod si illi duo darentur sibi, dimitteret civitatem, ac hii⁵³ qui intus erant dixerunt ei: “Quidam pastor oves custodiens [f° 181v.] plurimas habebat canem peroptimum qui oves a lupis protegebat, cui dixerunt luppi quod si daret eis canem, oves de cetero non tangerent, scientes quod cane mortuo possent oves comedere quando vellent. Sic est de te qui petis istos duos qui suis orationibus protegunt civitatem.” Quod cum audisset, placuit sibi, et civitatem dimisit liberam.

[55.] Quomodo Dyonisius fuit conversus

Dyonisius Athenis commorans cum vidisset die veneris in sexta lunam venientem contra solem, et totum opacum fieri, et lunam et stellas quod non poterat fieri secundum astronomiam, dicit: “Aut Deus patitur aut mundus destruetur”. Postea videns mundum clarum fecit altare in honore Dei ignoti. Et cum Paulus predicasset Athenis et Dyonisium convertisset quesivit de altaribus. Respondit: “Iste in honore Iovis et †huius†”. De alio dicit quod erat Dei ignoti honore fundatum. Tunc respondit Paulus: “Iste est quem predico.” Tunc dicit Dyonisius: “Sunt aliquae reliquiae de eo in mundo?” Dicit quod preciosissime quia mater que ipsum portavit, tunc rogavit eum, ut sibi eam ostenderet, et vadens Iherusalem rogavit beatum Iohannem, ut sibi eam ostenderet existentem in caverna orantem quod et fecit de licencia eius etc., videndo eam conversus est ad Christum.

[56.] Consideracio mortis humiliat

Rex Alexander vidit de fenestra domus sue folia aurea veniencia per aquam qui cum misisset ad videndum unde venirent, inventa est domus in medio mari de qua veniebant. Cumque ab illis quererent tributum, responderunt se nulli ser- [f° 182.] -vire nisi Deo, pro munere tamen ei miserunt lapidem, talis virtutis quod quantumcumque poneretur in statera ex una parte, plus ponderabat lapis,

⁵³ *post ac [[ille]]; hii supra lin.*

si vero modica terra operiretur lapis⁵⁴ quantumcumque poneretur in statera preponderabat. Cum vero mirraretur Alexander quid hoc esset, audivit a quodam sapiente: “Tu quidam in hoc lapide figuraris qui dum unus totum mundum tibi subpeditas, et omnes tibi serviunt et te timent, sed cum mortuus fueris, et modica terra fueris coopertus, nullus tibi serviet deinceps, tumque⁵⁵ deficiet virtus tua.” Quo audito Alexander humilior est effectus.

[57.] De usurario mutante testamentum quia parum sibi retinuerat

Usurarius quidam moriens uxori, filio ac filie dimittebat omnia que habebat, parum vel nichil retinens pro anima sua. Cumque morientem flens uxor cum filiis quidam scabiosus quem pro Deo nutriverat⁵⁶ sedens ad ignem cepit flere amarius ceteris qui cum ab eis increparetur, ut taceret, inquit: “Flebo dominum vere, vos enim fletis quilibet suum dampnum, ego vero dampnum domini mei fleo qui moriens se⁵⁷ spoliatur omnibus suis bonis propter vos, et ad malum vadit hospitium, nec a vobis auxilium de cetero optinebit.” Quod cum audisset usurarius, mutavit testamentum, et parum illis dimittens totum legavit pro anima sua, scilicet ecclesiis et pauperibus Dei.

[58.] De pictore in aere sustentato per Virginem Mariam

Quidam peroptimus pictor diligens beatam Vir- [f° 182v.] -ginem ubicumque pingeret ipsam pulcherrimam depingebat, et ut pulcrior appareret, dyabolum turpissimum depingebat. Tunc iratus dyabolus ipsum incurrens⁵⁸ altissime existentem precipitavit quem Virgo Maria antequam veniret ad terram, in aere sustentavit. Et hominibus querentibus fune quo traheretur sursum, dicit quod a domina pulcherrima quam sepe pinxerat fuit sustentatus ne lederetur.

⁵⁴ *post lapis* [[la]]

⁵⁵ *tumque corr.] cumque cod.*

⁵⁶ *post nutriverat* [[sed]]

⁵⁷ *post se* [[p]]

⁵⁸ *incurrens corr.] incurere cod.*

[59.] De moniali raro loquente

Quedam monialis rarissime loquebatur, cumque quereretur ab ea⁵⁹ si haberet multas tribulationes, respondit: “Si ego cum bono sum qui solus vere bonus est quomodo essem in tribulatione? Vere maius habeo gaudium quam posset intrare in cor hominis, et propter hoc non sum cum sororibus meis quia amitterem illud gaudium.

[60.] De moniali flente passionem Christi

Monialis quedam flens mortem Christi sepiissime dum esset in oratione videbatur aliis tincta esse in sanguine. Et cum iret ad communicandum ita lente ibat ut prohiberetur ei ne cum aliis communicaret. Et cum quesitum esset ab ea quare⁶⁰ sic lente iret, coacta per obedienciam dixit: “Vere quando ad communicationem vado, beata Virgo et beatus Iohannes sunt michi a dextris et sinistris, et propter hoc sic lente vado.”

[61.] Contra temptationem carnis

Quidam frater temptatus de peccato carnis cum nullum exiret ordinem vidit in sompniis quemdam qui duxit eum in domum obscurissimam. Erat autem ibi quedam mulier sedens in⁶¹ [f° 183.] cathedra habens sub se ignem magnum tñinflata sine dolium magnum† et sanguis eius cadebat super carbones, et ignis plus inflammatur. Tunc dixit fratri: “Vade cum illa ad fornicandum, si vis quia pro fornicationibus suis talia sustinet.” Ex tunc frater peccatum supra modum abhorruit.

[62.] Contra temptationem carnis

Quidam iuvenis monacus cum temptatus esset de peccato carnis, consuluit quemdam monachum senem quid sic hoc faceret qui respondit hoc: “Fac quod faciunt mulieres quando volunt puerum retrahere a mamilla. Ponunt ibi absincium, id est herbam quamdam amaram. Sic tu pone in corde tuo mortis penam et iudicii memoriam, et fugient a te cogitationes male.”

⁵⁹ *post ea* [[h]]

⁶⁰ *quare corr.*] quia *cod.*

⁶¹ *Custos:* cathedra habens sub se

[63.] De transfretante vestigia Christi sequenti⁶²

Cum quidam transfretasset querens diligenter omnia loca per que Christus ambulaverat, per ea quantum potuit secutus est eum, tandem cum Die Ascensionis venisset ad montem Oliveti, ad locum ubi Christus ascendit, areptus fervore magno cum eiulatu ac lacrimis ait: “Dulcissime Ihesu, vestigia tua per terram quantum potui sum sequutus, amplius te sequi non possum, trahe me post te.” Et hec verba cunctis audientibus et videntibus in magna claritate absortus emisit spiritum.

[64.] Contra religiosos vagantes

Quidam abbas posuit pixidem clausam super altare intus vacuum, exterius deauratam quam ipse simul cum monachis adorabat. Cum vero fuisset aperta videntes nichil esse interius, noluerunt eam deinceps adorare. “Sic, inquit, est de vobis quamdiu eritis clausi adorabunt vos homines, si vero fueritis aperti contempnent vos, et fugient a vobis.”

[65.] De latrone cruce signato et salvato

Quidam latro cruce signatus mortuus fuit † in cuius [f° 183v.] fovea inventum fuit, consumatus in brevi explevit tempora multa† et qui peregrinabatur in Iherusalem modo quiescit cum angelis in magna Iherusalem.

[66.] Contra temptationem carnis

Quidam heremita cum temptaretur de quadam muliere, audivit quod mortua esset, et non credens init illuc faciens eam discoperiri, et videns super mamillas et faciem eius buffones et vermes horribiles. Intinxit ibi pannum unum quem ponens ad caput lecti sui cum de ipsa temptaretur, odorabat et sentiens fetorem orabat⁶³, et sic liberatus est.

⁶² sequenti *corr.*] sequente *cod.*

⁶³ orabat *corr.*] dicebat *cod.*

[67.] Contra legistas edificantes

Quidam legista edificato pulcro palacio, infirmitate⁶⁴ correptus, cum moriens moneretur, ut confiteretur nichil aliud dicebat nisi: *Lorsque nid⁶⁵ fait, pique mort*, id est: “Dum nidus factus est, pica moritur”. Ipso vero mortuo dum poneretur in foveam, serpens terribilis obvolvit collum eius, et caudam posuit in ore, ita ut multi fugerent pre timore.

[68.] Bona que non fiunt recta intencione periuntur

Quidam bonus frater mortuus fuit Parisius qui post multum temporis renarravit cuidam fratri quam diu fuerat in purgatorio. Qui stupefactus quesivit ab eo: “Quomodo fuisti tam diu, cum esses ita bonus?” Frater respondit: “Dico tibi quod multa que <non> feceram bona intencione postquam venerunt ad examen iudicii inventa sunt prava, et pro eis punitus sum.”

[69.] De misericordia Dei

Quidam frater post mortem cuiusdam alterius fratris qui cum quereret de statu alterius seculi, respondit: “Vere non est opus peccatoribus, ut sciant quanta est⁶⁶ misericordia Dei”.

[70.] Quod multi dampnantur

[f° 184.] Episcopo Parisiensi apparuit quidam magister quem in confessione audiverat dicens se esse dampnatum solum peccato vane glorie, et querenti episcopo de die iudicii, respondit quod quolibet die suspicatur ipsum propter multitudinem animarum Infernum intrancium.

[71.] De episcopo per archidiaconem mortuo

Quidam archidiaconus, ut esset episcopus, fecit secreto episcopum interfici, cumque adeptus episcopatum iret cum magna pompa ad ecclesiam, obviavit in itinere ribaldo dormienti qui iussu eius interfecerat episcopum supra dictum. Qui videns ribaldum evigilatum quasi stupefactum pre timore percepit quod viderat aliquid et vocans eum: “Dic, inquit, michi quid vidisti, ne abscondas.”

⁶⁴ *post* infirmitate [[cor raptus]]

⁶⁵ *nid corr.*] *nif cod.*

⁶⁶ *post* est [[miseri]]

Quo dicente: “Non curetis scire.” “Statim, inquit, michi dices”. Tunc ille ait: “Vidi thronum terribilem, et regem cui angeli serviunt super eum, ad quem veniens predecessor vester capite sanguinolento, vos coram eo de morte sua appellavit qui me misit ad vos, ut eatis ad curiam homicide sententiam accepturus.” Quo audito coram omnibus expiravit, et ita dampnatus perpetuo, et predecessor salvus.

[72.] De usurario subito mortuo

Frater Humbertus de Catha cum predicaret apud Clarum⁶⁷ Montem, erat in terra illa quidam pessimus dives et usurarius qui quasi infernus fere totam terram per usuram absorbebat. Tunc frater compaciens propter gentes illius terre, ipsum monuit, ut cessaret ab hac malicia. Qui cum peius faceret, voluit se iuvare per brachium seculare, sed cum ille per munera dominum corrupisset, confugit frater ad episcopum quem ipse⁶⁸ corrumpit pecunia pari modo. Cum vero nec per monicionem, nec per dominum illius terre, nec per episcopum posset ipsum facere cessare, et usurarius mortem sibi intentaret, in sermone quodam generali fecit eum vocari sub hoc pacto quod non persequeretur eum de cetero in hoc mundo. Qui cum venisset, [f° 184v.] frater coram omni populo dixit ei: “Quia compaciebar anime tue et populo terre, volui te monicione et brachio seculari et ecclesiastico ab hac malicia tua revocare, sed quia in hac terra non est iudicium neque iusticia, coram iusto iudice te appello, ut venias ibi responsurus.” Et sic salutans populum: “Numquam, inquit, in hac villa predicabo.” Sicque veniens ad domum fratrum, lectum intravit, cumque crescente infirmitate morti appropinquans loquelam per biduum amisisset, fratribus simul et quibusdam secularibus obitum eius expectantibus expergefactus subito loquens cum grandi leticia “Modo, inquit, coram iusto iudice respondebit.” Et mirantibus cunctis atque querentibus quid vidisset “Ille, inquit, usurarius quem in causam conveneram coram Deo meo licet in luto ad diem properat responsurus, quem oportet me sequi quam cicius ut eum ibi accusem de quibus fuerit accusandus.” Statimque emisit spiritum in hec verba. Tunc quidam burgensis qui presens hec verba audierat, misso festive nuncio ad domum usurarii que per leugam⁶⁹ distabat, invenit eum eadam hora qua frater dixerat vitam istam subita morte terminasse.

⁶⁷ Clarum *corr.*] Claro *cod.*

⁶⁸ ipse *corr.*] ipsi *cod.*

⁶⁹ leugam *corr.*] leucam *cod.*

[73.] De usurario qui fecit denarios in tumba ponere

Quidam usurarius infirmus vocans uxorem suam ait: “Tres partes facias de peccunia mea, unam partem da tibi, aliam⁷⁰ pueris meis, aliam collo meo ligabis, et mecum sepelies, ut de labore meo habeam consolacionem.” Venientes autem parentes ad tumulum, ut peccuniam acciperent invenerunt demones, ignitos denarios in os eius proicientes et dicentes: “Aurum sitisti, aurum bibe.” etc.

[74.] De usurario qui commendavit se dyabolo

Quodam usurario mortuo sacerdos⁷¹ noluit eum in cimiterio sepeliri, coactus a parentibus positus [¶ 185.] est super azinum, et ipse oravit, ut Deus ostenderet de eo voluntatem suam. Azinus vero currens detulit eum ad furcas et excutiens⁷² se dimisit eum quasi cadaver, et non habens sepulturam.

[75.] De quodam usurario qui commendavit animam suam dyabolo

Quidam usurarius cum non posset animam suam tenere propter promissionem diviciarum et deliciarum, desperans commendavit eam dyabolo.

[76.] De usurario suffocato a denario

Quidam usurarius cum diceret ei presbiter, quod nullus usurarius potest salvari nisi restituat, respondit quod hoc temptaret, et sine penitencia mortuus est.

[77.] De quodam usurario suffocato a denario

Quidam usurarius paciebatur accutam, et non inveniens refrigerium ait uxori sue: “Vade, et aporta michi plenam paropsidem⁷³ de denariis arche mee, forsitan refrigerabunt⁷⁴ me.” Que cum attulisset, ponebat illos ad faciem suam, et videns inter alios pulcerrimum denarium aureum, posuit ad linguam suam dicens: “Refrigera me.” Et descendens denarius in gulam, statim suffocatus est.

⁷⁰ *post aliam* [[filiis]]; *pueris in marg.*

⁷¹ *post sacerdos* [[v]]

⁷² *excutiens corr.* excussiens *cod.*

⁷³ *paropsidem corr.* parasidem *cod.*

⁷⁴ *refrige*[[b]]rabunt

[78.] De usurario commendante se et uxorem et filios dyabolo

Quidam usurarius infirmus, cum moneretur a multis, ut conderet testamentum, quod ante facere nolebat, fecit vocari sacerdotem, uxorem et filios, et septem testes, et ait: “Vos vultis quod condem testamentum?” “Ita domine!” responderunt. “Et ego condem et non aliud. Primo reddo animam meam dyabolo, cui semper adhesit.” Et dixerunt: “O, domine, estis vos amens.” Et respondit: “Non, sed volo iuste condere testamentum meum. Secundo reddo ei uxorem meam, et filios meos, pro quibus, ut essent divites et possessiones haberent et pulcras vestes, usuravi. [f° 185v.] Tercio reddo ei sacerdotem meum, qui non castigavit me, sed comedit grossos morsellos, et encennia magna habuit.” Et sic mortuus est.

[79.] De sacramento altaris

Quidam magnam devocionem habebat in sacramento altaris, et quamvis totam missam aliquando audire non posset, libentissime [cum] Elevacionem corporis Christi videbat. Cumque moriens communicare non posset propter nauseam dolens nimis petiit supra se afferri corpus Christi, ut saltem quod sibi licebat videret illud et adoraret. Quo ablato petiit sibi latus lavari fortiter et in panno mundissimo corpus Domini [cum] supponi. Quo facto paulatim panno subtracto ab eo, cum corpus Christi carnem eius nudam tangeret, statim facto sibi loco in latere eius usque ad cor sine lesione cunctis videntibus penetravit.

[80.] De puero qui vidit Christum in altari

Quidam puer cum ecclesiam cothidie frequentaret, celebrante semel sacerdote in Elevacione corporis Christi vidit inter manus sacerdotis pulcerrimum puerum, cuius pulcritudine et amore accensus, accedens propinquius contemplabat puerum, et a nullo altari poterat removeri, tandem cum in Receptione vidisset sacerdotem puerum comedentem, exterritus, ad domum matris fugit, et sub archa profundius quo potuit se abscondit. Cumque [vis] inventus de loco fuisset extractus⁷⁵, quesito ab eo, cur se absconderat, respondit: “Timui ne me sacerdos comederet, sicut hodie comedit pulcerrimum puerum.” Nec postea fuit ausus respicere sacerdotem.

⁷⁵ extractus *corr.*] extracto *cod.*

[81.] De sacramento altaris

Cum quedam mulier de Bellavilla temptaretur de sacramento altaris, apparuit Christus ei in hostia ita magnus, sicut fuit in cruce, nec excedebat methas hostie.

[82.] De corpore Christi

[f° 186.] Cum quidam nuper apud Cluniacum communicasset in die Pasce cum proposito redeundi ad peccatum, et nocte sequenti in lecto suo ad illud redire proponeret, vidit subito cathum per aera venientem, qui ipsum per⁷⁶ guttur arripiens suffocabat. Cumque nec loqui posset amplius nec se movere invocans⁷⁷ in corde Christum, signo sancte crucis se muniens, per illud a cato est liberatus.

[83.] De corpore Christi

Quidam Sarracenus dicit, quod mula sua comederet corpus Christi si poneretur in avena. Et cum positum fuisset, mula genibus flexis videbatur plorare et eum adorare.

Ergo si animalia adorant Christum, fortius nos debemus eum adorare.

[84.] De virtute corporis Christi

Cum quidam hereticus Parisius ductus fuisset ad comburendum et ignis sepius exstingueretur tandem oblatum est corpus Christi. Tunc clamavit dyabolus et dicit: "Iuvi te quantum potui, venit forcior me, cui resistere non possum." Et statim combustus est.

[85.] De excommunicatione

Sanctus Remigius in quadam villa versus Tarasconem que ex nomine eius adhuc vocatur, et est monachorum suorum, cum ciconie sata et vermes devorabant, rogatus super hoc ab incolis loci illius in nomine Christi Ihesu, illis precipiens cum baculo suo maximam earum multitudinem adducens omnes, in domo recludit cum vera familia⁷⁸ eius. Tres ex illis furtim nocte commedisset, et ipse in mane celebrata missa, eas increpans: "Destructor segetum" et eis precipiens, ut ad

⁷⁶ *post* per [...]

⁷⁷ *invocans corr.*] *invocato cod.*

⁷⁸ *poat* familia [...]

illud territorium de cetero⁷⁹ non venirent. Dedit illis licenciam [f° 186v.] abeundi clamantes pariter et alis se percucientes abire noluerunt. Qui cum eis iterum precepisset nec abire vellent, convocata familia: “Dicite, inquit, michi, quid illis fecistis nec celetis.” Qui timentes dixerunt se tres ex illis commedissee. Tunc eos increpans quod capratis iniuriam fecissent, et collectis plumis⁸⁰ cum ossibus, eas vivas restituens ad alias aportavit que omnes in simul abeuntes, cum frequenter in circuitu venirent, nunquam postea illuc venerunt.

[86.] De excommunicatione

Quidam capellanus prope Lugdunum scilicet versus Villars, excommunicavit ciconias in parochia sua, et amplius in ea⁸¹ dampnum non fecerunt.

[87.] De excommunicatione

Versus Valenciam est quoddam castrum [in] cuius dominus de rapina vivens pro quodam iniusto pedagio per magnum tempus fuit excommunicatus. Huius filius sanctus Hugo abbas Bone Vallis, qui cum ad visitandum eum venisset semel, et magnum communium preparatum, mensa iam posita, sciens ille quod de iniusto lucro et rapina multum ibi esset, signando mensam sic ait: „*Si ycy rien i at de tort, ly diable o emport.*” Quo dicto nichil ibi remansit, nisi tantum unus panis qui de redditis⁸² furni erat, tunc facto magno sermone de iniusto lucro et rapina: “Ostendam, inquit, vobis quid sit excommunicatio.” Et excommunicato illo pane statim effectus est nigerrimus, quem postquam absolvit, ad colorem pristinum est reversus.

[88.] De excommunicatione

Cum quidam princeps fecisset viridarium in terra ecclesie invitis canonicis, episcopus de Constanciis [f° 187.] excommunicavit dictum viridarium et subito illa nocte aqua evanuit, ita quod in crastino fuit dessicatum nec ultra aqua ibi ut consueverat inundavit. Pater fratris Roberti vidit hoc.

⁷⁹ deceter[[n]]o

⁸⁰ post plumis [[et]] et cum supra lin.

⁸¹ poat ea [[de]]

⁸² redditus corr.] redditibus cod.

[89.] De excommunicatione

Quidam canonicus Sancti Petri Matisconensis⁸³, cum celebraret semel in quadam ecclesia illius dyocesis, et musca in sanguine<m> cecidisset, ille, licet non coactus, muscam cum sanguine transglutivit. Unde post missam propter hoc motus muscis illam ecclesiam interdixit, et pro vero dicitur, quod ex tunc musca illam ecclesiam non intravit etc.

[90.] De nolente facere penitenciam

Quidam miles multa peccata commiserat, cumque confessus fuisset cuidam heremite, et aliquam penitenciam nollet facere pro peccatis, tandem acquievit facere hanc penitenciam, ut solus nocte una in quadam deserta ecclesia vigilaret usque ad ortum solis in crastino, et ecclesiam pro aliquo non exiret. Ubi multas illusiones a dyabolo sustinens de amissione equi et⁸⁴ castri sui, de rerum suarum perdicione, de interfectione filiorum, uxoris et matris violatione, tandem de ecclesie combusti<o>ne. Et laccessitus multis iniuriis, et intentata⁸⁵ sibi morte a⁸⁶ quodam qui habebat⁸⁷ habitum sacerdotis, tandem illusus a falso heremita, pacienter omnia cum Dei adiutorio⁸⁸ superavit.

[91.] De morte Christi

Quidam habebat tres amicos. Primum plus quam se diligens, secundum sicut se, et tercium minus quam se.⁸⁹ Cumque ad suspendium duceretur, postulato a primo auxilio, dedit ei funem quo suspenderetur. Cumque a secundo⁹⁰ auxilium postularet, promisit ei eum associare usque ad patibulum. Tercius vir videns eum morti adiudicatum, se pro eo tradidit [f° 187v.] ad suspendendum.

Primus amicus est mundus, secundus uxor et filii, tercius est Christus, promittens pro nobis mori et etiam voluit etc.

⁸³ Matisconensis *corr.*] Masticonensis *cod.*

⁸⁴ *post* et [[paup]]

⁸⁵ *intentata corr*] *intentante cod.*

⁸⁶ *post* a [[quodquam]]

⁸⁷ *post* habebat [[habebat]]

⁸⁸ *post* adiutorio [[ad]]

⁸⁹ *post* se [[quo]]

⁹⁰ [[...]]

[92.] Dyabolus apportavit funem latroni

Quidam latro cum dyabolus eum multoties a carcere liberasset, semel captus, dum dyabolum invocaret, attulit ei funem⁹¹ quo suspensus est.

[93.] De sancto remedio⁹² laboris

Quidam erat qui nichil habebat nisi quod lucrari poterat labore manuum suarum, et quidquid⁹³ remanebat de tota ebdomada, preter victum totum die sabbati ergabat pauperibus. Quod cum fecisset multo tempore, cepit cogitare quod si infirmitas vel necessitas incumberet⁹⁴ ei ad quid posset recurrere non haberet, sicque tractus ad avariciam multam peccuniam congregavit. Post aliquantulum vero temporis infirmitatem incurrens in pede, a nullo medico potuit adiuvari, consumpta vero quasi tota in medicis peccunia quam habebat. Medicorum fuit consilium ut pes sibi re<s>cinderetur, ne corpus et reliquum infirmitas acciperet. Tunc demon recolens bonum quod dimiserat, quod cum pes sibi foret in crastino recindendus, cepit rogare Dominum, promittens quod si posset evadere, bonum quod ante fecerat frequentaret. Cui apparens Dominus increpavit eum, quod spem suam in peccunia posuisset, et ita sanavit eum, quod cum venisset medicus, ut sibi pedem re<s>cinderet⁹⁵, nullum signum lesionis invenit, et sic sanus factus est, et deinceps spem in Domino habuit.

[94.] Contra gulosos et raptores

Mortuo comite Murenensi qui nimis gulosus fuerat, sompniavit filius eius quod buffo terribilis commedebat linguam eius. Cumque hoc ipsum tercio sompniasset, [f° 188.] volens scire utrum verum esset, fecit tumultum aperiri et sicut sompniaverat advenit, qui statim intravit religionem.

[95.] Contra gulosos et raptores

Quidam prepositus gulosus vivens de rapina, cum mortuus esset et fovea pararetur, inventa est plena buffonibus et serpentibus. Cumque in tribus locis fovea pararetur et foderetur similiter invenerunt. Tunc dictum eis a quodam

⁹¹ funem *corr.*] finem *cod.*

⁹² sancto remedio *corr.*] sancte remedium *cod.*

⁹³ quidquid *corr.*] quitquid *cod.*

⁹⁴ [...]

⁹⁵ recin[[g]]deret

sancto viro, ut ibi eum ponerent. “Sicut enim, inquit, iste de rapina et gulose vixerat in hoc mundo, sic in tumulto corpus devorabitur, et anima in inferno.” Statimque, ut corpus fuit positum in sepulcro, buffones et serpentes illud cunctis videntibus invaserunt in⁹⁶ ipsum etc.

[96.] Quod plures demones sunt in sacris locis

Cum quidam heremita ad visitandam quamdam abbaciam ab angelo duceretur, transiens per quamdam civitatem non vidit nisi unum demonem sedentem supra portam civitatis. Cumque venisset ad abbaciam, vidit in ea demonum multitudinem infinitam. Cum vero stupefactus quereretur ab angelo, cur in civitate unum tantum, et in abbacia tot demones invenisset. “Quia, inquit, fere tota illa civitas servit demonibus in peccatis, ideo sufficit ibi unus dyabolus qui eos custodiat sicut vinctos, quia vero isti sancti monachi resistunt peccatis viriliter, idcirco a pluribus demonibus impugnantur.”

[97.] De muliere communicante non confessa

Quedam mulier in Avernia dives pecunia, sed virtutibus pauper, post mortem viri sui, cuidam iuveni corpus suum exposuit inpudenter. Cum vero per aliquantulum temporis in peccato illo permansisset, communicantibus Christianis in die Pasce, cepit esse in pendulo utrum comunicaret cum aliis, cum confiteri peccatum suum non auderet nec haberet [f° 188v.] propositum convertendi. Tandem magis timens tumultum populi quam⁹⁷ divinum iudicium, introivit ecclesiam, dum missarum solemniam ageretur, cumque aqua benedicta faciem aspersisset, subito ubique gutte aque ceciderunt, tumor lepre turpissime subcreverunt. Quam cum mulieres que ipsam noverant, aspexissent, ceperunt ipsam fugere, ut leprosam. Que in se cognoscens divini iudicii ulcionem ante ymaginem beate Virginis humiliter se prosternens, promisit se a peccato de cetero continere, et cum peccata sua sacerdoti⁹⁸ pure ac plene fuisset confessa, sanitati pristinae est ita subito restaurata, ita quod nec signum lepre vel tumoris in eius facie appareret. Que cum aliis Christianis communicans et ad domum reversa, cum iam vespere facto vino incaluisset et lectum intrasset, ille garcio veniens de coreis, lectum eius intravit, que ingrata de divinis beneficiis corpus suum illi exposuit, ut fuerat assueta. Sed cum usque mane clausi in camera morarentur,

⁹⁶ *post* in [[id]]

⁹⁷ *quam corr.*] quod *cod.*

⁹⁸ *post* sacerdoti [[plure]]

ancilla eius, que peccati sui fuerat conscia, domum ingrediens, ipsum super eam in opere nephario conspiciens utrumque extinctum invenit.

Nec est diu quod istud accidit etc.

[98.] Quod regnum celorum habetur Passione Christi

Beatus Bernardus aliquando gravius infirmatus, cum extremum iam spiritum reddere videretur in excessu mentis sue ante tribunal iudicis presentatur, affuit ibi et Sathan eum improbis verbis et accusationibus pulsans. Ubi vero ille est omnia prosequutus, et viro Dei pro sua parte esset dicendum⁹⁹ nihil territus, aut turbatus ait: “Fateor non sum dignus, nec propriis possum meritis regnum celorum optinere, sed duplici iure illud optinens Domini mei¹⁰⁰ hereditate, scilicet patris et merito passionis, altero ipse contemptus, alterum michi donat, cuius dono illud vendicans iure michi non confundor.” In hoc verbo confusus nuncius est, et solutus¹⁰¹ ille conventus, et homo Dei in se reversus est.

[f° 189.] [99.] Quod pro uno denario reddit Deus centum

Cum dyaconus sancti Germani non haberet nisi tres denarios, et illos tres pauperi petenti in elemosinam dari precepit, a quo dyaconus quereret: “Unde sumus hodie victuri? Pascet, inquit, Deus pauperes suos.” Qui duos pauperi dans unum tantum pro sumptibus retinuit. Statim quidam adveniens CC solidos missos sibi a quodam nobili attulit. Tunc Germanus ait dyacono: “Accipe qui traduntur, et intellige te fraudem fecisse pauperibus si enim tres denarios erogasses, CCC denarios accepisses, sed quia ita fecisti” etc.

[100.] Contra sortilegos et male usuratos

Quedam mulier coniuncta cuidam homicide et inpregnata ab eo, cum in partu graviter laborasset, vocata sorore sua per eam consuluit demones, qui se ei nullum posse dari auxilium responderunt. Tunc veniens ad eam sanctus Andreas ait illi: “Recte hoc pateris, quia male nupsisti et male concipiens graviter trucidaris, et insuper demones consuluisti, qui nec sibi, nec aliis prodesse possunt. Crede ergo in Christum et liberaveris.” Que credens verbis apostoli ad preces eius emissio puero liberata est.

Et ecce qualiter fides liberat.

⁹⁹ dicendum *corr.*] David *cod.*

¹⁰⁰ Domini mei *corr.*] Dominus meus *cod.*

¹⁰¹ solutus *corr.*] salutus *cod.*

[101.] De sene luxurioso salvato

Quidam senex LXX annos manserat in peccato luxurie, qui cum audiret de sancto Andrea, ad eum venire cupiens, inpeditus est a dyabolo, cumque portans super se sanctum Evvangelium Christi oblitusque propositi, cum vellet intrare luppanar, exterrita meretrix dixit ei: “Recede a me, o, senex, nec tangas me, quia video super te mirrabilia.” Qui recolens super se habere Evvangelium sanctum, constrictus veniens ad sanctum Andream veniam cum lacri- [f° 189v.] -mis postulabat. Tunc sanctus Andreas flens et ieiunans pro eo, dixit ad Dominum: “Domine Deus, pro mortuis optinemus veniam, quanto magis homo vivens qui confugit ad te salvabitur.” Tunc vox de celo dixit ei: “Optines Andrea pro sene, sed sicut tu pro eo ieiunasti, sic ieiunet pro se.” Sic amissam gratiam postea recuperavit.

[102.] De filio suscitato ad preces sancti Nycholay

Vir quidam pro amore filii sui, qui filius in scholis litteras addiscebatur, vir vero ille festum sancti Nicholay singulis annis faciebat. Quadam vero die, cum clerici quos invitaverat in ecclesia essent, et ipse cum filio suo convivium prepararet, dyabolus quasi peregrinus veniens ad ianuam elemosinam postulabat, cui cum filius elemosinam portaret iussu patris et eum non inveniret, sequens eum aliquantulum, statim a dyabolo strangulantur. Qui cum non veniret, querens eum pater et mortuum inveniens secreto attulit in thalamo, et in lecto eum operuit diligenter. Discumbentibusque clericis et ubi esset querentibus, respondit pater eum esse infirmum, nec ad praesens posse aliquid manducare. Completoque convivio cum clerici discessissent¹⁰², intravit pater thalamum, et prostratus pro dolore nimio clamavit: “Fili dulcissime, quomodo est vobis? O, sancte Nicholae, hoc est merces honoris quem ad honorem vestri et ob amorem filii mei, quia nomen vestrum gerit tamdiu¹⁰³ vobis exhibui.” Cumque hoc diceret, puer quasi de sompno evigillans surrexit, et dolore verso in gaudium pater omnis clericos convocans quod factum fuerat narravit omnibus.

[103.] De iuramento et Iudeo baptizato

[f° 190.] Quidam Christianus a Iudeo volens mutuare pecuniam, non habens fideiorem nec vadium iuravit ei, quod per sanctum Nicholaum

¹⁰² discessissent *corr.*] discessissent *cod.*

¹⁰³ *post* tamdiu [[ex]]

ei redderet quando posset. Petente¹⁰⁴ vero [a] Iudeo peccunia[m] baculum concavum implevit, quem ad locum iuramentum appodiando portans¹⁰⁵ Iudeo servandam tradidisset, iuravit se illi plus quam debuerat reddidisse. Tunc baculum suscipiens cum exisset urbem in via media obdormivit, et ecce veniens illuc currus cum impetu ipsum obruit, et baculum frangens aurum et peccuniam effudit. Et audito per urbem, quod quidam taliter obisset, Iudeus ille cum aliis advenit, et cognoscens dolum promisit coram omnibus, quod si precibus sancti Nicholay ille resurgeret, cum¹⁰⁶ tota familia sua se baptizaret. Statimque ille resurgens, cum rei veritatem fuisset confessus, Iudeus cum tota familia sua se fecit baptizare etc.

[104.] De monacho exeunte ecclesiam

Quidam monachus in ecclesiam persistere non valens, sed aliis in oratione persistentibus, ipse exiens se in aliquibus occupabat. Quod cum sancto Benedicto fuisset nunciatum, diligenter attendens quod quidam puer niger et turpis monachum illum per vestis fimbriam¹⁰⁷ foras trahebat, et hic ipsum cuidam monacho ostendit, egredientemque semel Benedictus monachum virga percussit, et ex tunc monachus immobilis in oratione permansit.

[105.] De monacho pigro in ecclesia et sudante

Quidam monachus semper piger ad matutinum dormitabat, tunc abbas vidit, [sed] ad matutinum cum ille [f° 190v.] dormitaret, crucifixum magnum, qui erat retro altare, manum de cruce extrahentem, cumque stupefactus aspiceret, extraxit aliam. Demum¹⁰⁸ duos pedes extrahens per medium chorum usque ad illum monachum deveniens ad abbatem clamantem quid hoc esset.¹⁰⁹ “Nonne, inquit, vides istum miserum semper coram me pigritantem.” Et hoc dicens alapam dedit ei, et ad crucem de qua descenderat est reversus. Statimque monacho coruente currentes fratres eum esse mortuum crediderunt, sed veniens abbas “Non sis piger, inquit, de cetero ne graviter feriaris.”

¹⁰⁴ petente *corr.*] petenti *cod.*

¹⁰⁵ portans *corr.*] portantem *cod.*

¹⁰⁶ cum *corr.*] quius *cod.*

¹⁰⁷ *post* fimbriam [[fr]]

¹⁰⁸ *incerta lectio*

¹⁰⁹ *post* esset [[nun]]

[106.] Nota de monacho remanente in lecto propter sudorem et dyabolo subtus lectum insufflante.

[107.] De Traiano a penis inferni liberato per beatum Gregorium

Traianus imperator a penis inferni liberatus est ad preces beati Gregorii, cui dictum est ne pro aliquo infideli deffuncto oraret.

[108.] De angelo loco pauperis

Cum ad mensam beati Gregorii papae XII pauperes semper commederent, ignorante procuratore eius semel inveniens ibi tresdecim videns tercium decimum diversas formas graciosas induentem. Quem cum secreto traxisset in thalamum querenti ab eo quis esset, angelum Dei se esse respondit paratum offerre Deo petitiones suas, dicens ei esse papam propter elemosinas quas fecerat. Qui intelligens de bene placito Dei esse pontificem gavisus est.

[109.] De uxore et filio cuiusdam nobilis resuscitatis per beatam Magdalenam

Quidam nobilis apud Marsilia ad predicationem Magdalene conversus est, et ad preces eius filium habuit. [f° 191.] Et missus ab ea cruce signatus in Iherusalem cum uxore sua ad videndum sanctum Petrum. Cum esset in mari, uxor eius pariens filium pre dolore partus mortua est, pro qua ille nautis supplicans, data eis pecunia vix tandem optinuit, ut ad quamdam rupem propinquam ab eis portaretur, ubi mulierem mortuam ponentes, nesciens quid de infantulo vivente faceret, loco sepulcri eum in si[g]nu matris mortue collocavit, sic Magdaleno recommendans matrem cum puero, flens et tristis accessit, completa ergo peregrinatione sua, et viso beato¹¹⁰ Petro cum post annum permanere (*sic*) rediens navigaret, iuxta rupem faciens transitum, volens corpus uxoris mortue visitare vidit iuxta eam ludentem puerum et corpus eius sanum, et penitus incorruptum. Cumque super hoc omnis mirarentur, surgens illa incolumis, per omnia loca, ubi vir eius fuerat, retulit se fuisse, sicque letus vir cum uxore et filio apud Marsiliam est reversus etc.

¹¹⁰ [[...]]

[110.] De transitu Magdalene mirraculum

Magdalena in quadam rupe excelsa prope Marsiliam ad XIII^{or} milia per triginta annos hominibus incognita permansit, nullo corporali cibo, sed sola Dei virtute saciata. Qualibet die in septem horis canonicis manibus angelorum in ecclesia ferebatur. Quidam etiam sanctus abbas secunda feria Maioris <H>ebdomade prope rupem transiens, vidit angelos Dei eam sublimem levantes, et post unius hore spacium reponentes. Qui cum propius vellet accedere, et non posset, facta oratione aliquantulum accedens illam adiuravit, ut sui nominis et tante rei dicit veritatem. [F^o 191v.] Que dicens ei se esse Magdalenam, quam Lucas narrat in Evvangelio <Lc 8,2> peccatricem, mandavit per eum sancto Maximo¹¹¹ episcopo, ut die dominica¹¹², tempore matutinarum intraret ecclesiam, quia tunc eam ibi inveniret. Qui illa hora intrans ecclesiam, beatam Magdalenam a terra duobus cubitis elevatam inter angelos intuens cum trepidaret accedere et pre claritate vultum eum contemplari non posset, iussu eius convocatis clericis ab eo ante altare communicavit <et> cunctis presentibus et videntibus expirat.

[111.] De gravi peccato durissimo. De beato Iacobo exemplum

In *Mirraculis Sancti Iacobi* legitur quod quidam tam grave peccatum commisit, quod vix suo episcopo ausus est confiteri. Quo audito episcopus stupefactus, ei penitentiam dare non audens misit eum ad sanctum Iacobum, portantem peccatum suum scriptum in cedula. Qui illuc veniens die festi eius, cedula super altare posuit, flens et rogans sanctum Iacobum, ut suis meritis deleteret peccatum suum. Interea episcopus celebraturus missam accedens et cedulam illam videns cum quereretur, cur enim a quo posita ibi esset, vir ille protinus ei occurrens rei seriem flens narravit, episcopus autem cedulam¹¹³ aperiens et nichil ibi scriptum inveniens peccatum illud <deletum> esse mirantibus cunctis intellexit.

[112.] De filio mortuo et suscitato precibus sancti Iacobi

Vir quidam cum non haberet filium, pro optinendo eo, ad sanctum Iacobum profectus est. Qui rediens cum de uxore habuisset iam adultum, cum uxore ad sanctum Iacobum secum duxit, sed egrotans puer in itinere expiravit, de cuius morte parentes [F^o 192.] eius sunt velut¹¹⁴ amentes effecti. Cumque mater pre

¹¹¹ *post maximo* [[exp]]

¹¹² *dominica corr.] dominico cod.*

¹¹³ *cedulam corr.] cedulanlam cod.*

¹¹⁴ *velut corr.] velud cod.*

dolore se vellet cum puero sepelire, et iam puer ad tumulum efferretur, quasi de sompno ex<c>itatus revixit, et qualiter sanctus Iacobus iusserat, ut cum parentibus inceptum iter perageret, cunctis audientibus enarravit.

[113.] De peregrino suspenso et suscitato precibus sancti Iacobi

Quidam peregrini euntes ad sanctum Iacobum, prope Tolosam eos hospes¹¹⁵ inebrians ciphos argenteos in sacculo eorum posito mane exeuntes quasi latrones inclamans revocavit. Quibus dicentibus: "Super quem illum inveneris moriatur", illos discutiens in sacculo patris et filii ciphum reperit, et sic eorum bona rapiens ad iudicium traxit. Tunc iudex unum iubet suspendi, cumque filius pro patrem et pater pro filio vellet mori, filio tandem suspenso pater tristis et anxius, ad sanctum Iacobum est profectus. Qui post dies XXXVI revertens, ad corpus filii pendens divertens cum eum lacrimosis gemitibus conclamaret, filius suspensus cepit eum blande consolari, dicens: "Noli pater dulcissime flere, sed potius gaude, quia usque huc sanctus Iacobus me sustentans celesti dulcedine me revixit." Quod pater audiens currit ad civitatem, et convocato populo, iuvenem vivum dependentes, hospitem illico suspenderunt.

[114.] De pane dato peregrino¹¹⁶ a beato Iacobo

Quidam pergens ad sanctum Iacobum cum in reditu defficiente pecunia sua erubesceret mendicare, rogavit beatum Iacobum, ut sibi in aliquo provideret. Qui vidit in sompnis quod a sancto Iacobo pascebatur, qui evigilans subcinericium panem ad caput eius repperit, de quo duodecim diebus vixit, quousque ad propria remeavit, nam cum singulis diebus bis de eo commederet in crastino integer apparebat.

[f° 192v.] [115.] De anima salvata per beatum Laurencium

Prope Romam fuit quidam dives homo et potens qui inter alios sanctos precipue beatum Laurencium diligebat, et ecclesie, in qua corpus eius quiescit, ornamenta plurima contulisset. Inter alia obtulit ei calicem mire magnitudinis et pulcritudinis, preciosis lapidibus adornatum. Nocte vero qua mortuus est, quidam sanctus heremita non longe manens ab urbe Roma in cella sua in oratione vigilabat, cum subito sensit turbam non modicam venientem, quos per fenestram prospiciens convocato uno eos demones cognovisset, quesivit ab eo, quo tenderet.

¹¹⁵ hospes[[...]]s

¹¹⁶ post peregrino [[abto]]

Qui respondit quod ibant pro anima illius divitis morientis, quam suam esse firmissime asserebant. Tunc adiuravit eum, ut per eum rediens rem[que] gestam sibi nunciaret. Qui rediens cum tristitia querenti heremite cuius esset anima, respondit: “Nostra esse debuerat, sed cum iam contra eum vellet dari sententia, venit quidam assatus homo, Laurencius nomine, portans plurima ornamenta, que ecclesie sue contulerat, et calicem pulcerrimum, prostratus ante iudicem animam illam nobis abstulit violenter, tunc proieci lapidem, et illius calicis fregi pedem.” Surgens autem illa nocte heremita et veniens ad domum divitis invenit eum mortuum ipsa nocte, ac inde veniens ad ecclesiam beati Laurencii petens sibi ostendi calicem, cunctis adhuc ignorantibus pedem illius fractum ostendens, rem gestam, ut audierat enarravit.

[116.] Centuplum recipitur pro elemosina

Erat quidam episcopus qui fere in omni predicatione sua loquebatur, dicens: “*Date et dabitur vobis, et centuplum accipietis et vitam eternam [f° 193.] possidebitis*” <Lc. 6, 38>. Quod audiens quidam dives multum [multum] in animo suo conpunctus accessit ad episcopum dicens: “Domine, ita predicas et affirmas. Estne ita?” Respondit episcopus: “Pro certo habeas quod quicumque elemosinam vel aliud bonum pro Deo fecerit, centuplum accipiet.” Quod audiens venit ad unicum filium suum, dicens: “Fili karissime, ita predicat episcopus, cur non lucramur tantas divicias, vel cur ibimus alibi ad nundinas? Consulo quod hec acquiramus et non longius abeamus.” Concessit filius, et venerunt coram episcopo, et dimiserunt ei fere omnia, ut darentur pauperibus. Filius vero sperabat hec recipere, pater autem non, sed in futuro. Venit ergo episcopus et distribuit omnia pauperibus, et ipsi facti sunt inopes et miseri. Episcopus autem pietate motus collocavit patrem in quodam hospitali, ubi habebat equos et vestes, et alia necessaria sua. Tandem venit ad finem, urgente vero necessitate et magna inopia. Accessit filius eius ad eum, et dixit ei: “Domine, ecce pater meus deffunctus est, et nichil recepimus de illa peccunia. Quando eam recipiemus? Non credo esse verum quod dicitis.” Hiis auditis, mandavit episcopus minoribus, monachis Cisterciensibus¹¹⁷ et religiosis aliis, quod venirent ad processionem faciendam super tumulum dicti divitis patris, et corda sua Domino per veram confessionem¹¹⁸ prepararent. Hiis peractis venerunt ad eius sepulcrum, cumque episcopus tumulum eius virga sua pastoralis percuteret, ita aiebat: “Domine Petre, domine Petre, precipio vobis in virtute obediencie, quod dicatis michi, si

¹¹⁷ Cisterciensibus *corr.*] Cisterciensis *cod.*

¹¹⁸ *post* confessionem [[per]]

recepistis de omnibus bonis¹¹⁹ que umquam fecistis centuplum.” Et respondit vir incontinenti: “Non tantum centuplum, sed etiam infinitum magis.” Et continuo gavisus est eius filius, et dicit episcopo: “Domine, verum est testimonium et teneo me pro soluto.”

[f° 193v.] [117.] Contra adulteros et non integre confitentes peccata sua

Erat quedam mulier qui adulteravit commarito suo que filium habuit clericum, qui matre deffuncta factus fuit sacerdos. Qui dum primam missam suam celebraret et intercederet pro anima matris sue, apparuit ei quedam figura valde difformis et nigra admodum mulieris, et erat tota excorticata et trahebat corium suum post se, et duos serpentes mire magnitudinis et lactabant ubera sua, et due cathene erant affixe collo eius, et duo demones trahebant eam, unus a dextris et alius a sinistris, et cogeant eam titubare, hac et illac ad modum symie, et de capite eius exhibat sulphur et fetor intollerabilis. Unde videns hoc sacerdos stupefactus est, et reversus ad se oravit Dominum, ut ostenderet ei quid hoc esset. Et ecce eadam nocte apparuit ei predicta mulier, et ipso querente, quis esset, respondit: “Fili mi, ego sum mater tua miserrima, que sic crucior a demonibus propter fornicationem quam feci, et non penitui nec integre confessa sum, et propter hoc duo[s] serpentes quos vides, qui sugunt mamillas meas, sunt duo pueri quos necavi propriis manibus, et quia eos nutrire debui, et non nutriv, ob hoc istos duos serpentes nutrio. Iste due cathene, quas vides, sunt propter duos amatores meos quos habebam, et sicut ipsi delectabantur mecum, ita isti duo demones positi sunt loco ipsorum qui me cruciant. Corium, quod vides, meum est, et ardet me totam retrorsum, quia illud sepe balneabam, ut posset melius micare, et quia illud album et pollitum tenere volebam, modo nigrum est, et ardet. Item vide sulphurem qui exit de facie mea et fetor, propter hoc [f° 194.] quia illam coloribus pingebam. Dimitte ergo orare pro anima mea, quia nullum bonum facis michi, quia sum dampnata perpetuo in inferno.”

Confiteamur ergo integre.

[118.] Contra mulieres se de peccato carnis excusantes

Quedam mulier conquerebatur coram iudice de quodam iuvene, qui ei, ut dicebat, molestiam intulerat, et ipsam oppresserat. Iuvenis autem negabat, cui iudex ait: “Da ei decem marcas argenti, ut satisfacias sibi de violentia quam intulisti ei.” Quibus receptis illa gaudens recedebat. Tunc iudex ait iuveni:

¹¹⁹ *post* bonis [[suis]]

“Sequere eam et auferre ei peccuniam.” Illa¹²⁰ fortiter cepit resistere et clamare, ita quod hominibus occurrentibus iuuenis non valuit ab ea peccuniam extorquere. Cum autem iuuenis et mulier adducerentur ante iudicem, dicit iudex: “Quid queris mulier? Quare modo ita fortiter clamabas?” “Domine, quia iste voluit michi auferre peccuniam, sed ego fortiter resisti et clamavi, ita quod non potuit prevalere.” Cui iudex: “Redde peccuniam iuveni: si enim prius ita repugnasses et clamasses, non te opprimere potuisset, sed tu plus diligis peccuniam quam castitatem.” Et ita iuuenis a iudice absolutus cum peccunia recessit.

Viriliter igitur resistere debemus peccatis et temptationibus dyaboli et membrorum suorum.

[119.] Contra sortilegas

Audiui de quadam sortilega: “Fac hoc quod dicam tibi, et non poterit esse quin cito bonum maritum et divitem habeas.” Cum autem multas seduceret, quedam sapienter respondit ei: “Maritus tuus pauper est, quomodo meum divitem facies, qui tibi et tuo subvenire non potuisti?” Hoc dicebat cuidam iuencule.

[120.] Iudicia Dei sunt occulta

Angelus accepit quemdam heremitam ad ostendum [f° 194v.] divina iudicia esse occulta. Duxit eum in abbaciam monialium, que valde bene ipsos receperunt. Media autem nocte surrexerunt, et angelus posuit ignem in quatuor angulis domus et eam combussit, et recesserunt. Dicit autem heremita ei, quod erat non Dei angelus, quia istud malum fecit, et volebat recedere, sed non dimittebat ei. Postea venerunt ad domum cuiusdam hominis qui habebat unicum filium quem valde diligebat. Qui eos valde bene recepit, et facto mane dum vellent recedere, iussit pater filio suo, ut eis ostenderet viam, et dum venirent supra quemdam pontem, angelus accipiens puerum proiecit eum in aquam, et submersus est. Et miratus heremita iterum eum volebat dimittere, sed postea venerunt ad domum cuiusdam sacerdotis qui eos valde bene recepit, et dedit eis bibere in cuppa aurea, quam valde diligebat et in mane angelus furatus est eam, et miratus est heremita, et recesserunt. Postea venerunt ad domum cuiusdam divitis, qui nolebat eos recipere, tandem eos recepit, sed male, et in mane dedit ei angelus cuppam, quam furatus fuerat. Et dicebat heremita angelo, quod non erat Dei angelus quia hoc non faceret. Et respondit angelus, quod hec omnia voluntate Dei fecerat: “Primo quia ille monace¹²¹

¹²⁰ illa[[m]]

¹²¹ post monace [[id]]

nimis divites erant, et carnaliter vivebant nec cogitabant de Deo, ideo modo sunt pauperes et cogitant de Deo, et vivunt spiritualiter. Ille vero cui proieci filium in¹²² aquam, nimis eum diligebat, et fecisset usuras pro eum ditando, sed Dominus non vult ipsos perdere propter aliqua bona que fecerunt, ideo submersi filium eius. Ille autem sacerdos cui depredatus sum ciphum¹²³ [¶ 195.] dum cantabat missam vel horas suas nimis cogitabat in cupa quam diligebat, ideo furatus sum ei et amplius in ipsa non cogitat. Illi vero diviti qui male recepit nos, dedi sibi illam cupam propter aliqua bona, que fecit, sed non bona voluntate, et hac ad trahendum eum ad compaciendum pauperibus, et ut se advisaret, et ad Deum reverteretur, et ut in fine dierum suorum salvetur et <ne> dampnetur.

Quare Deus non facit aliquid sine causa.”

[121.] De dulcedine paradisi

Barlaam monachus bonus et devotus, dum diu rogasset Dominum, quod daret sibi aliquid sentire de dulcedine paradisi, init in viridarium monachorum et audit aviculam ita dulciter cantantem sic: *De bon servis l'on at gran joie de Paradis*, ita quod dulci sono eius vixit CCC annis et non credidit eam audisse nisi a prima usque ad terciam et rediens ad abbaciam, invenit portas mutatas et fere omnia [h]ostia, et nullum monachum ibi cognovit, et querebat si eum cognoscerent, et non invenit aliquem qui eum cognosceret, et narravit eis quod acciderat, et quod veste<s> sue erant integre, et fecit tempus computare et inventum est tre[s]centum annorum.

[122.] Contra iracundos et de cruce

Quidam castelanus habens duos filios dum infirmaretur, fecit eos iurare quod tenerent testamentum suum et nunquam ad invicem dividerentur. Ipso mortuo et filiis uxoris, unus non habens filios, alius plures habens et videns non habens filios quod nichil expenderet, et alter propter filios et nutrices multum, quesivit a fratre, ut divideretur bona eorum quod respuens alter et dicens quod nunquam se permutaret, sed acciperet de terra et de denariis quantumque vellet. Dum semel comederet habens filios, venit alius frater eius armatus, et occidit eum. Ipse vero frater defuncti existens in quodam castro munivit eum quia faciebant sibi nepotes sui guerram propter mortem patris, et sic habebat nepotes suos de die in diem bellantes, et sibi quam plurimum¹²⁴ insidiantes et

¹²² *post* in [[qu]]

¹²³ *Custos*: dum cantabat

¹²⁴ *post* plurimum [[bellantes]].

guerram facientes. Qui diu de castro suo non auderet recedere, sed recessit die veneris¹²⁵ super¹²⁶ equum parvum cogitans quod illo die quo Deus fuit mortuus, nullus sibi no[s]ceret. Quod videntes tres filii fortiter [f° 195v.] se armaverunt super equos suos ad insequendum eum et occidendum. Veniens iunior velocius cum vellet eum occidere, vidit eum descendere de equo suo et ponentem se in cruce et clamantem, ut ei parceret propter eum qui hodie pro nobis peccatoribus mortuus fuerat, et inimicis suis pepercit. Qui conpunctus et compassus ei, tradidit ei equum suum ut cicius fugeret propter alios fratres quod et fecit. Et ita alii venientes ipsum non invenerunt usque in ecclesiam ubi celebrabatur officium. Et cum venisset minor frater ad crucem osculandam, crucifixus amplexatus est eum quod omnis viderunt preter ipsum et mirantes¹²⁷ sibi narraverunt, et ipse eis narravit quid avunculo fecerat, et bonam statim pacem cum illo composuerunt.

Et ecce [quo] quomodo debemus parcere inimicis nostris, et eciam deinceps relinquere omnia mala. Amen.

[123.] Item nota de Cipriano et Iustino

[124.] Item de beato Cristophoro

[125.] Contra frangentes dominicam

Nota quod diem dominicam debemus honorare multis de causis Christo quia tali die mundus extitit conditus, preterea Filius Virginis in ea natus. Item a mortuis resurrexit die dominica, Spiritum Sanctum misit apostolis suis. Sed heu! hodie multi magis peccant quam aliis diebus! Et isti sunt similes burgensibus qui per totam <h>ebdomadam ursos suos et symias dimittunt, sed in die dominica cum ipsis ludunt, et eos cum luto et lapidibus percutiunt et baculis similiter supradictum Ihesum Christum frequenter lapidibus avaricie, luto luxurie, baculis invidie percu<tiu>nt, et aliis diversis committentibus peccatorum.

[126.] Quod¹²⁸ elemozina liberat a Gehenna

Quidam miles omnes res suas pompacite expendebat, nec aliquid pauperibus dare volebat, nec pauperes ad eum veniebant. Accidit quod pauper extraneus ad eius hospiciu[m] venit quamvis pauperes sibi dicerent quod nihil faceret ibi. Qui

¹²⁵ veneris *corr.*] venerit *cod.*

¹²⁶ *post* super [[magnum]]

¹²⁷ [[iu]]mirantes

¹²⁸ quod *corr.*] quot *cod.*

improbe querens auditus a domino, fecit sibi dari minimum¹²⁹ panis, et de eo se expediret. Accidit autem quod militi de nocte dormienti visum fuisset quod duceretur¹³⁰ ad iudicium, et nihil boni habere, nisi illam helemozinam quam pauperi fecerat, sed iudicatus erat pene inferni. Et postea helemozina et oratio tamen fecerunt quod anima redderetur corpori ad bonam faciendam si vellet, et evigilans exclamavit et que acciderant enarravit, et¹³¹ in crastinum omnia que habebat vendidit, et pauperibus dedit et magnam penitenciam fecit, ut posset evadere illas penas.

[f° 196.] [127.] Quod non est regnum in hoc mundo

Nota de rege qui tenuit magnam curiam et non ridebat. Qui habebat semper in mente peccatum, iudicium, divinam offensionem¹³² et inferni supplicium quasi quatuor gladios et quomodo frater eius requisitus a militibus quesivit a rege quare non rideret, et respondit quod cras responderet ei, et fecit in mane trumpare ante eius hospiciū in signum quod iudicatus erat morti et ipse capi a quatuor militibus quatuor gladios tenentibus circa corpus eius. Qui quesitus quare non ridebat respondit quod videbat se iudicatum morti et fecit eum dimittere: "Sic ego conspiciens quod Deum offendi qui non est frater meus et infernum merui et paradisum propter peccatum a[d]misi, et ad iudicium nescio quando veniam incertus de venia, non rideo."

[128.] Quomodo verecundia dampnat nolentes confiteri peccata sua

Fuit quedam abbatissa que nutriverat quamdam neptem suam in domo sua, que videns quemdam iuvenem exarsit in amorem eius, tamen non concessit ei. Que pre gravi infirmitate infirmata, noluit pre verecundia confiteri concupiscentiam illam, et sic defuncta est. Abbatissa vero que tenerrime diligebat eam, credens eam esse sanctam Virginem. Cum remansisset semel post matutinum in oratione rogavit Dominum, ut eam sibi ostenderet. Que cum hec oraret, audivit tumultum magnum et respiciens retro, vidit duos teterrimos dyabolos qui ducebant neptem suam turpissimam, eam affligentes miserabiliter. Quod videns abbatissa fuit perterrita et ait nepti sue: "Heu, qui<d> est hoc, neptis? Remunerat Deus ita servientes sibi? Quia iam credebam te esse in paradiso." Que respondit ei: "Noli

¹²⁹ minimum *corr.*] *miniaturum cod.*

¹³⁰ duceretur *corr.*] *vereretur cod.*

¹³¹ *post et* [[m]]

¹³² offensionem *corr.*] *offensam cod.*

orare pro me quia dampnata sum pro tali peccato quia nolui confiteri propter verecundiam concupiscentiam quam habueram cum quodam iuvene.” Et tamen mortua est virgo, sed corrupta mente.

Quare non debemus habere verecundiam confiteri peccata sua propter gravitatem.

[129.] Fides crucifixi salvat.

Cum quidam fides habens in crucifixo¹³³ laboraret in extremis, in visione ductus est ad iudicium, ubi merita sua et demerita ponderantur. Qui videns demerita preponderare meritis, exclamavit dicens: “Heu, maledicta sic dies in qua natus sum.” Et post parum ait: “Ihesus! Miser, quid faciam saltem si merita mea non sufficiant, ponatis sibi fidem quam tantam habeo in crucifixo!” Et ponita fide in statera prepondeavit¹³⁴ omnibus malis suis que [f° 196v.] fecerat, et stans parum dicit: “Modo est bene.” Et sic finivit, et sic salvus factus est.

Et ecce quomodo debemus fidem habere in crucifixo et in Christo <et> quomodo salvat fides Christi.

[130.] Angeli sunt presentes in altari

Monachus quidam proficiscens in Angliam, unde erat, cum iter ageret divertit a via ad quamdam ecclesiam, ut missam celebraret. Peracto itaque misterio, vocat ad se quemdam de sociis monachi quedam religiosa mulier que iuxta ecclesiam habebat cellam suam ita ut per fenestram videret, quidquid <d> agebatur ad altare sciscitans¹³⁵ quis et unde monachus esset qui celebraverat, et quo cognito dicenti sibi, ait: “Ex quo hic habitare cepi semper vidi actiones circa altare manifeste verum hodie non ita factum est propter multitudinem angelorum.

[131.] Contra incredulos de sacramento altaris

Matrona quedam beato Gregorio per stationes publicas missarum solemnia¹³⁶ celebranti solitas oblationes obtulerat cui post¹³⁷ misteria traditurus viaticum cum diceret: “Corpus Dominicum custodiat animam tuam”, subrisit. Ille vero continuam dextram ab eius ore convertens corpus Dominicum posuit super altare et missa

¹³³ crucifixo *corr.*] crucifixum *cod.*; fides habens in crucifixum *supra lin.*

¹³⁴ prepondeavit *corr.*] perpondeavit *cod.*

¹³⁵ sciscitans *corr.*] suscitans *cod.*

¹³⁶ solemnia *corr.*] somplemnia *cod.*

¹³⁷ *post* post [[*ea*]]

expleta matronam coram populo inquisivit quare susceptura corpus dominicum subrisit. At¹³⁸ illa diu dubitans, dicit quod: “Panem quem propriis manibus feci tu corpus Dominicum afferebas.” Tunc beatus Gregorius cum toto populo se in oratione prostraverunt, et post surgens panem sanctam carnem reperiit quam coram omnibus demonstrans ad fidem revocavit illam, et populum in fide sacramenti credentem confirmavit, iratus in oratione se prostravit, et in panis speciem reversa est caro.

Et ecce qualiter debemus esse creduli in Christo et sacramentis eius.

[132.] Contra maledicentes officium

Legitur de beato Severino episcopo Coloniensi quod apparuit cuidam clerico, dum transiret quamdam aquam, et accepit habenas equi sui et dum stupefactus quis esset quesivit et adiunxit: “Nonne, vos estis dominus episcopus qui de novo mortuus estis?” Respondit: “Sum.” Et ille: “Quid hic facis?” “Facio penitentiam pro peccatis meis.” Et clericus ad eum: “Male decepti sumus in hoc, quia credebamus vos esse sanctum in paradiso cum multa miracula post mortem vestram ad sepulcrum vestrum facta sunt. Sed quare¹³⁹ ista sustinetis?” Cui ille: “Hoc totum sustineo quia anticipabam tempus dicendi horas meas scilicet in mane, [¶ 197.] ut liberior possem vaccare postea per totam diem, scilicet audire causas imperatorum et determinare.” Cui clericus: “Estne magna pena quam sustinetis?” Et ille: “Vis probare?” Cui alter: “Volo.” “Pone quomodo manum tuam inter coxam meam.” Et cum manum suam posuisset et tam cito retraxisset, invenit eam totam aridam et sine carne. Verumptamen propter compassionem quam habebat propter Dominum oblitus est dolorem manus sue. Et quesivit ab eo clericus: “Possemne aliud facere mediante quo possetis liberari?” Et ille: “Si daretur michi una missa a quolibet sacerdote episcopatus, essem tam cito liberatus. Unde rogo te ut dicas hoc successori meo rogans ipsum ex parte mea ut istud dignetur michi a sacerdotibus procurare.” Clericus vero cupiens supra modum ipsius preces ducere ad effectum, recedebat festinanter. Qui cum ab eo recessisset¹⁴⁰ aliquantulum clamavit post eum episcopus quomodo recederet sine curatione manus sue. “Domine, tantum affecto liberationem vestram quod manus mee non recordabor, tamen rogo vos ut vos oretis ad Dominum pro me, ut eam michi restituat.” Cui sanctus: “Dic tamen oportet si tu vis sanari quod tu ponas te mecum in oratione.” Qui cum orassent aliquamdiu dicit ei sanctus: “Surge et respice tuam manum.” Qui surgens invenit manum talem quanta ante

¹³⁸ at *corr.*] ad *cod.*

¹³⁹ quare *corr.*] quia *cod.*

¹⁴⁰ recessisset *corr.*] rececisset *cod.*

fuerat. Et mane facto perrexit festinanter ad episcopum qui petitionem sancti benigniter recipiens ipsam affectui mancipavit. Et sic fuit liberatus, et sanctus salvus.

Advertatis [quo] quomodo dicitis horas vestras et officium vestrum, neque debetis anticipare illud.

[133.] In tribulationibus recurrendum est ad Deum

Reffertur quod quedam gens ferocissima, similis Tartaris volebat destruere quamdam civitatem sicut faciebant alias. Quod cum audissent cives illius videntes quod nullo modo possent resistere tanto populo, rogaverunt episcopum qui erat sanctus homo quod iret ad gentem illam compositurus cum illa. Quo quomodo episcopus veniens autem ante regem quesivit ab eo quis vocaretur, cui ille respondit: “Flagellum Domini.” Quo audito statim reversus est episcopus ad civitate, et cum quereretur ab eo quid fecisset, respondit nichil aliud se fecisse nisi quesivisse nomen illius regis. Quod moleste ferentes cives sui quia eorum destructio imminabat, ceperunt clamare contra eum quod eos decepisset. Quibus ille humiliter dicit: “Si velletis omni¹⁴¹ modo acquiescere consilio, confido in Domino quod nos liberemur a gente ista sine armis¹⁴² et sine dampno nostri et rerum nostrarum.” Et tunc omnes promiserunt se in omnibus ad eius beneplacitum obedire, et episcopus hec verba retulit eis: “Ex quo audiui quod rex gentis illius vocaretur flagellum, cogitavi in corde meo flagellum quo excutitur granum a palea; non habet potestatem a se, sed ab eo qui tenet illud. Unde [f° 197v.] si grana possent loqui non rogarrent flagellum, sed eum qui tenet illud ne percuterentur. Assimiliter dico vobis flagellum istud, scilicet rex istius gentis non habet virtutem a se, sed a Deo cuius flagellum est. Unde spero firmiter in Domino quod si vultis mecum toto corde rogare Dominum nocte ista et cras, ipse liberabit nos sine dampno.” Unde ita accidit quod in castris ipsis perseverantibus in oratione genibus flexis, in medio [h]ostiorum domorum intravit gens illa sine gravi damnatione aliqua, et recto gressu transierunt civitatem ac si non vidissent. Et sic merito precum suarum liberati sunt.

Ideo quidquid fertur a persecutore patienter tollerandum est, et potius debet hoc habere oculus ad Deum qui habet persecutorem in manu sua quam ad ipsum persecutorem. Quam formulam dedit nobis Dominus in cruce quando dimissis persecutoribus dicit: “*Deus meus ut quid me dereliquisti?*” <Mt. 27, 46>

Nec diabolus ullam habet potestatem nisi de permissione Dei.

¹⁴¹ omni *corr.*] omnes *cod.*

¹⁴² -i- *add. supra lin.*

[134.] Verbum Dei facit oblivisci carnalia

Nota de religiosis quibus †miserat existens† carnes ad faciendam Septuagesimam. Quas cum preparassent, et essent ad mensam prius ut moris erat collationem habentes de verbo Dei antequam comederent, in eius dulcedine omnes obdormierunt usque ad diem Magni Veneris. Et cum gentes interim plur[i]es venissent causa devotionis ad domum illorum et nullum audirent ibi credebant quod mortui essent, vel quod totaliter recessissent. Et postea experrecti sunt in die Magni Veneris, et visi sunt ab omnibus, et¹⁴³ eis quod acciderat narraverunt.

[135.] Periuntur non facientes helemozinas pro mortuis

Fuit quidam dives infirmus convocans scilicet fratrem, compatrem et sacerdotem suum. Dicit autem fratri suo: “Rogo te ut sis exsecutor¹⁴⁴ meus.” Qui cum iurasset ei omnes clamores suos infra annum pacificasse, ait infirmus: “Quid plus timens, rogo Dominum quod nisi attenderis michi quod promittis infra annum¹⁴⁵, ignis beati Anthonii te conburat.” Item compatri¹⁴⁶ dicit: “Rogo te quod si frater meus istud non attenderit, tu attendas?” Qui cum iurasset infra annum attendere, dicit ei: “Rogo Dominum quod si non feceris malum infortunium eveniat tibi de rebus tuis.” Item sacerdoti dicit et dedit eandam potestatem emendandi clamores suos si alii non emendarent. Qui cum iurasset ei sicut alii infra annum emendare, dedit ei maledictionem lepre nisi emendaret. Qui cum mortuus esset nec aliquis eorum attenderet quod promissit, invasit ignis sancti Anthoni primum, scilicet fratrem suum, ita quod deportatus est ad locum beati Anthoni vivus, et ibidem defunctus est, et sepultus, et eius fovea [f° 198.] fumavit per quatuor dies. De secundo vero accidit quod filius eius in taberna occidit filium cuiusdam burgensis propter quod pater a[d]misit omnia bona sua. De sacerdote autem accidit quod Dominus percussit eum lepra taliter quod eiectus fuit extra villam.

Quare illi qui recipiunt testamenta et exsecutores¹⁴⁷ sunt, advertant ne eis ita contingat.

¹⁴³ [[es]]

¹⁴⁴ exsecutor *corr.*] exsecutor *cod.*

¹⁴⁵ annum *corr.*] agnum *cod.*

¹⁴⁶ compatri *corr.*] compater *cod.*

¹⁴⁷ exsecutores *corr.*] exsecutores *cod.*

[136.] De filio liberato per Virginem Mariam

Quedam mulier super omnia beatam Virginem diligebat, et sepius eius ymaginem rosis et liliis ac aliis bonis odoribus adornabat. Accidit quod¹⁴⁸ huius mulieris filius ad suspendium traheretur. Mater vero occurrit ad ymaginem Virginis Marie, genibus flexis, ut suum filium sibi redderet, et quia cito, ut voluit non recuperavit, dicit: “Numquid tale est tibi servire et indigenti non succurris? Si filium meum non michi restitueris, tuum tibi auferam.” Et cum manum apponeret, ut ymaginem asportaret, filius eius stans iuxta eam pallium arripiens, ait: “Quid facis mater? Numquid sensum non habes? Ecce Virgo Maria sanum me reddidit tibi.” Sic mater gaudens recuperavit filium suum, et prostrata ad terram veniam petiit Virgini Marie et gratias egi[i]t.

[137.] Confessio operit peccatum ne a dyabolo videatur

Dyabolus intravit in quemdam qui factus demoniacus, peccata multorum coram multis revelavit. Quidam autem miles prope domum demoniaci manens, dicebat famulo suo quod peccatum carnis commiserat cum muliere sua et eum trahere volens illuc¹⁴⁹ ut a demoniaco dicto peccata eius dicerentur, sed ipse sacerdotem trahens in partem peccata ei confessus est, et disciplinam ab eo gravem recepit. Venit coram demoniaco et dicit demon quod multa sustinuerat de ipso, sed in presenti nichil, nisi quod bonos ictus portat supra dorssum, et sic per confessionem peccatum operitur, et a dyabolo nescitur, et ira Dei placatur.

Quia in quacumque hora ingemuerit¹⁵⁰ peccator “*omnium iniquitatum eius <quas operatus est> non recordabor*” dicit Dominus omnipotens <Ez. 18, 22>.

[138.] Mortui per elemozinas liberantur

In *Vitis Patrum* legitur quod dyaconus quidam omisit unum completorium decantare, in fine inde confessus est, sed sine satisfactione decessit. Postmodum revelatum est patri eius per angelum quod propter omissionem completorii erat eius filius M annos in penis purgatorii puniendus nisi per beneficia spiritualia liberaretur. Qui pater eius helemozinas pro anime eius filii¹⁵¹ remedio fecit etc., liberatus est a penis purgatorii.

¹⁴⁸ quod *corr.*] quod *cod.*

¹⁴⁹ illuc *corr.*] illud *cod.*

¹⁵⁰ *post* ingemuerit [[peccatam]]

¹⁵¹ *post* filii [[pro]]

[f° 198v.]

[139.] Dilatio confessionis est periculosa

Legitur in *Libro Dyalogorum* quod quidam habuit rem cum filia quam de sacro fonte levaverat propter quod intrare ecclesiam timuit, timens quod Dominus populum suum statim iudicaret cum intraverit. Quoniam dicitur in Ecclesiastes <8, 11>: “*Quia non profertur cito contra malos sententia*” etc. Tandem sine confessione mortuus est, et post diem sepulture repertum est sepulcrum eius ardere et caro¹⁵² cremari.

Ex quo perpenditur quod mortua (*sic*) in talibus est valde periculosa, et ideo non debemus differre confessionem nec propter gravitatem peccati, nec propter verecundiam etc.

[140.] Luxuriosi liberantur per peregrinationem

Quidam ardentissime quamdam adamavit, et cum illa eidem difficilem se exhibuit, stulto amore afflictus remedium quesivit. Tandem sacerdos suus iniunxit ei, ut iter arriperet peregrinationis quo peracto precedens amor remissus est. Predicta mulier admirans quod ad eam non adcederet, ad ipsum init dicens: “Nonne es qui me dilexisti?” Respondit: “Non quia per Dei gratiam alius effectus sum.”

Quia elemozinas facere et peregrationes liberant hominem a peccatis.

[141.] Lacrima lavat crimen

Quidam malefactor adcessit ad quemdam heremitam, cui heremita verba proposuit vite, tandem quesivit ab illo si pressus aliquam penitentiam adimplere vellet, ut salvus fieret, cui respondit non, cui heremita: “Posses saltem utrem istum plenum aqua de fonte in remissionem peccatorum michi portare?” Dicit ille quod sic. Fons multum distabat, veniens autem ad fontem cum vellet barrillum implere, non potuit, et dolens ad heremitam reversus est, et quod accidit narravit. Heremita vero iniunxit ei, ut aqua barrillum inpleret, obediens cum per multas terras discurreret, nec barrillum implere posset. Post VII^{rem} annos ad heremitam iterum reversus est, et quod cum esset prope domum illius, respiciens se ins<i>pidum et incultum, cepit flere et misericordiam Christi efficaciter invocare, et una lacrima cadens in barrillum ipsum inplevit, et gaudens ad heremitam venit, et ei seriem rei narravit, et propter istam penitentiam remissa sunt sibi peccata sua. Et ecce quomodo debemus flere et dolere propter peccata nostra etc.

¹⁵² caro *corr.*] carnem *cod.*

[142.] Cessanti a peccatis parva penitentia est danda

Beatus Hugo Graci<a>nopolitanus episcopus cuidam malefactori voluit qualitate peccati penitentiam iniungere, malefactor respondit quod nichil asperum posset facere. Tandem beatus Hugo iniunxit sibi quod verteret quendam lapidem quem ad oculum demonstravit. Quo facto postulavit ille quod sibi penitentiam iniungeret, et respondit episcopus quod¹⁵³ iam adinplevit dum modo a peccatis cessaret.

[143.] Lacrima delet delicta

[f° 199.] Quidam clericus qui in multis deliquerat, adivit abbatem Benedictum, ut peccata confiteretur qui cum tantum flevit quod verbum profferre non potuit, abbas precepit ei quod peccata scriberet, et sibi cartam portaret. Quo facto, abbas volens legere omnia peccata, et illa deleta invenit, et quesivit a clerico, si ibi peccata scripserat. Qui ait quod sic. Abbas vero intelligens¹⁵⁴ quod per contricione peccata essent deleta, sicut cum Petro et Maria Magdalena, nullam ei penitentiam iniunxit, nisi quod dicit: “*Vade, et noli amplius peccare.*” <Io. 8, 11> Et ecce quomodo lacrima et dolor de peccatis delet peccata.

[144.] Temptationibus resistere est coronas promereri

In *Vitis Patrum* legitur quod quidam senex habuit discipulum quem solebat docere in vespere et admonere, et post orare, et sic dimittere. Contigit quod senex sompno gravatus dormiret quem discipulus expectavit ut orationem simul facerent, et sic ipsum senem dimitteret, et septies temptatus ut recederet septies resistit. Ex<c>itatus senex, ambo matutinas dixerunt et post dimisit illum. Ille autem senex cum sederet, vidit locum gloriosum, et in eo sedentem et septem coronas. Interrogavit senex cuius essent. Ille respondit discipuli tui: “Locum et sedem dedi ei pro conservatione has autem coronas hac nocte promeruit. “Quod egisti hac nocte?” Respondit: “Nichil, nisi quia hac nocte resisti septies cogitationibus, ut non discederem a te dimissus consuetudinem.” Quo audito, intellexit senex quod quo[s]tiens resistit tot coronas promeruit.

¹⁵³ quod *corr.*] quot *cod.*

¹⁵⁴ *post* intelligens [[i]]

[145.] Contra superbos, avaros, luxuriosos

Legitur de quodam heremita audientem sonitum campanarum et congregationem sacerdotum multorum pro quodam burgense mortuo in civitate prope quam erat. Qui erat in magno honore ibi et eum multum desiderabat, et vestiebatur preciosis vestibus et domibus pictis, et mollibus lectis, et pecunis, et carnalibus delectationibus, et vindicando se de inimicis suis delectabatur. Qui oravit Dominum, ut ostenderet sibi ubi anima eius init. Et ecce angelus Domini accepit animam heremite, et portavit eam in inferno, ubi vidit dyabolum qui gubernabat illum divitem nigrum¹⁵⁵ inferni, eum presentantem, et dicentem sibi quid redderet pro honoribus habitis. Qui fecit aportari cathedram igneam et surphuream iuxta se, et eum ibi poni, et quid per vestes preciosas, dixit: "Aportate chapam meam <a>eream et igneam et ea induite eum." Et quid pro domibus pictis et molibus lectis, "Proicite eum, dixit, in foveam obscuram cum tinei[i] s." Et quid pro pecunis, [f° 199v] dixit: "Prohicite eum in aurum bulliens et in os eius aurum bulliens proicite." Et quid pro delectationibus carnalibus, dixit: "Corrodant eum serpentes et bufones." Et quid pro vindictis inimicorum, dixit: "Confodiatur iaculis quia per que quis torquat per hec et torquetur."

[146.] Qui temptatur debet probare penam peccati

Mulier quedam pecatrix venit ad cellam cuiusdam boni viri ad decipiendum eum et flendo clamavit quod fere ipsam devorarent si extra remaneret. Ipse vero iudicium Dei timens ipsam introduxit¹⁵⁶, tunc dyabolus ipsam stimulavit. Senex autem cum temptaretur ait: "Qui temporalia agunt, in infernum vadunt. Proba quomodo si poteris sustinere ignem eternum?" Et mittebat digitum suum in ignem et non sensit pre nimia temptatione, et sic faciens omnis digitos suos fere conbussit [illam]. Que videns lapidea facta est et mane venientes iuvenes quorum consilio ita fecerat, invenerunt eam mortuam. Qui cum hoc vidissent, ait abbas: "Videte quid fecit michi illa filia dyaboli," et narravit quod factum erat. Ille vero non reddens malum pro malo, resuscitavit eam que postmodum penitentiam egit.

Hoc Dominus Ihesus Christus qui letus parcere [letus].

¹⁵⁵ nigrum *corr.*] nigro *cod.*

¹⁵⁶ introduxit *corr.*] introducit *cod.*

[147.] Dyabolus temptat diversitate¹⁵⁷, sed oratione fugatur

Beatus Macharius vidit demonem varias pixides defferentem, in quibus varie confessiones erant, et quesivit abbas ab eo quid faceret de illis. Respondit demon quod monachis suis volebat eas presentare, ut qui de una¹⁵⁸ nollet gustare saltem odore alterius caperetur. Macharius expectavit donec rediret, et dixit: “Quomodo fecisti?” Qui respondit: “Male quoniam omnes sancti sunt et nullus curavit de pixidibus, nisi unus solus, sed ille est victus (*sic*)¹⁵⁹ in adventu meo.” Macharius ait: “Quis vocatur ille?” Qui respondit: “Theo[s]tistus”. Et reversus abbas¹⁶⁰ monuit Theotistum, ut ieiunaret et oraret, ut Deus ipsum adiuvaret. Iterum venit dyabolus ad Theotistum qui respuit electuarium suum. Unde cum recederet, dixit ei abbas: “Quid fecisti?” Respondit: “Nichil, quia ille qui solebat gustare, non vult. Unde iuravi non redire usque ad longum tempus.”

Unde versus: “*Prebent sub mellis dulcedine pocula fellis*”.

[148.] Dyabolus scribit peccata

Quidam monachus sanctus vidit dyabolum in porta templi astantem et scribentem, et quesivit ab eo quid scriberet. Respondit: “Delicta monachorum.” Postmodum vidit eumdum dyabolum in foro, et nichil scribebat. Cui monachus: “Quare non scribis?” Qui respondit: “Non est curandum de talibus quoniam non est in ore eorum veritas, sed fraus, dolus et mendacium, usura et periurium durantur (*sic*) eorum. Secus est in religiosis qui nobis aliquando resistunt [resistunt] etc.

[f° 200.] [149.] Carnis temptatio per abstinentiam fugatur

In *Vitis Patrum* legitur quod quidam locutus est cum quodam sene de temptatione luxurie qua temptabatur, cui senex: “Ego numquam temptatus fui ab hac re.” Quo audito recessit alter iratus et init ad alium senem, et dixit ei: “Ecce quid dixit mihi¹⁶¹ alter senex”. Cui ille: “Non intellexisti quod dixit ille, sed redeas et <rogas> quomodo dixit.” Qui rediens ait: “Pater, ignosce michi quia non salutavi

¹⁵⁷ diversitate *corr.*] diversitate *cod.*

¹⁵⁸ una *corr.*] uno *cod.*

¹⁵⁹ venturus *in Odo*

¹⁶⁰ abbas *corr.*] abbac *cod.*

¹⁶¹ ecce – mihi *in VP*

te, et recessi¹⁶² iratus, sed queso te dicere quod dixisti.” Cui ille: “Postquam factus sum vir, non sum satiatus pane, neque aqua, neque sompno. Hoc ita cruciavit me in omnibus, ut¹⁶³ numquam sollicitor a fornicatione.” Quo audito reedificatus est.

[150.] Propter elationem boni cadit hoc in peccatum

Quidam in heremo mire abstinens¹⁶⁴ nocte ac die stans in oratione cepit confidere de sua bonitate sibi non Deo quod faciebat attribuens, et ecce dyabolus in specie pulcre mulieris intravit cellam illius. Qui cum verba multiplicasset iocum et risus interseruerunt. Postea proprius accedens barbam et collum heremite palpavit. Quid plura? Inmemor ille preteritorum laborum et religionis ad nephandam se inclinavit commixtionem. Illa cachinum fecit et ululatum magnum et cum ea magna multitudo demonum qui convenerant ad hoc spectaculum et dicebant: “O, qui te usque ad celum exaltabas, extollebas, demersus es in infernum quomodo cecidisti.”

[151.] Ad evitandum¹⁶⁵ luxuriam et ornatum

Quidam habens pulcrum murilegum et pinguem mirabatur quia diu non poterat stare in domo, cui consuluit quidam dicens: “Tuus murilegus propter pulcritudinem et pinguedinem quam habet vagatur nec potest domi manere et ideo a[d]mittes illum. Acquiesce consilio meo: abscinde ei caudam et pellem combure et da ei panem artum et sic non a[d]mittes eum.”

Assimiliter, si mulieribus subtrahatur pulcher ornatus et cibi arte<n>tur, non tantum¹⁶⁶ vagabuntur.

[152.] Flendum est propter ornatum luxuriosorum

Abbas Anastasius vidit in Alexandria mulierem ornatam valde et flevit, et hiis qui interrogabant eum quare fletet, ait: “Due sunt cause fletus mei: una quia hec est perdita, alia quia non habeo tale studium placendi Deo quale habet ista placendi hominibus.”

¹⁶² recessi *corr.*] recedens *cod.*

¹⁶³ ut *corr.*] quia *cod.*

¹⁶⁴ abstinens *corr.*] abstinente *cod.*

¹⁶⁵ *post* evitandum [[vi]]

¹⁶⁶ tantum *corr.*] tantum *cod.*

[153.] Oratio bonorum aufert cogitationes carnales

Matrona quedam rogavit abbatem Arsenium quod oraret pro ea. Qui respondit: “Auferat Deus illa a corde tuo.” Illa vero scandalizata et tristis requisivit a quodam cur sic respondisset dominus abbas. Respondit quod hoc dicerat de temptatione auferenda, sed cum pro ipsa oravit et cogitatio luxurie recessit.

[f° 200v.]

[154.] Consideratio mortis delicias contempnit

Nobilis quedam que se solebat exponere militibus mortua est et cum cadaver eius ferrent, milites a longe stantes, nares suas fortiter tenebant. Et quidam abbas cadaver rigidam in periete erexit, vocando milites et ait: “Ecce domina cum qua tot delicias duxistis. Accedite et videte quantus est odor et pulcritudo.”

[155.] Uxor pulcra dimittitur pro turpi

Quidam habuit uxorem pulcherimam, illam sprexit et afflixit frequenter. Quidam vetulam et ancillam uxoris sue sibi copulans osculatus est, et nutrit, et cum ea delicias duxit.¹⁶⁷

Uxor pulcherima est anima nostra ad ymaginem Dei¹⁶⁸ facta, vetula et ancilla est caro immunda quam optime nutrimus et pulcherrimam pravis operibus affligimus.

[156.] Maritus pulcher contempnitur

Mulier pulcra pulcherrimum desponsavit maritum quo spreto, adhesit leproso et ipsum presente marito o[b]sculatus est, sed maritus sepe monuit eam ut hoc non faceret nec dimisit.

Maritus est Christus, sponsa est anima, leprosus est dyabolus cui per peccatum mortale quilibet desponsatur sicut egro. Cui dicitur: “*Revertere, revertere, revertere Sulamitis* <Cant. 6, 12>, id est anima captivata per peccatum, revertere ad Christum, sponsum tuum.”

[157.] Luxuria aufert omnia bona

Cum beatus Bernardus semel in domo potentis domine hospitaretur, ipsa videns eum pulcrum circa mediam noctem lectum illius adiit. Qui cum

¹⁶⁷ duxit *corr.*] ducit *corr.*

¹⁶⁸ *post* Dei [[st]]

ipsam causa libidinis eam advenisse intellexit, clamavit ad latrones, et [cum] surgentibus aliis¹⁶⁹, illa recessit. Tunc iterum reversa est, et ille iterum clamavit secundo similiter, nolens eam detegere, sed fugare. In crastino requisitus, cur sic clamaret in nocte, dixit quod quidam fur venerat ad eum, volens furari omnia bona que umquam fecerat, scilicet spiritualia bona.

[158.] Dyabolus residet cum adulteriis

In *Vita Beati Germani* legitur quod quidam serpens quamdam regionem vastans parvulos et bestias interficiens beatus Germanus rogatus voluit eum deicere. Sed cum non posse¹⁷⁰ eum invenire, nec ubi lateret, oravit ad Dominum ut ostenderet ei, et angelus ostendit ei sepulcrum cuiusdam mulieris cuius corpus est divisum <et> inter duas partes draco latuit. Et dicit ei angelus quod in nullo alio loco potuit latere, nisi inter illas partes, et hoc contigit quia illa mulier illam carnem suam diviserat partem dando marito et partem adultero etc. Beatus Germanus draconem fugavit.

[¶ 201.]

[159.] Prelati excoriant subditos

Stultus quidam, volens servare caseum muribus, murilegum in archa cum caseo clausit; qui mures cum caseo devoravit.

Tales sunt quidam episcopi qui tales layci[i]s presbiteros preficiunt, qui, tamquam mures et caseum, scilicet domus viduarum sub specie religionis devorant; postea archidiaconos preponunt ipsis sacerdotibus, qui, etiam quasi muri[i]legi mures et caseum, id est ipsos sacerdotes et laycos excoriant, et maior minorem.

[160.] Contra subtrahentes helemozinas

Domus quedam religiosorum fuit depauperata, et cum quererent monachi inter se unde paupertas ista acciderit, respondit quidam monachus: “Duos garciones¹⁷¹ fugavimus; quando fuerunt in domo ista nobiscum, omnia nobis habundaverunt. Ex quo recesserunt, omnia deffecerunt. Sed qui vellet eos revocare ambo venirent.” Dixit abbas: “Qui sunt illi? Revocemus illos.” Respondit monachus: “Unus vocatur: ‘Dare’ et alius ‘Dabitur’. Ex quo fugavimus

¹⁶⁹ *post aliis* [[q]]

¹⁷⁰ *post eum* [[eum]]

¹⁷¹ *garciones corr.* garciores *cod.*

‘Dare’, recessit ‘Dabitur’.” Dicerunt fratres: “Revocemus eos et habundabimus.” Respondit abbas: “Fiat.” Et sic revocaverunt ‘Dare et Dabitur’.

Versus: “*Date et dabitur vobis*”. <Lc 6, 38>

[161.] Luxuriosi fetent Deo et angelis

Angelus dixit cuidam heremite quod traderet quemdam canem quatrduanum. Veniens ergo heremita ad quatrduanum, tenuit fortiter nares propter fetorem. Cum autem venisset quidam domicellus, angelus cepit suum nasum tenere. Et quesivit heremita quare narres constringeret, et dixit angelus: “Quia domicellus propter fetorem peccatorum plus fetet in conspectu Dei quam fetor omnis cadaverum de mundo.”

[162.] Sordidant verba secularia

Quidam senex narravit se vidisse angelos levantes manus quando loquebantur de edificatione animarum. Quando vero loquebantur de rebus secularibus, videbat porcos sordidos, sordidantes eos caudis suis.

[163.] Existens in oratione peccata considerat

In *Vitis Patrum* reffertur quod tres viri fuerunt quorum unus elegit pacificare, alter infirmos visitare, alter vero abiit in heremum, vitam solitariam eligens. Duo visitaverunt illum qui in solitudine manebat, et narraverunt ei tribulationes suas, eo quod discordantibus et egrotantibus, prout volebant, adimplere non valuerunt, et querebant quomodo solitarius se haberet. Qui reticens misit aquam in ciphum. “Aspicite, inquit, in aqua<m>” que erat turbulenta. Et postea viderunt quod erat clara, et cum [f°. 201v.] in aqua<m> aspicerent, viderunt suos vultus. Quibus ait: “Sic est qui in medio hominum habitat; inter eos turbatus est; cum autem quieverit, et maxime in solitudine peccata sua conspicit.

[164.] Passio Christi dulcerat¹⁷² aspera

Monachus quidam vix panem sumere poterat ita videbatur sibi asper et durus. Quadam nocte apparuit beata Maria in sompni[i]s, dicens: “Bucellas panis tui inting<u>e in vulneribus filii mei.” Et ducit monachum ad ymaginem

¹⁷² dulcerat *corr.*] dulcorat *cod.*

filii sui in cruce pendentis, et bucellas intinxit in vulneribus eius, et videbatur sibi quod optimo ung<u>ento et condimento essent condite.¹⁷³

[165.] Obediens precellit in gloria

In *Vitis Patrum* legitur quod quidam vidit quatuor ordines in celo. Primus erat infirmorum, secundus hospitalitatem sectantium¹⁷⁴, tertius in solitudine habitantium, 4us eorum qui se alicui subiciunt et obediunt. Ille ordo obedientium habebat coronam auream et maiorem gloriam omnibus aliis. Et dixit illi qui ministrabat hoc: “Quare iste habet maiorem gloriam quam ille?” Respondit: “Quia hospitales et qui in heremo sunt¹⁷⁵ secundum voluntatem suam faciunt. Iste vero ordo ex toto se subiciunt alterius voluntati, et ideo maiorem habent gloriam.

[166.] De exeunte de ecclesia pro dyabolo

In *Libro Dyalogorum* Gregorii legitur quod quidam monachus, dum officium in ecclesia celebraret, semper foras exhibat quem beatus Benedictus sepe monuerat, ne exiret. Accidit quadam die dum exiret more solito vidit beatus Benedictus quemdam parvulum nigrum qui illum expectabat extra, et accepto flagello de funiculis, verberavit bene tam monachum quam¹⁷⁶ etiam dyabolum.

[167.] Claustralis non potest dare

Quidam secularis venit ad fratrem suum claustralem petens aliquid ab eo cui ait claustralis: “Vade ad fratrem nostrum qui iam mortuus est et forte dabit tibi.” Qui ait: “Et quid? Mortuus poterit dare nichil.” Cui respondit claustralis: “Et ego mortuus sum, et in claustro sepultus, unde in alio non possum tibi subvenire.”

¹⁷³ condite *corr.*] condidere *cod.*

¹⁷⁴ sectantium *corr.*] septantium *cod.*

¹⁷⁵ *transpos.*: et qui in heremo sunt *corr.*] sunt et qui in heremo *cod.*

¹⁷⁶ *post* quam [[dyabolum]]

[168.] Non respondendum maledicentibus qui vult in religione¹⁷⁷ vivere pacifice

Abbas quidam precepit cuidam volenti ad religionem transire, ut ossibus mortuorum in quodam acervo collectis benediceret et malediceret. Quod cum fecisset, venit ad abbatem, et ait: “Pater, feci quod inperasti.” Ac ille: “Quid responderunt tibi?” Qui ait: “Nichil.” Ad hoc ait abbas: “Si vis inter nos vivere, oportet te similem ossibus illis esse, et laudes et vituperantia, quasi surda aure pertranseas, et in hac cruce pendebis, donec fructum capias, scilicet fructum vite eterne.”

[f° 202.] [169.] De sene non egrotante et conquerente

Senex quidam frequenter egrotavit. Contigit quod uno anno non egrotavit. Unde cepit flere dicens: “Dereliquit me Deus, quia nullam adversitatem sustinui in hoc anno.”

[170.] Cruce sanantur infirmi et baptizantur Iudei

Quidam bonus Christianus in territorio Anthiochie in domo cuiusdam Iudei quam conducerat, manebat, sed finito anno recessit. Et intravit Iudeus dominus domus in ea<m>. Cumque ut solet fieri amicis suis preparasset prandium ibi et comederunt, intuentes viderunt crucem cum ymagine Christi quam dictus Christianus depinxerat¹⁷⁸ in loco secreto, nec eam videre Iudeus adverterat. Tunc omnis irruerunt in illum Iudeum, trahentes eum ad iudicem sicut dictum morte. Interea illi qui domi remanserant cum cultello percuserunt ymaginem illius crucis, et exivit sanguis et aqua. Quod videntes Iudei admirati sunt valde, recordantes quod simile acciderit in passione Christi. Unde veniebant infirmi, et illo sanguine liniti sanabantur omnis. Quod videns rex et regni maiores Iudei et alii laudes Domino pro tanto miraculo refferentes conversi sunt ad fidem Christi, et ab illius loci episcopo baptizati sunt.

[171.] Crucem debemus habere in corde

Quidam sanctus dum ad martirium duceretur, requisitus a tiranno quare Christiani cum hilaritate¹⁷⁹ accederent ad tormenta, respondit quod signaculum

¹⁷⁷ *post* religione [[bene]]

¹⁷⁸ depinxerat *corr.*] depincerat *cod.*

¹⁷⁹ hilaritate *corr.*] claritate *cod.*

crucis in cordibus eorum est inpressum. Ideo non est mirum si crucifixum imitentur. Respondit tyrannus: “Quod ore profers, per inspectionem probabo”; et <fecit> sanctum scindi per medium et in corde eius sicut sanctus predixit, impressionem crucis invenit. Quo viso miraculo, tyrannus effectus est Christianus.

[172.] Crux fugat venenum

In *Dialogo* Gregorii legitur quod cum quidam monachi elegissent sibi in abbatem beatum Benedictum, et videntes eum regularis vite distractionem tenere et sibi illicita¹⁸⁰ <non> licere, de morte tractare ceperunt, inito consilio venenum vino miscuerunt. Et cum vitreum vas in quo erat pestifer ille potus fuisset Benedicto oblatum facto signo crucis super eum, statim vas per medium est scissum. Quo facto vir Dei intellexit quod mortis potum¹⁸¹ continebat, et ait fratribus: “Dixi vobis et adhuc dico mores mei non bene conveniunt cum vestris, ideo alium vobis eligit in abbatem quia me de cetero non habebitis.”

Ecce quod *de bien fayt cel frey*, sic Iudei Christum bonum crucifixerunt.

[173.] Crux liberat a luxuria

[f° 202v.] Quidam in claustrum nimium temptatus de peccato carnis, venit coram crucifixo, dicens: “Domine, parum terre teneo a te, sed hostes tui volunt eam auferre michi. Obsecro, adiuva me per passionem et crucem tuam, deffende me et dabo tibi septies in die Pater Noster et totidem Ave Maria.” Et statim liberatus est.

[174.] Crux liberat a periculo

Iudeus quidam nocte preoccupatus locum derelictum intravit et more Christianorum se munivit signo crucis, et cum ibi esset multitudo demonum congregata in nocte maximus dixit: “Videte ne quis sit intus.” Et quidam videns pro signo crucis non potuit ei[s] nocere, sed ait: “<H>eu, vas vacuum, sed signatum.” Unde post statim factus est Christianus.

[175.] Christus in paupere recipitur

Quidam precepit servienti ut [tamen] XII pauperes introduceret semel, et dominus intrans XIII invenit, et servum fugavit quia XIII intrasset, sed in nocte

¹⁸⁰ illicita *corr.*] illicite *cod.*

¹⁸¹ potum *corr.*] poculum *cod.*

Dominus illi apparuit dicens: “Revoca servientem quia tamen XII intromisit, sed ex illis ego fui XIII^{us} ad demonstrandum quod¹⁸² in paupere recipiar.”

[176.] Christo in paupere ministratur

Quidam pauperes libenter ad convivia admitebat, accidit quod¹⁸³ dum ille cuidam pauperi aquam manibus daret, evanuit pauper. tertio die in sompnis aparuit ei Dominus, dicens ei quod ipse fuerat ille qui evanuerat¹⁸⁴ quando sibi aquam manibus daret.

[177.] Cum temptatur recurrendum est ad Scripturam

Mustella quando basilicum incurrit recurrit frequenter ad plantaginem qua gustata venenum ex basilico contractum evomit, vires resumit. Et taliter basilicum ag<g>reditur quod ipsum interficit.

Sic cum continuam pugnam cum dyabolo habeamus necesse est frequenter recurrere ad sacram Scripturam in qua medicinam contra venenum dyaboli invenitur, et dyabolus occiditur, et vires resumuntur.

[178.] Contra parentes non corrigentes filios

Quidam filium suum cum parvulus fuit non correxit, sed eum furari et alia mala facere permisit. Tandem cum ad virilem etatem devenisset, in furto deprehensus est, et cum deberet suspendi, rogavit quod prius patrem suum oscularetur, et cum faceret hoc, nasum sibi arripuit. Cum autem requireretur cur hoc fecisset, respondit se hoc merito fecisse, “quia [f° 203.] pater me non corripuit in iuventute, ideo merui suspendi in senectute.”

[179.] Dominus bonis reddit mercedem in omnibus

Quidam heremita habebat aquam remotam, et quia frequenter fatigabat<ur>, ait: “Faciā cellam meam iuxta aquam.” Et, cum iret pro aqua, vidit quemdam sequentem se et numerantem passus suos. Cui ait: “Quid facis?” Respondit: “Angelus sum et¹⁸⁵ numero passus, pro quibus habebis mercedem”. Et tunc fecit cellam suam longe ab aqua.

¹⁸² quod *corr.*] quot *cod.*

¹⁸³ quod *corr.*] quot *cod.*

¹⁸⁴ evanuerat *corr.*] evanierat *cod.*

¹⁸⁵ *post* et [[aur]]

[180.] Contra religiosos litigantes

Abbas Turpanus coactus a suis ut sua repeteret in iudicio et videns suum ad adversarium, contristatum penituit quod ipsum in causam traxisset. Et dum allegaretur, abbas incepit dormire, non curans intendere allegationi. Cum interrogaretur quare dormiret, dicit se penitere quia fratrem suum contristaverat super re temporali etc. Facilius obtinuit quam per mille allegationes quoniam adversarius in omnibus satisfacit ei.

[181.] Orans pro mortuis ab inimicis liberatur

Legitur quod¹⁸⁶ quidam, quem inimici persequabantur per quoddam cimiterium fugit, in quo more solito orationem dominicam dixit pro defunctis, surrexerunt omnis in cimiterio sepulti milites cum gladiis, macellatores cum securibus et alii secundum consuetudinem artis sue armati, contra inimicos se opposuerunt et tunc exterriti fugerunt, et sic per animas, quibus frequenter subveniebat, liberatus est.

[182.] De virtute aque benedictae

In Viviarensi diocesi quidam multa mala fecerat tandem incidit in egritudinem. Sacerdos admonuit ipsum, ut peccata confiteretur et sicut bonus catholicus communicaret. Qui respondit de talibus non curare. Instanter cum postularet aquam et biberet, sacerdos autem ipso nesciente aquam benedictam ei porrexit, de qua avide bibit, et statim Dei auxilium proclamavit, et sacerdotem, cui confiteretur, et affectuose postulavit. Quo expleto sicut bonus catholicus expiravit.

[183.] Nullum malum inpunitum et nullum bonum irremuneratum

In heremo erat quidam religiosus, cui ministrabat quidam secularis, sed fidelis. In civitate vero erat quidam dives mortuus et impius, qui deductus est ab episcopo et omni populo cum cereis multis, quod¹⁸⁷ videbat ille qui ministrabat religioso, dum rediret de civitate deferrens illi panem. Invenit quod¹⁸⁸ comederat eum bestia, et cadens [f° 203v.] in faciem dicit: "Domine, non resurgam, donec

¹⁸⁶ quod *corr.*] quot *cod.*

¹⁸⁷ quod *corr.*] quot *cod.*

¹⁸⁸ quod *corr.*] quot *cod.*

mo<n>stres mihi, quomodo ille inpius ita honorifice sic sepultus, iste sanctus sic passus”. Et ecce angelus, et dicit illi: “Inpius recepit gaudium et honorem, ut in alio mundo requiem non habeat, sanctus vero aliquod veniale peccatum habebat, quod deletum est, ut [habeat] eternam requiem habeat.” Et ita consolatus est.

[184.] Mundanis rebus decipitur homo

Filia cuiusdam regis fuit devicta propter illicitum aspectum pomorum a ribaldo, scilicet dyabolo. Filia summi regis, scilicet anima. Poma rotunda, labilia mundana.

[185.] Usurarius est martir dyaboli

Usurarius est martir dyaboli, corpus et animam exponens pro denariis.

Exemplum de illo, qui volebat¹⁸⁹ extrahere plenam ollam de incendio, et combustus est. Super ollam usurario dicit dyabolus: “Miser, si [quomodo] redde[n]s, id est si redderes que habes ad usuram, quomodo posses pati famem?” “Sed quomodo feret ignem?” “Et quomodo dimitteres uxorem et filios mori fame?” “Sed quomodo amittet Deum et sanctos?” Et dicit dyabolus: “Cras reddes”. “Et quomodo reddet cras cum non habeat cras?”

[186.] Recipiens elemozinas defuncti fraudatur a suis

Fuit quidam presbiter non piger ad accipiendum¹⁹⁰ pro defunctis beneficia, minus quidam sollicitus ad illa exsolvenda pro eis officia. Qui tandem ad extrema veniens fratrem, quem habebat laycum, rerum suarum heredem constituit rogans, ut sui memor anime sue larga beneficia mittere non negligeret. Qui iussa fratris diligenter exequens, post multum temporis predictus presbiter quadam nocte apparuit. Cui scitanti, quomodo se haberet, respondit frater eius: “Tuis beneficiis mihi bene esset, nisi multis gravarer debitis. Quociens mihi aliquid inpendis, veniunt, quibus debeo, et primi accipiunt, sicque vacuus et confusus discedo.”

[187.] Misse liberant defunctos

Beatus Gregorius, dum semel devote celebraret de mortuis, et esset in “Memento mortuorum”, venit quidam nobilis cum avibus et canibus suis cum magno strepitu, quem alii invitaverunt, et sic sanctum turbaverunt, et a devotione

¹⁸⁹ volebat *corr.*] nolebat *cod.*

¹⁹⁰ [[de]]accipiendum

removerunt. Cui finita missa angelus apparuit et dicit, quod in illo “Memento” nonaginta et novem animas a purgatorio liberavit, et plures liberasset, nisi esset tumultus aliorum, qui eum inpediverunt.

[188.] Misse liberant defunctos

Fuit quidam episcopus cupidus habens nepotem probum, quem constituit super homines suos, ut reciperet et recuperaret census. Qui propter maliciam [f° 204.] suam duplicavit censum. Post<ea> vero cadens in infirmitatem cum sinistranti sacerdoti confiteretur multa horribilia, respondit non posse eum absolvere, nec etiam papa, cum non potest facere penitentiam propter mortem. Ait infirmus: “Ad minus concedatis mihi quod sim in purgatorio duo milia annorum, et secundum quod potestis, me absolvatis”. Qui sibi concessit. Episcopus vero in purgatorio per diem credidit ibi fuisse <et non> per duo milia annorum, et divina voluntate apparens sacerdoti, dicit, ut avunculo suo, episcopo diceret, quod missas faceret celebrare et census, quos duplicaverat¹⁹¹, remitteret, et quod habuerat, emendaret, sicut eum multum¹⁹² amaverat, quia aliter liberari non posset. Quod episcopus fecit petens a quolibet presbitero missam, et sic secundo apparuit, dicens quod misse eum liberaverant a primo mille, sed quod idem faceret, et tunc liberaretur ab alio mille. Quod et episcopus fecit et sic totaliter liberatus est.

[189.] Maria liberat servientes sibi a dyabolo

Miles quidam bonus habens unicum filium init ultra mare cum domicello suo et ibi mortuus est, et in celum evolavit. Dyabolus vero accipiens corpus domicelli, venit ad matrem pueri, quem illa edocuerat, ut in quolibet mane salutaret Mariam devote et in nocte, quando iret cubitum, ut die et nocte Maria ipsum custodiret, quod et faciebat. Dicitque dyabolus, quod pater rogaverat eum, quod ipsum edoceret de gubernando terram suam, cui mater et puer consenserunt. Dyabolus vero puerum fecit venari, res hominum rapere et multa mala facere, nolens¹⁹³ ut matrem suam ad ecclesiam sequeretur, sicut prius. Accidit vero quadam die, ut duo boni homines religiosi ad castrum vespere venirent ad hospitandum, quia non poterant alibi. Quibus mater ait: “Libenter reciperem vos, sed non audeo propter filium meum, qui diceret vobis multa mala, nam domicellus mariti mei ita pervertit eum, cum bonus esset”. Qui dixerunt: “Propter convicia

¹⁹¹ *post* duplicaverat [[diverteret]]

¹⁹² *post* multum [...]

¹⁹³ nolens *corr.*] volens *cod.*

non curamus, solum nos non verberet.” Ipsi autem de venatione venientibus, noluit intrare dyabolus, nisi alii exirent, qui venerant ad decipiendum puerum et castrum tradendum. Quos puer convicians, sed tandem iuxta eos cedit propter a<d>monitionem matris. Domicellus intravit coquinam et querentes, ut domicellus veniret, noluit venire per nuncios, sed tandem puer adducit eum. Cui dixerunt religiosi, cogitantes esse dyabolum: “Quare non venisti tam cito?” Respondit: “Displicet michi societas vestra.” “Quis es?” [f° 204v.] Respondit: “Non dicam vobis.”¹⁹⁴ Cum <ad>iuraverunt eum per crucifixum, respondit dyabolus: “Quare veni? Certe ad perdendum puerum, quia patrem amisi, sed non possum, quia salutat Mariam in mane et in vespere, sicut pepigit sue matri, et ideo Maria custodit eum, quamvis in multis periculis duxerim eum, et hoc ad eum deperdendum” etc. recessit dyabolus cum tumultu.

[190.] Contra iurantes turpiter de Deo et de sanctis

In Aquitanie partibus fuerunt quidam iurantes turpiter de Deo et Maria et sanctis quandoque membra, viscera, oculos, caput et huiusmodi. Quorum unus, qui in macello carnes vendere solebat, ab inimicis interfectus, post mortem unius cubiti, ut ferunt, ling<u>am cunctis videntibus emisit, ut stantes liquide perpenderent, quod assuetus per ling<u>am iurare Deum puniretur in ling<u>a ad cumulum maioris ultionis ipsius. Carnes et aliorum iurantium canes unus invitis commedebant, sicut ling<u>a canina blasfemauerant. Cum autem quidam iuraret Dei oculos, privatus fuit uno oculo. Miles quidam, cum iuraret viscera beate Marie, sua effusa sunt.

[191.] Deus dat omnia et nihil sibi datur

Quidam dedit vineam filio suo et, cum venisset ad tempus vindemiarum, quesivit de racemis ab eo, qui noluit dare, dicens, quod vinum tamen faceret. Et cum petisset vinum factum, respondit, mustum est ad bibendum, et cum depur<g>atum fuit, similiter petiit, respondit, quando videretur. Interim vinum ac[c]essit, id est acetum factum est. Et tunc patri presentavit cum illud non posset vendere. Pater dans vineam est Christus, vinea est vita hominis, racemi opera iuventutis, mustum adolescencia, vinum purificatum virilitas, acetum senectus. Cum nihil possunt facere, ipsi non dimittunt peccata, sed peccata eos dimittunt.

¹⁹⁴ vobis *corr.*] nobis *cod.*

[192.] Contra illos qui intrant ordinem propter vitam temporalem

Tres mures voluerunt ordinem intrare. Nescientes vero, quem intrarent, consuluerunt ad invicem. Quorum consilium fuit, quod non intrarent gravem, ne cogerentur resilire ad ultimum. Sic dubitantibus illis, inventus est ab uno illorum ordo sibi placens, scilicet vas plenum mitibus piris et caseis. Stupe tamen erant intra, et supraposite cum fusiis, et aliis. Ac tamen quedam mulier venit ista requirens, et revoluens fusos misit ignem in stupis et incensum est vas et mus combustus est. Et alter mus invenit archam, in qua erant bacones. Et cum comedisset bacones cum sacciis, inventus est a baconatore et interfectus est ab eo. Similiter alius mus invenit refectarium, [f° 205.] ubi erant mense, videns quod ibi vivere posset, fecit foramen in capite cuiusdam mense et ibi a cato interfectus est.

Sic quidam faciunt, qui non intrarent ordinem, in quo crederent, sibi victum defficare.

[193.] Contra blasfemantes Christum et Mariam

Cum duo ribaldi ad taxillos luderent ante quodam hospitale, et unus eorum, qui, quod¹⁹⁵ habuerat, amisisset, vidit ymaginem beate Virginis ex lapide in pariete hospitalis, cepitque blasphemare, ut peius potuit beatam Virginem. Et instigante dyabolo furore nimio concitatus iactato lapide contra ymaginem, brachium pueri quem tenebat super genua, confregit et mox sanguis in magna copia descendens, ut de vena terram uberius irrigavit, et dyabolus eum confestim arripuit et usque ad ultimum vite verberavit. Alii dicunt, quod vivum deglutivit.

[194.] Contra suspiciosos maritos

Quedam uxor militis sollicita de anima sua, ne aliquod peccatum in ea remaneret, confitebatur, quo[s]tienscumque inveniebat bonum hominem capellanum, et quia ibi sepe veniebant, sepe confitebatur. Unde miles admirans, quare tam sepe confitebatur, ait: "Istud non potest esse sine causa. Diu credidi eam esse bonam, sed oportet, quod¹⁹⁶ tibi confiteatur". Unde quod mane eiecit omnem familiam. Et dicit domine, cum firmasset hostia: "Oportet quod vos confiteamini michi, sicut confitemini bonis hominibus." Que respondit: "Ego faciam, ex quo oportet". Dicit autem militi qui capucium sacerdotis induerat:

¹⁹⁵ quod *corr.*] quid *cod.*

¹⁹⁶ quod *corr.*] quot *cod.*

“Ego offendi pluries in cogitationibus, locutionibus et huiusmodi, sed potero dicere totum”. “Ita” dicit miles. “Bene per VII annos dilexi unum domicellum. Item bene dilexi per X annos unum militem. Item bene per diem unum capellatum, sed plus nescio.” Tunc miles iratus surrexit, ipsa vero postmodum preparavit prandium, et vocans eum totum tristem et venire nolentem. Dicit autem domina: “Domine, vos estis domicellus et eciam miles, qui capellatum fecistis vos, et tunc minus vos dilexi, qui scitis, quod numquam malam famam homini, sed sepe offendimus Deum in multis.”

[195.] Maria inpetrat tempus confitendi

Mercatores navigantes in mari quamdam vocem audierunt clamantem “Sancta Maria”, et terri, cum nihil viderent, invenerunt [f° 205v.] tandem cucurbitam natantem et ex ea vocem exeuntem. Quam cum apprehendissent, invenerunt in ea caput hominis depilatum et lingam et cor tantum relicto corpore iam consumpto. A quo conquerent quid esset, respondit se piscatorem fuisse et in mari submersum. “Sed beneficio Marie Virginis, cui L Ave Maria cothidie solvebam, hac de causa mori non possum sine confessione, et ideo cor ad dolendum et lingua ad confitendum mihi fuit tantum modo conservata.” Qui confessus continuo expiravit cunctis videntibus.

[196.] Contra erubescences confiteri turpia peccata

Cum quidam monachus Cister<ciensis> graviter infirmans et a casu solus remansisset, apparuerunt ei duo demones, complois manibus cachinantes et comminantes, quod cras eadam hora animam eius deducerent ad infernum. Habebat enim quoddam¹⁹⁷ enorme peccatum, quod numquam ausus fuerat confiteri pre verecundia. Quo audito cum pre timore loquelam amisisset, vidit beatam Virginem, cui aliquando servierat, demonibus sic dicentem “Nolite nimis gaudere, quia dabo ei salubre consilium, qualiter de manibus vestris liberabitur.” Qui confessus et vere penitens expiravit.

[197.] De utilitate audiendi sermones

Quidam homo manens in famosa civitate, predicationem verbi Dei nullo tempore interesse volebat. Cum autem quidam predicator famosus in illa civitate predicaret, et magna ad eum populi multitudo conflueret, rogatus ab aliis venit ad sermonem quasi coactus. Quem venientem intuens predicator vidit

¹⁹⁷ *post* quoddam [[inmo]]

dyabolum retro eum trahentem [eum] cum cathenis et anulis, qui ex peccatis singulis tenebantur. Et intuens anulos cum cathenis et cum peccata singula cognovisset, de peccatis egregie predicavit, et quomodo peccator constringitur funibus peccatorum. Tunc ille universa peccata, que predicaverat veraciter cognoscens cum postea audiret de omnibus peccatis penitenti, a Deo veniam promittensi¹⁹⁸, et constrictus fleret coram predicante una lacrimarum cecidit super cathenam et disruptit, dyabolo fugiente pre timore. Sermone finito accessit homo ad confitendum, a quo predicator audiens peccata, que in cathena viderat, enarrans miraculum, absolutum dimisit in Domino et in servicio Dei grande inflammatum.

[198.] De abstinentia a peccato luxurie

Peccator quidam tam fortiter illaqueatus cum quadam muliere, [f° 206.] quod¹⁹⁹ ab ea non poterat per unam noctem continere. Tandem ad preces confessoris sui datis treugis unius noctis Christo et alterius beate Virgini et tertie²⁰⁰ angelis et quarte omnibus sanctis. Tandem infusa sibi gratia continendi perpetuas treugas et a post totaliter abstinentiam fecit [fecit].

[199.] De effectum contricionis

Quidam clericus cum vellet confiteri peccata sua bono sacerdoti et pre nimio fletu non posset, de precepto sacerdotis scripsit ea in cedula, quam sibi oblatam, cum vellet legere, nichil inveniens, audito, quod totum sibi scripserat, intelligens per contric[t]ionem esse deleta, ut cum Petro et Magdalena, nulla sibi iniuncta penitentia dicit ei: "*Vade, et amplius noli pec<c>are.*" <Io. 8,11>.

Psalmus <50, 19> "*Cor contritum et humiliatum, Deus non despicias.*"

[200.] De multitudine reproborum

Dyabolus stans supra pignaculum cuiusdam abbacie et scribens, cum a quodam monacho hoc vidente in spiritu interrogaretur, quid scriberet, respondit: "Delicta monachorum". Qui postmodum videns in foro nichil scribentem, dicit ei: "Quare non scribis?" Cui ille: "Non, inquit, curandum de istis, quia sunt nostri, nec est in ore eorum veritas, sed mendacium, fraus et dolus. Secus est in vobis qui nobis resistitis et pauca committitis."

¹⁹⁸ promitti *corr.*] promittensi *cod.*

¹⁹⁹ quod *corr.*] quot *cod.*

²⁰⁰ tertie *corr.*] terties *cod.*

[201.] De observancia confessionis

Quidam fur confessus est cuidam fratri minori in finibus Lumbardie. Qui cum non posset restituere quoddam furtum quod commiserat, rogavit fratrem, ut ab eo, cui furatus fuerat, latenter non expressa aliqua persona sibi inducias postularet. Super quo cum ille frater rogaret illum, nequicia plenus nomen latronis inquirens, cum scire non posset, magnum enim erat furtum, dare inducias noluit, sed veniens ad potestatem civitatis de furto conquestus est, dicens ipsum fratrem furti participem esse, qui furis nomen prodere²⁰¹ noluit, nec manifestare. Potestas vero hereticus et crudelis et religioni fratris²⁰² inimicus, cum a fratre nomen furis inquireret, et ille revelationem illius sibi omnino fore illicitam testaretur. Tandem captus ab eo latenter suspensus est. Qui cum per dies plurimes in [f° 206v.] patibulo pependisset, vocans transeuntes per viam publicam propinquare patibulo: “Ite, inquit, ad fratres et dicite eis, ut ad me veniant, quia ego virtute divina adhuc vivus et incolumis persevero.” Quod fratres audientes ipsum esse incolumem, invenerunt, et cum vellent eum deponere, nullo modo permisit, quousque toti civitati occurrenti de observantia confessionis et utilitate eius diu et egregie de patibulo predicavit etc. Depositus²⁰³ cum fratribus rediit ad²⁰⁴ conventum. Quo viso potestas ab infidelitate infidelis ille ad Deum conversus est, et deinceps pater fratrum effectus est devotissimus et fidelis.

[202.] Contra negligentes peccata sua confiteri venialia

Quidam episcopus defunctus cuidam abbati Cisterciensi[s] apparuit, a quo requisitus de statu ipsius respondit: “Arbor mire magnitudinis atque altitudinis quasi usque ad celum foli*is* ornata innumeris est eiecta. Actus summitate usque ad yma deior, et ita crucior ut si possibile esset me iterum in carne vivere, malletm quolibet die in frust[r]a concidi novaculis acutissimis. Iuxta numerum foliorum arboris et hoc pacior, quia plura <peccata> venialia confiteri neglexi, de quibus me conscientia remordebat. Scio tamen quod ab hoc cruciatu aliquando liberabor per preces vel elemosinas.”

²⁰¹ prodere *corr.*] perdere *cod.*

²⁰² fratris *corr.*] fratrem *cod.*

²⁰³ depositus *corr.*] deponitus *corr.*

²⁰⁴ *post* ad [...]

[203.] Contra negligentes confiteri

Princeps quidam regi super omnes familiarum cum infirmans febre lenta quasi terciana ad confitendum et disponendum de rebus suis amplioribus moneretur, respondit: “Non est necesse, quia parum infirmor et amici mei existimaretur me mortuum vel morti proximum et dolerent ingravascente labore.” Cum ab inimicis et a rege super hoc moneretur, respondit sicut prius. Nullo modo voluit consentire et post parum morti aporinquans cum loquelam penitus amisisset, tota domus ita demonibus est repleta, inter quos princeps eorum sedens in cathedra, precepit duobus demonibus, ut rotulos vite eius principi illius apportarent, qui quasi [h]onerati invectis rotulos maximos plenos peccatis in medio deferrentes, presentibus duobus sanctis²⁰⁵ [f. 207.] angelis qui et ipsi libellum scriptum litteris aureis attulerant, in quo erant scripta bona valde pauca, que fecerat. Tunc princeps demonum iussit illos rotulos explicari, in quibus lecta sunt peccata eius, que commiserat quasi innumerabilia. Pro quibus dyaboli eum fore suum fortiter allegabant, et sanctis angelis allegantibus indignatus dyabolus dicit eis: “Cum a iusto iudice sitis missi nullam iniuriam facietis michi, et nisi michi preiudicaveritis, meus est homo iste cum enim tot peccata commiserit, ut videtis, de quibus sine confessione et tempus habens tunc poterat expiari, et noluit confiteri et plures eum monuerunt, sed se dampnaturum iudicavit.” Tunc sancti angeli conversi ad infirmum dixerunt: “Si confessus fuisses pro te satis poteramus allegare, sed confessionem negligens mergeris dyabolo sine fine cruciandus cum demonibus.” Tunc pre gaudio ululaverunt. Princeps pre timore²⁰⁶ et [h]onore tremens dentibus et sudans pre angustia factus est nigerrimus visitatus a rege. Cum rex quereret ab eo qualiter se haberet, iste cum clamore terribili: “Pessime, inquit, quia perpetuo sum dampnatus.” Et exponens ei cuncta raptus a demonibus expiravit.

[204.] Contra peccantes sola voluntate

Miles quidam uxorem alterius diligens turpi amore illa quoque consentiente sola perversa voluntate inheseat²⁰⁷, si ipsius ydoneum se offerret. Quibus defunctis absque penitentia hac perversa voluntate pena dampnationis eorum ostensa, quod in peccato nudi existentes et magno impetu collidentes ad invicem mutuis anplexibus constringebant et ex illa coniunctione inflammati in favillam et

²⁰⁵ *Custos*: angelis qui et ipsi.

²⁰⁶ *post* timore [[t]]

²⁰⁷ *inheserat corr.* in eis aderat *cod.*

cinerem redigebantur et statim ambo in formam pristinam restituti incessabiliter ad tormenta renovabantur.

[205.] De eodem contra sollicitantes ex ornatu

Hoc ydem accidit fere in Burgundia de quodam milite, qui propter aspectum et intuitum pluries captus in amorem cuiusdam domine, ipsa nichilominus affectante hoc idem. Numquam²⁰⁸ ambo coniuncti carnaliter confessi cum infine decesserunt penitentia non peracta. Quidam vero agricola carbonem faciens in nemoribus montuosis, cum de nocte custodiret carbonem de terra coopertum, ne flamma evaporans eum consumeret, vidit mulierem curssu velocissimo fugientem et militem gladio extracto eam insequentem. [f° 207v.] Que cum ad ignem pervenisset ter vel 4ter circinendo fugiens demembrata a milite et imminuta et assata in primis, sed restituta subito in pristinam formam. Cum hoc per plures noctes vidisset in carbone[m] et domino retulisset et ille vocato sacerdote cum Christi corpore illuc pergentes et ita invenientes et per Christum eos adiurassent et eis dicerent veritatem: “Ego, inquit, fui miles, quem novistis et illa talis domina, que me suis ornatibus incitavit multoties²⁰⁹ ad peccandi propositum et voluntatem. Ipsa muliere hoc affectante, sed de actu nichil fuit, quia ipsius ydoneum non affuit ad peccandum et penitentes infine penitentia non peracta querentes per terras incendia, sic purgamur.”

[206.] Contra impatientes pauperibus et potatores

Cum quodam magno frigore pauperes per vicos clamarent semimortui fame et frigore, quidam canonici iuxta ignem comedentes et bibentes, et nil super dolore pauperum compacientes cum unus eorum diceret quod magnus frigus erat, alius diceret: “Potemus strenue, quia nihil ultra habebimus in hoc mundo.” Et dum acceleraret bibere, continuo expiravit.

[207.] Quomodo respondet dyabolus

Dyabolus respondit beato Anthonio requisitus, quid faceret inter fratres, quod²¹⁰ “lucratur eos in refectorio avide et nimis in comedendo, temptando, silencium in clauistro frangendo, in ecclesia dormiendo, et in choro concachinationes faciendo, in dormitorio malas cogitationes immittendo, per

²⁰⁸ numquam *corr.*] non cum *cod.*

²⁰⁹ multoties *corr.*] multosciens *cod.*

²¹⁰ quod *corr.*] quot *cod.*

seculares vagando, sed totum in capitulo amitto se ipsos de omnibus accusando et cum Deo se concordando”.

[208.] Quomodo dyabolus invidet viro et uxori

Quando dyabolus invidet viro et uxori et non potest ponere discordiam inter ipsos, facit hoc fieri per vetulam, que accusavit maritum uxori et [egro et] quomodo probaret, et dicit mulieri, quod eo dormiente tolleret pilum de barba et sic concordarentur.

[209.] Contra ducentes coreas

Quidam presbiter ecclesie sancti Magni in Saxonia²¹¹ cum celebrans, audiret puellas ducere²¹² coreas prope ecclesiam, et ipsum impediens, maledicens inprecatus est eis, ut cantantes permanerent etc. Per annum integrum remanserunt non manducantes nec bibentes, sed quasi cantantes primum usque ad genua, deinde usque ad femora terre dimisse sunt. Donec eas sanctus Humbertus Coloniensis²¹³ absolvit, quedam ex eis cito abierunt, quedam vero diu viventes penam suam tremore[m] membrorum produnt.²¹⁴

[f° 208.] [210.] Contra blasfemantes nomini Christi et sanctorum

Quidam aleator ludens et amittens cum omnia membra Christi blasfemando iurasset, non satiatus, cepit membra beate Virginis blasfemare, percussus illico confestim corruit et clamavit: “Heu, heu, qui me interfecit?” Et spumans ab[h] ominabilem animam reddidit. Et inventa est in dorso eius plaga recens usque ad intima epactis (*sic*) et vox audita est: “Dominus Ihesus Christus iniurias suas sustinet, genitricis sue iniurias nequit sustinere.”

²¹¹ Saxonia *corr.*] Sausonia *cod.*

²¹² *post* ducere [[s]]

²¹³ Coloniensis *corr.*] Colorensis *cod.*

²¹⁴ produnt *corr.*] perdiderunt *cod.*

[211.] De continentia coniugali

Cum cuidam²¹⁵ recluso Dominus Ihesus prerogativam dedisset et sanctitatem suam non solum cognoscendi demones, sed demonibus obsessis²¹⁶ expellendi. Cum inter alios quidam demoniacus devenisset, non valens demonem expellere miraretur. Superveniens quidam agricola VI poma viro Dei obtulit, causa elemozine²¹⁷ attulit. Cuius adventum non ferens dyabolus ab homine continuo est egressus. Et tunc a recluso adiuratus dictus agricola, ut ei diceret quam virtutem in se sciret esse precipuam, sub humilitate diu recusans, tandem victus: “Si bonum in me aliquod est, hoc bene arbitror, quod XXX annis fui cum uxore mea, ut cum sorore continens, quamvis cum ea semper iacuerim, de communi tamen consensu, numquam cognovi eam carnaliter per hos XXX annos.”

[212.] Contra usurarios et inpenitentes

Usurarius quidam nolens ad monitionem sui sacerdotis penitere dicens: “Adhuc habeo satis de tempore”. Cum infirmaretur raptus a demone, ait: “Penitentia ubi est de cetero, non valeo penitere iusto Dei iudicio, quia dum potui nolui, ideo non possum cum vellem.” Et hoc dicto expiravit.

[213.] Contra adulteras et mediatores peccati

Cum quidam sanctus rogaret Dominum pro uxore sua deffuncta, apparens ei dicit, quod sequeretur eam, et imitata est in serpentem. Et ipso stupefacto per foramen transiens et ad priorem effigiem rediens ad domum teterrimam eum²¹⁸ ducens ostendit ei demones culcitram igneam aportantes, qui quemdam burgensem et uxorem alterius in eam tamquam metallum bulliens proiecerunt, et ipsa dicit se et per misericordiam Dei et penitentiam ab illa pena liberatam, “quia peccati eorum fueram mediatrix”.

[214.] Contra malos sepultos in locis sacris

Quidam usurarius moriens fecit se sepeliri in monasterio. Qui cum per multum temporis monachos inquietasset quasi cothidie, [f° 208v.] adiuratus a

²¹⁵ *post cum [[quidam]] et cuidam supra lin.*

²¹⁶ *obsessis corr.] obcessis cod.*

²¹⁷ *elemozine corr.] elemozina cod.*

²¹⁸ *eum corr.] eam cod.*

quodam²¹⁹ bono viro, ut diceret, quomodo monachi ab infestatione eius immunes essent, respondit: “Ego in inferno quiescere non possum, quia peccatum usure excerciui, quod non quiescit, et vos, si non vultis quiescere, a loco quietis sepulture me eiecite et quiescetis.” Quod quod²²⁰ factum est.

[215.] De utilitate orandi pro mortuis

Sacerdos quidam cothidie pro mortuis celebrabat. Cum propter hoc coram episcopo fuisset accusatus, et ab eo fuisset suspensus ab officio, nocte quadam transeunte eo per cimiterium, surrexerunt mortui contra eum, volentes eum occidere, quia eis suum capellanium abstulerat. Qui vocato eo quam cicius sibi missam restituit, rogans eum, ut deinceps de mortuis celebraret.

[216.] Contra illos, qui non credunt animam esse

Quidam incredulus cum se animam non habere assereret, et a quodam sapiente correctus, audiret animam esse preciosam, respondit: “Si tam preciosa res est anima, ego de mea faciam bonum forum.” Quam cum ei dedisset pro quinque soludis et XII denariis ad bibendum, convocatisque multis ad bibendum vinum, superveniens quidam iuvenis ornatus optime²²¹ et de foro tam requirens, quo vinum biberant, emptor ait: “Talem animam pro tali precio emptam”. Qui dicit: “Dabo longe †malis†.” Et dicit: “Da.” Et dedit, et subito non comparuerunt. Emptor iste dyabolus creditur.

Venditores sunt peccatores, qui pro minima delectatione vendunt animas suas.

[217.] Contra verecundiam confessionis

Quidam heremita habebat gratiam, quod in hominibus peccata cognosceret. Ad quem cum quedam pecatrix causa confessionis venisset, vidit dyabolum manu eius os obturantem ne confiteretur. Et cum ab ea non posset verbum extrahere pre pudore, dicit ei: “Confitere secure, scio enim omnia, que fecisti.” Et cum adhuc taceret: “Si tibi, inquit, dixero maius †...† vis cetera confiteri?” Postea qua respondente sic, cum sibi illud dixisset, illa resoluta in lacrimis et confessa sensit se fugiente <dyabolo> penitus liberatam.

²¹⁹ *post* quodam [[bo]]

²²⁰ quod quod *corr.*] quot quot *cod.*

²²¹ optime *corr.*] obtime *cod.*

[218.] Contra curiosos

Quidam sanctus vidit dyabolum sedentem super caput sacerdotis celebrantis. A quo cum quereret, cur auderet ibidem sedere illa hora, respondit, quod sedebat super sua capilli enim eius curiose ornati erant.

[f° 209.] [219.] De eodem

Rex Anglie, cum de consilio sibi asistentium congregasset magnam pecuniam a subditis violenter extortam, vidit dyabolum sedentem super eam, quo viso iussit territus, ut dicta pecunia integraliter redderetur.

[220.] Contra ab[h]ominantes leprosos

Quidam sacerdos leprosum infirmum nolens visitare, cum vocaretur, nec eius confessionem audire, nec communicare, infra annum ita leprosus effectus est, ut nullus ad eum accedere dignaretur.

[221.] Contra tractantes corpus Christi negligenter

In partibus Alamanie [cum] sacerdos cuidam puelle infirmanti corpus Domini cum attulisset et illa nichil posse glutire propter gutturis trictionem (*sic*), corpus Christi in aquam intinxit, et ei dedit, sed cum quedam particula in aqua remansisset, sacerdos post mortem puelle ciphum aque in ecclesiam defferens, iuxta altare posuit negligenter. Quam²²² cum die quadam aquam prospiceret, vidit aquam illam versam in sanguinem et particulam illam frust[r]um carnis in medio commisceri. Advocatus est episcopus cum processione veniens et cum magno populo cunctisque devote orantibus, aqua ad suam naturam reversa, et particula ad eandem similitudinem, qua prius fuerat, est reversa.

[222.] Contra raptores

Quidam ballivus severus multum in servanda iusticia cum munera accipiens accusatus erga dominum suum, quod terram suam in accipiendis muneribus spoliasset, cumque ei rei veritate comperta illico fuisset a suo domino spoliatus, pre dolore laqueo se suspendit et de mandato domini sui tractus equis per villam mortuus iterum est suspensus. Quidam vero religiosus rogans, qualiter illi anime esset, Dominus ostenderet vidit illum in spiritu in quadam camera valde obscura

²²² quam *corr.*] quem *cod.*

et cum eo duos demones prunas ad latera eius sufflantes et liquantes aurum et argentum, quod a pauperibus ante acciperat et mittentes in os eius et per inferiora exeuncia in os eius iterum refundentes et sic cruciabatur valde.

[223.] De pena detractorum

Duo socii erant, quorum unus detractor pessimus de nullo poterat bene loqui. Qui cum in infirmitate detentus esset et ad penitendum a socio monetur, ipsius parvipendens monita, in nullo penitus se correxerat. Cumque ad extrema aproinquaret, adiuratus a socio, promisit ei, quod infra XL dies sibi apareret, si posset, et sic mortuus. Post paucos dies, sibi Deo concedente, non [f° 209v.] pro salute eius, sed ut ceteri tali erudirentur exemplo, apparuit socio totus niger et accensus intus et foris incendio infernali. Ad cuius aspectum cum ille timore deficeret, dicit ei: “Infelix ego quondam socius tuus sum, pro quo oras inaniter, quia perpetuo sum dampnatus. Cum enim essem in extremis ductus, sum coram iudice summo. Cumque obmutuissem²²³ pre timore, vidi[s] multas animas lucidiores sole manus ad iudicem contra me extendentes et dicentes: “Vindica Domine sanguinem nostrum de isto detractatore, mendace, qui nos apud homines mendaciter diffamavit. Ad hanc vocem cum me iudex torvo vultu respiceret, eius aspectu territus et confusus et de prolatis contra me male conscius memet²²⁴ ipsum et magnam misericordiam oblitus desperans, et sic perpetuo sum dampnatus.”

Et ecce quomodo detractores²²⁵ dampnantur.

[224.] De sepultura usurari

Rusticus quidam habebat asinum, cui cum nulla darentur alimenta, cardones et herbas per cimiterium comedebat. Interea quidam usurarius de villa ductus ad extrema, cum nichil omnino vellet restituere de usuris etc. expirasset, et sacerdos a parentibus rogaretur, ut corpus eius in cimiterio sepeliretur, non acquievit precibus, sed omnes dixerunt²²⁶, ut super asinum ponentur, sepeliendum ubicumque²²⁷ asinus eum portaret, de quo gavisi parentes. Crediderunt enim parentes eius, quod ad ecclesiam et ad cimiterium iret, sicut ire consueverat. Super inpositum cum toto populo sunt secuti. Qui cum eum ad patibulum

²²³ obmutuissem *corr.*] †ob mutus sererem† *cod.*

²²⁴ *incerta lectio*

²²⁵ detractores *corr.*] detractorum *cod.*

²²⁶ dixerunt *corr.*] dicerunt *cod.*

²²⁷ cum *supra lin.*

deportaret recto itinere, quod multum disstabat a villa, et ibi stetisset immobilis, et ibi eum continuo sepelierunt.

[225.] De sacerdote venatore

Quidam sacerdos valde lubricus et levis venationi intentus cothidie, cum in festo beati Laurencii captum lepusculum assari faceret, pellemque eius parieti appendisset et clericus preparasset, lepus iam fere assutus de veru subito egressus, pelle assumpta cepit ad nemora quam cicuius properare, et a manu clerici lepus fugit. Sacerdos quasi amens effectus vocatis canibus fugientem lepusculum est secutus²²⁸ tota die, et quando canes leporem attingebant, tunc elevatis ad celum primis²²⁹ pedibus, ad eum non poterant²³⁰ appropinquare.²³¹ Tandem victus sacerdos cessavit sequi fugientem leporem, et domum regrediens continuo expiravit.

[226.] De penis purgatorii

Monachus quidam Cisterciensis defunctus aparuit cuidam socio suo, cui veniens promiserat. A quo interrogatus de statu suo, respondit se per XXX dies fuisse in purgatorio. Cui cum ille diceret hoc satis parum fuisse, respondit quod: “Si possibile esset ad corpus reddiri [f° 210.] iterum, magis vellem per XXX milia annorum excoriari vivus omni die quam in Purgatorio cruciari per XXX dies.”

[227.] De vi excommunicationis

Cum homines cuiusdam parrochie fructus arborum suarum ad forum portare consuevissent, et diebus dominicis propter hoc missam dimitterent, et a sacerdotibus moniti se non corrigerent, excommunicavit arbores et, ut in veritate dicitur, ex tunc quousque absolute sunt ab episcopo, nec fructus, nec folia²³² produxerunt.

²²⁸ secutus *corr.*] sequutus *cod.*

²²⁹ *post* primis [[d]]

²³⁰ poterant *corr.*] poteram *cod.*

²³¹ appropinquare *corr.*] aproquiquare *cod.*

²³² *post* folia [[producit]]

[228.] De peccato luxurie

Cum quidam miles cum quadam muliere peccasset diu et nocte quadam vellet ad eam secreto adcedere, ceteris in domo dormientibus²³³, vidit illum ipsa ita turpissimum, quod pre timore fortiter exclamavit. Cum fecisset tertio recedens ille confusus, cum equum vellet ascendere, viso illo equus ita perterritus, pedibus et dentibus ita eum a se repellens ruptis habenis fugit. Et puer suus eo viso territus fugit. Tunc dolore tactus, et se ex consorcio dyaboli ita turpem²³⁴ intelligens causa confessionis ad quemdam solitarium accedens ita eum perterrituit, quod huc illucque diffugiens ipsum respicere non audebat. Confessus²³⁵, vero sancta confessione ad priorem formam reversus est, et equum mansuetum inveniens nullum ultra perterrituit suo visu nec aspectu.

[229.] De temptatione dyaboli contra religiosos

Thebeus²³⁶ filius sacerdotis ydolorum vidit in templo ydolorum dyabolum cum sua militia, cui cum singuli que fecerant retullissent, et unus per XXX dies se diceret plurimos homines occidisse, alius per XX annos plurimos submercisse et multa huiusmodi. Iussit eos verberari eo, quod nimis de tempore laborasset.²³⁷ Tandem unus ait se per XLI annos incitasse monachum in heremo ad peccandam, et ipsum in nocte preterita in fornicatione demercisse. Tunc ille surgens et osculans et imponens ei coronam suam, dicit eum plus ceteris omnibus profecisse.

[230.] Contra ornatum mulierum

Quidam sanctus videns ridentem dyabolum, cum ab eo quereretur causam risus, respondit: "Vidi socium meum equitantes super caudam mulieris, quam post se trahebat que cum subito elevando caudam sue vestis ad se²³⁸ retrahent, cecidit in lutum, et propter hoc risi."

²³³ dormientibus *corr.*] dormiendibus *cod.*

²³⁴ turpem *corr.*] turpens *cod.*

²³⁵ confessus *corr.*] confitere (*incerta lectio*) *cod.*

²³⁶ Thebeus *corr.*] Thabeus *cod.*

²³⁷ laborasset *in LA*] posuisset *cod.*

²³⁸ post se [[retl]]

[231.] De magnitudine et fervore Dei

Faber quidam intelligens illud ad litteram illud Evangelii: “*Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et proice abs te*” <Mt. 18, 9>, cumque [f° 210v.] frequenter uxorem proximi sui cuperet, motus contra se oculum sibi eruit. Cumque post transf<r>etasset, et in ex[c]ercitu captus a paganis cum quodam episcopo, et multis aliis in ca<r>cere retinerentur. Soldanus querens occasionem ut eos occideret: “Creditis, inquit<t>, vera esse et possibilia, que Christus vester dicit in Evangelio?” Quibus respondentibus: “Etiam”. Adiunxit: “Christus vester dicit in Evangelio: *Si habueritis fidem, sicut granum sinapis, dicitis hec monti* <Mt. 17, 19²³⁹>. Tolle et mitte te in mari. Et ita fiet.” Imminebat autem civitati mons ille magnus, qui ruinam proximam minabatur. “Si, inquit<t>, fides vestra montem movet²⁴⁰, usque ad talem locum transtuleritis, dimittam vos liberos et magnis numeribus ampliabo, quod si non feceritis, omni<bu>s pariter morien<d>um eo, quod sitis increduli verbo Dei. Si autem verus est Dominus Christus, hoc facite.” Illis vero in carcere metu mortis lugubribus accedens faber iste monocus²⁴¹ ad episcopum: “Estne verum, quod Christus dicit?” Hoc, quod, cum ille verum diceret quo<d>: “Nolite timere quia montem certissime transferremus.” Stupefactus episcopus et querens, cuius esset officii etc. et qualiter oculum amiserat, cognovisset, addidit faber: “Qui secutus est, inquit<t> Evangelium, in adversis, effectum in prosperiis.” Consequen<t>er statuto quo<dam> die accedens faber ad pedem montis, confidenter facto signo crucis cunctis videntibus mons de loco suo radicitus est avulsus. Quo viso soldanus credidit, et liberos omnes dimittens donis largissimis²⁴², ipsos omnes ampliavit.

[232.] De eodem

Alius <homo> tempore Innocentii pape 4^{ti} Lugdunii in lecto suo nocte cum proponeret confiteri, areptus a dyabolo per guttur ut²⁴³ suffocaretur. Et <cum> in corde beatam Virginem invocasset statim apparens ei, et eum liberans, dicit ei: “Vade mane ad ecclesiam fratrum minorum ad altare meum, et fratri, quem coram altari invenies orantem, confitere.” Qui inventa domo fratrum minorum, quam numquam viderat, coram altari beate Virginis fratrem Hemarum de

²³⁹ recte “Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic transi...” (Mt. 17, 19)

²⁴⁰ movet *corr.*] habet *cod.*

²⁴¹ monocus *corr.*] moriocus *cod.*

²⁴² post largissimis [[is]]

²⁴³ ut *corr.*] cum *cod.*

Baniaco invenit, cui dicit se esse missum ei a beata Virgine, et sic pure et integre est confessus.

[233.] Contra male dicentes officium

Frater quidam vacans edifficiis et curis exterioribus licet ex obedientia occasione causa illa male indicendo officio intendebat, quia cum ille diceret, manibus operabatur, aliud fere semper cum infirmitate gravatus ad extrema appropinquasset, anima subito rapta est a corpore ante tribunal iudicis est deducta, ubi sententiam dampnationis eius proferri debebat contra eum propter officium per ipsum male dictum. Tunc beata Virgo, quam ex corde dilexerat, conversa ad filium [¶ 211.] suum, instantia precum vix ab eo obtinuit, ut ad corpus rediret: “Vide, inquit, tibi qualiter de cetero sic vivendum.”

[234.] Contra religiosos singulares in cibo

Phisicus quidam intravit ordinem, et cum fratres, quos cibo<s> commederent, timens ille corpori suo sibi spiritualia procurabat, dicens complexionis sue cibos, huiusmodi esse contrarios sibi, cui in visione apparens beata Virgo. Cum fratres intrarent ad gracias, ipsa stans in [h]ostio ecclesie pixidem plenam optimo electuario, manu tenens cochlear²⁴⁴ am<o>enum illum plenum in ore singulorum fratrum intrancium porrigebat, ne eis nocerent cibaria iam comesta. Cumque et ille veniens os ad suscipiendum electuarium aperiret, illa manum retrahens: “Non indiges, inquit<t>, modo electuario quia ibi singulariter portantur medicinalia cibaria a quibus tibi cave[n]s.” Tunc ille contri[c]tus et se exponens communibus, sanior deinceps quam ante fuerat effectus est.

[235.] Contra detractionem invidorum et de utilitate audiendi missam

Filius cuiusdam castellani nutriebatur cum filio regis quem rex propter bonitatem et mansuetudinem suam tenere eum diligebat. Unde magister, qui eos nutriebat et instr<u>ebat, vulneratus telo invidie erga puerum, illum multoties accusavit. Cui cum rex non crederet propter dilectionem pueri, addidit, puerum dixisse quod rex sic fetebat, et cum obscuraretur eum quasi strictus, ipsius anelitem abhorrebat. Tunc rex iratus: “Si probari hoc, inquit²⁴⁵, valeat, illum morte adiudico.”

²⁴⁴ cochlear *corr.*] coclar *cod.*

²⁴⁵ inquit *corr.*] inquit *cod.*

“Subiacere hoc, inquit²⁴⁶ proditor, erit signum, quod cum eum volueris osculari, admittet faciem suam quasi abhorrens.” Tunc vocans iuvenem ait: “Audiui frater, quod²⁴⁷ scribis superbe quod ad regis oscula te mergeris inpudenter, sed fac, ut consulo, ut cum rex te voluerit osculari, admittas faciem²⁴⁸ tuam verecunde, ut sic te non reputet superbum.” Sicque puer ignorans fraudem, cum osculari vellet a rege ad partem se convertit. Tunc iratus rex et credens perfido eum illi tradidit, ut latenter occideret. Qui missis litteris servis regis clibanum laterum non multum longe succendentibus ex regis anullo signatis, eius nomine sic mandavit, ut sub pena capitis, quemcumque rex eis mitteret mane primum, hunc in ignem sine mora pro[h]icerent. Summoque mane festinanter destinavit ad illos iuvenem hoc penitus ignorantem. Qui in itinere audiens pulsari ad missam in quadam ecclesia, sicut consueverat devote missam audivit. Interea magister perfidus scire volens, quid [f° 211v.] actum fuerat primo venit ad clibanum, quem in ignem prohibentes quam cicius obmiserunt. Tunc puer veniens fraudemque cognoscens laudavit Dominum, et missas de post audivit libentius fraudemque regi indicans ab ipso fortius solito est modo dilectus.

[236.] De vanitate pulcritudinis et castitatis virtute

Cum monialem quamdam rex Anglie propter oculorum pulcritudinem adamasset, mandavit abatisse, quod eam sibi traderet, et pro ea dittare monasterium alioquin illud funditus extirparet. Quo audito abatissa moniali cum ceteris advocata, indicavit ei periculum, quod monasterio immineret. Qua querente: “Quid in me placuit regi tamen?” Cui inquit sic: “Oculi tui illum deceperunt.” Quo audito ingressa thalamum, statim sibi eruit oculos, quod²⁴⁹ transmittens regi per nuncium: “Mitto tibi, inquit²⁵⁰, quod in me maxime dilexisti.” Qui suam cognoscens stulticiam et virtutem maximam monialis, illius monasterium illud amore eius dittavit et dotavit copiosissime.

²⁴⁶ inquit *corr.*] inquit *cod*

²⁴⁷ quod *corr.*] quot *cod.*

²⁴⁸ *post* faciem [[tie]]

²⁴⁹ quod *corr.*] quot *cod.*

²⁵⁰ inquit *corr.*] inquit *cod.*

[237.] Contra lusores et iuratores

Quidam ludens cum alio in taxillis²⁵¹ et amittens, cum taxillos alteri a[d]misso ludo deberet reddere, iuravit adhuc semel proiecturum in despectu beate Virginis. Cumque de manu eos vellet emittere, subito cecidi[i]t mortuus, et taxilli²⁵² sibi in manu remanserunt.

[238.] De eodem

Quidam ludens in mandamento de Clais prope Graci<a>nopolim et ludens cum quodam in Cena Domini, cum multum amisisset, iratus accipiens candelas desupe<r>, dicit, quod eas comederet in despectu illius, qui fuerat in crastino crucifixus, in quo tamen mirabilem contigit, quod²⁵³ ex quo eas comedit per quinquenium, quod supra vixit, numquam postea assellavit²⁵⁴ sed per os emittebat in vomitu, quod debebat emittere assellando. Frater Crecenscius narravit, qui multotiens hoc vidit.

[239.] Contra derridentes matrem

Quedam mulier vocabatur Bona Paysa, que cum frequenter derrideret matrem eo quod inpedite lingue esset, subito facies derridentis ad posteriora versa est, et post qualemcumque curationem acceptam per sanctorum suffragia in signum reman[i]ens sibi os²⁵⁵ retortum, et locuta est inpedita usque ad mortem. Erat enim de castro Sancti Boneti.

[240.] Contra nimis diligentes filios

Apud Lausanam vir dives carens herede consueverat pauperibus erogare, tandem habito de uxore filio acquisivit [f° 212.] sibi multa. Quadam vero nocte cum puer iam quinquen<n>is inter patrem et matrem in lecto iaceret clausis ianuis et ipsis †...† renitentibus et clamantibus puer extractus de eorum manibus violenter, et in magno acervo prunarum, que in domo erant, proiectus est. Mane vero facto ossa pueri combusta in pruna reperta sunt. Hoc narrat frater Bochart qui est de villa.

²⁵¹ taxillis *corr.*] daxillis *cod.*

²⁵² taxilli *corr.*] daxilli *cod.*

²⁵³ quod *corr.*] quot *cod.*

²⁵⁴ assellavit *corr.*] assesavit *cod.*

²⁵⁵ *post os* [[retrosum]]

[241.] Contra luxuriantes et consentientes

Quidam clericus moniali commixtus, cum non possent libidinem suam in monasterio implere, illa occasione peregrinationis obtenta licencia, et quasi transitum faciens per domum clerici ab ipso recepta est hospicio, et ne perpendi posset iniquitas extra domum, in cellario fecit sibi cubiculum preparari, ad quam cum nocte venisset, et vetula una secularis conscia illic latentibus vinum in citharo ad bibendum attulisset. Mane autem facto illi inventi in lecto mortui, et vetula tenens citharam et flexis genibus coram illis mortua est inventa.

[242.] De effectu penitentiae et penarum Inferni gravitate

Duo demoniaci sanitatis gratia ad sanctum Iacobum adducti sunt, quorum adventu cognito occurrerunt eis extra urbem archidiacones et alii cum eis²⁵⁶, quibus interrogantibus unde essent et quo irent, respondit sic unus archidiaconibus: “Nos demonia sumus, et ad illum verminosum adducimur, ut ad penitentiam corporis eius possessionem²⁵⁷ quam heremus in istis hominibus exeuntes admittamus. Ego vero cum heremo in quo habito sanum dimittam, sed socius meus ab illo exiens eum crudeliter²⁵⁸ dissipans suffocabat.” Et querente demone [ab eo] qui essent ab eis et ille se archidiaconum et alios esse clericos, respondisse<t>: “Nequaquam, inquit<t> demon, sed tales et tales estis, et inperans eis enormitates peccatorum suorum.” “Nescitis, inquit²⁵⁹, quantam ob pravitatem actuum vestrorum gloriam amisistis, quam per penitentiam, dum vivitis, recuperabitis, si vultis, et ideo non doletis, quia illam beatitudinem non vidistis. Ego vero novi et gustavi, unde si corpus carneum haberem, et sicut vos per penitentiam possem accedere ad illam, sed columpna usque ad celum acuta et acutissima, et erecta acutissimis flammis ardentissimis esset hinc inde consita per illam usque in finem mundi ascendere et descendere, ut per illam penitentiam beatitudinem obtinerem.” Hiis dictis cum adducti ad sanctum Iacobum fuissent, quem in contemptum vocassent verminosum, per merita ipsius primus egressus ab hodie eum dimisit incolumem in exitu, vero alterius homo ille, quem possederat expiravit.

²⁵⁶ eis *corr.*] eo *cod.*

²⁵⁷ possessionem *corr.*] pessionem *cod.*

²⁵⁸ crudeliter *corr.*] crideliter *cod.*

²⁵⁹ inquit *corr.*] inquit *cod.*

[243.] De virtute oracionis

Monachus quidam in infirmitate extrema perductus est, et de salute [f° 212v.] anime sue a fratribus moneretur, ut confessus sacram devote reciperet. Illo renuente, et de salute sua penitus desperante, et insuper crucis presenciam abhorrente contristati fratres quod nullus eorum proficiebat in monendo, illum penitus desperantem reliquerunt. Unus tandem ex fratribus arte medicus caritate ferventior videns in eo propinque mortis certa indicia, cum nichil proficeret in monendo, dicit ei: “Die Iovis proxima morieris.” Cui infirmus: “Et ego, inquit, die Iovis descendam in infernum.” Cui ille compaciens intravit oratorium, orans devote Dominum et dicens: “Domine, patietur tua benignitas, ut animus de nobis descendat ad infernum? Obsecro, quamvis indignus, ut istius animam michi dones.” Et surgens clam crucem obtulit, detulit ad infirmum, quam ex improvise discooperiens coram eo “Intueri, inquit, quomodo levat manus et brachia et amplectitur te crucifixus et quomodo caput inclinat, ut te propitius osculetur, tu quo o[b]sculare pedes eius ymaginis, qui in cruce fuit, pro te clavis accutissimis perforatus.” Ad hanc vocem erexit animam, qui fuerat desperatus et vulnerum Christi vestigia osculatur, et molita cordis duritia aspercione sanguinis Christi Ihesu rupti fortes abyssi²⁶⁰ et confessus priori cum magna spe et copia lacrimarum sacramenta Sancte Ecclesie, ut fidelis et devotus suspiciens vitam securus terminavit, et sic fuit salvatus.

Et ecce quomodo bonum est orare.

[244.] Contra communicantes indigne

Mulier quedam adultera cum virum suum extinxisset²⁶¹, ut liberius peccaret volens hoc latere domum suam incendit, ut vir ab igne videretur extinctus, et ipsa ex dolore infirmitatem simulans viaticum petiit, ut sic ab ea omnis suspicio tolleretur, sed ut ostenderetur, 3^{cis} iniquitatis rea scilicet adulterii, homicidii, et insuper corporis Christi assumpti nequissime, quod illa in occulto commiserat Christus cunctis iustissime revelavit, nam ut corpus Christi in ore eius habuit, nec transglutire valens neque tandem in vita sua confessa nequiciam iuxta penam culpam criminis impiam vitam morte dignissima terminavit, et sic dampnata est perpetuo in inferno.

²⁶⁰ abyssi *corr.*] abissi *cod.*

²⁶¹ extinxisset *corr.*] extincisset *cod.*

[245.] De effectu Eukaristie

Cum frater Bernardus de Balma laycus Morenti moriens in exitu anime a demonibus territus huc atque illuc per lectum vultu terribili verteretur ita, ut ex terrore vultus et gestus corporis palam daretur intelligi, quid videret, ut vix fratres possent illum aspicere. Frater Girardus de Sancto Flore custos tunc temporis, qui tunc casu aderat, precepit quam cicius afferri corpus Christi quo allato²⁶² [f° 213.] et extracto de pixide subridens et ei iunctis manibus reverentiam exhibens et²⁶³ regracians, ut potuit in ipso visu spiritum letissimus ex<h>alavit. Hoc dixit frater Petrus de Tharentasia, qui hoc vidit.

[246.] De sollicitudine beate Virginis pro nobis

Sacerdos quidam, dum in die Assumptionis beate Virginis missam celebraret, vidit ymaginem eius super altare positam sudore maximo liquescentem et, cum cuncti parrochiani eius lucide hoc viderent, et mulieribus sudorem tergentibus non cessaret, cunctis orantibus Deum, dictum est ab angelo: “Sudor huius ymaginis curam et sollicitudinem signat quam gerit beata Virgo pro peccatoribus nunc in celis apud Deum.”

[247.] Maria liberat a penis purgatorii

Clericus quidam Leodiensis devote oras suas beate Virginis dicere consueverat. Deffunctus, cuidam monacho, cognato suo apparens et se dicens a penis fuisse liberatum per beatam Virginem, et adiunxit quod²⁶⁴ quicumque eius horas devote diceret, multum ei proficeret ad salutem anime sue.

[248.] Nomen Marie liberat a periculo

Puer quidam didicerat a matre sua habere semper in ore “Ave Maria”, etiamsi quid admirationis sibi occurreret. Cum in XL^a luderet cum aliis pueris multis iuxta mare, mare excrescens subito cum omnis pueros inclusisset, iste stupefactus “Ave Maria” protulit, et ecce beata Virgo in specie ymaginis maioris ecclesie deaurate pallio suo ipsum operuit et protexit. Et mari recedente submersis omnibus aliis, ille solus evasit. A quo cum queretur, quomodo evasisset, respondit quod: “Cum fluctus me involverent, et dicerem “Ave Maria”, quedam domina pulcherrima

²⁶² allato *corr.*] ablato *cod.*

²⁶³ *post* et [[...]]

²⁶⁴ quod *corr.*] quot *cod.*

pallio suo me abscondit, quousque recederet fluctus maris”. Cumque requisitus vultum eius si videret, se²⁶⁵ optime cognosceret ostensis plurimis ymaginibus in diversis ecclesis civitatis, scilicet crucifixi et sanctorum, nullam earum penitus esse dicit. Cumque ad ymaginem beate Virginis in maiori ecclesia fuisset deductus, visa ea gaudens non modicum, “Ecce, ait, domina illa pulcherrima, que cum pallio suo inter undarum pericula me abscondit.”

[249.] De clerico anglico²⁶⁶ lubrico dicente “Ave Marie” septies in die

Cumque clericus quidam anglicus lubricus cum diceret “Ave Maria” [f° 213v.] septies in die et gravi infirmitate deten[p]tus et ad extrema perductus esset, et loquelam et intellectum penitus amisisset, circa noctis medium affuit demonum multitudo peccata eius quasi innumerabilia continens, pro quibus quasi suum eum volebant extrahere in infernum. Affuit etiam angelus custos eius ferens in manu cedula[m], in qua bona pauca, que fecerat, erant scripta. Cum vero ipsemet de salute propria desperaret, ecce beata Virgo adveniens diu demones increpavit quod sic suum clericum vexarent, quibus constanter suum asserentibus ait: “Ymmo meus est, quia diutius mihi servivit sub tributo.” Cumque positus²⁶⁷ bonis ex una parte, que fecerat et peccatis ex alia in statera, et preponderarent vicia, oblato rotulo maximo pleno salutationibus, quas sibi dicerat et fecerat, et posito²⁶⁸ in statera, quidquid erat mali in parte altera sublevabat, et fugatis demonibus ad caput clerici rotuli remanserunt. Tunc conversa Virgo Maria ad clericum: “Ecce tibi, inquit, a filio meo veniam et tempus penitentiam inpetravi, vide, [quo] quomodo tibi de cetero sit tibi vivendum.” Et ipsa recedente et insperato clerico convalescente assumptis rotulis peccata sua confessus est et intrans ordinem, Deo et beate Marie devote servivit toto tempore vite sue, et miraculum omnibus narravit.

Et ecce quomodo bonum est servire Virgini Marie, et quomodo remunerat pro servicio eius.

[250.] De monacho osculante terram ad nomen Marie

Cum quidam monachus oscularetur terram ad nomen Marie in iuventute et senectute, et cum pre nimia senectute se erigere non posset, et iniunctum esset

²⁶⁵ *post se* [[obpime]]

²⁶⁶ *post anglico* [[cum]]

²⁶⁷ *positis corr.* ponitis *cod.*

²⁶⁸ *posito corr.* ponito *cod.*

duobus iuuenibus, ut ipsum erigerent, nec facerent. Cum semel ad missam ad nomen Virginis deoscularetur terram, et non posset se erigere, veniens beata Virgo ab altari, erexit eum, et iuuenis XX annorum, quia eum non erexit, non est cognitus a monachiis donec, quod factum fuerat, narravit.

[251.] De phitonista qui retinuit corpus Christi in die Pasche

Tempore Karoli regis Francie accidit in Flandria quod quedam [vigeret] phitonista, ut apes vicinorum ad suum apiarium et mellis copiam haberet, pre ceteris vicinis Eucaristiam pascalem, quam in ecclesiam acceperat, in quodam vase misit, cum vero tempore colligendi mel adveniret, et vas discooperiretur, invenit Mariam filium tenentem, et tunc viso hoc obstupuit, et exivit tanta claritas et odor quod mirabili odore et luce locus illius replebatur. [f° 214.] Et tunc audivit (*sic*) sacerdotem, qui hoc videns campanis pulsatis cum parrochia vas tulit ad ecclesiam, et cantans missam pascalem cum frangere deberet hostiam, puer oblatus fuit in hostiam.

[252.] Contra inhonorantes patres suos et ipsi non compacientes

Nota de quodam²⁶⁹, cuius pater ditissimus, cum omnia sua dedisset filio suo et ipse filius conduxisset²⁷⁰ uxorem, et ad instinctum illius contempneret patrem, et uxor similiter illum abhorrens, fecit eum expelli a domo, in qua iacebant quia abhorrebant sputum eius. Et tandem de tota domo, et poni ad portam sub gradibus, et sicut ceteris pauperibus brodium et elemosinam ei dari preceperunt. Et cum pater tremens frigore vestem filio suo humiliter postulasset emit vestem sac<c>ineam vilissimam²⁷¹, cuius medietas cum remansisset, filius filii parvulus eam diligenter abscondens requisitus a patre cur hoc faceret, respondit: “Hanc tibi, pater carissime, usque ad senectutem tuam reservabo, ut tibi faciam, sicut tu, patri tuo fecisti.” Quo audito, correxit se erga patrem et eum de post tenuit sicut semet ipsum, et ab eo veniam petiit.

[253.] Maria preservat a periculo dyaboli ne per eum dampnetur

Quidam miles quoddam castrum in via communi habebat, et omnes prope illud transeuntes sine misericordia aliqua spoliabat, Virginem Mariam tamen cothidie salutabat, nec pro aliquo impedimento eminenti ab ipsa salutatione

²⁶⁹ *post* quodam [[cum]]

²⁷⁰ conduxisset *corr.*] conducisset *corr.*

²⁷¹ vilissimam *corr.*] vilicissimam *cod.*

cessabat quod omni die Virginem salutaret. Accidit autem, ut quidam vir religiosus inde transitum faceret, et ipsum predictus miles expoliari iuberet. Vir autem sanctus rogavit predones, ut ipsum ad dominum suum deducerent quia sibi aliqua secreta habebat dicere. Adductus autem, rogavit militem, ut omnes de familia sua et castro congregari faceret, ut eis verbum Dei predicaret. Cum autem congregati fuissent, ille sanctus ait: "Nequaquam hic omnes estis, sed aliquis adhuc deest." Cui, cum omnes ibidem se esse assererent, dicit: "Diligenter perquirite, et invenietis unum abesse." Tunc unus clamans ait, quoniam solus illuc camerarius non venisset. Ille autem dicit vere ipse est, qui solus deest, pro eo solo mittitur et in medium omni deducitur. Cum autem virum Dei vidisset revolutis terribiliter oculis caput ad instar insani agitabat, nec prop[r]ius accedere audebat. Vir autem sanctus dixit ei: "Adiuro te per nomen Domini nostri Ihesu Christi, ut quis sis nobis palam dicas, et ob hanc causam huc veneris." Cui ille respondit: [f° 214v.] "Heu, adiuratus et invitus pandere cogor, ego enim non sum homo, sed formam hominis accepi qui demon sum et XIII annis cum isto milite sic permansi, nam princeps meus me huc misit, ut die, qua hic sue Marie salutatione non servaret, diligencius observarem, ut²⁷² in eum potestate accepta ipsum continuo strangularem, ut sic in malis operibus vitam suam finiens, noster esset. Quacumque enim die illam salutationem dicebat in ipsum²⁷³ potestatem habere non poteram. Ecce autem de die in diem diligencius observavi, et nullum, quam eam salutaverit, pretermisit." Hoc autem audiens, miles vehementer obstupuit, et ad pedem viri se prosternens veniam Deo postulavit, et in melius deinceps vitam suam mutavit. Vir autem sanctus dixit demoni: "Precipio tibi demon in nomine Domini nostri Ihesu Christi, ut hinc statim discedas et talem <h>actenus locum possideas, ut [ut] nulli gloriosam Virginem devote invocanti deinceps nocere presumas." Hoc autem audiens demon recessit et evanuit etc.

[254.] Contra ypocritas malos

Dum semel mater unius muris exiret locum et habitationem suam pro provisione, filius insecutus est eam. Et dum fuit in foramine, vidit gallum quemdam ad modum suum deambulantem, et timuit valde. Postmodum vidit cathum ad modum suum deambulantem. Et dum mater cum filio fuissent ad locum suum regressi, filius narravit matri, que gesta erant et quod viderat. Mater²⁷⁴, dicit filio: "Filii, noli timere a gallo quia plus te timet, sed est modus

²⁷² *post* ut [[e]]

²⁷³ ipsum *corr.*] ipsa *cod.*

²⁷⁴ mater *corr.*] matri *cod.*

suus. Sed cave a murilego, quia te rapiet, si potest quia est cautus et falsus, et te decipiet si non caveas.”

Sic sunt multi ypocrite, qui deambulant sicut murelegi et to[u]rtuose et lente. Tunc debemus cavere ab illis quia dicitur Mattheus septimo <15>: “*Attendite*²⁷⁵ *a falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestimentis ovium intrinsecus sunt autem lupi rapaces*”. Exterminant²⁷⁶ *enim facies suas, ut [ap]pareant hominibus*” <Mt 6, 16>.

Ideo de istis est multum cavendum. Sunt enim deteriores murilego²⁷⁷, quia rapiunt corpus et animam, ideo de istis est cavendum. Amen.

²⁷⁵ *post attendite* [[a fa]]

²⁷⁶ *demoliuntur in Bibl.*

²⁷⁷ *murilego corr.] mureleguo cod.*

A PRÉDIKÁCIÓS PÉLDÁZATOK

INCIPIUNT SERMONES QUADRAGESIMALES DE PENITENCIA

Sermo 1.

ff. 1-6. Penitentiam agite.

[255a.] f° 2 /16/

Exemplum vero habemus in animalibus. Nam videmus, quod omne animal, cum infirmum <se> sentit, sollicitè procurat se et querit sue sanationis remedium. Hinc est, quod similiter di<ci>t beatus Ambrosius in <H>exam<er>on: Ursus, cum gravatum <se> sentit formicas querit et comedit etc. per eas purgatur tamquam per medicum.

[255b.] f° 2 /20/

Similiter, ut refert Valerius, cervus cum vulneratum se sentit sagitta venenata, currit ad herbam dictamnum²⁷⁸ comedendam etc. Cum eam comedit, ferrum de vulnere excutitur cum veneno etc., sanatur sic.

[255c.] f° 2 /23/

Et mustella, cum percutitur ab aspide, querit cardelam.

[256.] f° 3v. /10/

Nota exemplum usurarii, qui videns demones horribiliter tremens clamabat: “<Inducias²⁷⁹> usque mane” etc. Clamans ac se devolvens per lectulum, ut demonum aspectus effugeretur, expirat. Vide in 4° *Dyalogorum*.

[257.] f° 5 /4/

Nota exemplum de demone exterminatore Egipti.

Sermo 2.

ff. 6v.- 11. Sermo de penitencia qualitate. Penitentiam agite etc.

[258.] f° 9v. /22/

Unde legitur quod quidam demoniacus ad quidam sanctum virum fuisset aductus et ille demonem adiurasset, quod recederet et nomen suum sibi diceret: “Nos sumus tres fratres qui habemus officia determinata. Ego enim vocor Claudens Cor, alius vocatur Claudens Os, 3us vocatur Claudens Marsupium. Officium enim meum est cor peccato indura est, ut non posset contricionem habere, sed

²⁷⁸ dictamnum *corr.*] diptum *cod.*

²⁷⁹ inducias *in Dial.*

si forte coneratur, laborat frater meus, scilicet Claudens Os, ut confessionem impediatur et si forte confessus fuit, laborat frater meus, Claudens Marsupium, ne satisfaciatur et²⁸⁰, ne ablata restituatur.

Et ex hoc ergo fit penitentia inutilis.

Sermo 5.

ff. 19v-22. Sermo de penitencie causalitate. Penitentiam agite.

[259.] f° 17v. /14/

Exemplum: Si tu habes lagenam vacuum et fontem aque magnum, si non posset poni tota aqua fontis in lagena, hoc esset ex defectu lagene.

Licet autem de hoc aliud sentiant doctores aliqui alii, tamen hec est doctrine sancte doctorum.

[260a.] f° 21. /2/

Nonne ingratus reputaretur, qui eum offenderet, qui eum a morte preservasset, vel suscitasset?

Nota similitudines de pellicano etc. Peccator enim deterior bestiis.

Ideo *Ecclesiastica Hystoria* quod iuxta sanctum Matheum in deserto leona crudelis bestia morabatur. Qui cum cecos filios genuisset, eos ad sanctum Matheum tulit et signis, quibus potuit, sup<p>plicavit, ut eis lucem redderet, quod vir Dei intelligens ipsis signo crucis lumen restituit. Itaque illa cum filiis ad speluncam rediit et accipiens omnis pelles quas habebat ex bestiis, quas fuerat depredata, ad cellam ipsius detulit etc. mercedem et gratias referens beneficio recepto.

[260b.] f° 21. /14/

Ad idem facit exemplum de quodam leone beati Ieronimi etc.

[260c.] f° 21. /15/

Ad idem facit exemplum de quodam leone, qui cauda ligatus a quodam serpente maximo tenebatur. Cumque pre nimio dolore clamans rugiret, quidam miles per desertum incedens leonis clamore motus venit et extracto ense serpentem occidit. Et sic ligatum leonem absolvit, qui ab eo beneficio gratus fuit, quod semper usque ad mortem sibi adhesit.

Patet ergo ex hiis, quanto ingratus sit peccator, qui huic maximo reperitur ingratus. Nam in hoc invenitur deterior bestiis et similis serpenti.

²⁸⁰ *post* et [[ni]]

Sermo 9.

ff. 33v-38. Sermo alius de malis provenientius ex peccato.

[261.] f° 36v.

Unde dyabolus dicitur dracho, Apocaliptis 13 <1-18>.

Ad idem facit exemplum, quod refert Gregorius in 3° *Dyalogorum* de Dacio Mediolanen<sium> episcopo, qui dum Constantinopoli pergeret, devenit Corinthum et ibi parari sibi iussit domum largam ad hospitandum, quam demones inhabitabant. Cumque ibi de nocte quiesceret, subito intempeste noctis silencio dyabolus incepit clamare inmensibus vocibus imitato rugitum leonum, balatus peccorum, ruditum azinorum, sibilos serpentum, porcorum stridores et²⁸¹ soricum. Tunc repente Dacius tot vocibus bestiarum ex<c>itatus, surrexit vehementer iratus, contra dyabolum clamans dixit: “Bene tibi contingit miser. Tu es ille, qui dixisti: “Ponam sedem meam ad aquillonem et ero similis altissimo”, porcis et sor<i>cibus similis factus es, bestia mutaris.” Ad quam eius vocem dyabolus fugit, nec ibi ultra habitare presumpsit.

Sermo 11.

ff. 43v.-52v. Sermo de penitencie hoc est de acerbitate pene peccato debite.

[262.] f° 45. /5/

Exemplum habemus primo in divite epulone, qui dicit se cruciari in inferno, Luc. 16 <24>: “*Pater Abraham, miserere mei et mitte Lazarum, ut mittat extremum digiti sui in aqua, ut refrigeret linguam meam quia crucior in hac flamma.*”

Item in *Vitis Patrum*, quod abbas²⁸² Macharius per heremum invenit caput hominis sine calvicio²⁸³, quod cum tangeret cum virga et quereretur, quis nam fuisset, respondit, quod fuerat sacerdos gentilium et, quantum distabat de celo a terra, tunc habebat de igne supra caput suum et sub pedibus eius et tamen sub eo erant falsi Christiani, qui mandata Dei contempserant et vilipenderant etc.

[263.] f° 45v. /9./

Ysaye 4° <14, 11>: “*Subter te sternetur tineae et operimentum tuum erunt vermes.*”

Nota de illo scolari Bononie studente, qui erat valde delicatus. Cui cum superior conventus diceret, quod damnati in inferno haberent cubile de tineae et vermibus allegans predictam auctoritatem Ysaye, ille per plurimos dies cogitans duriciem

²⁸¹ *post* et [[sortitum]]

²⁸² *post* abbas [[...]]

²⁸³ calvicio *corr.*] calvicium *cod.*

lecti modo quam potuit auferre a mente sua cogitationem. Adeo quod tandem timore isto ductus reliquit mundum et effectus est religiosus.

[264.] **¶ 51. /29/**

Unde legitur, quod fuit quidam sanctus monachus, qui in ecclesia demonia cum inueniens, coram omnibus demonem advocavit, ut coram astantibus omnibus diceret de eterne pene magnitudine[m], quid sentiret, cui demon tractus ait: “Et quis hoc quod queris, verbis expri- [**¶ 51v.**] -mere posset? Nam, ut de innumeris penis taceam²⁸⁴, quas iniusti peccatores passuri sunt, tanta est solum pena in visione Luciferi, quod si possibile corpus haberem ac in oriente consisterem totusque mundus arderet et flamis exurentibus plenus esset potius ab oriente usque ad solis occasum per medium flamme voracis eligerem pertransire, ut solum Luciferi faciem declinarem.

Ideo dicitur Iob 20 <25>: “*Vadent et venient supra eum horribiles*”, id est demones.

[265.] **¶ 52. /22/**

Unde legitur, quod fuit quidam magnus usurarius duos habens filios, quorum unus nolens²⁸⁵ de usuris accipere, di<s>cessit ab eis ad serviendum Deo viventi. Tandem patre et fratre mortuis, ille Deum rogavit, ut quid esset de eis sibi ostendere dignaretur. Itaque rapitur ad loca penalia, ducitur subito. Cumque huc atque illuc oculos verteret et patrem cum fratre videret in quodam profundo puteo, intuitus est eos se mutuis morsibus lacerantes. Et dicebat pater ad filium: “Maledictus sis tu, fili, quia propter te usuras feci et penarum periculum incurri”. Cum egro filius: “Ymo, inquit, tu pater sis maledictus, quia michi peccuniam usurarum reliquisti, propter quam ad tormenta ista perveni.” etc. [**¶ 52v.**] Postquam talia dixerant ad morsus mutuos se vertebant et carnes suas dentibus laniabant.

Ecce quomodo dilectio patris et filii divertitur in odium. Dic contra patres, qui amore filiorum peccant. Dic contra mulieres, que vadunt ad incantatores pro filiis et ad divinos pro amore viri. Dic, ut expedi<a>t.

Sermo 12.

ff. 53-60. Sermo de finis mundi propinquitate.

[266.] **¶ 55. /26/**

Exemplum patet, revelatione facta beato Dominico et beato Francisco et multis aliis personis sanctis. Dum ipsi instarent apud summum pontificem Rome, pro confirmatione ordinum suorum, fuit eis revelatum a Deo, quod Salvator tres

²⁸⁴ *post* penis [[taxiam]] *et* taceam *supra* lin.; taceam *corr.*] taxeam *cod.*

²⁸⁵ *nolens corr.*] volens *cod.*

habens lanceas in manu vibrabat illas contra mundum ad destructionem ipsius, sicut diffusius refertur in legenda beati Dominici <que> dat hystoriam. Iste tres lancee mundum destructure sunt tria flagella que Dominus [f° 55v.] contra mundum missurus est.

[267.] f° 58. /20/

Nota exemplum illius sacerdotis, qui in extremis existens dixit mulieri illi, que apposuit aures ad os eius, ut sentiret, si viveret. “Adhuc tolle paleam, adhuc †...† clerus vivit”; ut refert Gregorius in 4° *Dyalogorum*.

Sermo 15.

ff. 73-77v. Sermo de necessitate confessionis.

[268.] f° 74v. /30/

Nota exemplum de illo, qui dum laboraret in morte et invitaretur ad confessionem et nequicia ille plenus et ira urgente Domino iudicio. Respondit coram omnibus astantibus dicens: “Postquam Deus aufert michi corpus et ego auferam sibi [f° 75.] animam quia animam non possum sustinere de eo vindictam.” Non accendens missa, quod dum animam Deo auferet, eam dyabolo traderet in sui perniciem et eternam dampnationem et hec duraciores procedunt dyabolica instigacione.

[269.] f° 75. /4./

Unde exemplum quidam scripsi supra articulo 2° *serment* primo per 3^a. Tales enim diligentiores curam habent de caliga et sotulari quam de anima.

[270.] f° 77. /32/

Unde legitur, quod in Francia in quodam monaster<i>o fuit puella scientissima que cum neptis esset abbatisse, eam per omnia nutriebat ut filiam. Cum adolescens esset vite sancte et tante fame, ut ad se videndam multos de longinquis partibus attraheret. Accidit autem, ut quidam spiritualis plurimum miles [f° 77v.] ad eam videndam veniret et, cum multum placuisset sepe venire cepit, ut cum ea²⁸⁶ aliquid loqueretur de divinis. Propter quod accidit, ut ex familiaritate nimia inter se iam surrecta²⁸⁷ fiducia, ceperunt narrare aliqua inhonesta et calefactis verbis, ceperunt

²⁸⁶ ea *corr.*] ei *cod.*

²⁸⁷ surrecta] supreta

se manibus tangere crescenteque libidinis flamma in corpore dyabolo intrante, Deo oblito. Cum ceperunt dolorem et peperierunt iniquitatem, ut misera illa propter preconium sanctitatis, superbia et verecundie pudore devicta dum timuit famam perdendo et hominibus displicere, renuit confiteri quamvis sepius amaras lacrimas funderet. Factum est ergo postmodum, ut obiret inconfessa. Cumque haberetur ab hominibus velut²⁸⁸ sancta, cum magna gloria sepulta est, ac abbatissa pro nepte sollicita, omnes quesivit²⁸⁹ sorores, ut Deum devocius exorarent. Illa vero subito eis apparuit et quid poscerent, requisivit. Cui abbatissa ait: "Volumus, ut dicas nobis qualiter tibi sit." Contra protinus alta voce cantare cepit et dicere: "Peccantem me cothidie et non me penitentem timor mortis conturbat me, quia in inferno nulla est redemptio." Ceperunt cantare et dicere: "Miserere mei Deus et salva me". Quod dum audivit, statim disparuit. Sicque dampnata, quare esset, eis hocmodo apparuit.

[271.] f° 77v. /18/

Sic etiam legitur²⁹⁰ de quodam mercatore usurario qui dum venisset ad mortem et moneretur ad confessionem et ille audire renueretur, quidam de astantibus dixit ei: "Scias, amice²⁹¹, te esse dampnandum, si tuum nolueris confiteri peccatum et non restitueris alienum?" At ille fertur hoc solum respondisse: "Ego probabo si vera sint, que tu dicis." Hiis dictis vitam finivit et sicut dixit probaturus excessit.²⁹²

[272.] f° 77v. /24/

Legitur etiam, quod fuit quidam in partibus Lombardie, qui Nostre Domine vigiliam ieiunabat valde devote. Cumque in quodam bello inter Bononienses et Mutunenses exorto fuisset vulneratus ad mortem, ad pedem cuiusdam arboris derelictus a suis, auxilium Domine invocavit et quod postulavit, accepit, nam tamdiu eius adiuvantibus multis nexi (*sic*) non mori potuit, quousque sacerdos advenit, quousque eum confitentem ab omnibus peccatis absolvit.

[273.] f° 77v. /30/

Item duo fratres minores per viam aliquando accedentes, invenerunt in via localiter vulneratum latronibus, quem mortuum esse putantes et sepelire volentes, ille signum fecit, quod viveret. Et dixerunt ei: "Vis confiteri?" "Volo,

²⁸⁸ velut *corr.*] velud *cod.*

²⁸⁹ quesivit *corr.*] audivit *cod.*

²⁹⁰ aliud exemplum *in marg.*

²⁹¹ *post* amice [[de]]

²⁹² excessit *corr.*] accessit *cod.*

quia Domina, cuius diem ieiunabam sine penitentia me mori non sinit.” Mox quo confessus et absolutus, vitam in pace finivit.

Sermo 16.

ff. 78.-82v. Sermo de obstaculis confessionis impedimentis removendis.

[274.] f° 80v. /11/

Nota ad propositum parabolam, que habetur in *Barlaam* de illo, qui fugiens unicornem cecidit in puteum profundissimum et infra tenuit se in quadam arbore, scilicet ficulnea, que exibat de latere putei ex parte inferiori etc. stabat. Prospexit autem in profundum putei et vidit draconem maximum ore aperto expectantem ad ipsum devorendum, qui ex oculis et naribus ignem spirabat. Item elevavit faciem suam ad os putei et vidit licornem²⁹³, qui co[g]nabatur ipsum devorare, rursus vertit oculos ad radicem arboris et vidit duos mures, unum album et alium nigrum, qui continuo rodebant radicem. Posuerat enim pedes suos in quodam foramine, in quo erant 4^{or} aspides. Vide<n>s in quanto periculo astabat, habebat tamen unum modicum refrigerium, quia quidam gutta mellina cadebat de ramo arboris. Accidit autem, quod quidam strenuus et magnus miles transiens per desertum et videns unicornem cum ense suo occidit eum et videns istum in tanto periculo perrexit ei scalam, ut ascenderet, sed nolebat quia potius volebat sug[g]ere mel non curans de tanto periculo.

Nonne videtur tibi magna facultas, sic in proposito hoc ille significat hominem per desertum huiusmodi ambulans, quem prosequitur licornus, id est dyabolus per temptationes et pericula vel licornus²⁹⁴, id est mors et talis, ut fugiat mortem vel ea, que videntur inducere mortem per peccatum. Puteum peccati mortalis significatum se ad arborem huius vite miserabilis, videt autem inferius draconem, id est dyabolum vel infernum, duo mures sunt dies et nox, unus albus, alius niger, qui continue et cothidie corrodunt vitam nostram, quia semel morimur. 4^{or} aspides sunt 4^{or} elementa, ex quorum contrarietate semel dissolvitur, sed venit miles, id est Christus et occidit licornem, id est mortem.

Iuxta est Osee <13, 14>: “*O mors, ero mors tua*”.

[275.] f° 81. /9/

Nota etiam exemplum. Alexander, quando vidit in quadam terra homines senes depictos in pariete et titulus dicebat: “Hic vixit una hora, vel una die, vel duobus, vel tribus ad plus, quia solum diem²⁹⁵ leticie computabant”.

²⁹³ licornem *corr.*] leicornem *cod.*

²⁹⁴ licornem *corr.*] leicornem *cod.*

²⁹⁵ *post* diem [[...]]

[276.] f° 82. /1/

Exemplum habetur in illo sene in peccatis veterato nomine Nicho<la>us, qui propter continuum usum, quem habuit in peccatum carnis, non poterat ab ipso abstinere. De quo in *Legenda beati Andree*.

SERMONES SUPER PATER NOSTER

Sermo 1.

ff. 91-92v. Sermo de superbia super Pater Noster. „Pater Noster qui es in celis sacrificetur nomen tuum.”

[277.] f° 91v. /33/

Unde accidit semel, dum elevaretur corpus Christi in quadam ecclesia, erat ibi quidam iuuenis et non flexit genua, nisi modicum et ibidem apparuit dyabolus in forma humana cum ense evaginata et videntibus cunctis tran<s>fodit illum per ventrem, dicens “O, ribalde, si Christus fecisset nobis tantam gratiam, sicut fecit vobis, semper staremus genibus flexis.” Et mortuus est ille et dampnatus. Ideo caveatis de irreverentia.

[278.] f° 92v. /34/

Nota de pavone, quomodo superbit aspiciendo plumas suas deauratas, sed postea aspiciendo pedes suos ita infames, tunc humiliatur. Sic multi superbiunt, quando aspiciunt plumas status sui.

Sermo 3.

ff. 96-98. Sermo 3us super Pater Noster. De luxuria. „Fiat voluntas tua, sicut in celo et in terra.”

[279.] f° 97v. /15/

Exemplum de quadam ancilla cuiusdam militis, quam cothidie infestabat, quod sibi consentiret, illa autem nolebat. Tandem semel uxor militis inerat ad ecclesiam, ancilla in domo remanente et miles voluit peccare secum, sed illa non permisit²⁹⁶ et miles interfecit eam. Cum autem corpus fuisset portatum ad ecclesiam et sacerdos²⁹⁷ incipit “Requiem eternam”, angeli cantaverunt: “Gaudeamus omnes in Domino in honore Dulie virginis et martiris.”

Et modo vocatur sancta Dulia, ideo debent consentire, sed potius velle mori.

Sermo 4.

ff. 98v-101. Sermo 4us super Pater Noster. De gula. „Panem nostrum cothidianum da nobis hodie.”

²⁹⁶ permisit *corr.*] promisit *cod.*

²⁹⁷ sacerdos[[te]]s

[280.] f° 99v. /15/

Unde narrat beatus Gregorius in *Libro Dyalogorum* de quadam muliere moniali, que semel init ad <h>ortum suum in estate et legit lactucas et in una lactuca erat dyabolus et illa portavit ad cameram suam et comedit et statim dyabolus cepit eam vexare et illa cepit dilaniare vestes suas et percuttere alias moniales et ligaverunt eam. Venit autem quidam sanctus homo et adiuravit dyabolum, ut diceret causam, quare illam possidebat. Qui dixit ei, quod ideo, quia sine benedictione comederat lactucas et si illa dedisset benedictionem, nulla potestatem habuisset in illa.

Ideo videte, quantum periculum est comedere et bibere sine benedictione, caveatis ergo etc.

[281.] f° 100. /11/

Unde fuit semel unus interrogatus, quid plus valebat, vel interficere patrem, vel inebriare se. Dicit, quod valebat plus millesies inebriari. Accidit autem semel sibi, quod fuit ebrius et venit pater eius increpans eum et ille, qui erat ebrius, non utens ratione surrexit in patrem et occidit eum et venit mater clamans contra filium quia patrem occiderat et ille etiam occidit matrem.

Et ecce in quanto periculo ponitur ille, qui scienter inebriatur. Ideo debet quilibet cavere ab omni excessu cibi et potus. Commede ergo et bibe cum sobrietate.

Sermo 5.

ff. 101v.-104. Quintus sermo super Pater Noster. De ira. „Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.”

[282.] f° 103v. /6/

Dicatur exemplum de beato Ambrosio, qui semel cum suis discipulis venit ad domum cuiusdam divitis et dives recepit eum honorifice et quando fuit intus vidit magnam multitudinem filiorum et filiarum et adiurans eum beatus Ambrosius quesivit ab illo, cuius erant omnis illi filii. Respondit ille: “Domine, isti sunt filii et filie filiorum meorum et isti sunt filii filiarum mearum. Dico vobis, quod semper fui in magna prosperitate et nescivi, quid sit malum.” Quod audiens Ambrosius vocatis discipulis suis, dicit: “Exeamus cito de domo ista, quia Deus hic non habitat.” Et cum fuerunt extra domum, ignis de celo combussit illam domum et omnes homines et omnia, que intus erant. Et dicit sanctus Ambrosius discipulis suis: “Bene dixi vobis, quod Deus non habit[at] in domo ista, ideo malum signum est, quando Deus non [deus non] dat nec tribulationes nec infirmitates. Si ergo Deus dat tribulationes, sustinete illas et patientes et nolite indignari.

[283.] f° 104. /14/

Dicatur, quantum periculum est portare odium et malam voluntatem. Unde semel fuerunt duo mercatores, qui portabant sibi magnum odium²⁹⁸ ad invicem. Et accidit, quod unus illorum fuit infirmus et usque ad mortem et alius volens facere pacem cum eo, antequam moreretur, venit ad domum illius, pulsato, venit et intravit cameram inimici sui infirmi et petiit ab eo veniam, quem infirmus videre noluit et abscondit se infra lectum suum, dicens quod nunquam illi parceret et alius recessit et in sequenti nocte mortuus est infirmus et sepulta est anima eius in inferno. Cum autem corpus eius fuisset portatum ad ecclesiam et sacerdotes inciperent “Requiem eternam” etc. tunc crucifixus, qui ibi erat presens manibus declavatis ab utraque parte manibus suis clausit aures suas sibi, ipsi dicens quod nunquam pro illo eos audiret, eo quod noluit inimico suo parcere. Et tunc statim demones videntibus cunctis corpus illius ad infernum portaverunt.

Ideo cavete et non portetis odium etc.

Sermo 7.

ff. 107v.-109v. Sequitur septimus sermo et ultimus super Pater Noster. De invidia. „Sed libera nos a malo. Amen.”

[284.] f° 108v. /28/

Item ponit inimiciciam inter vicinos, inter virum et uxorem et sic de aliis, quia hoc est opus dyaboli.

Exemplum narratur in *Libro de Septem Donis Spiritus Sancti*, quod semel fuit unus mercator habens uxorem bone vite et tantus amor et pax fuit inter eos, quod nunquam dyabolus inter eos poterat ponere discordiam. Et accidit, quod quadam nocte, una vetula ibat de nocte et obviavit dyabolo in <h>orto illius mercatoris in forma humana sibi apparenti et cognoscens, quod erat dyabolus, dixit illi: “Quid hic facis?” Respondit dyabolus: “Fui in domo istius mercatoris per 40 annos et non potui ponere inimiciciam inter eos, ideo nunc recedo, quia nichil possem facere.” “O, dicit vetula illa, modicum vales, quia ego infra mediam horam ponam guerram inter eos et inimiciciam.” Et dyabolus dedit sibi multas peccunias, ut hoc faceret et illa in crastinum init ad quamdam puellam, dicens ei quod iret tali hora ad domum illius mercatoris, pro panno. Interim vetula init ad ecclesiam, [f° 109.] ubi sciebat uxorem mariti fuisse et retro illam stans cepit flere, dicens: “O, bona domina, quomodo estis decepta, quia creditis habere maritum fidelem et tamen tenet concubinam sibi in villa.” Et cum domina diceret, quod non credebat, illa vetula dixit sibi, quod iret ad domum et ibi reperiret unam

²⁹⁸ *post* odium [[...]]

de concubinis. Et init domina et reperit, quod maritus suus dabat sibi pannum et tunc domina clamavit terribiliter contra maritum, dicens: "O, proditor, ego servavi tibi tantam fidelitatem et tu tenes ribaldas!" etc. Tunc fuit tanta guerra et divisio inter eos et per magnum tempus, quod non poterant se videri. Donec scita veritate et tunc vetula fuit capta et tandem combusta.

Ecce, quid vocatur susurratio, scilicet est ponere inimicicias inter amicos.

[285.] f° 109 /20/

Dicatur exemplum de rege habente in curia sua unum avarum et unum invidum, inter quos rex voluit ponere guerram, unde vocatis ipsis, dicit eis, quod volebat eos ditare et promisit illis dare quidquid²⁹⁹ peterent, cum isto pacto, quod si ille, qui ultimo peteret, haberet duplum. Cum autem deberent petere, avarus dixit invido, quod peteret, sed invidus cogitans quod ille haberet duplum, noluit sibi petere etc. Contendebant coram rege<m>, tandem rex iussit invido, quod peteret et ille petiit erui sibi oculum unum, ut avaro erueretur duo oculi etc.

Patet, quomodo invidus potius vult pati in se malum, quam alius prosperetur in bonis.

²⁹⁹ quidquid *corr.*] quitquid *cod.*

INCIPIUNT NOVEN SERMONES SUPER AVE MARIA

Sermo 1.

ff. 110-112. Et primo super Ave.

[286.] f° 110 /34/

Ideo sanctus Bernardus, qui fuit devotus eius <Virginis Marie> [f° 110v.] reffert, quod dum ipse intravit religionem, non erat multum clericus, sed una die venit ad capellam Virginis Marie et ibi temptatus³⁰⁰ est eam, ut placeret sibi revelare aliquid, qualiter ipse posset esse amarus Virginis Marie et ipsius servitor et Virgo Maria apparuit ei et aperuit ei pectus et de lacte virginali posuit super oculos suos et inde fuit dilectus eius et fecit contemplationes pulcherrimas de vita sua, scilicet Virginis Marie et plus quam quicumque alius doctor, nec sanctus supermissus est, dicit, quod Virgo est fons et Christus rivulus. Et per hunc fontem nos sumus mandati, sed forte dicit Iudeus, non est ita, negando virginitatem Virginis Marie.

[287.] f° 111. /21/

Item, dicit auctoritas <Apo 12, 1>, quod portabat coronam XII stellarum, quia in ea remansit fides XII articulorum fidei, unde per claritatem XII stellarum ostenditur claritas et puritas Virginis Marie.

Et hoc habemus exemplum, quod erat quedam domina, que volebat videre Virginem Mariam propter pulcritudinem, quam audierat predicare de ea. Et sepe rogabat Deum, ut videret. Et dum semel oraret et deprecaretur in die sabbati, venit angelus ad eam et dicit ei: “Para te, gloriosa Virgo Maria veniet ad te. Tamen tu amittes oculos propter claritatem, quam dabit.” Illa dicit: “Placet dum, tamen videam eam ita pulcrum.” Ipsa domina cogitavit claudere unum oculum, ut cum alio oculo eam despiceret. Et subito venit Virgo Maria cum multitudine virginum. Et tunc clausit oculum et cum alio oculo respexit eam. Et erat tam pulcra, quod non poterat extimari pulcritudo eius et post evanuit. Et ipsa doluit multum, quia ipsa non viderat eam cum duobus oculis.

Et hoc est, quod signat Ave, id est sine -ve et sine maledictione criminis.

[288.] f° 112. /27/

Unde legitur, quod quidam dicebat semper “Ave Maria” genibus flexis et in antiquitate etc. Et dum semel diceret, cecidit, quia erat senex et debilis. Et tunc venit Virgo Maria et levavit eum, cui ipsa dixit: “Qui sum ego?” “Nescio” dicit senex. Et Virgo Maria: “Ego sum illa, quam deprecaris cothidie, scilicet Virgo

³⁰⁰ temptatus *corr.*] demptatus *cod.*

Maria. Et propter senectutem non dimittis genua flectere ob reverenciam³⁰¹ mei et ideo in tribulationibus et necessitatibus succurram tibi et finaliter anima tua in fine dierum tuorum erit in gloria paradisi.” Et ita fuit.

Ecce quantam devocionem debemus habere erga Virginem Mariam.

[289.] f° 112. /37/

Legitur exemplum de quodam milite, qui intravit religionem et non potuit adiscere nisi “Ave Maria”, ista duo verba. Et cum mortuus fuit, monachi sepelierunt eum tempore hyemali [f° 112v.] in cimiterio longe, quia non erat clericus. Et in cras<t>inum invenerunt supra tumulum suum unum lilium. Et mirabatur omnis, quia erat hyemps. Et foderunt usque ad corpus et invenerunt radicem, que procedebat de ore eius. Et erat scriptum in³⁰² folliis aureis: “Ave Maria” litteris aureis et in troncho ꝥecclesiaꝥ. Et venit vox de celo dicens “Hic salvatus est et sanctus in paradiso et fecit miracula.”

Ecce qualiter debemus salutare Virginem Mariam, ut sit advocata nostra et ut dat nobis vitam eternam et gloriam paradisi, quam nobis concedat Ihesus Marie filius, qui in Trinitate perfecta vivit et regnat. Amen.

Sermo 2.

ff. 112v.-114v. Sermo secundus de Ave Maria.

[290.] f° 114. /19/

Exemplum de quodam milite, qui erat potens valde ac dives, dum omnia bona sua indiscreta liberalitate dispergeret ad tantam devenit inopiam, ut qui consueverat magna tribuere, iam inciperet nimis indigere. Habebat autem ille uxorem pudicissimam et beate Marie valde devotam. Appropinquante autem quadam solennitate, in qua predictus miles, magna dona consueverat elargiri, cum iam, quid tribueret, non haberet, nimia confusione et verecundia ductus quousque predicta solennitas transisset, desertum locum meroris amicum expetiit, ut fortune sua in comoda plangeret et ut verecundiam evitaret. Et ecce subito quidam equus valde terribilis et terribiliorem habens sessorem, id est dyabolum et accessit ad eum miles et eum alloquitur sessor, scilicet dyabolus et causam tante tristitatis ab eo sciscitatur, cui omnia, qui sibi acciderant, enarravit, cui dyabolus ait: “Si michi in modico obtemperare volueris, magis quam ante gloria et divitiis habundabis.” Spondet ille dyabolo, sequit, quid iusserit libenter facturum, dummodo sibi ipse impleat, que permittit et ille ait: “Ecce pergite, domum tuam in tali loco require et ibidem tot auri et argenti pondera et tot lapides preciosos est inveniens, michi

³⁰¹ *post* reverenciam [[...]]

³⁰² *post* in [[folleis]]

autem hoc facies, ut tali die huc uxorem tuam ad me adduces.” Sub tali promissione miles ad domum suam revertitur et in loco, [f° 114v.] de quo sibi dixerat, querens, omnia reperit, que predixit. Qui inveniens mox palacia et castra emit, ex illis postmodum largiter dona, redemit fundos, quos prius vendiderat, congregat servos sibi et talia huiusmodi. Appropinquante vero die statua, uxorem suam vocavit et ei dixit: “Equum conscendite, quia aliquo longuis mecum vos pergere oportet.” Ac illa tremens et pavens et viri imperio contradicere non presumens beate Marie se devote commendavit et post virum suum abire cepit. Cum autem longius processissent et in via quamdam ecclesiam invenissent et illa de equo descendens, ecclesiam intravit, viro suo exterius expectante. Dum vero se beate Marie devote commendaret, illa subito obdormivit et Virgo Gloriosa predictae mulieris habitu et qualitate per omnia similis de altari processit et foras exiens equum conscendit, uxor vera predicta in ecclesia remanente, vir autem suam³⁰³ uxorem arbitrans profectus est. Cum autem ad locum statutum venissent, ecce dyabolus cum impetu nimio veniebat et ad locum statutum festinabat. Cum autem ipsos appropinquasset, statim ille infremuit et timens ac pavens accedere ad illos non presumpsit dixitque militi: “Infidelissime, cur michi taliter illusisti et pro tantis beneficiis michi talia contulisti? Ego enim tibi dixeram, ut ad me adduceres uxorem tuam et tu adduxisti Domini genitricem, scilicet Mariam. Nam cum uxor tua michi inferat multas iniurias, de ea volebam expetere ultionem et tu ad me adduxisti istam, ut me torqueat et in infernum mittat.” Audiens autem hec vir vehementer stupebat et pre timore et admiratione nimia loqui non poterat. Beata autem Maria dixit ei: “Qua temeritate, nequam spiritus, devote mee nocere presumpsisti, nunc precipio tibi, ut in infernum descendas et alicui de cetero me cum devotione invocanti nocere non presumas.” Ille autem cum magno eiulatu recessit et miles de equo suo exiliens se ad eius pedes prostravit, quem Virgo increpans ad suam uxorem, que adhuc in ecclesia dormiebat, ei iubet redire et omnes³⁰⁴ divicias demonis abicere. Rediens igitur cum adhuc uxorem suam dormientem inveniret, eam excitavit et que ei acciderant, enarravit. Cum autem ad domum ipsorum revenissent et omnes divicias demonis abiecissent, in laude Virginis Marie devotissime permanserunt et multas postmodum divicias largiente Virgine Maria receperunt.

Et sic patet quomodo Virgo Maria est Domina angelorum et dyabolorum et omnium creaturarum et qui amat eam, amatur ab ea et in fine [f° 115.] dat vitam eternam. Quam nobis concedere dignetur Ihesus Marie filius, qui in Trinitate perfecta vivit et regnat in secula seculorum. Amen.

³⁰³ *post* suam [[suam ar]]

³⁰⁴ omn[[i]]es

Sermo 3.

ff. 115-115v. Sermo super Ave Maria.

[291.] f° 115v. /13/

Primo dico, quod Virgo Maria providet bona temporalia.

Legitur, quod erat quedam mulier vidua, que habebat filias et erat obligata in multis debitis et, quidquid³⁰⁵ lucrabatur in operando, exponebat in filiabus. Unde ipsa mulier audivit dici, quod Virgo Maria erat fons gracie et thesauraria paradisi. Docuit filiabus suis “Ave Maria”, “Salve Regina” et “Septem Gaudia” etc. Et dicebant filie quolibet mane et vespere. Et iuxta illam domum erat una capella Virginis Marie et ibi orabat illa mulier, deprecabatur Virginem, ut ei provideret de temporalibus. Et fuit ei nunciatum, quod in brevi moreretur. Et ideo ipsa fuit turbata, quia ipsa relinquebat filias suas et ducit eas ad capellam ante ymaginem Virginis Marie, dicens: “Domina, vos estis fons gracie et pietatis et thesauraria graciaram, seu diviciarum paradisi. Rogo vos quod sitis mater istis filiabus, in providendo eis necessaria.” Et tunc ymago Virginis Marie extendit manus et cepit quamlibet per manum suam et dixit mater: “O, filie, ecce mater vestra. Venite ad eam quando habebitis necessitatem in temporalibus et non vadatis ad aliam.” Et ymago dimisit eas et revertuntur ad domum matris earum. Et mater moritur et quando filie habebant necessitatem de aliquo, ibant ad ymaginem Virginis Marie et ibi dicebant septem “Ave Maria” et septem “Gaudia”, prout preceperat eis mater earum. Et inveniebant supra altare tunicas factas, vel alia, que erant eis necessaria quecumque essent, sive aurum, sive argentum, sive victualia. Tandem dum fuerunt in etate maritandi, amici earum tractabant eis maritos, sed ipse dixerunt quod non facerent, nisi de consensu Virginis Marie, sicut mater dixerat eis. Et inerunt ad capellam et dixerunt Virgini Marie, quod amici earum volebat eas maritare. Et respondit Virgo Maria: “Ego providi vobis in temporalibus et in necessitatibus corporis et quamdiu manebitis sub mea protectione, volo, quod servetis virginitatem et serviatis michi³⁰⁶ [f°. 117.] in virginitate et hoc est velle meum et quia etiam mater vestra precepit vobis, quod faciatis voluntatem meam et do vobis pro marito et pro sponso vestro filium meum Ihesum Christum.” Et filie dum audierunt responsionem, fuerunt bene contente et fecerunt responsionem amicis suis, quod non haberent alium sponsum preterquam Ihesum Christum. Et ita factum est. Et quando moriebantur, veniebat Virgo Maria eis obviam. Ecce qualiter providet Virgo Maria in temporalibus.

³⁰⁵ quidquid *corr.*] quitquid *cod.*

³⁰⁶ *custos*: in virginitate *in marg.*

Nota: Require residuum istius sermonis retro folio 2° <f° 117.> tali: b *infra pag.*

Sermo 4.

ff. 116-117v. Sermo septimus (*sic*) super Ave Maria.

[292.] 116v. /21/

Et tunc fuit impleta hystoria, que legitur de angelo, qui custodit paradisum terrestrem.

Unde cum Adam vixisset centum annos³⁰⁷, dixit filio suo Seth, qui erat similis ei: “Vade in paradisum terrestrem et dic angelo, quod mittat michi de fructu arboris vite, quia ego sum infirmus.” Et ita fecit. Sed angelus dixit ei: “Quomodo possum, quia propter hoc fuit expulsus de paradiso. Et recede et dic ei, quod non potest habere, si moreretur, sed porta ei ramum istum, qui est de arbore vite et planta. Et post V^e milia annos portabit fructum, de quo comedet et vivet et non morietur.” Et ordinavit, quando esset mortuus, quod plantaretur super tumulum eius. Et ita factum fuit. Et fuit pulchra arbor et non poterat reperiri ipsa pulcrior, sed non portabat fructum, sed folia eius erant ad modum crucis. Et dum Salomon fecit templum, fecit sci<n>di illam arborem. Et post V^e *mille* annos Christus natus est et post fuit crucifixus in illa arbore, quia de illa fuit facta crux Christi Ihesu, qui est fructus vite et panis.

[293.] f° 117. /7/

Unde legitur, quod quedam monialis iuvenis et pulcra et erat sacrista et devota Virginis Marie. Et quia erat sacrista oportebat, quod redderet computum de omnibus et ipsa nesciebat. Erat ibi quidam sacerdos iuvenis, qui sciebat bene facere hec omnia. Et sic fecerunt simul per annum, vel duos. Iste sacerdos faciebat semper placita moniali et emebat sibi pannos et fructus et talia similia. Et post tres annos dixit sacerdos: “Si servivissem regine, ipsa dedisset michi aliquid. Et ego servivi vobis et nichil michi dedistis.” “Et quid dabo vobis?” ait illa. “Amorem spiritualem.” “Et quis est amor ille spiritualis?” dicit ipsa. Sacerdos respondit, quod: “Diligatis me cordialiter.” Et breviter illa dilexit deponit tantum illum sacerdotem quod tradidit oblivioni devocionem Virginis Marie. Et post dimisit habitum suum supra altare et cepit habitum secularem et exivit monasterium cum sacerdote. Et Virgo Maria, que custodit honorem cuiuslibet eam diligentis, induit habitum istius monialis et cepit claves eius et quamdiu monialis stetit extra et per spacium septem annorum sine peccato. Et videns sacerdos, quod non habebat, quod volebat, scilicet participare cum ea, recessit et dimisit eam. Et post ipsa venit ad quamdam villam et intravit domum cuiusdam mulieris vidue. Et videns quod ista mulier erat honesta, custodivit eam³⁰⁸ quasi per

³⁰⁷ annos *corr.*] annis *cod.*

³⁰⁸ *post eam* [[p]]

spacium dum VII anni vel circa. Et appropinquante vigilia Nativitatis Domini, in nocte illa domina vidua voluit ire ad matutinum et dixit moniali, si vellet ire, que dixit, quod sic. Et inerunt simul ad ecclesiam et dum ista monialis audivit cantare "*Venite exultemus*" <Ps 94, 1>, incepit suspirare et flere, eo, quod dum ipsa erat in monasterio, in magnis festivitibus, incipiebat cum priorissa "*Venite exultemus*", quod erat sibi magnus honor et ipsa multum dolebat, quia perdiderat illum honorem. Et domina dixit ei, quid habebat et illa respondit, quod nichil. Et dum fuerunt in medio matutinarum, iterum incepit flere amare. Et dixit ei iterum domina: "Quid habens?" Et breviter tantum petivit, quod monialis dixit ei totum factum, qualiter acciderat sibi. Et dixit ei domina: "Vultis vos apponere remedium?" "Ita, dicit monialis, quia si deberent me incarcerare usque ad mortem, ego volo ire ad monasterium meum." Et hoc faciebat gracia Spiritus Sancti, qui inspirabat eam [f° 117v.] et devocio, quam habebat, ad Virginem Mariam. Et dixit ei domina: "Ego associabo vos". Et inerunt ambe ad monasterium in illa nocte, quia non distabat per unam leucam. Et fuerunt in aurora diei et invenerunt ianuam apertam. Et intravit monialis et domina recessit. Et Virgo Maria fecerat officium suum et venit ad capellam ubi dimiserat habitum suum et repperit totum supra altare et dixit: "Bene est michi." Et induit se et post incepit ministrare seu facere officium suum. Et moniales nec priorissa nichil dicebant sibi, de quo ipsa mirrabatur multum. Et venit ad altare Virginis Marie et rogavit eam, ut ostenderet sibi, quid hoc esset. Et Virgo Maria dixit ei: "Amica mea, ego servavi te et feci officium tuum pro te septem annis. Redde michi gracias et filio meo Ihesu Christo et dic monialibus, qualiter accidit tibi, quia ego volo." Et ita fecit et moniales pariter et ipsa gracias reddiderunt Deo et Virgini Marie et scripserunt hoc exemplum.

Ecce quomodo qualiter Virgo Maria servat honorem illis qui habuerunt devocionem ad eam.

[294.] f° 117v. /17/

Exemplum legitur quod quidam mercator a casu fortuito, perdidit omnia que habebat. Et motus desperatione init ad nemus et portabat cordam ad suspendendum se. Sed bonus angelus custodiebat eum et Virgo Maria. Et vocavit dyabolum et venit et dixit dyabolo: "Ego invocavi Dominum, et noluit me audire, da michi divicias, et iuva me et dabo tibi quicquid volueris." Cui dyabolus: "Dabo tibi divicias in magna copia, si facias ea que dicam tibi." "Et que?" dicit. Dixit dyabolus: "Da michi corpus et animam et nega baptismum tuum et Passionem Christi tui." Cui mercator: "Bene faciam." Et dyabolus: "Oportet ergo negare Virginem Mariam." Dicit mercator: "Non faciam, quia sufficit tibi quod dedi." Et fecit signum crucis et se commendavit Virgini Maria et dyabolus fugit. Et videns

mercator quod dyabolus³⁰⁹ fugam, ceperat propter Virginem Mariam vertit se. Et vidit unam capellam Virginis Marie et init ad illam et ibi oravit Virginem, ut sibi placeret esse suam advocatam apud filium suum, quia eum negaverat. Tunc Virgo Maria ad eius requestam oravit filium suum, ut parceret sibi illud magnum peccatum, quia eum negaverat. Et dixit Christus Virgini Marie: “Quomodo possum sibi parcere quia me negavit? Et ego accepi pro eo mortem et negavit baptismum suum?” Dixit Virgo Maria: “Bene potestis fili mi, quia ego rogo vos, quia ipse benigne me rogavit.” Dixit Ihesus: “Non possimi mater, quia ipse negavit baptismum suum, per quem erat Christianus et Passionem meam, per quam erat redemptus etc. Non possum nec debeo ei parcere.” Et tunc videns Virgo Maria quod nolebat ei parcere³¹⁰, dimisit ymaginem filii sui super altare, [f. 118.] et init ad terram genibus flexis et deprecata est filium suum, ut parceret ei amore sui, quia noluerat negare eam. Et tunc Christus pepercit ei dicens: “Tu eras dampnatus et dignus morte eterna quia me et baptismum tuum negasti, sed ob devocionem quam habes erga matrem meam, quam noluisti negare, ego parco tibi. Et amplius non accidat tibi, sed esto bonus.” Et ita fuit factum. Et iste vidit hec omnia et omnia retulit episcopo suo. Et ecce qualiter Virgo Maria plena est gracia et qualiter impetrat gratiam peccatoribus.

[295.] f. 118. /15/

Legitur quod quedam mulier habebat filium et Sarraceni ceperant ipsum. Et illa venit ad ymaginem Virginis Marie et dixit: “O, Maria, vos non habuistis nisi unicum filium et ipsum perdidistis per triduum et investigastis eum, ita et ego perdidici meum. Reddatis michi si placet.” Et continuavit orationem suam usque ad diem sabbati et videns ipsa quod Virgo Maria non audiebat eam, dicit: “Certe, ego accipiam vestrum filium et non habebitis donec ego habeam meum.” Et portavit filium Virginis Marie, scilicet Christum, vel ymaginem Christi in domum suam et posuit eum cum pannis involutum, in archa sua. Et in crastinum, scilicet in die dominico, gentes viderunt quod ymago Virginis Marie non habebat filium suum et mirrabatur. Et populo eunte ad ecclesiam, venit multitudo angelorum portancium filium, illius mulieris qui dixit ad matrem suam: “O, mater mea, Virgo Maria mandat vobis quod reddatis sibi filium suum, quem detinetis captivum in archa vestra.” Et tunc presbiteri, cum toto populo, inerunt ipsum quesitum, ad domum illius mulieris et ipsa coram omnibus confessa est factum etc. Invenit gratiam ista mulier.

³⁰⁹ *post* dyabolus [[...]]

³¹⁰ *post* parcere [[ei]]

Sermo 6.

ff. 119-119v. Sequitur sermo quintus super Ave Maria.

[296.] f° 120. /5/

Legitur quod civitate quadam dum cantabatur "*Salve Regina in illo passu Ihesum benedictum fructum ventris fui ostende*" etc., mulieres videbant Virginem que tenebat filium suum super altare inter manus suas et presentabat eum dicens: "Hic est pius et benignus, quia omnes ad se venientes recipit".

Sermo 7.

ff. 120-121. Sermo sextus super Ave Maria.

[297.] f° 120v. /22/

Legitur quod quedam mulier habebat unum filium cui docuit, ut ieunaret ieiunium Annunciationis Marie et quod quolibet die diceret septem "Ave Maria" ad honorem septem gaudiorum Virginis Marie. Et misit eum ad Franchiam ad serviendam regi, quia pater suus erat mortuus. Et fuit ibi lusor et ribaldus et male vite. Et rex³¹¹ expulit eum de domo sua, tamen faciebat, quod mater eius docuebat sibi. Et post init ad nemus et fuit capitaneus latronum. Et fuit nunciatum regi et rex iussit capi. Et duxerunt eum ante regem et rex iussit eum duci ad patibulum. Et cum duceretur ad patibulum, cum turba vidit unam ymaginem Virginis Marie et rogavit eos, ut solveret eum. Et ymago erat in altum et levaverunt eum, ut posset obscurari. Pedes illius ipsa Virgo Maria porrexit ei manum et cepit eum per manu. Et alii videntes et alii trahentes et per pedes removendo scalamque patibuli alciando non potuerunt eum habere, quia Virgo Maria tenebat eum per manum firmissime. Et dixerunt ad invicem: "Hic est manus Dei. Rogemus Deum et Virginem Mariam, ut ostendat nobis quid hoc est. Si placet quod iste moriatur propter spirituales devotionem qua, quia furatus fuerat, vel forte iniuste accusatur". Et tunc loquuta est³¹² **[f° 116.]** ymago Virginis Marie dicens: "Vere non placet filio meo quod iste moriatur propter specialem devocionem quam habuit in me et ideo custodivi eum, audientes hoc dimiserunt eum et nunciaverunt regi etc. Mater eius et omnis gavisi sunt et habuerunt illam ymaginem in magnam reverenciam. Et ecce qualiter Virgo Maria custodivit eum, quia ipsa est custos Christianorum.

³¹¹ *post rex* [[ep]]

³¹² *custos: ymago in marg.*

Note: Require septimum sermonem ante folio quinto <f° 116.> signo tali: F *infra pag.*

Sermo 8.

ff. 121v.-123v. Sequitur sermo novus super Ave Maria.

[298.] f° 123v. /8/

Unde legitur de quodam monacho qui erat devotus ad Mariam Virginem, sed erat ribaldus. Et dum semel ad ribaldam suam iret et transibat unum pontem dicendo officium beate Marie. Et venit dyabolus et posuit eum infra aquam et mortuus est. Et dyabolus suscepit animam eius et portavit eam ad infernum cum sociis suis. Et angeli hoc videntes nunciaverunt Virgini Marie, tunc Virgo precepit angelis, ut irent arestatum dyabolum et animam illius. Et ita fecerunt. Et post venit Maria et dicit dyabolo: “Cur portas animam istam in infernum, in qua nichil habes?” Dicit dyabolus: “Mortuus est in peccato mortali et ibat ad peccandum mortaliter, ideo anima eius est mea”. Dicit Virgo Maria: “Non est, quia ipse dicebat horas meas et dicebat “Ave Maria”, quando fecisti eum cadere et ideo venias ad filium meum”. Et dum fuerunt coram eo, dixit Virgo Maria: “Fili mi, hic erat devotus meus et dicebat horas meas ad honorem meum et iste dyabolus fregit sibi collum, quando dicebat horas meas, quare peto veniam pro eo et condempnari dyabolum”. Respondit dyabolus: “Hic mortuus est in peccato mortali et habebat propositum peccandi, quia ibat ad ribaldam suam, quare anima eius est mea”. Dicit Christus matri sue: “Mater, videatis, quia hic de rigore iuris est dampnatus”. Dicit Maria: “Ita, sed potuisset se corrigere, si non interfecisset eum dicendo horas meas, ideo magnum dedecus est michi et vobis, quia fecit michi hanc iniuriam, quare peto veniam pro eo”. Dicit Christus: “Ego faciam ad requestam vestri et reducam animam eius ad corpus”. “Fiat” dicit Maria. Et ita factum est. Et recessit dyabolus confusus et angeli portaverunt animam illius ad corpus et posuerunt corpus extra aquam et sanaverunt collum fractum. Et reversis est monachus ad clastrum suum et notificavit hoc abbati suo et omnibus monachis et reddiderunt gracias Deo et Virginis Marie. Et post vixit et fuit bone vite et in fine fuit salvatus.

Et apparuit ei Virgo Maria in articulo mortis et sic patet qualiter Virgo Maria orat pro nobis peccatoribus, post mortem ne veniamus ad dampnationem.

INCIPIUNT NOVEM SERMONES SUPRA DECEM PRECEPTA LEGIS

Sermo 1.

ff. 124-125. Et primo supra primum. Primum preceptum: “Non habebis deos alienos coram me.”

[299.] f° 124. /29/

Legitur quod Deus precepit servare precepta Moysi. Dum erat in monte Sinay ubi Dominus Deus apparuit ei et est iste mons altus et perniciosus et nullus potest ascendere; [f° 124v.] et ibi est corpus beate Katherine. Et apparuit Moysi in flamma ignis et dicit ei Dominus: “Ascende in montem, tu et Aaron”. Et habuerunt secum quinquaginta viros ex antiquis et dum fuerunt ibi, accepit eos timor de Deo et non audebant ascendere et dixerunt Moysi: “Ascende tu et nos remanebimus ibi in pede montis”. Et venit Moyses et intravit flammam ignis, quia Deus suspendit calorem ignis, ne noceret Moysi et stetit ibi quadraginta diebus et docuit ei Dominus Deus decem precepta legis et scripsit cum digito in tabulis lapideis. Et primum fuit istud: “*Non habebis deos alienos coram me*” <Ex 20,3>. Et Deus scripsit manu sua propria, ut omnes servarent illa. Et tamen Deus poterat facere scribere per Moysem vel per angelum. Et cum videret populus Iudeorum, quod Moyses nimis stabat, dixerunt ad Aaron, quod faceret eis illum deum, qui eos eicerat de terra Egipti, “Aliter interficiemus te”. Dixit Aaron: “Vos loquimini ex superbia et vultis alium deum”. Et precepit Aaron viris et mulieribus, quod portarent totum aurum et argentum et omnia iocalia et omnis divicias suas quas habebant. Et fecit fieri fornacem et venerunt mulieres et dixerunt: “Ubi est deus noster?” Dicit Aaron: “Ecce deus vester”. Et apparuit fornacem et exivit vitulus lucens in quo erat dyabolus. Et dixerunt: “Hic est deus noster qui eduxit nos de terra Egipti”. Et tunc mulieres inceperunt coreare et orare vitulum. Et adhuc Moyses erat in monte et Deus hec omnia videbat. Et dixit Moysi: “Ego sum iratus, quia populus meus me demisit”. “Ego destruam eum, dicit Moyses, recordare³¹³ Abraham, Ysaac et Iacob servorum tuorum quia promisisti eis semen eorum multiplicare, sicut stellas celi.” Et dixi<t> ei Dominus: “Vade et fac iusticiam”. Descendit Moyses cum antiquis, habens in manibus suis tabulas et dixit Moyses, quid est hoc. Dixerunt antiqui hoc est signum belli. Dixit Moyses: “Non est, sed immolant”. Et viderunt mulieres coreantes et adorantes ydolum. Et posuit Moyses tabulas ad terram et fracte sunt et Moyses vocavit Aaron, dicens “Quare hoc fecisti?” Tunc Moyses dixit: “Quicumque est convinctus cum Deo et non adoraverit vitulum, armet se et veniat ad me”. Et precepit, quod irent

³¹³ *post* recordare [[Domine]]

ad populum et nemini parcerent, sed omnis occiderent, sive patrem, sive matrem et occiderunt XX^{ti} tercia milia, ut habetur Exodi 33°.

[300.] f° 125. /19/

Legitur de tribus pueris *Danielis* 3° quod Nabugodonozor rex precepit poni in fornace ignis tres pueros et dum erant ibi, benedicebant Deum et fecerunt illum psalmus: “*Benedicite omnia opera Domini Domino*” <Ps 102, 22; Dan 3, 57> etc. Et videntes nunciaverunt regem quod cantabant et coreabant. Et rex init³¹⁴ et vidit in medio eorum iuvenem pulcrum sole et ille erat filius Dei. Et tunc rex vocavit eos et exinerunt de fornace illesi. Et rex dixit: “Ubi est alter iuvenis?” Qui etiam dixerunt: “Ille erat Deus, qui custodivit nos et benedicimus eum”.

Et hec est doctrina, quod quando pueri benedicunt Deum, Deus est in medio eorum.

Sermo 2.

f° 125v. Sequitur octavus (*sic*) super Ave Maria.

[301.] 125v. /10/

Nota exemplum mulieris A<tt>rebate que habuit novem pueros.

Et sic potest quod non est contra naturam quod mulier portet novem pueros quia novem camere sunt in utero suo etc.

Sermo 1.³¹⁵

ff. 126-127. Et primo supra primum. Primum preceptum: “Non habebis deos alienos coram me.”

[302.] f° 126. /36/

Exemplum refertur quod in Provincia erat vir ad quem confugiebant omnes qui perdiderunt argentum et qui perdebant, vel pro aliqua sanitate habenda. Erat quedam mulier, que non poterat habere pueros et infestabat virum suum sepe quod duceret eam ad illum hominem. Vir autem erat bonus et timens Deum et sciebat quod nullus poterat facere, nisi solus Deus et ideo nolebat eam ducere. Tamen [f° 126v.] tantum garrulavit quod eam duxit. Et dum ibant, habuerunt obviam quemdam mercatorem, qui perdiderat saccum aruo plenum. Et fuerunt concordēs, ut irent simul. Et dum fuerunt ibi, fecit eis bonum festum divinator et dixit: “Sciro quare venistis”; quia dyabolus, magister suus, ei revelaverat. Et dixit eis: “Dormite hic et cras mane respondebo vobis”. Et ipse intravit cameram

³¹⁴ *post init* [[vidit]]

³¹⁵ *continuatio de f° 125.*

suam, que erat de postibus et ipsi respiciebant quid faciebat et viderunt, quod ipse fecit unam rotam in camera et posuit se in medio et dicit aliqua terribilia verba et subito venit quidem canis niger et dicit: "Quid vis?" Et ille dicit: "Hic est unus mercator, qui perdidit aurum suum. Dic mihi ubi est?" Et dicit ei canis, quod ubi descendit in itinere prope domum. "Item est hic quedam mulier que est sterilis. Quid dabo ei bibere, ut habeat pueros?" Et canis ait: "Da michi urinale". Et apportavit ei et canis minxit infra et dicit ei quod daret ei bibere et de mane. Et vir ille dicit eis omnia supradicta et vir mulieris accepit urinale et proiecit ad parietem. Et mulier flevit, dicens: "Habuissem pueros!" Et dicit vir eius: "Ita dyabolos". Et fuerunt concordēs, quod irent illud narratum episcopo. Et fuit combustus ille dyabolicus. Et dum erat in igne, invocabat dyabolum, magisterum suum, sed non poterat eum iuvare, quia processio cum cruce erat ibi. Et audiebantur dyaboli in aere ululantes et cum magno tonitruo portaverunt animam eius in infernum. Ecce qualiter iste peccabat quam istud preceptum et omnis qui veniebant ad illum. Mercator invenit aurum suum et postea init confessum.

[303.] **¶ 127. /12/**

Exemplum de quodam Lumbardo qui erat dives sine apparicione, habebat enim campos, vineas, prata et alias possessiones sine fine. Et habebat in auro VC milia ducatorum et iocalia et argentum immensa sine comparatione. Et habebat pulchram uxorem et pueros et famulos multos et vivebat in deliciis, nunquam tamen fuerat infirmus. Et accidit quod semel fuit infirmus.³¹⁶ Habuitque medicos multos et sic propter divicias suas ibat de malo in peius. Venerunt confessores et monebant eum quod confiteretur et quod ordinaret facta sua pro salute anime sue. Ipse vero non curabat, quia non credebat mori. Ymo, dicebat quod hoc faciebant propter argentum suum et post hoc fecit apportari aurum suum et argentum et fecit venire uxorem suam et pueros et famulos suos coram se et dixit: "O, anima mea quam male es avisata quo vis ire vis relinquere has divicias et delicias et uxorem tam pulchram et pueros, quid deficit tibi, nunquid habes quitquid petis." Et similia verba dicebat, dum monerent eum quod confiteretur. Et quando vidit quod anima exibat, dicit: "Ex quo tu non vis remanere, ego do te dyabolis inferni." Et subito dyaboli inportaverunt animam eius et corpus et omnis divicias et dimiserunt uxorem et pueros.

Ecce qualiter accidit istis qui faciunt Deum de auro et finaliter accidet eis similiter et hoc est verum et non sunt XL^a anni quod hoc factum est. Et ita accidet usurariis et malis divitibus, qui ponunt totam eorum intencionem in diviciis huiusmodi.

³¹⁶ *post infirmus* [[a]]

Sermo 3.

ff. 127v-129. Sequitur sermo secundus supra secundum preceptum: “Non assumes nomen Dei tui in vanum.”

[304a.] f° 129. /1/

Et hoc ostenditur *Leviticus* 24 <10-16>, ubi narratur quod quidam puer ducebat azinum et cecidit ab illo et blasphemavit Deum et antiqui probrum audierunt et ceperunt eum et ducerunt eum ad Moysen et dixerunt ei: “Pater venerande, isto blasphemavit Deum.” Qui ait, quod ponentur extra civitatem et ibi lapidaretur. Et ita fuit factum.

[304b.]

Nunquid est terribilem istud peccatum, quia ut refert Gregorius in quarto *Dyalogorum*³¹⁷ de quodam puero quinque annorum quia iurabat et blasphemavit Deum propter mala doctrina quia pater et mater docuerant eum. Accidit quod fuit infirmus et pater eius portabat eum in collo spaciatur quia habebat febres. Et vidit puer venite duodecim homines nigros et timuit et amplexatus est patrem ex timore. Et pater non fecit mencionem quia tredebat quod hoc faceret propter infirmitatem. Et tunc puer incepit Deum blasphemare et venerunt illi homines nigres, id est demones et removerunt puerum de manibus patris et in corpore et in anima portaverunt eum in infernum. Et sic dampnatus est perpetuo.

Sermo 4.

ff. 129v.-130v. Sequitur sermo tercius supra tercium preceptum: “Memento ut diem sabbati sanctifices.”

[305.] f° 130. /37/

Unde refertur exemplum de quodam Iudeo qui transfetravit mare et venit ad quoddam castrum et ad dominum illius castri quia habebat noticiam cum illo. Et Iudeus erat bonus lirista et dixit ei dominus quod tangeret liram. Et dixit ei Iudeus: “Non debeo, [f° 130v.] quia hodie est sabbatum, propter quod debeo abstinere ab omni opere”. Dicit ei dominus: “Non est peccatum, quia nos, Christiani bene facimus in die dominica”. Et in fine noluit tangere liram et dominus iussit eum poni supra ripam, seu supra rupam castri, ut prohiceretur in mari nisi duceret. Et dicit ei Iudeus quod mallet mori quam frangere sabbatum. Et ita factum est.

Et sic iste Iudeus fuit fortis in lege sua et nos, Christiani frangimus plus quam Iudei quia mercatores vendunt et emunt in die dominica et Iudei non facerent

³¹⁷ *post dyalogorum* [[quod]]

in sabbato nec facerent ignem, nec reciperent argentum. Et Christiani faciunt oppositum. Ideo veniunt mala in mundo.

Sermo 5.

ff. 131-132. Sequitur sermo quartus supra quartum preceptum: "Honora patrem tuum et matrem tuam."

[306.] f° 131v. /27/

Legitur quod erat quidem puer sex annorum bene doctus per patrem et matrem. Et in morte dixerunt filio: "Nos morimur memento nostri quod roges Deum pro nobis post mortem nostram." Et sepe ibat ad cymiterium, recordans que dixerant sibi pater et mater, quod oraret pro eis. Et hoc sepe fecit et aspergebat aquam benedictam et dicebat "*Credo in Deum, Patrem omnipotentem*" et quinquies "Pater Noster" in honore quinque vulnerum Christi et septem "Ave Maria" in honore septem gaudiorum beate Marie. Et hoc faciebat quocienscumque, ibat ad cimiterium, ut Deus liberaret eos a pena purgatorii. Erat autem quidam sanctus homo in una ecclesia prope, qui dum semel oraret, fuit sibi ostensum in visione per angelum, quod videbat unum puerum supra unum puteum, qui tenebat unam arundinem viridem in manu et erat ipsa arundo XII nodorum in quam erat in cacumine filium aureum et in fine erat hamus argentes. [f° 132.] Et puer piscabatur ibidem in illo puteo et vidit ille sanctus homo quod primo extraxit animam cuiusdam hominis et 2° extraxit animam cuiusdam mulieris et angeli erant ibi stantes et portaverunt illas in celum. Et ipse excitatus, dicit angelo quod sibi declararet illam visionem. Et dicit ei angelus: "Vade ad cimiterium ecclesie et ibi invenies puerum qui declarabit tibi". Init ille et invenit puerum supra tumulum flexis genibus. Qui dixit: "O, bone puer, quid facis hic?" Qui respondit: "Ego oro pro animabus patris et matris mee". Dicit ei sanctus homo: "Surge et amplius noli orare. Revelavit enim michi Deus per suum angelum quod sunt in paradiso et ego vidi exire de purgatorio". Et narravit ei totam visionem et exposuit ei quid arundo significabat, quia Credo in Deum et XII nodi XII articulos fidei. Et per filium orationem divinam id est "Pater Noster" quod Deus ore suo proprio dicavit et bene comparatur auro plusquam aurum valet et hamus argenteus in fine significabat "Ave Maria" quam angelus Gabriel dixit ex parte Dei Virgini Marie. Et sic puer innocens debet orare pro patre et matre.

Sermo 6.

ff. 134.-135v. Sextum preceptum: “Non mechaberis.”

[307.] f° 135. /24/

Unde legitur in *Vitis Patrum* quod erant in quadam civitate mulieres vane et superbe et erat quidam predicator, qui diceba[n]t quod peccabant et nolebant ei credere. Accidit quod una fuit mortua et fuit sentenciata per Christum et dyaboli portaverunt animam eius ad infernum. Unde quidam sanctus homo rogavit³¹⁸ Deum ut sciret qua sententia erat sentenciata. Et dum fuit in ecclesia, vidit multitudinem dyabolorum et unum equum flammeum in quo erat ista domina et nuda erat et quia habuerat pulcros crines in quibus gloriabatur, habebat serpentes a capite usque ad pedes et commedebant cerebrum et in oculis habebat duos buffones et in manibus alios duos et hoc erant quatuor dyaboli. Dixit ipsa: “O, pater sancte, tu rogasti Deum, ut scires statum meum. Scias quod ego veni ex voluntate Dei.” Dicit sanctus homo: “In virtute passionis Christi, dic michi, quis es?”³¹⁹ At illa dicit: “Ego sum illa, que habui delicias in vita mea et carnem dilexi, quamdiu vixi.” Et dicit sanctus homo: “Quid habes in capite?” Et illa respondit: “Sunt duo demones, quia non fui contenta crinibus meis.” “Et quare aperis os tuum?” “Quia feci oscula vana.” “Quare extrahis linguam?” “Quia locuta fui vana [f°. 135v.] verba.” “Quid est equus quem equitas?” Ait illa: “Est dyabolus qui portat magnam caudam in vestimentis meis.”

Ecce qualiter debes in matrimonio custodire castitatem.

Unde tanta fuit castitas Abrahe quod doctores comparant eam virginitati Iohannis Evvangeliste.

[308.] f° 135v. /17/

Legitur in *Libro de <Septem> Donis Spiritus Sancti* quod in partibus Anglicanis rex ibat spaciatus et vidit multitudinem symiarum in uno loco et unam solam in alio. Et alie³²⁰ simie tenebant³²¹ consilium inter se quid facerent de illa sola, quia fregerat matrimonium suum cum alia symia quam cum marito suo. Et deliberaverunt quod delaniarent eam. Et ita fecerunt. Et rex mirrabatur valde quare hoc esset. Dicit ei quidam phylosophus quod hoc erat quia illa simia adulteraverat cum alia et natura symiarum non potest pati. Et phylosophus cognovit per naturam illius animalis.

³¹⁸ *post* rogavit [[u]]

³¹⁹ *post* es [[as]]

³²⁰ *post* alie [[simee]]

³²¹ *post* tenebant [[detebant]]

Et ideo in Antiquo Testamento: adulteri lapidabantur. Sed hodie sustinentur et male propter conservationem bonarum consuetudinem.

[309.] **¶ 135v. /29/**

Legitur etiam de sicconia que est castissima avis. Dicitur quod fuit semel in quodam monasterio et erat nidus sicconiarum et una adulterata fuit cum alia. Sed antequam veniret maritus, socia sua ibat ad rivum et lavabat se ne appareret quod fregisset matrimonium suum. Et monachi hoc videbant quod hoc sepe faciebat. Et cum semel veniret ad lavandum, monachi non permiserunt eam lavare et sic recessit ad nidum. Et venit socia sua et vidit eam turpem et fetidam et quod fregerat suum matrimonium. Et recessit et inivit congregatum alias sicconias et dum fuerunt omnes cucurrerunt super eam et interfecerunt eam. Et hoc est natura illius avis.

Et si ergo avis, qui est creatura irrationalis, servat matrimonium suum, quare igitur tu, qui es vir et mulier creatura rationalis? Quare non servas tuum [**¶ 136.**] matrimonium? Et ideo si velimus intrare paradysum, servemus istud preceptum.

Sermo 7.

ff. 137v.-139. Octavum preceptum: "Non falsum testimonium dices."

[310.] **¶ 139. /2/**

Ut legitur *Esdre* 3 <4-42>, fuit quidam rex qui habuit quatuor filios et dicit eis quis vestrum dicit maiorem veritatem erit honoratus inter fratres. Primus dicit: "Fortius est vinum inter et super omnia, quia inebriat." Secundus dicit quod forcior est rex, quia potest facere scindere vineas et potest ponere aquam in vinum et non inebriabit. 3us dicit quod forciores sunt mulieres, quia vidi mulierem verberatam regem in mensa, quia Eva fecit cadere Adam et Sibilla Salomonem et Dalida Sansonem mori fecit et Betsabee³²² peccare fecit David. Et quartus dicit: "Super omnia vincit veritas, de qua Christus dicit: *"Ego sum via, veritas et vita."* <Io 14, 6>.

Et moraliter loquendo de primo exiit falsitas, scilicet, a vino, quia multas facit dicere falsitates et blasphemare et dicere falsum. Item 2^m fundamentum mendacii est rex. Nam in curia regis vel pape vel aliorum dominorum non dicitur veritas, sed falsitas ad complacendum regi.

³²² Betsabee *corr.*] Bersabee *cod.*

Sermo 8.

ff. 139v-140v. Novum preceptum et decimum: “Non concupisces rem proximi tui vel domum, nec desiderabis uxorem aut servum, aut ancillam, aut bovem, aut azinum, neque que illius sunt.”

[311.] f° 140v. /27/

Et hoc refert in 4° *Dyalogorum*, quod ipse Gregorius et Ambrosius semel ibant Romam et perdiderunt iter³²³ suum. Et venerunt ad quoddam vilagium ad domum cuiusdam divitis agricolae prope iter. Et ille erat antiquus, quasi ducentorum annorum et erat dives multum in campis, vineis, pratis, thesauris et domibus et animalibus cuius cumque speciei. Et habebat filios et filias antiquos qui habebant filios et filias et illi etiam habebant filios et filias. Ita quod erant ibi multi et sanctus Ambrosius interrogavit eum, primo antefuisset unquam infirmus in vita sua et dicit quod non, sed semper sanus. 2° interrogavit se de omnibus bonis suis, fecerat elemosinas [f° 141.] et de operibus misericordie et dicit quod non, quia non petierant. 3° petiit si fecerat edificare pontes supra aquas et si fecerat fieri ecclesias in honore Dei et Virginis Marie et dicit quod non, quia Deus et Virgo Maria fuit in celo. Et breviter invenit quod unquam nullum bonum fecerat. 4° quesivit ei a quo illa bona habuisset et dicit quod ex labore corporis sui et non a Deo, quia ipse est in celo, in quo non sunt talia bona. Tunc sanctus Ambrosius dixit: “Recedamus, quia hec domus dyaboli est et non Dei.” Et dum fuerunt extra domum, per quartam partem lente viderunt aerem turbatum et exinde surrexit tempestas et fulgura et tonitra et ceciderunt omnia supra domum illam, itaque interfecerunt omnis homines et animalia et post cecidit sulphur et ignis de celo qui totum conbussit, nec remansit ibi lapis et adhuc ibi est latus. Et ideo super hoc dicit Gregorius quod: “non concupisces habere divitias sine meritis”.

Et ecce qualiter precepit Deus non concupiscere bona proximi.

³²³ *post iter* [[yti]]

SERMONES VARII

Sermo 1.

ff. 222v.-224v. Sermo bonus per totam quadragesimam

[312.] f° 224. /4/

Habemus exemplum de quodam heremita qui habuit unam malam temptationem, scilicet videndi statum mundi. Et quia Deus noluit eum perdere, misit ei angelum suum qui conduceret eum. Et dum irent sic semel per mundum, invenerunt unum iuvenem ita graciosum et benignum quod mirabile et dulce erat eum videre et audire eum. Et tunc angelus divertit oculos eius ne videret illum iuvenem et obturavit nares suas ne eum sentiret. Postmodum invenerunt unum leprosum mirabiliter horribilem et fetidem, in tantum quod ille heremita avertit oculos suos ne videret illam horribilitatem et obturavit nares suas ne sentiret illum fetorem. Sed angelus per contrarium fecit quia amplexatus est eum et obsculatus est illum et vix poterat recedere a societate illius leprosi. De quo ille heremita fuit multum miratus quare sic fecerat. Tunc angelus Dei dicit heremite quod iuvenis ille contra quem obturaverat nares suas et a quo diverterat oculos suos erat unus magnus peccator et quod peccatum eius fecebat <h>orribiliter coram Deo et angelis eius. Et leprosus erat bonus homo qui prope bonitatem suam mirabiliter redolebat coram Deo et angelis eius.

Et ideo debemus nos convertere ab isto <h>orribili statu, scilicet peccanti.

Sermo 2.

ff. 225-227. Sermo bonus pro tota quadragesima

[313.] f° 226. /13/

Recitat de *Scala Celi* quod fuit quidam comes Rome qui habens in morte unicum filium, ipsum heredem constituit. Quo mortuo patrem, filius male societate dedicus omnia bona cum 3^{bus} amicis suis et sociis consumpsit ad magnam sui ignominiam. Depauperatus tandem commisit homicidium cui ratione sui generis fuit data sententia vel quod suspenderetur, vel quinque marcas auri solveret. Qui confidens in 3^{bus} amicis suis, quibus tot bona fecerat, cum quibus totam hereditatem consumpserat, solutionem quinque marcarum. Et mittens pro principali dicit: "Amice, te nunquam offendi nec mandatis tuis contempsi, omne quod tibi placuit complevi, omnia bona mea erant tua et ideo quia in te confido, rogo ut quinque marcas auri pro mea liberatione correspondeas." Cui ille: "Novi esse omnia vera que dicis, sed quia plus obligor michi quam tibi gravatus familia, ideo tibi non possum tradere quot petis, sed ne ingratus redarguar. Ideo tibi hanc gratiam faciam ut dum ad furcas duceris, dabo tibi

unum velum quo tui oculi velentur.” Ille et vero recedente, misit pro 2° cui et omnibus proponitis que primo dixerat. Respondit: “Vera sunt omnia et quia aurum tradere non valeo, hanc gratiam tibi faciam quod te asociabo usque ad furcas.” Illo recedente, vocatus est 3us cui omnibus proponitis que prius dixerat. Respondit: “Vera esse omnia, ideo ne tibi ingratus appaream, ideo si tibi deest qui tibi scalam vertat, ideo suplebo.” Quo recedente ille in carcere flere cepit et in dolore [f° 226v.] est recordatus quomodo in sua terra erat unus bonus homo qui pre caritate et parentum dilectione super mala sua reprehendebat licet de eo parum curasset de cuius bonitate confisus pro eo, misit cui penitens omnia mala sua et infortunia similiter est confessus. Ideo ei compaciens V^e marcas tradidit quibus a morte liberavit eum.

Spiritualiter loquendo: comes iste est Deus, filius est homo qui in peccatis efficitur homicida Dei ymagines in se quibus iudicatus est mori, nesciens tempus, modum vel statum. Quia vero omnia bona sua consumpsit cum tribus amicis suis, scilicet mundo, parentibus et dyabolo. Ideo ad eos in morte recurrit, cui primus, id est mundus tantum dat sudarium ingratus.

[314.] f° 226v. /32/

Nota exemplum de filia que occidit patrem suum et matrem etc.

[315.] f° 227. /33/

Nota hic verum exemplum de confessione.

II. FEJEZET. A PÉLDÁZATOK RÖVID ISMERTETÉSE

Források, párhuzamos szövegek

Bevezetés

Az alábbiakban a példázatok rövid leírását, a forrásokat, párhuzamos helyeket adom meg. Ahol megtalálható, ott utalok Tubach katalógusának hivatkozásaira is. A párhuzamos helyeknél nem közlök mindent, amit Tubach megad, csak olyan szövegekre utalok, amelyek a példázatok lehetséges forrásai lehetnek, vagy nagyon közel állnak hozzá.

A történetek rövid leírását dőlt betűvel szedem, a forrást vagy a legközelebbi párhuzamos helyet (ahol megállapítható) vastag betűvel jelölöm. Ha történetnek több változata is megtalálható, nem közlöm mindenütt a párhuzamos helyeket, csak az első esetben.

A rövidítések feloldását az ismertetések után közlöm.

1.

Tubach 4498, 4079 hasonló

Egy gazdag férfi megkérdezi a három fiától, hogy mit fognak tenni lelke üdvösségéért. Az első kettő alamizsnát és miséket ígér, az örökségből kitagadott harmadik viszont azt válaszolja, hogy ugyanannyit ő is meg tud cselekedni, hiszen a másik kettő sem fog tenni semmit.

2.

Tubach 1475/A. 8. hasonló

Egy uzsorás egyezséget köt a Halálal, hogy az figyelmezteti, mielőtt eljönne érte. Húsz év elteltével három figyelmeztetést kap, de nem vesz róluk tudomást, így bűnbánat nélkül hal meg és elviszi az ördög.

3.

A Jeruzsálemi Szent János rend egyik lovagja nem tudja elmondani a óráit, ezért a rend nagymestere megdorgálja.

4.

Tubach 3452; 5353 hasonló

DM, X, 65.

Három démon feladata a keresztények elcsábítása az igaz hittől. Az első neve: “*Claudens cor*”(a szív bezárója), a másodiké: “*Claudens os*” (a száj bezárója) a harmadiké pedig “*Claudens bursam*” (az erszény bezárója).

Változata a 258. történet

5.

Egy írástudatlan bűnösnek felírja a pap, hogy másnap böjtölnie kell bűnbánatképpen. Az illető azonban mindennap felolvastatja magának a papírt, amelyen ez áll: „Holnap böjtölj”, és így soha nem teljesíti a penitenciát.

6.

Tubach 5029.

JdV 178; *SC* 970.

Egy fogadóst halála után nem tudnak meg sem mozdítani a helyéről. Egy szerzetes azt javasolja, hogy hívják azokat, akik hasonló bűnöket követtek el, ők ugyanis képesek társukat kivinni a házból.

7.

Egy asszony a fiát egy remetéhez adta szolgálni, és adományokat adott vele. Egyszer megkérdezte, hogy a fiú üdvözülni fog-e, vagy sem. A remete kinyilvánít

nította neki, hogy nem, és elküldte magától a gyermeket. Mire az asszony tovább folytatta az adakozást, így a fiú üdvözült.

8.

Egy nemes asszony (a lélek) bűnei miatt elvesztette az örökségét (a Paradicsom dicsőségét), amit királyi segítséggel (jócselekedetekkel) visszanyert.

9.

Tubach 1664

DM, V,10; Pelbárt 245

Kölnben két megszállott asszonyban levő démon beszélgetett a mennyek országáról. Az egyik azt mondta, hogy ha lenne egy égisz tűzes vasoszlop, borotvák és hegyes grádicsokkal borítva, a világ végezetéig is inkább azon vonszolná föl-le magát, ha ezzel visszajutna a korábbi boldog állapotába.

10.

Egy herceg mindkét szeretett fiának ajándékot küldött. Az egyik megvetően fogadta, a másik viszont nagy tisztelettel viszonzta. Az első gyermeket sötét börtönbe vetették, a másikat pompás palotába költöztették át.

A fejedelem Krisztussal azonos, a két fiú a hálátlan, ill. az Isten iránt buzgalommal viseltető embereket szimbolizálja.

11.

Tubach 2440 hasonló

DM, II, 1; JdV 257; LA CLII (De sancta Thaisi meretrice) p. 677-679; Pelbárt 387; SC 202 és 297D; Vita Sanctae Thais meretricis, PL, vol. 73, col. 661-664.

Thaist, a népszerű prostituáltat felkeresi egy apát világi öltözkében. Beszélgetésükből kiderül, hogy a kéjő hisz Istenben és a túlvilági büntetésben. Az apát felszólítására ezért bűnbánatot gyakorol és üdvözl.

A történetben szereplő apát Paphnutius.

12.

Tubach 815.

Odo P4; VP, col. 995/13.

Míg egy gazdag, de bűnös embert pompás temetésben részesítenek, egy szent életű remetét megöl egy vadállat. A remete szolgájának kérdésére egy angyal felfedi a titkot: az első a földön kapta meg a jutalmát, míg a második a túlvilágon fogja.

Változata a 183. történet.

13.

Tubach 1450.

JdV 289; *LEx* 195; *SC* 831; *SpL* 91; *VP* 995/15.

Egy erkölcstelen életű asszony temetésén sokan jelennek meg, míg jámbor életű férjét viharban hantolják el. Leányuk nem érti ennek okát, de megtudja, hogy anyja a pokolba került, míg apja a mennybe.

14.

Tubach 1442

Odo P131

Egy asszony sokat szidta az azóta elhunyt anyját. Plébániájának papja a templomban tanúja lesz annak, hogy az asszonyt a kereszttel előtt démonok gyötrik, és azt kiabálja: "Jaj nekem, amiért megszülettem, mert mint testben, mint lélekben elkárhoztam".

15.

Tubach 5022.

JdV 134; *LA* CLXXX (*De sanctis Barlaam et Josaphat*) p. 816; *Libri viii.*, II. 40; **Odo P138** és F45; *Pelbárt* 377; *SC* 435; *SpL* 388; *VP* col. 493.

Egy unikornis által üzött férfi egy kútba esik, megkapaszkodik egy fa gyökerében, amelyet két egér rág, alul pedig egy sárkány tátja a száját.

A szerző egy görög művet említ, ami nem más, mint a Jóannész Damaszkénosznak tulajdonított Barlaam és Jozafát.

Változata a 274. történet.

16.

Tubach 1643

SC 95; *SpL* 61; *TEx* 75; *VP*, col. 1012, cap. 14.

Egy öreg meséli, amint a városban fekete lovasok és ördögök rabolják el egy gazdag ember lelkét. Az áldozat Istenhez fohászkodik, de az ördögök így válaszolnak: "Miért nem akkor fohászkodtál, amikor még tehetted volna? Most azt a büntetést kapod, amit megérdemeltél!" És lelkét a pokolba viszik.

17.

Tubach 4301.

SC 458; *SdB* 57; *SpL* 518; *TEx* 281.

*Egy beteg lovag megkéri hűbérurát, az angol királyt, hogy adja vissza neki az egészséget. Amikor megtudja, hogy erre a király nem képes, Isten szolgálatába ajánlja magát. Érdekes, hogy a Corpus Christi College Library (Oxford) ms. 32, fol. 44v. példázatában a király francia (*SpL* p. 150).*

18.

Tubach 2674

LEx 69; **Odo P188**; *SC* 48; *SdB* 439.

Amikor egy haldokló jurátusnak már az ostyát viszik az ágyához, megkérdi a kollégái véleményét, hogy elfogadja-e vagy sem. Azok igennek válaszolnak, mire a haldokló szokása szerint ellentmond nekik, és "Fellebezek!" felkiáltással gyónás és áldozás nélkül hal meg.

19.

Tubach 1103

JdV 31; *LA* CLXIII (*De commemoratione animarum*) p. 731-732; **Odo P190**; *Pelbárt*, 294; *SdB* 9.

Sylo mágiszternek halála után megjelenik az egyik társa számtalan írott pergamennel övezett köpenyben. Elmondja, hogy a vitákban érzett hiú dicsősége miatt kárhozott el. A testéről lecsöppenő izzadság átégeti Sylo tenyerét.

A Legenda Aurea Silo-ként írja, Jacques de Vitry pedig Sella-nak. A *Legenda Aurea* forrása Petrus Cantor ciszterci szerzetes (†1297). J. Berlioz jegyzete: "Más kortársak az esetet Serlon de Wilton költőnek tulajdonítják." *Rire...*, 181-182. o., 142. jegyzet).

20.

Tubach 1113

Odo P170; *SdB* 508.

Pierre Abélard-ot a szerzetesek nem hajlandók beengedni a kolostorba, amikor szegényes öltözképpen mutatkozik, viszont nagy tisztelettel övezik, amikor pompás ruhákat hord.

SdB szerint a kérdéses kolostor a Saint-Denis apátság, ahol Abélard szerzetes lett.

21.

Tubach 4790. és 24.

JdV 62 és 285; **Odo P98**.

Egy lator, aki számára lehetővé teszik, hogy megválaszthassa azt a fát, amelyre felakasztják, nem talál kedvére valót.

22.

Tubach 2808.

Odo P108.

Az uzsorát gyakorló zsidók a démonokhoz hasonlatosak.

23.

Tubach 4183a

JdV 116; *SdB*, 50 és 58.

Egy király fia szerzetes lesz. Apja lerombolással fenyegeti meg a kolostort, ha nem hagyja el a rendet. A fiú erre csak akkor hajlandó, ha apja meg tudja változtatni azt a szokást, hogy a fiatalok is meghalhatnak, akár csak az öregek.

SdB szerint az eset Vignory (Haute-Marne) hűbérurával és fiával esett meg. Pierre de Poitiers (1125/35–1205), párizsi kancellár is említi a történetet. Szerinte az említett kolostor maga Clairvaux. J.Berlioz jegyzete (*Le rire...*, 172. o. 82. jegyzet).

24.

Tubach 2907

JdV 9; *LA* CLXXX (*De sanctis Barlaam et Josaphat*) p. 817; *Libri viii.*, II, 43; *Pelbárt* 395; *SC* 135; *SpL* 252; *VP*, col. 496/XIV.

Az egyik országban minden évben új királyt választanak, akinek utána el kell hagynia az országot. Az egyik uralkodó még királysága alatt kincseket szállít egy szigetre, gondolva a későbbi időkre.

25.

Tubach 2041.

***LA* CXIX (*De assumptione beatae Mariae virginis*)** p. 515–516 / 5; *Libri viii.*, III, 13, 18, 34; *SC* 368 és 660; *SdB*, 56, 232.

Bourges-ban egy zsidó gyermeket, aki Húsvétkor a keresztény gyermekekkel együtt áldozott, az apja a tűzbe dob, ahonnan azonban a szent Szűz segítségével épségben kerül ki.

A *Legenda Aurea* a történet 527-ben esett meg Bourges-ban. Heisterbachi Caesar szerint viszont Breslauban (Wroclaw), Lengyelországban történt.

26.

Tubach 3230.

BUA II. 29. 12; ***LA* CXXXI (*De nativitate beatae Mariae virginis*)** p. 592–593 / 7; *Libri viii.* III. 64. var.; *DM* VII, 4.

Egy pap csak a Miasszonyunk officiumait énekli, ezért a püspök felfüggeszti állásából, de a szent Szűz utasítására visszahelyezi funkciójába.

A *Legenda Aurea* és Heisterbachi Caesar szerint a püspök Canterbury szent Tamás volt (1118–1170).

27.

Tubach 5148a

Kazinczy 25-27; **LA CXXXI** (*De nativitate beatae Mariae virginis*) p. 592 / 6; *Libri viii*, III, 50; SC 657;

Egy klerikus a Szűz iránt érzett szerelme miatt elhagyja feleségét a házasság napján. Érdekes megjegyezni, hogy a Scala Coeli szerint a főhős nem klerikus, hanem egy magyar herceg. A Kazinczy-kódex szerint a forrás Canterbury szent Anzelm.

28.

Tubach 1478 hasonló

LEx 41.

A szent Szűz vigasztalást nyújt egy haldoklónak, aki megnyugodva néz az elmúlás elébe.

29.

Tubach 5113.

DM, VII, 40.

A szent Szűz utasítására azt a klerikust választják meg püspöknek, aki nagy jámborsággal tisztelte őt.

30.

Tubach 5139.

LA CXIX (*De assumptione beatae Mariae virginis*) p. 516-517 / 7; *LEx* 52; *Libri viii*, III, 16; SC 678 és 680

Egy bűnös életű sekrestyés vízbe fullad, de mivel életében mindig nagy tisztelettel viseltetett a szent Szűz iránt, annak segítségével feltámad és megjavul.

Változata a 298. történet.

31.

Tubach 1185

SdB 121.

Három testvér örökölt egy várat. Rengeteg bűnös dolgot műveltek, végül elfogták és felakasztották őket, de a harmadik fivér csak akkor tudott meghalni, miután megáldozott.

SdB szerint Nevers környékén, *Peresi* szerint viszont Mâcon vidékén játszódtott az eset. *SdB* szerint a történet 1225-ben zajlott.

32.

Tubach 5133

DM, II, 12; JdV 296; SpL 383.

Egy elszegényedett lovag az ördög csábítására megtagadta Krisztust, hogy visszanyerje gazdagságát, de a Szűzet nem volt hajlandó.

Változata a 294. történet.

33.

Tubach 2456

Egy prostituált nem mert a feszületre nézni, ezért Máriát kérte, hogy járjon el az üdvössége érdekében.

34.

Egy nemes asszonyt elcsábító kanonok meghal a lelkiismeret-furdalástól, de a szent Szűz feltámasztja.

35. a és b

Tubach 5126

LA CXIX (De assumptione beatae Mariae virginis), p. 504-505.; LEx 39.

A szent Szűz életének két változata.

A “b”.verzió megfelel a *Legenda Aurea*-ban kifejtett álláspontnak.

36.

Egy mezőn dolgozó paraszt, aki mindig megtartotta a szentek ünnepeit, az esti harangszót meghallván állatait kifogja a szekérből, s mindent hátrahagyva a misére siet. Szekere magától hazatér.

37.

Tubach 4667

Compilatio singularis exemplorum (XIIIe s.) Ms. Upsalla, BU. 523, f° 13.

A gyermekeit megölő anya úgy akar öngyilkos lenni, hogy pókokat eszik, de a szent Szűz megmenti őt.

38.

Tubach 2235

LA CXXXI (De nativitate beatae Mariae virginis) p. 592 / 5; Libri viii, III, 54, 63; SC 687; SdB 119.

Egy lator megmenekül az akasztófától a szent Szűz iránti tisztelete miatt.

Tubach tévesen ír SdB 103-mat, valójában 119.

39.

Tubach 427

LA LI (De annuntiatione dominica) p. 221; Libri viii, III, 3; SC 650; SpL 387; Egy lovag szerzetesrendbe lépve csak két szót képes latinul megtanulni: "Ave Maria". Halála után sírjából olívafa nő, amelynek leveleire ugyanez van írva.

Heisterbachi Caesar szerint a történet Lengyelországban játszódik. *LA*: nem olíva, hanem lilium nő a szívéből

Változata a 289. történet.

40.

Tubach 488 hasonló

LEx 106.

Egy paraszt eladott egy városi polgárnak egy fél hordó bort, de elfelejtette megfizetni utána a tizedet. A bor megecetesedett, és a polgár panaszt tett a parasztnál, aki kifizette az elmaradt tizedet, így az ecet újra borra változott.

Tubach szerint hasonló történet szent Anzelmmel történt meg.

41.

Angliában mindenki megfizeti a tizedet, ezért nincs sem vihar, sem villámlás.

Cím, kifejtés nélkül.

42.

Tubach 2810

BUA II. 29. 13; Libri viii, III, 67.

A zsidók megölnek egy keresztény gyermeket, aki gúnyolódó dalokat énekel róluk. Anyjának szomorúságát látva, a szent Szűz visszaadja a fiú életét.

43.

Tubach 536

DM VII. 34; JdV 60; LEx 54; SdB 91.

Egy apáca, a kolostor sekrestyésének csábítására enged a test kísértésének, elhagyja a zárdát és prostituált lesz. Amikor 15 évvel később a kolostor mellett visz az útja, megtudja az apácáktól, hogy távozása senkinek sem tűnt fel, mert a szent Szűz helyettesítette őt hívatalában. Megtér és újra belép a zárdába.

Változata a 293. történet.

44.

Tubach 3450

Libri viii, III, 41.

Egy klerikus nem tudott bűnre lépni egy Mária nevű nemesasszonnyal.

45.

Tubach 2035

Libri viii, II, 3.

A forró vízben felejtett gyermeket megmenti a szent Szűz, mialatt szülei a templomban vannak.

46.

Tubach 425

DM VII, 27; *LA CXIX* (*De assumptione beatae Mariae virginis*) p. 517; *SC* 683; *SpL* 379;

Az ördög fiatal férfi képében bűnre csábít egy leányt, aki csak úgy tudja őt távol tartani, hogy egy öreg tanácsára Ave Mariát mond.

A Legenda Aurea szerint a leány nem *Ave Mariával*, hanem *sancta Maria adjuva me* kiáltással győzi le az ördögöt.

47.

Tubach 2444

JdV 223.

Amikor egy férjes asszony a szent Szűz segítségét kérte, hogy bosszút állhasson a férje szeretőjén, a Szűz elutasítja, mert a másik nő buzgósággal viseltetik iránta. Amikor a két asszony összetalálkozik, a férjezett kijelenti, hogy Mária tanácsára nem kíván rosszat neki. A szerető pedig meghatódva ígéretet tesz arra, hogy nem találkozik a másik férjével.

48.

Tubach 313

Egy, a szent Szűz iránt buzgó rablót a mennyei bíróság elítél. Buzgóságának köszönhetően a Purgatóriumba kerül.

49.

Tubach 1019 hasonló

Egy leány Krisztus iránt érzett szerelme.

50.

Egy klerikusnak, aki gyakran mondta el az Ave Mariát, azt mondta a Boldogságos Szűz, hogy amikor a benedictus-hoz ér az imádságban, tartson egy hosszú szünetet, mert (ő, Mária) átérzi, hogy a fia a méhében van. A végén pedig nem csak azt mondja, hogy Jézus, hanem tegye hozzá: Krisztus, az élő Isten Fia.

51.

Tubach 1856 hasonló

DM VII, 24 hasonló; *SC 639*.

A szent Szűz tejével gyógyít ki egy kanonokot az ekcémájából.

A 286. történet hasonló, ott szent Bernát a főszereplő.

52.

Szent János feltárja a Szűz szépségét, és ámulatba ejti szent Dénest.

53.

Tubach 5135

Libri viii, III, 20. hasonló

A Szűz helyreállítja egy idős szerzetes egészségét, aki már nem tudott térket hajtani előtte.

Változata a 288. történet.

54.

Tubach 5357

JdV 45.

Nagy Sándor békét ajánl egy ostromlott városnak, ha az átadja neki azt a hét embert, akik a templomban imádkoznak a település felszabadulásáért. A városiak szerint azonban ez olyan, mintha a farkasok békét ajánlanának a pásztornak, ha az átadja nekik a kutyáját. Alexander erre megkegyelmez a településnek.

55.

Tubach 1766

Biblia Sacra, ApCsel 17,16-34; LA CLIII (De sanctis Dionysio, Rustico et Eleutherio) p. 681-683; TEx 231.

Szent Dénes megtérése.

56.

Tubach 126 és 141

SC 732; SpL 315; TEx 185.

Egy öreg olyan csodálatos drágakövet ajándékozik Nagy Sándornak, amely a mérlegre téve mindennél többet nyom, de ha földdel borítják, mindennél könnyebbnek bizonyul.

57.

Egy haldokló uzsorás, aki nem akart semmit sem adni a lelke üdvössége érdekében, megváltoztatja elképzelését, egy, a házában élő beteg megjegyzései hatására.

58.

Tubach 3573

Libri viii, III. 43; Odo P73; SC 666; TEx 158.

Egy festő csúnyára festette az ördögöt és szépre Szűz Máriát. Az ördög lelöki őt az állványról, de a Szűz a levegőben tartva megmenti.

59.

Egy keveset beszélő apáca.

60.

Egy apácát, aki sokat sírt Krisztus szenvedései miatt, a gyónásra elkíséri a szent Szűz és szent János.

61.

Egy, a test kísértéseitől gyötört szerzetes látomásában egy asszony gyötrelmeit nézi végig, aki testi gerjedelmei miatt tüzes trónuson szenved.

62.

VP, col. 881/30

Egy fiatal, testi kísértésektől gyötört szerzetes tanácsot kap egy öregtől: “Tégy úgy mint az asszonyok, akik ha el akarják szoktatni a gyermeket a szopástól keserűfüvet tesznek a mellükre. Te is vésd eszedbe a halál és az utolsó ítélet keserveit.”

63.

Tubach 3797

Odo P1; SdB 102.

Egy tengerentúli zarándok követte Krisztus nyomát ezen a világon. Az Olajfák hegyére érkezve az égbe ragadtatik.

64.

A csavargó szerzetesek ellen.

Egy apát egy belül üres, kívül azonban arannyal borított ládikót helyez az oltárra. A szerzetesek tisztelettel övezik, amíg meg nem tudják, hogy üres.

65.

Egy rabló annak köszönheti az üdvösségét, hogy gyakran vetett keresztet.

66.

Tubach 1268

BUA 2, 30, 31; JdV 245; Libri viii, II, 52; SC 630; VP, col. 744/11 és 878/22.

Egy remete kísértésbe esik elhunyt kedvese által, hogy megnyugodjék, kiássa a sírt, és kivesszi onnan a halott fejkendőjét, azon alszik, és így szabadul meg a kísértésektől.

67.

Egy szép palotát építő jogász borzalmas halála után a sírjában egy kígyó mászik be a szájába.

68.

Egy jó testvér, akit purgatóriumi szenvedésre ítélték azokért a tetteiért, amelyeket nem jó szándékból cselekedett.

69.

Egy halott testvér visszajön a túlvilágról és egy másik testvér kérdésére azt válaszolta, hogy nem a bűnösök dolga tudni, milyen is az Úr kegyelme.

70.

Tubach 5065 hasonló

SdB 265

Halála után egy mágiszter megjelenik a párizsi püspöknek, aki korábban gyóntatója volt, és elmondja neki, hogy a hiú dicsőség bűne miatt elkárhozott.

SdB változata szerint a mágiszter Saint-Victor-i Húgó, viszont a mágiszter nem püspöknek, hanem egy szent férfiúnak jelenik meg.

71.

Tubach 656 és 3434

SC 57; SdB 46.

Egy püspököt megöletett az archidiakónusa, hogy ő kerüljön a helyére. Amikor a beiktatási ünnepségre megy, találkozik azzal a gonosztevővel, aki a parancsára megölte elődjét. Az elmeséli neki, hogy látomásában az isteni ítélőszék elé kerül a halott püspök és az archidiakónust is oda citálják. A gonosz főpap azonnal meghalt és elkárhozott, míg elődje üdvözült.

72.

Humbert de Catha testvér, amikor Clermont-ban prédikált, nem tudott egy uzorást rábírní a megtérésre, mert az megvesztegette a világi és az egyházi hatóságokat is. A barát ezért a legfelsőbb bíró (Isten) elé citálta, és megjósolta neki hamarosan bekövetkező halálát és elkárhozását, ami meg is történik.

73.

Tubach 4889.

JdV 168.

Egy haldokló uzsorás három részre osztja vagyonát. Az első kettőt a feleségének és gyermekeinek adja, a harmadik részt magával temetteti el. Sírjában a démonok forró aranyat öntenek a szájába.

74.

Tubach 375

JdV 177; *Pelbárt* 123; *SC* 972.

A pap nem akar eltemetni egy uzsorást. Családja kérésére végül egy számár hátára teszi, hogy az jelölje ki a temetés helyét. A számár a kivégzőhelyre viszi a halottat, ezért ott temetik el.

Változata a 224. történet.

75.

Tubach 5050

JdV 170; *SdB* 411 és 59 hasonló.

Egy haldokló uzsorás az ördögnek ajánlja magát.

76.

Tubach 5047 hasonló

Egy pap eredmény nélkül figyelmeztet egy uzsorást, hogy senki sem üdvözülhet a bűnös úton szerzett javak visszaszolgáltatása nélkül.

77.

Tubach 5046 hasonló

Egy forróházba esett uzsorás ezüstdénárokkal kívánja lehűteni a testét. Egyet véletlenül lenyel és megfullad.

78.

Egy haldokló uzsorás a lelkét, a feleségét, gyermekeit és a plébánosát egyaránt az ördögnek adja hagyatékul, mert ők csábították a bűnre, illetve nem tartották vissza.

79.

Tubach 2671

Egy haldokló, aki korábban, mindig szívesen nézte az Úrfelmutatást, most betegsége miatt mindent kihány magából, így a szent ostyát sem tudja magához venni. Kérésére a pap az oldalához teszi az ostyát, a test fájdalom nélkül megnyílik és szíve befogadja.

80.

Tubach 1001

TE_x 219

Egy fiú az áldozás során egy gyönyörű gyermeket lát az ostyában, és megrettenve figyeli, hogy a pap megeszi.

81.

Áldozáskor egy kételkedő belleville-i asszonynak megjelenik Krisztus az ostyában abban a nagyságban, ahogy a feszületen ábrázolják..

82.

Egy férfit, aki úgy áldozott, hogy közben ismét bűnt akart elkövetni, éjszaka majdnem megfojt egy macska. Szívében Krisztushoz fohászkodik, keresztet vet, erre a macska eltűnik.

83.

Tubach 2641

SpL 269b

Egy szaracén szerint az öszvére megeszi az Úr testét, ha azt a takarmány közé keverik. Az öszvér letérdel az ostya előtt, és nem hajlandó megenni.

A történetnek számos változata van. *SpL* történetében egy számár és egy eretnek szerepel, vagy másutt (*SpL* 264) egy ló és egy *garcione*.

84.

Tubach 2539.

Egy párizsi eretneket máglyára vetnek, de a lángok nem tesznek benne kárt. Amikor viszont előhozzák a szent ostyát, az ördög nem képes neki tovább segíteni, és az eretnek azonnal a lángok martalékává válik.

85.

Szent Remigius eredményes harcot folytat a parasztok gabonáját megdézsmáló gólyák és férgek ellen Saint-Rémy közelében.

86.

Tubach 4556/a. hasonló

Egy káplán kiközösíti a templomba berepülő gólyákat, és azok soha többé nem zavarják a szertartásokat.

87.

Tubach 754 hasonló

Bonnevaux-i szent Húgó kiközösíti apja lakomáját, mert az nem jogos útvámból származott. A kiközösítés erejének megmutatására kiátkoz egy kenyeret, ami feketévé válik, csak akkor nyeri vissza színét, amikor feloldozzák.

Gervais de Tilbury nagyon hasonló történetet mesél el az *Otia Imperialia* című művében (N° 103, p. 126–127). A környezet azonban más: nem egyszerű várúr-ról, hanem Saint-Gilles grófjáról van szó, és nem említi, hogy rokonság lenne a szent és a gróf között. A megfeketedett kenyér motívumát *SdB* is felhasználja (N° 308). Mindkét szerző az albigens háborúk kontextusában említi az esetet, nem pedig az útvámmal kapcsolatban.

Bonnevaux-i Húgó egyébként a ciszterci példázatok kedvelt szereplője, pl. *DM* III, 25. stb.

88.

Tubach 5209 hasonló

Dial, III, 10.

Egy herceg a kanonokok földjét saját kertjévé alakítja át. A konstanzi-i püspök kiközösíti a kertet, amely kiszárad.

A történet a fenti változata, amely nem említi konkrét személyt. Peresi szerint egyik szerzetestársának, Róbert testvérnek az apja szemtanúja volt az eseményeknek.

89.

Tubach 4556/b. var.

GEC col. 1146 és 1182; *LA CXX* (*De sancto Bernardo*) p. 535; *LEx* 134; *SdB* 303 és 304 var.; *SpL*, 278.

A mâconi Szent Péter templom kanonokja az egyházmegye egyik templomában kiátkozza a misét zavaró legyeket, és azok nem repülnek be többé a templomba.

A megjelölt források mind szent Bernát csodájaként említik az esetet. Gervaud de Tilbury szerint az eset a Le Puy-i Notre-Dame templomban történt (*Otia*, 10., p. 28). A *GEC* szerint pedig a foigny-i bazilikában (V, 11:16–18, p. 313). A *GEC* szerint nem legyek, hanem pókok estek bele a miseborba. (VI, 2:17–20, p. 373–374).

90.

Tubach 3477b

Pelbárt 59; *SC* 929; *SdB* 37.

Egy lovag bűnei miatt azt a penitenciát vállalja, hogy egy éjszakát egy templomban tölt bezárva, ahol viszont számos kísértés gyötri, amelyeket végül legyőz.

A kápolnában éjszakázó lovag lengendája, vö.: “Légende du chevalier dans la chapelle”, éd. Koehler, *Jahrbuch für romanische literatur*, VI., 326.

91.

Tubach 2407

JdV 120; *LA* CLXXX (*De sanctis Barlaam et Josaphat*) p. 816–817; *Libri viii*, II, 57; *Odo* P137; *SpL* 35; *VP* col. 491.

A férfi, akinek három barátja volt.

Egy halálraítélt fiatallembert elhagynak a barátai, de apjának egy igaz barátja menti az életét.

Változata a 313. történet.

92.

Tubach 1628

Egy rabló akasztásakor az ördög hozza a kötelet.

93.

Tubach 3650 hasonló

Pelbárt 337. hasonló

Egy kétkezi munkából élő ember mindent, amit nem eszik meg, szétszét a szegények között. Betegségtől félve azonban vagyont kezd el gyűjteni. Amikor valóban megbetegszik, az orvosok le akarják vágni a lábát. Megígéri az Úrnak, hogy újrakezdi karitatív tevékenységét, így meggyógyul.

94.

Tubach 4880

SC 429; *SdB* 63.

Az elhunyt flandriai grófot kihantolják fia jelenlétében. A sírban egy hatalmas békát találnak, amely a halott arcát eszi. A fiú a látvány hatására szerzetes lesz.

95.

Tubach 4890 hasonló

Egy torkos, rablásból élő ember meghal. Amikor el akarják temetni, a sírt békákkal és kígyókkal telve találják, amelyek azonnal a holttestre vetik magukat.

96.

Tubach 5058 var.

TEx 61; *VP* col. 1122.

Csupán egy démon vigyázza a várost, de egy seregnyi a kolostort, mert a szerzetesek ellen sokra van szükség, míg a város lakók gonoszsága miatt elég egy is.

97.

Tubach 1481b. hasonló

Quaracchi, p. 245; Welter (1930) 65.

Egy auvergne-i asszony hamisan gyón, és amikor szenteltvizet locsol magára, leprás lesz.

Jacques Berlioz szerint a forrás “Pierre de Limoges, aki Jacques de Provins ferences prédikátor 1273 szeptemberében a párizsi St-Paul templomban előadott beszédét rögzítette. (*Rire*, p.177, 116. jegyzet)

98.

Tubach 611.

LA CXX (De beato Bernardo), p. 533; *Pelbárt* 357; SpL, 369.

A mennyei bíróság elé kerülő szent Bernátról és a zavarba ejtett ördögről.

99.

Tubach 1462.

SpL 249.

Szent Germanus szemrehányást tesz diakónusának, mert az takarékoskodik az alamizsnával és csak két dénárt oszt szét a szegények között, pedig három van neki. Másnap egy ismeretlen kétszáz dénárt küld nekik ajándékba.

100.

LA II (De sancto Andrea apostolo) p. 14 / 3.

Egy asszony egy gyilkostól lesz terhes és nagy fájdalmakkal szül. Először a démonoktól kér segítséget, de ez hatástalannak bizonyul. Szenvedéseitől szent András szabadítja meg.

101.

Tubach 212.

LA II (De sancto Andrea apostolo) p. 14 / 4.

Egy hetven éves parázna férfi bordélyba megy, de a Biblia a zsebében van. Egy prostituált Isten angyalának nézi, és nem hajlandó vele bálgni. Az öreg szent Andrásához fordul tanácsért, aki azt javasolja neki, hogy bűjtőtöljön és üdvözülni fog.

A 276. történet utal erre a témára.

102.

LA III (De sancto Nicolao) p. 28 / 10.

Az ördög elvágja a nyakát egy diáknak szent Miklós ünnepén. A szent, látva a fiú apjának szomorúságát, visszaadja az életét.

103.

Tubach 1337

LA III (De sancto Nicolao) p. 27 / 8; LEx 184; SpL 468.

Egy keresztény a zsidóktól kér pénzt kölcsön, és szent Miklósra esküszik, hogy megadja. Amikor visszakérik a pénzt, a férfi azt egy üreges botba rejti, majd a bíróság előtt – mintegy megőrzésre – átadja a zsidónak, majd nyilvánosan megesküszik, hogy már visszaadta a kölcsönt. A botot visszavéve eltávozik, de egy szekér elüti, meghal, és a pénz kiszóródik a botból. A zsidó amikor ezt megtudja, kéri szent Miklóst, hogy adja vissza a férfi életét, s miután ez megtörténik, megkeresztelkedik.

104.

Tubach 579

LA XLIX (De sancto Benedicto) p. 206., cap. 3; LEx 63.

Egy szerzetes gyakran kiment a templomból az officiumok alatt, amiért szent Benedek gyakran megróttta. Egyszer látta, hogy amikor a szerzetes kiment, egy kis néger (az ördög) várta odakint. A szent ostort ragadott, és jól elverte, mire az illető megjavult.

Változata a 166. történet.

105.

Tubach 4443

DM IV, 38.

Egy szerzetest, aki a reggeli officium alatt aludni szokott, a keresztről lelépő Krisztus pofon üt, hogy így térítse jobb útra.

DM szerint Szűz Mária kelti fel a szerzetest.

106.

Tubach 4442

DM IV, 28; SdB 201.

Egy szerzetes ágyban marad mert nagyon izzad. Betegsége az ördög incselkedése.

107.

Tubach 2373

LA XLVI (De sancto Gregorio) p. 196-197 / 10; Pelbárt 154; SpL 165.

Szent Gergely imádkozik Trajanus lelkéért, aki emiatt üdvözl. Az égből arra figyelmeztetik Gergelyt, hogy többé ne imádkozzon pogányokért.

108.

Tubach 990

LA XLVI (De sancto Gregorio) p. 194; *LEx* 130; *SC* 482; *SpL* 244.

Egyszer, amikor szent Gergely pápa tizenkét szegényt hívott asztalához, prokurátora tizenhármát engedett be. Ez utóbbi többször is alakot változtatott, és Isten angyalának mondta magát.

Változata a 175. történet.

109.

Tubach 2944 c/2

LA XCVI (De sancta Maria Magdalena) p. 409-412. / 2.

Egy marseille-i nemes Magdolna hatására lesz keresztény. Egyszer terhes feleségével Jeruzsálembe megy zarándoklatra, de a tengeri utazás alatt a neje szülésben meghal. A hajósok kiteszik az asszonyt egy kopár sziklára a halottnak vélt újszülöttel együtt. Mikor a férfi befejezte a zarándoklatát és egy év múltán visszafelé hajózik, kiszáll a szirten és ott találja az élő gyermekét és feleségét.

110.

Tubach 2693 és 3198

LA XCVI (De sancta Maria Magdalena) p. 413-414; *Pelbárt* 238.

Mária Magdolna harminc évig élt a sivatagban, és csak égi szózáttal táplálkozott.

111.

Tubach 1202 a

DM II, 10; III, 27; *JdV* 301; *LA XCIX (De sancto Jacobo majore)* p. 425-426 / 3; *LEx* 100; *Pelbárt* 13; *SdB* 176, 178, 179; *SpL* 531.

Egy ember olyan nagy bűnt követett el, hogy a püspök nem akarta feloldozni. Azt tanácsolta neki, hogy írja le bűneit egy papírra, és könyöröggön szent Jakabhoz. Imái és bűnbánata után az írás eltűnt a papírról.

A *Legenda Aurea* saját forrásaként Beda Venerabilist jelöli meg.

112.

Egy házaspár Szent Jakabtól kér gyermekáldást. Mikor zarándoklatra mennek a szenthez, a gyermek útközben meghal. A szülők fájdalmát látva Jakab visszaadja a gyermek életét.

Nincs a *Legenda Aurea*-ban.

113.

Tubach 3796 és 2236

DM VIII, 58; *LAXCIX (De sancto Jacobo majore)* p. 426–427 / 5.

Két zárándokot, apát és fiát ártatlanul lopással gyanúsít meg egy fogadós. A fiút felakasztják, de szent Jakab napokig életben tartja, s így megmenti az életét és kiderül az igazság.

114.

Tubach 3787

LAXCIX (De sancto Jacobo majore) p. 429 / 11; *SC* 846.

Egy éhes zárándokot, akinek elfogyott a pénze, de szégyellt kéregetni, napokig szent Jakab lát el élelemmel úgy, hogy, amit megevett, az másnap újra megjelenik a táskájában.

A *Legenda Aurea* és a *Scala Coeli* szerint 15 napról van szó, Peresi viszont csak tizenkettőről ír.

115.

Tubach 1501 d

LA CXVII (De sancto Laurentio martire) p. 495 / 7.; *LEx* 111.

Szent Lőrinc nem hagyja elkárhozni egy gazdag ember lelkét, aki díszes kelyhet adományozott a tiszteletére.

116.

Tubach 176, 2503

JdV 96; *LEx* 128; *Odo* P136; *Pelbárt* 204; *SC* 470 hasonló; *SdB* 142, 143, 144; *SpL* 253.

Egy gazdag ember örököse bíróság elé állíttatja a püspököt, aki az Evangélium alapján apjának megígérte, hogy minden adományát százszorosán kapja vissza, de ez nem valósult meg. A püspök megidézi a túlvilágon nyugvó apát, aki beszámol róla, hogy sokkal többet kapott a túlvilágon.

Gazdag ember helyett Odo megtért szaracént szerepeltet.

117.

Tubach 1288 hasonló

Egy pap, amikor házasságtörő, elhunyt anyjáért mond misét, meglátja őt démonoktól gyötörtén. Az asszony beszámol róla, hogy elkárhozott, így semmilyen mise nem tud rajta segíteni.

118.

Tubach 4035

JdV 255; *SdB* 502.

Egy asszony erőszakoskodással vádol meg egy fiatalembert. A bíró büntetésre ítéli a férfit, majd megparancsolja neki, hogy vegye vissza az asszonytól a pénzt. Az asszony azonban annyira védekezik, hogy az ifjú képtelen elvenni tőle. A bíró felmenti a férfit, mondván, ha az asszony az erkölceit is ilyen buzgalommal védte volna, nem tehettek volna rajta erőszakot.

119.

Tubach 2160

JdV 266

Amikor egy jósnő az asszonyoknak azt ajánlja, hogy férjüket gazdaggá és széppé teszi, az egyikük így válaszol: „Ha ezt meg tudod tenni, miért él a férjed szegénységben?” Peresi személyesen hallott történetként említi (*Audivi*), pedig a példázat szinte szó szerint Jacques de Vitry-től származik.

120.

Tubach 2558

JdV 109; *Odo* P55 et P115; *Pelbárt* 321, 403; *SC* 85; *SdB* 396; *TE_x* 230; *VP* 1014. Az angyal és a remete. Egy angyal példák révén feltárja az isteni rendelkezésekkel elégedetlen remetének, hogy a látszatra rossz isteni ítéletek valójában jók.

121.

Tubach 3378.

Barlaam et Josaphat PL, vol 73.; *Odo* P78; *Pelbárt* 239.

Egy szerzetes, aki Istenhez imádkozott, hogy mutassa meg neki a paradicsomi örömeket, azt hiszi, hogy egy madár csodálatos énekét csak primától terciáig hallgatta, pedig az háromszáz évig tartott.

Zink utal a 13. századi Maurice de Sully párizsi prédikátor egyik francia sermójára is, (*Prêcher d'exemples*, 1985. 31–34) n° 409.

122.

Tubach a: 3438 és b: 1375

a: *Pelbárt* 287.

b: *DM* VIII, 21; *Libri viii*, II, 39; *LE_x* 211, 212; *SdB* 503; *TE_x* 39.

Két testvér nagy vagyont örököl. Az egyiknek nagy családja és sok gyermeke lesz, a másik gyermektelen marad. A vagyon felosztásán összekülönböznek és a gyermektelen megöli a családost. Ennek fiai azonnal a gyilkos nyomába erednek, hogy bosszút álljanak. A legkisebbik unokaöcs utoléri nagybátyját, de megkegyelmez neki a vásár-

napra való tekintettel. Ezután betér egy templomba imádkozni, és a feszületen levő Krisztus mindenki láttára átöleli őt a vasárnap tisztelete miatt.

123.

Tubach 2888

LA CXLII (*De sancta Justina virgine*) p. 632-636; *Odo* P43, *Pelbárt* 138.

Cím, kifejtés nélkül.

124.

Tubach 1049

LA C (*De sancto Christophoro*) p. 430-434.

Cím, kifejtés nélkül.

A 123. és 124. történet valószínűleg ugyanarra a témára vonatkozik. A *Legenda Aurea* szerint szent Cipriánus (a *Legenda Aurea* szent Jusztináról szóló történetének főhőse) és szent Kristóf egyaránt a legnagyobb hatalmat kívánják szolgálni, így válnak Krisztus híveivé.

125.

Miért kell a vasárnapot megünnepelni?

A vasárnapi ünnep megtörői a medvéket és majmokat tartó polgárokhoz hasonlóak, akik hét közben nem foglalkoznak kedvenceikkel, de vasárnap játszanak velük, sárral, kövekkel és botokkal dobálják őket, mint ahogy Jézust is gyakran megdobálják a fukarság köveivel, a testiség saráival és az irigység botjaival és még más bűnökkel is.

126.

Tubach 171 és 3727

LEx 125; *VP*, cols 356-357.

Egy lovag haragjában kenyérrel dob meg egy kéregető koldust. A túlvilágon úgy ítélik meg, hogy ez volt az egyetlen jó cselekedete, de lehetőséget kap arra, hogy újra testet öltjön és megváltozzon. A lovag minden vagyonát szétosztja a szegények között és penitenciát gyakorol, hogy elkerülje a túlvilági büntetést.

127.

Tubach 4994

JdV 8, 42, 47; **LA CLXXX** (*De sanctis Barlaam et Josaphat*) p. 814; *Libri viii*, II, 41; *Odo* P75; *Pelbárt* 149; *Barlaam et Josaphat* (PL 73) p. 463.

Egy király sohasem nevetett, mert úgy érezte a bűn, az utolsó ítélet, Isten megsértése és a pokoli kínok négy kardként fenyegetik.

A *Legenda Aurea* és a *Barlaam és Jozafát* nem kardot, hanem az ég harsonáit említi.

128.

Tubach 1188 a/4

Klapper 29.

Egy apátnő az unokahúgát a saját házában tartotta. Az szerelmes lett egy fiatalemberbe, de nem engedett a csábításának, viszont meggyónni se merte bűnös érzelmeit. Mikor meghalt, nagynénje azt hitte, hogy a mennyországba került, de egy látomásában megjelent neki az ördögöktől gyötörtén. A leány feltárta neki, hogy hamis gyónása miatt kárhozott el.

Változata a 270. történet.

129.

Egy férfi halála után az égi bíróság elé kerül, de a fészületben való hite többet nyom a mérlegen, mint a bűnei.

130.

Tubach 185

Mialatt egy szerzetes misét celebrál egy angliai templomban, a szomszédos helyiségben tartózkodó apáca látta, amint az oltárt számtalan angyal veszi körül.

131.

Tubach 2643

LA XLVI (De sancto Gregorio) p. 197-198 / 11; SpL 258.

Egy asszony nevetett, amikor áldozáskor szent Gergely kezéből a saját maga által sült kenyeret mint az Úr testét kapta vissza. Gergely Istenhez fohászkodott az egész néppel együtt. Ennek végén az oltárra helyezett kenyérdarab valóban hússá változott, majd újabb imádság után visszaváltozott kenyérré.

132.

Tubach 4304

MGH Scr. Rer. Merov. I/2, p. 590, l. 6-24.

Szent Severinus, Köln érseke, halála után megjelenik egy klerikusának, és elmondja, hogy a Purgatóriumba került, mert figyelt eléggé hórái elmondására. Kérésére egy misét mondatnak érte, így megszabadul.

133.

LA CVII (De sancto Germano episcopo) p. 449-450.

Amikor egy várost „tatárokhoz hasonlatos” pogányok támadnak meg, a lakók a város szent életű püspökétől remélnék segítséget. A támadók királya magát „Isten ostorának” nevezi, ezért a püspök az Úrhoz fohászkodik segítségért. A támadók úgy vonulnak át a városon, hogy semmilyen kárt nem okoznak.

A történet a *Legenda Aurea* szerint szent Lupusszal és az Attila (434–453) vezette hunokkal történt meg Troyes ostromakor. A kéziratunk szerzője ezt nem említi, csupán a pogány vezért nevezi „Isten ostorának”.

134.

Egy kolostor szerzeteseinek Septuagesimakor elfogyott az ételük. A mise után elaludtak, és csak Nagypénteken ébredtek fel. A környékbbeliek a csend alapján azt hitték, hogy meghaltak vagy elköltöztek, de mindenki ámulatára felébredtek és elmesélték, mi történt.

135.

Tubach 1933, 5043

LEx 136; *Quaracchi*, p. 245; *SC* 494, 499 és 858; *SdB* 378; *TEx* 184; *Welter* 1930, 114. hasonló.

Egy uzorás testamentumának végrehajtói, a haldokló testvére, sógora és plébánosa esküvel fogadják, hogy megtartják a haldokló utolsó kérését és visszaadják tartozásait. Nem így történik, ezért azokat a büntetéseket kell elszenvedniük, amiket a haldoklónak esküjükben megfogadtak: a testvért szent Antal tüze emészti el, a sógor minden vagyonát elveszíti, a pap pedig leprás lesz és kiűzetik a városból.

SdB pontosan megadja a forrását is: *audiui in diocesi Claromontensi in villa Reumo. Audiui a fratre Radulfo de Vareii, qui tunc erat prior Claromontensis cum accidit.*

136.

Tubach 1024

Libri viii, III, 82.

Egy fiút, akinek az anyja nagy buzgalommal viseltetik a Szűz iránt, akasztófára ítélnék. Az anya a templomból el akarja lopni Krisztus képét, hogy így kényszerítse Szűz Máriát saját gyermeke megszabadítására. A fia azonnal megszabadul.

Változata a 295. történet.

137.

Tubach 1508.

DM, II, 2; *JdV*, 261.

Egy lovag az apródját azzal vádolja meg egy ördögös asszony előtt, hogy bűnös viszonyt folytatott a feleségével. Az ördögös azonban nem képes megnevezni az asszony szeretőjét, mert az nemrégén gyónt.

138.

Egy diakónus egy óráját elfelejtette elénekelni. Bűnét meggyóna, de nem gyakorolt elégtételt. Halála után egy angyal feltárja az apjának, hogy fia ezer évre

a Purgatóriumba kerül és csak jó cselekedetekkel lehet megszabadítani. Az apa alamizsna adás révén megmenti gyermekét a túlvilági szenvedésektől.

139.

Tubach 2037

Dial. IV. 33. 1-4.

Egy férfi, aki keresztlányával lépett bűnös kapcsolatba, nem mert templomba menni, attól félve, hogy Isten azonnal ítéletet mond felőle, ha belép. Gyónás nélkül halt meg, sírjából lángok csaptak ki, teste elégett.

140.

Tubach 3799

Egy férfi perzselő szerelmet érzett egy asszony iránt, aki azonban nehezen akart neki engedni. A férfi a szerelem ellen orvosságot keresett, és a pap tanácsára zarándoklatra ment, amitől a korábbi érzései elmúltak.

141.

Tubach 4713

Egy gonosztevő könnyei egy hordót töltenek meg.

142.

Tubach 4629

SpL 503.

Grenoble-i szent Húgó és a gonosztevő, aki nem akart nehéz penitenciát vállalni. A szent megkéri, hogy penitenciaként dobjon el egy követ, és többé ne kövessen el bűnt.

143.

Tubach 1202a

DM II, 10; III, 27 var.; *JdV* 301; *LEx* 100; *SdB* 176, 178; *SpL* 531; *Pelbárt* 13; *Odo* P182; *VP*. col. 380 var.;

Egy klerikus nem tudja meggyónni bűneit szent Benedeknek, annyira sír. A szent arra kéri, hogy írja le a bűneit egy cédulára, de az írás eltűnik, a könnyei miatt.

Változata a 199. történet.

144.

Tubach 4737

Pelbárt 193; *VP*. col. 903/43.

Egy remete a tanítványát mindig az esti közös imádkozás után bocsátja el. Egy este az öreg elalszik, a tanítvány pedig hétszer éli át és győzi le a kísértést, hogy

hazamenjen. A hajnali dicséret után a remetének hét korona jelenik meg látomásában, amelyeket a tanítványa kapott a kísértések legyőzése miatt.

145.

Tubach 5039. hasonló

Pelbárt 339

Egy angyal a pokolba viszi egy remete lelkét, hogy megmutassa neki, miként gyötörnek a démonok egy bűnös polgárt. Mivel világi életében drága ruhákban járt, most izzó köpenyt terítenek rá, drága háza és kényelmes ágya miatt férgekkel teli gödörbe vetik, vagyona miatt forró aranyat itatnak vele, testi gyönyöreiért cserébe kígyók és békák gyöttrik, az ellenségein vett bosszú miatt pedig dárdával döfködik.

Az aranyat ivó uzsorás motívuma megtalálható a 73. történetben is.

146.

Tubach 4741

JdV 246; *Odo* CP 9; *Pelbárt* 31, 216; *VP* col. 883.

Egy öreg, akit megkísért egy bűnös asszony, az ujjait tűzbe teszi, hogy ellent tudjon állni. Az asszony kővé válik, a remete penitenciát gyakorol a kísértés miatt.

147.

Tubach 210 és 3105

LA XVIII (*De sancto Macario*) p. 101; *Odo* P130; *SpL* 187; *VP*, cols. 769, 981, 1027.³²⁴

Szent Makárus látta, hogy az ördög különböző edényeket hordoz. Kérésére az ördög elárulja, hogy mindegyikben egy-egy kísértés van, amelyekkel bűnös útra csábítja a szerzeteseket. Közülük csak egy Theotistus nevű hajlott a szavára, de Makárus imádsággal és böjttel őt is megerősíti a kísértések ellen.

148.

Tubach 5058 hasonló

*TE*x 61.

Egy szerzetes ördögöt lát az apátság templomtornyán, amint az feljegyzi a szerzetesek bűneit. Később egy vásártéren találkoznak, de a démon semmit sem ír, mert ott mindenki hazudik, és az ördögöt szolgálja, míg a szerzetesek ellenállnak a kísértéseknek és kevés bűnt követnek el.

Változata a 200. történet.

³²⁴ Tubach col. 1207-at ír, de ez téves.

149.

VP 770/62.

Egy öreg arra a kérdésre, hogy miként lehet a bujaság kísértésétől megszabadulni, azt a választ adja, hogy őt egyáltalán nem kísértik ilyen gondolatok. A kérdező dühösen távozik, de később megtudja, hogy az öreget azért nem fenyegetik a buja gondolatok, mert keveset eszik, iszik és alszik.

150.

Tubach 912

JdV 122; *SC* 948; *VP* cols. 1147-1148.

Egy remete annyit virraszt és imádkozik, hogy gőgössé válik. Ekkor az ördög fiatal lány képében meglátogatja és elcsábítja, a démonok pedig bukásán örven-deznek.

151.

Tubach 1279

JdV 209 és 253; **Odo 56.**

A szép macska nem marad otthon. A szépen öltözött asszonyok szintén nem. Megoldás: a macskák farkát le kell vágni, bőrüket meg kell égetni, kevés ennivalót kell nekik adni, és otthon maradnak. Hasonlóképpen, az asszonyoktól a szép ruhákat és jó étkeket kell megtagadni.

152.

Tubach 5238b

Odo P57; *Pelbárt* 236; *SpL* 434; *TEx* 139; *VP*, col. 794/164, 862/14.

Szent Anasztáziusz sírva fakad egy csinos nő láttán, mert soha nem akart annyira Istennek tetszeni, mint ahogyan ez a nő akar a férfiaknak.

Peresi Anastasiust írt Atanasius helyett.

153.

Tubach 355.

LA CLXXVIII (*De sancto Arsenio abbate*) p. 808; *Odo* P58; *VP*, cols. 771/65, 858/7.

Szent Arzénuszt arra kérte egy asszony, hogy imádkozzon érte, de a remete így válaszolt: “Kergesse ki az Isten a szívedből azt”. Az asszony először megbot-ránkozik, de később megtudja, hogy Arzénuszt a kísértésekről beszélt, és titokban imádkozott érte.

154.

Egy nemesasszony allegóriája, akit életében a lovagok imádata vett körül, halálakor azonban ugyanezek elfordították orrukat a holttest szaga és kinézete miatt.

155.

Tubach 4295A

Odo P12.

A szép nő, mint a lélek apológiája. Egy férj megveti gyönyörű feleségét és szereti az öreg szolgálót, akit kényeztet. A szép asszony az Isten képmására teremtett lélek, az öreg és csúnya szolgáló a test, amelyet táplálunk és kényeztetünk és elhagyunk a szépért.

156.

Tubach 5279

Odo P21 és P154.

Szép nő, mint a lélek apológiája. Egy szép asszony (a lélek) megcsókol egy leprást (az ördögöt), amit a férje (Krisztus) megtilt neki, de nem bocsátja el.

157.

Tubach 598.

JdV 212; LA CXX (De sancto Bernardo) p. 529; **Odo P122**; SpL 94.

A fiatal szent Bernát társaival egy nemesasszonynál éjszakázott, aki háromszor is próbált hozzá közeledni, de a szent tolvajt kiáltva elűzte. Másnap társai kérdésére azt válaszolta, hogy az éjszaka lelki javait kívánta valaki elrabolni.

158.

Tubach 4252

Egy térségnek a lakói, amelyet sárkány fosztogat Szent Germanust kéri fel a vadállat elpusztítására. A szent egy angyal segítségével egy kicsapongó asszony sírjában találja meg a fenevadat.

159.

Tubach 886

JdV 11; **Odo P106** és F21; SdB 487.

A macska, amikor a bolond bezárja a kamrába, hogy megvédje a sajtot az egerektől, mindkettőt felfalja. Így járnak el bizonyos püspökök is, amikor (bűnös életű) papokat tesznek a hívek élére, s hasonló archidiakónusokat a papság élére.

A BMIU Ms 47. fo. 10 is közli ezt a történetet.

160.

Tubach 1438

DM IV, 68; **Odo P109**; *Pelbárt* 323; *SdB* 153.

Date és Dabitur. Egy elszegényedett kolostor újra gazdag lesz, amikor a szerzetesek visszafogadnak két barátot, a Date és Dabitur (Adj és Adatik) nevű testvéreket.

SdB: a kérdéses kolostor a marseille-i Saint-Victor apátság.

161.

Tubach 2559.

JdV 104; *Libri viii.* II. 54; **Odo P26**; *SpL* 360; *VP*, col. 1014 (hasonló).

Egy angyal és egy remete együtt sétálnak. A remete elfordítja az orrát, amikor egy négynapos döglött kutya mellett mennek el. Az angyal viszont akkor fordítja el az orrát, amikor egy fiatal, de bűnös életű férfi halad el mellettük.

A 312. történet hasonló, de ott először egy leprással találkoznak.

Martin, p. 496: Cambrai, ms. 210, f. 67v.

162.

Tubach 3779

LEx 185, 186; **Odo P191** és P86; *VP* 762, 993.

Egy öreg látja, hogy az angyalok felemelik a kezüket, amikor a lelkek épüléséről esik szó, de mocskos disznók jelennek meg előtte, amikor világi dolgokra terelődik a beszéd.

163.

Tubach 3405 és 4460

Odo P193; *LA* CLXXVIII (*De sancto Arsenio abbate*) p. 807; *SC* 452; *SpL* 505; *VP*, col. 860/16.

Három ember eltérő módon keresi az üdvösséget. A magányban való élés jótékonyabb hatása, mint az emberek közötti karitatív tevékenység, amit a másik kettő választ.

164.

Tubach 761/b

DM IV, 80; **Odo P11**; *Pelbárt* 30, 48.

Egy szerzetes, aki a kenyérét száraznak és ehetetlennek találta, Szűz Mária tanácsára Krisztus sebeibe mártogatja, így a kenyér nagyon finommá válik.

Martin p. 490: a domonkos J. Clérée ugyanezt a történetet meséli.

165.

VP, col. 787/141.

Valaki látomásában négy égi rendet látott. Az első a betegeké, a második a menhelyet fenntartóké, a harmadik a remetéké, a negyedik pedig azoké, akik mások

akaratának alávetik magukat. Ez az ég legfelsőbb rendje, mert míg a többiek saját akaratukból cselekszenek, ők másoknak engedelmeskednek.

166.

Tubach 579.

Dial. II, 4; *LA XLIX (De sancto Benedicto)* p. 206., cap. 3; *LEx* 63.

Egy szerzetes gyakran kiment a templomból az officiumok alatt, amiért szent Benedek gyakran megróttta. Egyszer látta, hogy amikor a szerzetes kiment, egy kis néger (az ördög) várta odakint. A szent ostort ragadott, és mindkettejüket jól elverte.

Változata a 104. történet.

167.

Tubach 3375

JdV 117; *Odo* P15; *SpL* 489.

Egy szerzetes nem segít világi fivérének, mondván, hogy már halott a világ számára.

168.

Tubach 728

JdV 118; ***Odo* P128.**

Egy apát megparancsolja egy novíciusnak, hogy áldja meg ésátkozza el a halottasházban található csontokat, és vegyen példát azok hallgatásáról.

169.

Tubach 4364

***Odo* P76**

Egy öreg, aki kétségbeesett, mert már egy éve nem volt beteg.

170.

Tubach 1373

Libri viii II, 39; *LA CXXXVII (De exaltatione sanctae crucis)* p. 608-609.

Egy keresztény Antiochiában egy zsidó házában lakott. Miután elhagyta a szobáját, a zsidók ott akartak étkezni, de felfedezték, hogy egy feszület van a falra festve. Átszúrták a késeikkel, mire a feszületből víz és vér fakadt. Ennek láttán a zsidók királyukkal és az ország nagyjával együtt megkereszteztek.

171.

Tubach 1338.

BUA, I. 25; *LA XXXVI (De sancto Ignatio)* p. 157; *Odo* P184.

A hit egyik mártírja azt mondta, mikor kivégezni vitték, hogy nem fél, mert a szívében van a kereszt. A zsarnok erre felvágatta a mellkasát, és valóban megtalálták benne a keresztet.

172.

Tubach 1353.

Dial. III, 3-4; *LA XLIX (De sancto Benedicto)* p. 205 / 3; *SpL* 143.

A szerzetesek meg akarták mérgezni szent Benedek apátot a szigorúsága miatt, de amikor az keresztet vetett a mérget tartalmazó edényre, a kehely széttörött.

173.

Tubach 1384.

Egy szerzetes, aki a test kísértésébe esett, a feszület előtt így könyörgött Istenhez: „Uram, ezt a porhüvelyt tőled kaptam. Vedd meg az ellenséggel szemben és én cserébe hét Pater Nostert és Ave Mariát mondok naponta.” A kísértés azonnal elmúlt.

174.

Tubach 1663, 2791

Dial. III, 7; *JdV* 131; *LA CXXXVII (De exaltatione sanctae crucis)* p. 609; *Libri viii* II, 56; *SC* 375; *SpL* 188; *VP* 885.

Egy zsidó keresztvetéssel óvja meg magát a rossz szellemektől, majd – látva hatékonyságát – megkeresztelkedik.

175.

Tubach 990

LA XLVI (De sancto Gregorio) p. 194; *LEx* 130; *SC* 482; *SpL* 244.

Egy ember tizenkét szegényt látott vendégül, de a szolgáló egy tizenharmadikat is beengedett. A gazdája ezért elzavarta a szolgát, de éjjel megjelent neki az Úr, és azt mondta: „Hívd vissza a szolgálodat, mert én látogattalak meg tizenharmadikként.”

Változata a 108 történet.

176.

Tubach 987 hasonló

Krisztus szegény alakjában jelenik meg egy étkezésen, és eltűnik, amikor vendéglátója vizet önt a kezére. Harmadnap feltárja kilétét.

177.

Tubach 5229

Odo P125.

A baziliszkusz által megmérgezett menyét az útilaputól visszanyeri az erejét és megöli a támadóját. Imigyen nekünk is a Szentírásához kell visszatérnünk, hogy felvegyük a harcot az ördöggel.

A 255.c történet is erre utal.

178.

Tubach 3488 (és 3603)

JdV 287; *Odo* P133; *SC* 536A; *SdB* 43; *SpL* 296; *TE* 36 és 228.

Egy fiú, akit akasztani visznek, utoljára apját kívánja látni. Mikor az közel hajol hozzá, hogy búcsúcsókot adjon neki, a fiú beleharap az orrába, bosszúból, mert az apja nem nevelte meg, amikor még gyermek volt.

179.

Tubach 2143.

JdV 128; *SC*. 84; *Odo* P163; *SpL* 352; *VP* col. 900/31.

Egy remete messze lakik a vízforrástól. Amikor a fáradozás miatt elhatározza, hogy közelebb építi kunyhóját a vízhez, látja, hogy egy angyal számolja a lépteit. Kérdésére az angyal azt feleli, hogy a fáradozásai ugyanígy lesznek az égben számon tartva. A remete lemond korábbi tervéről.

180.

Tubach 3734 hasonló

DM VI, 12.

Egy apát a kolostorát érintő peres ügyben érvelés helyett inkább szundikál, mert nem akar világi dolgokkal foglalkozni. Ezzel a magatartással megnyeri a pert.

181.

Tubach 1464a, 4541

LA CLXIII (*De commemoratione animarum*) p. 733; *Libri viii*, II, 49; *SC* 740.

Egy kegyes embert, aki mindig mondott a holtakért imádságot, egyszer a temetőből felkelt holtak védenek meg üldözőitől.

182.

Tubach 5211.

Odo P42.

Egy gonosztevő halála előtt nem akar meggyónni. Amikor vizet kér, a pap véletlenül szenteltvizet ad neki. Ivás után a gonosztevő azonnal meggyón és jó katolikusként hal meg.

183.

Tubach 815.

Odo P4; VP col. 995/13.

Míg egy gazdag, de bűnös embert pompás temetésben részesítenek, egy szent életű remetét megöl és megcsónkít egy vadállat. A remete szolgájának kérdésére egy angyal felfedi a titkot: az első a földön kapta meg a jutalmát, míg a második a túlvilágon fogja. Változata a 12. történet.

184.

A lélek egy király lányához hasonló, akin egy rabló (az ördög) erőt vett.

185.

A hamis módon megszerzett javakhoz ragaszkodó uzsorások olyan bolondokhoz hasonlatosak, akik a tűzvészben, mivel nem akarnak elveszteni egy lábast, maguk is bennégnek.

186.

Egy pap szívesen fogadott el alamizsnát a holtak lelki üdvéért, de kevésbé volt buzgó az ígért misék elmondásában. Mielőtt meghalt, mindent laikus testvérére hagyott azzal, hogy mondasson érte miséket. Nem sokkal később megjelent neki, s elmondta, hogy most azok részesülnek az érte elmondott misék hasznából, akiktől korábban ilyen címen pénzt fogadott el, ő viszont nem.

187.

BnF ms. lat. 16481. Sermo 32, 1.

A szent Gergely által tartott mise alatti zaj megakadályozza a lelkek kiszabadulását a Purgatóriumból.

A BnF szövege szerint az eset nem szent Gergellyel, hanem egy pappal esett meg.

188.

Tubach 4001

DM, II, 2.

Egy püspök az unokaöccsére bízta az egymázmegye igazgatását. Az ifjú megemelte az adót, s annyi bűnt követett el, hogy halálakor a pap nem merte feloldozni. Kérésére kétezer évre a purgatóriumba került. Miután nagybátyja visszaadta a jogtalanul elvett javakat, s misét mondatott a lelki üdvéért, előbb ezer évvel csökkentek a szenvedései, majd teljesen eltöröltettek.

189.

Tubach 1558

DM V, 36; LA LI (*De annunciatione dominica*), p. 221-222 / 3.; *Libri viii*, iii, 53 és 78; *SdB* 129.

Az ördög emberi alakban szolgál egy lovagnak, és sok bűn elkövetésére csábítja, de nem tudja megszerezni a lelkét, mert a lovas minden nap dicsóítja a Szűzet.

Változata a 253. történet.

190.

Tubach 773.

DM VII, 43; *JdV* 218; SC 163; *SdB* 131.

Aquitániában néhányan gyalázatos módon káromolták Isten, Mária és a szentek tagjait, beleit, szemeit, fejét és egyebeket. Az egyikőjük, egy mészáros, miután ellenségei megölték, a nyelvét mindenki láttára kiöltötte, és így mindenki megértette, hogy Isten a nyelvével vétkezőt nyelvével bünteti. Amikor valaki Isten szemeit káromolta, az egyik szemét elvesztette. Egy lovas pedig, aki Szűz Mária beleit káromolta, a saját bele kiomlott.

191.

Tubach 5314 hasonló

JdV 291.

Egy apa szőlőbirtokot ad a fiának, de sem a termésből, sem a mustból, sem a borból nem kap semmit. Az apa Krisztus, a szőlőbirtok az emberi élet, a fürtök a fiatalkori tettek, a must a fiatalkor, a kész bor a férfikor, a megecetesedett bor az öregség.

192.

Három egér kolostorba akart vonulni, hogy ott éljen. Megtanácskozták, hogy olyan szerzetbe lépnek be, ahol nem nehéz az élet. Az egyik a sajtokkal és körtével teli edénybe költözött, de kifüstölték, a másik a szalonnákhöz, de megölték, a harmadik pedig a refektórium asztalába fűrt lyukat, de a macska megette.

Így járnak azok, akik abba a kolostorba lépnek be, amelyikben könnyű életet remélnek.

193.

Tubach 2240 hasonló

SdB 130 hasonló.

Amikor két rabló kockázott egy menhely előtt, és egyikőjük mindenét elveszítette, amikor meglátta a szent Szűz képmását a kórház falán, csúnyán elkezdte gyalázni a Szűzet. Az ördög sugallatára egy kővel megdobta a képet. A kő eltörte a Szűz ölében tartott gyermek karját, és a vér nagy sugárban ömlött a sebből. Az ördög ekkor a rablót elkapta és szinte halálra verte. Mások azt mondják, hogy élve bekapta.

194.

Egy asszony, lelkének üdvére vigyázva, ha tehetette mindig elment egy szent életű káplánhoz gyónni. A férje féltékeny lett, ezért meggyóntatta a feleségét, aki elmondta, hogy három férfit szeretett életében: hét évig egy apródot, tíz évig egy lovagot, egy napja pedig egy káplánt. A lovag szomorúságában enni sem akart. Az asszony ekkor feltárta neki, hogy őrá gondolt, amikor az apródot, lovagot és káplánt emlegette.

195.

Libri viii III, 39.

A tengeren utazó kereskedők egyszer egy hangot hallanak, amint azt kiáltja: Sancta Maria. Találnak egy úszó tökört, amelyben egy fej, egy nyelv és egy dobogó szív van, a test többi része viszont már hiányzik. A fej elmondja, hogy vízbe esett halász volt, aki mivel naponta ötven Ave Mariát mondott, el, a szent Szűz nem hagyja gyónás nélkül meghalni. Miután meggyónt, mindenki láttára elhunyt.

196.

Egy ciszterci szerzetes halála előtt két ördögöt lát, akik a örvendnek állapotán és a pokolba akarják vinni, mert soha nem vallotta meg egyik súlyos bűnét. Szűz Mária rábeszélésére azonban meggyón, és így nem kárhozik el.

197.

Tubach 617

Pelbárt 209.

Egy prédikátor beszéde közben látja, hogy a hallgatóság egyik tagját démonok tartják fogságukban, s a láncra, amellyel lekötözik, az a bűn van írva, amelyet az illető sohasem gyónt meg. A prédikáció hatására a bűnös sírva fakad, megvallja bűneit, és így megszabadul a démonoktól.

Pelbárt szerint az eset szent Bernáttal történt meg.

198.

Egy férfi annyira egy asszony hálójába került, hogy egyetlen éjszakára sem tudta magát megtartóztatni tőle. Végül, gyóntatója tanácsára megtartóztatta magát egy-egy éjszakára Krisztusért, Máriáért, az angyalokért és a szentekért, végül pedig teljes absztinenciát gyakorolt.

199.

Tubach 1202a

DM II, 10; III, 27 var.; JdV 301; LEx 100; Odo P182; Pelbárt 13; SdB 176, 178; SpL 531; VP col. 380 var.

Egy klerikus a bűneit egy cédulára írja, de az írás eltűnik, mert könnyekre fakadt.

Változata a 143. történet.

200.

Tubach 5058 hasonló

Egy szerzetes ördögöt lát az apátság templomtornyán, amint az feljegyzi a szerzetesek bűneit. Később egy vásártéren találkoznak, de a démon semmit sem ír, mert ott mindenki hazudik, és az ördögöt szolgálja, míg a szerzetesek ellenállnak a kísértéseknek és kevés bűnt követnek el.

Változata a 148. történet.

201.

Egy tolvaj meggyónja bűneit egy lombardiai ferencesnek, de nem tudja visszaadni a lopásból szerzett vagyont, ezért a barát a nevének elárulása nélkül kéri a meglopott személy bocsánatát. Az áldozat, amikor hiába kérdezi a tolvaj nevét, a szerzetest is lopással vádolja meg a város uránál. Az eretnek előljáró, aki a ferencesek nagy ellensége, felakasztatja a szerzetest, de az nem hal meg, hanem arra kéri a járókelőket, hogy hívják a kivégzőhelyre a barátokat. Mielőtt leakasztanák, nyilvánosan meggyón. A város ura a történet hatására megtér.

202.

Egy halott püspök megjelenik egy ciszterci szerzetesnek és feltárja előtte lelkének állapotát.

203.

Tubach 1501c

LEx 111.

Egy harmadnapos lázban haldokló herceg minden figyelmeztetés ellenére sem akar meggyónni. Amikor már a betegségben a beszédképességét is elvesztette, a házat démonok szállják meg. A démonok ura előszedeti a haldokló életének könyvét, amelyben

számtalan bűn és kevés erény van felsorolva, ezért magának követeli a lelkét. Amikor a király meglátogatja a haldokló herceget és állapotáról kérdez, az elkárhozottnak mondja magát és meghal.

204.

Egy lovag egy másik ember asszonyával bűnt kíván elkövetni, de mielőtt tettekre kerülne sor, meghalnak. Büntetésül a túlvilágon egymáséi lesznek, de a szerelemtől hamuvá égnek, majd előző formájukat visszanyerve újra és újra átélik ugyanezt a szenvedést.

205.

Tubach 4696

Vincent de Beauvais, *Speculum historiale* xxix, 120; Boccaccio, *Dekameron* V, 8. Burgundiában egy lovag szerelembe esett egy hölgygel. Bár testileg nem vétkeztek, bűnös vágyaikat nem gyónták meg, s így bűnben haltak meg. Egy szénégető, aki egyik éjszaka a tüzet vigyázta, egy asszonyt látott, akit egy lovag kivont karddal üldöz, s amikor utoléri, darabokra vágja, majd az asszonyt újra feltámad. Miután ezt több éjszaka is látta, papot hívatott, akinek a lovag megvallotta, hogy meg nem gyónt bűnös vágyuk miatt kell örökké ezt a büntetést elszenvedniük.

Irodalom: LECOUTEUX, Claude, *Chasses fantastiques et cohortes de la nuit au Moyen Age*. Paris, IMAGO, 1999. 57-59.

206.

Amikor a szegények az éhségtől és a hidegtől félholtan enni kérnek, a tűznél lakomázó kanonokok nem törődnek velük. Az egyik klerikus annyit iszik, hogy belehal.

207.

SdB 179. hasonló

Szent Antal megkérdezi az ördögtől, hogy mit csinál a barátok között. „A refektóriumban mohóságot, kísértést, a kolostori csend megtörését, a templomban való alvást, a kórusban való nevetgélést, a dormitóriumban rossz viselkedést, a világban való csavargást segítem elő – válaszolja a démon – de végül a káptalanban mindig bevallják bűneiket és kibékülnek Istennel.”

SdB nem említi szent Antalt.

208.

Tubach 5361

Pelbárt 143; *SC* 615; *SdB* 245 hasonló; *SpL* 472.

Amikor az ördög nem tudott ellentétet támasztani a házasfelek között, egy öregasszonyt bízott meg a feladattal, aki megvádolta a férjet, majd azt mondta a feleségnek, hogy húzzon ki egy szálat az alvó férje szakállából és így kibékülnek.

Martin, 497: Bayeux, ms 48, f. 59v, col 2.

Változata 284. történet.

A 284. történet sokkal jobban részletezi az öregasszony tevékenységét, de kihagyja belőle a szakáll esetét. A történet legteljesebb változatát Pelbártnál talál-
tam meg, aki a 208. és 284. példázatok minden elemét felhasználja.

209.

Tubach 1419

SC 342; *SdB* 275 hasonló;

Amikor a szászországi Szent Magnus templom presbitere misét celebrált, a közelben táncoló lányok zavarták a szertartást. A pap megátkozta őket, mire egy évig nem tudták abbahagyni a táncolást, és előbb térdig, majd combig a földbe süllyedtek. Kölni szent Humbert feloldozta őket, de utána egyesek azonnal meghaltak, másoknak viszont hosszú életük végéig remegett minden végtagjuk.

Gaston Paris, *Les danseurs maudits, légende allemande du XIe siècle*. Imprimerie Nationale, Paris, 1900; Ed. Schroder, "Les danseurs de Kolbigk", in *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 1900.

210.

Tubach 773, 2240

DM VII, 43; *SC* 163; *SdB* 387, 392.

Jézus elviseli, hogy egy kockajátékos őt káromolja, de nem tűri ugyanezt Szűz Máriával kapcsolatban és a bűnöst halállal sújtja.

211.

Tubach 1600

Egy remete nem tudja kiűzni az ördögöt egy megszállottból, de egy parasztember, aki harminc éve megtartóztatásban él a feleségével, képes rá.

212.

Egy uzsorás nem gyón meg a halála előtt, mondván: „Amikor megtehettem volna, nem akartam, most, amikor akarnám, már nem tehetem”.

213.

Egy szent ember kéri Istent, mutassa meg mi lett a sorsa az elhunyt feleségének. Az asszony megjelenik neki, majd kígyóvá változik és egy szörnyűséges házba vezeti, ahol az ördögök tüzes vassal gyötörnek egy polgárt és egy asszonyt, akivel viszonya volt. A szent ember felesége, aki a bűnös kapcsolatban segédkezett, csak Isten kegyelméből és penitencia révén menekült meg a büntetéstől.

214.

Tubach 5031. var.

JdV 176; *SdB* 419; *SpL* 574.

Egy uzsorás a kolostorban temetteti el magát, de mindennap nyugtalanítja a szerzeteseket és kéri, hogy vessék ki a temetőből, mert örök kárhozzáttra van ítélve.

215.

Tubach 3214.

LA CLXIII (*De commemoratione animarum*) p. 733.

Egy püspök felfüggeszt hivatalából egy papot, aki minden nap misét celebrál a holtak üdvösségeért. Amikor a főpap egy temetőn halad át, a holtak megtámadják, ezért újra engedélyt ad a halotti misékre.

A Legenda Aurea forrása Petrus Venerabilis.

216.

Tubach 4540

BUA II, 56, 2; *Pelbárt* 199.

Egy ember, aki nem hitt a lélek létezésében, a kocsmában eladja azt 5 sou 12 dénárért az ördögnek. A borivók azokat a bűnösöket jelentik, akik lelküket a pillanatnyi örömekért adják el.

217.

Egy remete, aki isteni kegyelemből felismerte a bűnt, látta, hogy egy gyónó asszonynak az ördög befogja a száját, nehogy az teljesen be tudja vallani bűneit. Unszolására végül az asszony teljesen meggyónt.

218.

Egy szent ember látta, hogy ördög ül egy misét celebráló pap feje fölött. Kérdésére a démon azt válaszolta, hogy a pap hívságos hajviselete miatt van ez így.

219.

Az angol király, aki erőszakos úton nagy vagyont gyűjtött össze, egyszer látta, hogy ördög ül a lopással megszerzett kincsen. Félelmében visszajuttatta a vagyont az eredeti tulajdonosoknak.

220.

Tubach 3025 v.

Pelbárt 185.

Egy pap, aki nem akarta a leprások gyónását meghallgatni és őket megáldoztatni, egy éven belül maga is megkapja a betegséget.

Katona szerint *Pelbárt* forrása Jean Gerson.

221.

Amikor egy haldokló gyermek nem tudta lenyelni az ostyát, a pap feloldotta neki egy pohár vízben. A gyermek halála után azonban a pap hanyag módon az oltáron mellett hagyta a maradék vizet és ostyát, amit később vérré változva talált meg, benne egy darabka hússal. A püspök körmenetettel és ünnepélyes könyörgéssel elérte, hogy a víz és az ostya darabkája visszaváltozott eredeti alakjára.

222.

Tubach 454.

Egy szigorú bailli, amikor ajándékot kapott, bevádoltatott az uránál, hogy annak földjét ajándékokért cserébe kifosztja. Amikor ez bebizonyosodott, büntetésül felakasztották, majd lófarkon végighurcolták a városon, majd újból felakasztották. Mikor túlvilági sorsa felől érdeklődtek, egy szerzetes feltárta, hogy egy sötét kamrában két démon aranyat és ezüstöt tölt a szerencsétlenbe, majd az alul kifolyó fémet ismét a szájába töltve gyöttrik.

Hasonló történet található a *Fasciculus morum* című gyűjteményben, Oxford, Ms Lincoln College 52.C, fol. 58v. Idézi: Fletcher, 1998.

223.

Pelbárt 132.

Egy csúnya beszédű férfi, betegségbe esvén, nem akart penitenciát gyakorolni. Halálakor megígérte társának, hogy ha tud, negyven napon belül ismét megjelenik neki. Hamarosan meg is jelenik, teljesen feketén, a pokol tüzétől kívül-belül égve. Az elkárhozott elmondása szerint halála után egy hatalmas bíró elé került, és fénylő lelkek vádolták meg hazugsággal, mire örök kárhozatra lett ítéelve.

224.

Tubach 375

JdV 177; *Pelbárt* 123; *SC* 972.

A pap nem akar eltemetni egy halott uzsorást. Végül egy számar hátára teszik a holttestet, hogy az jelölje ki a sírját. A számar egyenesen a vesztőhelyre megy.

Változata a 74. történet.

225.

Egy pap szent Lőrinc napján vadászni ment és egy nyulat fogott, amelyet mikor félig már megsütött, az állat leugrott a nyársról, felvette a lenyűzött bőrét és elszaladt. Amikor a kutyák már majdnem utolérték, felemelkedett az égbe. A pap hazamenvén még aznap meghalt.

226.

Tubach 3997 és 4004 hasonló

SpL 166.

Egy ciszterci barát visszatér a halálból és közli, hogy harminc napra a Purgatóriumba került, de jobban szeretné, ha életében harminc ezer évig naponta megnyúznák, mint-hogy harminc napig szenvedjen a tisztító tűzben.

227.

Egy egyházközségben a lakosok a vasárnapi mise helyett gyümölcsöt árultak, ezért a pap kiátkozta a fákat, amelyek ezután nem hoztak többé sem termést, sem levelet, csak püspöki feloldozás után.

228.

Tubach 55

BUA II, 30, 40; *Pelbárt* 244, 290.

Egy házasságtörő lovag annyira megcsúnyul, hogy mindenki megijed tőle. A szeretője félelmében kiáltozni kezd, a lova elmenekül tőle, a gyermeke megijed, láttára még a remete is fel-alá kezd futkosni félelmében. A gyónás révén visszanyeri eredeti formáját és többé senkit sem ijeszt meg.

229.

Tubach 1663 hasonló

LA CXXXVII (De exaltatione sanctae crucis), p. 610; *Odo* P32.

Egy pogány templomban az ördögök azon vetélkednek, hogy melyikük okozott nagyobb kárt a világban. Az egyik harminc nap alatt számtalan embert ölt meg, a másik húsz év alatt többeket vízbe fojtott. A győztes egy remetét 41 évi munkával végre bűnre bírt csábítani.

Változata a 174. történet.

230.

Tubach 1660

JdV 243; **SdB** 282; *TEx* 188.

Az ördög nevetésben tör ki, amikor társát egy díszesen öltözött hölgy ruhájának uszályán ülni látja.

231.

Tubach 837.

Pelbárt 397; *SdB* 332.

Egy kovács szó szerint vette az Evangélium szavait, és kinyomta az egyik szemét, mert megkívánta felebarátja feleségét. Amikor a tengerentúlon zarándoklat közben elfogták a pogányok, egy püspökkel együtt a szultán elé vitték, aki halállal fenyegette meg őket, ha nem tolnak arrébb egy hegyet – az Evangélium szavait követve. A kovács akkora hittel rendelkezett, hogy a hegy elmozdult a helyéről.

Pelbárt pontosítja a szultán nevét és a pogány népet: *Caliphus rex Tartarorum*.

232.

IV. Ince pápa lyoni tartózkodása idején egy embert, aki gyónni akart, az ördög torkon ragadott és fojtogatni kezdett. Szűz Mária megszabadította, és azt parancsolta neki, hogy másnap menjen a ferencesek templomába, és az első szerzetesnek, akit a Mária-oltár előtt talál, gyónjon meg.

233.

GEC V, 17, 31-40 (p. 350-351).

Egy, az officiumokról gyakran hiányzó szerzetes égi büntetése.

234.

Tubach 2119 és 4698

DM VII, 47; *GEC* cols. 1077, 1365; *Pelbárt* 356; *SC* 750; *SdB* 397.

A szent Szűz nem ad a gyógyírjából egy szerzetesnek, aki túlságosan aggódik az egészségéért.

A Scala Coeli szerint: “*Legitur de VII Donis Spiritus Sancti*” azaz *SdB*. Itt viszont a főszereplő egy „*hispanus medicus*”.

235.

Tubach 2205

Pelbárt 272; SdB 373; TEx, 178.

A király egy várúr fiát a sajátjaként neveltetett. A tanítómestere azonban megirigyeltet sorosát, és elhatározta, hogy elveszejtí. Elhitette a királlyal, hogy az ifjú megveti őt bűdös lehellete miatt. A fiúnak pedig azt mondta, hogy tiszteletből fordítsa el az arcát, ha a király meg akarja őt csókolni. A király így elhitte a magister hazugságát, és meg akarta öletni az ifjút. Levelet küldött a pékekhez, hogy vessék a tűzbe az első embert, aki másnap odaér, a fiút pedig elküldte hozzájuk. Az ifjú reggel azonban először misére ment, míg a magister, tudni akarván teljesítették-e a parancsot, elment a kemencéhez, és őt dobták a tűzbe.

Fridolin története, amelynek számtalan változata van. A legtöbb esetben az irígy udvaronc azt hiteti el a királlyal, hogy az ifjú a feleségét kívánta meg.

Irodalom: Katona, 41-44., Lecoy de la Marche 330, 1. jegyz.

236.

Tubach 4744b

JdV 57; Odo P120; SC 90; SdB 248 és 500.

Az angol király beleszeret egy szép apácába és ki akarja hozatni a kolostorból. Az apáca, amikor megtudja, hogy a királynak a szemei tetszenek a legjobban, megvakítja magát és elküldi a szemeit az uralkodónak.

237.

Tubach 672 és 681 has.

SC 620A; SdB 383.

Egy kockajátékos, aki a Szűzet káromolta, szörnyethal.

238.

Egy kockajátékos, aki az Nagycsütörtökön sokat veszített, a keresztrefeszített Jézus iránti megvetéséből gyertyát evett. Még öt évet élt, de ezután minden, amit megevett, csak a száján át távozott. Crescentius testvér látta az esetet.

239.

Egy Bona Paysa nevű asszony, aki sokat gúnyolódott dadogó anyján, egyszer csak dadogóssá válik. Az asszony a Saint-Bonnet-i várból való.

240.

Egy lausanne-i gazdag férfi, aki mielőtt örököse lett volna adakozott a szegényeknek, felhagy ezzel miután fia születik. A már öt éves gyermekét egyszer megégeti a parázsló szén, hogy elfeketedik a keze.

A történetet Bochart testvér mesélte, aki a városból való.

241.

Egy kicsapongó klerikus és apáca, hogy szabadon élhessék bűnös életüket, zarándokút ürügyn eltávoznak kolostorukból. Miután az éjszakát együtt töltik, másnap holtan találják rájuk.

242.

Tubach 1664

Két ördögös története.

Változata a 9. történet.

243.

Egy haldokló barát társai intése ellenére sem volt hajlandó meggyónni. Elkecsereve valamennyien lemondtak róla, kivéve a medikus testvér, aki a templomból leakasztotta a feszületet, odavitte a haldoklónak, s Krisztusnak az emberekért tett áldozatát ecsetelte neki. Szavainak hatására a haldokló szíve meglágyult, meggyónt és megáldozott, így halála után üdvözült.

244.

Egy kicsapongó asszony három bűnt követ el, hogy megszabaduljon férjétől: házasságtörést, gyilkosságot és hamis gyónást, amelyekért örök kárhozatra ítéltetik.

245.

A haldokló Bernard de Baume testvér megrémül a démonok láttán, de az ágyához vitt szent ostya megnyugtatja. A történetet Pierre de Tarantaise mesélte, aki látta.

A szereplő Pierre de Tarantaise nem azonos a hasonló nevet viselő V. Ince pápával (†1276).

246.

Tubach 4695

DM VII, 2.

Egy Szűz Mária kép izzadni kezd a mise alatt. Az izzadság azt az erőfeszítést jelképezi, amellyel a Szűz védelmezi a bűnös lelkeket Krisztus ítélszéke előtt.

247.

Egy, a szent Szűz iránt igen buzgó liege-i klerikus visszatér a halálból és társának feltárja, hogy a túlvilági üdvösség szempontjából milyen hasznos buzgón recitálni Mária óráit, mivel ő maga is így menekült meg a purgatóriumi büntetéstől.

248.

Egy gyermek, anyja tanítását követve mindennap Ave Mariát mond. Amikor a többi gyermekkel a tengerparton játszott, a dagály elragadta őket. A gyermek Máriához fohászkodott, és a Szűz – úgy ahogy az a nagytemplom egyik képmásán ábrázolva volt – megjelent neki és köpenye segítségével egyedül őt menti meg, a többiek megfulladnak. Amikor megkérdezték tőle, hogyan és kinek a segítségével menekült meg, rendben elmesélte nekik, majd számos templom festménye közül kiválasztotta a nagytemplomban ábrázolt Szűz képmását, mint megmentőjét.

249.

LA CXXXI (De nativitate beatae Mariae virginis) p. 592-593 / 8. has.

Egy bűnös életet élő angol klerikus, aki napjában hétszer mondott Ave Mariát, halála órájához érkezvén már beszélni sem tudott. Megjelent előtte az ördög és az őrangyala, bűneit és jótetteit mérlegre tették, de a bűnök mutatkoztak súlyosabbnak. Ekkor azonban közbelépett a szent Szűz, és az érte elmondott Ave Mariákat beszámítva a jótettek kerülnek túlsúlyba. A klerikus feltámadt, belépett a szerzetesek közé, és hátralevő életét Istennek és Máriának szentelte.

250.

Egy szerzetes minden nap földre borulva imádkozott a szent Szűz tiszteletére. Amikor idős korában már nem bírt felállni, és a fiatalabbak sem segítettek neki, maga a Szűz emelte fel a földről.

251.

Tubach 2662 hasonló történet

DM IX, 8; LEx 16, Petrus Venerabilis, De Miraculis I, 1, (PL 189. col. 851.); SdB 317.

Károly francia király uralkodásának idején egy flandriai boszorkány, akinek a méhei nem termeltek elég mézet, úgy kívánta megnövelni a hozamot, hogy szent ostyát helyezett a kaptárba. A méhek mézből templomot építettek az Úr teste köré.

252.

Tubach 2001

JdV 288; LEx 143; Odo (F) 73b; SdB 161.

Amikor egy férfi megnősült, felesége követelésére idős apját – aki mindenét rájuk hagyta – kiűzték a házból, és mint a koldusoknak szokás, csak a legsilányabb ételeket és ruhát vetették oda neki. A férfi gyermeke mindezt látva, eltette a maradékot. Amikor megkérdezték, miért teszi, azt válaszolta, hogy jó lesz az akkor, ha ő is kidobja majd idős korában az apját. A férfi erre megváltozott, s idős apjával ismét tisztelettel bánt.

253.

Tubach 1558

DM V, 36; *LALI (De annunciatione dominica)*, p. 221-222 / 3.; *Libri viii*, iii, 53 és 78; *SdB* 129.

Egy lovag kifosztotta a királyi úton haladókat, de minden nap elmondott egy Ave Mariát. Egyszer, másokhoz hasonlóan az emberei kifosztottak egy szent embert, de emez beszélni szeretett volna a lovaggal az összes vazallusa társaságában. A kamarása hiányzott, akiről a szent kiderítette, hogy valójában ördög, aki már 14 éve szolgálta urát, és ő vette rá a gonosz cselekedetekre.

SdB szerint: “*dominus cujusdam castris in Alvernia*”.

Hasonló szövegek: Martin 510: Cambrai, ms 574, f. 385, col 1 és 2. francia nyelvű példázatok.

Változata a 189. történet

254.

Egy gyermek fél a kakastól, de tetszik neki a macska. Az anyja figyelmezteti, hogy a kakastól nem kell félni, mert az tart az embertől, a macska viszont, ha nem vigyáz, megkarmolhatja.

255a.

Hexaameron col. 252 B.

A medve, ha beteg, hangyákat eszik és meggyógyul.

255b.

VM 1. 8. 18.

A szarvas, ha nyíl sebzi meg, ezerjófűvet eszik, és a nyílhegy kifordul a sebből.

255c.

Tubach 5229

Odo P125.

A menyét, ha a kígyó megmarja, útilaput eszik és meggyógyul.

Változata a 177. történet.

256.

Tubach 1050

Dial IV. 40. 6-8; *LEx* 72; *Odo* P38; *SpL* 194.

Egy uzsorás látomásában démonok jelentek meg, hogy a pokolra vigyék. Hiába kért másnapig haladékot: ágyynak esett és meghalt.

257.

Az Egyiptomot pusztító démonról.

Cím, kifejtés nélkül.

258.

Tubach 3452; 5353 hasonló

Három démon feladata a keresztények elcsábítása az igaz hittől.

Változata a 4. történet.

259.

Ha nem vagyunk képesek az összes vizet elhordani a forrásból, az a vödör hibája, nem pedig a forrásé.

260a.

Tubach 3012 és cf. 2714, 257

Pelbárt 334; *SC* 820; *VP* 821, 1118.

Máté apostol keresztvételével visszaadja a vak oroszlánkölyök látását, és elnyeri az anyaoroslán hűségét.

Polo de Beaulieu hibásan *VP* 881-t ír.

260b.

Tubach 2771

JdV 185; *LA CXLVI* (*De sancto Hieronymo*), p. 655-657.; *SC* 819; *SdB* 216; *SpL* 47.

Szent Jeromos és az oroslán.

Kifejtés nélkül. (Szent Jeromos kihúzza a tüskét egy oroslán talpából).

260c.

Tubach 3057

LEx 80; *Pelbárt* 164; *SC* 818; *SdB* 216.

Az oroslános lovag.

Az oroslán egy lovag hű kísérőtársa lesz, miután az megmentette egy kígyó támadásától.

261.

Dial, III., 4,1-2.

Dacius, amikor Konstantinápolyba utazott, megállt Korinthusban, ahol egy kísértetektől lakott házat bérelt. Éjszaka éktelen zajra ébredt, az ördög ugyanis az oroslán bögését, a bárány bégetését, a szamár üvöltését, a kígyó sziszegését,

és a disznók, valamint cickányok sivatását. A püspök szavaira azonban a démon retteggve elmenekül.

262.

Tubach 3111

LA XVIII (*De sancto Macario*) p. 100-101; *Pelbárt* 364; *SpL* 339; *VP*, cols. 797/526, 1013/656-657.

Szent Makárius a sivatagban egy koponyát talál, amely elmondja neki, hogy életében egy igazságos, de pogány bíró volt, majd beszámol neki a túlvilági büntetések fokozatairól.

263.

Tubach 544

Alpha 244; *Pelbárt* 89; *SdB* 21.

Egy bolognai diák felettébb kényelmes volt. A konventfőnök figyelmeztette, hogy Ézsaiás próféta szavai szerint (14, 11) a pokolban az elkárhozottak ágyai férgekkel vannak teli. A diák ezentúl csak kemény ágyon feküdt, és később szerzetes lett.

Érdekes, hogy *SdB* nem említi Bolognát, míg az őt forrásként citáló *Alphabet of Tales* igen. Talán Bologna később került be a példázati hagyományba.

264.

Egy szerzetes faggatja a démonokat a pokol kínjairól. Az egyik szerint az örök kínok szavakkal leírhatatlanok. Elég annyi, hogy, ha teste lenne, inkább vetné magát a lángok közé, mintsem Lucifer képmását kelljen elviselnie.

265.

Tubach 5027

Pelbárt 5; *SpL* 575.

Az uzsorás két fia közül az egyik szerzetes lett. Amikor apja és testvére meghalt, kívánságára feltárult előtte a sorsuk. Egy mély kútban a két uzsorás egymás húsát tépte és egyik a másikat vádolta a sorsa miatt.

266.

Tubach 1735

LA, CXIII (*De sancto Dominico*) p. 470.

Szent Domonkos és szent Ferenc látomásában Jézus három lándzsát ráz a világ ellenében.

A Legenda Aurea szerint csak szent Domonkosnak támadt látomása. Ugyanakkor Voragine így vezeti be a történetet: *quidam frater minor, qui multo tempore socius sancti Francisci exstiterat, pluribus fratribus de ordine praedicatorum narravit* (egy

ferences testvér, aki hosszú ideig volt szent Ferenc társa, mesélte az alábbiakat több domonkos testvérnek is.)

267.

Egy haldokló pap arra kér egy asszonyt, hogy tegye a fülét a szájára, hogy érezze, él-e még.

268.

Egy haldokló, bosszúból nem akar meggyónni, hogy megfossza az Urat a lelkétől, amiért az elveszi tőle a testét.

269.

Utalás egy korábbi példázatra, talán a 258-ra.

270.

Klapper 29.

Egy apátnő a kolostorban neveli unokahúgát, aki olyan szentéletű hírben áll, hogy messzi földről is felkeresik. Egyszer egy lovagba szerelmes lesz, de fél meggyónni. Halála után az apátnő kérésére megjelenik, ez bejelenti, hogy bűnben halt meg, ezért elkárhozott.

Változata a 128. történet.

271.

Egy haldokló kereskedőt figyelmeztetnek, hogy ha nem juttatja vissza az uzsorával szerzett vagyonát azoknak, akiktől elvette, pokolra jut. Az uzsorás kijelenti, hogy kipróbálja, vajon így van-e, és penitencia nélkül meghalván elkárhozik.

272.

Tubach 1185 és 3958 hasonló

A Bologna és Modena közötti háborúban egy, a Miasszonyunk iránt buzgó lovag megsebesült, de Mária kegyelméből nem halt meg addig, míg nem tudott gyónni, és feloldozást nem kapott.

Hasonló történetek: J. Berlioz, *Saints et damnés*, Ed. du Bien Public, 1989., pp. 45-47.

273.

Mint az előző.

Két ferences barát talál az úton egy halálosan megsebesített embert, akit Mária mindaddig életben tartott, míg gyónásban nem részesült.

274.

Az unikornis által űzött férfi története.

Változata a 15. történet.

275.

Nagy Sándor macedón király egyszer egy falon öregemberek képeit látta, alatta a felirattal: „Ez egy órát élt, ez egy napot, ez kettőt, ez hármát, mert csak a boldogság óráit számlálták”.

276.

LA II (De sancto Andrea apostolo) p. 14, cap. 4.

A hetven éves parázna férfi története.

Változata a 101. történet.

277.

Egy templomban Krisztus testének felmutatásakor egy ifjú alig hajtott térdet. Az ördög ember képében megjelent, kardjával hasba szúrta a fiatalembert, és kijelentette: ha a Megváltó annyit tett volna a démonokért, mint az emberekért, azok állandóan térdepelnének.

278.

Tubach 3631, 3730

JdV 273; *SpL* 389 I.

A páva hiúsága. A szépségére büszke páva felfedezi lábainak rútságát és alázatos lesz.

Hasonló szöveg: Martin, p. 496: BnF ms. fr. 17068, fo. 92.

279.

Egy szolgálólányt megöl a gazdája, mert nem hagyja magát elcsábítani. Mikor a lány testét felravatalozták, az angyalok kara énekelt.

280.

Tubach 3503

Dial. IV, 7; *JdV* 130; *LA CXXXVII (De exaltatione sanctae crucis)* p. 611 / 6; *Odo* P100; *SpL* 144;

Egy apáca anélkül evett salátát, hogy keresztet vetett volna, és így bekapott egy démon is.

281.

Tubach 1816 hasonló

Valakit megkérdeztek arról, hogy melyik bűnt tartja kevésbé súlyosnak: a részegséget vagy az apagyilkosságot. Az illető szerint a részegség kisebb bűn. Egy alkalommal azonban, amikor ittassága miatt az apja megszólta, megölte őt és az anyját is.

282.

Tubach 193, 2322

LA LVII (De sancto Ambrosio) p. 253-254 / 5; Pelbárt 322; SC 297C; SpL 493a
Szent Ambrus elmenekül egy gazdag parasztházából, aki saját bevallása szerint sohasem ismerte a betegséget vagy a bajt. Ez annak jele, hogy el fog kárhozni. Távozásuk után a házait és lakóit égi tűz pusztítja el.

Változata a 311. történet.

283.

Tubach 1370

Pelbárt 285.

A haragtartók ellen

Két kereskedő haragban állt egymással. Amikor az egyik halálos betegségbe esett, a másik ki akart vele békülni, de az elzavarta őt. Amikor meghalt, és a holttestét a templomban felravatalozták, a feszületen ábrázolt Krisztus kezével bedugta a füleit, mert nem akarta meghallani a lelkéért való könyörgéseket. A kereskedő elkárhozott.

284.

Tubach 5361

Pelbárt 143; SC 615; SdB 245 hasonló; SpL 472.

Amikor az ördög nem tudott ellentétet támasztani a házaspár között, egy öregasszonyt bízott meg a feladattal, aki házasságtöréssel vádolta meg a férjét, így hosszú ideig tartó viszályt szított közöttük.

Hasonló szöveg: Martin, 497: Bayeux, ms 48, fo. 59v, col 2.

Változata a 208. történet. Ld. a 208. történet jegyzeteit!

285.

Tubach 3983, 560

JdV 196; Pelbárt 203; SC 594; SpL 337.

Egy király udvarában élt egy fősvény és egy irigy. Az uralkodó úgy kívánja őket megjutalmazni, hogy a második a dupláját kapja annak, amit az első kér. Az irigy az kívánja, hogy nyomják ki az egyik szemét, így a fősvényt teljesen megvakítják.

286.

Szent Bernát iszik Szűz Mária tejéből.

287.

Tubach 4365 hasonló

Egy kegyes asszonyról, akinek megjelenik Mária, akiről a prédikációkban hallott. A Szűz szépsége miatt elveszíti az egyik szemét, de kinyitja a másikat is. Mária végül visszaadja a látását.

288.

A Szűz helyreállítja egy idős szerzetes egészségét.

Változata az 53. történet.

289.

Egy lovag szerzetesrendbe lépve csak két szót képes latinul megtanulni: "Ave Maria". Halála után sírjából fa nő, amelynek leveleire ugyanez van írva.

Változata a 39. történet.

290.

Tubach 5283

LA CXIX (De assumptione beatae Mariae virginis) p. 513-514; *Libri viii*, III, 76; SC 748; *SdB* 494.

Egy gazdag lovag, akinek a felesége mindig nagy buzgósággal viseltetett a Szűz iránt, elszegényedik bőkezűsége miatt. Az ördögnek ajánlja szolgálatait, aki megígéri neki, hogy visszaszerzi vagyonát, a hitveséért cserébe. Az adott pillanatban azonban a kegyes asszony Máriához fordul segítségül, aki helyet cserél vele és elüldözi az ördögöt.

291.

Egy szegény özvegy lányait Mária iránt buzgó imádatra tanította. Amikor megtudta, hogy meghal, gyermekeit a szent Szűzre bízta, aki minden szükségessel ellátta őket. Házasulandó korba érven, a leányok Mária tanácsára nem mentek férjhez, hanem apácák lettek.

A Karthauzi Névtelen hasonló története, "Szíz Mária fogantatjának innepéről" prédikációjában. In: MADAS Edit (szerk.): *A néma barát megszólal*. Budapest, 1985. 238-240.

292.

LA LXVIII (De inventione sanctae crucis), p. 303-304.

Amikor Ádám a halálát érezte közelegni, elküldte fiát, Séthet az élet fájának gyümölcseért. A földi paradicsomot őrző angyal azonban csak az élet fájának egy ágát adta

neki, amit Ádám sírjára ültettek. Az ebből kinőtt fa ötezer évig nem hozott gyümölcsöt, de ebből készítették azt a keresztet, amelyen Krisztust megfeszítették.

293.

Tubach 536

Egy apáca, a kolostor sekrestyésének csábítására enged a test kísértésének, elhagyja a zárdát és prostituált lesz. Évekkel később megtudja, hogy távozása senkinek sem tűnt fel, mert a szent Szűz helyettesítette őt hivatalában. Megtér és újra belép a zárdába.
Változata a 43. történet.

294.

Tubach 5133

A tönkrement kereskedő fel akarja magát akasztani. Az ördög kísértésének engedve megtagadja Krisztust, de nem hajlandó megtagadni Máriát, és megmenekül.
Változata a 32. történet.

295.

Tubach 1024

LA De nativitate beatae Mariae virginis, CXXXI, pp. 591-592.; Libri viii, III, 82.
Egy anya, akinek fiát rabságba hurcolták a szaracénok, elloppja Krisztus képét a templomból. A Szűz visszaadja neki a fiát, erre az anya is visszahelyezi a festményt a templomba.
A *Legenda Aurea* nem beszél szaracénokról csak ellenségekről.

296.

Tubach 1029, 4169

Libri viii, III, 46.

Miközben az asszonyok a Salve Reginát éneklik, Mária megjelenik és a gyermek Jézust az oltárra helyezi.

297.

Tubach 1319

SC 684.

Egy lovag, miután a francia király szolgálatából kilépett, egy rablóbanda vezére lett, de ezután is megtartotta a Gyümölcsoltó Boldogasszony napi (Annuntiatio) böjtöt, és nem mulasztott el naponta hét Ave Mariát mondani Mária hét boldogságának tiszteletére.

A *Scala Coeli* nem említi a francia királyt.

298.

Egy bűnös életű sekrestyés vízbe fullad, de mivel életében mindig nagy tisztelettel viseltetett a szent Szűz iránt, annak segítségével feltámad és megjavul.

Változata a 30. történet.

299.

Biblia Sacra, 1Móz 33.

Az aranyborjú bibliai története.

300.

Biblia Sacra, Dán. 3.

Három ifjú, akiket Nabukodonozor király a tűzbe vettet, sértetlenül kerül ki onnan. A tűzben egy negyedik ifjút (Krisztust) is látnak.

301.

Az artois-i asszony, akinek kilenc gyermeke volt.

Cím, kifejtés nélkül.

302.

Egy házaspár gyermeket szeretne ezért a feleség javaslatára egy provence-i boszorkányhoz fordulnak segítségért. Útközben találkoznak egy kereskedővel, aki szintén oda igyekszik, mert egy zacskó aranyat szeretne megtalálni. A boszorkány az ördög segítségét kéri, aki kutya alakjában jelenik meg neki. A férj ezt látva feljeleníti őt a püspöknél, s a démonok szolgáka máglyán végzi.

303.

Tubach 5050 hasonló

SdB 59.

Haldokló lombard uzsorás.

SdB csak uzsorást említ, nem pedig lombardot. A szerzőnk aktualizálja a történetet: szerinte mindez negyven éve történt.

304a

Biblia Sacra, Lev. 24:10-16

Az istenkáromlókat az Ószövetség szerint megkövezték.

304b.

Tubach 1131

Dial. IV. 19, 2-4; JdV 294; Pelbárt 98.

Egy öt éves gyermeket káromkodása miatt elragadnak a démonok.

305.

Egy várúr arra akar kényszeríteni szombaton egy zsidót, hogy muzsikáljon neki, de a zsidó ezt megtagadja még akkor is, amikor halállal fenyegetik meg. Végül ledobják a várfalról.

306.

Tubach 2073

Pelbárt 317.

Egy hat éves gyermek megmenti a szülei lelkét azzal, hogy Credo-t, Miatyánkot és Ave Mariát énekel.

307.

Egy városban élt egy hiú és gőgös asszony, akit a prédikátor hiába szólított fel a megtérésre. A nő halála után megjelent egy szent embernek, hogy megmutassa: elkárhozott. Hajában kígyók csúsztak-másztak és az agyát szopogatták, mert a frizurájára volt büszke. Szemeiben és kezeiben békák voltak, és négy ördög ráncigálta fel és alá.

308.

Az angol király vadaskertjében sétálva észrevette, hogy a majmok elkülönültek egy nőténytől. Kérdésére egy tudós férfiú megmondta, hogy a nőtény parázna módon viselkedett, a többi állat ezért sújtja megvetésével.

Bár a szerző szerint a forrás SdB lenne, de ott nem található meg.

309.

Tubach 4640

DM X, 60; *JdV* 234; *Pelbárt* 184; *SC* 40; *SdB* 181; *SpL* 24.

Egy házasságtörő nőtény gólya mindig megfürdik a tóban, s így férje nem veszi észre a kicsapongást. Amikor a tavat befedik, a hazatérő hím felfedezi a bűnt, s társaival együtt széttépik a hűtlen nőtényt.

A történet nagy népszerűségnek örvendett a középkorban, rengeteg változata előfordult. Pl.

Alexandre Nequam *De naturalis rerum* I., cap. 64. (12. század vége), Vincent de Beauvais, *Speculum Naturalae*, XVI. 48.; Bartholomeus de Glanville, *De proprietatibus rerum*, xii, 8.

310.

Tubach 3868, 5317

Biblia Sacra, 3Ez, 3: 4 – 4: 42

Egy király megkérdezi négy fiát, hogy mit tekintenek a legerősebbnek a világon. Az első szerint a bor, a második szerint az uralkodók, a harmadik szerint a nők. A negyedik Krisztust tartja a legerősebbnek.

311.

Tubach 193, 2322

LA LVII (De sancto Ambrosio) p. 253-254; *Pelbárt* 322; *SC* 297C; *SpL* 493a.

Szent Ambrus és szent Gergely elmenekülnek egy gazdag paraszt házából, aki saját bevallása szerint sohasem ismerte a betegséget vagy a bajt. Ez annak jele, hogy a jövőben el fog kárhozni.

Változata a 282. történet.

A történet nem szent Gergely Dialógusaiból származik, a *Legenda Aurea* pedig nem említi Gergelyt.

312.

Tubach 2559.

Az angyal és a remete.

Változata a 161. történet.

313.

Tubach 2407

LA CLXXX (De sanctis Barlaam et Josaphat), p. 816-817; **SC 60.**

A három barát története.

Változata a 91. történet.

314.

Tubach 2731

SC 313; *SdB* 174.

A leány, aki megölte a szüleit.

Cím, kifejtés nélkül.

315.

A gyónásról.

Cím, kifejtés nélkül.

Használt rövidítések

Alpha	BANKS, Mary Macleod (ed.), <i>The Alphabet of Tales. An English 15th Century Translation of the Alphabetum narrationum of tienne de Besançon</i> . London, Early English Text Society, 1904-1905.
Biblia Sacra	WEBER, Robertus O.S.B. (ed.), <i>Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem</i> , I-II. Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart, 1969.
BnF	Bibliothèque Nationale Française
BUA	Thomas de Cantimpré, <i>Bonum Universale de Apibus</i> Francia kiadása: Thomas de Cantimpré, <i>Les exemples du Livre des abeilles</i> (éd. PLATELLE, Henri), Brepols, 1997.
Dial	Grégoire le Grand, <i>Dialogues</i> , I–III. [Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum] (éd. par A. VOGÜÉ et P. ANTIN), Paris, Cerf, 1978-1980.
DM	<i>Caesarii Heisterbacensis monachi ordinis cisterciensis Dialogus Miraculorum</i> , Josephus STRANGE, Coloniae, Bonnae et Bruxellis, 1851.
Du Cange	<i>Glossarium mediae et infimae latinitatis</i> , conditum a Carolo Du Fresne Domino Du Cange. Niort, 1884, I–X.
GEC	Conrad d'Eberbach, <i>Le Grand Exorde de Cîteaux</i> (trad. PIÉBOURG, A.), Brepols, Turnhout, 1998. Latin kiadása: <i>PL</i> , t. 185, cols. 995–1198.
Hexameron	<i>Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi Hexameron libri sex</i> . In: <i>PL</i> , t. 14.
JdV	<i>The Exempla or Illustrative Stories from the Sermones Vulgares of Jaques de Vitry</i> . Edited, with Introduction, Analysis and Notes, by Thomas Frederick CRANE, London, Folk-lore Society, 1890.
Kazinczy	<i>Nyelvemléktár 6. Régi Magyar Codexek</i> : Tihanyi Codex, Kazinczy Codex, Horvát Codex. (közzéteszi: VOLF György) Budapest, 1877.
Klapper	Klapper, J., <i>Erzählungen des Mittelalters</i> . In: Klapper, <i>Wort und Brauch</i> . Breslau, 1914. t. XII.

LA	<i>Legenda Aurea, vulgo Historia Lombardica</i> , ed. GRAESSE, Lipsiae, 1850.
LEx	<i>Liber Exemplorum ad usum praedicatorum</i> (éd. A.G. LITTLE), 1908.
Libri viii	Die Fragmente der Libri VIII Miraculorum des Caesarius von Heisterbach (ed. MEISTER, A.), In: <i>Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte</i> , 13. Suppl. Heft, Rome, 1901.
Martin	MARTIN, Hervé, <i>Le métier de prédicateur en France septentrionale à la fin du Moyen Age (1350-1520)</i> , Paris, Editions du Cerf, 1988.
MGH	Monumenta Germaniae Historica
Odo	<i>Les fabulistes latins</i> (ed. HERVIEUX, Léopold), t. IV. Eudes de Cheriton et ses dérivés. Paris, Firmin-Didot, 1896.
Otia	Gervais de Tilbury, <i>Le livre des merveilles (Otia Imperialia)</i> , trad. et commenté par DUCHESNE, Annie, Paris, Belles Lettres, 1992.
Pelbárt	KATONA Lajos, <i>Temesvári Pelbárt példái</i> . Budapest, Akadémiai, 1902.
PL	<i>Patrologia Latina</i> (éd. MIGNE)
Quaracchi	<i>Analecta Franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad Historiam Fratrum Minorum</i> , tom. III, Quaracchi, 1897.
Rire	LECOY DE LA MARCHE, Antoine, <i>Le rire du prédicateur. Récits facétieux du Moyen Age</i> (nouv. éd. Berlioz, Jacques), Turnhout, Brepols, 1992. [1888]
SC	<i>Scala Coeli de Jean Gobi</i> . (éd. POLO DE BEAULIEU, Marie-Anne), Paris, Edition de CNRS, 1991.
SdB	LECOY DE LA MARCHE, Albert: <i>Anecdotes historiques. Légendes et Apologues tirés du recueil inédit d'Etienne de Bourbon</i> . Paris, 1877.
SpL	WELTER, Jean Th., <i>Le speculum laicorum. Edition d'une collection d'exempla composée en Angleterre à la fin du XIIIe siècle</i> , Paris, Picard, 1914.

TE _x	WELTER, Jean Th., <i>La Tabula Exemplorum secundum ordinem alphabeti</i> , Paris–Toulouse, 1926.
Tubach	<i>Index Exemplorum. A Handbook of medieval religious tales.</i> (éd. Fr. C. TUBACH) Helsinki, 1969, (Folklore Fellows Communications 204).
VP	<i>Vitae Patrum</i> , Patrologia Latina, t. 73-74.
VM	VALERI MAXIMI <i>Dicta et facta memorabilia</i> (ed. Briscoe, John), Stutgardiae, Teubner, 1998.
Welter1930	WELTER J. Th., Un nouveau recueil franciscain d'exempla de la fin du XIII ^e siècle, <i>Etudes franciscaines</i> , N ^o 42 (1930), 432-476 és 595-629.

MUTATÓK

MUTATÓK

Az alábbiakban a példázatokban előforduló személy- és helynevek, valamint a bibliai idézetek, a történetekben említett szerzők vagy műveik mutatóját közlöm. A példázatok közötti tematikus keresést egy tárgymutató is segíti. Az indexek adatai mögött szögletes zárójelben található számok minden esetben a példázatokot jelölik.

A személy- és helynévmutatóban dőlt betűvel a nevek szövegben előforduló latin változata szerepel. Ezt csak olyan esetben jelöltem külön, ha a latin forma téves, vagy nem segít az eligazodásban. Pl. *Beilardus* az Abelardus helyett. A helynévmutatóban a francia településneveknél kerek zárójelben megadtam, hogy az adott város vagy község ma melyik tartományban (*département*) található, ahogy azt a francia szakirodalom megköveteli.

HELYNÉVMUTATÓ

A

Alemannia, ld. Németország
Alexandria [152]
Anglia [17, 41, 130, 219, 236, 249, 308]
Antiochia [170]
Aquitánia [190]
Arras (Pas-de-Calais) [301]
Athén [55]
Attrebatum, ld. Arras
Auvergne [97]
Avernia, ld. Auvergne

B

Balma, ld. Baume-les-Dames
Baniacum [232]
Baume-les-Dames (Allier) [245]
Bellavilla, ld. Belleville
Belleville (Rhône) [81]
Bithuricum, ld. Bourges
Bologna [263, 272]
Bone Vallis, ld. Bonnevaux
Bonnevaux (Isère) [87]
Bononia, ld. Bologna
Bourges (Cher) [25]
Burgundia [205]

C

Clais, ld. Pont de Claix
Clarus Mons, ld. Clermont
Clermont (Puy-de-Dôme) [72]
Cluniacum, ld. Cluny
Cluny (Saône-et-Loire) [82]
Colonia, ld. Köln
Constancia, ld. Konstanz
Constantinopolis, ld. Konstantinápoly
Corinthus, ld. Korinthosz

E

Egyiptom [257, 299]
Egiptus, ld. Egyiptom

F

Flandria [251]
Francia [251, 270]

G

Gracianopolis, ld. Grenoble
Grenoble (Isère) [142, 238]

I, J

Iherusalem, ld. Jeruzsálem
Iordanus fluvius, ld. Jordán folyó
Jeruzsálem [3, 55, 65, 109]
Jordán folyó [35]

K

Köln [9, 132, 209]
Konstantinápoly [261]
Konstanz [88]
Korinthosz [261]

L

Lausana, ld. Lausanne
Lausanne [240]
Leodium, ld. Liège
Liège [247]
Lombardia [201, 272, 303]
Lugdunum, ld. Lyon
Lyon (Rhône) [86, 232]

M

Mâcon (Saône-et-Loire) [89]
Marseille (Bouche-du-Rhône) [109, 110]
Marsilia, ld. Marseille

Massilia, ld. Marseille

Matiscona, ld. Mâcon

Milánó [261]

Mediolanum, ld. Milánó

Modena [272]

Mons Oliveti, ld. Olajfák hegye

Mons Synai, ld. Sínai hegy

Moirans (Isère) [245]

Morentum, ld. Moirans

Murenensis comitatus [31, 94],
észak-francia grófság, Théroutanne
vidéken, Artois

Murinensis, ld. Murenensis

Mutena, ld. Modena

N

Németország [221]

O

Olajfák hegye [63]

Oliveti, *Mons*, ld. Olajfák hegye

P

Parisius, ld. Párizs

Párizs [68, 70, 84]

Pont de Claix (Isère) [238]

Provence [302]

Provincia, ld. Provence

R

Róma [48, 49, 115, 266, 311, 313]

S, Sz

Saint-Bonnet-de-Marcenat (Cantal) [239]

Saint-Flour (Cantal) [245]

Sanctus Bonetus, ld. Saint-Bonnet

Sínai hegy [299]

Synai, *Mons*, ld. Sínai hegy

Saxonia, ld. Szászország

Szászország [209]

T

Tarascon (Ariège) [85]

Tharentasia, ld. Tarantaise

Tarantaise [245]

Tolosa, ld. Toulouse

Toulouse (Haute-Garonne) [113]

V

Valence (Drôme) [87]

Valencia, ld. Valence

Vichy (Allier) [51]

Villars, ld. Villars-en-Dombes

Villars-en-Dombes (Ain) [86]

Viviers (Ardèche) [182]

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

A

Abelardus, Petrus [20]
 Ábrahám [299]
 Absolon, bibliai [21]
 Ádám, bibliai [292, 310]
Alexander, ld. Sándor, Nagy
 Ambrus, szent [255a, 282, 311]
 Anasztáz, apát [152]
 András szent [100, 101, 276]
 Antal, szent [135, 207]
 Áron, bibliai [299]
 Arzéniusz, apát [153]

B

Barlaam, szerzetes [121, 274]
Beilardus, ld. Abelardus
 Benedek, szent [104, 143, 166, 172]
 Bernard de La Baume, szerzetes [245]
Bernardus de Balma, ld. Bernard de La Baume
 Bernát, szent, Clairvaux-i [98, 157, 286]
Bersabe, ld. Betsábé
 Betsábé, bibliai [310]
 Bochart, szerzetes [240]

C

Caesarius, Heisterbachi [9]
 Ciprián, szent [123]
 Crescentius, szerzetes [238]

D

Dacius, milánói püspök [261]
Dalia, ld. Delila
 Dávid, bibliai [310]
 Delila, bibliai [310]
 Dionüsziosz Areopagita [52, 55]
 Domonkos, szent [266]

E, F

Éva, bibliai [310]
 Ferenc, szent [266]

G

Gérard de Saint-Flour, szerzetes [245]
 Gergely, I. Nagy szent, pápa [107, 108, 131, 187, 261, 311]
 Germanus, szent [99, 158]
Girardus de Sancto Flore, ld. Gérard de Saint-Flour

H

Hermanus de Baniaco, szerzetes [232]
 Hugó, Bonnevaux-i, szent [87]
 Hugó, Grenoble-i, szent [142]
 Humbertus de Catha, prédikátor [72]
 Humbertus, (valójában Heribertus) kölni püspök [209]

I, J

Ignác, szent [35]
 Ince, IV, pápa [232]
 Izsák, bibliai [299]
 Jakab, szent, apostol [111, 112, 113, 114, 242]
 Jákob, bibliai [299]
 János evangélista, apostol [35, 52, 55, 60]
 János, Keresztelő szent [35]
 János, személynév [5]
 Jeromos, szent [260b]

Jézus [10, 18, 32, 33, 35a, 35b, 48, 49, 50, 52, 55, 60, 63, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 91, 98, 100, 101, 125, 129, 131, 141, 146, 156, 164, 170, 172, 175, 176, 191, 193, 198, 205, 210, 211, 221, 231, 243, 244, 245, 251, 253, 258, 274, 277, 286, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 301, 306, 307, 309, 310, 313]

Jupiter [55]

Jusztina, szent [123]

K

Karolus, ld. Károly

Károly, francia király [251]

Katalin, szent [49, 299]

Kristóf, szent [124]

Krisztus, ld. Jézus

L

Lázár, bibliai [262]

Lőrinc, szent, vértanú [115, 225]

Lucifer [9, 264]

Lukács evangélista, apostol [110]

M

Magnus, szent, templom [209]

Makárius, szent, remete [147, 262]

Mária Magdaléna, szent [109, 110, 143, 199]

Mária, szűz [26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35a, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 58, 136, 164, 173, 189, 190, 193, 195, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 301, 306, 311]

Máté evangélista, apostol [260a]

Maximus, szent [110]

Miklós, személynév [276]

Miklós, szent [102, 103]

Mózes, bibliai [299]

400

N

Nabukodonozor, bibliai [300]

Nicholaus, l. Miklós

P

Pál apostol [55],

Péter apostol [109, 143, 199]

Petrus de Tharentasia, ld. Pierre de Tarantaise

Pierre de Tarantaise, szerzetes [245]

R

Rémi, szent, ld. Remigius

Remigius, szent [85]

Robertus, ferences szerzetes [88]

S, Sz

Salamon, bibliai [292, 310]

Sámson, bibliai [310]

Sándor, Nagy [54, 56, 275]

Sanson, ld. Sámson

Sátán [98]

Séth [292]

Severinus, szent [132]

Sylo, párizsi magister [19]

Szibilla [310]

T

Thays, szent [11]

Theotistus, remete [147]

Trajanus, római császár [107]

Turpanus, apát [180]

V

Valerius Maximus [255b], római író

A TÖRTÉNELMI SZEMÉLYEK ISMERTETÉSE

Abelardus, Petrus, francia skolasztikus (1079–1142). [20.]

Absolon, Dávid zsidó király harmadik fia, aki fellázadt apja uralma ellen. Egy csatában a haja fennakadt egy fán, és Jaáb megölte. Erre utal a példázat szövege is. [21.]

Ambrus, szent, Milánó püspöke (340k.–397). Szent Ágoston megtérítője, a *Hexameron* című alkotás szerzője. [255a, 282, 311.]

Arzéniusz, apát (354–445). Theodosius római császár fiainak nevelője, majd 395-től remete az egyiptomi sivatagban. [153.]

Benedek, Nursiai szent Benedek, a hagyomány szerint a bencés regula megfogalmazója, a rend megalapítója 529-ben. [104, 143, 166, 172.]

Bernát, szent, Clairvaux-i (1090k.–1153). Ciszterci apát, a 12. század egyik meghatározó egyházi személyisége. [98, 157, 286.]

Caesarius, Heisterbaciensis, német ciszterci szerzetes (v.1180– v.1240), a *Dialogus Miraculorum* című egyik első példázatgyűjtemény szerzője. [9.]

Dacius, Milánó püspöke 530–552 között. Elmenekült Itáliából és Konstantinápolyban halt meg. [261.]

Dionüsziosz Areopagita, vagy szent Dénes, 5. századi filozófus, akit a középkorban azonosítottak a Pál apostol által megtérített Dénessel, Athén első püspökével. [52, 55.]

Domonkos, szent (1170k.–1221). Domenigo Guzmán, spanyol pap, a domonkos rend megalapítója. [266.]

Ferenc, Assisi szent (1182–1226). A ferences rend megalapítója. [266.]

Gergely, I. Nagy szent Gergely, római pápa (590–604), a példázatokra nagy hatást gyakorló *Dialógusok* szerzője. [107, 108, 131, 187, 261, 311.]

Germanus, szent, Auxerre püspöke (378–448). 418-tól püspök, megszabadítja az angol egyházat a pelagianizmustól. Itáliában, Ravennában halt meg. [99, 158.]

Heribert, Köln érseke (999–1021). [209.]

Hugó, Bonnevaux-i szent Hugó (1166–1194). Az 1117-ben Cîteaux-ból alapított Bonnevaux ciszterci kolosor hatodik apátja. [87.]

Hugó, Grenoble-i szent (1053–1132). Bencés szerzetes, 1080-tól Grenoble püspöke, de lemond és Chaise-Dieu bencés apátságába vonul vissza. VII. Gergely parancsára visszatér grenoble-i tisztségébe. Ő vezeti szent Brúnót és társait Chartreuse-be. [142.]

Humbertus, l. Heribert

Ignác, szent (I. század). A hagyomány szerint János apostol tanítványa, különösen levelei miatt vált híressé. [35.]

Ince, IV. Ince pápa, eredeti nevén Sinibaldo Fieschi (1243–1256). Hat és fél évig tartózkodott Lyon-ban, 1244 és 1251 között. [232.]

Jeromos, szent (350k.–420). Az egyházatyák egyike, a Biblia latin nyelvre fordítója. [260b.]

Károly, VII, francia király (1422-1461). [251.]

Magnus, szent, Németországban, különösen Köln környékén nagy tiszteletnek örvendő 8. századi szent. [209.]

Maximus, szent, a hagyomány szerint Aix első püspöke (I. század). [110.]

Nabukodonozor, Nabu-Kudurri-Uszur, az Újbabiloni birodalom uralkodója (Kr.e. 604-562). [300.]

Remigius, szent, 5. század végén élt reims-i püspök, a hagyomány szerint a frankok megtérítője, Klodvig király megkeresztelője. [85.]

Sándor, Nagy, (Alexandrosz) makedón király (i.e. 336–323). [54, 56, 275.]

Severinus, szent, Köln püspöke (†403k.), az arianizmus ellensége. [132.]

Trajanus, római császár (98-117). [107.]

Valerius Maximus, I. századi római történetíró. [255b.]

BIBLIAI IDÉZETEK JEGYZÉKE

Rövidítések:

Ótestamentum

Ex	Exodus	Mózes II. könyve
Esr	Ezras	Ezsdrás könyve
Iob	Iob	Jób könyve
Ps	Psalmi	Zsoltárok könyve
Prov	Proverbia	Példabeszédek könyve
Eccl	Ecclesiastes	Jézus, Sírák fia könyve
Cant	Canticum canticorum	Énekek éneke
Is	Isaias	Ézsaiás próféta könyve
Ez	Hiezechiel	Ezékiel próféta könyve
Dan	Daniel	Dániel próféta könyve
Os	Osee	Hóseás próféta könyve

Újtestamentum

Mt	secundum Mattheum	Máté evangéliuma
Lc	secundum Lucam	Lukács evangéliuma
Io	secundum Iohannem	János evangéliuma
1Tim.	ad Thimotheum	Timóteushoz írt I. levél

s. = prédikációban

Ex		Mt	
33, 19	No. 264 s.	27, 46	No. 133.
20, 3	No. 299.	18, 9	No. 231.
		17, 19	No. 231.
Esr		21, 21	No. 231.
3, 4-42	No. 310.	6, 16	No. 254
		7, 15	No. 254.
Iob		10, 28	No. 299.
20, 26	No. 264 s.	19, 17	No. 309. s.
		25, 41	No. 310.
Ps		Lc	
50, 19	No. 199	6, 38	No. 116., No. 160
77, 49	No. 257. s.	16, 24	No. 262
94, 1	No. 293.	1, 42	No. 292.
102, 22	No. 300.	1, 48	No. 295. s.
Prov		Io	
14, 13	No. 275.	1, 1	No. 45.
Eccl		20, 17	No. 51.
8, 11	No. 139.	8, 11	No. 143
7, 26-27	No. 273 s.	8, 11	No. 199.
Cant		6, 59	No. 292.
6, 12	No. 156.	14, 6	No. 310
Is		1Tim	
14, 11	No. 263 s.	6, 7	No. 313.
Ez			
18, 22	No. 137.		
33, 11	No. 312. s.		
Dan			
3, 57	No. 300.		
Os			
13, 14	No. 274.		

IDÉZETT SZERZŐK ÉS MŰVEK JEGYZÉKE

Biblia Sacra

No. 299. (Ex 33)

No. 300. (Dan 3)

No. 304a. (Lev 24)

No. 310. (4Es)

Caesarius Heisterbaciensis (Dialogus Miraculorum)

No. 9.

Dialogii Gregorii

No. 139.

No. 166.

No. 172.

No. 256.

No. 261.

No. 267.

No. 280.

No. 304b.

No. 311.

Epistolis sancti Ignatii

No. 35b.

Historia Ecclesiastica

No. 260a.

Legenda Aurea

No. 111. Miraculis sancti Iacobi (*De sancto Jacobo majore*)

No. 274. Barlaam (*De sanctis Barlaam et Josaphat*)

No. 276. Legenda beati Andree (*De sancto Andrea apostolo*)

No. 266. Legenda beati Dominici (*De sancto Dominico*)

Liber de Septem Donis Spiritus Sancti

No. 284.

No. 308.

Sancti Ambrosii Hexameron

No. 255a.

Scala Coeli

No. 313.

Valeri Maximi facta et dicta memorabilia

No. 255b.

Vita beati Germani

No. 158.

Vitae Patrum

No. 12.

No. 138.

No. 144.

No. 149.

No. 163.

No. 165.

No. 262.

No. 307.

TÁRGYMUTATÓ

A

alamizsna	[7, 24, 99, 102, 108, 116, 126, 135, 138, 140, 160, 186, 202, 211, 252, 311]
angol király	[17, 219, 236, 308]
angyal	[12, 30, 48, 65, 71, 96, 108, 110, 120, 130, 138, 145, 158, 161, 162, 179, 183, 187, 198, 203, 246, 249]
apáca	[43, 59, 60, 120, 128, 236, 241, 270, 280, 293]
apát	[11, 39, 64, 87, 105, 110, 143, 146, 147, 152, 153, 154, 160, 168, 172, 180, 202, 262, 298]
apátnő	[128, 270]
Ave Maria	[39, 46, 50, 173, 195, 248, 249, 288, 289, 291, 297, 298, 306]

B

bárány	[54]
baziliskusz	[177]
béka	[15, 66, 94, 95, 145, 307]
beteg	[16, 28, 51, 67, 72, 73, 78, 93, 98, 102, 122, 128, 135, 163, 165, 170, 188, 196, 203, 212, 220, 221, 223, 233, 243, 244, 249, 255a, 282, 283, 292, 303, 304b, 311]
bor	[6, 40, 97, 172, 191, 216, 241, 310]
boszorkány	[100, 119, 208, 251, 284, 302]
bőjt	[5, 29, 31, 47, 101, 147, 272, 273, 297]
bujaság	[21, 101, 125, 140, 145, 149, 151, 152, 152, 153, 157, 161, 173, 198, 228, 241]
bűnbánat	[4, 5, 7, 9, 30, 38, 45, 76, 90, 111, 117, 126, 132, 141, 142, 143, 146, 156, 180, 188, 196, 197, 199, 204, 205, 212, 213, 223, 242, 249, 255, 256, 258, 270, 273, 303]

C, Cs

ciszterci szerzetes	[32, 39, 116, 196, 202, 226]
császár	[107]
csütörtök	[243]

D

démon	[9, 14, 22, 30, 48, 73, 93, 96, 100, 115, 117, 137, 147, 150, 174, 196, 203, 211, 212, 214, 222, 245, 249, 253, 256, 257, 258, 261, 264, 290, 304, 307]
diakónus	[71, 99, 138, 159, 242]

E

egér	[159, 192, 254, 274]
egyszarvú	[15, 274]
eretnek	[42, 84, 201]

F

farkas	[54]
ferences szerzetes	[88, 201, 232, 238, 240, 245, 266, 273]
feszület	[14, 33, 53, 81, 105, 122, 129, 164, 168, 170, 171, 173, 189, 243, 248, 284, 292, 302]
fösvénység	[93, 125, 145, 285]
francia király	[251, 297]

G, Gy

gall nép	[52]
gazdag	[2, 12, 16, 32, 72, 78, 97, 115, 116, 119, 120, 135, 145, 183, 240, 282, 290, 294, 303, 311]
gólya	[85, 86, 309]
gonosztevő	[21, 38, 48, 65, 71, 87, 92, 95, 113, 120, 141, 142, 157, 178, 184, 193, 201, 237, 273, 297, 298]
gőg	[145, 235, 270, 278, 299, 307, 310]
gróf	[94, 313]
gyónás	[4, 5, 14, 18, 31, 67, 70, 90, 97, 103, 111, 116, 117, 128, 137, 138, 139, 143, 182, 188, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 205, 217, 220, 228, 232, 243, 244, 249, 258, 268, 270, 271, 272, 273, 295, 302, 303, 313, 315]

H, I, J

házasságtörés	[117, 158, 213, 244, 308, 309]
herceg	[10, 88, 203, 253]
hiúság	[70, 236, 307]
Húsvét	[25, 82, 97, 251]
irígység	[45, 125, 235, 285]
jogász	[18, 67, 294]
johannita lovag	[3]

K

kanonok	[34, 51, 88, 89, 206]
káplán	[26, 86, 194, 215]
kápolna	[1, 287, 291, 293, 294]

kereskedő	[195, 271, 283, 284, 294, 302]
kiátkozás	[85, 86, 87, 88, 89, 227]
király	[17, 23, 24, 54, 56, 71, 127, 133, 170, 184, 203, 219, 235, 236, 251, 285, 297, 300, 308, 310]
klerikus	[5, 27, 29, 34, 42, 43, 44, 48, 50, 102, 110, 117, 132, 143, 199, 225, 241, 242, 247, 249, 286, 289]
kígyó	[15, 67, 95, 117, 145, 158, 213, 260c, 255, 261, 307]
kolostor	[23, 27, 43, 72, 96, 120, 121, 167, 173, 200, 207, 214, 236, 241, 263, 270, 293, 309]
kórház	[1, 116, 165, 193]
kovács	[231.]
kutya	[54, 161, 187, 190, 225, 302]

L

láz	[17, 203, 304b]
légy	[89]
lepra	[97, 135, 156, 220, 312]
ló	[16, 20, 90, 116, 122, 132, 222, 228, 290, 307]
lovag	[10, 17, 31, 32, 90, 126, 127, 137, 154, 181, 189, 190, 194, 204, 205, 228, 253, 260c, 270, 274, 279, 289, 290]

M, N

macska	[151, 159, 254]
majom	[117, 125, 308]
medve	[125, 255a]
menyét	[177]
mennysország	[8, 22, 121, 127, 128, 132, 288, 289, 291, 292, 295, 299, 301, 306, 309, 310, 315]
Nagypéntek	[134]
nemes	[8, 39, 99, 109, 154, 187]
nyúl	[225]

O, Ö

oroszlán	[260a, 260b, 260c, 261]
orvos	[93, 234, 243, 303]
ökör	[36]
ördög	[2, 4, 6, 15, 16, 32, 37, 45, 46, 58, 74, 75, 78, 84, 87, 90, 92, 96, 101, 102, 106, 118, 128, 133, 137, 145, 146, 147, 148, 150, 156, 158, 166, 177, 184, 185, 189, 193, 197, 200, 203, 207, 208, 211, 216, 217, 218, 219, 228, 229, 230, 232, 253, 261, 268, 270, 274,

ördögös [277, 280, 284, 290, 294, 298, 299, 302, 303, 307, 311]
[9, 137, 242, 258]

P

pap [14, 26, 31, 74, 76, 78, 80, 90, 97, 117, 120, 132, 135, 137, 140, 145, 159, 182, 186, 188, 194, 199, 205, 209, 212, 215, 218, 220, 221, 224, 225, 227, 229, 246, 251, 262, 267, 272, 279, 283, 293, 295]
pápa [48, 108, 188, 232, 266, 310]
paraszt [36, 40, 205, 211, 224, 311]
páva [278]
pelikán [260a]
péntek [55, 122, 134]
pók [37]
polgár [40, 72, 125, 135, 145, 213]
pokol [4, 15, 16, 19, 70, 72, 95, 107, 117, 126, 127, 145, 146, 149, 196, 214, 223, 242, 243, 244, 249, 262, 263, 270, 274, 283, 298, 302, 303, 304, 307, 310, 315]
prédikáció [72, 87, 197]
prostituált [11, 33, 101, 279, 284]
Purgatórium [19, 48, 68, 138, 187, 188, 226, 247, 306]
püspök [12, 26, 29, 34, 39, 70, 71, 72, 88, 110, 111, 116, 132, 133, 142, 159, 170, 183, 188, 202, 215, 221, 227, 231, 261, 294, 302]

R

remete [6, 7, 11, 12, 16, 46, 66, 90, 96, 115, 120, 141, 144, 145, 146, 149, 150, 161, 162, 163, 165, 169, 179, 183, 217, 229, 242, 262, 312]
részeg [113, 216, 281, 310]

S, Sz

Salve Regina [291, 296]
sárkány [15, 158, 274]
sekrestyés [30, 43, 293]
szamár [74, 224, 261, 304a]
szaracén [83, 231, 295]
szegény [32, 42, 57, 93, 97, 99, 108, 116, 119, 120, 126, 160, 175, 176, 206, 222, 240, 252, 313]
Szentlélek [35a-b, 125, 126, 284, 293, 308]
Szentírás [101, 110, 177, 231, 262]
szerzetes [3, 20, 23, 30, 31, 32, 39, 53, 61, 62, 64, 68, 69, 72, 85, 88, 94, 96,

	104, 105, 106, 116, 120, 121, 130, 134, 147, 148, 160, 164, 166, 167, 168, 172, 173, 180, 189, 192, 196, 200, 201, 207, 214, 222, 226, 229, 232, 233, 234, 238, 240, 243, 245, 247, 250, 253, 263, 264, 266, 273, 286, 289, 298, 309]
szombat	[93, 287, 295, 305]

T, U

tatár, nép	[133]
templom, pogány	[54, 148, 229, 292]
templom, keresztény	[6, 14, 25, 27, 30, 32, 34, 45, 48, 71, 80, 88, 89, 90, 97, 102, 104, 105, 110, 115, 122, 130, 139, 166, 189, 207, 209, 221, 224, 232, 234, 235, 248, 251, 264, 277, 279, 283, 284, 289, 290, 293, 295, 306, 307, 311]
torkosság	[94, 95]
unikornis, ld. egyszarvú	
uzsora, uzsorás	[2, 22, 57, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 100, 120, 148, 185, 212, 214, 224, 256, 265, 271, 303]

V, Z, Zs

várúr	[31, 87, 90, 122, 133, 189, 235, 253, 305]
vasárnap	[36, 110, 125, 227, 295, 305]
vigília	[31, 34, 36, 51, 53, 90, 115, 272, 293]
zarándok	[65, 102, 109, 113, 114, 140, 241]
zsidó	[22, 25, 42, 103, 170, 172, 174, 286, 299, 305]

FELHASZNÁLT IRODALOM

Kézírtatos források

I. Archives Départementales de Puy-de-Dôme, Fonds de Clermont

1. Délibérations de Clermont 3E 113 DEP FDS I. Registre des délibérations:

BB4 (1454-1469)

BB 5 (1475-1481)

BB 6 (1482-1483)

BB 7 (1484-1486)

BB 8 (1487-1490)

BB 9 (1490-1491)

BB 10 (1493-1496)

BB 11 (1496-1498)

BB 12 (1499-1504)

2. Série H:

- 27H Dominicains de Clermont

27H14 - Inventaire des donations faites au couvent, 1408-1470.

- 30H Cordeliers de Clermont

30H 4, 5, 13, 17, 20, 23 - Testaments

30H28 - Registre des fondations

II. Bibliothèque Municipale et Interuniversitaire de Clermont-Ferrand:

3. Ms. 44 *Sermones quadragesimales et sermones varii*

4. Ms. 45 *Sermones quadragesimales (per magistrum Vincentium Ferrari)*

5. Ms. 47 *Fabulae moralisatae, Guillelmi de Lyra sermones, etc.*

6. Mss. 143-144 *Jacobi de Voragine Legendae Sanctorum [Legenda Aurea]*

7. Ms. 145 *Visio monachi Roberti*

III. Budapesti Egyetemi Könyvtár:

1. Cod. lat. 65. ff. 72-112.

Kiadott források

1. *Analecta Franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad Historiam Fratrum Minorum*, tom. III, Quaracchi, 1897.
2. BANKS, Mary Macleod (ed.), *The Alphabet of Tales. An English 15th Century Translation of the Alphabetum narrationum of Etienne de Besançon*. London, Early English Text Society, 1904-1905.
3. BOGNÁR András – LEVÁRDY Ferenc (éd.), *Példák Könyve*. Budapest, Akadémiai, 1960.
4. *C. Plini secundi, Naturalis historiae libri XXXVII*. (MAYHOFF, Carolus, ed.), Lipsiae, 1897.
5. *Caesarii Heisterbacensis monachi ordinis cisterciensis Dialogus Miraculorum*, Josephus STRANGE, Coloniae, Bonnae et Bruxellis, 1851.
6. CHAIX DE LA VARENE, *Monumenta Pontificia Arvernie*, t. xxv. (1883).
7. Conrad d'Eberbach, *Le Grand Exorde de Cîteaux* (trad. PIÉBOURG, A.), Brepols, Turnhout, 1998.
8. *Cronica Fratris Salimbene de Adam Ordinis Minorum*. M.G.H. Scriptores, t. 32.
9. Gervais de Tilbury, *Le livre des merveilles (Otia Imperialia)*, trad. et commenté par DUCHESNE, Annie, Paris, Belles Lettres, 1992.
10. Grégoire le Grand, *Dialogues*, I–III. [Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum] (éd. par A. VOGÜÉ et P. ANTIN), Paris, Cerf, 1978-1980.
11. Guibert de Nogent, *Autobiographie*. Paris, Belles Lettres, 1981.
12. Guillaume de Malmesbury, *Gesta Regum Anglorum*, PL 179.
13. Humbert de Romans, *De dono timoris*. (kézirat)
14. *Inventaire sommaire des Archives Communales. Fonds de Montferrand*. Rédigé par Etienne Teilhard de CHARDIN, Clermond-Ferrand, 1922. t. I–II. Archives Communales de Monferrand, Comptes de Communes (CC): N°s. 158, 160, 162-165, 167, 169-170, 172-173, 175-177, 179-187, 189, 191-192, 196-197, 200, 208, 209-212, 214, 217, 222, 224, 230-232.
15. Iacopo da Varazze, *Legenda Aurea* I–II. (MAGGIONI, Giovanni Paolo, ed.), SISMEL, Edizioni del Galluzzo, 1998.
16. Jacques de Voragine, *La Légende Dorée*, t. I–II, (Trad. par ROZE, J.-B. M.), Paris, Garnier-Flammarion, 1967.
17. *Journal d'un bourgeois de Paris*. BEAUNE, Colette (ed.), Librairie Générale Française, 1990.
18. KATONA Lajos, *Temesvári Pelbárt példái*. Budapest, Akadémiai, 1902.
19. KLAPPER, J. *Erzählungen des Mittelalters in deutschen Übersetzung und lateinischen Urtext*. Breslau, 1914.
20. LECOY DE LA MARCHE, Albert, *Le rire du prédicateur. Récits facétieux du Moyen Age* (nouv. éd. Berlioz, Jacques), Turnhout, Brepols, 1992. [1888]

21. LECOY DE LA MARCHE, Albert: *Anecdotes historiques. Légendes et Apologues tirés du recueil inédit d'Etienne de Bourbon*. Paris, 1877.
22. *Legenda Aurea, vulgo Historia Lombardica*, ed. GRAESSE, Lipsiae, 1850.
23. *Les fabulistes latins* (ed. HERVIEUX, Léopold), t. IV. Eudes de Cheriton et ses dérivés. Paris, Firmin-Didot, 1896.
24. *Liber Exemplorum ad usum praedicatorum* (éd. A.G. LITTLE), Aberdeen, British Society of Franciscan Studies, 1908.
25. *Liber Visionum et Miraculorum* (kézirat)
26. MADAS Edit (éd.) *A Néma Barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből*, Budapest, Magvető, 1985.
27. MEISTER, A. (ed.), Die Fragmente der Libri VIII Miraculorum des Caesarius von Heisterbach. In: *Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte*, 13. Suppl. Heft, Rome, 1901.
28. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum rerum Merovingicarum*, I/2.
29. *Nyelvemléktár VI*, (VOLF György szerk.), Budapest, 1877.
30. *Patrologia Latina* (éd. MIGNE)
31. Pierre le Vénérable, *Les Merveilles de Dieu*. (ed. TORELL, Jean-Pierre – BOUTHILLIER, Denise), Fribourg, Cerf, 1992.
32. PIQUET, Claude, *Descriptio provinciae S. Bonaventurae seu Burgundiae Fr. Min. Reg. Obs. ...*, Lyon, 1617.
33. *Sancti Aurelii Augustini episcopi De civitate Dei, libri XXII* (ed. DOMBART, B.), Lipsiae, Teubner, 1905-1908.
34. *Sancti Gregorii papae dialogi*, Patrologia Latina, t. 77, cc. 149-429.
35. SAVARON, Jean, *De sanctis Ecclesiis et Monasteriis Claromontii, libellos duos auctoris anonymi qui vixit circa annum DCCCCCL*, Paris, 1608.
36. *Scala Coeli de Jean Gobi*. (éd. POLO DE BEAULIEU, Marie-Anne), Paris, Edition de CNRS, 1991.
37. *The Exempla or Illustrative Stories from the Sermones Vulgares of Jacques de Vitry*. Edited, with Introduction, Analysis and Notes, by Thomas Frederick CRANE, London, Folk-lore Society, 1890.
38. Thomas de Cantimpré, *Les exemples du Livre des abeilles* (éd. PLATELLE, Henri), Brepols, 1997.
39. V. Kovács Sándor (szerk.): *Temesvári Pelbárt válogatott írásai*. Budapest, Európa-Helikon, 1982.
40. *Vitae Patrum*, Patrologia Latina, t. 73-74.
41. WEBER, Robertus O.S.B. (ed.), *Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem*, I-II. Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart, 1969.
42. WELTER Jean-Thiébaud, Un nouveau recueil franciscain d'exempla de la fin du XIIIe siècle, *Etudes franciscaines*, N° 42 (1930), 432-476 és 595-629.

43. WELTER, Jean-Thiébaud, *La Tabula Exemplorum secundum ordinem alphabeti*, ParisToulouse, 1926.
44. WELTER, Jean-Thiébaud, *Le speculum laicorum. Edition d'une collection d'exempla composée en Angleterre à la fin du XIIIe siècle*, Paris, Picard, 1914.
45. *Valeri Maximi facta et dicta memorabilia* (ed. BRISCOE, John), Stutgardiae, Teubner, 1998.

Feldolgozások

1. AMÉ, Emile (dir.), *Dictionnaire Topographique du Département du Cantal*. Paris, Imprimerie Nationale, 1897.
2. ARABEYRE, Patrick – BERLIOZ, Jacques – POIRRIER Philippe, *Vies et légendes de saint Bernard de Clairvaux. Création, diffusion, réception (XIIe–XXe siècles)*. Actes de Rencontres de Dijon, 7–8 juin 1991. Cîteaux, *Commentarii Cistercienses*, 1993.
3. ARTHABER, Augusto, *Dizionario Comparato di proverbi e modi proverbal*. Milano, Hoepli, 1952.
4. AUBRUN, Michel, *Moines, paroisses et paysans*. Clermont-Ferrand, Presses Universitaires Blaise-Pascal, 2000.
5. AUDIGIER, Pierre, *Histoire d'Auvergne*. Clermont-Ferrand, 1894.
6. BAUDOT et CHAUSSIN O.S.B. *Vie des saints et des bienheureux*. Paris, Letouzey et Ané, 1935.
7. BEAUMONT – MAILLET, *Le Grand Couvent des Cordeliers de Paris*. Paris, 1975.
8. BERLIOZ, Jacques – POLO DE BEAULIEU, Marie-Anne (dir.), *Les Exempla médiévaux. Introduction à la recherche, suivie des tables critiques de l'Index exemplorum de Frederic C. Tubach*. Carcassonne, Garae/Hesiodé, 1992.
9. BERLIOZ, Jacques – POLO DE BEAULIEU, Marie-Anne (dir.), *Les Exempla médiévaux. Nouvelles perspectives*. Paris, H. Champion, 1998.
10. BERLIOZ, Jacques (dir.) *Identifier sources et citations*. Turnhout, Brepols, 1995 [1994] (L'atelier du médiéviste, 1).
11. BERLIOZ, Jacques, Saint Bernard dans les *exempla* (XIIIe–XVe siècles). *Vies et légendes de Saint Bernard*. Présence Cistercienne, 1993. 116–140.
12. BERLIOZ, Jacques, *Un saint dans la ville. Bernard de Clairvaux à Châtillon-sur-Seine*. Editions de l'Armançon, 1998.
13. BERTÉNYI Iván (szerk.), *A történelem segédtudományai*. Budapest, Osiris, 2001.
14. BÉTENCOURT, Dom., *Noms Féodaux ou noms de ceux qui ont tenu fiefs en France*. I–II, Paris, 1968 [1867].
15. BISCHOFF, Bernhard, *Latin Paleography. Antiquity and the Middle Ages*. Cambridge, Cambridge University Press, 1995. [1990]
16. BITSKEY István – TAMÁS Attila (eds.), *Toposzok és exemplumok régi irodalmunkban*. Debrecen, 1994. (Studia Litteraria, tom. XXXII.)
17. BOGDÁN István, A vízjelkutatás problémái (Vízjelgyűjtésünk módszertana), In: *Levéltári Közlemények*, 30 (1959), 89–108.
18. BRÉMOND, Claude – LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude, *L'Exemplum*. Turnhout, Brepols, 1982.

19. BRIQUET, Charles Moïse, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leurs apparition vers 1282 jusqu'en 1600*. 1-4. Paris-London, etc. 1907.
20. BUCHWALD – HOHLWEG – PRINZ (éd.), *Dictionnaire des auteurs grecs et latins de l'Antiquité et du Moyen Age*. Turnhout, Brepols, 1991.
21. CABANTOUS, Alain, *Histoire du blasphème en Occident. XVIe-XIXe siècle*. Paris, Albin Michel, 1998.
22. CAPPELLI, Adriano, *Lexicon Abbreviaturarum*. Leipzig, 1901.
23. CASAGRANDE, Carla – VECCHIO, Sylvia, *Les péchés de la langue*. Paris, 1991.
24. CHARBONIER, Pierre, *Histoire de l'Auvergne des origines à nos jours*. Clermont-Ferrand, De Borée, 1999.
25. CHARBONIER, Pierre, *Une autre France. La seigneurie rurale en basse Auvergne du XIVe au XVIe siècle*. I-II, Clermont-Ferrand, Institut d'Etudes du Massif Central, 1980.
26. CHEVALIER, Ulysse, *Répertoire des sources historiques du Moyen Age*. Tome II. *Bio-bibliographie*. Paris, 1905.
27. CHOWN, John F., *A History of Money. From AD 800*. London–New York, 1994.
28. COHN, Norman, *Európa démonai*. Budapest, Corvina, 1994.
29. CONTAMINE, Philippe, et al., *L'économie médiévale*. Paris, 1993.
30. COUDERC, Camille, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque de la ville de Clermont-Ferrand*. Paris, Plon, Nourrit, 1890. t. VI.
31. COURTILLÉ, Anne, *Auvergne et Bourbonnais gothiques*. t. I-II, Editions Créer, 1990.
32. COURTILLÉ, Anne, *Marie en Auvergne, Bourbonnais et Velay*. Clermont-Ferrand, De Borée, 1997.
33. DAUZAT, Albert (dir.), *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*. Paris, Larousse, 1984 [1951].
34. DAY, John, *Monnaies et marchés au Moyen Age*. Paris, 1994.
35. DELAUNAY, Pierre, *Filigranes d'Auvergne. Catalogue des filigranes relevés sur les papiers d'archives d'Auvergne*. Clermont-Ferrand, Académie des Sciences, Belles-Lettres et Arts de Clermont-Ferrand, 1997.
36. DEMURGER, Alain, *Temps de crises temps d'espoirs. XIVe – XVe siècle*. Paris, Editions du Seuil, 1990. “Nouvelle histoire de la France médiévale 5”
37. DERVILLE, Alain, *L'économie française au Moyen Age*. Paris, Orphys, 1995.
38. *Dictionnaire national des communes de France*. Paris, Albin Michel–Berger Levrault, 1984.
39. *Dix mille saints. Dictionnaire hagiographique*. (éd. les Bénédictins de Ramsgate), Turnhout, Brepols, 1991.
40. DORCY, Mary Hean, *Saint Dominic's Family*. Rockfort, 1983.

41. DOSSAT, Yves, „Les débuts de l’Inquisition a Montpellier et en Provence”. *Eglise et hérésie en France au XIIIe siècle*. London, 1982.
42. DUBY, Georges, *A katedrálisok kora*. Budapest, Gondolat, 1984.
43. ELIADE, Mircea, *A szent és a profán*. Budapest, Európa, 1987.
44. EMERY, Richard W., *The Friars in Medieval Occident*. New York - London, 1962.
45. EVERAT, Edouard, *Histoire abrégée de la ville de Riom*. Riom, 1989 [1923].
46. FODÉRE, Jacques, *Narration historique et topographique des convents de l’ordre saint François et monastères sainte Claire, érigés en la province anciennement appelée de Bourgogne, à présent saint Bonaventure*. Clermont-Ferrand, 1861.
47. FOURNIÉ, Michelle, *Le Ciel peut-il attendre? Le culte du Purgatoire dans le Midi de la France (v. 1320- v. 1520)*. Paris, Cerf, 1997.
48. FOURNIER, G., *Châteaux, villages et villes d’Auvergne au 15e siècle*. Paris, 1973.
49. FÜGEDI Erik, *Kolduló barátok, polgárok, nemesek*. Budapest, Magvető, 1981.
50. GAMS, Pius Bonifacius (ed.), *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae*. I-II, Ratisbonae, 1873.
51. GENET, Jean-Philippe, *La mutation de l’éducation et de la culture médiévales*. I-II, Paris, Seli Arslan, 2000.
52. GEREMEK, Bronislaw, *L’exemplum et la circulation de la culture au Moyen Âge*. In: *Rhétorique et histoire. L’« exemplum » et le modèle de comportement dans le discours antique et médiéval*. (Table ronde de l’École française de Rome, 18 mai 1979), *Mélanges de l’Ecole française de Rome (Moyen Age-Temps modernes)*, 1980, 153-179.
53. GERGELY Jenő, *A pápaság története*. Budapest, Kossuth, 1982.
54. GLENNISSON, Jean (dir), *Le livre au Moyen Age*. Turnhout, Brepols, 1988.
55. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, conditum a Carolo Du Fresne Domino DU CANGE. t. I-X, Niort, 1884.
56. GÖMBÖS Tamás, *A szerzetes és lovagrendek címerei és viseletei*. Bp., 1993.
57. GRAESSE-BENEDICT, *Orbis latinus. Lexikon lateinischer geographischer Namen*. t. I-III, h.n. 1972.
58. GUREVICS, Aaron, J., *A középkori ember vilásképe*. Budapest, Kossuth, 1974.
59. GUREVICS, Aaron, J., *A középkori népi kultúra*. Budapest, Gondolat 1987.
60. GYÖRKÖS Attila, Vélemények és viták a francia középkortörténet háború utáni fejlődéséről. In: *Klió*, 7. (1998/3), 3-12.
61. GYÖRKÖS Attila, Isten békéje és treuga Dei a XI. századi Franciaországban. *Aetas*, 2000/3. 62-75.
62. GYÖRKÖS Attila, Európaiság és regionalitás a középkori példázatokban. In: HÜLVELY István – PALLAI László (szerk.), *Nemzetállam–Szuverenitás–Integráció*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001. 29-38.

63. HASSEL, James Woodrow, Jr, *Middle French Proverbs, Sentences and Proverbial Phrases*. Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1982.
64. HERBERT, J.A., *Catalogue of romances in the department of manuscripts in the British Museum*. t. 3, London, 1910.
65. HERMAND, Xavier, Les *Vitae Patrum* dans le *Promptuarium Exemplorum* de Jean Herolt (†1468). In: *Revue d'Histoire Ecclésiastique*. N° XC (1995). 5-48.
66. HORVÁTH János, *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1944.
67. HORVÁTH Richárd, *Laskai Ozsvát*, Budapest, Sárkány, 1932.
68. KÁLLAY István (szerk.), *A történelem segédtudományai*. Budapest, 1986.
69. KLANICZAY Gábor, *A civilizáció peremén*. Budapest, Magvető, 1990.
70. KLANICZAY Tibor (szerk.), *A magyar irodalom története*. Budapest, Kossuth, 1982.
71. KULCSÁR Péter, *Kapisztrán János*. Budapest, Gondolat, 1987.
72. LE GOFF, Jacques, „Apostolat mendiant et fait urbain dans la France médiévale: implantation des ordres mendiants. Programme questionnaire pour une enquête”. In: *Annales E.S.C.*, 1968, N° 2, 335-352.
73. LE GOFF, Jacques, *La naissance du Purgatoire*. Paris, Gallimard, 1981.
74. LE GOFF, Jacques, Ordres mendiants et urbanisation dans la France médiévale. In: *Annales E.S.C.*, 1970, N° 4, 924-946.
75. LE ROY LADURIE, Emmanuel, *L'État royal. De Louis XI à Henri IV*. Paris, Hachette, 1987.
76. LECOUEUX, Claude, *Chasses fantastiques et cohortes de la nuit au Moyen Age*. Paris, IMAGO, 1999.
77. LEMAIRE, Jacques, *Introduction à la codicologie*. Louvain-La-Neuve, 1989.
78. LONGÈRE, Jean, *La prédication médiévale*. Paris, Etudes augustinienes, 1983.
79. MADAS Edit (szerk.), *Legenda Aurea. Szentek csodái és szenvedései*, Budapest, Helikon, 1990.
80. MADAS Edit (szerk.), *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor (1000-1530)*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1992.
81. MADAS Edit, *Középkori prédikációirodalmunk történetéből*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002.
82. MÂLE, Emile, *L'art religieux de la fin du Moyen Age en France*. Paris, Armand Colin, 1995 [1908].
83. MÁLYUSZ Elemér, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, Akadémiai, 1971.
84. MANRY, André-Georges (ed.), *Histoire de l'Auvergne*, Paris, P.U.F., 1974.
85. MANRY, André-Georges – SÈVE, Roger – CHAULANGES, Martial (dir.), *L'histoire vue de l'Auvergne*. t. I-II, Clermont-Ferrand, De Bussac, 1959.

86. MANRY, André-Georges, *Histoire de Clermont-Ferrand*. Clermont-Ferrand, 1993.
87. MARION, Marcel, *Dictionnaire des institutions de la France aux XVIIe et XVIIIe siècles*. Paris, 1923.
88. MARTIN, Hervé, L'imagerie religieuse dans quelques sermons des prédicateurs français du XVe siècle. In: *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół³ Nauk*. N° 109 (1991), 145-149.
89. MARTIN, Hervé, *Le métier de prédicateur en France septentrionale à la fin du Moyen Age (1350-1520)*. Paris, Editions du Cerf, 1988.
90. MARTIN, Hervé, *Le ministère de la parole en France septentrionale, de la Peste noire à la Réforme*. Thèse de doctorat, Université Paris IV, 1986. (kézirat)
91. MARTIN, Hervé, Les Bretons et leurs prédicateurs à la fin du Moyen Age. In: *Mémoires de Bretagne*. t. LXVII, 1990. 1-22.
92. MARTIN, Hervé, Les prédicateurs franciscains dans les provinces septentrionales de la France au XVe siècle. In: *I Fratři Minori tra'400 e '500 anni del XII Convegno Internazionale*. Assisi, 18-20 ottobre 1984, 231-256.
93. MARTIN, Hervé, *Mentalités médiévales. XIe-XVe siècle*. Paris, P.U.F. 1996.
94. MARTIN, Hervé, Prédication et politique dans les provinces septentrionales de la France de la fin du XIVe siècle à la fin du XVe siècle. In: *Vita religiosa e identità politiche: universalità e particolarismi nell'Europa del tardo Medioevo*. Collana di Studi e Ricerche, N° 7, é.n. 494-511.
95. MARX, Jean, *L'Inquisition en Dauphiné*, Paris, 1914.
96. McLuhan, Marshall, *A Gutenberg-galaxis: a tipográfiai ember létrejötte*. Budapest, Trezor, 2001.
97. MOORMAN, John, *A History of the Franciscan Order*. Oxford, Clarendon Press, 1998 [1968].
98. MOORMAN, John, *Medieval Franciscan Houses*. New York, The Franciscan Institute, 1983.
99. MORACCHINI, Pierre, Les Cordeliers de l'Ave Maria de Paris, 1485-1792. In: *Revue Mabillon*. t. 67 (1995), 243-267.
100. MORAWSKI, Joseph, *Proverbes français antérieurs au XVe siècle*. Paris, H. Champion, 1925.
101. MOREAU, Jean, *Dictionnaire de Géographie historique de la Gaule et de la France*. Paris, Picard, 1972.
102. MOSNIER, S-M. abbé, *Les Saints d'Auvergne*. t. I-II, Paris, Lethielleux, é.n.
103. MURPHY, John C, The Early Franciscan Studium at the University of Paris. In: (DOMONKOS, S. L. – SCHNEIDER, R. J., dir.), *Studium generale. Studies offert to Astrik L. Gabriel*. Notre-Dame, 1967. 159-204.

104. OUY, Gilbert, Problèmes d'édition des manuscrits autographes médiévaux. In: *Les problèmes posés par l'édition critique des textes anciens et médiévaux*. (HAMESSE, Jacqueline, dir.), Louvain-La-Neuve, 1992. 399-420.
105. PAUL, Jacques, L'évangélisme des ordres mendiants. *Cahiers de Fanjeaux* N° 34. (1999), 261-291.
106. POITRINEAU, Abel, (dir.), *Le diocèse de Clermont*. Paris, Beauchesne, 1979. (Histoire des diocèses de France - 9).
107. POITRINEAU, Abel, *Auvergne*. Paris, A. Die, 1999.
108. POLO DE BEAULIEU, Marie-Anne, La pastorale d'un franciscain dans le Midi de la France à la fin du XIIIe siècle d'après un recueil d'*exempla* inédit (ms. lat. 3555 de la BNF). In: *Cahiers de Fanjeaux*, N° 32 (1997), 195-223.
109. RAUBER, C. – TSCHUDIN, P. – PUN, T., Système d'archivage de recherche des filigranes. In: *Gazette du Livre Médiéval*. N° 31 (automne 1997). 31-40.
110. RAYEZ, DERVILLE, SOLIGNAC (dir.), *Dictionnaire de Spiritualité*. Paris, Beauchesne, 1982.
111. REYNOLDS, L. D. – WILSON, N. G., *Scribes and Scholars. A Guide to the Transmission of Greek and Latin Literature*. Oxford, Clarendon Press, 1978. [1968]
112. RIGAUDIÈRE, Albert, *Saint-Flour*. Ville d'Auvergne au bas moyen âge: Etude d'histoire et financière. 2 vols. Paris, P.U.F., 1982.
113. ROEST, Bert, *A History of Franciscan Education (c.1210 – 1517)*. Leiden-Boston-Köln, Brill, 2000.
114. SCHULZE-BUSACKER, Elisabeth, *Proverbes et expressions proverbiales dans la littérature narrative du Moyen Age français*. Paris, Honoré Champion, 1985.
115. SCHMITT, Jean-Claude (dir.), *Prêcher d'exemples. Récits de prédicateurs du Moyen Age*. Paris, Stock, 1985.
116. SCHMITT, Jean-Claude, Recueils franciscains d'*exempla* et perfectionnement des techniques intellectuelles du XIIIe au XVe siècle. In: *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, N° 135 (1977), 5-21.
117. SELLIER, Jean, *Atlas historique des provinces et régions de France*. Paris, La Découverte, 1997.
118. SINGER, Samuel, *Thesaurus Proverbiorum Medii Aevi*. Berlin-New York, De Gruyter, 1996.
119. STRAYER, Joseph R. (dir.), *Dictionary of the Middle Ages*. New York, 1984.
120. TARDIEU, Ambroise, *Grand Dictionnaire Historique du Département du Puy-de-Dôme*. Marseille, Lafitte Reprints, 1993 [1877].
121. TARDIEU, Ambroise, *Histoire de la ville de Clermont-Ferrand*. Moulins, 1870-1871.
122. TARDIEU, Ambroise, *Histoire de la ville de Montferrand et du bourg de Chamalières en Auvergne*. Moulins, 1875.

123. TAYLOR, Larissa, *Soldiers of Christ. Preaching in Late Medieval and Reformation France*. Oxford–New York–Toronto, 1992.
124. TEYSSOT, Josiane, *Riom. Capitale et Bonne Ville d'Auvergne. 1212–1557*. Nonette, Editions Créer, 1999.
125. TOBLER–LOMMATZSCH, *Altfranzösisches Wörterbuch*. Wiesbaden, F. Steiner Verlag, 1965.
126. TUBACH, Frederic C., *Exempla in the Decline, Traditio*, 18 (1962), 407–417.
127. TUBACH, Frederic C., *Index Exemplorum. A Handbook of medieval religious tales*. Helsinki, 1969, (Folklore Fellows Communications 204).
128. VAUCHEZ, André (dir.), *Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Age*. t. I–II, Paris, Cerf, 1997.
129. VAUCHEZ, André, *La spiritualité du Moyen Age occidental*. Paris, Editions du Seuil, 1994.
130. KOVÁCS Sándor, *Eszmetörténet és régi magyar irodalom*. Budapest, Magvető, 1987.
131. WARTBURG, Walther von, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*. Basel, Zbinden, 1955.
132. WELTER, Jean-Thiébaud, *L'Exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Age*. Paris–Toulouse, Occitania, 1927.
133. ZINK, Michel, *La prédication en langue vulgaire avant 1300*. Paris, H. Champion, 1976.

Internetes szakirodalom

1. *Ante-Nicene Fathers*. Vol. I. <http://www.ccel.org/fathers2/ANF-01/anf01-36.htm>
2. BINKLEY, Peter, *Medieval Calendar Calculator*, <http://www.wallandbinkley.com/mcc/>
3. JOHNSTON, Mark, *Do Exempla Illustrate Everyday Life?* <http://www.georgetown.edu/labyrinth/e-center/johnston.html>
4. *La danse macabre de Paris*. http://geocities.com/pollefeys/dansemacabre/dm_paris.htm
5. *Thesaurus Exemplorum Medii Aevi* (ThEMA): www.ehess.fr/centres/gahom/ThesEx.htm

